

MASARYKOVA UNIVERZITA
PRÁVNICKÁ FAKULTA

DNY PRÁVA 2017

DAYS OF LAW 2017

Část IX.
Zásady trestního práva hmotného
i procesního a jejich uplatňování
v praxi

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA

vol. 620

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická
svazek č. 620

DNY PRÁVA 2017 – DAYS OF LAW 2017

Část IX.

Zásady trestního práva hmotného i procesního a jejich uplatňování v praxi

Eds.:

Milana Hrušáková, Jan Provazník, Jiří Valdhans

Masarykova univerzita
Brno 2018

Recenzenti:

JUDr. Bronislava Coufalová, Ph.D.

JUDr. Ing. Daniel Prouza, Ph.D.

© 2018 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9046-0 (online : pdf)

Obsah

Erosion on the Fundamental Criminal Procedural Principles Referring to the Irregular Migration	9
<i>Robert Bartko</i>	
Nutná obhajoba a právnická osoba – vše jasné?	21
<i>David Čep</i>	
Vybrané aspekty základných zásad trestného konania v historicko-právnom kontexte na Slovensku a v Čechách	54
<i>Erik Eliás, Martin Skaloš</i>	
Zásada „ne bis in idem“ v prostoru Evropské unie	71
<i>Dominik Fojt</i>	
Soulad propuštění příslušníka bezpečnostního sboru se zásadami trestního práva	86
<i>Kateřina Hlaváčová</i>	
Aplikace § 2 odst. 5 trestního řádu v průběhu trestního řízení	103
<i>Michal Jílovec</i>	
Modely retroaktivity v trestním právu hmotném	117
<i>Karel Knaiřl</i>	
Princip subsidiarity trestní represe a judikatura Nejvyššího soudu ČR	138
<i>Pavel Kottlán</i>	
Zásady uplatňované při ukládání trestů	157
<i>Kateřina Kovářová</i>	
Základné zásady ukladania ochranných opatrení a ich aplikácia v praxi	174
<i>Domínika Kučerová</i>	

K základním zásadám dokazování a jejich uplatnění v „moderním“ trestním řízení	191
<i>Marcela Lukášová</i>	
Zásada sudcu pre prípravné konanie a niektoré vybrané aplikačné problémy.....	205
<i>Veronika Marková</i>	
Ublíženie na zdraví a zásada subsidiarity trestnej represie.....	228
<i>Darina Mašľanyová</i>	
Medzinárodné a európske záruky práva nebyť trestne stíhaný dvakrát.....	241
<i>Jozef Medelský</i>	
Upuštění od potrestání pachatele.....	251
<i>Zdeněk Michora</i>	
Ústavné obmedzenia obsahu trestnoprávnych noriem.....	267
<i>Júlia Ondrová</i>	
Aplikácia zásady „nemo tenetur se ipsum accusare“ v trestnom konaní proti právnickým osobám	282
<i>Peter Polák</i>	
Projevy vybraných zásad trestního práva hmotného a procesního u drogových deliktů.....	296
<i>Jolana Sedláčková, Kateřina Červinková</i>	
Projevy funkcí a zásad zahlazení odsouzení.....	309
<i>Zdeněk Jiří Skupín</i>	
Trestná zodpovednosť právnických osôb v kontexte trestných činov proti životu a zdraviu	323
<i>Eva Szabová</i>	
(Ne)soulad institutu soukromé žaloby se základními principy českého trestního práva	341
<i>Filip Ščerba</i>	

Prezumpcia nevinny vo svetle novelizácie slovenského trestného práva	351
<i>Monika Škerová</i>	
Trestné právo ako ultima ratio v otázkach postihu domáceho násilia	367
<i>Marcela Tittlová</i>	
Zásada práva na zákonného sudcu pri využívaní Informačno-technických prostriedkov	383
<i>Dominik Vanek</i>	
Konkurence zásady rychlosti řízení a zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností	395
<i>Roman Vicherek</i>	
Zásada zodpovednosti za zavinenie a trestné činy proti životu a zdraviu	415
<i>Miroslava Vráblová</i>	
Changes in the Hungarian Criminal Fight Against Illegal Migration, with Special Regards to the Fight Against Human Smuggling	428
<i>Veronika Zsirai</i>	

Erosion on the Fundamental Criminal Procedural Principles Referring to the Irregular Migration

Robert Bartko

Department of Criminal Sciences, Faculty of Law and Political Sciences, Széchenyi István University, Győr, Hungary

Abstract in original language

2015-ben, amikor Magyarország a migrációs hullám középpontjában volt, a jogalkotó egy „jogi és fizikai határzár” kialakítása mellett döntött. A jogi határzár büntetőjogi vetületét a magyar Büntető Törvénykönyv és a Büntetőeljárás törvény módosításai jelentették, melynek eredményeképpen egy új külön eljárás került „Határzárral kapcsolatos bűncselekmények miatt eljárás” elnevezés alatt beiktatásra az eljárásjogi kódexbe. A módosítás a 2018. július 1. napján hatályba lépő új eljárás törvényben is elhelyezésre került. Az új szabályokat több kritika is érte, főként az eljárásjogi alapelvek érvényesülése okán. Témánk szempontjából két eljárásjogi alapelv, az anyanyelv használatának joga, valamint a legalitás elve kerül kiemelésre, mind a jelenleg hatályos, mind pedig az új Büntetőeljárás törvény tekintetében.

Keywords in original language

büntetőeljárás alapelvek; legalitás elve; jog az anyanyelv használatához; Büntetőeljárás törvény; illegális bevándorlás.

Abstract

In 2015, when Hungary was in the centre of the migratory flow, a new special criminal procedure has been inserted into the Act on Criminal Procedure (Act XIX of 1998) by the Hungarian legislator referring to the – so-called – crimes against the closing of border. The mentioned regulations amended can be found in the new Hungarian Code on Criminal Procedure (Act XC of 2017) as well which will come into force on 1 July 2018. According to our research there are many anomalies in relation to the mentioned amendment and the rules of the new Code as well, with special reference

to the fundamental principles of the criminal procedure. These criticizable regulations mainly concern the principle of legality and the right on use of native language. The aim of this paper to present these anomalies with reference to the mentioned principles in relation not only to the Act in force, but also to the new Code as well, using the analytical method.

Keywords

Fundamental Criminal Procedural Principle; Principle of Legality; Right on Use of Native Language; Hungarian Code on Criminal Procedure; Defendant; Irregular Migration.

1 Introduction

International migration has intensified during the last two decades, Europe has been receiving increasing number of migrants from the developing countries¹. While between 2009 and 2010 yearly about 100.000 illegal border crossing were detected by the Member States², in 2014 entered the European Union 276.113 migrants irregularly which represents an increase of 138% compared to the same period in 2013³. It shall be underlined that the above-mentioned data increased in the past few years as well. The number of the irregular migrants reached unprecedented levels in 2015, and remained high in 2016 as well⁴. The irregular migration as a phenomenon is defined by the Member States in different ways. It is defined as an petty offence, however there are other Member States who solve the problem on the level of the administrative law. It shall be emphasized that the degree of *de jure* criminalisation is limited – in the most Western countries illegal residence as such is not crime⁵. In the political discourses, irregular migration is often described as a threat to state sovereignty and to public security as well⁶. According to the generally accepted argument the states have a right

1 TRIANDAFYLLIDOU, A. and T. MAROUKIS. *Migrant smuggling: Irregular migration from Asia and Africa to Europe*. Springer, 2012, p. 1.

2 MOREHOUSE, Christal and Michael BLOMFIELD. *Irregular migration in Europe*. Washington DC: Migration Policy Institute, 2011, p. 8.

3 *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2016*.

4 Website of the European Commission [cit. 20. 11. 2017]. Available at: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return-policy_en

5 GUILD, E. et. al. Irregular Migration, Trafficking and Smuggling of Human Beings: Policy Dilemmas in the EU. *CEPS Paperback*, 22. 2. 2016, p. 24.

6 KOSER, K. *Irregular migration, state security and human security*. GCIM, 2005, p. 10.

to control who crosses their borders, and the migrants who want to evade the law, threaten the fundamental democratic values.

In 2015 Hungary was in the centre of the migratory flow, and it was a serious burden for the country. The unfavourable effect of the irregular migration was recognized by the Hungarian Government, therefore the Act CXL of 2015 was adopted by the Parliament on 4 September 2015, which amended the relevant acts in relation to stop the irregular migration. As consequence after the mentioned amendment a legal and a technical closing of border has been set up. In order to protect on the one hand the technical closing of border and the other hand the security of the country it was necessary to create „sui generis” statutory definitions with reference to the closing of border, and to ensure that criminal procedures in connection with the referred crimes can be finished rapidly by the authorities. Therefore three statutory definitions – so-called crimes against the closing of border – were created by the legislator, and the Act on Criminal Procedure (Act XIX of 1998) in force (hereinafter: Act in force) was amended as well. In line with the mentioned procedural amendment, the codification of the new Criminal Procedure Code was also in process. Considering that (a) the irregular migration did not decrease in the past years, and (b) the main directives of the mentioned codification were the rapidity and the efficiency⁷, the special procedural regulations on crimes against the closing of border had been left by the legislator in the new Code (Act XC of 2017, hereinafter: new Code) will come into force on 1 July 2018. Although the already cited rapid political and legal answer to the migratory pressure was acceptable, the legislator did not manage to harmonize the mentioned special procedural regulations with the general procedural principles related to not only the Act in force, but also the new Code as well. It concerns specially the principle of legality, and the right on use of native language.

After the amendment of the Hungarian Criminal Code, many criminal procedures started for the crime against the closing of border in Hungary. The following table which summarize the crimes against the closing of border were known to the authorities, clearly shows that the special procedural rules were applied by the authorities many times.

⁷ MISKOLCZI, B. *The Directives of the Codification on the New Criminal Procedure*. Printart-Press Kft, 2015, p. 30.

Table 1: Criminal statistic on the crimes against the closing of border committed between 15 September 2015 and 20 November 2017⁸

	2015	2016	2017
Damaging the closing of border	22	1543	614
Irregular crossing the closing of border	914	2843	21

The data raised in 2016 can originate in the closing of the Slovenian-Croatian and the Croatian-Serbian Borders. The data reduced relating to 2017 clearly proves the closing of the Balkanian migratory route successfully⁹.

2 Description of the legal situation

2.1 The principle of legality

According to the Act in force the principle of legality means that: „*it's the responsibility of the court, the prosecutor and the investigating authority to initiate and conduct the criminal procedure, if the conditions set forth in the Act*” /Sec. 6 par. (1)/. Namely, the principle of legality shows that the citizens, the public security and the law and order shall be protected by the state¹⁰. According to the principle of legality, the criminal procedure shall be initiated and conducted, and the defendant shall be punished by the authorities, if the act committed by the defendant is qualified as a crime and the defendant is punishable. It shall be emphasized that the meaning on principle of legality is in conformity with the changing on the traditional concept of the criminal law and with its aim to minimize dangers and risks¹¹. Certainly, there are only a few exceptions of this general principle – for example the postponement of the indictment or the procedure before the mediator –, however the defendant shall cooperate with the authorities or with the victim, namely the defendant shall take part very actively in the criminal procedure. The cited definition was not modified by the legislator in the new Code, the principle of legality – with the same meaning – can be found under the Sec. 4 par. (1) of the new Code.

⁸ Website of the Hungarian Police [cit. 20. 11. 2017]. Available at: <http://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/statisztikak/bunugyi-statisztikak>

⁹ HAUTZINGER, Z. *Stranger in the criminal law*. Pécs: AndAnn Kft, 2016, p. 113.

¹⁰ BARTKO, R. and G. KOVACS (eds.). *Criminal Procedure Law I*. Győr: Universitas Győr Nonprofit Kft, 2015, p. 30.

¹¹ SIEBER, Ulrich. The paradigm shift in the global risk society: from criminal law to global security law – an analysis of the changing limits of crime control. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, 2016, Vol. 1, p. 15.

However, a brand-new exception was made by the legislator within the special procedural rules on the crimes against the closing of border¹² which is not in conformity with the meaning of the principle of legality. This exception was regulated in relation to the defendant who does not have habitation in Hungary, and her/his place of residence becomes unknown during the criminal procedure. It shall be underlined that this exception can be quite common in criminal cases where the defendant is an irregular migrant.

According to the Sec. 188 par. /1a/ and Sec. 266 par /1a/ of the Act in force, if the place of residence of the defendant becomes unknown, and it is impossible to continue the criminal procedure without the defendant, *the procedure shall be suspended*. Contrary to this rule, if the habitation of the defendant becomes unknown during the mentioned special criminal procedure – for example because the authority does not order custody or pre-trial detention, or these measures are cancelled by the authorities – *the procedure shall be terminated* by the authority, according to the Sec. 542/I of the Act in force. This rule can be found in the Sec. 832 par. (2) of the new Code as well, but there is a difference between the two Act concerning the exceptions of this rule. The following table tries to summarize this difference:

Table 2: Exceptions of the principle of legality in relation to the criminal procedure on crimes against the closing of border¹³

Exceptions in the Act in force	Exceptions in the new Code
the crime against the closing of border was committed by the defendant caused death	the crime against the closing of border was committed by the defendant is punishable by eight years or more imprisonment by law
the criminal procedure is in progress before the court of appeal	if an other crime was committed by the defendant in connection with the crime against the closing of border
-	the criminal procedure is in progress before the court of appeal on the second or the third instance, or a repeated procedure is in progress owing to a repeal in the case

¹² BARTKO, R. *Fight by legal means against the illegal migration in the draft on the new Hungarian Code on Criminal Procedure*. 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM, 2017, Conference Proceedings, Book 1, Vol. 1, p. 334.

¹³ BARTKO, R. *Changing on the principle of legality in the Hungarian legal fight against irregular migration*. *International Journal of Current Advanced Research*, 2017, Vol. 6, Issue 08, p. 5353.

2.2 The right on use of the native language

The mentioned procedural right is very important with reference to the international and European requirements as well. According to the Article 6. Par. (3) of the European Convention on Human Rights “*everyone charged with a criminal offence has the minimum right to be informed promptly, in a language which he understands and in detail, of the nature and cause of the accusation against him*”. This rule – in connection with the principle of fair trial – clearly shows that the defendants have the right to use their native language or other spoken language during the criminal procedure. Furthermore the aim of the European Union is to enhance the mutual cooperation between the Member States and the principle of fair trial¹⁴ and the mutual recognition of the judgments and other judicial decisions in the civil and criminal matters can be found in the center of it. The first step of the European legal development was in Tampere on 15 and 16 October 1999, when the mentioned aims have been set by the European Council. After this meeting on 29 November 2000 the Council, in accordance with the Tampere Conclusions, adopted a programme of measures to implement the principle of mutual recognition of decisions in criminal matters¹⁵. The ground of the mutual recognition is to ensure that the Member States have trust in each other’s criminal justice system which requires to set minimum standards concerning the fundamental procedural principles – among others the right on use of the native language as well.

After the above-mentioned preparatory process the Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council on the right the interpretation and translation in criminal proceedings was adopted on 20 October 2010 (hereinafter: Directive) which set minimum standards for the Member States referring to the mentioned procedural right. The Directive concerns three questions: the right to the qualitative interpretation, the right to the qualitative translation of essential documents, and the other procedural obligations¹⁶. To show the legal problem with reference to the above-mentioned

¹⁴ The mentioned principle can be found in the Article 47 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union as well.

¹⁵ See 2001/C12/02 Programme of measures to implement in the principle of mutual recognition of decisions in criminal matters. OJ C12, 15. 1. 2001. pp. 10–19.

¹⁶ BALÁZS, R. et. al. The emergence of the juvenile’s procedural rights in the European Union in criminal matters. *Ügyészek lapja*, 2017, Vol. XXIV, Issue 3–4, pp. 106–107.

special criminal procedure the right to translation of essential documents shall be highlighted. According to the Article 3. Par. (1) “*Member States shall ensure that suspected or accused persons who do not understand the language of the criminal proceedings concerned are, within a reasonable period of time, provided with a written translation*” of all essential documents. These documents which guarantee the fair trial are the followings: any decision depriving a person of his liberty, any charge or indictment, and any judgment¹⁷.

The general rules referring the right on use of the native language meet the above-mentioned requirements in not only the Act in force¹⁸ but also in the new Code as well, furthermore the scope of this principle is wider in the Hungarian law than in the Directive, and – in accordance with the Directive – waiver the right to the written translation is not allowed for the defendant with reference to the following documents: the accusation and all of the conclusive decisions¹⁹. However, it shall be underlined that the legal problem can be found in the rules of the special criminal procedure titled criminal procedure on crimes against the closing of border.

The mentioned regulation do not apply to the special criminal procedure relating to the crimes against the closing of border. According to the Sec. 542/K of the Act in force the written translation of the accusation and the conclusive decision is not obligatory in that case if the defendant does not understand the Hungarian language. The reason of the mentioned exception – in accordance the explanation of this rule – is the claim for finish the criminal procedure very rapidly. However, this regulation is seriously violate the principle of fair trial, and disagrees the Directive as well. The written translation of the mentioned essential documents is very important in connection not only with the right to know the nature of the accusation and the judicial process, but also with the right to the effective defence and the execution of the judicial decision as well. Furthermore,

¹⁷ Article 3. Par. (2) of the Directive.

¹⁸ According to the Sec. 9. Par. (1)–(2) of the Act in force not knowing the Hungarian language shall not be a ground for discrimination. In criminal proceedings all those involved may use, both verbally and in writing, their native language, or their regional or minority language, or another language defined by the party concerned as a language spoken. The same regulations can be found in the Sec. 8. Par. (3) and the Sec. 78. Par. (1)–(2) of the new Code as well.

¹⁹ See, Sec. 219 Par. (3) and Sec. 262 Par. (6) of the Act in force, and Sec. 423 Par. (2) and Sec. 455 Par. (6) of the new Code.

it shall be emphasized that according to the Directive, making a mentioned exception in the course of the implementation is not allowed. This anomaly has been identified by the Hungarian legislator during the codification of the new Code, and the mentioned rule will be modified. According to the Sec. 833 of the new Code the defendant has right to waiver the translation of the accusation and the judgment. It shall be emphasized that the above-mentioned amendment of the new Code fits for the requirement of the Directive²⁰, however it is not coherent and makes – causeless – difference between the court's conclusive decisions concerning the right to translation. Namely the mentioned rule deals with only the judgment and does not deal with the other conclusive decisions, for example: decision on termination of the procedure, conclusive decisions of the court of appeal, decision made in procedure based on the omission of the trial, etc. If the new Code will come into force with the mentioned special rule concerning the procedure on crimes against the closing of border, the obligation of the authorities on the translation will be shared as the decision of the defendant on the waiver the translation may be. If the defendant will exercise the right of the waiver, it will not be obligatory to translate the accusation, and the judgment²¹ in contrast with the other conclusive decisions²².

The mentioned anomaly is summarized by the following table:

Table 3.

	Act in force	new Code
General procedural rules	Translation of the decisions and other official documents to be served is obligatory excepting the right to waiver the written translation. This exception is not applicable concerning the following essential documents: accusation and the conclusive decisions	Translation of the decisions and other official documents to be served is obligatory excepting the right to waiver the written translation. This exception is not applicable concerning the following essential documents: accusation and the conclusive decisions

²⁰ The right to waiver the written translation is regulated by the Article 3. Par. (8) of the Directive.

²¹ According to the Sec. 833 of the new Code.

²² According to the Sec. 455 Par. (6) of the new Code.

	Act in force	new Code
Special procedural rules on crimes against the closing of border	It is not obligatory to translate in writing the accusation and the conclusive decision. The defendant has right to waiver the writing translation concerning the other official documents to be served.	The defendant has right to waiver the translation concerning the accusation and the judgment, however the translation in writing of the other conclusive decisions is obligatory.

3 De lege ferenda proposals

3.1 Concerning the principle of legality

According to our opinion, the legal problem with the cited rules is (a) on the one hand the unjustified discrimination applied by the legislator between the irregular migrants and the other defendants, who are under the mentioned criminal procedure, however they have known residence, and (b) on the other hand is the inconsistency of the rule.

In relation to the first legal anomaly, it shall be emphasized that not only an irregular migrant can be a defendant for a crime against the closing of border, but also such a person who has, for example, European citizenship. There is no legal reason to make a distinction regarding the exemption from criminal liability between the defendants on the basis of irregular migration. This discrimination confronts the principle of legality and the rule of law, and the constitutional principle of prohibition on discrimination.

In relation to our second remark, according to the Act in force, the procedure shall be terminated by the court of appeal on the third instance, apart from that the defendant was convicted by the court of appeal on the second instance. As a matter of fact, a new ground for the termination of punishability was created by the Act in force if (a) the defendant is an irregular migrant who does not have known habitation in Hungary and (b) he or she commits a crime against closing of border, and (c) his or her place of residence becomes unknown during the criminal procedure before the court of appeal on the third instance. This regulation can be found in the new Code as well, however this exception was extended with the procedure before the court of appeal on third instance, and the repeated procedure.

Although the anomaly outlined above was corrected by the new Code, the legal problem itself was not solved by the legislator.

Evidently, the aim of the legislator with creating the mentioned exception was that the state does not have to continue the criminal procedure and procedural measures unrequired against the defendant who has already left the country. The legal anomaly of our second remark is that the procedural measures of the authorities do not consider as measures unrequired (for example: accusation, conclusive decisions of the court, and so on). In relation to the principle of legality these measures shall be done by the authorities, if the defendant is punishable. Furthermore, according to the new Code, the above-mentioned decision on termination of the criminal procedure is a non-conclusive decision, therefore if the place of residence of the irregular migrant becomes known, or an other crime against the closing of border was committed by the same migrant, the procedure was terminated earlier shall be started again by the authorities. Furthermore, as a result of this, the cost of the criminal procedure (for example cost related to the defense counsel, or to the translator) on the one hand, and the job of the authorities on the other hand will increase as well, and this is not in conformity with the principle of legality. It shall be underlined that the mentioned rule on termination of punishability does not fill the requirements of the principle of rule of law, violates the constitutional principle on the prohibition on discrimination, and does not have legal or practical reason, therefore it should be deleted by the legislator not only in the Act in force, but also in the new Code as well²³.

3.2 Concerning the right on use of the native language

According to our opinion the mentioned special regulations on the right to the writing translation shall rethink concerning both acts. The amendment could be two possible ways. At first, it is worth considering to delete - relating to both acts - the mentioned special procedural rule referring to the right to the translation. Namely the first possible solution is deleting of the criticized regulations concerning both acts, thereby it could be clarified that

²³ In connection with the mentioned *de lege ferenda* proposals see: BARTKO, R. Changing out the principle of legality in the Hungarian legal fight against irregular migration. *International Journal of Current Advanced Research*, 2017, Vol. 6, Issue 08, pp. 5353–5354.

the general rules shall be applied by the authorities under the criminal procedure on crimes against the closing of border as well.

On the other hand, if the legislator wants to assert its legal opinion can be found in the explanation of the mentioned special procedural rule, both acts shall be amended and shall be clarified that there is no difference between the conclusive decisions concerning the defendant's right to waiver the translation. It would be necessary in accordance with the Directive and our obligation on implementation as well. According to our opinion clarifying that the right to waiver the translation concerns only the writing translation would be also necessary. Therefore our *de lege ferenda* proposal relating not only to the Sec. 542/K of the Act in force but also to the Sec. 833.§ of the new Code as well – with reference to the criminal procedure on crimes against closing of border - is the following: “*The defendant has right to waiver the writing translation concerning the accusation and the conclusive decisions*”.

Literature

- BALÁZS, R. et. al. The emergence of the juvenile's procedural rights in the European Union in criminal matters. *Ügyészek lapja*, 2017, Vol. XXIV, Issue 3–4.
- BARTKO, R. *Fight by legal means against the illegal migration in the draft on the new Hungarian Code on Criminal Procedure*. 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM, 2017, Conference Proceedings, Book 1, Vol. 1.
- BARTKO, R. Changing on the principle of legality in the Hungarian legal fight against irregular migration. *International Journal of Current Advanced Research*, 2017, Vol. 6, Issue 08.
- BARTKO, R. and G. KOVACS (eds.). *Criminal Procedure Law I*. Győr: Universitas Győr Nonprofit Kft, 2015.
- European Union Terrorism Situation and Trend Report 2016*.
- GUILD, E. et. al. Irregular Migration, Trafficking and Smuggling of Human Beings: Policy Dilemmas in the EU. *CEPS Paperback*, 22. 2. 2016.
- HAUTZINGER, Z. *Stranger in the criminal law*. Pécs: AndAnn Kft, 2016.
- KOSER, K. *Irregular migration, state security and human security*. GCIM, 2005.

MISKOLCZI, B. *The Directives of the Codification on the New Criminal Procedure*. Printart-Press Kft, 2015.

MOREHOUSE, Christal and Michael BLOMFIELD. *Irregular migration in Europe*. Washington DC: Migration Policy Institute, 2011.

TRIANDAFYLLIDOU, A. and T. MAROUKIS. *Migrant smuggling: Irregular migration from Asia and Africa to Europe*. Springer, 2012.

SIEBER, Ulrich. The paradigm shift in the global risk society: from criminal law to global security law – an analysis of the changing limits of crime control. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, 2016, Vol. 1.

Website of the European Commission [cit. 20. 11. 2017]. Available at: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/irregular-migration-return-policy_en

Website of the Hungarian Police [cit. 20. 11. 2017]. Available at: <http://www.police.hu/hu/a-rendorsegrol/statisztikak/bunugyi-statisztikak>

Nutná obhajoba a právnická osoba – vše jasné?¹

David Čep

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Ustanovení § 35 odst. 2 TOPOZ jednoznačně stanovuje, že pro obviněnou právnickou osobu se nepoužijí příslušná ustanovení trestního řádu o nutné obhajobě. V tomto směru si však lze položit otázku, zda je zákonodárcem stanovený zákaz skutečně opodstatněný, či zda z práva právnické osoby na obhajobu nevyplývá současně i její právo na obhajobu nutnou, byť pouze v určitých případech.

Keywords in original language

Právnická osoba; trestní řízení; právo na obhajobu; nutná obhajoba; obhájce, ochrana procesních práv.

Abstract

Section § 35 par. 2 of Act No. 418/2011 Coll., on Criminal Liability of Legal Entities And Proceedings Against Them, as amended, excludes application of provisions of Code of Criminal Procedure that governs obligatory defence in case of criminal proceedings against legal entity. Thus, in cases when obligatory defence is necessary - if we consider natural persons - this institute is inapplicable towards legal entities. Hand in hand with this general rule comes a question whether this regulation is truly justified or not. If the answer is „not“ than another question comes to play and that is in what cases we should provide obligatory defence to legal entities in order to secure their right to defence as a whole.

Keywords

Legal Entity; Criminal Proceedings; Right to Defence; Obligatory Defence; Defence Counsel; Protection of Procedural Rights.

¹ Uvedený příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu specifického výzkumu na téma „Adjustace specifických procesních otázek lidskoprávním požadavkům (MUNI/A/1338/2016)“.

1 Úvod do problematiky

Trestní řízení proti právnickým osobám vykazuje – v porovnání s řízením proti osobám fyzickým – řadu odlišných prvků. Hledáme-li původ těchto odlišností, zjišťujeme, že se odvíjí od samotné *porahy právnických osob*, jež je tolik odlišná od tradičního subjektu trestního práva /jemuž je přizpůsobena i tvářnost celého trestního řízení), totiž od osoby fyzické. Měli být trestní proces účinným prostředkem pro naplňování základů trestní odpovědnosti v praxi, musí zákonitě pamatovat i na odlišnosti spojené s tímto novým subjektem trestního práva, který právnická osoba představuje. Z tohoto důvodu upravuje zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TOPOZ“) dílčí procesní normy, jejichž smyslem je na jednotlivé anomálie, které jsou s řízením proti právnickým osobám spojeny, reagovat. Vedle nutnosti optimální regulace trestního řízení proti právnickým osobám však vystupuje další, mnohdy až antagonistický, požadavek. Tím je *ochrana procesních práv právnických osob*. Výsledkem pomyslného soupeření těchto dvou nároků, jež jsou kladeny na právní úpravu, by nemělo být nic menšího než synergie v podobě efektivního trestního řízení proti právnickým osobám, v němž jsou současně v co nejširší možné míře chráněna jejich procesní práva.

Ochrany procesních práv právnických osob se dotýká ustanovení § 35 TOPOZ, zakotvující dvě pravidla. První z nich je, že „[u]stanovení § 34 nemá vliv na právo obviněné právnické osoby na obhájce.“ (odst. 1). Druhé pravidlo stanoví, že „[p]ro obviněnou právnickou osobu se nepoužijí ustanovení trestního řádu o nutné obhajobě.“ (odst. 2).

Z prvního pravidla plyne, že poměrně podrobnou úpravou normující, jakým způsobem právnická osoba činí úkony v trestním řízení, nesmí být její *právo na obhajobu* (v materiálním i formálním slova smyslu)² nijak dotčeno. Jinými slovy i právnické osobě, proti níž se vede trestní řízení, svědčí právo na obhajobu a jeho realizaci by neměla bránit ani skutečnost, že jí byl kupříkladu ustanoven opatrovník dle 34 odst. 5 TOPOZ. Taková právnická osoba by tedy neměla být jakkoliv handicapována oproti těm právnickým osobám, za něž činí úkony v trestním řízení některá z osob uvedených v § 34 odst. 1

² Srov. ŠÁMAL, P., J. MUSIL, J. KUČHTA a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 95.

TOPOZ.³ Právnícká osoba se tedy může v trestním řízení vždy hájit jednak ‚sama‘ (tedy vykonávat obhajobu v materiálním slova smyslu), a to prostřednictvím osob uvedených v § 34 TOPOZ, může si ale zvolit i obhájce (a tedy realizovat své právo na obhajobu ve smyslu formálním).

Co se týče druhé pravidla obsaženého v § 35 TOPOZ, nečiní jeho výklad sebemenší obtíže, protože je zcela jednoznačný; právnícké osoby *de lege lata* zkrátka nemají – oproti osobám fyzickým – právo na nutnou obhajobu.

Dovolím si nyní vrátit se na začátek úvodu tohoto příspěvku. Je zřejmé, že v případě právnícké osoby již *prima vista* řada důvodů nutné obhajoby nepřipadá v úvahu. Důvodem je právě (a pouze) povaha právnícké osoby, jakožto právní fikce. V případě institutu nutné obhajoby zákonodárce nevytváří příslušný normativní rámec, který by povaze právníckých osob daný institut přizpůsoboval, ale činí opačně, když jeho aplikaci *bez výjimky vylučuje*.⁴ Lze se jistě ptát, nakolik takové řešení přispívá k efektivnímu naplnění účelu trestního řízení a současně chrání dotčená procesní práva a oprávněné zájmy právníckých osob. Lze si rovněž oprávněně klást otázku, zda všechny důvody nutné obhajoby souvisí toliko s potřebou zajištění práv obviněné fyzické osoby, anebo mají jiný původ a můžeme proto uvažovat i o jejich vztahení vůči osobám právníckým. V předkládaném příspěvku proto nejprve analyzuji právo na obhajobu a institut nutné obhajoby *de lege lata* a následně se zamyslím nad možnostmi uplatnění institutu nutné obhajoby v trestním řízení vedeném proti právnícké osobě *de lege ferenda*.

2 Právo na obhajobu

2.1 Stručně a obecně k právu na obhajobu v trestním řízení

Právo na obhajobu představuje bezesporu jedno z *esenciálních práv osoby, proti níž se trestní řízení vede*,⁵ jehož smyslem je zaručit plnou ochranu zákonných

³ Neboť v trestním řízení vykonává práva právnícké osoby některá z osob oprávněných činit za ni úkony v trestním řízení. Taková osoba je nadána stejnými právy a povinnostmi, jako ten, proti němuž se trestní řízení vede. Srov. § 34 odst. 6 TOPOZ. Viz také GRIVNA, T. In: ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právníckých osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 646.

⁴ Nutno poznamenat, že důvodová zpráva k příčinám vyloučení institutu nutné obhajoby u právníckých osob pouze odkazuje na zahraniční právní úpravy, byť *explicite* neuvádí, o které by mělo jít.

⁵ JELÍNEK, J. a M. UHLÍŘOVÁ. *Obhájce v trestním řízení*. Praha: Leges, 2011, s. 17.

zájmů a práv takové osoby.⁶ Na ústavněprávní úrovni je dané právo garantováno prostřednictvím článku 40 odst. 3 Listiny, jenž je v tomto směru speciálním ve vztahu k článku 37 odst. 2 Listiny, který obecně zaručuje právo na právní pomoc v řízení před soudy či jinými orgány veřejné moci. S právem na obhajobu (především ve smyslu materiálním) samozřejmě souvisí i článek 40 odst. 4 Listiny, podle něhož má obviněný, resp. osoba, proti níž se trestní řízení vede, právo odeprít výpověď. Vedle zmíněných ustanovení Listiny však garance práva na obhajobu, resp. obecně právní pomoc v trestním řízení, vnáší do českého ústavního pořádku i mezinárodní smlouvy o lidských právech. V tomto směru je třeba připomenout především článek 6 odst. 3 Úmluvy a článek 14 odst. 3 písm. b) a d) Paktu, které nejdou cestou obecně formulovaných garancí, ale vymezují konkrétní (minimální)⁷ práva obviněného. O těchto mezinárodních smlouvách o lidských právech bude v textu ještě učiněna zmínka.

Na jednotlivá ustanovení ústavního pořádku následně navazuje úprava obsažená v příslušných partiích kodexu trestního práva procesního. Zde je zapotřebí zmínit především § 2 odst. 13 tr. řádu a § 2 odst. 5 větu třetí tr. řádu jenž představují východiska pro realizaci práva na obhajobu prostřednictvím zakotvením trestněprocesní *zásady zajištění práva na obhajobu*. Uvedená ustanovení v zásadě podrobně nevypočítávají, jakými konkrétními právy je osoba, proti níž se vede trestní řízení z hlediska obhajoby nadána, ale stanovují parciální záruky.⁸ Následuje podrobná úprava práv obhajoby obsažená v § 33 a násl. tr. řádu, která dále konkretizuje obecný základ obsažený v příslušných člancích Listiny, popřípadě dále rozvíjí jednotlivá práva obsažená ve zmíněných člancích Úmluvy a Paktu.

Význam práva na obhajobu, resp. zmíněné základní zásady, je nejzřetelněji patrný při jejím vymezení vůči další základní zásadě ovládající české trestní řízení, kterou je *zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností* (*zásady*

⁶ VANTUCH, P. *Trestní řízení z pohledu obhajoby*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1.

⁷ V tom slova smyslu, že tyto garance představují výčet těch nejzákladnějších práv osoby, proti níž se trestní řízení vede, nikoliv však včet definitivní. Srov. REPÍK, B. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Orac, 2002, s. 135.

⁸ K tomu viz KRATOCHVÍL, V. Základní zásady trestního řízení, trestního práva procesního v česko-slovensko-evropském srovnání. In: ŠIMOVICEK, I. (ed.). *Harmonizácia procesných práv v trestnom konaní v členských štátoch Európskej únie*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009, s. 25.

materiální pravdy).⁹ Právě prostřednictvím realizace zásady zajištění práva na obhajobu, potažmo práva na obhajobu jako takového, může dojít k plnohodnotnému prosazení zásady zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností. Vedle relativně jednostranně zaměřené činnosti policejního orgánu a státního zástupce v přípravném řízení (jakkoliv § 2 odst. 5 věta třetí tr. řádu vyžaduje po policejním orgánu a státním zástupci v tomto stadiu trestního řízení opak) a činnosti státního zástupce v řízení před soudem, se totiž v procesu, jehož cílem není nic menšího než nalezení pravdy, objevuje další významný prvek. Tímto prvkem je právě *obhajoba*, tj. výlučně jednostranně zaměřená činnost realizovaná za užití zákonných prostředků ve prospěch osoby, proti níž se trestní řízení vede.¹⁰

Při poukazu na význam zásady zajištění práva na obhajobu ve vazbě na zásadu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností si můžeme připomenout slova Storchova: „*Jdet' zajisté v řízení trestním o to, aby způsobem právně platným a zcela bezchybným na jisto byly postaveny podmínky trestního práva státního. Pokud v příčině těchto podmínek zůstává i nejmenší pochybnost, potud odsouzení a vykonání trestu není po právu odůvodněno.*“¹¹ A na něj výslovně navazujícího Průšáka: „*Avšak sám cíl řízení trestního, zjištění pravdy materiální, za to se přimlouvá, aby hned od počátku hájení stíhaného v míře největší dostalo se příchodu, by největší možnost mu byla poskytnuta, aby vše, co základ obžaloby mohlo by zviklati, co jeho nevině nebo menší trestnosti mohlo by nasvědčovati, k platnosti mohl přivésti. Obhájce nemá tu býti pouze pomocníkem stíhaného, nýbrž pomocníkem soudcovým, má tohoto chrániti před možným omylem a při hledání pravdy má mu býti nápomocným. Má brániti tomu, aby soudce, spravedlnost vykonávající, snad se proti vůli své nestal se nespravedlivým; každé omezení obhajování je již samo sebou počátkem bezpráví.*“¹²

Jak potvrzují citovaná slova, význam obhajoby osoby, proti níž se trestní řízení vede, je z hlediska dosažení cíle trestního řízení, tj. zjištění (materiální)

⁹ Srov. ŠÁMAL, P., J. MUSIL, J. KUČHTA a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 94–95; FENYK, J., D. ČÍSAŘOVÁ, T. GRIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, s. 93.

¹⁰ ŠÁMAL, P., J. MUSIL, J. KUČHTA a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 94–95.

¹¹ STROCH, F. *Trestní řízení rakouské. Díl I*. Praha: Nákladem Právnické jednoty, 1896 (reprint Wolters Kluwer ČR, 2011), s. 311.

¹² PRUŠÁK, J. Hájení obviněného (podezřelého) v řízení přípravném. *Právník*, roč. XXXVIII, 1899, s. 691.

pravdy o tom, zda se stal trestný čin, kdo je jeho pachatelem a jaký trest mu lze za takový čin uložit, skutečně *nenabraditelný*. Přitom rizikům, spojeným s porušením zásady zajištění práva na obhajobu, ostatně odpovídají i procesní následky [§ 186 písm. e), § 188 odst. 1 písm. e) či § 258 odst. 1 písm. a) tr. řádu], neboť pochybení orgánů činných v trestním řízení v tomto směru představuje závažnou vadu trestního řízení. V tomto směru je totiž třeba vnímat význam Prušákových slov, že „*obhájce*“¹³ má chránit soudce před možným omylem při hledání pravdy“.

Právo na obhajobu je tvořeno několika dílčími právy, které pro potřeby tohoto příspěvku pouze stručně připomeňme. Jsou jimi právo na obhajobu osobní, právo zvolit si obhájce a radit se s ním, právo na účast obhájce u procesních úkonů a právo požadovat po orgánech činných v trestním řízení objasnění okolností svědčících ve prospěch osoby, proti níž se řízení vede. Prosazení těchto práv je navíc podpořeno prostřednictvím dílčích institutů, které zajišťují jejich naplnění v různých procesních situacích. Osoba, proti níž se trestní řízení vede, má především právo zvolit si svého obhájce, dále nárok – za splnění zákonných podmínek – na obhajobu bezplatnou či za sníženou odměnu a nárok na poučení o svých právech ze strany orgánů činných v trestním řízení, jakož i na umožnění realizace těchto práv. Z hlediska zajištění práva na obhajobu se mnohdy jako zcela zásadní jeví *institut nutné obhajoby* a související institut ustanoveného obhájce. Právě nutné obhajobě a jejímu významu z hlediska dosažení účelu trestního řízení se nyní budeme věnovat blíže.

2.2 Nutná obhajoba – partikulární záruka zajištění práva na obhajobu

Jak již bylo uvedeno, institut nutné obhajoby představuje určitou *garanci* ze strany státu. Její podstatou je zajistit osobě, proti níž se trestní řízení

¹³ Zde se již přibližují k jádru tohoto příspěvku, neboť jak Storch vysvětluje „*potřeba a přípustnost takového hájení [rozuměj obhajoby prostřednictvím zvoleného nebo ustanoveného obhájce (pozn. aut.)] jest odůvodněna především obledy slušnosti naproti obviněnému, kterýž obyčejně nemívá potřebných vědomostí právních, aby mohl sám obranu svoji s prospěchem vykonávat, aneb alespoň, i kdyby vědomosti takové měl, sklíčen jsa tížíci na sobě obžalobou, nemá potřebného k tomu klidu mysli a náležitě rozvahy (...)* Neméně však sluší hájení to uznati za požadavek dokonalého a spravedlivého řízení trestního.“ Srov. STROCH, F. *Trestní řízení rakouské. Díl I.* Praha: Nákladem Právnické jednoty, 1896 (reprint Wolters Kluwer ČR, 2011), s. 311.

vede, možnost plnohodnotného uplatnění jejího práva na obhajobu v případech, kdy je samotný výkon tohoto práva *z objektivních důvodů ztížen*, jestliže je to s ohledem na *závažnost újmy* hrozící osobě, proti níž se trestní řízení vede, nezbytné, jde-li o *zvláštní způsob řízení*, anebo proto, že výkon práva na obhajobu je ztížen *z důvodu omezení osobní svobody takové osoby ze zákonných důvodů*. Na tomto místě bych si opět laskavě vypůjčil Storchova slova: „*V některých však případech zákon spatřuje ve spolupráci obhájce tak důležitou a nezbytnou záruku spravedlivého řízení, že obmezuje v tom volné rozhodnutí obviněného a nařizuje, aby soud třeba i proti vůli jeho zřídil mu obhájce, když on sám (anebo za něj zákonný jeho zástupce) tak neučinil.*“¹⁴

Je to tedy opět právě důraz na *naplnění účelu trestního řízení* (nalezení pravdy o trestném činu a jeho pachateli a následné dovození adekvátní reakce státu) *v rámci spravedlivého řízení* – tedy cíle uplatnění práva na obhajobu jako takového –, jimiž je existence této dílčí záruky opodstatněna.

Zaměříme-li se na chvíli na ústavněprávní základ nutné obhajoby, zjišťujeme, že článek 40 odst. 3 Listiny sice výslovně s tímto institutem počítá, avšak vymezení konkrétních případů, v nichž osoba, proti níž se trestní řízení vede, musí mít obhájce, ponechává v rukou zákonodárce. Jinak je tomu v případě článku 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy. Ten sice zakotvuje právo na obhajobu jako takové, nicméně o institutu nutné obhajoby – oproti obhajobě bezplatné (či *a maiori ad minus* za sníženou odměnu) – mlčí.¹⁵ Vedle toho článek 14 odst. 3 písm. d) Paktu rozlišuje jak obhajobu bezplatnou, tak obhajobu nutnou,¹⁶ přičemž jako podmínku jejich uplatnění stanoví stejně jako článek 6 odst. 3

¹⁴ STROCH, F. *Trestní řízení rakouské. Díl I.* Praha: Nákladem Právnické jednoty, 1896 (reprint Wolters Kluwer ČR, 2011), s. 313.

¹⁵ Srov. znění článku 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy:

Everyone charged with criminal offences has the following minimum rights: to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, *if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require.*

Tout accusé a droit notamment à: se défendre lui-même ou avoir l'assistance d'un défenseur de son choix et, *s'il n'a pas les moyens de rémunérer un défenseur, pouvoir être assisté gratuitement par un avocat d'office, lorsque les intérêts de la justice l'exigent.*

Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má tato minimální práva: obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru *nebo, pokud nemá prostředky na zaplacení obhájce, aby mu byl poskytnut bezplatně, jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují.*

¹⁶ Pro rozptýlení případných pochybností v tomto směru srov. Výbor pro lidská práva OSN. Devadesáté sezení. Ženeva, 9. až 27. července 2007. Obecný komentář č. 32 k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech. Článek 14: Právo na rovnost před soudy a tribunály a na spravedlivý proces, s. 11, bod 37.

písm. c) Úmluvy „*že tak zájmy spravedlnosti vyžadují*“.¹⁷ Na tomto místě si proto tedy dovoluji učinit dílčí poznámku, že institut nutné obhajoby je na mezinárodní úrovni upraven toliko článkem 14 odst. 3 písm. d) Paktu. Z tohoto důvodu nelze ani odkázat na případnou relevantní rozhodovací praxi ESLP k případům nutné obhajoby, neboť půdorys stanovený článkem 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy institut nutné obhajoby nijak nevymezuje.^{18, 19, 20}

- 17 Srov. znění článku 14 odst. 3 písm. d) Paktu:
In the determination of any criminal charge against him, everyone shall be entitled to the following minimum guarantees, in full equality: To be tried in his presence, and to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing; to be informed, if he does not have legal assistance, of this right; and to have legal assistance assigned to him, in any case where the interests of justice so require, and without payment by him in any such case if he does not have sufficient means to pay for it;
Toute personne accusée d'une infraction pénale a droit, en pleine égalité, au moins aux garanties suivantes: A être présente au procès et à se défendre elle-même ou à avoir l'assistance d'un défenseur de son choix; si elle n'a pas de défenseur, à être informée de son droit d'en avoir un, et, chaque fois que l'intérêt de la justice l'exige, à se voir attribuer d'office un défenseur, sans frais, si elle n'a pas les moyens de le rémunérer.
Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má mít tyto minimální záruky: má být souzen za své přítomnosti a obhajovat se osobně nebo prostřednictvím obhájce, kterého si sám zvolí; má být poučen o svých právech a má mu být poskytnuta právní pomoc v každém případě, kdy toho zájmy spravedlnosti vyžadují, a aniž by v takovém případě sám platil náklady, jestliže nemá dostatečné prostředky k úhradě.
- 18 V tomto směru z rozhodovací praxe ESLP toliko vyplývá, že „*rozhodnutí o tom, zda umožnit obviněnému hájit se sám nebo sama, anebo zda mu nebo jí přiděliti právního zástupce, stále spadá do rozsahu uvážení smluvních států, které jsou lépe situovány než ESLP k tomu, aby zvolili vhodné prostředky, kterými umožní v rámci svého právního systému zajištění práva na obhajobu.*“ K tomu srov. rozsudek ESLP ve věci *Correia de Matos proti Portugalsku* ze dne 15. 11. 2001, č. stížnosti 48188/99. In: McBRIDE, J. *Human Rights and Criminal Procedure. The Case Law of the European Court of Human Rights*. Štrasburg: Nakladatelství Rady Evropy, 2009, s. 227.
K podmínkám práva na právní pomoc ve smyslu článku 6 odst. 3 písm. c) Listiny srov. rozsudek ESLP ve věci *Pham Hoang proti Francii* ze dne 25. 9. 1992, č. stížnosti 13191/87, pod bodem 39, anebo rozsudek ELSP ve věci *R.D. proti Polsku* ze dne 18. 12. 2001, č. stížnosti 29692/96 and 34612/97, pod bodem 43.
- 19 Nemožu se neztotožňuji se závěrem *Trechsla*, se kterým jsem se při studiu související materie setkal, podle něhož: „*The guarantee set out in Article 6 § 3(c) of the ECHR is to legal assistance where the defendant has no sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require; Article 14 § 3(d) ICCPR has exactly the same meaning. There are, then, two prerequisites for legal aid, an economical one and a legal one.*“ Viz *TRECHSEL, S. Human Rights in Criminal Proceedings*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, s. 271.
Úprava obsažená ve zmíněných člancích Úmluvy a Paktu se totiž liší. V případě článku 14 odst. 3 písm. d) Paktu nejsou dány dvě podmínky práva na právní pomoc, neboť daný článek nepodmiňuje ono právo majetkovou situací osoby obviněné z trestného činu, ale pouze „zájmy spravedlnosti“; nemá-li v takovém případě daná osoba prostředky na úhradu nákladů obhajoby, pak zároveň platí, že tyto nehradí.
- 20 Nebylo by však zcela přesné tvrdit, že ESLP se otázkou nutné obhajoby a jejich dopadů do práva na obhajobu ve své rozhodovací praxi nevěnoval. V rozsudku ve věci *Croissant proti Německu* ze dne 25. 9. 1992, č. stížnosti 13611/88, pod bodem 27, tak řešil otázku, zda institut nutné obhajoby není v rozporu s článkem 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy, konkrétně s právem obviněného hájit se sám. Jisté nás nepřekvapí následný závěr ESLP, že „*požadavek, aby byl obviněný zastoupen obhájcem ve všech fázích řízení před krajským soudem – který se objevuje i v právních rádech jiných smluvních států – nemůže, dle názoru soudu, být považován za nesouladný s Úmluvou.*“

Při hledání ústavněprávního základu nutné obhajoby tedy překvapivě zjistíme že ten nám poskytuje toliko článek 40 odst. 3 Listiny (který nás však dále odkazuje na zákonnou právní úpravu) a článek 14 odst. 3 písm. d) Paktu. V něm však nalézáme pouze určité kvalifikační kritérium v podobě ‚zájmů spravedlností‘. Jakkoliv by uvedené vodítko mohlo vyznívat vágně, nelze si nevšimnout, že obdobné kritérium pro určení případů nutné obhajoby stanoví shora i Storch (tj. případy, v nichž zákon spatřuje v součinnosti obhájce důležitou a nezbytnou záruku spravedlivého řízení). Přiblížme si obecně jednotlivé důvody nutné obhajoby *de lege lata*, které si pro přehlednost rozčleníme do dílčích skupin.

První skupina důvodů má společný základ spočívající v objektivních okolnostech na straně osoby, proti níž se trestní řízení vede, a slouží k vyrovnání určitého handicapu takové osoby, jenž jí neumožňuje dostatečně účinně realizovat její právo na obhajobu. Sem spadají důvody nutné obhajoby dle § 36 odst. 1 písm. b), § 36 odst. 2, § 36a odst. 1 písm. a) a c), § 36a odst. 2 písm. a), c) a d) tr. řádu [omezení svéprávnosti, řízení proti uprchlému, pochybnosti o způsobilosti náležitě se hájit a případy, kdy jde o řízení proti odsouzenému, který zemřel].

Druhá skupina důvodů nutné obhajoby je charakterizována povahou a závažností trestného činu a jím odpovídající hrozbou trestu odnětí svobody převyšujícího pět let (důvody dle § 36 odst. 3 a § 36a odst. 2 písm. b) tr. řádu].

Třetí skupinu tvoří případy, kdy výkon práv obhajoby je ztížen z důvodu omezení osobní svobody osoby, proti níž se trestní řízení vede, k němuž došlo ze zákonných důvodů. Sem spadají důvody nutné obhajoby dle § 36 odst. 1 písm. a), § 36a odst. 1 písm. b) a § 36a odst. 2 písm. a) tr. řádu.

Konečně poslední (čtvrtou) skupina důvodů nutné obhajoby je tvořena situacemi, kdy trestní řízení proti určité osobě vykazuje určitá specifika oproti standardnímu trestnímu řízení (tzv. zvláštní způsoby řízení). Na tyto případy pamatuje § 36 odst. 1 písm. c) a d), § 36a odst. 4 písm. a) a b) a § 42 odst. 2 ZSM.

Pro úplnost pouze dodejme, že speciální kategorii představují důvody nutné obhajoby obsažené v § 14 ZMJS.

Z tohoto – byť stručného – výčtu je zřejmé, že uvedené důvody nutné obhajoby jednoznačně naplňují požadavek stanovený v článku 14 odst. 3 písm. d)

Paktu a odpovídají i Storchově definici, neboť každý z nich dílem přispívá k tomu, aby trestní řízení v daných případech mělo podobu *fair processu*, v němž je právům obhajoby poskytován stejně široký a kvalitní prostor jako obžalobě. Je tomu tak obzvláště v případech, kdy je osoba, proti níž se trestní řízení vede, ohrožena trestem vyšším, než je pět let,²¹ což zčásti odpovídá i historické zkušenosti.²²

3 Obecně k právu na obhajobu u právnických osob

Obecný základ práva na obhajobu – jakožto složka širěji pojímaného práva na spravedlivý proces – představovaný článkem 6 odst. 3 Úmluvy, článkem 37 odst. 2 a článkem 40 odst. 3 Listiny se zcela nepochybně uplatní i vůči právníkům osobám.²³ Na zákonné úrovni jsou v tomto směru sěžejními ustanovení § 1 odst. 2 a § 35 odst. 1 TOPOZ. První z nich totiž zakotvuje *zásadu subsidiarity trestního řádu*,²⁴ podle které se v trestním řízení proti právníkům osobám použijí ustanovení trestního řádu (ledaže TOPOZ stanoví jinak, anebo je-li to vyloučeno z povahy věci), tedy i ustanovení § 2 odst. 5 věta třetí a odst. 13 a § 33 a násl. tr. řádu, obsahující dílčí složky práva

²¹ V těchto trestních věcech totiž do hry nevstupuje žádný jiný faktor (jako je tomu u ostatních důvodů nutné obhajoby) než požadavek, aby s hrozbou uložení vysokého nepodmíněného trestu odnětí svobody byla spojena i co neširší ochrana práv obhajoby, jejímž smyslem je zaručit, aby při objasňování skutkového stavu nedošlo k pochybením, které by pro osoby, proti nimž se trestní řízení vede, mohl mít kapitální následky.

²² Nutnou obhajobu v hlavním líčení (řízení závěrečném) stanovil pro případy kdy předmětem řízení byl zločin, za který lze uložit trest smrti nebo trest žaláře *nejméně* na pět let již § 213 trestního řádu ze dne 29. července 1853. Stejně tak stanovil i (Glaserův) trestní řád č. 119/1873 ř. z. ve svém § 41 podle něhož byl důvod nutné obhajoby dán v hlavním přelíčení před soudem porotním (který byl oprávněn rozhodovat od roku 1873 o všech zločinech s dolní hranicí trestní sazby *nejméně* pět let). Teprve zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) stanovil nutnou obhajobu v případech, kdy se konalo hlavní líčení [§ 146 písm. a)] či odvolací líčení (§ 185 odst. 2) o trestném činu, za který zákon stanovil trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasného odnětí svobody, jehož *horní hranice* převyšovala pět let.

²³ Srov. REPÍK, B. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Orac, 2002, s. 94; FENYK, J. a L. SMEJKAL. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Příloha: modelová interní opatření k předcházení trestné činnosti právnické osoby. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 120; ŠAMAL, P., J. DĚDÍČ a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 644; JELÍNEK, J. a J. HERCZEG. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, s. 209, s. 175.

²⁴ FENYK, J. a L. SMEJKAL. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Příloha: modelová interní opatření k předcházení trestné činnosti právnické osoby. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 121.

na obhajobu. Ustanovení § 35 odst. 1 TOPOZ pak představuje deklaratorní procesní normu jejímž smyslem je vyloučit jakékoliv pochybnosti v tom směru, že právní úprava vystupování za právnickou osobu v trestním řízení nějak koliduje se standardním výčtem práv obhajoby, především s možností právnické osoby zvolit si obhájce (§ 33 odst. 1 tr. řádu).²⁵

Právo na obhajobu má i v případě právnických osob totožný obsah jako u osob fyzických a rozlišujeme proto jednak obhajobu právnické osoby ve formálním slova smyslu a v materiálním slova smyslu.²⁶ Z pohledu předkládaného příspěvku je však stěžejním nikoliv samotný obsah práva na obhajobu, ale *záručky* stanovené zákonodárcem za účelem zajištění plnohodnotného prosazení daného práva v trestním řízení.²⁷

Je-li řeč o *zárukách zajištění práva na obhajobu*, je první z nich – *právo zvolit si obhájce* – realizována prostřednictvím některé z osob oprávněných činit za právnickou osobu úkony v trestním řízení dle § 34 TOPOZ.²⁸ Z hlediska realizace předmětné záruky je proto nezbytné, aby v každé fázi trestního řízení proti právnické osobě taková osoba byla určena a dané právo měla možnost i uplatnit. Jde však jde o právo právnické osoby zvolit si obhájce, nikoliv povinnost obhájce mít (k té později). Proto se právnická osoba vždy může rozhodnout vykonávat toliko obhajobu materiální a hájit se *pouze* prostřednictvím osoby oprávněné za ni činit úkony v trestním řízení. Nezvůli-li si právnická osoba obhájce a půjde-li o situaci, kdy za ni bude činit úkony v trestním řízení některých ze členů jejího statutárního orgánu či zaměstnanec, za tímto účelem pověřený, nebude obvykle takový postup

²⁵ Ačkoliv dílčí praktické obtíže v souvislosti s realizací vybraných procesních práv právnické osoby přesto může přinášet. K tomu blíže srov. ČEP, D. Nad možnostmi uplatnění principu nemo tenetur v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. *Právní rozhledy*, 2017, č. 2, s. 48–57.

²⁶ K tomu blíže viz GRIVNA, T. In: ŠÁMAL, P., J. DĚDIČ a kol. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 646–647; případně ČEP, D. Úskalí obhajoby právnické osoby v trestním řízení. In: GRIVNA, T. a kol. *Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 171 a násl.

²⁷ Vzhledem k vazbě mezi instituty nutně obhajoby a ustanoveného obhájce nepovažují z hlediska obsahu příspěvku za přínosné předkládat zde samostatný výklad ke druhému z uvedených.

²⁸ Samozřejmě s výjimkou případů, kdy je taková osoba obviněným, poškozeným či svědkem v téže věci (§ 34 odst. 4 TOPOZ). K takovým situacím srov. např. usnesení Ústavního soudu ze dne 4. října 2016, sp. zn. II. ÚS 2329/16, či ze dne 5. prosince 2017, sp. zn. III. ÚS 2597/16.

vzbuzovat pochybnosti.²⁹ Je totiž jen na právnické osobě, zda se rozhodne své právo zvolit si obhájce realizovat.

Problém by mohl nastat v případě, kdy bude dle § 34 odst. 5 TOPOZ právnické osobě ustanoven opatrovník, avšak ten právnické osobě obhájce nezvolí. V takových situacích bude na členech statutárního (případně i jiného) orgánu právnické osoby či např. na jejích zaměstnancích, aby na takovou situaci upozornili orgány činné v trestním řízení, jejichž úkolem bude zvážit, zda takový postup není v rozporu se zájmy právnické osoby.³⁰ V případě pozitivní odpovědi by bylo možné uvažovat o odvolání již ustanoveného opatrovníka (srov. § 34 odst. 5 větu třetí TOPOZ *a contrario*).

Dílčí odlišnost – v porovnání s trestním řízení proti osobám fyzickým – představuje *okruh osob oprávněných právnické osobě zvolit obhájce*. Ačkoliv se může zdát, že ustanovení § 34 TOPOZ nabízí v tomto směru skutečně řadu možností, stává se, že právnická osoba má např. pouze jednoho člena statutárního orgánu, který je v dané věci svědkem, a proto za ni ve smyslu § 34 odst. 4 TOPOZ není oprávněn činit žádné procesní úkony [mj. např. zvolit

²⁹ Bude-li však právnická osoba mít zájem na volbě obhájce, avšak osoba oprávněná činit za ni úkony v trestním řízení mu neudělí proceň plnou moc, bude na právnické osobě, aby takovou osobu „usměrnila“, potažmo rozhodla o tom, že za ni úkony v trestním řízení bude činit osoba jiná. Srov. ČEP, D. Úskalí obhajoby právnické osoby v trestním řízení. In: GRIVNA, T. a kol. *Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 172. V případě, že již nebude nikdo další, kdo by mohl za právnickou osobu činit úkony dle § 34 TOPOZ, bude na místě upozornit soud na skutečnost, že je zde dán možný konflikt zájmů mezi právnickou osobou a osobou, která jí nezvolila obhájce, a případně přistoupit k ustanovení opatrovníka dle § 34 odst. 5 TOPOZ. Pouze na okraj lze poznamenat, že v situaci, kdy u právnické osoby není žádná (další) osoba, která by za ni mohla činit úkony v trestním řízení, postrádá lhůta dle § 34 odst. 4 *in fine* TOPOZ zjevný smysl. V takovém případě může předseda senátu (a v přípravném řízení soudce) rozhodnout o ustanovení opatrovníka i před jejím uplynutím. K tomu srov. usnesení Ústavního soudu ze dne 7. listopadu 2017, sp. zn. IV. ÚS 2894/17.

³⁰ „*Opatrovník (...) má (...) v řízení plně právo vystupovat za právnickou osobu a má povinnost řádně hájit její zájmy.*“ Viz usnesení Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 2894/17. K řádné ochraně zájmů právnické osoby přitom zcela jednoznačně náleží i povinnost zvolit jí obhájce, např. je-li to vzhledem k povaze věci nutné nebo požádá-li o to osobu opatrovníka např. člen jejího statutárního orgánu. *Provazník* k tomuto poznamenává, že „[o]patrovník nesmí za žádných podmínek úmyslně jednat na úkor právnické osoby a v situaci, kdy musí volit mezi dvěma zby je povinen vždy zvolit to menší.“ [srov. PROVAZNÍK, J. Defence of Legal Entity. In: FRYSTÁK, M., J. ČENTĚŠ, J. SZCZECHOWICZ a kol. *Corporate Criminal Liability (in the Czech Republic, Slovakia and Poland)*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 83–84.]

zmocněnce, udělit zaměstnanci pověření dle § 21 odst. 1 písm. b), o. s. ř.,³¹ anebo jí zvolit obhájce³². V takových případech přichází v úvahu aplikace § 37 odst. 1 tr. řádu, který stanovuje poměrně široký okruh tzv. osob se samostatnými obhajovacími právy. Protože však ustanovení § 1 odst. 2 TOPOZ podmiňuje subsidiární aplikaci trestního řádu tím, že takový postup nesmí být vyloučen z povahy věci, může v řízení proti právnické osobě vystupovat jako osoba se samostatnými obhajovacími právy jen osoba zúčastněná. Nabízí se proto *de lege ferenda* myšlenka, zda okruh těchto osob nerozšířit např. o členy kontrolních orgánů právnické osoby (byl-li takový orgán zřízen).³³

Další zárukou zajištění práva na obhajobu je nárok na *obhajobu bezplatnou či za sníženou odměnu*. Tato záruka se v trestním řízení proti právnickým osobám uplatňuje skrze § 1 odst. 2 TOPOZ a § 33 odst. 2 tr. řádu, když druhé z uvedených ustanovení přiznává nemajetnému obviněnému právo na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu. Stejně jako u osoby fyzické i nemajetné právnické osobě hradí náklady na obhajobu zcela nebo zčásti stát.³⁴

Nabízí se otázka, proč ustanovení § 35 odst. 2 TOPOZ vylučuje v případě právnických osob institut nutné obhajoby, avšak právo na obhajobu bezplatnou či za sníženou odměnu nijak nelimituje. Zde je třeba si uvědomit, že požadavek zajištění práva na právní pomoc v řízení před soudy, *nota bene* práva na obhajobu v řízení trestním, se musí prosadit i v případech, kdy nemožnost plnohodnotného uplatnění tohoto práva má svůj původ pouze majetkové situaci osoby, proti níž se trestní řízení vede. Jinými slovy nikomu, ani právnické osobě, nemůže být na újmu jejich nedostatečná majetková situace v tom směru, že by bránila realizaci jejich práva zvolit si obhájce. Druhá záruka práva na obhajobu tak značně souvisí se zárukou první. Právo zvolit si obhájce představuje v této poloze obecnou možnost, kdežto nárok na bezplatnou obhajobu nebo na obhajobu za sníženou odměnu vytváří

³¹ K aplikaci § 21, o. s. ř. na základě díkce § 34 odst. 1 TOPOZ srov. GRIVNA, T. In: ŠÁMAL, P., J. DĚDIČ a kol. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 625; či FOREJT, P., P. HABARTA a L. TREŠLOVÁ. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení pro něj s komentářem*. Praha: Linde, 2012, s. 320.

³² Viz např. usnesení Ústavního soudu ze dne 21. února 2017, sp. zn. II. ÚS 2520/16.

³³ K tomu blíže viz ČEP, D. Úskalí obhajoby právnické osoby v trestním řízení. In: GRIVNA, T. a kol. *Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 172–173.

³⁴ Podrobněji k tomu viz GRIVNA, T. In: ŠÁMAL, P., J. DĚDIČ a kol. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 647–648.

ekonomický předpoklad pro samotnou realizaci zmíněného práva, v případě že se pro ni právnická osoba rozhodne. Tomu ostatně odpovídá i význam, který právu na bezplatnou obhajobu přiznává znění článku 6 odst. 1 písm. c) Úmluvy a článku 14 odst. 3 písm. d) Paktu.³⁵

Konečně poslední ze záruk zajištění práva na obhajobu představuje *povinnost* všech orgánů činných v trestním řízení právnickou osobu, proti níž se trestní řízení vede, vždy *poučít o jejich procesních právech a poskytnout jí plnou možnost jejich uplatnění* (§ 1 odst. 2 TOPOZ, ve spojení s § 33 odst. 5 tr. řádu). V trestním řízení proti právnické osobě přitom poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení – ale i povinnost poskytnout možnost k uplatnění procesních práv – směřuje vůči osobě oprávněné činit za právnickou osobu úkony v trestním řízení, neboť právě ona představuje pomyslnou inkarnaci právnické osoby pro účely trestního řízení (§ 34 odst. 6 TOPOZ). Skutečnost, že taková osoba sama není osobou, proti níž se trestní řízení vede, nečiní žádného rozdílu mezi rozsahem a obsahem poučovací povinnosti, jakož i povinnosti poskytnout osobě oprávněné činit za právnickou osobu úkony v trestním řízení plnou možnost k uplatnění práv právnické osoby.

Zmíněné záruky zajištění práva na obhajobu proto i v trestním řízení vedeného proti právnické osobě plní stejnou úlohu jako v případech, kdy je trestní řízení vedeno proti osobě fyzické. Jak je však patrné, že existují zde dílčí odlišnosti, které jednak vyplývají z povahy právnických osob a zároveň jsou způsobilé naplnění zmíněných garancí přinejmenším ztěžovat. Přesto je zde ale jedna dílčí garance, která se v řízení proti právnickým osobám *ex lege* neuplatní – institut nutné obhajoby.

4 Nutná obhajoba právnické osoby – kacířská myšlenka?

4.1 Právní základy nutné obhajoby právnické osoby dle domácí právní úpravy

Zvažujeme-li důvody nutné obhajoby aplikovatelné *de lege ferenda* i v řízení proti právnickým osobám, narážíme hned na počátku na jeden stěžejní problém. Tím je absence bližšího vymezení institutu nutné obhajoby na ústavněprávní úrovni. Jak jsem již zmínil výše, článek 40 odst. 3 Listiny

³⁵ V podrobnostech viz TRECHSEL, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. New York: Oxford University Press Inc., 2006, s. 271–272, 277–278.

v tomto směru ponechává volnou ruku zákonodárci (který se v současné situaci k aplikaci nutné obhajoby v řízení vedeném proti právnické osobě staví negativně). Přílišnou oporu bohužel nemůžeme nalézt ani v článku 14 odst. 3 písm. d) Paktu, neboť jde o mezinárodní smlouvu o lidských právech, jejíž dosah *ratione personae* na právnické osoby je vyloučen.^{36, 37} I v případě, že bychom uplatnění zmíněného článku Paktu zvažovali, je třeba říci, že konkrétní odpověď na to, v jakých případech lze institut nutné obhajoby uplatnit obecně (natož v případě právnických osob), článek 14 odst. 3 písm. d) Paktu nezná a nabízí nám – jakkoliv významné – obecné kritérium ‚zájmů spravedlnosti‘.

Domácí autoři zákonodárcem přijaté řešení v zásadě akceptují a oproti důvodové zprávě k TOPOZ nabízí vlastní úvahy k důvodům vyloučení institutu nutné obhajoby u právnických osob. Tak *Gřivna* připomíná, že některé z důvodů nutné obhajoby dle § 36 a § 36a tr. řádu jsou *a priori* vyloučeny s ohledem na *povahu právnické osoby* (např. nutná obhajoba v případě vazební stíhání, výkonu trestu odnětí svobody, u osoby s omezenou svéprávností nebo s tělesnými či duševními vadami). Z důvodů nutné obhajoby, které by byly teoreticky aplikovatelné, zmiňuje *typovou závažnost* (společenskou škodlivost) konkrétního trestného činu.³⁸ Avšak i ve vztahu k ní následně dospívá k závěru, že na rozdíl od fyzické osoby, zde vyšší společenská škodlivost (až na výjimku v podobě trestu propadnutí majetku) není spojena s určitým druhem trestu. Z tohoto důvodu *Gřivna* uzavírá, že ‚*i kritérium typové závažnosti trestného činu jako důvodu nutné obhajoby by u právnických osob*

³⁶ K tomu blíže viz BRODOWSKI, D. In: BRODOWSKI, D., M. ESPINOZA a K. TIEDEMANN (eds.). *Regulating Corporate Criminal Liability*. Cham: Springer, 2014, s. 314.

³⁷ Oproti článku 6 Úmluvy (ve smyslu široce pojímaného práva na spravedlivý proces, jehož součástí je i právo na obhajobu), o jehož aplikaci vůči právnickým osobám zásadně napanují dílčí pochybnosti, což potvrzuje i relevantní judikatura ESLP. Viz např. rozsudek ESLP ve věci *Fortum Corporation proti Finsku* ze dne 15. 7. 2003, stížnost č. 32559/96, pod bodem 40; případně zprávu Evropské komise pro lidská práva ve věci *Société Stenuit proti Francii* ze dne 30. 5. 1991 stížnost č. 11598/85, pod bodem 66, v níž Komise dospěla k závěru, že právnická osoba se může domáhat článku 6 Úmluvy, byla-li předmětem obvinění v trestní věci. Zde je však problém opačný, neboť jak jsem již uvedl výše, článek 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy institut nutné obhajoby nezná a judikatura ESLP v tomto směru ponechává volnou ruku domácím legislativě.

³⁸ GRIVNA, T. In: ŠÁMAL, P., J. DĚDIČ a kol. *Trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 648–649.

postrádalo racionalitu.“ Fenyk v tomto směru konstatuje, že institut nutné obhajoby se váže toliko k právům fyzických osob, přičemž z téhož důvodu nutnou obhajobu u právnické osoby vylučují i zahraniční právní úpravy. Jiné důvody pro nutnou obhajobu právnické osoby „nepřicházejí v úvahu.“³⁹ Herczeg obdobně uvádí, že ustanovení trestního řádu o nutné obhajobě jsou vymezena výlučně k právům fyzické osoby.⁴⁰ Last but not least autorský kolektiv Forejt, Habarta, Trešlová k nutné obhajobě právnické osoby toliko konstatují, že v případě trestně stíhaných právnických osob důvody opodstatňující povinnost právnické osoby strpět profesionálního obhájce dány nejsou, a to ani v případě trestných činů za které zákon stanoví trest odnětí svobody převyšující pět let.⁴¹

4.2 Dílčí zahraniční komparace

Ze zahraničních právních úprav výslovně vylučuje institut nutné obhajoby v trestním řízení proti právnické osobě toliko slovenský zákon o trestní odpovědnosti právnických osob⁴², který tak činí ve svém § 28 odst. 2. Polská úprava trestní odpovědnosti právnických osob takové výslovné ustanovení neobsahuje⁴³ a obdobně jej postrádá i rakouská právní úprava.⁴⁴

V případě polské právní úpravy je třeba dodat, že nutná obhajoba právnických osob je zde – v rozsahu v jakém je stanovena polským tr. řádem⁴⁵ vůči osobám fyzickým – *ipso facto* vyloučena, a to i přesto, že článek 22 OPZ zakotvuje zásadu subsidiarity trestního řádu. Je to proto, neboť řízení ve věcech odpovědnosti právnických osob za činy zakázané pod hrozbou

³⁹ FENYK, J. a L. SMEJKAL. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Příloha: modelová interní opatření k předcházení trestné činnosti právnické osoby. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 122.

⁴⁰ JELÍNEK, J. a J. HERCZEG. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, s. 209, s. 213.

⁴¹ FOREJT, P., P. HABARTA a L. TREŠLOVÁ. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení pro něj s komentářem*. Praha: Linde, 2012, s. 335.

⁴² Tj. zákon č. 91/2016 Sb., o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TZPOZ“).

⁴³ Srov. Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Dz.U. 2002 nr 197 poz. 1661 (dále jen „OPZ“).

⁴⁴ Bundesgesetz über die Verantwortlichkeit von Verbänden für mit gerichtlicher Strafe bedrohte Handlungen (Verbandsverantwortlichkeitsgesetz – VbVG). BGBl. I Nr. 151/2005 (dále jen „VbVG“).

⁴⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego. Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555 (dále jen „polský tr. řád“).

trestu probíhá dle článku 24 odst. 1 OPZ před okresním soudem (sąd rejonowy). Z ustanovení upravujících nutnou obhajobu (článek 79 a násl. polského tr. řádu) však v úvahu přichází toliko dva důvody nutné obhajoby. Prvnímu z nich se budu věnovat níže. Druhým je důvod dle článku 80 polského tr. řádu, podle něhož musí mít obviněný obhájce, jestliže probíhá řízení před krajským soudem (sąd okręgowy), jako soudem prvního stupně (a jde o řízení o zločinu nebo je taková osoba zbavena osobní svobody). Jak je však zmíněno shora, řízení ve věcech odpovědnosti právnických osob za činy zakázané pod hrozbou trestu probíhá před soudem okresním, takže tento důvod nutné obhajoby nelze využít.

Zvláštní případ tvoří důvod nutné obhajoby dle článku 79 odst. 2 polského tr. řádu, podle kterého musí mít obviněný obhájce tehdy, pokud tak soud uzná za nezbytné vzhledem k jiným okolnostem, které brání obhajobě (inne okoliczności utrudniające obronę). Není však nutné předmětné ustanovení aplikovat subsidiárně, neboť takovou situaci přímo upravuje článek 33 odst. 6 OPZ.

Podle tohoto ustanovení platí, že pokud právnická osoba nemá osobu oprávněnou za ni vystupovat v řízení (u předchozí osoby byl dán důvod inkompatibility dle článku 33 odst. 4 OPZ a právnická osoba si ne zvolila ve lhůtě dle článku 33 odst. 5 OPZ jinou osobu u které taková překážka není) [niewyznaczenia w terminie innej osoby, o której mowa w ust. 5], anebo jestliže její orgán, který je oprávněn za ni vystupovat nepracuje řádně (nie działają organy uprawnione do reprezentowania), ustanoví jí soud z úřední povinnosti⁴⁶ obhájce (obroncę spośród radców prawnych lub adwokatów).

Co se týče rakouské právní úpravy, i zde platí zásada subsidiarity trestního řádu, ledaže jeho aplikaci výslovně vylučuje některé z ustanovení VbVG nebo jde-li o úpravu vztahující se výlučně k fyzickým osobám (§ 14 odst. 1 VbVG). Z důvodů nutné obhajoby (notwendige Verteidigung) stanovených v § 61 rakouského trestního řádu⁴⁷ přichází v úvahu nutná obhajoba *v hlavním líčení před zemským soudem, zasedá-li v senátu složeném ze tří soudců a osmi porotců nebo v senátu složeném ze dvou soudců a dvou porotců* (Landesgericht als

⁴⁶ Srov. SZCZECHOWICZ, K. Specifics of Criminal Proceedings Against Legal Entities. In: FRYŠTÁK, M., J. ČENTĚŠ, J. SZCZECHOWICZ a kol. *Corporate Criminal Liability (in the Czech Republic, Slovakia and Poland)*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 217.

⁴⁷ Straßprozeßordnung 1975 (StPO). BGBl. Nr. 631/1975 (dále jen „StPO“).

Geschworenengericht oder Schöffengericht; srov. § 32 StPO), jakož i v *odvolacím řízení*. Zjednodušeně řečeno, okruh takových případů zahrnuje řízení o trestných činech, za které lze uložit trest odnětí svobody na *doživotí*, popřípadě trest odnětí svobody, jehož *spodní hranice činí více než pět let a horní hranice přesahuje deset let* (Geschworenengericht) a o trestných činech za které lze uložit trest odnětí svobody přesahující 5 let (Schöffengericht) [§ 31 odst. 2 a 3 StPO]. Ustanovení § 61 StPO zakotvuje nutnou obhajobu i v případech *hlavního* líčení probíhajícího před zemským soudem, rozhoduje-li samosoudce o trestném činu, za který lze uložit trest odnětí svobody, *jehož horní hranice přesahuje tři roky*. Dalším důvodem nutné obhajoby dle § 61 StPO je provádění *kontradiktorního výsledku* ve shora uvedených případech (osoba, proti níž se trestní řízení vede musí mít obhájce v těchto případech i mimo hlavní líčení).

Z dostupných zdrojů jsem nezjistil žádný důvod vyloučení nutné obhajoby u právnických osob i v těchto případech. Je samozřejmě otázkou, do jaké míry je nutná obhajoba fyzických osob v těchto případech odvozena pouze od hrozby vysokého trestu odnětí svobody nebo od povahy a závažnosti trestného činu jako takového, od nichž lze odvodit zesílení požadavku na naplnění účelu daného trestního řízení v rámci spravedlivého procesu. Nelze však přehlédnout, že – na rozdíl od úpravy obsažené v § 18 TOPO – je pro stanovení výše peněžité sankce (Verbandsgeldbuße) dle § 4 odst. 3 VbVG stěžejní právě horní hranice trestní sazby. Proto argument, založený na významu hranice trestní sazby nemusí nezbytně ztrácet na síle.⁴⁸

Stejně jako polský OPZ i rakouský VbVG zná speciální ustanovení o nutné obhajobě právnické osoby. Tím je § 16 odst. 2 VbVG dle kterého platí, že jsou-li všichni členové orgánu právnické osoby, který je oprávněn vystupovat za ni navenek, podezřelí ze spáchání trestného činu, ustanoví jí soud z úřední povinnosti obhájce (das Gericht dem belangten Verband von Amts wegen einen Verteidiger beizugeben). Takto ustanovený obhájce je povinen činit všechny kroky, které jsou nezbytné k ochraně zájmů právnické osoby. Jeho role končí s prvním úkonem zástupce právnické osoby nebo jí zvoleného obhájce.

⁴⁸ Opačně soudí *Gřivna*, když konstatuje, že typová závažnost trestného činu, od níž se hranice trestní sazby odvíjí, v podmínkách TOPOZ nemá z hlediska ukládání trestů (až na výjimku v podobě trestu propadnutí majetku dle § 17 TOPOZ) význam, a proto kritérium typové závažnosti trestného činu jako důvod nutné obhajoby u právnické osoby postrádá význam. Srov. GRIVNA, T. In: ŠÁMAL, P., J. DĚDÍČ a kol. *Trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 649.

Zde je třeba doplnit, že v případě slovenské právní úpravy jsou případy, kdy zde není žádná fyzická osoba oprávněná konat za právnickou osobu (srov. § 27 odst. 4 TZPOZ), dílem omezena skrze § 27 odst. 6 TZPOZ. Uvedené ustanovení totiž zakotvuje výjimku z pravidla neslučitelnosti funkcí svědka, obviněného či poškozeného v téže věci a osoby oprávněné konat za právnickou osobu pro případy, kdy je taková osoba jediným členem orgánu právnické osoby, anebo o jedinou osobu, která „tvoří“ osobu právnickou. Tím je však vyloučen toliko postup dle § 27 odst. 6 a 7 TZPOZ vedoucí k ustanovení opatrovníka právnické osoby.⁴⁹ Odpověď na otázku, zda právnická osoba bude hájit svá procesní práva prostřednictvím kvalifikovaného právního zástupce, jemuž výlučně přísluší některá oprávnění v trestním řízení,⁵⁰ zůstává nadále v jejich rukou.

Díličí závěry z provedené komparace jsou proto následující:

1. institut nutné obhajoby je výslovně vyloučen toliko v případě slovenské právní úpravy (§ 28 odst. 2 TZPOZ),
2. v případě rakouské a polské právní úpravy trestní odpovědnosti právnických osob je nutná obhajoba právnické osoby dána tehdy, pokud právnická osoba nemá nikoho, kdo by za ni mohl vystupovat v trestním řízení (důvodem jsou tak objektivní okolnosti na straně právnické osoby) a navíc
3. v případě rakouské právní úpravy přinejmenším můžeme uvažovat o důvodech nutné obhajoby v případě trestných činů za které lze uložit trest odnětí svobody, jehož horní hranice přesahuje tři roky.⁵¹

Optikou těchto dosavadních poznatků se nyní pokusím formulovat díličí úvahy k důvodům nutné obhajoby právnické osoby v českém trestním řízení *de lege ferenda*.

⁴⁹ Ustanovení § 26 odst. 7 TOPOZ zde navíc výslovně stanoví, že opatrovníkem soud zpravidla ustanoví advokáta, což je v případě českého trestního řízení *usus*, jemuž by jistě zákonně zakotvení nijak neškodilo.

⁵⁰ Příkladem takového oprávnění obhájce může být právo účastnit se úkonů, jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem (§ 213 odst. 2 zákona č. 301/2005 Z. z., trestný poriadok, ve znění pozdějších předpisů).

⁵¹ Což dle § 4 odst. 3 VbVG odpovídá 85 denním sazbám, přičemž minimální výše denní sazby činí 50 € a maximální výše 10 000 €. Tzn. 4 250 € až 850 000 € (cca 115 000 CZK až 23 000 000 CZK).

4.3 Důvody nutné obhajoby právnické osoby de lege ferenda

4.3.1 Objektivní okolnosti na straně právnické osobnosti

První z důvodů nutné obhajoby, jež se nabízí *de lege ferenda*, je založen na objektivních okolnostech na straně právnické osoby a slouží k vyrovnání určitého handicapu, který právnické osobě neumožňuje dostatečně účinně realizovat její právo na obhajobu. Takovou objektivní okolností je situace, kdy na straně právnické osoby schází jakákoliv fyzická osoba, která by byla oprávněna za ni činit úkony v trestním řízení. Pro ilustraci může jít o případ jednočlenné obchodní společnosti, kdy jediný společník a zároveň jediný člen statutárního orgánu je současně obviněným v téže trestní věci, anebo o situaci, kdy všichni členové statutárního orgánu jsou svědky v téže trestní věci, a proto nemohou zvolit právnické osobě obhájce.

Tehdy zůstává právnická osoba z hlediska uplatnění jejích procesních práv v trestním řízení paralyzována a takový stav lze přirovnat k situacím, kdy je osoba fyzická buďto omezena ve svéprávnosti [důvod nutné obhajoby dle § 36 odst. 1 písm. b) tr. řádu], anebo jestliže pro tělesné nebo duševní vady fyzické osoby lze mít pochybnost o její způsobilosti náležitě se hájit (důvod nutné obhajoby dle § 36 odst. 2 tr. řádu).

Na tomto místě nemám v úmyslu pokoušet se o směřování institutů omezení svéprávnosti fyzické osoby, popřípadě existence tělesných nebo duševních vad způsobilých vyvolat pochybnosti o způsobilosti takové osoby se náležitě hájit a případů, kdy je právnická osoba ‚ochromena‘ tím, že žádná z osob, které by standardně přicházely v úvahu, není oprávněna za ni činit úkony v trestním řízení. Je však zřejmé, že tak jako u fyzické osoby, dochází i v těchto případech u právnické osoby k omezení její schopnosti hájit se sama (tj. prostřednictvím členů svých orgánů nebo zaměstnanců) a vykonávat tak právo na obhajobu v materiálním slova smyslu, natož ve smyslu formálním. Je proto otázkou, zda zájmy spravedlnosti nevyžadují, aby právnická osoba měla v takových případech vždy *obligatorně* obhájce (navíc s tím, že se jej nemůže sama vzdát, stejně jako tak nemůže učinit v nastíněných případech osoba fyzická).

Zde se nabízí paralela s úpravou nutné obhajoby obsažené v § 33 odst. 6 OPZ a § 16 odst. 2 VbVG. Tam, kde § 34 odst. 5 TOPOZ stanovuje, že právnické

osobě má být soudem ustanoven *opatrovník*, stanoví zmíněné zahraniční právní úpravy povinnost ustanovit (z moci úřední) právnické osobě *obhájce*. Je třeba říci, že úpravu obsaženou v § 34 odst. 5 TOPOZ neshledávám nijak závadnou, neboť ustanovený opatrovník má v trestním řízení proti právnické osobě zcela zásadní roli – náleží mu veškerá práva osoby, proti níž se trestní řízení vede, a vykonává veškerá procesní práva právnické osoby, vedle dalších může i rozhodnout o volbě obhájce. Nepopíratelnou výhodou opatrovníka právnické osoby jistě je i jeho povinnost hájit zájmy právnické osoby. Přesto však nadále představuje toliko osobu, která „pouze“ činí za právnickou osobu úkony v trestním řízení, a která navíc – oproti fyzickým osobám dle § 34 odst. 1 TOPOZ – představuje osobu *zvnějšku, extranea*, neznalého vnitřních poměrů právnické osoby⁵² (znalost okolností spáchání trestného činu by ovšem vylučovala jeho ustanovení). V porovnání s obhájcem nemusí jít navíc obligatorně ani o osobu s právnickým vzděláním, natož věnující se obhajobě v trestním řízení.⁵³

V tomto směru představuje polská a rakouská právní úprava dílčí posun a reprezentuje pomyslný *paternalistický přístup* k ochraně práv právnické osoby. Nevolí totiž řešení v podobě opatrovníka, který může, ale nemusí být osobou s právním vzděláním, a na jehož úvaze je, zda právnické osobě zvolí obhájce či nikoliv (problémy s tím spojené jsem přiblížil shora v rámci obecného výkladu k právu na obhajobu u právnických osob). Naopak, přistupují k řešení odpovídající požadavku *co nejvyšší míry ochrany procesních práv právnické osoby*, u které není žádná fyzická osoba, jenž by za ni mohla činit úkony v trestním řízení. Přitom do doby, než se poměry na straně právnické osoby ustálí (např. volnou nových členů statutárního orgánu), a tato bude sama schopna procesně účinným způsobem rozhodnout o volbě svého obhájce, je formální aspekt jejího práva na obhajobu omezen v pozitivním slova smyslu (tj. obhájce má, bez ohledu na to, zda si to přeje či nikoliv).

⁵² Tuto skutečnost vnímá problematicky i aplikační praxe, jak prokazuje *Zvláštní zpráva o poznatcích z aplikace § 8 odst. 5 a dalších ustanovení zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění zákona č. 183/2016 Sb.* Brno: Nejvyšší státní zastupitelství, 2017, s. 30, 41.

⁵³ Netřeba připomínat, že v případě soudem ustanoveného obhájce jde – alespoň v poměrech České republiky – o advokáta, který je na základě vlastní vůle zapsán do pořadníků advokátů dle § 39 odst. 2 tr. řádu.

Slovenská právní úprava volí řešení, které se uvedené obtíže spojené s mírou ochrany procesních práv právnické osoby snaží částečně sanovat. Jednak tím, že vylučuje ustanovení opatrovníka v případech ‚jednočlenných statutárních orgánů‘ (jiné orgány právnických osob z povahy věci nepřichází v úvahu; srov. § 27 odst. 1 a 6 TZPOZ), a dále zakotvením požadavku, že opatrovníkem zpravidla soud ustanoví advokáta (§ 27 odst. 7 TZPOZ). Takové řešení samozřejmě představuje dílčí posun v porovnání s domácí právní úpravou, jenže jak již bylo zmíněno výše: obhájce disponuje v trestním řízení jinými právy než opatrovník (osoba, proti níž se trestní řízení vede), a ne každý advokát vykonává obhajobu v trestním řízení. Ustanovení obhájce – advokáta, proto sice může přispět k ochraně procesních práv právnické osoby, ale nejde o řešení, které je s to náležitě zhojit případnou absenci obhájce. Stále je totiž třeba mít na paměti, že opatrovník je sice povinen hájit zájmy právnické osoby, avšak je jen na něm samotném, zda se rozhodne zvolit právnické osobě obhájce či nikoliv (tedy zda uzná, že je v zájmu právnické osoby jí jej zvolit).

Označují-li polskou a rakouskou právní úpravu obhajoby právnické osoby za paternalistickou, pak česká právní úprava představuje v porovnání s nimi řešení jednoznačně *liberální*. Objektivně existující nedostatky na straně právnické osoby, které omezují možnost plnohodnotně vykonávat její právo na obhajobu pragmaticky nahrazuje ustanovením jiné osoby, která tento nedostatek čistě formálně vzato vyvažuje. Je pouze na osobě opatrovníka, jaká práva obhajoby následně bude realizovat v trestním řízení proti právnické osobě a jaký způsob obhajoby zvolí. Nelze ale přehlédnout, že stejnou volbu (přínejmenším co do volby způsobu obhajoby) ponechává rakouská právní úprava na profesionálním obhájci.

De lege ferenda proto dle mého názoru lze uvažovat o zavedení nutné obhajoby právnické osoby v případech, kdy je právnické osobě *ex officio* ustanovován opatrovník. Taková právní úprava totiž přispívá k vyšší míře ochrany procesních práv právnické osoby, včetně práva na obhajobu, a to ve všech jeho složkách. Přitom další ze záruk zajištění práva na obhajobu – institut ustanoveného obhájce – garantuje, že v případě, kdy opatrovník právnické osobě obhájce sám nezvolí, rozhodne o jeho ustanovení soud. Institut nutné obhajoby navíc není automaticky spojen s právem na obhajobu bezplatnou

nebo za sníženou odměnu, takže samotné ustanovení obhájce právnické osobě sice představuje dílčí procesní úkon, který však ale nezbytně neznamená výdaje státu v podobě náhrady nákladů obhajoby. V tomto ohledu by zajisté další garanci účelného využití institutu nutné obhajoby právnické osoby představovalo výslovné zakotvení oprávnění státního zástupce odložit věc či zastavit trestní stíhání právnické osoby z důvodu jeho neúčelnosti.⁵⁴

4.4 Dohoda o vině a trestu

Úvahy o zakotvení nutné obhajoby u právnických osob v případě, že je právnické osobě ustanoven opatrovník mohou jistě vyvolávat dílčí pochybnosti. Jsem však přesvědčen, že další z důvodů nutné obhajoby *de lege ferenda* představuje zásadní a nezbytný předpoklad pro naplnění práva právnické osoby na obhajobu a prosazení zásady zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, pro jehož absenci v současné právní úpravě neshledávám odůvodnění. Tímto důvodem nutné obhajoby je sjednávání dohody o vině a trestu [§ 2 odst. 8 tr. řádu; § 36 odst. 1 písm. d) tr. řádu].

Řízení o schválení dohody o vině a trestu (dále také jako „dohadovací řízení“) představuje tzv. zvláštní způsob řízení, který se v mnoha ohledech liší od standardního průběhu trestního řízení, ačkoliv končí schválením dohody o vině a trestu soudem v podobě odsuzujícího rozsudku (§ 314r odst. 4 tr. řádu). Smyslem dohadovacího řízení je zjednodušení a racionalizace trestního řízení, přičemž cestou, kterou se má dosáhnout tohoto cíle, je zjednodušení jedné z nejnáročnějších (ale zároveň esenciálních) činností orgánů činných v trestním řízení, jíž je *dokazování*.

Je notorií, že pro rozhodnutí o vině a trestu je zapotřebí zjištění skutkového stavu věci prosté důvodných pochybností, což předpokládá, že skutkový stav bude mnohdy objasněn skutečně až vyčerpávajícím způsobem, právě za účelem vyloučení všech pochybností dosahujících zákonem požadované kvality (tj. důvodnosti). V dohadovacím řízení je však částečně rezignováno na dokonalé a vyčerpávající zjištění skutkového stavu a prokázání trestné činnosti a namísto toho zákonodárce vyžaduje *prohlášení obviněného*, že spáchal

⁵⁴ K tomu viz *Zvláštní zpráva o poznatcích z aplikace § 8 odst. 5 a dalších ustanovení zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění zákona č. 183/2016 Sb.* Brno: Nejvyšší státní zastupitelství, 2017, s. 41.

skutek, pro který je stíhán.⁵⁵ Dlužno dodat, že takové ‚nabourání‘ zásady zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností je částečně vyváženo podmínkou, dle které o prohlášení obviněného nepanují důvodné pochybnosti. *Musil* a následně i *Kuchta* v tomto ohledu poukazují na dílčí nevýhody dohadvacího řízení, mezi než řadí především nerespektování některých základních zásad trestního řízení (zásady ústnosti a bezprostřednosti, veřejnosti, volného hodnocení důkazů) a především již zmíněné zásady zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností. Další nevýhody spatřují tito autoři v možném porušení zásady *nemo tenetur se ipsum accusare* či v případech vědomě nepravdivých prohlášení obviněného o tom, že spáchal skutek, pro který je stíhán.⁵⁶

Dalším pomyslným ostrím se dvěma hroty je v případě dohadvacího řízení zákonem stanovená podmínka, že dohodu o vině a trestu lze sjednat v řízení o přečinu i o zločinu (§ 175a odst. 8 tr. řádu). Mnohdy tak dochází ke sjednávání dohody i o trestných činech v souvislosti s nimiž jsou řešeny složité právní otázky, jimž obviněný jakožto osoba neznalá práva nemusí nutně rozumět (dochází tedy k oslabení obviněného z důvodu absence *speciálních znalostí*).⁵⁷ V neposlední řadě je třeba zmínit i poměrně komplikovanou procesní úpravu sjednávání dohody o vině a trestu a následného řízení o jejím schválení soudem.

Při vědomí veškerých uvedených obtíží, které ve spojení s dohadvacím řízením vyvstávají, je vcelku pochopitelné, že ustanovení § 36 odst. 1 písm. d) tr. řádu stanovuje obligatorní zastoupení obhájcem při sjednávání dohody o vině a trestu.⁵⁸ Ščerba v tomto směru uvádí, že nutná obhajoba je zde zcela

⁵⁵ MUSIL, J. Dohody o vině a trestu jako forma konsenzuálního trestního řízení. *Kriminalistika* [online]. 2008, č. 1 [cit. 14. 1. 2018]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/dohody-o-vine-a-trestu-jako-forma-konsenzualniho-trestniho-rizeni.aspx>; KUCHTA, J. Dohoda o vině a trestu. In: ŠÁMAL, P., J. MUSIL, J. KUCHTA a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 749.

⁵⁶ *Ibid.*; KUCHTA, J. Dohoda o vině a trestu. In: ŠÁMAL, P., J. MUSIL, J. KUCHTA a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 752–753.

⁵⁷ KAISER, T. Komentář k § 36. In: DRAŠTÍK, A., J. FENYK a kol. *Trestní řád. Komentář*. Dostupné z: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer, a. s. [cit. 14. 1. 2018].

⁵⁸ Nikoliv v rámci veřejného zasedání při předběžném projednání návrhu na schválení dohody o vině a trestu (§ 314p odst. 2 tr. řádu) a při rozhodování o dohodě o vině a trestu (§ 314q odst. 1 tr. řádu). Srov. také ŠČERBA, F. *Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice*. Praha: Leges, 2012, s. 36.

namíste, neboť obviněný „činí významný krok směřující ke oslabení jeho procesních práv a měl by si být vědom všech následků s tím spojených.“⁵⁹

Otázkou proto je, v čem je řízení proti právnické osobě, při němž dochází ke sjednání dohody o vině a trestu, odlišné, v porovnání s řízením proti osobě fyzické? Cožpak u právnické osoby jsou shora vyjmenované problematické aspekty nějakým způsobem potlačeny nebo dokonce vyváženy? Mám za to, že je tomu spíše naopak.

Hrušáková v tomto gardu poukazuje na první zásadní problém, jímž je dikce § 175a odst. 3 tr. řádu, podle něhož dohoda o vině a trestu sjednává obviněný za přítomnosti obhájce.⁶⁰ Protože však § 35 odst. 2 TOPOZ vylučuje uplatnění institutu nutné obhajoby v trestním řízení proti právnické osobě znamená to, že tam, kde právnická osoba nevyužije svého práva zvolit si obhájce, nebude mít ani možnost přistoupit ke sjednávání dohody o vině a trestu. Zákonodárce však pro sjednávání dohody o vině a trestu jasně stanovuje povinnou přítomnost obhájce, tedy jestliže vyhoví návrhu obviněného na zahájení jednání o dohodě o vině a trestu (případně uzná-li sám, že podmínky pro zahájení jednání jsou naplněny), vzniká důvod nutné obhajoby a nemá-li obviněná fyzická osoba obhájce, bude jí tento ustanoven, neboť zjednodušeně s ohledem na specifika dohodovacího řízení je to pro zachování požadavku spravedlivého řízení zcela nezbytné.

V případě právnické osoby však z neznámého důvodu zákonodárce nejenže nestanoví důvod nutné obhajoby, ale podmínku účasti obhájce rovněž nevylučuje. Jinými slovy právnická osoba je oproti osobám fyzickým znevýhodněna při uplatňování svých procesních práv (k nimž právo iniciovat zahájení dohodovacího řízení jistě náleží) znevýhodněna a pouze v případě, že si sama zvolí obhájce, může dohodovací řízení proběhnout. Zdá se, že zákonodárce zde činí z právnických osob *obviněné druhé kategorie*, kteří sice mají právo

⁵⁹ ŠČERBA, F. *Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice*. Praha: Leges, 2012. s. 35. V tomto ohledu zároveň poukazuje na dílčí problém spojený s nutnou obhajobou, totiž že podmínka povinného zastoupení obhájcem může pro méně movité obviněné představovat zásadní překážku, neboť ti nemusí chtít vynakládat nemalé prostředky na zvolení, ev. ustanoveného obhájce, a přesto mohou mít zájem na sjednání dohody o vině a trestu.

⁶⁰ HRUŠÁKOVÁ, M. Možnosti a meze odklonů v trestním řízení proti právnickým osobám. In: STRÉMY, T. (ed.). *Resorativna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Praha: Leges, 2014, s. 177.

na podání návrhu na zahájení jednání o dohodě o vině a trestu (případně právo účastnit se takového jednání, je-li iniciováno státním zástupcem), ale takové právo je současně podmíněno volbou obhájce. Taková podmínka ale u fyzických osob schází. Zde naopak zákonodárce nejenže dané právo obviněného respektuje, ale v případě jeho uplatnění (nebo zahájení jednání na základě úvahy státního zástupce) stanovuje, že obviněný musí mít obhájce a nezvolí-li si jej, bude mu ustanoven. Nezvolí-li si ale obhájce právnická osoba, de *facto právo* na iniciování jednání o dohodě o vině a trestu (nikoli samozřejmě na její uzavření) bez dalšího pozbývá.

Jak jsem již uvedl, v případě sjednávání dohody o vině a trestu u právnické osoby je však problematických okamžiků mnohem více. Jednak je to otázka určení osoby, která má za právnickou osobu učinit prohlášení o tom, že spáchala skutek, pro který je stíhána, jednak je to otázka vystupování za právnickou osobu v trestním řízení (úprava obsažená v § 34 TOPOZ).

Otázkou určení osoby, která je oprávněna za právnickou osobu učinit prohlášení⁶¹ ponechme v tomto případě stranou, neboť k jejímu řešení se dostáváme až v situaci, kdy již sjednávání dohody o vině a trestu probíhá [srov. § 175a odst. 3 tr. řádu „podmínkou sjednání dohody (...)“]. V souvislosti s případnou nutnou obhajobou právnické osoby však vystupuje do popředí především problematika jejího vystupování v trestním řízení skrze některou ze zákonem stanovených osob (§ 34 TOPOZ).

Situace je stejná jako jsem předestřel v rámci obecných úvah k obhajobě právnické osoby. Činí-li za právnickou osobu úkony v trestním řízení některá z osob dle § 34 odst. 1, 2 TOPOZ a nerozhodne-li o volbě obhájce, jde o vnitřní záležitost právnické osoby, do které by soud měl zasahovat jen ve zcela výjimečných případech evidentního konfliktu zájmů mezi právnickou osobou a touto fyzickou osobou (neboť stále platí pravidlo, že za právnickou nemůže činit úkony ten, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy právnické osoby). Činí-li ale za právnickou osobu úkony v trestním řízení opatrovník, je třeba vždy ze strany soudu pečlivě zkoumat, zda případné rozhodnutí

⁶¹ Kritiku usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. září 2014, sp. zn. 5 Tz 41/2014 se zabývá *Zaoralová* (srov. ZAORALOVÁ, P. Odklony v řízení proti právnickým osobám. In: JELÍNEK J. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob – pět let poté*. Praha: Leges, 2017, s. 203 a násl.) s jejímiž závěry se ztotožňuji.

o nezvolení obhájce opatrovníkem představuje výkon funkce opatrovníka v souladu se zájmy právnické osoby. Jestliže v případě, kdy probíhá standardní trestní řízení, bylo neustanovení obhájce opatrovníkem přinejmenším *diskutabilní*, mám za to, že neustanovení obhájce opatrovníkem v situaci, kdy státní zástupce vyhověl podanému návrhu na zahájení jednání o dohodě o vině a trestu,⁶² případně je-li dohodovací řízení iniciováno přímo státním zástupcem, je přímo *v rozporu se zájmy právnické osoby*. Soud by měl v takovém případě zakročit, osobu opatrovníka odvolat a ustanovit jím někoho jiného, kdo následně právnické osobě obhájce zvolí a dohodovací řízení tak bude moci proběhnout. K tomu je třeba doplnit, že právnická osoba není povinna dohodu o vině a trestu uzavřít, avšak nepochybně má právo na to za pomoci kvalifikovaného právního zástupce zvážit (resp. její opatrovník), zda je takový postup pro ni výhodný či nikoliv. Koneckonců samotné prohlášení právnické osoby o tom, že spáchala skutek, pro který je stíhána (ať už jej má správně učinit osoba, která za ni činí úkony v trestním řízení nebo osoba, jejíž protiprávní čin představuje základ trestného činu právnické osoby) proti ní nemůže být v dalším řízení použito [§ 175a odst. 8 TOPOZ].

Jsem proto přesvědčen, že *de lege ferenda* je nutné zavést přinejmenším jeden z důvodů nutné obhajoby právnické osoby, a to v případě stanoveném § 36 odst. 1 písm. d) tr. řádu. Jinak nadále hrozí zcela zásadní omezení procesních práv právnických osob účastnit se dohodovacího řízení v případech, kdy jim ustanovená osoba opatrovníka rozhodne o nezvolení obhájce a tím zcela vyloučí možnost účasti právnické osoby na dohodovacím řízení.⁶³

4.5 Typová společenská škodlivost trestného činu

Poslední z důvodů nutné obhajoby právnické osoby, o kterém dle mého názoru lze *de lege ferenda* uvažovat, je obsažen v ustanovení § 36 odst. 3 tr. řádu, podle něhož *„koná-li se řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let, musí mít obviněný obhájce už v přípravném řízení.“* Tento nejstarší důvod nutné obhajoby (neboť s dílčí modifikacemi

⁶² Opatrovník si přeci jen nemusí být vědom zákonné povinnosti sjednávat dohodu o vině a trestu za přítomnosti obhájce obviněného.

⁶³ Druhou variantou je případně možnost sjednání dohody o vině a trestu u právnických osob zcela vyloučit, což naznačuje *Zaoralová*. Blíže viz ZAORALOVÁ, P. Odklony v řízení proti právnickým osobám. In: JELÍNEK J. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob – pět let poté*. Praha: Leges, 2017, s. 207 a násl.

přetrvává už od dob Glaserova trestního řádu) představoval ve *Storchově* době dle jeho slov „*jediný případ nutného hájení v pravém slova smyslu.*“⁶⁴

Důvodem nutné obhajoby v těchto případech je zcela jednoznačně *zájem na řádném objasnění uvedených trestných činů* daný jednak zájmy celé společnosti (preventivní funkce trestního práva), ale i hrozbou vysokého trestu. V těchto případech proto spolupůsobení obhájce představuje zásadní garanci, že obviněnému nebude kladeno k tíži více, než skutečně spáchal, resp. než se podařilo orgánům činným v trestním řízení dostatečně přesvědčivě prokázat a zároveň, že pro případnou právní složitost dané věci nebude obviněnému k újmě jeho eventuální neznalost práva. Povinná účast obhájce v trestním řízení se tak v trestních věcech, kde jde o typově závažných či nejzávažnější společensky škodlivá jednání, stává skutečnou zárukou spravedlivého procesu.

Soudobá právní teorie stran úvah o uplatnění tohoto důvodu nutné obhajoby u právnických osob připomíná, že výše sazby trestu odnětí svobody (až na jednu výjimku) v případě právnických osob nemá na stanovení druhu a výše trestu žádný vliv. Tak i v případě trestných činů úvěrového podvodu dle § 211 odst. 5 tr. zák., zkrácení daně poplatku a podobné povinné platby dle § 240 odst. 2 tr. zák. nebo poškození finančních zájmů Evropské unie dle § 260 odst. 3 tr. zák. přichází v úvahu uložení peněžitého trestu na škále od 20 000 Kč do 1.460 mld. Kč. Obdobně lze v takových případech uložit tresty zákazu činnosti či zákazu přijímání dotací a subvencí lze uložit v rozmezí od jednoho roku do dvaceti let.

Má úvaha míří k tomu, že ačkoliv právnické osobě nelze uložit trest odnětí svobody, představující nejcitelnější zásah do práv fyzické osoby, lze jí uložit tresty jiné, které mohou rovněž představovat *citelný zásah do jejich základních práv a svobod*, byť těmito nemůže být osobní svoboda. Rozdíl oproti osobám fyzickým zde spočívá v tom, že na trestní sazbu stanovenou trestním zákoníkem není nijak blíže navázáno ukládání trestů dle § 16–23 TOPOZ. Na jednu stranu je tak sice poskytován nejširší možný prostor pro *soudní*

⁶⁴ STROCH, F. *Trestní řízení rakouské. Díl I.* Praha: Nákladem Právnické jednoty, 1896 (reprint Wolters Kluwer ČR, 2011), s. 314. Důvodem je, že na rozdíl od ostatních důvodů nutné obhajoby stála na jeho zachování platnost hlavního líčení (§ 344 bod 2 Glaserova trestního řádu s nepřítomností obhájce při hlavním líčení spojoval právo podat zmateční stížnost).

individualizaci trestu, zároveň se tím však vytváří prostředí, které umožňuje i značně *arbitrární přístup* při ukládání trestů právníckým osobám.⁶⁵ K tomu lze odkázat na právní úpravu obsaženou v § 4 odst. 3 VbVG, která pro určení počtu denních sazeb peněžitě sankce (Verbandsgeldbuße) užívá právě horní hranici trestní sazby, přičemž v takovém případě si lze snáze představit, jakou sazbou peněžití sankce je aktuálně právnícká osoba ohrožena.

Ačkoliv tedy právnícké osobě nehrozí automaticky při stíhání pro trestný čin, za který zákon stanoví trest odnětí svobody převyšující pět let, srovnatelný zásah do jejích základních práv a svobod jako je tomu u osoby fyzické, je v takovém případě ohrožena na svém právu vlastnit majetek či ve svobodě podnikání v *nezanedbatelné míře*. Je proto otázkou, zda i v takovýchto případech nelze dovodit nezbytnost obligatorní obhajoby právnícké osoby s ohledem na práva, která „jsou ve hře“.

Uvedený však argument sám o sobě neshledávám jako dostatečně silným pro to, aby bylo možné *de lege ferenda* uvažovat o zakotvení nutné obhajoby právníckých osob v případech vymezených § 36 odst. 3 tr. řádu. K hrozbě vysokého trestu ale v těchto případech přistupuje další – a i možná významnější – aspekt.

Tím je *zájem státu, resp. celé společnosti na objasnění závažných trestných činů*, které v zásadě trestné činy ohrožené danou trestní sazbou představují. Mnohdy jde o případy majetkové a hospodářské trestné činnosti, jejíž objasňování a adekvátní právní kvalifikace jsou značně komplikované. Takové nároky však nejsou kladeny pouze na orgány činné v trestním řízení, ale i na osoby, proti nimž se takové trestní řízení vede. Právě v těchto případech je (by měla být) kvalitní obhajoba zárukou spravedlivého procesu, na němž je v těchto případech mnohdy enormní zájem. Zde je třeba dle mého odmítnout argumentaci, jež se podbízí, totiž že v případě právnícké osoby není „ve hře“ tolik jako u osoby fyzické, a proto požadavku důsledného zajištění ochrany jejích práv nelze přikládat totožný takový význam. Naopak, v právně složitých případech, jenž mnohdy trestné činy, za které zákon stanoví trest odnětí

⁶⁵ Ten lze naneštěstí vysledovat i v aktuální rozhodovací praxi. K tomu srov. ČEP, D. Trestní odpovědnost právníckých osob jako ultima ratio. In: EORKO, J. a A. BELEŠ (eds.). *Trestné právo jako ultima ratio – hmotnépráve a procesnopráve aspekty*. Bratislava: Tlačiareň ZVJS Leopoldov, 2016, s. 45 a násl.

svobody převyšující pět let představují, mohou zájmy spravedlnosti [článek 14 odst. 3 písm. d) Paktu] vyžadovat, aby měla osoba, proti níž se trestní řízení vede, kvalifikovanou právní pomoc.

De lege ferenda ergo můžeme uvažovat o zavedení institutu nutné obhajoby právnické osoby v případech závažných, popřípadě alespoň nejzávažnějších trestných činů, přičemž kritériem pro jejich vymezení by byla typová společenská škodlivost (jejímž je trestní sazba pouze ‚indikátorem‘). Jako silný vnímám argument, že v případě právnické osoby není ‚ve hře‘ tolik, jako je-li vedeno trestní řízení proti osobě fyzické, avšak nelze podle mne současně akceptovat výklad, kdy v případě právnické osoby vlastně nikdy ‚není ve hře‘ až tak moc, aby na potřebu zajištění férového průběhu trestního řízení nebyl kladen důraz. Tím by se totiž mohlo trestní řízení proti právnickým osobám velice rychle dostat vně hranice spravedlivého procesu, což je přístup zcela jistě nežádoucí. Tak jako jsem připomněl u prvního z důvodů nutné obhajoby připomínám i zde, že uvedené úvahy budou moci být plnohodnotně převedeny do legislativní podoby pouze za předpokladu zakotvení oprávnění státního zástupce odložit věc či zastavit trestní stíhání právnické osoby z důvodu jeho neúčelnosti.

5 Místo závěru

Vyloučení institutu nutné obhajoby v trestním řízení proti právnické osobě dle mého ani zdaleka nepředstavuje *acte claire*, jakkoliv by dikce § 35 odst. 2 TOPOZ naznačovala opak. I v řízení proti právnickým osobám se prosazují tradiční zásady trestního řízení, mimo jiné zásada zajištění práva na obhajobu a zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností. Institut nutné obhajoby přitom představuje *silnou procesní garanci*, jejímž účelem není nic menšího než přispět k naplnění účelu trestního řízení na půdorysu férově vedeného trestního procesu.

V předkládaném příspěvku jsem se proto pokusil nastítnit některé otázky spojené s nutnou obhajobou právnické osoby a poukázat na skutečnost, že v případech, kdy zákonodárce určité kategorii obviněných přiznává méně procesních práv než jiným, je více než žádoucí, aby takový přístup náležitě odůvodněn. V případech, které jsem předestřel na předchozích řádcích, však mám zásadní pochybnosti o tom, zda povšechné tvrzení, že povaha

právnícké osoby vylučuje uplatnění nutné obhajoby, *in eventum* že tak činí i zahraniční právní úpravy, můžeme považovat za přesvědčivé.

De lege ferenda se nabízí i parciální řešení, které může představovat výslovné zakotvení povinnosti soudu ustanovit opatrovníkem právnícké osoby advokáta (po vzoru § 26 odst. 7 TZPOZ) avšak navíc s tou podmínkou, že takový advokát bude ustanoven z pořadníku advokátů dle § 39 odst. 2 tr. řádu. V takovém případě bude totiž posílení procesních práv právnícké osoby garantováno jednak tím, že opatrovníkem budou ustanoveni advokáti, jakožto osoby práva znalé (což je v současnosti zčásti i praxí), kteří navíc výslovně daly souhlas s výkonem obhajoby jako ustanovení obhájci [takový souhlas by musel být samozřejmě udělen znovu i ve vazbě na opatrovnictví právnícké osoby].

Na úplný závěr nezbyvá než připomenout slova Prušákova, že „[k]aždé omezení obhajování je již samo sebou počátkem bezprávní.“⁶⁶

Literature

ĽORKO, J. a A. BELEŠ (eds.). *Trestné právo jako ultima ratio – hmotnéprávné a procesnoprávne aspekty*. Bratislava: Tlačiareň ZVJS Leopoldov, 2016, 259 s. ISBN 978-80-7160-436-5.

BRODOWSKI, D., M. ESPINOZA a K. TIEDEMANN (eds.). *Regulating Corporate Criminal Liability*. Cham: Springer, 2014, 360 s. ISBN 978-3-319-05992-1.

ČEP, D. Nad možnostmi uplatnění principu *nemo tenetur* v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. *Právní rozhledy*, 2017, č. 2, s. 48–57. ISSN 1210-6410.

FENYK, J. a L. SMEJKAL. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Příloha: modelová interní opatření k předcházení trestné činnosti právnícké osoby. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 184 s. ISBN 978-80-7357-720-9.

FENYK, J., D. CÍSAŘOVÁ, T. GRÍVNA a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, 927 s. ISBN 978-80-7478-750-8.

⁶⁶ PRUŠÁK, J. Hájení obviněného (podezřelého) v řízení přípravném. *Právník*, 1899, roč. XXXVIII, s. 691.

- FOREJT, P. HABARTA a L. TREŠLOVÁ. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení pro něj s komentářem*. Praha: Linde, 2012, 407 s. ISBN 978-807201-875-8.
- FRYŠTÁK, M., J. ČENTÉŠ, J. SZCZECHOWICZ a kol. *Corporate Criminal Liability (in the Czech Republic, Slovakia and Poland)*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, 255 s. ISBN 978-80-210-8382-0.
- GRÍVNA, T. a kol. *Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 302 s. ISBN 978-80-7380-593-7.
- JELÍNEK, J. a M. UHLÍŘOVÁ. *Obhájce v trestním řízení*. Praha: Leges, 2011, 416 s. ISBN 978-80-87212-88-2.
- JELÍNEK, J. a J. HERCZEG. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013 Praha: Leges, 2013, 256 s. ISBN 978-80-87576-43-4.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob – pět let poté*. Praha: Leges, 2017, 288 s. ISBN 978-80-7502-205-9.
- McBRIDE, J. *Human Rights and Criminal Procedure. The Case Law of the European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009, 398 p. ISBN 978-92-871-6689-0.
- MUSIL, J. Dohody o vině a trestu jako forma konsenzuálního trestního řízení. *Kriminalistika* [online]. 2008, č. 1 [cit. 14. 6. 2017]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/dohody-o-vine-a-trestu-jako-forma-konsenzualniho-trestniho-rizeni.aspx>
- PRUŠÁK, J. Hájení obviněného (podezřelého) v řízení přípravném. *Právník*, 1899, ročník XXXVIII, s. 689–724.
- REPÍK, B. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. 1. vyd. Praha: NAKLADATELSTVÍ ORAC, s. r. o., 2002, 263 s. ISBN 80-86199-57-6.
- STORCH, F. *Řízení trestní rakouské. Díl I*. Praha: Nákladem Právnícké jednoty, 1896 (reprint Wolters Kluwer ČR, 2011), 311 s. ISBN 978-80-7357-651-6.
- ŠÁMAL, P., J. DĚDIČ, T. GRÍVNA a kol. *Trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, 820 s. ISBN 978-80-7400-116-1.
- ŠÁMAL, P., J. MUSIL, J. KUČHTA a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: C. H. Beck, 2013, 729 s. ISBN 978-80-7400-496-4.

ŠČERBA, F. a kol. *Doboda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice*. Praha: Leges, 2012, 128 s. ISBN 978-80-87576-30-4.

STRÉMY, T. (ed.). *Resorativna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Praha: Leges, 2014, 544 s. ISBN 978-80-7502-034-5.

ŠIMOVČEK, I. (ed.). *Harmonizácia procesných práv v trestnom konaní v členských štátoch Európskej únie*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009, 225 s. ISBN 978-80-8082-261-3.

TRECHSEL, S. *Human rights in criminal proceedings*. New York: Oxford university press, 2006, 611 s. ISBN 978-0-19-927120-7.

VANTUCH, P. *Trestní řízení z pohledu obhajoby*. Praha: C. H. Beck, 2014, 1072 s. ISBN 978-80-7400-457-5.

Výbor pro lidská práva OSN. Devadesáté sezení. Ženeva, 9. až 27. července 2007. Obecný komentář č. 32 k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech. Článek 14: Právo na rovnost před soudy a tribunály a na spravedlivý proces. 18 s. Dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en & TreatyID=8 & DocTypeID=11

Zvláštní zpráva o poznatcích z aplikace § 8 odst. 5 a dalších ustanovení zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění zákona č. 183/2016 Sb. Brno: Nejvyšší státní zastupitelství, 2017. 41 s. Dostupné z: http://www.nsz.cz/images/stories/PDF/alo/ZZ_OPO_k_30_6_2017_k_publ.pdf

Contact – e-mail

372107@mail.muni.cz

Vybrané aspekty základných zásad trestného konania v historicko-právnom kontexte na Slovensku a v Čechách¹

Erik Elias, Martin Skaloš

Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela,
Banská Bystrica, Slovenská republika

Abstract in original language

Problematika základných zásad trestného konania a celého systému trestného procesu je rozhodujúcou základňou, od ktorej sa odvíja konkrétna právna úprava jednotlivých štádií trestného konania a vzťahu medzi nimi, jednotlivých inštitútov a ich funkcie ako aj konkrétne ustanovenia upravujúce priebeh vlastného trestného konania. Cieľom príspevku je analýza vybraných aspektov základných zásad trestného konania v historicko-právnom kontexte na Slovensku a v Čechách ako aj základných zásad zakotvených v súčasnej slovenskej a českej platnej právnej úprave. Taktiež cieľom príspevku je aj poukázať na význam a dodržiavanie základných zásad trestného konania v praxi.

Keywords in original language

Slovenská republika; Česká republika; trestné konanie; základné zásady; trestné právo; trestný proces.

Abstract

The issue of the basic principles of criminal proceedings and of the whole system of criminal proceedings is the decisive basis for the specific legal regulation of the individual stages of the criminal proceedings and the relationship between them, the individual institutes and their functions, as well as the specific provisions regulating the course of the criminal proceedings alone. The aim of the paper is to analyze selected aspects of basic principles of criminal proceedings in the historical and legal context in the Slovak

¹ Tento príspevok bol podporovaný projektom VEGA (1/0049/17) Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.

Republic and the Czech Republic as well as basic principles enshrined in the current Slovak and Czech legislation. The aim of the contribution is also to highlight the importance and observance of the basic principles of criminal proceedings in practice.

Keywords

Slovak Republic; Czech Republic; Criminal Procedure; Basic Principles; Criminal Law; Criminal Proceedings.

1 Úvod

Podľa čl. 1 Ústavy Slovenskej republiky je Slovenská republika zvrchovaným, demokratickým a právnym štátom. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo. Uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná a svoje ďalšie medzinárodné záväzky. Práva občana voči štátu a iným subjektom však nestačí len zapísať do ústavy a do zákona, kde by potom nebola záruka ich v správnej miere uplatňovať. Charakteristickou črtou demokratického a právneho štátu je práve poskytnúť občanovi právne prostriedky na ochranu jeho práv pred neoprávnenými zásahmi štátu či iných subjektov, pred odopieraním jeho práv a na vynútenie ich rešpektovania. Jednými z najvýznamnejších prostriedkov ochrany práv občana sú v právnom štáte okrem iného i základné zásady trestného konania,² ktoré majú zaručiť všetkým rovnaké práva a slobody týkajúceho sa konania pred orgánmi činnými v trestnom konaní a tiež aj v konaní pred súdom.³

2 Historický vývoj zásad trestného procesu

V právnej úprave trestného práva a v praktickej realizácii trestného konania sa odzrkadľuje tisícročný vývoj ľudskej civilizácie. Empiricky je to možné vypozerovať sledovaním vplyvu veľkých, ale i menších historických udalostí. Nielen každá revolúcia, ale aj napr. vojny, hospodárske krízy, nové ideologické prúdy, dokonca i zmeny vládnuvich politických garnitúr vyvolávajú často väčšie či menšie zmeny trestného konania. Je tomu tak preto, že trestné konanie sa dotýka zvlášť dôležitých a citlivých civilizačných

² Bližšie pozri: HUSÁR, E. a kol. *Trestné právo procesné*. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 22.

³ OLEJ, J. a kol. *Trestné právo procesné*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2012, s. 11.

hodnôt. Na jednej strane stojí kolektívny, štátom reprezentovaný záujem na stabilite a bezpečí, ktorý prikazuje silným a mocou obdareným štátnym orgánom stúhať páchatel'ov trestných činov, na druhej strane stojí záujem slabého jednotlivca byť chránený nielen pred zločinom, ale tiež pred svojvôľou a prehmatmi štátnych orgánov v situácii, kedy sa ocitne, či už oprávnene alebo neoprávnene, v úlohe podozrivého. V historickom vývoji sa menia akcenty kladené na tú či onú stranu, niekedy prevažuje kolektívny spoločenský záujem, inokedy záujem slobodného individua. Široká paleta rôznych hodnôt, ku ktorým prihliada zákonodarca a justičné orgány, spôsobuje, že je veľmi náročné nájsť optimálny model trestného konania, v ktorom by boli všetky záujmy vyvážené.

Cez túto premenlivosť konkrétnych trestno-procesných úprav a jednotlivých procesných inštitútov môžeme vystopovať niektoré fundamentálne rysy, ktoré sa vyznačujú väčšou stabilitou a ktoré sa spravidla premietajú do väčšieho množstva čiastkových postupov. Takéto stabilnejšie rysy, formujúce celkovú tvárnosť trestného konania sa v teórii označujú ako zásady trestného konania. Ide o systémové tendencie, predurčujúce štruktúru, t. j. vzťahy medzi elementmi trestného konania. Ani tieto zásady nie sú celkom rigidné v tom zmysle, že by sa premietali do všetkých čiastkových prvkov trestného konania, pretože sa uplatňujú z niektorých výnimky.

Ani v historickom vývoji nie sú zásady trestného konania úplne stabilné, sú premenlivé. Ich časová trvanlivosť je však značná, obsiahne spravidla horizont niekoľkých storočí, či aspoň desaťročí.

Socialistická legislatíva a trestnoprávna náuka obohatila katalóg zásad trestného konania o *zásadu spolupráce orgánov trestného konania so spoločenskými organizáciami*,⁴ čím sa malo posilniť výchovné a preventívne pôsobenie trestného konania. Teoretické a ideologické zdôvodnenie tohto princípu je v podstate správne – snaha zvýšiť angažovanosť verejnosti pri potieraní kriminality a docieľiť tým zvýšenie efektívnosti trestného konania je v neposlednom rade známa i v mnohých západných krajinách.

V posledných zhruba 30. rokoch 20. storočia sa v európskom kontinentálnom procese začali uplatňovať ďalšie zásady. Došlo k tomu najmä pod

⁴ Cieľom tejto zásady je zvýrazniť možnosti verejnosti angažovať sa v trestnom konaní a tak naplniť účel trestného konania.

vplyvom európskeho Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd⁵ a naň nadväzujúcou judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva. Nemaľú úlohu vo vývoji základných zásad trestného konania zohráva inšpirácia anglosaským právom. Tak sa objavuje v teórii a v judikatúre v mnohých krajinách *zásada spravodlivého procesu* (fair trial),⁶ *zásada riadneho zákonného procesu*,⁷ *zásada primeranosti*, zásada rovnosti zbraní a ďalšie. Obsah týchto zásad nie je dosiaľ ustálený, diskusia o nich je z časti kontroverzná.⁸

2.1 Vývoj zásad trestného konania v Uhorsku do roku 1918

Pravidlá o konaní na súdoch sa vyvíjali na základe obyčajového práva, súdnej praxe a boli ovplyvňované aj zákonodarnými zásahmi uhorských panovníkov. Väčšina procesných pravidiel trvá len ako platné obyčajové právo. Mnoho právnych konfliktov sa urovnáva mimosúdne, najmä pomocou rozhodcovského konania. Pomocou cirkvi sa rozšírila súdna právomoc štátnych orgánov a obmedzovala sa svojpomoc a krvná pomsta.

Po vzniku štátu prežíva súkromný charakter procesného práva naďalej. Tomu zodpovedá aj tzv. *obžalovacia* (*akuzatórna*) *zásada*, podľa ktorej poškodený podáva sťažnosť na súd, ktorý je obmedzený rozsahom jeho podania, iné si nemohol všimnúť, viac nemohol robiť, ako si žalobca žiadal alebo čo navrhoval. V takomto systéme bolo aj dokazovanie obmedzené, sudca mohol vziať do úvahy len tie dôkazy, ktoré mu predložili účastníci konania.

So vzrastom trestnoprávnej moci štátu a s objavením sa nového pojmu, tzv. verejných trestných činov (lúpež, podpaľáčstvo) sa zmenila právna

⁵ Najvýznamnejším dokumentom, ktorý zakotvuje práva a záruky procesnej povahy v právnom štáte je Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V čl. 5 Dohovoru je upravené právo na slobodu a bezpečnosť a v čl. 6 Dohovoru je zakotvené právo na spravodlivé súdne konanie. Tieto práva a záruky ochrany ľudských práv a slobôd Dohovoru sú svojím obsahom implementované do princípov upravených v ústave ako aj do základných zásad trestného konania.

⁶ Ide o najdôležitejšiu zásadu trestného konania, lebo vyjadruje požiadavku uvedenú v čl. 17 ods. 2 a čl. 48 ods. 2 Ústavy SR, v čl. 8 ods. 2 a čl. 38 ods. 2 Listiny základných práv a slobôd, že nikto nesmie byť stíhaný alebo zbavený osobnej slobody inak, než z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanovuje zákon (§ 2 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov) a každý má právo, aby sa jeho vec verejne prerokovala bez zbytočných prietahov.

⁷ Riadny zákonný proces v zmysle „fair trial“ sa prejavuje predovšetkým v tom, ako sa zachádza s osobou, proti ktorej sa konanie vedie (podozrivý, obvinený, obžalovaný a odsúdený), ale i s ďalšími osobami zúčastnenými v konaní. Trestné konanie musí zaisťovať rešpektovanie ich osobnosti a ich ústavou zaručených práv.

⁸ MUSIL, J., V. KRATOCHVÍL, P. ŠÁMAL a kol. *Trestné právo procesné*. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 99.

povaha trestného súdneho konania. Konanie namierené na potrestanie škodcu sa už riadilo *vyšetrovacou (inkvizíčnou) zásadou*, ktorá umožnila začať konanie z úradnej povinnosti, ako aj úradné zaobstarávanie dôkazov a vyšetrovanie skutkového stavu. Inkvizíčné konanie vzniklo v praxi a podľa právnych predpisov cirkevného práva, ktoré však naši panovníci podstatne zdokonalili. Historicko-právna veda prisudzuje Ladislavovi I. zavedenie *inkvizíčnej zásady* v Uhorsku.

V obžalovacom konaní mohol začať konanie len poškodený. Vo vyšetrovacom konaní sa konalo z úradnej moci v prípadoch trestných činov proti štátu (urážka panovníka, vlastizrada, nevera, krádež, lúpež).

V organizácii súdov možno pozorovať prechod od súdov všeobecne príslušných k súdom stavovsky rozlíšeným. Začína sa uplatňovať zásada, že každý má byť súdený na súde svojho spoločenského stavu. Po vytvorení stabilnejšieho súdneho systému a súdnych orgánov oddelili sa osobitné súdne inštancie šľachty, kolonistov - mešťanov, Nemcov, Židov, hradského ľudu, pre ktorých platili rozdielne predpisy súdneho konania.

V období ranofeudálneho uhorského štátu za Arpádovcov nebol rozdiel medzi civilným a trestným procesom a celé konanie malo povahu akuzačného, obžalovacieho procesu. Trestný čin bol považovaný predovšetkým za útok proti súkromnej osobe a nie proti štátu, či spoločnosti. Súkromnoprávny charakter procesu sa prejavoval predovšetkým v tom, že bol typom procesu obžalovacieho a samotná iniciatíva a zahájenie súdneho konania musela vychádzať od súkromnej osoby, t. j. poškodeného, resp. jeho blízkych.

Trestný proces bol obžalobný, bezprostredný, ústny a verejný a začínal sa na súkromný návrh. Zvláštny trestný proces sa začal vyvíjať až vtedy, keď sa uplatnila *zásada verejnej žaloby*, t. j. princíp, podľa ktorého určité zložky štátneho aparátu z úradnej povinnosti začali stíhať za účelom „verejnej pomsty“ osoby, ktoré porušili v niektorom smere právo.⁹

V ranofeudálnom štáte potreba ochrany štátneho aparátu a jeho predstaviteľov na čele s panovníkom dávala podnety k prísnemu stíhaniu ex officio tých, ktorí vystupovali proti štátu a štátnym orgánom.

⁹ HUBENÁK, L. *Právne dejiny Slovenska do roku 1918*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo UMB, 2000, s. 327.

Ale až prekonávanie feudálnej rozdrobenosti vyvolávalo v právnom živote javy, ktoré znamenali rozmach trestania z úradnej povinnosti a tým aj vývoj zvláštnych pravidiel pre toto konanie spravodlivosti. V 16. storočí bol všeobecný trestný záujem štátu a jeho orgánov už nesporný.

Celý proces za Arpádovcov pozostával v podstate z predvolania a ústneho pojednávania, na ktorom sa nariadilo predbežné a rozhodujúce dokazovanie. Za Anjouovcov sa obžalovací proces kombinoval *zásadou inkvizície*. Systém inkvizície požadoval, aby sudca zakročil aj bez súkromného žalobcu a aby si sám zadovážil dôkazy. Inkvizičný trestný proces sa svojim vznikom, vývojom a trvaním úzko spája s feudálnym zriadením v Európe. Súdom sa dala povinnosť *ex offio* vyhľadávať trestné činy a nenechávať to na osobnú iniciatívu obžalobcu, zväčša poškodeného, ako to bolo v období čistého akuzačného procesu. Feudálny štát prevzal inkvizičný proces z cirkevného kanonického práva.

Hlavnou zásadou inkvizičného procesu bola tajnosť konania. Inkvizičný proces nepoznal riadne opravné prostriedky, konanie bolo písomné (platila zásada *quod non est in actis, non est in mundo* - čo sa nenachádza v spisoch, nie je na svete, t. j. neexistuje), bola predpísaná záväznosť niektorých dôkazov (napr. priznanie), takže sudca ich nesmel hodnotiť podľa svojho subjektívneho presvedčenia.

V zmysle ustanovení Jozefínskeho zákonníka o zločinoch a trestoch z roku 1787 a Trestného súdneho poriadku z roku 1788, sa začala uplatňovať zásada, ktorá je typická pre moderné zákonníky „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*“, ktorá obmedzovala sudcovskú svojvôľu. Tak isto sa začalo presnejšie určovať, kedy je pokus trestný. Vyslovila sa zásada, že „*ku kriminálnemu zločinu patrí zlý úmysel a slobodná vôľa*“ a diferencovali sa poľahčujúce a priťažujúce okolnosti.¹⁰

Začiatkom 19. storočia bol v západnej a strednej Európe zavedený moderný akuzačný proces s verejnou obžalobou, verejným hlavným pojednávaním s právom obhajoby a slobodou voľbou obhajcov z radov advokátov. V druhej polovici 19. storočia boli už na celom európskom kontinente aspoň formálne nezávislé trestné súdy, súdne vyšetrovanie vykonávali takisto nezávislí

¹⁰ HUBENÁK, L. *Právne dejiny Slovenska do roku 1918*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo UMB, 2000, s. 332.

vyšetrovací sudcovia a existovala už možnosť odvolať sa proti rozsudkom prvostupňových súdov. Základnými zásadami Trestného súdneho poriadku z roku 1896 (zák. čl. 33/1896) boli: oficialita konania, bezprostrednosť, ústnosť, verejnosť, rovnosť účastníkov, voľné hodnotenie dôkazov, sloboda obhajoby a primeraná ochrana osobnej slobody v prípade predbežného zadržania a vyšetrovacej väzby.

Moderný trestný proces nepozná tradičné chápanie obžalovacej zásady. Trestnoprávny nárok štátu je úplný, preto - okrem úzkeho okruhu trestných činov, v ktorých sa začína stíhanie na návrh poškodeného - konanie začínajú štátne orgány z úradnej moci (ex officio). Bezprostrednosť znamená, že sa súd osobne stýka s účastníkmi konania, ostatnými procesnými subjektmi, svedkami a znalcami, spomínané osoby sa navzájom stýkajú taktiež osobne. Dôležitým znakom bezprostrednosti je aj to, že súd pri prejednávaní veci nemôže vziať na zreteľ žiadnu takú okolnosť, o ktorej sa sám bezprostredne nepresvedčil.

Zásada ústnosti sa uplatní vtedy, ak sa prejednávanie veci pred súdom deje na základe ústneho kontradiktórneho pojednávania za prítomnosti účastníkov konania.¹¹ Dôkazný materiál získaný v prípravnom konaní možno použiť len vtedy, ak bol predložený súdu pri ústnom prejednávaní veci a k tomu zodpovedajúcej forme.

Verejnosť trestného konania môže byť dvojaká:

- a) úplná verejnosť, ktorá nie je nič iné ako umožnenie prítomnosti záujemcov na pojednávaní vo veci samej, predovšetkým za účelom verejnej kontroly činnosti súdu, na druhej strane však plní aj úlohu zosilnenia generálnej prevencie. Verejnosť môže byť podľa Trestného súdneho poriadku vylúčená iba v záujme ochrany verejného poriadku a verejnej mravnosti,
- b) verejnosť vystupovania účastníkov, ktorá umožňuje účastníkovi získať podrobné informácie o veci a sledovať jednotlivé fázy procesu, teda umožňuje, aby boli pri výkone procesných úkonov prítomní účastníci a ich zástupcovia. Vo vyšetrovacej fáze konania a pri obžalúvaní je pravidlom verejnosť vystupovania účastníkov, pri vyhľadávacích

¹¹ Podstatou tohto kontradiktórneho procesu je aktivita strán účastných na trestnom konaní ako rovnoprávných subjektov, ktoré predkladajú súdu dôkazy, ktoré samy obstarali.

úkonoch ju však zákon spravidla nepovoľuje. Na druhej strane pri výkone domovej prehliadky, osobnej prehliadky a zabavenia vecí museli byť prítomní účastník konania alebo jeho zástupca a aspoň dvaja svedkovia. Verejnosť, v oboch jej formách je bezpodmienečne vylúčená z porád a rozhodovania súdov a porôt.¹²

Rovnosť účastníkov konania sa v trestnom procese, predovšetkým v jeho vyhľadávacej a vyšetrovacej fáze, neuplatňuje v úplnom rozsahu, pred súdom už však môžu obžalovaný a jeho obhajca vyjadriť svoje názory rovnako slobodne ako žalobca zastupujúci obžalobu.

Podľa zákona patrili veci menšej závažnosti, menšie prečiny a priestupky do prvostupňovej kompetencie samosudcov, okresných súdov alebo správnych orgánov. Trestné činy a väčšie prečiny však už patrili do prvostupňovej právomoci súdnych tribunálov, kráľovských súdnych stolíc a porotných súdov.

2.2 Vývoj zásad trestného konania v Československu

Spoločným cieľom trestného konania, bez ohľadu, v ktorom spoločenskom systéme funguje, je objasňovať trestnú činnosť, odhaľovať a spravodlivo potrestať jej páchatateľov.

Na rozličnosť konkrétnej procesnoprávnej úpravy v tej-ktorej spoločnosti má však vplyv niekoľko atribútov, z ktorých je potrebné zdôrazniť:

- a) právne tradície,
- b) politický režim.

Trestné konanie na našom území a jeho právna kultúra je budovaná na právnych tradíciách kontinentálneho, písaného práva s prvkami právnych princípov európskej právnej kultúry. Obsahuje v sebe principiálne prvky demokracie (vyjadrené zásadou *nullum crimen sine lege, nullum poena sine lege*), humanizmu, dôležitú úlohu výchovy, ako aj pomocnú úlohu trestnej represie.

Z hľadiska posudzovania vplyvu atribútu politického režimu (politického systému) na procesnoprávnu úpravu je nevyhnutné vrátiť sa do rokov 1945 a 1948, ktorých udalosti historicky ovplyvnili vývoj a charakter nielen vývoja spoločnosti, ale aj vývoj a charakter trestného konania na našom území.

¹² STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2004, s. 210.

Koncepcia povojnového usporiadania Československa mala dve predstavy:

1. zachovať kontinuitu s predmníchovskou republikou v politickom a spoločenskom systéme (teda aj s princípmi právneho poriadku v oblasti trestného konania),
2. vybudovať spoločnosť, ktorej legislatívnym, ale najmä politickým základom bude socialistický právny poriadok na základe Ústavy 9. mája z roku 1948.¹³

Po roku 1948 za historicky známych okolností sa potvrdilo víťazstvo druhej koncepcie a ňou poznačený vývoj trestného konania.

Už počas tzv. právnickej dvojročnice sa začali práce na základných justičných kódexoch, vrátane trestných kódexov. Svoje vyvrcholenie v základnej podobe našli vydaním zákona č. 87/1950 Zb. (Trestným poriadkom), v ktorom sa vytvorili legislatívne predpoklady prostriedkami a pomocou trestného práva vybudovať dôslednú ochranu štátu s novou štruktúrou spoločnosti, v ktorej bola vyjadrená socialistická triedna podstata, novými politickými a štátnymi záujmami, novou ekonomickou základňou spojenou so spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov. Znamená to, že úlohy trestného konania boli premietnuté do jeho základných zásad ako vedúcich právnych ideí.¹⁴

Základné úlohy a tým aj základné zásady trestného konania sa už vývojom spoločnosti, ako aj trestného práva politicky principiálne nezmenili. Boli len precizované smerom k reálnym problémom spoločnosti v jej jednotlivých etapách vývoja. V konečnom dôsledku to znamená, že ich politický základ bol premietnutý aj do prijatia následných trestno-procesných kódexov z roku 1956, ako aj Trestného poriadku z roku 1961 (zákon č. 141/1961 Zb.).¹⁵

Systém základných zásad trestného konania bol vybudovaný tak, aby plnil účel a úlohy trestného konania, t. j.: aby upravoval postup orgánov činných

¹³ ČEČOT, V. *Teória a prax aproximácie práva. Význam Listiny základných práv a slobôd pre konštruovanie základných zásad trestného konania*. Bratislava: Vydavateľské odd. Právnickej fakulty UK, 1999, s. 47.

¹⁴ Bližšie pozri: SKALOŠ, M. *Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2011, s. 351–352.

¹⁵ *Ibid.*, s. 354 a 358.

v trestnom konaní tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní, a aby okrem toho

- a) uskutočňoval výchovu občanov v duchu dôsledného zachovávanía zákonov a pravidiel občianskeho spoluzítia a čestného plnenia povinností voči štátu a spoločnosti,
- b) pôsobil pri predchádzaní a zamedzovaní trestnej činnosti v súčinnosti so záujmovými združeniami občanov,
- c) pôsobil na upevňovanie zákonnosti.

Uvedenou, veľmi stručnou charakteristikou vývoja nášho trestného zákonodarstva po roku 1948, v podstate až do roku 1989 v oblasti trestného procesu, sa snažíme poukázať na veľmi konkrétny ideologický vývoj trestného procesu. Politický systém, ktorý sa na Slovensku zmenil po roku 1989, napriek tomu, že principiálne vylúčil vplyv akejkoľvek ideológie na trestné konanie, orientoval aj naďalej vývoj svojho zákonodarstva na základných zásadách trestného konania, ktoré boli prijaté v roku 1961. Preto bolo potrebné novo definovať, precizovať a prijať nové základné zásady trestného konania také, aby na súčasnom stupni vývoja spoločnosti (spoločenskom, ekonomickom, sociálnom, právnom atď.) a jeho predpokladanom vývoji mohlo plniť svoje základné ciele a účel.

Nová politická a spoločenská situácia, ktorá u nás vznikla vďaka demokratizácii síl, objektívne podmienila po roku 1990 nebyvalú legislatívnu aktivitu vo všetkých oblastiach práva. Neporovnateľný rozvoj legislatívnej aktivity, prirodzene zasiahol formou prijatých noviel aj Trestný poriadok. Neoceniteľnú úlohu v procese demokratizácie a humanizácie trestného práva zohral ústavný zákon Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky č. 23/1991 Zb. – Listina základných práv a slobôd, ktorý stanovil zásady ochrany práv a slobôd prostriedkami trestného práva, ale dokonca stanovil konkrétny termín zosúladenia znenia Trestného poriadku s týmto ústavným zákonom. V tejto súvislosti je však nevyhnutné poznamenať a zdôrazniť, že uvádzané významné zmeny v našom Trestnom poriadku sa vykonali za účinnosti tých základných zásad trestného konania, ktoré zákonodarcu prijal v roku 1961 zákonom č. 141/1961 Zb., t. j. v období, keď v našej spoločnosti fungoval úplne iný politicky a spoločensky protichodný systém ako teraz, resp. za čiastočného reštaurovania základných zásad trestného

konania, ktoré platili pre trestné konanie aj v politickom systéme, a ktorý u nás vládol do novembra roku 1989.

Pri riešení otázok konštrukcie, ako fundamentálneho postupu pri hľadaní tvorby systému základných zásad trestného konania, sa považovalo za prvoradé právne východisko (prameň) Listina základných práv a slobôd, ktorej v podstate totožné znenie prevzala Ústava SR z roku 1992 (zákon č. 460/1992 Zb.).

Pretože základné zásady trestného konania sú vedúce právne idey, na základe ktorých zákonodarca vytvára harmonický a ucelený systém pre plnenie jeho účelu, v súvislosti s novou trestnoprocesnou úpravou (zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok) bolo nevyhnutné novo definovať a precizovať systém základných zásad trestného konania tak, aby svojou konštrukciou vychádzali z Listiny základných práv a slobôd a z Ústavy Slovenskej republiky.

3 Rekodifikácia trestného poriadku

Trestný zákon a Trestný poriadok z roku 1961 boli platné a účinné vyše štyridsať rokov. Aj keď v priebehu doby boli viackrát menené a dopĺňované, ukázala sa potreba ich zásadného prepracovania. Napriek mnohým novelám zákona č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) bol predchádzajúci trestný proces naďalej veľmi komplikovaný, ťažkopádny, procesne rovnako rigoróznym bez ohľadu na to, či išlo o trestné stíhanie skutkovo a právne jednoduchého prípadu alebo prípadu značne náročného. Okrem toho predchádzajúci Trestný poriadok nezabezpečoval dostatočne rešpektovanie základných ľudských práv a slobôd v trestnom konaní – pri rešpektovaní oprávnených záujmov spoločnosti a umožňoval zdĺhavé a málo efektívne konanie. Tieto negatívne rysy predchádzajúceho trestného procesu boli dôsledkom najmä toho, že spravidla všetky dôkazy boli zadovážované a procesne predpísaným (náročným) spôsobom vykonávané už v prípravnom konaní a súdne hlavné pojednávanie znamenalo zásadne iba ich opakovanie, mnohokrát komplikované znehodnotením dôkazu značným časovým odstupom od spáchania činu.

Základným cieľom novej právnej úpravy bolo zefektívnenie, zjednodušenie, zrýchlenie a zhospodárnenie trestného procesu, čím sa zabezpečila tak

účinnější ochrana práv a oprávněných zájmů fyzických osob a právnických osob, ako aj ochrana celospoločenských zájmů.

Legislatívnym zámerom oboch týchto trestných kódexov (Trestného zákona i Trestného poriadku) bolo okrem iného aj zohľadniť najnovšie poznatky a reagovať na vývoj kriminality, najmä prejavy terorizmu, organizovaného zločinu, vznik organizovaných skupín napojených na zahraničie, stav korupcie, rozširovanie obchodu s drogami a ľuďmi a iných negatívnych javov s dôrazom na ich efektívnejší, hospodárnejší a najmä rýchlejší trestnoprávny postih.

V novom trestnom procese oproti predchádzajúcemu stavu je viacero koncepčných i štrukturálnych zmien. Koncepčné zmeny treba vidieť v tom, že naznačené ciele sa majú dosiahnuť čo najdôslednejším rešpektovaním základných práv a slobôd, ale zároveň pri zohľadnení celospoločenských zájmů na účinnom boji s kriminalitou.

Štrukturálne zmeny možno vidieť v presune kompetencií medzi orgánmi činnými v trestnom konaní (policajt a prokurátor) a súdom, ktorý ako nezávislý štátny orgán má meritórne rozhodovať vo veci. Rozdelenie úloh medzi policajtom, ktorý samostatne, iniciatívne a kompetentne vykonáva úlohy v prípravnom konaní (len o zásahoch do základných práv a slobôd má rozhodovať sudca pre prípravné konanie) a prokurátorom, ktorý v prípravnom konaní má rozhodovať, a tým aj vykonávať dozor a podávať obžalobu, umožňuje dosiahnutie naznačených cieľov.

V prípravnom konaní policajti pod dozorom prokurátora majú samostatne a iniciatívne objasňovať trestný čin v rozsahu potrebnom pre rozhodnutie, resp. na podanie obžaloby. Zvýraznila sa tým samostatnosť, iniciatíva, ale aj zodpovednosť polície za vyhľadanie a vykonanie dôkazov v tomto štádiu. Súčasne sa tým zvýšila a zdôraznila zodpovednosť prokurátora, pretože akuzачný princíp, podľa ktorého len prokurátor môže podať obžalobu, zvýrazňuje význam prokurátorského dozoru v prípravnom konaní a súčasne zvyšuje zodpovednosť prokurátora za podanú obžalobu, ktorú musí zastupovať pred súdom. Ak obžalobu nedokáže preukázať, a pre rozhodnutie súdu nezabezpečí potrebné dôkazy, súd obžalovaného oslobodí. Súd síce aj naďalej má právo iniciatívne vykonávať dôkazy, ale nie je zviazaný povinnosťou zistiť objektívnu pravdu.

V súdnom konaní došlo k výraznému posilneniu jeho kontradiktórnych prvkov. Proces síce naďalej vedie a o dokazovaní rozhoduje predseda senátu (samosudca), avšak samotné dôkazy vykonávajú strany. Posilnila sa tým ich ingerencia pri dokazovaní.

Obhajca v prípravnom konaní prejavuje svoju aktivitu pri výsluchoch, navrhovaním dôkazov atď. Na hlavnom pojednávaní sám vedie výsluchy osôb, ktoré majú byť vypočuté na jeho návrh. Rovnako môže svoju aktivitu prejavit' poškodený (jeho splnomocnenec).

Zvýšenie kontradiktórnosti v konaní pred súdom vedie k zdôrazneniu významu a postavenia procesných strán, posilneniu práv obhajoby a poškodeného na jednej strane, ale aj k posilneniu postavenia obžaloby a najmä zodpovednosti prokurátora za veci predložené súdu.

Nový trestný proces je konštruovaný (so zreteľom na naše právne tradície a existujúce právne vedomie aj právnu kultúru, ako kontinentálne trestné konanie s prvkami anglosaského práva tam, kde tieto prvky prispejú k dosiahnutiu jeho cieľov) na štandardne uznávaných zásadách trestného konania, najmä v krajinách Európskej únie.

Výsledkom zmien procesného konania je vytvorenie moderného trestného práva procesného kontinentálneho typu, ktorý rešpektuje aj ustanovenia:

- a) Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, prijatého Valným zhromaždením OSN v roku 1966,
- b) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd zo 4. 11. 1950 a jeho dodatkov,
- c) Listiny základných práv a slobôd,
- d) Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950,
- e) Ústavy Slovenskej republiky.

System základných zásad trestného konania už netvoril ucelenú a pre bezchybné fungovanie trestného konania harmonickú sústavu. Preto bolo potrebné novo definovať, precizovať a prijať nové základné zásady trestného konania také, aby na súčasnom stupni vývoja spoločnosti (spoločenským, ekonomickým, sociálnym, právnom atď.) a jeho predpokladanom vývoji mohlo plniť svoje základné ciele a účel.

Základné zásady trestného konania sú vedúce právne idey, na základe ktorých zákonodarca vytvára harmonický a ucelený systém pre plnenie jeho účelu. V súvislosti s novou úpravou trestného procesu, ako sme už spomenuli, bolo nevyhnutné zdefinovať systém základných zásad trestného konania tak, aby svojou konštrukciou vychádzali z Listiny základných práv a slobôd a Ústavy SR.

Väčšina zo základných zásad trestného konania bola v podstate prevzatá z Trestného poriadku z roku 1961 (napr. takou je *zásada zákonnosti*, *zásada spolupráce so záujmovými združeniami občanov* alebo pravidlo *ne bis in idem*). Iné (napr. právo používať pred orgánmi činnými v trestnom konaní svoj materinský jazyk) bolo potrebné vhodne modifikovať.

Súdny dvor Európskych spoločností vo svojom rozhodnutí C 469/03 zo dňa 10. marca 2005 poskytol po druhý raz výklad čl. 54 Dohovoru zo dňa 19. júna 1990, ktorým sa vykonáva Schengenská dohoda zo dňa 14. júna 1985, uzatvorená medzi vládami štátov hospodárskej únie Beneluxu, Nemecka a Francúzska o postupnom zrušení kontrol na ich spoločných hraniciach. Čl. 54 Dohovoru predstavuje právny základ pre uplatňovanie princípu *ne bis in idem* v podmienkach Schengenského priestoru.

Základným účelom princípu *ne bis in idem* je bezpochyby zabrániť tomu, aby osoba, o ktorej skutku bolo právoplatne rozhodnuté v konaní v jednej zmluvnej strane Dohovoru, nebola stíhaná inou zmluvnou stranou za ten istý skutok, a to za predpokladu, že sankcia, ktorá bola uložená, už bola vykonaná, je práve vykonávaná alebo podľa práva štátu, ktorý ju uložil, už nemôže byť vykonaná.

Podľa uvedeného rozhodnutia Súdneho dvora princíp *ne bis in idem* obsiahnutý v čl. 54 Dohovoru, ktorým sa vykonáva Schengenská dohoda, nemožno aplikovať na rozhodnutie súdneho orgánu jedného členského štátu, ktoré neobsahuje rozhodnutie v merite veci, pričom len deklaruje, že vec je uzavretá, potom čo prokurátor rozhodol o nepokračovaní v trestnom stíhaní na základe tej skutočnosti, že trestné stíhanie proti tomu istému páchateľovi pre ten istý skutok bolo začaté v inom členskom štáte.

Aj keď používanie materinského jazyka prichádza do úvahy ako samozrejmosť aj naďalej, vhodnejšou je úprava, aby každý mohol pred súdom

používať jazyk, ktorý bežne používa pri komunikácii, ktorým sa vie najľahšie a najzrozumiteľnejšie vyjadriť. Táto vhodnejšia úprava je premietnutá do § 2 ods. 20 Trestného poriadku, a to tým spôsobom, že, „*ak obvinený, jeho zákonný zástupca, poškodený, zúčastnená osoba alebo svedok vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa konanie vedie, má právo na tlmočníka a prekladateľá*“.

Zásada *senátneho*, resp. *samosudcovského* rozhodovania (§ 2 ods. 16 z. č. 301/2005 Z. z.) nadväzuje na čl. 142 Ústavy SR, podľa ktorej sa súdnicstvo v trestných veciach vykonáva v senátoch, pričom však procesným predpisom sa môže zveriť rozhodovanie v určených veciach samosudcovi.

Spomínaný zákon č. 301/2005 Z. z. v § 349 ods. 1 počíta s tým, že „*samosudca vykonáva konanie o prečinoch a zločinoch, na ktoré zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje osem rokov*“.

Táto zásada zostala v podstate bez zmeny s tým, že rozsah jednotlivých foriem rozhodovania bol podrobne rozvedený v konkrétnych častiach Trestného poriadku.

Novo formulované bolo postavenie sudcu, ktorý - ako vyplýva zo samotného názvu („sudca pre prípravné konanie“) vykonáva svoju činnosť v prípravnom konaní tým, že rozhoduje o procesnej prípustnosti zásahov do základných občianskych práv a slobôd a môže vykonávať aj niektoré ďalšie úkony upravené v zákone, napr. v zmysle § 348 Trestného poriadku aj rozhodnúť vo veci.

4 Záver

Orgány činné v trestnom konaní a sudy pri naplňaní účelu trestného konania, ktorým je – „upraviť ich postup tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní, pričom treba rešpektovať základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb“ – sa musia riadiť základnými zásadami, ktoré sú označené ako základné zásady trestného konania. Tieto základné zásady vychádzajú najmä z princípov a zásad zakotvených v Ústave Slovenskej republiky.

V súvislosti s aplikáciou jednotlivých základných zásad trestného konania je potrebné zdôrazniť, že táto aplikácia nesmie byť v rozpore s ustanoveniami Ústavy Slovenskej republiky a s Dohovorom o ochrane ľudských práv

a základných slobôd, ktorým je Slovenská republika viazaná a má vyššiu právnu silu ako samotná ústava. Je potrebné taktiež spomenúť, že Ústava Slovenskej republiky garantuje a rozvíja úpravu základných práv a slobôd, ktoré sú obsiahnuté v Listine základných práv a slobôd (ústavný zákon č. 23/1991 Zb.) ako aj v medzinárodných zmluvách o ľudských právach a základných slobodách, ktoré boli Slovenskou republikou ratifikované.

V jednotlivých štádiách a inštitútoch trestného konania sa uplatňujú jednotlivé zásady rôzne, podľa svojej povahy i podľa účelu a osobitosti týchto štádií a inštitútov.

V najväčšom rozsahu sa však uplatňujú jednotlivé zásady v konaní pred súdom, a to na hlavnom pojednávaní.

Literature

BOBEK, M., P. MOLEK a V. ŠIMÍČEK (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 1012 s. ISBN 978-80-210-4844-7.

CISAŘOVÁ, D. *Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení*. Praha: Academia, 1984, 277 s. ISBN neuvedené.

ČEČOT, V. *Teória a prax aproximácie práva. Význam Listiny základných práv a slobôd pre konštruovanie základných zásad trestného konania*. Bratislava: vydavateľstvo. odd. Právnickej fakulty UK, 1999, 138 s. ISBN neuvedené.

ČIČ, M. a kol. *Československý socialistický stát a právo. Vznik a rozvoj*. Bratislava: Veda - vydavateľstvo SAV, 1987, 559 s. ISBN neuvedené.

FLEGL, V. *Československá justice a prokuratura*. Praha: Ústav státní správy, 1979, 251 s. ISBN neuvedené.

HOHMANN, R. *Historie a struktura moderního trestního řízení*. Brno: Masarykova Univerzita, 1993, 38 s. ISBN 80-2100-618-8.

HUSÁR, E. a kol. *Trestné právo procesné*. Bratislava: Iura Edition, 2003, 298 s. ISBN 80-89047-57-2.

IVOR, J. a kol. *Trestné právo procesné*. Bratislava: Iura Edition, 2006, 993 s. ISBN 80-8078-101-X.

- MUSIL, J., V. KRATOCHVÍL, P. ŠÁMAL a kol. *Trestné právo procesné*. Praha: C. H. Beck, 2003, 1079 s. ISBN 80-7179-678-6.
- OGURČÁK, Š. *Organizácia justície a prokuratúry*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 1990, 160 s. ISBN 80-7097-074-X.
- OLEJ, J. a kol. *Trestné právo procesné*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2012, 300 s. ISBN 978-80-7097-965-5.
- SCHELLEOVÁ, I., K. SCHELLE a kol. *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2004, 592 s. ISBN 80-86432-65-3.
- SKALOŠ, M. *Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2011, 428 s. ISBN 978-80-557-0156-1.
- SOUKUP, L. *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990*. Praha: Karolinum, 2002, 418 s. ISBN 978-246-0217-2.
- STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: UPJŠ, 2004, 266 s. ISBN 80-969246-0-5.
- ŠÁMAL, P. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: Codex, 1999, 403 s. ISBN 80-85963-89-2.
- ŠTAJGR, F. a O. PLUNDR. *Organizácia justície a prokuratúry*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, 226 s. ISBN neuvedené.
- VOJÁČEK, L., J. KOLÁRIK a T. GÁBRIŠ. *Československé právní dějiny*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011, 424 s. ISBN 978-80-89447-42-8.
- VOJÁČEK, L. a K. SCHELLE. *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava-Přívoz: Key Publishing, 2007, 457 s. ISBN 978-80-87071-43-4.
- Dôvodová správa k zákonu č. 301/2005 Z. z.
- Zákon č. 301/2005 Z. z. v znení zákona č. 650/2005 Z. z.

Contact – e-mail

erik.elias@umb.sk; martin.skalos@umb.sk

Zásada „ne bis in idem“ v prostoru Evropské unie¹

Dominik Fojt

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Zásada „ne bis in idem“, tedy dvakrát v téže záležitosti, je jednou ze základních zásad celého právního řádu. V trestním právu se projevuje tak, že je zakázáno opakované trestní stíhání nebo potrestání za stejný trestný čin. Na státní úrovni je výklad této zásady poměrně bezproblémový. Na mezinárodní, resp. evropské úrovni takový výklad již může být značně problematický, ale je nutno zásadu dodržovat i na této úrovni vzhledem k překrývání působnosti trestních zákonů jednotlivých států Evropské unie. Jelikož Evropská unie zaručuje svým občanům volný pohyb v rámci schengenského prostoru, musí také zabezpečit, aby takovým osobám nehrozilo opětovné trestní stíhání nebo potrestání v jiném státě Evropské unie.

V svém příspěvku se tak zaměřím na projevy zásady „ne bis in idem“ v kontextu evropského práva, ukážu její uplatňování v praxi v rámci rozhodnutí Evropského soudního dvora, a jak se v tomto kontextu daná zásada projevuje v českém právním řádu.

Keywords in original language

ne bis in idem; Evropská unie; trestní právo.

Abstract

The principle „ne bis in idem“, is one of the fundamental principles of the entire legal order. In criminal law, it is manifested on the fact that repeated criminal prosecution or punishment for the same crime is forbidden. At the state level, interpretation of this principle is relatively seamless. On international, respectively at European level, such an interpretation can be very

¹ Tento článek byl zpracován v rámci řešení projektu specifického výzkumu na téma „Vývojové tendence trestní politiky (MUNI/Å/1348/2016)“.

problematic, but the principle must also be respected at this level in view of the overlapping of the scope of the criminal laws of the individual Member States of the European Union.

As the European Union guarantees its citizens freedom of movement within the Schengen area, it must also ensure that such persons do not threaten to re-prosecute or punish in another EU country.

In my article, I will focus on the expression of the „ne bis in idem“ principle in the context of European law, will show its application in practice within the framework of the European Court of Justice rulings and how it is reflected in the Czech legal order in this context

Keywords

Ne bis in idem; European Union; Criminal Law.

1 Úvod

Zásada ne bis in idem (ne dvakrát v téže věci) je součástí právního systému patrně všech států kontinentální Evropy. V rámci trestního práva konkrétně tato zásada znamená, že je zakázáno opakovaně trestně stíhat, popř. potrestat stejnou osobou za týž čin.²

Jedná se o jedno ze základních lidských práv, které je garantováno nejen na ústavní úrovni v jednotlivých státech, a je tak tato zásada uznávána jako jeden ze základních pilířů trestního práva³, ale také na úrovni mezinárodních úmluv o lidských právech a základních svobodách. Garance této zásady však v drtivé většině směřuje dovnitř jednotlivých států jako záruka vnitrostátní, nikoli navenek jako záruka mezinárodní.⁴

2 Zásada ne bis in idem v mezinárodních a evropských dokumentech

Princip ne bis in idem je obsažen ve velkém množství mezinárodních smluv a úmluv. Je obsažena např. v čl. 17 odst. 5 Mezinárodního paktu

² TOMÁŠEK, M. a kol. *Europeizace trestního práva*. 1. vyd. Praha: Linde, a. s., 2009, s. 158.

³ PIPEK, Jiří. Konkurence trestních jurisdikcí a princip „ne bis in idem“. Nad rezolucí XVII. Mezinárodního kongresu trestního práva. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 11, s. 281.

⁴ GRIVNA, Tomáš. Zásada „ne bis in idem“ v evropském právu. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 5, s. 133.

o občanských a politických právech nebo v čl. 4 Protokolu č. 7 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

V rámci mezinárodních účinků je ovšem zcela revolučně stanoven v čl. 50 Charty základních práv Evropské unie, který princip *ne bis in idem* vymezuje následujícím způsobem: „Nikdo nesmí být znovu trestně stíhán nebo trestán za trestný čin, pro který byl v Unii již podle zákona pravomocně zproštěn obžaloby nebo odsouzen.“ Do Charty základních práv Evropské unie byl zařazen především na základě rozsudku Evropského soudního dvora ve věci *Boehringer Mannheim GmbH proti Komisi*, podle kterého byl zařazen mezi základní obecné zásady evropského práva.⁵ Z jazykového výkladu lze tedy vyložit, že Charta základních práv Evropské unie přiznává principu *ne bis in idem* poprvé mezinárodní účinky, ovšem omezené na teritorium Evropské unie.

V rámci Evropské unie tak vznikla velká řada návrhů a projektů, jak uvést princip *ne bis in idem* v život s mezistátními účinky.

Prvním pokusem o úpravu tohoto principu mezi členskými státy ES znamenalo uzavření Úmluvy mezi členskými státy Evropských společenství o dvojím postihu ze dne 25. 5. 1987. Tato úmluva, která byla uzavřena v období do založení Evropské unie, má podobu smlouvy mezinárodního práva veřejného. Tato úmluva však nikdy nevstoupila v platnost z důvodů nedostatku ratifikací ze strany jednotlivých členských států. Úmluva tak předznamenala další vývoj a snahy o posunutí zásady *ne bis in idem*. Pozdější Prováděcí úmluva ze dne 19. 6. 1990 k Schengenské dohodě ze dne 14. 6. 1985 (dále jen „Prováděcí úmluva“) totiž ve svých čl. 54 až 58 obsahuje s drobnými jazykovými odchylkami shodná ustanovení jako v čl. 1 až 5 Úmluvy mezi členskými státy Evropských společenství o dvojím postihu. Princip *ne bis in idem* je téměř totožným způsobem upraven i v čl. 7 Úmluvy o ochraně finančních zájmů Evropských společenství ze dne 26. 7. 1995.⁶ Ve vědecké práci *Corpus Juris 2000* se v úvodních ustanovení deklarujících základní zásady nachází princip Evropské teritoriality, jehož nezbytným logickým

⁵ Srov. rozsudek ESD *Boehringer Mannheim GmbH proti Komisi* ze dne 14. 1. 1972, č. 7/72, Recueil 1972, s. 1281. Dostupné z [https://isap.vlada.cz/kopie/revize.nsf/2fd339ed5be822e2c12578680031b2ae/F217C16E604F02FDC1257BF00045067B/\\$FILE/61972J0007.pdf](https://isap.vlada.cz/kopie/revize.nsf/2fd339ed5be822e2c12578680031b2ae/F217C16E604F02FDC1257BF00045067B/$FILE/61972J0007.pdf)

⁶ TOMÁŠEK, M. a kol. *Evropské trestní právo*. 1. vyd. Praha: Linde, a. s., 2009, s. 164.

důsledkem je bezpodmínečné uznání zásady *ne bis in idem*.⁷ Výčet lze uzavřít návrhem rámcového rozhodnutí, které v roce 2003 předložilo Řecko Radě EU. V návrhu se uvádělo, že cílem rámcového rozhodnutí je stanovit obecná pravidla aplikace principu *ne bis in idem*, aby byla zajištěna jednotnost ve výkladu i v aplikaci.

Čl. 54 Prováděcí úmluvy upravuje zákaz dvojího potrestání takto: „Osoba, nad kterou byl vynesen pravomocný rozsudek jednou smluvní stranou, nesmí být pro tytéž činy stíhána jinou smluvní stranou, jestliže byla odsouzena a trest byl vykonán nebo je právě vykonáván, anebo podle zákonů příslušné smluvní strany týkajících se ukládání trestů nemůže být dále vykonáván.“ Prováděcí úmluva též za účelem získání informací o předchozím odsouzení v jiném státě stanoví právo smluvní strany vyžádat si u kompetentních orgánů jiného státu takové informace a tomu odpovídající povinnost dotázaného státu, aby informace byly poskytnuty co nejdříve (čl 57). Prováděcí úmluva ve svém čl. 58 obsahuje i záruku zachování vyššího standardu zaručených práv, jestliže vnitrostátní úprava uplatňuje princip *ne bis in idem* v širším rozsahu ve vztahu k soudním rozhodnutím učiněným v zahraničí.

Dne 23. 12. 2005 byla Komisí v Bruselu předložena tzv. Zelená kniha o kompetenčních konfliktech a zásadě *ne bis in idem* v trestním řízení (dále jen „Zelená kniha“), která měla přispět k řešení problémů spojených s aplikací principu *ne bis in idem* a zabránění nežádoucích účinků při kompetenčních konfliktech. Cílem této Zelené knihy je zahájit rozsáhlé konzultace se zúčastněnými stranami o těchto otázkách. V Zelené knize jsou uvedeny problémy, jež mohou vznikat za stávajícího stavu, a návrhy jejich možných řešení. V Zelené knize podává Komise náčrt možností pro vytvoření mechanismu, jenž by usnadnil volbu příslušného členského státu v trestních řízeních, a možnosti revize norem upravujících zásadou *ne bis in idem*.

3 Zásada *ne bis in idem* v prostoru Evropské unie

Prvotním účelem zásady *ne bis in idem* je zajistit stav právní jistoty zejména pro obviněného. Základním jejím projevem je, že přispívá ke stabilitě právních

⁷ DELMAS-MARTY, Mireille a John A. E. VERVAELE (eds.). *Corpus Juris 2000: Trestněprávní ustanovení za účelem ochrany financí Evropské unie*. Překlad do češtiny Světlana KLOUČKOVÁ a Jaroslav FENYK. Brno: Sypták, 2001, s. 13.

vztahů. Tato zásada má dvojí aspekt, který musíme mít na paměti. Aspekt hmotněprávní – zákaz dvojího potrestání – směřuje vlastně do hmotného práva a zabráňuje uložení dalšího trestu. Aspekt procesní znamená zákaz dvojího trestního stíhání a brání vedení dalšího trestního řízení, které samo o sobě představuje významný zásah do práv osob.⁸ Rozhodnutím o skutku, popř. výkonem rozhodnutí zaniká trestněprocesní vztah vzniklý mezi orgány činnými v trestním řízení a osobou, proti níž se trestní řízení vede. Jelikož se trestněprávní vztah realizuje prostřednictvím trestněprocesního vztahu, pravomocným rozhodnutím o skutku zaniká i trestněprávní vztah. Důsledkem pravomocného rozhodnutí je zpravidla vytvoření překážky věci rozhodnuté, což je ve své podstatě pouze procesní vyjádření zásady *ne bis in idem*. Připustit možnost opětovného potrestání za tentýž skutek by bylo navíc v rozporu se zásadou přiměřenosti trestu a zdrženlivosti, znamenalo by to narušení proporcionality mezi trestným činem a sankcí za něj uloženou, čemuž však lze částečně zabránit povinností započtení předchozího trestu do trestu nově uloženého.⁹

Jak jsem uvedl výše, čl. 50 Charty základních práv Evropské unie způsobil, že problematika zásady *ne bis in idem* se neomezuje pouze na dvojí stíhání a potrestání téhož v rámci jurisdikce jednoho státu, ale dostává též mezinárodní dimenzi. Na druhou stranu je nutno si uvědomit, že trestní právo každého státu je projevem jeho vlastní suverenity, které se jednotlivé státy nerady vzdávají a tak není vše vítán ani nějaký, byť sebemenší, zásah do trestního práva jednotlivých států.¹⁰

Trestní právo každého státu chrání určité hodnoty, práva a zájmy, které považuje za nejdůležitější a rozhodl se je chránit tak krajním prostředkem, jakým je trestní právo. Právě proto, že jsou některé hodnoty, práva a zájmy pro jednotlivé členské státy tak zásadní, tak se místní působnost trestních zákonů jednotlivých států neomezuje pouze na území daného státu (zásada teritoriality), ale je rozšířena i na činy spáchané mimo jeho území. Trestní zákony se tak vztahují na vlastní občany, ať čin spáchají kdekoliv

⁸ JELÍNEK, J., J. IVOR a kol. *Trestní právo Evropské unie a jeho vliv na právní řád České republiky a Slovenské republiky*. 1. vyd. Praha: Leges, 2015, s. 66.

⁹ GRIVNA, Tomáš. Zásada „*ne bis in idem*“ v evropském právu. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 5, s. 133.

¹⁰ PIPEK, Jiří. Konkurence trestních jurisdikcí a princip „*ne bis in idem*“. Nad rezolucí XVII. Mezinárodního kongresu trestního práva. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 11, s. 281.

(zásada personality).¹¹ Z toho plyne, že se tak mohou princip teritoriality a princip personality překrývat. V zájmu mezinárodní spolupráce bývá působnost trestních zákonů rozšířena i na další činy, ať již byly spáchány kýmkoli a kdekoli, i když nesměřují proti vlastním zájmům státu či proti jeho občanům (tzv. princip univerzality). Jelikož tyto zásady se vyskytují v drtivě většině právních řádů členských i nečlenských států, tak v případě konkrétního trestného činu může být dána působnost trestních zákonů hned několika států najednou. V závislosti na výše uvedených principech a jejich překryvu jednotlivých států tak každý z dotčených států může mít zájem na vedení trestního stíhání a potrestání pachatele. V takovém případě můžeme hovořit o konkurenci národních jurisdikcí, jinak řečeno o konkurenci jurisdikcí na horizontální úrovni.¹²

V rámci Evropské unie je vcelku logická snaha přiznat principu *ne bis in idem* mezistátní účinky. Pokud bychom vycházeli z tohoto institutu, tak je v zásadě nedůležité, který stát o činu rozhodnul. Jestliže si více států osobuje právo pachatele trestně stíhat či potrestat, pak realizací tohoto práva jedním s nich je sledovaný účel naplněn. Pouze jedno trestní stíhání vstupuje o to více do popředí v prostoru, kde je volný pohyb osob zaručen, s čímž jde ruku v ruce také mj. nárůst organizované kriminality.¹³ Pachatel by tak mohl volným pohybem mezi více státy riskovat, že bude opětovně trestně stíhán v jiném státě a potrestán za tentýž čin.

Z výše zmíněného jazykovým výkladem můžeme dovodit, že princip *ne bis in idem* podle čl. 54 a násl. Prováděcí úmluvy brání opakovanému trestnímu stíhání či potrestání pouze tehdy, jestliže již existuje konečné rozhodnutí ve stejné věci. Tato úprava tak umožňuje souběžné trestní stíhání v několika státech, jestliže takové rozhodnutí ještě neexistuje. Absence jakéhokoli zákazu nebo regulace současného trestního stíhání ve více státech může vést k náhodným či dokonce svévolným výsledkům. Takovýto systém tak lze velice jednoduše zneužít jak ze strany pachatele, tak ze strany orgánů činných v trestním řízení, resp. ze strany států. Vzhledem k rozdlům nejen v trestním

¹¹ TOMÁŠEK, M. a kol. *Evropské trestního práva*. 1. vyd. Praha: Linde, a. s., 2009, s. 159.

¹² GRIVNA, Tomáš. Zásada „*ne bis in idem*“ v evropském právu. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 5, s. 134.

¹³ PIPEK, Jiří. Konkurence trestních jurisdikcí a princip „*ne bis in idem*“. Nad rezolucí XVII. Mezinárodního kongresu trestního práva. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 11, s. 281.

řízení a v postupu orgánů činných v trestním řízení, ale také v hmotněprávním posouzení činu, může být pro pachatele výhodnější, aby se „nechal“ odsoudit nebo dokonce zprostit ve státě, jehož úprava je pro něj nejpříznivější. Naopak ze strany států tak může být trestní stíhání protahováno či dokonce zastaveno pokud zjistí, že paralelně probíhá další trestní stíhání ve stejné věci proti stejnému pachateli v jiném státě, kde mu hrozí vyšší trest. Zastavení trestního stíhání je tak možno učinit „na vnitřním přesvědčení“ orgánů k tomu způsobilých jednoho státu, pokud se dozví, že je obviněný trestně stíhán pro stejný čin v jiném státu Evropské unie, kdy Soudní dvůr Evropské unie pouze řešil otázku, zda zastavení trestního stíhání je rozhodnutí ve věci samé, ale otázku, zda paralelní trestní stíhání ve více státech Evropské unie za týž čin je porušením zásady *ne bis in idem*, již neřešil.¹⁴

Souběžné trestní stíhání znamená určité omezení pro pachatele. Dle mého názoru je už paralelní trestní stíhání v téže věci porušení principu *ne bis in idem*, jelikož i během trestního řízení může být rozhodováno o důležitých právech pachatele. Musím se tak ztotožnit s doc. Pipkem, který tvrdí, že není možno ani v takových řízeních vydat dvojí rozhodnutí o vzetí do vazby právě z důvodu porušení principu *ne bis in idem*.¹⁵ Jelikož nikde není ustanoven zákaz více souběžných trestních stíhání, výsledek tak může vést paradoxně ke zcela odlišným výsledkům, a limitem, kdy zásada *ne bis in idem* může být uplatněna, se tak stává první pravomocné rozhodnutí. Jednalo by se tedy o ustanovení zcela nové zásady trestního řízení „kdo dřív přijde, ten dřív mele“.¹⁶

Takto paralelně vedené trestní řízení je kontraproduktivní a zcela se vymyká nejen zásadě rychlého a hospodárného trestního řízení, ale ve svém důsledku porušuje právo obviněného na řádnou obhajobu a omezuje další účastníky řízení, jako jsou svědci či znalci, kteří jsou povinni účastnit se výsledků u orgánů činných v trestním řízení u všech členských států, kde se trestní řízení vede.¹⁷

¹⁴ Srov. rozsudek Soudního dvora Evropské unie ve věci C-469/03 ze dne 10. 3. 2005.

¹⁵ PIPEK, Jiří. Konkurence trestních jurisdikcí a princip „ne bis in idem“. Nad rezolucí XVII. Mezinárodního kongresu trestního práva. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 11, s. 282.

¹⁶ PROUZA, Daniel. Zásada *ne bis in idem* v českém trestním procesu ve světle Zelené knihy o konfliktech jurisdikce a zásadě *ne bis in idem* v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 6, s. 170.

¹⁷ *Ibid.*

K tomu, aby nedocházelo k více souběžným trestním stíhání ve více členských státech pro tentýž čin, by ovšem musely být splněny dvě základní podmínky. V první řadě se jedná o informovanost příslušných orgánů činných v trestním řízení, u nichž trestní řízení probíhá, o tom, že je vedeno paralelně trestní řízení v téže věci v jiném členském státě. Tuto informaci by bylo možné získat pouze z nějaké databáze o probíhajících trestních řízeních, kterou by vedl každý členský stát, kam by měl přístup i orgán činný v trestním řízení působící v dalších státech, případně zřídit nějaký druh hromadné databáze v rámci celého prostoru Evropské unie, kam by automaticky měly přístup příslušné orgány každého státu. Druhou podmínkou je povinnost členských států při zjištění paralelního trestního řízení v téže věci zahájit intenzivní jednání vedoucí k vyvolání tzv. kompetenčního sporu, tedy sporu, který stát nakonec povede ono konkrétní trestní řízení.¹⁸ Stejně a nezbytnou podmínkou s tím související je vynutitelná povinnost absolutní a objektivní informovanosti o celém dosavadním průběhu řízení.¹⁹

K určení toho, který stát by tak byl příslušný pro trestní stíhání konkrétního trestného činu, by hrála roli kritéria jako např. místo spáchání trestného činu, stát, ve kterém má podezřelá osoba místo trvalého pobytu nebo kde se zdržuje, stát, ve kterém by podezřelá osoba měla vykonat trest, stát, ve kterém má trvalý pobyt většina svědků, atd.²⁰ Jako nejjednodušší kritérium by se mohlo jevit pravidlo přednosti – jestliže by se trestní stíhání v jednom státě dostalo do určité fáze, byly by ostatní státy donuceny svá trestní stíhání zastavit a zdržet se zahajování nových.²¹ Tudíž by se mohlo jednat dosti podobná kritéria, která se hodnotí v případě vnitrostátních kompetenčních sporů, pro rozhodnutí o tom, který stát, resp. jeho orgán by měl být příslušný k vedení trestního stíhání. Přijetí závazného rozhodnutí vydané některým z orgánů Evropské unie by se mohlo vnímat jako *ultima ratio*. V první řadě by bylo vhodné, aby zúčastněné státy samy dosáhly konsenzu, který stát má trestní stíhání vést. Pokud by takováto cesta nevedla ke zdárnému konci,

¹⁸ TOMÁŠEK, M. a kol. *Evropéizace trestního práva*. 1. vyd. Praha: Linde, a. s., 2009, s. 177.

¹⁹ PROUZA, Daniel. Zásada *ne bis in idem* v českém trestním procesu ve světle Zelené knihy o konfliktech jurisdikce a zásadě *ne bis in idem* v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 6, s. 171.

²⁰ SZABOVÁ, Eva. Eurojust vo svetle Lisabonskej zmluvy alebo Eurojust jako budúci orgán řešení jurisdikčních konfliktů? *Trestní právo*, 2014, č. 3, s. 27.

²¹ TOMÁŠEK, M. a kol. *Evropéizace trestního práva*. 1. vyd. Praha: Linde, a. s., 2009, s. 178.

nabízí se využít mediátora, který by členskými státy poskytl pomoc, která by stále ještě směřovala k dobrovolné dohodě o vyřešení sporu. Až poté by měla být celá věc předána orgánu, který by měl pravomoc rozhodovat o jurisdikčních konfliktech.²²

Kdo by takový kompetenční spor rozhodoval? Jako nejideálnějším řešením se jeví nějaká instituce Evropské unie, ale která? Doktora Szabová se ve svém článku široce zabývá otázkou působnosti Eurojustu a jeho možnou působností *de lege ferenda*, mezi které zahrnuje i řešení případných jurisdikčních konfliktů. Eurojust je ovšem v současné době pouze a stále jakýmsi mediátorem a v blízké budoucnosti nelze očekávat, že by byl reformován na orgán, který by mohl vydávat závazná rozhodnutí. Dle mého názoru se v současné době jeví jako vhodnější myšlenka a pravděpodobnější, že by případné kompetenční spory řešil Soudní dvůr Evropské unie, jelikož jeho rozhodnutí je závazné a není potřeba jej v tomto ohledu složitě reformovat, pouze by se mu rozšířil okruh pravomocí. Troufám si říci, že v brzké době tato otázka bude muset být v rámci Evropské unie řešena, jelikož problém vícero souběžných trestních stíhání v těžké věci je problém, který je v schengenském prostoru velice aktuální a nelze před ním zavírat oči, pokud opět neomezíme volný pohyb osob, což by byl ovšem postup totálně proti politice Evropské unie, která si právě jako jednu ze svých priorit stanovila volný pohyb osob v rámci Unie.

Otázka zní, jaká právní úprava by měla být zvolena jako nejvhodnější. Podkladem by měla být taková, která by byla ve svém důsledku závazná pro všechny členské státy. Prouza tvrdí, že z důvodu efektivity se jeví jako nejvhodnější směrnice, neboť za takové situace by jednotlivé národní právní úpravy mohly vhodně inkorporovat potřebný text do právních předpisů, jimž by byl určen.²³ Pokud by bylo přistoupeno k jiné formě právní úpravy, mělo by být zvažováno zakotvení zákazu výhrad. Jen v takovém případě by bylo možno dosáhnout efektivního a plného fungování této základní zásady trestního řízení.

²² SZABOVÁ, Eva. Eurojust vo svetle Lisabonskej zmluvy alebo Eurojust jako budúci orgán řešení jurisdikčních konfliktov? *Trestní právo*, 2014, č. 3, s. 25.

²³ PROUZA, Daniel. Zásada *ne bis in idem* v českém trestním procesu ve světle Zelené knihy o konfliktech jurisdikce a zásadě *ne bis in idem* v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 6, s. 172.

Z dosavadní praxe Soudního dvora Evropské unie a z jazykového výkladu zásady *ne bis in idem*, se o tedy porušení tohoto základního principu jedná až tehdy, kdy by bylo zahájeno trestní stíhání až poté, co v jiném státě bylo vydáno rozhodnutí ve věci samé, nikoli tehdy, kdy bylo zahájeno paralelní trestní stíhání vedle již probíhajícího trestního stíhání ve věci samé v jiném státě. Takto může být vedeno několik trestních stíhání v téže věci a v žádném prameni práva Evropské unie není stanoveno, že by se jednalo o porušení zásady *ne bis in idem*. Osobně s tímto přístupem nemohu zcela souhlasit a to z následujících důvodů.

Jak jsem psal výše, zásada *ne bis in idem* má dva aspekty, které musíme mít na paměti. Aspekt hmotněprávní, tedy zákaz dvojího potrestání, který směřuje vůči hmotnému právu a zabráňuje opětovnému uložení sankce obviněnému. A aspekt procesní, kdy je zakázáno opětovně stíhat obviněného pro tentýž čin. Již samotné trestní řízení je značný zásah do práv obviněné osoby. Lze si tak představit situaci, kdy obviněný bude stíhán např. ve Francii a v České republice pro tentýž čin, kdy se bude muset účastnit jednotlivých úkonů v trestním řízení (např. podání vysvětlení, rekognice, atd) jak ve Francii, tak v České republice, přičemž poté se bude muset účastnit obou hlavních líčení do té doby, než dojde k rozhodnutí ve věci samé v jednom státu. Tento postup je dle mého názoru nejen poměrně zásadním zásahem do práv obviněného, ale také je v rozporu se zásadami trestního řízení jako je rychlost řízení a jeho hospodárnost. Pokud se obviněný má účastnit veškerých úkonů spojených s trestním stíháním v obou státech, je velice pravděpodobné, že se některých z časových důvodů nebude moci zúčastnit nebo se budou překrývat, a trestní stíhání se tak bude uměle prodlužovat. Navíc takový postup je dle mého v přímé opozici se zásadou hospodárnosti trestního řízení, jelikož je pravděpodobné, že se ve většině případů budou provádět stejné důkazy, a je tak zbytečné, ale se prováděly opakovaně ve dvou prakticky totožných řízeních, akorát v různých státech, ohledně stejného činu.

4 Zásada *ne bis in idem* v České republice

Stejně jako v drtivé většině členských států Evropské unie, i v České republice je princip *ne bis in idem* ukotven na ústavní úrovni. Konkrétně je tedy upraven v čl. 40 odst. 5 Listiny základních práv a svobod, a zní: „Nikdo

nemůže být trestně stíhán za čin, pro který již byl pravomocně odsouzen nebo zproštěn obžaloby. Tato zásada nevylučuje uplatnění mimořádných opravných prostředků v souladu se zákonem.“ Z tohoto znění vyplývá poměrně úzký rozsah účinků principu *ne bis in idem*. Listina uvádí, že se zásada *ne bis in idem* vztahuje pouze na rozsudek, a nikoli na jakékoli jiné rozhodnutí. Není také zcela zřejmé, jak vykládat pojem „čin“. Nejpravděpodobnější tak je, že je tímto pojmem myšlen tentýž skutek. To se také dá dovozovat z rozsáhlé judikatury Soudního dvora Evropské unie.²⁴ Z jazykového výkladu není zcela jasné, zda se tato zásada vztahuje pouze na rozsudky vnitrostátní, a nebo také na rozsudky cizozemské. Z historického, teleologického, komparativního a systematického výkladu lze mít za to, že je míněn pouze rozsudek vnitrostátního soudu. Stejně tak z jazykového výkladu lze říci, že Listina žádným způsobem nebrání souběhu více trestních stíhání pro tentýž čin, dokud není alespoň v jedné věci pravomocný rozsudek. Listina tak zná pouze překážku věci rozhodnuté, nikoli překážku věci projednávané.²⁵

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní řád“) výslovně nedefinuje zásadu *ne bis in idem*. Reaguje ovšem na její důsledky tím, že trestní řízení je nepřípustné v případě existence vyjmenovaných pravomocných rozhodnutí týkajících se téže osoby a téhož skutku.²⁶ Úprava v trestním řádu, co se této otázky týče, prošla v novém tisíciletí několika zásadními změnami a úpravami. Novelou v roce 2004 (zákon č. 539/2004 Sb.) byl doplněn § 11 odst. 4, který rozšiřoval okruhy rozhodnutí týkajících se téže osoby a téhož skutku o typově shodná rozhodnutí soudů a jiných justičních orgánů členských států Evropské unie. Zákonodárcem zvolená formulace byla ovšem značně široká a šla za hranici požadavků unijního práva. Zákon č. 105/2013 Sb. tak zrušil dříve doplněný § 11 odst. 4 tr. řádu a projevily zásady *ne bis in idem*, která vyplývá z unijního práva, zavedl do novelizovaného § 11 odst. 2 tr. řádu. Uvedená

²⁴ Srov. např. Rozsudek Soudního dvora Evropské unie ve věci C-436/04 ze dne 9. 3. 2006, rozsudek Soudního dvora Evropské unie ve věci C-288/05 ze dne 18. 7. 2007 nebo rozsudek ESLP ve věci *Zlotukhin proti Rusku* ze dne 10. 2. 2009.

²⁵ GRIVNA, Tomáš. Zásada „ne bis in idem“ v evropském právu. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 5, s. 138.

²⁶ TOMÁŠEK, M. a kol. *Evropské trestní právo*. 1. vyd. Praha: Linde, a. s., 2009, s. 180.

novela trestního řádu reagovala jednak na vývoj judikatury SDEU²⁷, a jednak na skutečnost, že původní znění § 11 odst. 4 tr. řádu bylo příliš široké, jak jsem zmiňoval výše a v některých případech tak dokonce umožňoval pachatelů uniknout spravedlnosti.²⁸

České úpravě v žádném případě nelze vytknout rozpor s úpravou dané problematiky na úrovni Evropské unie. Ta přesně odpovídá požadavkům vyplývajících z právních pramenů Evropské unie. V prostoru České republiky není obava z toho, že by probíhala v téže věci dvě paralelní trestní stíhání. Trestní řád na tuto možnost myslí a jsou v něm zařazeny pojistky a instituty, aby k takovému postupu nedošlo. Jak jsem již uvedl a zdůvodnil výše, v rámci právních předpisů Evropské unie tu žádné takové pojistky nejsou, proto k tomuto může dojít, a pokud budeme vycházet z jazykového výkladu těchto předpisů a z dosavadní judikatury Evropského soudního dvora, tak paralelní trestní stíhání se ani nedá považovat za porušení práva ne bis in idem, s čímž se plně nemohu ztotožnit.

5 Závěr

Princip ne bis in idem patří mezi základní práva každého. Především je tento princip garantován vnitrostátně, tzn. že se vztahuje na opakované trestní stíhání a potrestání v jurisdikci jednoho státu. Jelikož ale existuje překryv působností více trestních zákonů jednotlivých států, často může nastat situace, že jedna osoba bude trestně stíhána ve dvou státech za tentýž skutek např. v závislosti na zásadě teritoriality jednoho státu a personality druhého státu.

Evropská unie rozvíjí svůj prostor svobody, bezpečnosti a práva, jehož projevem je i volný pohyb osob. Díky tomu je nastolený problém ještě palčivější. Je proto nutno zabezpečit, aby osoba, jež má garantován svobodný pohyb napříč státy Evropské unie, resp. schengenským prostorem, nebyla omezena tím, že jí hrozí opětovné trestní stíhání nebo potrestání v jiném

²⁷ Např. Věc C-469/03, věc C-436/04, věc C-150/05. Blíže srov. JIRUŠKOVÁ, Iveta. Aplikace zásady ne bis in idem podle článku 54 a násl. Schengenské prováděcí úmluvy v judikatuře Soudního dvora. *Jurisprudence*, 2008, č. 4.

²⁸ DRAŠTÍK, A., R. FREMR, T. DÚRDÍK, M. RŮŽIČKA, A. SOTOLÁŘ a další. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl*. Dostupné z: *ASPI* [právní informační systém]. Nakladatelství Wolters Kluwer, a. s.

členském státu. Tomuto horizontálnímu konfliktu jurisdikcí členských států zabráňuje především Prováděcí úmluva k Schengenské dohodě. Při aplikaci a výkladu ustanovení týkajících se zásady *ne bis in idem* v Prováděcí úmluvě vzniká řada problému, což je způsobeno použitými pojmy, které jsou v různých členských státech různě vykládány, a také odlišnostmi právní úpravy v jednotlivých právních systémech členských států. V tomto je nezapustitelná práce Evropského soudního dvora při výkladu příslušných ustanovení v řízení o předběžné otázce.

Dle mého názoru je momentálně větší problém souběžnost trestních řízení, jehož řešení není prozatím nikde upraveno. Této otázce se věnuje Zelená kniha o kompetenčních konfliktech a zásadě *ne bis in idem*, ale jak to u Zelených knih bývá, je to pouze analýza a popis problému, které mají nastartovat veřejnou diskusi a případné návrhy řešení, které ale nejsou žádným způsobem závazné. Jde spíše o podnět k debatě, že určitý problém existuje a měl by se řešit. Tento mechanismus by tak ve svém důsledku *de facto* doplňoval princip vzájemného uznávání²⁹ a byl by projevem toho, že jednotlivé členské státy věří soudnímu systému jiných členských států. Jedná se nepochybně o rozšíření smyslu principu *ne bis in idem*, neboť navrhuje zastavení trestního řízení z důvodu dalšího probíhajícího trestního řízení, nikoli z pravomocně ukončeného trestního řízení. Zároveň by se tak jednalo o určité gesto respektu k trestnímu řízení v jiných členských státech. V dnešní době, kde jakékoliv prokazování totožnosti na hranicích uvnitř schengenského prostoru je minulost, bude nutno tento problém velice intenzivně řešit, obzvláště proto, že se jedná o jedno ze základních lidských práv. Při zakotvení tohoto širšího pojetí zásady *ne bis in idem* ve formě závazné, a tudíž i vynutitelné formě všemi členskými státy Evropské unie, je potřeba skloubit flexibilitu trestního řízení v jednotlivých členských státech, jakož i specifika vedení trestního procesu (a tím i právních úprav) jednotlivých členských států. Každé trestní řízení jednotlivého státu je totiž ve své podstatě specifické, ačkoli jeho výsledkem musí být vždy jen a pouze spravedlivé rozhodnutí dle řádně zjištěného skutkového stavu. Tu se ale opět dostáváme na tenký let, jelikož v takovémto případě by se jednalo o zásah

²⁹ PROUZA, Daniel. Zásada *ne bis in idem* v českém trestním procesu ve světle Zelené knihy o konfliktech jurisdikce a zásadě *ne bis in idem* v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 6, s. 171.

do úpravy trestního práva každého státu, jakožto do znaku jeho suverenity, což by na poli dnešní Evropské unie nemuselo být zrovna vřele přijato.

Jak jsem uvedl v samotném textu, s problematikou zásady *ne bis in idem* v oblasti prostoru Evropské unie, je ještě spousta nevyřešených otázek, které bude nutno vyřešit, obzvláště pokud evropská integrace bude postupovat tak rychle jako doposud. Nejsem zastáncem toho, že vedení dvou trestních stíhání jedné osoby za tentýž čin, je naprosto v pořádku. Dle mého názoru se již v tomto samotném nachází určité prolomení zásady *ne bis in idem* a takovýto postup je s v rozporu s dalšími obecně uznávanými zásadami trestního řízení jako zásada hospodárnosti nebo rychlosti řízení.

Literature

DELMAS-MARTY, Mireille a John A. E. VERVAELE (eds.). *Corpus Juris 2000: Trestněprávní ustanovení za účelem ochrany financí Evropské unie*. Překlad do češtiny Světlana KLOUČKOVÁ a Jaroslav FENYK. Brno: Sypták, 2001, s. 104.

DRAŠTÍK, A., R. FREMR, T. DURDÍK, M. RŮŽIČKA, A. SOTOLÁŘ a další. *Trestní zákoník. Komentář. 1. díl*. 2015. Dostupné z: *ASPI* [právní informační systém]. Nakladatelství Wolters Kluwer, a. s.

GRÍVNA, Tomáš. Zásada „*ne bis in idem*“ v evropském právu. *Trestněprávní revue*, 2006. č. 5, s. 133 až 142. Dostupné z: *Beck-online* [online právní systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

JELÍNEK, J., J. IVOR a kol. *Trestní právo Evropské unie a jeho vliv na právní řád České republiky a Slovenské republiky*. 1. vyd. Praha: Leges, 2015, s. 384. ISBN 978-80-7502-080-2

JIRUŠKOVÁ, Iveta. Aplikace zásady *ne bis in idem* podle článku 54 a násl. Schengenské prováděcí úmluvy v judikatuře Soudního dvora. *Jurisprudence*, 2008, č. 4, s. 14 až 23. Dostupné z: *ASPI* [právní informační systém]. Nakladatelství Wolters Kluwer, a. s.

PIPEK, Jiří. Konkurence trestních jurisdikcí a princip „*ne bis in idem*“. Nad rezolucí XVII. Mezinárodního kongresu trestního práva. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 11, s. 281 až 293. Dostupné z: *Beck-online* [online právní systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

PROUZA, Daniel. Zásada ne bis in idem v českém trestním procesu ve světle Zelené knihy o konfliktech jurisdikce a zásadě ne bis in idem v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 6, s. 163 až 178. Dostupné z: *Beck-online* [online právní systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

SZABOVÁ, Eva. Eurojust vo svetle Lisabonskej zmluvy alebo Eurojust jako budúci orgán řešení jurisdikčních konfliktov? *Trestní právo*. 2014, č. 3 s. 23 až 32. Dostupné z: *ASPI* [právní informační systém]. Nakladatelství Wolters Kluwer, a. s.

TOMÁŠEK, M. a kol. *Europeizace trestního práva*. 1. vyd. Praha: Linde, a. s., 2009, s. 459. ISBN 978-80-7201-737-9

Contact – e-mail

390544@mail.muni.cz

Soulad propuštění příslušníka bezpečnostního sboru se zásadami trestního práva

Kateřina Hlaváčová

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Propustit příslušníka bezpečnostního sboru ze služebního poměru podle zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, lze pouze z taxativně vyjmenovaných důvodů. Jedním z těchto důvodů je skutečnost, že příslušník porušil služební slib tím, že se dopustil zavrženíhodného jednání, které má znaky trestného činu. Tento propouštěcí důvod lze využít ještě před pravomocným odsouzením pro trestný čin, což s sebou nese řadu zásadních otázek souvisejících se základními zásadami trestního práva hmotného i procesního. V první řadě je diskutováno o tom, zdali toto propuštění nepředstavuje rozpor s presumpcí nevinu. Rovněž lze diskutovat o dotčení zásady *ne bis in idem* či dalších zásad dokazování. V příspěvku se budu podrobně zabývat tímto důvodem k propuštění a vyhodnocovat jeho soulad s výše uvedenými zásadami.

Keywords in original language

bezpečnostní sbor; služební poměr, propuštění; jednání, které má znaky trestného činu; *ne bis in idem*; presumpce nevinu.

Abstract

It is possible to dismiss the officer of security forces from the service relation according to the Law no. 361/2003 coll. on the service relation of the officers of security forces only in accordance with the exhaustively named reasons. One of these reasons is a fact that the officer broke the service promise by committing despicable conduct with the signs of criminal offence. This dismissal reason can be used even before he/she was legally convicted of criminal offence by the court. This brings several important questions connected to the general principles of substantive and procedural

criminal law. There is a question whether the dismissal conflicts with the presumption of innocence in the first place. There is also a question about the affection of the principle *ne bis in idem* or another principles of gathering the evidence. I will comprehensively deal with this reason for dismissal in my paper and evaluate its compliance with the principles mentioned above.

Keywords

Security Forces; Service Relation; Service Relation Dismissal; Conduct with the Signs of Criminal Offence; *Ne bis in idem*; Presumption of Innocence.

1 Úvod

Bezpečnostní sbor, jehož příslušníci jsou k němu ve specifickém služebním poměru, je přísně hierarchicky uspořádán a jeho řídicím nástrojem je velení. V historii byl ve vztahu k bezpečnostním sborům užíván pojem „*vojensky organizovaný sbor*“, což platí i nadále, ačkoliv to již není součástí právní úpravy. Příslušník bezpečnostního sboru musí být mimo jiné člověk, který splňuje určité mravní předpoklady a důsledně dodržuje právní a služební předpisy, plní rozkazy svých nadřízených a nikdy nezneužívá svého služebního postavení. Za tímto účelem zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, (dále jen „zákon o služebním poměru“), obsahuje instituty personálního charakteru, které umožňují příslušníka zprostit výkonu služby, je-li podezřelý ze spáchání trestného činu, či jej propustit z důvodu, že porušil služební slib tím, že se dopustil zavrženíhodného jednání, které má znaky trestného činu a je způsobilé ohrozit dobrou pověst bezpečnostního sboru. Propustit příslušníka tudíž lze již před pravomocným rozhodnutím trestního soudu, což logicky vzbuzuje diskuzi nad zachováním zásady presumpce nevinny. Dotčeny jsou však i další zásady trestního práva, o nichž bude pojednáno v tomto příspěvku.

2 Trestná činnost příslušníků

Výběr budoucích příslušníků bezpečnostních sborů probíhá relativně pečlivě v souladu se zákonem o služebním poměru. Kromě přísných zdravotních testů a testu fyzické způsobilosti absolvují žadatelé o vstup do služebního poměru příslušníka bezpečnostního sboru psychologické vyšetření za účelem

ověření osobnostní způsobilosti. V rámci tohoto vyšetření je prověřováno, zdali žadatel disponuje osobnostními charakteristikami, které jsou předpokladem pro výkon služby (emoční vyzrállost, odolnost vůči stresu¹ apod.). I přes tato přísná výběrová kritéria se však může stát, že se příslušník dopustí úmyslné trestné činnosti, která není v řadách bezpečnostních sborů bohužel ojedinělým jevem. Nicméně je nutné pamatovat také na to, že službu v bezpečnostních sborech vykonávají desítky tisíc lidí.

Trestná činnost příslušníků bezpečnostních sborů je různého charakteru. Podle zprávy Generální inspekce bezpečnostních sborů² bylo v roce 2015 41,6% trestných činů spácháno mimo službu a 51,3% v době služby. Nejčastějším trestným činem je zneužití pravomoci úřední osoby, dále je to přijetí úplatku, podvod, ale také týrání osoby žijící ve společném obydlí či výroba a jiné nakládání s látkami s hormonálním účinkem. K nejčastějším formám korupce v bezpečnostních sborech patří i nadále předávání informací za úplatku či protislužbu, neoprávněné lustrace v informačních systémech, ovlivňování řízení, přijetí úplatku za neřešení dopravního deliktu, úmyslné poskytnutí informace za účelem získání neoprávněného prospěchu.

Generální inspekce bezpečnostních sborů informuje ředitele bezpečnostního sboru (služebního funkcionáře) o zahájení trestního stíhání s jeho příslušníkem. Služební funkcionář je správním orgánem *sui generis*, který rozhoduje v řízení ve věcech služebního poměru (např. o propuštění, o zproštění výkonu služby, o odměně, o přiznání osobního příplatku, o přeložení apod.). Příslušnost jednotlivých služebních funkcionářů stanoví v souladu se zákonem o služebním poměru interní akt řízení ředitele bezpečnostního sboru o personální pravomoci. Kupříkladu správním orgánem rozhodujícím o propuštění policisty služebně zařazeného na krajském ředitelství policie je jeho ředitel.

S příslušníkem, vůči němuž bylo zahájeno trestní stíhání (a potažmo i trestní řízení), lze naložit třemi způsoby. V prvé řadě musí služební funkcionář propustit příslušníka podle ustanovení § 42 odst. 1 písm. d) zákona

1 Vyhláška č. 487/2004 Sb., o osobnostní způsobilosti, která je předpokladem pro výkon služby v bezpečnostním sboru.

2 Zpráva o činnosti Generální inspekce bezpečnostních sborů za rok 2015. In: *Generální inspekce bezpečnostních sborů* [online]. Praha, 2016 [cit. 1. 1. 2018]. Dostupné z: http://www.gibs.cz/ostatni/zprava_cinnosti_2015.pdf

o služebním poměru, *nebot' příslušník* porušil služební slib tím, že se dopustil zavrženíhodného **jednání, které má znaky trestného činu** a je způsobilé ohrozit dobrou pověst bezpečnostního sboru. Není-li příslušník propuštěn, musí služební funkcionář zvážit, zdali nejsou dány důvody pro zproštění příslušníka výkonu služby podle ustanovení § 40 zákona o služebním poměru. Příslušník se zproští výkonu služby, pokud je důvodně podezřelý ze spáchání trestného činu, jestliže by jeho ponechání ve výkonu služby ohrožovalo důležitý zájem služby nebo průběh prošetřování jeho jednání. V případě zproštění má příslušník právo na 50% služebního příjmu, a jakmile odpadne důvod, pro který byl příslušník zproštěn výkonu služby, zproštění výkonu služby se ukončí a příslušníkovi se doplatí ušlý služební příjem. V případě, že je příslušník pravomocně uznán vinným z úmyslného trestného činu nebo bylo v řízení o úmyslném trestném činu rozhodnuto některým z odklonů či byl pravomocně odsouzen za trestný čin z nedbalosti a jednání, kterým trestný čin spáchal, je v rozporu s požadavky kladenými na příslušníka, dojde k jeho propuštění podle § 42 odst. 1 písm. a) až c) zákona o služebním poměru. V poslední řadě může služební funkcionář dojít k rozhodnutí, že nejsou dány důvody ani pro aplikaci institutu propuštění, ani institutu zproštění výkonu služby, a vyčkat na další průběh trestního řízení. Ačkoliv tedy řízení o propuštění příslušníka podle § 42 odst. 1 písm. d) a o zproštění výkonu služby musí být zahájeno obligatorně z moci úřední příslušným služebním funkcionářem, služební funkcionář musí nejprve u propuštění zvážit, zdali je vůbec možné jednání, které má znaky trestného činu, prokázat, a u zproštění výkonu služby, zdali ponechání ve výkonu služby ohrožuje důležitý zájem služby nebo průběh prošetřování. V případě, že se služební funkcionář rozhodne nečinit ve věci žádná personální opatření, musí být schopen odůvodnit, z jakého důvodu tak neučinil. Tímto důvodem může být například skutečnost, že trestní stíhání bylo zahájeno několik let po spáchání skutku, přičemž příslušník již vykonává jinou pozici, která s páchanou trestnou činností nesouvisí. Soudy v této souvislosti dovodily, že je třeba dbát, aby řešení bylo jednak v souladu s veřejným zájmem a jednak odpovídalo konkrétním okolnostem případu. Každé zahájení trestního stíhání (a potažmo zahájení trestního řízení) musí být posuzováno individuálně, kupříkladu s ohledem na četnost spáchaných skutků,

jejich závažnost, způsob spáchání, význam a rozsah následků, okolnosti, za nichž ke spáchání došlo, k míře zavinění, pohnutkám a dosavadnímu přístupu příslušníka k plnění služebních povinností.³

3 Předpoklady propuštění podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru

Příslušník bezpečnostního musí být propuštěn ze služebního poměru, pokud vytkané jednání, jehož se dopustil, kumulativně naplňuje čtyři podmínky stanovené zákonem. Musí se jednat o jednání, které

1. porušuje služební slib,
2. je zavrženíhodné,
3. má znaky trestného činu a je způsobilé ohrozit pověst bezpečnostního sboru.

Důvodová zpráva k tomuto ustanovení přitom výslovně uvádí, že se tímto reaguje na potřebu skončit služební poměr ještě před tím, než bude příslušník za takové jednání pravomocně odsouzen. Tato skutková podstata zahrnuje jak jednání, která mají znaky trestných činů úmyslných, tak jednání, která mají znaky trestných činů nedbalostních.

Složení služebního slibu je podmínkou ke vzniku služebního poměru. Služební slib je proto možno považovat za jakousi zvláštní formou vyjádření základních služebních povinností příslušníka bezpečnostního sboru a každý příslušník by služební povinnosti, vyjádřené ve služebním slibu, měl dodržovat nejen při výkonu služebních povinností, ale také v soukromém životě (čímž lze nepochybně rozumět i ve svém volném čase).⁴ Dle dikce služebního slibu, dochází k jeho porušení vždy, když se příslušník dopustí protiprávního jednání. Má-li tedy jednání příslušníka znaky trestného činu (předpoklad č. 3), musí být zákonitě i v rozporu se služebním slibem.

Zavrženíhodnost jednání a jeho způsobilost ohrozit pověst bezpečnostního sboru slouží jako korekce tvrdosti následků jednání příslušníka umožňující správní uvážení služebního funkcionáře. Z dostupné judikatury však lze dovodit, že posuzování otázky, zda je předmětné jednání způsobilé ohrozit dobrou pověst bezpečnostního sboru a zda je zavrženíhodné, má místo

³ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 30. září 2015, sp. zn. 9 Ad 2/2012.

⁴ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 10. prosince 2014, sp. zn. 9 Ad 25/2011.

jen u jednání naplňujícího znaky trestného činu spáchaného z nedbalosti, nikoliv u jednání naplňujícího znaky úmyslného trestného činu.⁵ Je to z toho důvodu, že pokud jednání příslušníka bezpečnostního sboru, od kterého stát a veřejnost očekává, že nebude sám porušovat zákon a dopouštět se protiprávního jednání, ale naopak bude dodržovat morální a etické normy společnosti, dosáhne takového stupně, kdy lze již hovořit o protiprávním jednání úmyslném, pak lze takové jednání klasifikovat jako zavrženíhodné, neboť takové jednání nemůže mít důvěru veřejnosti a nenaplňuje tak nadál morální požadavky kladené na osobu příslušníka. Ze stejného důvodu je vždy při úmyslném protiprávním jednání dovozena způsobilost ohrozit dobrou pověst bezpečnostního sboru. Neobstojí ani argument, že dotčený bezpečnostní sbor žádnou dobrou pověst nemá. V tomto případě byl argument použit ve vztahu k policii. Soud konstatoval, že dobrá pověst policie pramení již z povahy obtížných úkolů, které plní a které mají celospolečenský význam, jako je ochrana bezpečnosti osob a majetku, zajišťování veřejného pořádku, boj proti terorismu, odhalování trestných činů, zajišťování ochrany státních hranic a další. Na existenci dobré pověsti policie nemohou nic změnit ani ojedinělé excesy v podobě protiprávních jednání, kterých se v minulosti někteří její příslušníci dopustili.⁶

Co se týče znaků trestného činu, k tomu je vhodné uvést, že naplnění těchto znaků je posuzováno stejně jako v trestním právu hmotném. Trestným činem je podle ustanovení § 13 odst. 1 trestního zákoníku protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v zákoně. Pojmovými znaky trestného činu pak jsou znaky skutkové podstaty trestného činu (protiprávnost, objekt, objektivní stránka, subjekt a subjektivní stránka), stanovený věk (dovršení patnáctého roku věku pachatele) a přičetnost. Domnívám se, že k tomu, aby šlo o „jednání, které má znaky trestného činu“, musí být dána i jeho společenská škodlivost. Současný trestní zákoník je totiž vystavěn na zásadě formálně-materiálního pojetí trestného činu, což lze formulovat slovy „*žádný zločin bez psaného zákona a bez společenské škodlivosti*.“⁷ Skutkové podstaty trestných činů jsou postaveny na kombinaci

⁵ Např. rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 25. října 2010, sp. zn. 22 Ca 177/2009.

⁶ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 10. prosince 2014, sp. zn. 9 Ad 25/2011.

⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, Beckovy právnické učebnice, s. 38.

formálního pojetí trestného činu a materiálního korektivu rozsahu trestního bezpráví prostřednictvím zásady subsidiarity trestní represe. I když tedy tento materiální korektiv stojí mimo zákonnou definici trestného činu, nic to nemění na skutečnosti, že není-li protiprávní čin zároveň společenský škodlivý, nelze jej považovat za trestný čin.⁸

4 Soulad se zásadou presumpce nevinny

Presumpce nevinny je základním ústavním principem, podle kterého je každá osoba považována za nevinného až do chvíle jejího pravomocného odsouzení. Presumpce nevinny je tak jedna z nejsilnějších záruk pro ochranu ostatních lidských práv a základních svobod (lidská důstojnost, svoboda) v trestním řízení.⁹ Jak již bylo uvedeno, institut propuštění příslušníka podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru se aplikuje ještě před jeho pravomocným odsouzením, a to i přesto, že se vztahuje k jeho jednání, které je předmětem probíhajícího trestního řízení. Vystává zde tudíž otázka, zdali se nejedná o porušení principu presumpce nevinny.

Předně je třeba konstatovat, že služební funkcionář v řízení o propuštění příslušníka ze služebního poměru není podle zákona o služebním poměru oprávněn činit úsudek o tom, zda byl spáchán trestný čin a kdo za něj odpovídá. Služební funkcionář je však v případě úvahy podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru oprávněn k vyhodnocení, zda došlo k *jednání, které má znaky trestného činu*, aniž by však z tohoto jednání vyvozoval vůči konkrétní osobě jakékoli následky trestní odpovědnosti. Předpokladem aplikace § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru tedy není existence pravomocného rozhodnutí trestního soudu, neboť ne vždy musí být pachatel trestného činu odsouzen (kupř. z důvodu amnestie, milosti, zastavení trestního stíhání pro neúčelnost, aj.). Služební funkcionář rozhodováním podle tohoto ustanovení tedy nerozhoduje o vině a trestu za trestné činy, neboť daný závěr služebního funkcionáře je omezen toliko na řízení ve věci služebního poměru.

⁸ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, Beckovy právnické učebnice, s. ^S39.

⁹ CHIHAI, Gabriela Nicoleta. Short essay on Presumption of innocence: ECHR precedent. In: *Legal Practice and International Laws* [online]. [cit. 1. 1. 2018]. ISBN 978-960-474-291-2. Dostupné z: <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2011/Brasov1/LAW/LAW-29.pdf>

Řízení o propuštění ze služebního poměru probíhá nezávisle na trestním řízení, neboť předmět obou řízení je odlišný. Služební funkcionář totiž posuzuje pouze, zda má jednání příslušníka znaky trestného činu, nikoli, zda příslušník trestný čin skutečně spáchal.¹⁰ Nejde tedy o to, aby služební funkcionář konstatoval trestní odpovědnost. Služební funkcionář však musí prokázat, že se příslušník dopustil porušení služebního slibu, a to v takové míře, že se dopustil závažného protiprávního jednání, jehož závažnost je nastavena zákonem tak, že toto jednání by mohlo naplnit skutkovou podstatu trestného činu. Je tedy na služebním funkcionáři, aby na základě provedeného důkazního řízení posoudil, do jaké míry je možno najisto uzavřít, že vytýkané jednání příslušníka skutečně vykazuje znaky trestného činu. Řízení o propuštění příslušníka tedy probíhá nezávisle, byť případně souběžně s trestním řízením. Tato dvě řízení nelze směšovat, předmět každého z nich je odlišný. Rozhodnutí o propuštění musí předcházet závěr služebního funkcionáře, že se nejedná pouze o kázeňský přestupek (respektive přestupek podle jiného zákona), o kterém má pravomoc rozhodnout sám v kázeňském řízení, ale pravděpodobně o trestný čin, o kterém již oprávněn rozhodnout není. Jedná se tak o personální rozhodnutí příslušného služebního funkcionáře srovnatelné spíše s okamžitým zrušením pracovního poměru zaměstnavatelem podle ustanovení § 55 odst. 1 písm. b) zákoníku práce.¹¹

Z výše uvedeného rovněž plyne závěr, že v případě, že dojde k zastavení trestního řízení či je vydáno pravomocné rozhodnutí o zproštění obžaloby, neznamená to automaticky, že důvod k propuštění spočívající v *jednání mající znaky trestného činu* nelze použít. Služební funkcionář je bezpochyby tímto rozhodnutím orgánu činného v trestním řízení vázán, neboť přestože se jedná o dvě rozdílná řízení, nelze odhlédnout od jejich vzájemné provázanosti, a to vzhledem k posouzení charakteru jednání, pro které k propuštění ze služebního poměru má dojít. Je nepřipustné, aby služební funkcionář došel u stejného skutkového stavu k závěru, že se o *jednání mající znaky trestného činu* jedná a trestní soud by došel k závěru, že se o trestný čin nejedná. V právním státě nelze připustit, aby existovala dvě rozhodnutí, která by z podobných

¹⁰ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 30. září 2015, sp. zn. 9 Ad 2/2012.

¹¹ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 23. října 2015, sp. zn. 11 Ad 22/2014.

skutkových zjištění činila diametrálně odlišné závěry. Pokud je však takový rozpor zjištěn, je služební funkcionář povinen se s tímto rozporem náležitě vypořádat a svůj postup patřičně odůvodnit. Pokud je v trestní věci vydáno rozhodnutí, ze kterého plyne, že nelze prokázat, že se příslušník dopustil jednání, pro které byl propuštěn, musí služební funkcionář svým rozhodnutím rozpor odstranit, kupříkladu konstatováním, že v řízení o propuštění bylo provedeno více důkazů.¹² Řešení otázky, zdali jednání naplňuje znaky trestného činu, ovšem náleží do výlučné pravomoci orgánu činného v trestním řízení. Pokud orgán činný v trestním řízení uzavřel, že jednání policisty není trestným činem, resp. že znaky trestného činu nenaplňuje, zodpověděl tak jinak otázku, na níž záviselo rozhodnutí o propuštění policisty ze služebního poměru. Toto rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení tak mělo povahu jiného rozhodnutí příslušného orgánu o předběžné otázce a je mimo jiné důvodem k obnově pravomocně ukončeného řízení o propuštění podle § 42 odst. 1 písm. d).¹³ Opačný výklad by byl lehce zneužitelný a mohl by vést ke svévoli služebních funkcionářů.

5 Dokazování

S otázkou dotčenosti principu presumpce nevinny neodmyslitelně souvisí skutečnost, jakým způsobem probíhalo v řízení o propuštění podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru dokazování. Lze říci, že princip presumpce nevinny nastavil mantinely pro dokazování i v řízení o propuštění, ačkoliv se jedná o řízení správní. Vycházíme totiž z následující posloupnosti. Jestliže propuštění podle písmene d) není porušením principu presumpce nevinny, musí zde probíhat řízení nezávislé na řízení trestním. Jestliže se jedná o nezávislé řízení na řízení trestním, musí zde probíhat samostatné dokazování (vyhledání důkazů, provedení důkazů a jejich hodnocení). I v řízení o propuštění platí vysoký důkazní standard spočívající v povinnosti zjištění tzv. materiální pravdy, který je pro služebního funkcionáře jako princip přejet z trestního řízení (§ 2 odst. 5 trestního řádu). Skutková zjištění, ke kterým služební funkcionář v řízení dospěje, mají vést k pravdivému poznání skutečnosti, a tím ke spravedlivému a přesvědčivému rozhodnutí ve věci. Lze

¹² Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. září 2007, sp. zn. 4 As 58/2006.

¹³ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 22. října 2014, sp. zn. 3 Ads 89/2013.

se tedy tázat, zdali je institut propuštění ještě před pravomocným odsouzením vůbec použitelný, požaduje-li stejný důkazní standard jako v řízení trestním. Je nutné však říci, že dokazování v řízení o propuštění a v řízení trestním nese významné prvky odlišnosti.

Tyto rozdíly pramení zejména z odlišných zásad, na kterých jsou správní a trestní řízení vystavěno a zcela rozdílného účelu těchto řízení. Z dikce zásady materiální pravdy obsažené v trestním řádu (§ 2 odst. 5 věta první) vyplývají tři různé požadavky na zjišťování skutkového stavu:

- požadavek týkající se kvality skutkových zjištění,
- požadavek určující předmět dokazování a požadavek vztahující se k rozsahu dokazování.¹⁴

Co se týká kvality skutkových zjištění, tak v trestním a nepochybně i ve správním řízení mohou být podkladem rozhodnutí jen pravdivě zjištěné skutečnosti. Z hlediska předmětu a rozsahu dokazování platí, že se v trestním řízení dokazují jen skutečnosti důležité pro trestní řízení. Předmětem dokazování v trestním řízení jsou:

- okolnosti tvořící znaky trestného činu, tedy zejména způsob jednání, následek, povaha a výše škody způsobené činem, příčinná souvislost, zavinění apod.,
- okolnosti nasvědčující tomu, že obviněný je pachatelem trestného činu,
- důvody vylučující trestnost,
- okolnosti důležité pro rozhodnutí, jaké opatření se má vůči obviněnému zvolit,
- okolnosti mající vliv na posouzení povahy a závažnosti činu,
- okolnosti k posouzení osobních poměrů pachatele,
- okolnosti důležité pro rozhodnutí o uplatněném nároku poškozeného,
- okolnosti, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její provedení a okolnosti důležité pro postup v řízení.

Je zřejmé, že předmět a rozsah dokazování v trestním řízení a v řízení o propuštění příslušníka bezpečnostního sboru se značně liší, neboť služební funkcionář neprokazuje například okolnosti, které vedly k trestné

¹⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2010, Student, s. 151.

činnosti nebo umožnily její provedení, okolnosti k posouzení osobních poměrů pachatele či okolnosti důležité pro rozhodnutí o uplatněném nároku poškozeného.

Předmětem dokazování v řízení o propuštění podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru jsou bezpochyby také okolnosti tvořící znaky trestného činu, nicméně ve zcela jiném rozsahu než v řízení trestním. To plyne zejména z diametrálně odlišného účelu obou řízení. Účel trestního řízení je výstižně obsažen v následujícím usnesení Nejvyššího soudu: *„Trestní řízení je významnou zárukou zachovávání zákonnosti, neboť v jeho rámci jsou stíháni ti, kteří porušili zákon spácháním trestného činu. To posiluje právní vědomí veřejnosti, že trestný čin a jeho pachatel nezůstanou utajeni, a že je vůči takovému pachateli vyvozena trestní odpovědnost. Trestní řízení je současně zaměřeno i na zjišťování a odstraňování příčin trestné činnosti. Vlastní odhalování trestných činů, stíhání a spravedlivé potrestání pachatelů je spolehlivou zárukou umožňující předcházet a zamezovat trestné činnosti. V neposlední řadě průběh trestního řízení, veřejně projednání věci a logické, odůvodněné a srozumitelné rozhodnutí má výchovný vliv na občany.“*⁴⁵

Na druhou stranu účelem právní úpravy propuštění příslušníka ze služebního poměru bezpečnostního sboru je obecně zajištění stability služebního poměru a umožnění bezpečnostnímu sboru propustit ze svých řad osoby, jež zjevně neskytají záruku řádného a svědomitého výkonu služby. Smyslem zavedení důvodu pro propuštění podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru je možnost služebního funkcionáře flexibilněji reagovat na situaci, kdy se příslušník dopustí jednání, které má znaky trestného činu, aniž by čekal na pravomocné ukončení mnohdy velmi zdoluhavého trestního řízení, neboť je pro společnost nežádoucí, aby taková osoba nadále vykonávala práva a povinnosti jí svěřené zejména zákonem č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, (například použití služební zbraně) a zároveň by bylo nevhodné takovou osobu zprostit výkonu služby. Zatímco tedy spravedlivé potrestání pachatelů a vyvození trestní odpovědnosti si žádá dokazování trestného jednání v plném rozsahu, což mimo jiné vyplývá ze zásady legality a zásady oficiality ovládající trestní řízení, je řízení o propuštění příslušníka limitováno na prokázání jednání, které má znaky

¹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. září 2010, sp. Zn. 6 Tdo 1037/2010.

jakéhokoliv trestného činu. V řízení o propuštění tudíž postačí prokázat naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu v jejím minimálním rozsahu. Jinými slovy řečeno, pokud by příslušník úmyslně poškodil cizí věc, postačí pro účely řízení o propuštění příslušníka ze služebního poměru mimo jiné prokázat, že způsobil na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou (tedy minimálně 5 000 Kč). Na druhou stranu orgán činný v trestním řízení vázán zásadou oficiality a legality¹⁶ je povinen zjistit skutečnou výši škody, neboť v jeho kompetenci je rovněž prokazovat povahu a závažnost trestného jednání pachatele a další shora uvedené okolnosti. Aplikujeme-li tyto teze kupříkladu na zneužití pravomoci úřední osoby podle § 331 trestního zákoníku, postačí služebnímu funkcionáři prokázat jednání naplňující znaky trestného činu v jeho základní skutkové podstatě.

Podle ustanovení § 180 odst. 2 zákona o služebním poměru může být důkazem vše, co může přispět k zjištění skutkového stavu věci. V této souvislosti vyvstává otázka, zdali mohou být důkazy převzaty z trestního spisu. Důkazy provedené v řízení o propuštění mohou být důkazy, které byly pořízeny v řízení vedeném orgánem činným v trestním řízení. Musí se však jednat o důkazy pořízené v souladu s trestním řádem, které mohou přispět k zjištění skutkového stavu věci a podmínkou je, že se s nimi služební funkcionář sám seznámí (provede je) a následně je ve svém rozhodnutí náležitě posoudí v souladu se zásadou volného hodnocení důkazů.¹⁷ Služební funkcionář, jakožto správní orgán, nedisponuje takovými procesními instituty jako orgán činný v trestním řízení, přičemž některé trestní jednání je možné prokázat pouze za použití operativně pátrací techniky (typicky korupční trestné jednání). Je tudíž logické, že důkazy musí služební funkcionář převzít z trestního spisu (kupříkladu záznamy ze sledování osob a věci podle § 158d trestního řádu). Některé důkazní prostředky přitom nelze zajistit simultánně ve dvou řízeních, kupříkladu střelnou zbraň ke znaleckému zkoumání může zajistit pouze jeden z orgánů.

Propuštění příslušníka tedy za žádných okolností nemůže být postaveno pouze na usnesení o zahájení trestního stíhání či jiného listinného důkazu,

¹⁶ Povinnost orgánů činných v trestním řízení odhalit, vyšetřit a stíhat všechny trestné činy, o kterých se dozví, neboť je zde veřejný zájem na trestním postihu pachatele.

¹⁷ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 10. prosince 2014, sp. zn. 9 Ad 25/2011.

který shrnuje dokazování provedené v trestním řízení. Usnesení o zahájení trestního stíhání není samo o sobě dostatečným podkladem pro rozhodnutí o propuštění příslušníka ze služebního poměru, neboť je pouze procesním úkonem orgánu činného v trestním řízení učiněným v rámci trestního řízení, jehož obsahem je důvodné podezření, že se příslušník dopustil skutku v usnesení uvedeném a že takový skutek je trestným činem. Není však důkazem, že se příslušník dopustil jednání, pro které má být dle ustanovení § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru propuštěn. Dostatečným důkazem není ani úřední záznam o nahlédnutí do spisu, neboť mají-li být listiny založené v trestním spise použity jako důkaz v řízení o propuštění, musí být tyto listiny založeny do správního spisu, aby se s nimi mohl příslušník seznámit, vyjádřit se k nim a mohl případně polemizovat se závěry, které služební funkcionář dovozuje. Jinými slovy řečeno, skutkový stav, který vezme služební funkcionář za základ rozhodnutí o propuštění, musí mít oporu ve správním spise.

Další rozdíl plyne z poměrně přísného vymezení toho, co může sloužit jako důkaz v trestním řízení. Podle doc. Fryštáka platí základní pravidlo, že „*jako důkaz mohou být v trestním řízení použity pouze poznatky získané procesním dokazováním*“¹⁸. Jako důkaz v trestním řízení tak nejsou například připouštěny poznatky opatřené použitím podpůrných operativně pátracích prostředků podle zákona č. 273/2008Sb., o Policii České republiky. Nestanoví-li trestní řád jinak, důkazem nemohou být ani úkony provedené před zahájením trestního stíhání, nejedná-li se o neodkladné nebo neopakovatelné úkony. Takováto omezení ve správním řízení přirozeně neplatí.

I v řízení o propuštění je však nutné trvat na tom, aby byly činěny právní závěry jen na základě důkazního řízení, provedeného zákonným procesním způsobem, tedy zejména za účasti účastníka řízení. V případě nutnosti čerpat z tzv. osobních důkazních prostředků, mají tyto osoby procesní status svědka, jejichž výslech musí být proveden v souladu se zákonem. Za určitých okolností však lze provést důkaz úředním záznamem o vyjádření osoby. Tyto úřední záznamy však musí pouze dotvářet již zjištěný skutkový stav z důkazních prostředků prvotních, neodvozených (listiny, výpovědi svědků, ohledání atd.). Těmito úředními záznamy lze však stěží zdůvodnit v podstatě

¹⁸ FRYŠTÁK, Marek. *Dokazování v přípravném řízení*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2015, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity. ISBN 978-80-210-7687-7.

celé důkazní řízení.¹⁹ Co se týká listin, z nichž je patrný obsah výpovědi svědků z jiných řízení, ty obecně mohou být podkladem pro rozhodnutí. Ústavní soud v této souvislosti dovedl, že protokol o výslechu svědka provedeném v zahraničí, byť nebyl proveden v souladu s českým právem, je přesto možno použít v řízení před služebním funkcionářem jako listinný důkaz, vůči němuž má účastník řízení zachovány veškeré námitky, a proto v řízení o propuštění a priori nelze odmítnout použití protokolu o výslechu svědků, který byl pořízen v trestním řízení, jen z toho důvodu, že byl tento důkaz opatřen procesně vadným způsobem.²⁰ Důležité je, že nároky, které právní řád klade na svědeckou výpověď ve správním řízení, jsou dodrženy. Na provedení důkazu svědeckou výpovědí nejsou ve správním řízení totiž kladeny obdobné striktní procesní požadavky, jak je tomu v řízení trestním.

6 Ne bis in idem

Před několika lety se objevilo pár rozhodnutí soudů²¹, jimiž bylo zastaveno trestní řízení, neboť o stejném skutku již bylo rozhodnuto v řízení o propuštění podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním poměru. Tato rozhodnutí se však s odstupem času ukázala jako excesivní.

Podle článku 4 Protokolu č. 7 k Úmluvě o lidských právech a základních svobodách nemůže být nikdo stíhán nebo potrestán v trestním řízení podléhajícím pravomoci téhož státu za trestný čin, pro který již byl odsouzen nebo osvobozen konečným rozsudkem podle zákona a trestního řádu tohoto státu. Významnou je v této věci tedy otázka, zdali propuštění ze služebního poměru lze považovat za „trestní obvinění“ ve smyslu čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Výklad tohoto pojmu je autonomní, přičemž při posuzování, zdali nějaký postih představuje „trestní obvinění“ jsou užívána Engelova kritéria, zahrnující klasifikaci postihu podle vnitrostátního právního řádu, povahu deliktu a druh a stupeň závažnosti sankce.²² Propuštění ze služebního poměru je správněprávní rozhodnutí disciplinárního charakteru, neboť je zde rozhodováno o porušení služebního slibu,

¹⁹ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 16. května 2006 sp. zn. 7 Ca 104/2005.

²⁰ Usnesení Ústavního soudu ze dne 16. července 2015, sp. zn. III ÚS 3899/14.

²¹ Například usnesení Městského soudu v Praze ze dne 7. ledna 2014, sp. zn. 5 To 416/2013; usnesení Obvodního soudu pro Prahu 4 ze dne 20. 11. 2013, sp. zn. 6 T 178/2013.

²² Například rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Ezgeb a Connors proti Spojenému království Velké Británie a Severního Irsku*, stížnost č. 39665/98.

byť jednáním naplňujícím znaky trestného činu. O povaze ukončení pracovního poměru, jakožto disciplinární sankce, se vyjadřoval Evropský soud pro lidská práva ve věci *Moulet proti Francii*. Soud shledal, že ukončení poměru je sice nejpřísnějším opatřením, nicméně nemá represivní povahu a je typický právě pro disciplinární delikty. Podle názoru soudu skutečnost, že skutek, který zakládal disciplinární opatření, může vést zároveň k trestněprávní odpovědnosti, ještě nemusí znamenat, že osoba byla správním orgánem v disciplinárním řízení „trestně obviněna“.²³ I Evropský soud pro lidská práva dále posuzuje, zdali ve správním řízení proběhlo samostatné dokazování.²⁴ Jinými slovy řečeno, probíhá-li „disciplinární řízení“ nezávisle na řízení trestním, nejedná se o porušení zásady *ne bis in idem*. Problematika nezávislosti řízení o propuštění na řízení trestním a samostatnosti dokazování byla předmětem předchozí kapitoly, jejíž závěry lze vztáhnout i na posuzování zásady *ne bis in idem*.

Nejvyšší soud k tomu konstatoval, že jestliže je uložena sankce právním následkem za porušení pravidel, které konkrétní osobě ukládá norma správního disciplinárního práva, není trestní stíhání příslušníka nepřipustné podle § 11 odst. 1 písm. j) trestního řádu, byť se jedná totožný skutek, o kterém se vede trestní řízení. Existence disciplinární sankce tak není důvodem pro závěr o překážce věci rozsouzené.²⁵ Domnívám se tedy, že rozhodnutí o propuštění příslušníka, budou-li dodrženy zásady, které jsou uvedeny v tomto příspěvku, nemůže zakládat porušení zásady *ne bis in idem*. Je sice pravdou, že předmětem obou řízení je totožný skutek, v případě propuštění se však jedná pouze o vyjádření míry závažnosti porušení služebního slibu zakládající povinnost aplikovat nejtvrdší opatření ve formě ukončení služebního poměru.

6 Závěr

Závěrem lze shrnout, že propuštění příslušníka bezpečnostního sboru ze služebního poměru podle § 42 odst. 1 písm. d) zákona o služebním

²³ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Moulet proti Francii*, stížnost č. 27521/04.

²⁴ Rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva ve věci *Dubos proti Francii*, stížnost č. 31104/96.

²⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. dubna 2014, sp. zn. 3 Tdo 309/2014.

poměru je za určitých okolností souladné se zásadami trestního práva. Na tomto případě je vidět, že zásady trestního práva výrazným způsobem ovlivňují i řízení správní. Aby bylo propuštění zákonné, za žádných okolností nemůže být založeno na pouhém podezření z trestné činnosti, nýbrž musí být založeno na prokázání *jednání nesoucího znaky trestného činu* bez důvodných pochybností. V opačném případě by se jednalo o „trestní obvinění“ ve smyslu čl. 6 odst. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod se všemi z toho plynoucími důsledky. Tato klasifikace v rámci mezinárodního práva by totiž znamenala podle Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod nejen porušení presumpce nevin, ale také zásady *ne bis in idem*.

Literature

- BONNICI, Giuseppe Mifsud. The Presumption of Innocence: A second look. In: *Gh.S.L. Online Law Journal* [online]. 2013 [cit. 1. 1. 2018]. Dostupné z: <http://lawjournal.ghsl.org/viewer/31/download.pdf>
- CHIHAI, Gabriela Nicoleta. Short essay on Presumption of innocence: ECHR precedent. In: *Legal Practice and International Laws* [online]. [cit. 1. 1. 2018]. ISBN 978-960-474-291-2. Dostupné z: <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2011/Brasov1/LAW/LAW-29.pdf>
- FRYŠTÁK, Marek. *Dokazování v přípravném řízení*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2015, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity. ISBN 978-80-210-7687-7.
- JELÍNEK, Jirí. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2010, Student (Leges). ISBN 978-80-87212-92-9.
- KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7400-042-3.
- Zpráva o činnosti Generální inspekce bezpečnostních sborů za rok 2015. In: *Generální inspekce bezpečnostních sborů* [online]. Praha, 2016 [cit. 1. 1. 2018]. Dostupné z: http://www.gibs.cz/ostatni/zprava_cinnosti_2015.pdf
- Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. září 2007, sp. zn. 4 As 58/2006.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 22. října 2014, sp. zn. 3 Ads 89/2013.

Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 30. září 2015 sp. zn. 9 Ad 2/2012.

Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 10. prosince 2014, sp. zn. 9 Ad 25/2011.

Rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 25. října 2010, sp. zn. 22 Ca 177/2009.

Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 23. října 2015, sp. zn. 11 Ad 22/2014.

Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 16. května 2006 sp. zn. 7 Ca 104/2005.

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Ezech a Connors proti Spojenému království Velké Británie a Severního Irska, stížnost č. 39665/98.

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Moullet proti Francii, stížnost č. 27521/04.

Rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva ve věci Dubos proti Francii, stížnost č. 31104/96.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. dubna 2014, sp. zn. 3 Tdo 309/2014.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. září 2010, sp. Zn. 6 Tdo 1037/2010.

Contact – e-mail

376181@mail.muni.cz

Aplikace § 2 odst. 5 trestního řádu v průběhu trestního řízení¹

Michal Jílovec

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Článek pojednává o požadavku kladeném na orgány činné v trestním řízení, aby v průběhu trestního řízení zjišťovaly skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, tak jak požaduje § 2 odst. 5 věty první trestního řádu. Článek obsahuje jak základní vymezení tohoto požadavku a jeho legislativní uchopení v normativním textu trestního řádu, tak rozdílnosti v jeho uplatňování v jednotlivých stadiích trestního řízení, které jsou demonstrovány na konkrétních příkladech od zahájení úkonů trestního řízení do rozhodnutí soudu v hlavním líčení. Uvedená problematika je rozebírána z pohledu státního zástupce, který by měl nést (formální) důkazní břemeno za výsledek trestního řízení.

Keywords in original language

Trestní řád; trestní řízení; státní zástupce; zásada materiální pravdy; orgány činné v trestním řízení.

Abstract

The Article deals with the requirement for the authorities involved in criminal proceedings to investigate the facts of the case for which there is no reasonable doubt as required by Article 2 section 5 sentence first of the Code of Criminal Procedure. The Article contains both the basic definition of this requirement and its legislative structure in the normative text of the Code of Criminal Procedure, as well as the differences of its application at the various stages of the criminal proceedings, which are demonstrated on concrete examples from the beginning of the criminal proceedings to the

¹ Článek prezentuje pouze osobní názory autora. V žádném případě neprezentuje názory či postoje institucí, na kterých autor působí.

court decision at the trial. The issue is analyzed from the point of view of the public prosecutor, who should bear the (formal) burden of proof for the outcome of criminal proceedings.

Keywords

Code of Criminal Procedure; Criminal Proceedings; Public Prosecutor; Principle of Material Truth; Authorities Involved in Criminal Proceedings.

1 Úvod

Primárním úkolem státního zástupce je zastupování státu při ochraně veřejného zájmu v trestním řízení.² V trestním řízení je jeho postavení nezastupitelné. Je však potřeba brát v potaz, že v jednotlivých stádiích trestního řízení se jeho postavení výrazně mění. Společně s tím i procesní možnosti, kterými v konkrétních stádiích disponuje. Pokud bychom akceptovali pouhé základní dělení trestního řízení na přípravné řízení a řízení před soudem, bude nepochybné, že právě v prvně jmenovaném bude postavení státního zástupce signifikantnější. Trestní řád na tuto skutečnost reaguje tím, že státnímu zástupci v přípravném řízení přiznává dominantní roli nad policejním orgánem.³ V řízení před soudem je pozice státního zástupce odlišná; státní zástupce ztrácí dominantní postavení a stává se stranou řízení (obžaloby), která disponuje stejnými procesními právy a povinnostmi jako strana obviněného (obhajoby).⁴

Policejní orgán, státní zástupce a soudce jsou všichni coby tripartice orgánů činných v trestním řízení⁵ vázáni limity trestního řízení a zásadami, na kterých je trestní řízení postaveno a jež reflektují smysl a účel trestního řízení jako takový.

Jako jednu ze základních zásad lze označit § 2 odst. 5 věty první trestního řádu, který zní *orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí* a jež bývá nezřídka teorií i praxí označována jako tzv. zásada

² Čl. 80 odst. 1 Ústavy České republiky a § 1 odst. 1 zákona o státním zastupitelství.

³ Viz § 174 odst. 1 trestního řádu.

⁴ § 180 a násl. trestního řádu.

⁵ § 12 odst. 1 trestního řádu.

materiální pravdy. Sám tento názor sdílím, když mám za to, že o uvedené části normativního textu hovoříme jako o zásadě materiální pravdy.

Právě tuto zásadu – zásadu materiální pravdy – zmiňuji v souvislosti s aktuálně probíhajícími pracemi na novém trestním řádu⁶ a novém zákonu o státním zastupitelství⁷, které postavení státního zástupce v trestním řízení zásadně mění. Zásada materiální pravdy tak dostane, z mého pohledu, zcela nový význam.

Předně se však podíváme na to, jak je uvedená zásada uplatňována v současné době, tedy v době aktuálně účinného trestního řádu a aktuálně účinného zákona o státním zastupitelství. Současně bude též zapotřebí učinit drobné ujasnění užívané terminologie, aby byl následný výklad přehlednější.

2 Skutkový stav, o němž nejsou důvodné pochybnosti

Trestní řád si za svůj cíl klade, aby *orgány činné v trestním řízení náležitě zjištěly trestné činy a jejich pachatele podle zákona spravedlivě potrestali*.⁸ Náležité zjištění skutkového stavu by mělo být učiněno v rozsahu stanoveném § 2 odst. 5 trestního řádu, tedy aby byl zjištěn skutkový stav, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Na takto vymezený požadavek zákonodárce lze nahlížet ze dvou úhlů pohledu: z hlediska formálního a materiálního, tedy můžeme hovořit o tzv. formální pravdě a materiální pravdě.

2.1 Formální pravda

Prvně uvedená formální pravda je, jak již z názvu vyplývá, toliko pravdou zjištěnou formálně, bez ohledu na objektivní skutečnost. Formální pravda je pravda, která splňuje obecné požadavky na správnost = pravdivost, avšak nemusí stoprocentně korespondovat se skutečností. Formální pravda se tedy spokojí s tím, co jako pravdivé a skutečné uznává. Teoreticky tak za formální pravdu lze označit i výše uvedený text § 2 odst. 5 trestního řádu, tj. zjištění

⁶ Východiska a principy nového trestního řádu II. Rekodifikace trestního práva procesního. *Ministerstvo spravedlnosti České republiky* [online]. 2014 [cit. 6. 5. 2016]. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=4980&d=281460>

⁷ Návrh nového zákona o státním zastupitelství je dostupný online jako Sněmovní tisk č. 789 v tzv. V-eKLEPu (elektronická knihovna připravované legislativy). *Vláda ČR* [online]. 2016 [cit. 6. 5. 2016]. Dostupné z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORN9V5BF717>.

⁸ Viz § 1 odst. 1 trestního řádu.

skutkového stavu bez důvodných pochybností. Což znamená, že bude zjištěn formální stav, bez pochybností. Anebo i s pochybnostmi, pokud nebudou důvodné. Formální pravda tak akceptuje širší rámec správnosti, tedy toho, co za pravdivé považuje (a to včetně pochybností, nejsou-li důvodné).

2.2 Materiální pravda

Naopak materiální pravda je to, co je nespokojí s pouze formálně zjištěnými skutečnostmi, které objektivně nemusejí odpovídat realitě, ale jde jí o soulad tvrzení, které označuje jako pravdivé, s objektivní realitou. Materiální pravda tedy odpovídá skutečné realitě a nepřipouští výjimky. V porovnání s formální pravou je materiální pravda striktnější, užší, rigidnější.

Jsem přesvědčen, že právě materiální pravda je volbou orgánů činných v trestním řízení. Nemůžeme se spokojit s pouhým formálním zjištěním skutkového stavu, navíc za případné zákonné možnosti akceptovat dílčí pochybnosti. Orgány činné v trestním řízení vždy zjišťují skutkový stav v rozsahu materiální pravdy, tedy ve stavu, v jakém se tyto skutečnosti skutečně nacházejí. Volba formální pravdy by byla volbou odporující smyslu a účelu trestního řízení tak, jak bylo uvedeno výše. Pouze aplikací materiální pravdy, tj. poznáním faktického stavu věci může být postup orgánů činných v trestním řízení označen za bez vadný, zákonný, správný a v plné míře naplňující již zmíněný § 1 odst. 1 trestního řádu.

3 Dílčí stadia trestního řízení

V jednotlivých stadiích trestního řízení, i ve všech jeho dílčích fázích se požadavek na zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností liší. Požadovaný rozsah zjišťovaných skutečností je upraven především zákonem, který pro konkrétní situace vyžaduje přesně danou míru poznání skutkového stavu. Problém však nastává v situaci, kdy je tomuto požadavku ze strany orgánů činných v trestním řízení dostáno, avšak osoba, podezřelý či následně obviněný přijde s odlišným právním závěrem, kdy má zpravidla za to, že skutkový stav nebyl zjištěn v souladu s požadavky trestního řádu. Pro jednotlivé dílčí úseky stadií trestního řízení trestní řád stanovuje následující požadavky.

3.1 Prvotní šetření⁹

Pro přijetí trestního oznámení či jiného podnětu, ze kterého vyplynou první informace o tom, že mohl být spáchán některý trestný čin, logicky nejsou vyžadovány žádné požadavky. Toto před procesní stadium, v praxi realizované v režimu zákona o Policii České republiky, nebo ve smyslu § 158 odst. 1 trestního řádu, je tak jediným dílčím stadiem, na které nejsou ze strany trestního řádu kladeny žádné požadavky. Uvedené je dáno především jeho neprocesní povahou (odtud také název tzv. předprocesní stadium), protože skutečnosti zde zjišťované nejsou zjišťovány procesním způsobem tak, jak stanovuje trestní řád a pro další řízení – již procesní – jsou i nepoužitelné. Jediný význam tohoto řízení je tedy ověřit, zda jsou zde dány skutečnosti, které by nasvědčovaly spáchání některého trestného činu. Pokud tomu tak bude, policejní orgán přistoupí k zahájení úkonů trestního řízení. A naopak, v případě negativních zjištění je věc administrativně uložena bez dalších opatření.

3.2 Postup před zahájením trestního stíhání¹⁰

V rámci přípravného řízení je prověřování prvním dílčím úsekem trestního řízení, které je již regulováno trestním řádem. Prověřování tedy probíhá jen a pouze způsobem a za podmínek, které stanovuje trestní řád. K zahájení úkonů trestního řízení dochází (v drtivé většině případů) sepsáním záznamu o zahájení úkonů trestního řízení, nebo provedením neodkladných a neopakovatelných úkonů. Pro postup podle § 158 odst. 3 trestního řádu je tak stanoven požadavek, aby *skutečnosti důvodně nasvědčovaly tomu, že byl spáchán trestný čin*. Nepostačí tak již pouhé indicie či náznaky možného spáchání trestného činu, ale je potřeba hlubšího přesvědčení o spáchaném trestném činu, aby existovaly skutečnosti důvodně nasvědčující spáchání trestného činu. V tomto procesním stadiu převážně nebývá ze strany podezřelého vůči rozsahu zjišťovaných skutečností namítáno, že skutkový stav není zjišťovaný tak, jak by měl (v rozsahu § 2 odst. 5 trestního řádu). Uvedené souvisí jednak s tím, že se de facto jedná o počátek trestního řízení a za druhé nesčetněkrát v prověřování vystupuje neznámý pachatel.

⁹ Viz zákon č. 273/2008 Sb. o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů a § 158 odst. 1 trestního řádu.

¹⁰ Viz § 158 a násl. trestního řádu.

3.3 Vyšetřování¹¹

Proces od zahájení trestního stíhání do podání obžaloby již vyžaduje zvýšený požadavek na prokazování skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Trestní stíhání je vždy vedeno vůči konkrétnímu obviněnému a jeho výsledky vždy zásadně ovlivní život obviněného – a to jak v případě zvolení postupu podle § 171 a § 172 trestního řádu nebo podle § 307 a § 309 trestního řádu, tak v případě postupu podle § 176 trestního řádu. Trestním řádem stanovené požadavky na orgány činné v trestním řízení tedy postupně nabývají, dalo by se říci, že požadavky jsou vždy shodné se stupněm nižším plus jsou doplněny další požadavky stupně vyššího.

Pokud v případě prověřování postačovaly *skutečnosti důvodně nasvědčující tomu, že byl spáchán trestný čin*, v případě vyšetřování již trestní řád k *zahájení trestního stíhání konkrétní osoby* požaduje, aby *prověřováním zjištěné a odůvodněné skutečnosti nasvědčovaly tomu, že byl spáchán trestný čin*. Zároveň musí být *odůvodněn závěr, že tento trestný čin spáchala určitá osoba*. K závěru o spáchání trestného činu určitou osobou a k zahájení trestního stíhání určité osoby *postačí vyšší stupeň pravděpodobnosti, že se obviněný trestného činu dopustil*. Nelze tedy vést trestní stíhání vůči neznámému pachateli, ani pro blíže nezjištěný skutek (trestný čin). Současně je okamžik zahájení trestního stíhání obviněného zásadním procesním okamžikem, neboť od okamžiku zahájení trestního stíhání obviněný nabývá veškerá procesní práva, která mu jako obviněnému trestní řád přiznává.

Obvinění, resp. obhájci orgánům činným v trestním řízení (v tomto případě zúženým na policejní orgán a státního zástupce) často předestírají argumenty, že jednání, pro které je obviněný stíhán není trestným činem, že se jej nedopustil, že nebylo prokázáno, že by byl obviněný v předmětné době na místě činu, že na místě nalezená a zajištěná pachová stopa obviněného neznamená, že trestný čin spáchal, atd. Neuvědomují si však, že pro zákonnost a důvodnost postupu podle § 160 odst. 1 trestního řádu je potřeba splnit následující požadavky. Usnesení o zahájení trestního stíhání musí splňovat formální náležitosti uvedené v § 160 odst. 1 trestního řádu. Výrok usnesení o zahájení trestního stíhání podle § 160 odst. 1 trestního řádu musí obsahovat popis skutku, který bude dostatečně podrobně a jednoznačně popsán tak, aby nemohl být zaměněn

¹¹ Viz § 160 a násl. trestního řádu.

s jiným. Výrok musí splňovat i další zákonné náležitosti týkající se zejména zákonného označení trestného činu a označení obviněného. V odůvodnění usnesení podle § 160 odst. 1 trestního řádu pak musí být uvedeny stěžejní skutečnosti odůvodňující závěr o důvodnosti trestního stíhání.

Usnesení o zahájení trestního stíhání podle § 160 odst. 1 trestního řádu není konečným rozhodnutím ve věci, přičemž skutečnosti významné pro meritorní rozhodnutí o trestní odpovědnosti obviněného budou předmětem dalšího vyšetřování. Usnesení o zahájení trestního stíhání jako takové není ani rozhodnutím o vině, ba naopak poskytuje obviněnému garanci realizace všech jeho zákonných práv tak, jak bylo uvedeno výše (zejm. možnost účastnit se vyšetřovacích úkonů).

3.4 Podání obžaloby¹²

Pro podání obžaloby trestní řád stanovuje požadavek, aby *výsledky vyšetřování dostatečně odůvodňovaly postavení obviněného před soud*. Pokud tomu tak bude, státní zástupce podá obžalobu. V opačném případě je potřeba jiným procesním způsobem skončit vyšetřování – v úvahu přichází zpravidla postup podle § 171 nebo § 172 trestního řádu.

Před podáním obžaloby státní zástupce důsledně zvažuje důkazní situaci. Zde je na místě poukázat především na verifikační (filtrační) funkci, která zajišťuje, aby před soud byly stavěny jen osoby, u nichž je dáno dostatečně odůvodněné podezření, že spáchaly žalovaný trestný čin, čímž současně dochází k ochraně nevinných osob, resp. osob, u nichž podezření ze spáchání trestného činu dostatečně odůvodněno není.

Podáním obžaloby končí přípravné řízení a věc se přesouvá do stadia řízení před soudem. Obžalobou státní zástupce shrnuje výsledky přípravného řízení, popisuje skutek, označuje důkazy a podáním obžaloby rozhodne o postavení obviněného před soud.

Státní zástupci jsou za tento krok často pod kritikou obviněných a jejich obhájců, že nedůvodně staví před soud nevinné osoby. Opomínají přitom na skutečnost, že v přípravném řízení orgány činné v trestním řízení objasňují i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se řízení vede.

¹² Viz § 176 odst. 1 trestního řádu.

Každý státní zástupce se tak ocitá ve složitém postavení. Na jedné straně se rozhoduje, zda ve věci podá obžalobu a obviněného postaví před soud a zda má způsobilé důkazy, aby mohl soud rozhodnout o vině, na druhé straně musí zkoumat, zda má také dostatek důkazů svědčících ve prospěch obviněného, tedy zda postupoval v souladu s trestním řádem, avšak s vědomím, že důkazy ve prospěch mohou vést ke zproštění obžaloby. Současně zkoumá, zda zajištěné důkazy svědčí ve prospěch i v neprospěch konkrétní osoby tak, aby nebyly před soud nedůvodně stavěny nevinné osoby, jak již bylo naznačeno výše.

Už tak nelehká úloha státního zástupce je dále komplikována rozšiřováním odpovědnosti, kterou zákonodárce zamýšlí zatížit státní zástupce. K tomuto blíže v následujících kapitolách.

3.5 Rozhodnutí soudu v hlavním líčení¹³

V řízení před soudem, kde má nad státním zástupcem a obviněným (obhájcem) dominantní roli soudce, je i soudce vázán požadavkem zjišťovat a rozhodovat o skutkovém stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti. V případě pochybností, které by překročily trestním řádem akceptovatelnou mez, by bylo nutno rozhodnout v souladu se zásadou *v pochybnostech ve prospěch*. Nesouhlas s postavením obviněného před soud zaznamenáváme v při podání obžaloby a v průběhu hlavního líčení, a to vůči státnímu zástupci. Tomu je také často namítáno, že postupuje vyloženě jednostranně a že nemá zájem na zproštění viny obžalovaného. Je přitom opomíjeno, že státní zástupce v hlavním líčení nemá ani nemůže mít zájem na zproštění obžaloby, neboť podle § 2 odst. 5 věty páté trestního řádu *je státní zástupce povinen dokazovat vinu obžalovaného*. Po odsuzujícím rozhodnutí soudu pak kritika obviněného (v tento moment již za nezákonné odsouzení) přechází na soudce.

4 Gradace požadavků na orgány činné v trestním řízení

Lze zaznamenat, že v průběhu trestního řízení se požadavky kladené na orgány činné v trestním řízení stupňují. Zatímco pro zahájení úkonů trestního řízení je potřeba „pouze“ skutečností důvodně nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, v případě vyšetřování s těmito požadavkům

¹³ Viz § 220 a násl. trestního řádu.

přidává potřeba znalosti konkrétního trestného činu, konkrétní osoby a důkazů, které s vyšší mírou pravděpodobnosti svědčí proto, že se obviněný dopustil jednání, jež je mu kladeno za vinu. V případě podání obžaloby je pak optikou státního zástupce situace nejprísnejší, když za současného splnění podmínek, které stanoví trestní řád, musí být též zaručeno, že před soud nebudou stavěny nevinné osoby.

4.1 Odpovědnost státního zástupce¹⁴

Jak již bylo naznačeno výše, pozice státního zástupce je složitá. V souvislosti s navrhovanými legislativními změnami – novým trestním řádem a novým zákonem o státním zastupitelství se jeho pozice ještě více komplikuje. Aktuálně účinné znění trestního řádu kalkuluje s § 2 odst. 5 trestního řádu. V novém trestním řádu má být od tohoto ustanovení zcela upuštěno a povinnost zjišťovat skutkový stav o němž nejsou důvodné pochybnosti má být nahrazena formálním důkazním břemenem státního zástupce, která se bude projevovat jak v novém trestním řádu, tak v novém zákonu o státním zastupitelství.

4.1.1 Odpovědnost z hlediska trestního řádu

V oblasti trestního řádu navrhované změny v oblasti odpovědnosti státního zástupce vycházejí z pracovních materiálů Komise pro nový trestní řád Východiska a principy nového trestního řádu¹⁵ a Východiska a principy nového trestního řádu II.¹⁶ Tyto dokumenty mj. nastiňují zamýšlené legislativní kroky zákonodárce, kdy odpovědnosti státního zástupce je věnována značná pozornost. Tato východiska rovněž předkládají změnu celkového pojetí odpovědnosti státního zástupce.¹⁷ Zákonodárce stávající model

¹⁴ Částečně převzato a upraveno z JÍLOVEC, Michal. Několik poznámek k odpovědnosti státního zástupce za neprovedení důkazů. In: KYSELOVSKÁ, Tereza a kol. (eds.). *COFOLA 2016 (Sborník z konference)*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 747 a násl. ISBN 978-80-210-8363-9.

¹⁵ Nепublikováno. Přesto, že má autor k dispozici obě verze těchto materiálů, pracuje s verzí druhou, tedy tou, jež je veřejně dostupná. Pro úplnost dodávám, že druhá verze je pouze revizí, resp. aktualizací verze první.

¹⁶ Východiska a principy nového trestního řádu II. Rekodifikace trestního práva procesního. *Ministerstvo spravedlnosti České republiky* [online]. 2014 [cit. 6. 5. 2016]. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=4980&d=281460>

¹⁷ Přesto, že má autor k dispozici obě verze těchto materiálů, pracuje pouze s druhou, aktuální verzí, která je také veřejně dostupná. Druhá verze je pouze aktualizovanou podobou verze první.

neshledává funkčním, a tak uvažuje o odpovědnosti státního zástupce (kterou označuje jako tzv. *procesní odpovědnost* – k tomuto blíže níže v textu) za neprovedení důkazů v potřebném rozsahu prokazujících vinu obžalovaného v řízení před soudem a za neprokázání všech znaků trestného činu, pro který byla podána obžaloba.¹⁸ Jedná se o nově vymezené (formální) důkazní břemeno na straně státního zástupce, jehož povinností bude jej v řízení před soudem unést.

Zamýšlené důkazní břemeno má spočívat v *povinnosti státního zástupce provést všechny důkazy v potřebném rozsahu prokazujícím vinu obžalovaného*. U přípravného řízení bude více posílena jeho přípravná funkce, tedy že v tomto stadiu trestního řízení bude více zdůrazněn požadavek na přípravu podkladů (důkazů) pro státního zástupce, jež je bude obžalobou shrnovat a v hlavním líčení obhajovat, a to s reálnou možností jak úspěchu (jehož beneficiování se nezamýšlí), tak neúspěchu v podobě neunesení důkazního břemene (obžalovaný bude zproštěn obžaloby), za což bude státní zástupce sankcionován – již zmíněná tzv. *procesní odpovědnost za neprovedení důkazů*.¹⁹ Zde je naráženo na stále řešenou otázku těžiště dokazování, které se postupně přesouvá z přípravného řízení do řízení před soudem, a to již od velké novely trestního řádu č. 265 z roku 2001.

Jakkoliv zákonodárce argumentuje výrazným posílením aktivity stran v řízení před soudem, nelze přehlédnout, že zamýšlené změny a tzv. *procesní odpovědnost státního zástupce* jsou silně tendenční, jednoznačně preferující jednu z procesních stran (snad není potřeba zdůrazňovat kterou). S tím samozřejmě nelze souhlasit. Podpůrný argument zákonodárce, že obžalovaný nemá povinnost prokazovat svou vinu, považuji za irelevantní, neboť v praxi bude takových případů absolutní minimum.²⁰

Zamýšlenou změnu lze bez nadsázky označit za změnu radikální, likvidující stěžejní zásady českého trestního procesu, na kterých je české trestní řízení koncepčně postaveno – zásadu oficiality, zásadu obžalovací, zásadu vyhledávací, zásadu volného hodnocení důkazů a zásadu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností.

¹⁸ Op. cit., č. 15, s. 6, 12 a 22.

¹⁹ Ibid., s. 6, 11 a 12.

²⁰ Ibid., s. 13, 29 a 30.

S uvedenými změnami bezpochyby souvisí i měněná povaha stadia projednání věci před soudem (zákonodárce pracuje pouze s hlavním líčením), kdy zákonodárce usiluje o kontradiktorní povahu řízení před soudem,²¹ přesto, že neuznává rovnost procesních stran – obžaloby a obhajoby. Na jedné straně tak zákonodárce argumentuje kontradiktorností, na druhé straně pak dodává, že to vlastně kontradiktornost nebude. Uvádí, že úloha státního zástupce není taková, že by měl zcela stejné postavení jako obžalovaný – a to nikoli ve smyslu nějaké privilegované pozice, ale ve smyslu zvýšené odpovědnosti, úlohy při ochraně veřejného zájmu a významného činitele výkonu trestní spravedlnosti.²² S tím lze souhlasit, neboť státní zástupce skutečně má nadřazené postavení, a to proto, že mimo jiné chrání veřejný zájem, a tudíž je jeho postavení a cíl vždy zřejmý.

4.1.2 Z hlediska nového zákona o státním zastupitelství

Z hlediska návrhu nového zákona o státním zastupitelství považují na nutné alespoň ve stručnosti poukázat na již zmíněnou individuální odpovědnost státního zástupce tak, jak se v současnosti upravuje v aktuálním vládním návrhu tohoto zákona.

Vládní návrh zákona o státním zastupitelství jako jeden ze stěžejních cílů uvádí *posílení odpovědnosti za činnost státního zástupce*.²³ Argumentuje potřebou *razantní reakce na aktuální vývoj v dozorovaných trestních věcech, jakož i na odpovědný a respektující postup a přístup k oprávněným zájmům dotčených osob*.²⁴ Důvodová zpráva v té souvislosti hovoří o *odpovědnosti státního zástupce za výsledek věci, kterou vyřizuje*, avšak již neuvádí jaký výsledek – zda výsledek přípravného řízení či výsledek ústí z řízení před soudem.²⁵

4.1.3 K čemu to povede aneb možné aplikační problémy

Hovořit o možných následcích zaváděné právní úpravy je možné pouze v rovině hypotetické, nakolik se skutečné problémy ukáží až v průběhu aplikační praxe ze strany orgánů činných v trestním řízení a zejména pak

²¹ Ibid., s. 3, 6, 10, 11, 17, 28 a 32.

²² Ibid., s. 13.

²³ Blíže viz Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o státním zastupitelství. Sněmovní tisk č. 789. *Vláda ČR* [online]. 2016, zejména pak s. 61 a násl. [cit. 6. 5. 2016]. Dostupné z: <https://apps.odok.cz/veklep-detail?pid=KORN9V5BF717>

²⁴ Ibid., s. 61.

²⁵ Ibid., s. 61.

státních zástupců. Nicméně potenciální problémy lze spatřovat již nyní. Jejich brzké odhalení shledávám podstatným zejména proto, aby mohl být závčas příslušný legislativní návrh upraven tak, aby došlo k eliminaci či úplnému odstranění hrozících problémů a efektivnímu uplatňování zákona bez potřeby dalších novelizací.

Vycházejí z teze, že odpovědnost bude mít podobu formálně procesní, za zásadní považují hrozící riziko sankce (přesto, že se bude zřejmě jednat o sankci ve formálním slova smyslu) státního zástupce v případě neunesení důkazního břemene za neprovedení důkazů v potřebném rozsahu prokazujících vinu obžalovaného v řízení před soudem a za neprokázání všech znaků trestné ho činu, pro který bude podána obžaloba, zjednodušeně řečeno, za neprokázání viny obžalovaného. V aplikační praxi tak zřejmě dojde k opuštění dosud aplikované zásady státních zástupců v pochybnostech žaluj, neboť státní zástupci pod hrozící sankcí raději obviněného před soud nepostaví (pro případ, že by byl obžaloby zproštěn).²⁶ Je otázkou, jakou reálnou podobu bude zamýšlená sankce mít.

Uvedené může zapříčinit omezení počtu podaných obžalob, což ve svém důsledku znamená podkopávání smyslu institutu veřejné žaloby a ochrany veřejného zájmu. Nehledě na smysl a účel trestního řízení jako takový. K nastolovaným novotám je tedy potřeba přistupovat s maximální obezřetností a pečlivostí.

Za neopomenutelný a taktéž bezprostředně související problém dále označuji následující skutečnost. Pakliže je soustavně posilováno na významu stadium projednání věci před soudem (hlavní líčení), kde bude těžiště dokazování, a to na úkor přípravného řízení, jež bude skutečně pouze vytvářet předpoklady pro řádné zastupování veřejné žaloby v řízení před soudem, tak pakliže mají být před soud stavěny osoby jen a pouze na základě takových skutečností, které jejich postavení před soud plně odůvodňují, musí

²⁶ Při aplikaci této zásady státní zástupce velmi pečlivě zvažuje individuální povahu a veškeré okolnosti dané trestní věcí, hodnotí důkazní situaci zjištěnou v průběhu přípravného řízení a její predikci v řízení před soudem a má-li za to, že postavení obviněného před soud je důvodné i přesto, že věc není stoprocentně důkazně podložena (což ale konečkonců ani není cílem přípravného řízení, kde by se měly důkazy toliko *vyhledávat a zajišťovat*), ve věci podá obžalobu. Má přitom na zřeteli, že nedojde-li v průběhu řízení před soudem ke změně důkazní situace v neprospěch obžalovaného, soud bude rozhodovat v souladu se zásadou *in dubio pro reo*.

mít státní zástupce už v přípravném řízení akceptovatelné možnosti a disponovat nástroji k vyhledávání a opatrování důkazů, neboť právě na jejich podkladě je o postavení obviněného před soud rozhodováno.

5 Shrnutí a závěry

5.1 Shrnutí postavení státního zástupce

Postavení státního zástupce v trestním řízení je aktuálně zásadně modifikováno probíhajícími legislativními pracemi. Pokud bych mohl situaci co nejstručněji shrnout – aktuálně vnímám postavení státního zástupce (z komplexního úhlu pohledu) jako průsečík pěti oblastí, a to: 1) stále trvajících přesunu těžiště dokazování do řízení před soudem, 2) faktu, že přípravné řízení bude skutečně sloužit pouze k vyhledávání a zajišťování důkazů, které se budou provádět až v řízení před soudem, 3) že bude zajištěno, aby nebyly před soud nedůvodně stavěny osoby, u nichž není prokázáno, že by měli s žalovanou trestnou činností něco společného (filtrační funkce přípravného řízení), 4) že bude dbáno zásady materiální pravdy tak, aby mohly být podávány náležitě odůvodněná obžaloby a 5) že bude vhodným způsobem vymezena a nastavena (individuální) odpovědnost státních zástupců.

5.2 Shrnutí aplikace § 2 odst. 5 trestního řádu

Mám za to, že v oblasti aplikace zásady materiální pravdy upravené v § 2 odst. 5 větě první trestního řádu může tato zásada ztratit na významu, pokud bude zákonodárcem přijata zamýšlená odpovědnost státních zástupců tak, jak je uvedeno výše bez změn tak, jak je navrhuji. Je potřeba si uvědomit, zda je přípustné překročit limity trestního řízení tak, jak jsou nastaveny úvodními ustanoveními aktuálně účinného trestního řádu, tedy včetně zásady materiální pravdy. Za situace, kdy by tomu tak bylo, ve spojení s tím, že na státní zástupce bude kladeno důkazní břemeno, nelze vyloučit, že bude docházet k prodlužování přípravného řízení, protože se bude vyhledávat a zajišťovat více a více důkazů, bude často zvažováno zastavení trestního stíhání, protože státní zástupce trestní řízení z důvodu procesní opatrnosti raději zastaví, než by po výsledku hlavního líčení slyšel zprošťující rozsudek, atd. Uvedeným je zásadním způsobem zasahováno do základních nosných pilířů trestního řízení a cílená manipulace s jeho smyslem a účelem. Je potřeba mít

jednoznačně zodpovězenou otázkou, zda je uvedené to, kam chceme nový trestní řád a potažmo i nový zákon o státním zastupitelství dostat – posun uvedených limitů.

5.3 Závěry

Zásada materiální pravdy je jednoznačně upravená v trestním řádu. V průběhu trestního řízení je také uplatňována. Míra jejího uplatňování se liší podle konkrétního stadia trestního řízení a i podle dílčích fází jednotlivých stadií, kdy jsou na skutkový stav zjištěný bez důvodných pochybností stanovovány vždy odlišné požadavky. Bylo ověřeno, že zpočátku trestního řízení, resp. při zahájení úkonů trestního řízení jsou tyto požadavky vskutku minimální, kdežto při podání obžaloby či v rozhodnutí v hlavním líčení jsou tyto požadavky mnohem výraznější. Z textu dále vyplynulo, že gradující se požadavek na materiální pravdu je opodstatněn ochranou práv a oprávněných zájmů dotčených osob, zejm. tedy obviněného.

Contact – e-mail

m.jilovec@mail.muni.cz

Modely retroaktivity v trestním právu hmotném

Karel Knaiřl

Městský soud, Brno; Katedra právní teorie, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá základními modely možného řešení časové kolize právních norem trestního práva hmotného. Bere v potaz jak modely historické, jež se na území České republiky vyskytovaly, tak i model aktuální, vyplývající z judikatury Nejvyššího soudu a z nové doktríny Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Keywords in original language

Retroaktivita; retrospektivita; ultraaktivita; prospektivita; hmotné právo; trestní právo.

Abstract

The paper deals with the basic models of possible solution of the time collision of legal norms of criminal substantive law. It takes into account both the historical models of the Czech Republic and the current model resulting from the jurisprudence of the Supreme Court and from the new doctrine of the Faculty of Law of the Charles University in Prague.

Keywords

Retroactivity; Retrospectivity; Ultraactivity; Prospektivity; Substantive Law; Criminal Law.

1 Podstata zkoumaného jevu

1.1 Pojem normy trestního práva, podstata časového konfliktu

Normy trestního práva hmotného lze charakterizovat jako obecně závazná pravidla chování, jež regulují právní vztahy vznikající v souvislosti s nastalou právní skutečností v podobě spáchání trestného činu a jež jsou vynutitelná

státní moci v podobě pohružky ukládání trestů, jejich samotným ukládáním nebo ukládáním ochranných opatření.¹

Sotva bude myslitelná představa, že by stále existovalo území, na němž by společnost s určitým stupněm organizace státní moci byla schopna dosáhnout potřebné společenské stability, aniž by taková pravidla chování stanovila. Rovněž si nelze představit společnost, pro kterou by právní úprava otázky jak nakládat s osobami (snad *de lege lata* se specifickou výjimkou trestní odpovědnosti osob právnických), jež se provinily proti uznaným pravidlům chování, představovala zcela nový obor práva. Pro moderní společnosti je naopak typické, že normy trestního práva hmotného jsou výsledkem určitého historického vývoje.

Je proto logické, že i tyto normy od určitého okamžiku, nejpозději pak od okamžiku své účinnosti, jsou nuceny vyrovnat se se skutečností, že právně relevantní skutečnosti nastalé za účinnosti dřívějšího zákona, ponejvíce v podobě existence spáchaného trestného činu, jež tento zákon upravoval, trvají i nadále, tedy i v době účinnosti právní úpravy nové. Tedy, slovy Alberta Miloty (1877-1940), profesora trestního práva, je namístě položit si základní otázku: „*Má platit výlučně nový zákon nebo se má dát přednost zákonu zrušenému?*“² Je tak namístě hovořit o časovém konfliktu při posuzování otázek trestnosti, tedy, jak zmiňuje Josef Prusák, slovenský právní teoretik, o konfliktu jedné ze základních kategorií časové působnosti právních norem při posuzování trestní odpovědnosti za spáchaný trestný čin.³ Trestnost přitom, jak připomíná teoretik ústavního práva Jaroslav Krejčí (1892-1956), spadá časově v jedno s provedením činu.⁴

1.2 Podstata posuzování trestnosti, trestnost v užším slova smyslu

Připomeňme, že základní vlastností a základním úkolem norem trestního práva hmotného, jak i *de lege lata* plyne z ustanovení § 2 odst. 1 tr. zákoníku, je posouzení otázky trestnosti, tedy posouzení všech podmínek, na nichž

¹ Srovnej: KALLAB, J. *Nástin přednášek o trestním právu hmotném*. Praha: Spolek českých právníků Všeohrd, 1920, s. 10–11.

² MILOTA, A. *Působnost zákonů trestních*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1922, s. 96.

³ PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2001, s. 226.

⁴ KREJČÍ, J. *Zpětná působnost zákonů z hlediska ústavního*. Praha: Moderní stát, 1933, s. 84.

závisí výrok o vině a trestu.⁵ Trestností činu se tedy rozumí *trestní odpovědnost za spáchaný čin, neboli možnost, že pachatel bude pro určitý trestný čin stíhán a uznán vinným a že mu bude uložen trest*.⁶

Platí-li onen Krejčího postulát, že trestnost spadá v jedno s provedením činu, tedy s jednáním co do své doby a způsobu popsaným *de lege lata* v § 2 odst. 4 tr. zákoníku, pak zde tušíme jistou časovou dichotomií. Výrok o tom, že byl trestný čin určitým pachatelem spáchán, směřuje do minulosti, tedy následky takového jednání **působí zpět**, avšak výrok o trestu za takový trestný čin do minulosti nespadá. Pachatel přeci nepočíná svůj trest odpýkávat oním okamžikem v ustanovení § 2 odst., 4 uvedeným, ale až později. Řečeno slovy Krejčího, **počátek trestnosti a počátek uložení trestu jsou z hlediska časovosti dva různé pojmy**.⁷ Tomu ostatně nasvědčuje i ona souřadící spojka v definici popsané v předchozím odstavci.

Proto, budeme-li nadále hovořit o trestnosti, myslíme tím *trestnost v širším slova smyslu*, zahrnující jak posouzení znaků trestnosti, tak i samotný proces uložení trestu (ochranného opatření). Pojmeme *trestnosti v užším slova smyslu* pak rozumíme toliko posouzení oněch znaků trestnosti, jež nám ukazují, zda jednání pachatelovo naplňuje zákonem požadované znaky trestnosti, tedy znaky skutkové podstaty, jakož i věk a přičetnost.⁸

2 Základní rozlišení zpětného působení

Pro další výklad je třeba objasnit další pojmy. Těmi jsou *pravá a nepravá retroaktivita* a s nimi spojená adjektiva *retroaktivní* a *retrospektivní*, dále *ultraaktivita* (a odpovídající adjektivum *ultraaktivní*), jakož i *prospektivita* a adjektivum *prospektivní*.

2.1 Retroaktivita pravá a nepravá, pojmy retroaktivní a retrospektivní.

Aby se předešlo nechtěným jazykolamům, jeví se vhodné převzít terminologii z oblasti angloamerické právní kultury. Jak připomíná Petr Vojříř ve své

⁵ Viz kupříkladu ČIČ, M. a kol. *Československé trestné právo*. Bratislava: Obzor, 1983, s. 55.

⁶ DOLENSKÝ, A. a J. TOLAR. *Trestní zákona a předpisy související (včetně přestupků)*. Praha: Linde, 1992, s. 26.

⁷ KREJČÍ, op. cit., sub 4, s. 84.

⁸ NOVOTNÝ, O., J. DOLENSKÝ, J. JELÍNEK a M. VANDUCHOVÁ. *Trestní právo hmotné, I. obecná část*. Praha: Codex, 1995, s. 33.

disertační práci, v angloamerické právní vědě bývá retroaktivita pravá označována jako „*retroactive law*“, případně „*retroactive statute*“, zatímco retroaktivita nepravá se označuje jako „*retrospektivita*“ („*retrospectivity*“ či „*retrospective law / statute*“).⁹ Proto se v dalších kapitolách pod pojmem *retroaktivita* a tomu odpovídajícímu adjektivu *retroaktivní* rozumí **retroaktivita pravá**. Oproti tomu pod pojmem *retrospektivita* a adjektivem *retrospektivní* se míní **retroaktivita nepravá**.

Rozlišení obou popsuje Vojtěchem zmiňovaný Elmer A. Driedger (1913-1985), kanadský odborník v oblasti ústavního práva: „*Retroaktivní zákon je takový, který působí pro dobu před svým schválením. Retrospektivní zákon je takový, který působí pouze do budoucna. Hledíc do budoucna ale přináší nové hodnocení, pokud se minulých událostí týká. Retroaktivní zákon působí zpětně. Retrospektivní zákon působí vpřed, ale hledí vzad tím, že přičítá pro budoucnost nové důsledky událostem, které se odehrály předtím, než byl schválen. Retroaktivní zákon mění právo od doby, jak tehdy bylo; retrospektivní zákon mění právo od doby, jaká by jinak byla s ohledem na předchozí události* (obojí zdůrazněno autorem samotným).“¹⁰

Tato definice rozhodně nijak nekoliduje tou, kterou v českém právním prostředí užil kupříkladu Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 12. 7. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 3/94: „**Pravá retroaktivita** zahrnuje případy, kdy právní norma reglementuje i vznik právního vztahu a nároky z něho vzešlé před její účinností. **Nepravá retroaktivita** (obojí zdůrazněno autorem tohoto pojednání) spočívá v tom, že právní vztahy hmotného i procesního práva, které vznikly za platnosti práva starého, se spravují zásadně tímto právem a to až do doby účinnosti práva nového; po jeho účinnosti se však řídí právem novým.“

⁹ VOJTĚCH, P. *Časová působnost právních norem*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2010–2011, s. 56–57; Viz též BLACK, H. C. *Blackův právní slovník, 1. svazek*. Praha: Victoria Publishing, 1993, s. 1217.

¹⁰ DRIEDGER, E. A. Statutes: Retroactive Retrospective Reflections. *Canadian Bar Review*, 1978, č. 268, citováno podle JURATOWITZ, B. *Retroactivity and the Common Law*, Hart Publishing, Portland, USA, 2008, s. 6. V originále: „*A retroactive statute is one that operates as of time prior to its enactment. A retrospective statute is one that operates for the future only. It is prospective but it imposes new results in respect of a past event. A retroactive statute operates backwards. A retrospective statute operates forwards but looks backwards in that it attaches new consequence for the future to an event that took place before the statute was enacted. A retroactive statute changes the law from what it was; a retrospective statute changes the law from what it otherwise would be with respect to a prior event.*“

2.2 Ultraaktivita

Jak uvádí Vojíř ve zmiňované disertační práci: „Podstatou této intertemporální modalitty je to, že nastalé právní vztahy vzniklé a práva z nich vzniklá za účinnosti starého zákona se i po jeho zrušení, tedy za účinnosti nového zákona, řídí starým zákonem; nejen vznik právních vztahů a práva z nich vzniklá (jako u nepravé retroaktivity), ale i změna a zánik těchto právních vztahů, se tudíž chrání před novým právem jejich zachováním v režimu starého práva.“¹¹

Jinými slovy, nyní účinná právní norma namísto sebe samotné „oživuje“ normu předešlou, kterou by jinak v duchu zásady *Lex posterior derogat priori* bylo třeba pokládat za zrušenou. Proto pod pojmem *ultraaktivita* a adjektivem *ultraaktivní* třeba rozumět takto „obživující a obživlou“ právní normu.

2.3 Prospektivita

2.3.1 Pojem

Prospektivita (*prospectivity*) je termín užitý Charlesem Sampfordem (1952), profesorem práva na Griffithově univerzitě v Brisbane (Austrálie) v jeho díle *Retroaktivita a právní stát (Retrospectivity and the Rule of Law/ 2006/)*.¹² Popisuje ideální model, ve kterém v duchu zásady *Lex dat formam futuris secundum futura* (*Zákon upravuje budoucnost podle budoucích podmínek*) právní norma čelí pouze oněm událostem budoucím.¹³

Rozdíly oproti předchozím intertemporálním modalitám jsou jasné. Prospektivní právní norma stejně jako retroaktivní právní norma bere v potaz pouze „sebe sama“, ale činí tak pouze pro dobu **od** své účinnosti. To je znak, jenž má společný s normou retrospektivní. Na rozdíl od ní však právní úpravu předešlou pomíjí a oproti normě ultraaktivní ji proto ani neoživuje. *De lege lata* je klasickým příkladem ustanovení § 3 odst. 1 tr. zákoníku, podle kterého lze pachatelé uložit pouze takový druh trestu, který dovoluje uložit zákon účinný v době, kdy se o trestném činu rozhoduje. Stejně je tomu pak v případě ustanovení § 3 odst. 2 tr. zákoníku ohledně ukládání ochranného opatření.

¹¹ VOJÍŘ, op. cit., sub 9, s. 67–68.

¹² SAMPFORD, Ch. *Retrospectivity and the Rule of Law*. 2nd Edition, Oxford, New York: Oxford University Press, 2009.

¹³ Srovnej KELSEN, H. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 157.

2.3.2 Reálná a ideální prospektivita

Není proto namístě rozlišovat mezi pravou a nepravou prospektivitou. Prospektivní právní norma vždy hledí pouze dopředu, a pokud ne, své pojmové vlastnosti ztrácí a stává se některou z norem popsanych shora, v prvé řadě normou retrospektivní.

Rozlišení tak spočívá na jiných principech. Vychází ze Sampfordovy teze, že dělení na pravou a nepravou retroaktivitu postrádá svůj praktický význam, neboť obě normy shodně přikládají nové důsledky událostem, ke kterým došlo před jejich účinností. Podle Sampforda tak retroaktivní normu lze bez rozdílu definovat jako takovou, která *mění budoucí právní následky minulých jednání a právně relevantních událostí*.¹⁴

Proto podle něj i normy neretroaktivní i přesto mohou mít vliv na dobu před svojí účinností tím, že působí nové následky minulým právně relevantním jednáním a právně relevantním skutečností. V případě trestního práva hmotného lze takový případ popsat na novele trestního zákona provedené zákonem č. 112/1998 Sb. ze dne 18. 3. 1998, který s účinností od 1. 1. 1999 zavedl nový trestný čin nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187a tr. zák. Zde stanovil trestnost samotného držení takové látky v množství větším než malém. I před 1. 1. 1999 mohla tato úprava vést případné pachatele k tomu, aby do tohoto data svého protiprávního jednání zanechali, tedy takové látky zničili a nadále si je neopatřovali.

Vezme-li se v úvahu, že zákonodárce tedy zhusta neupravuje záležitosti, jež si svoji úpravu nežadají, ale že se zde vychází z jakési společenské potřeby, pak je zde namístě hovořit o *reálné prospektivitě*. Ta nachází odezvu ve stávajících právně relevantních jednáních a očekáváních a právně relevantních skutečnostech. Za takovou lze proto pokládat ustanovení § 3 odst. 1, odst. 2 tr. zákoníku.

Lze také hovořit o *prospektivně ideální*, takové, jež ve stávajících právně relevantních jednáních, očekáváních a právně relevantních skutečnostech svůj otisk nenachází. *Ad absurdum* si lze představit novelu ustanovení § 161 odst. 6 in *principio* tr. ř., jež by znělo: „*Vyšetřování* může konat i kapitán lodi

¹⁴ SAMPFORD, op. cit., sub 12, s. 22.

při dálkových plavbách a *kapitán kosmické lodi o trestných činech spáchaných na této lodi*;¹⁵ aniž by bylo lze v reálné budoucnosti uvažovat o tom, že by existovala kosmická loď registrovaná na území České republiky.

3 Kolizní norma

Jakkoliv samotný duševní proces aplikace právní normy probíhá v reálném čase, hodnocení samotné kráčí vždy proti toku času. Ona Milotova otázka nám *de facto* popisuje konflikt mezi kauzalitou jevů samotných a autoritativně stanovenou představou o jejím hodnocení. Je tomu proto, že spáchání trestného činu je jako kterákoliv jiná událost v objektivní realitě událostí jedinečnou, neopakovatelnou, nevratnou a tedy zcela ovládanou tzv. šipkou času. Hodnocení této události naopak proti oné šipce vždy kráčí, čímž zde vzniká konflikt na úrovni dvou různých rovin vnímání času.¹⁵

Tím se dostáváme k dalšímu bodu, a to k odpovědi na otázku, jakým způsobem lze tu kterou normu lze při shora naznačeném časovém konfliktu použít. Jak připomíná Miloš Večeřa, nelze soudcovsky dotvářet mimo jiné zákonné ustanovení, které promítají zásadu *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*.¹⁶ Kolizní norma, přesněji řečeno intertemporální kolizní norma, nám tedy ukazuje, jakým způsobem se právní úprava trestního práva hmotného s touto zásadou vypořádává. Říká, jaké z norem – účinné v době spáchání trestného činu, anebo pozdější, nejpozději pro dobu, kdy se má o trestném činu rozhodovat - je třeba dát přednost.

Podle autora tohoto pojednání zde lze hovořit o šesti základních modelech řešení, dále o třech dalších, v případě hmotného práva nepřipustných, proto nesystémových, a konečně o jednom novém, osobitěm, charakteristickém pro hmotněprávní právní úpravu účinnou na území České republiky.¹⁷

¹⁵ Viz KNAIFL, K. Vztah práva a rovin časovosti jako úvod do problematiky retroaktivity. In: VEČEŘA, M. a M. HAPLA (eds.). *Weyrovny dny právní teorie 2017, Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 352–355.

¹⁶ VEČEŘA, M. Soudcovské dotváření práva. In: GERLOCH, A., J. TRYZNA a J. WINTR (eds.). *Metodologie interpretace práva a právní jistota*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 233.

¹⁷ Srovnej: GRIVNA, T. a J. ŘÍHA. Vybrané problémy časové působnosti a přechodného ustanovení trestního zákoníku. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 3, s. 65.

4 Modely retroaktivity v trestním právu hmotném

4.1 Modely absolutní

Takto lze v první řadě hovořit o třech přípustných (tj. systémových) modelech absolutních:

- a) o modelu **absolutně retroaktivním**, podle kterého se na čin spáchaný před účinností nového zákona se užije vždy a výlučně zákona nového,
- b) o modelu **absolutně ultraaktivním**, podle něhož se na takový čin užije vždy a výlučně zákon účinný v době spáchání činu a – pokud hovoříme o trestnosti v užším slova smyslu,
- c) o modelu **absolutně prospektivním**, jenž je od 1. 8. 1950 typický pro hmotněprávní úpravu trestnosti, pokud se ukládání trestu (ochranného opatření) týká.

Tyto tři modely tedy řeší onen časový konflikt způsobem, jež se vůči té které „druhé“ právní úpravě vymezuje antagonisticky, pokud si osobují jediné možné řešení **výlučně sebou samými** – proto onen termín *absolutní*.

4.2 Modely relativní

Další čtyři přípustné (systémové) modely jsou již stran řešení této otázky „smírlivější“, pokud existenci oné druhé úpravy připouští. Je zde tedy namísto hovořit o modelech smíšených, podmíněných, proto modelech *relativních*.

- a) Prvním je model **relativně ultraaktivní**, podle kterého se na čin spáchaný před účinností nového zákona užije zákona účinného v době jeho spáchání a pozdějšího pouze tehdy, je-li to pro pachatele příznivější.
- b) Další je model **relativně retroaktivní**, kdy na čin spáchaný před účinností nového zákona se užije zákona pozdějšího. Zákona účinného v době jeho spáchání se užije pouze tehdy, je-li to pro pachatele příznivější.
- c) Předposlední, jenž je odvozený od modelu absolutně retroaktivního, lze nazvat modelem **retroaktivním** s retrospektivním korektivem (tj. korektivem v podobě prvku retroaktivity nepravé). Podle tohoto modelu se na čin spáchaný před účinností nového zákona použije výlučně zákona nového, leč s jistými výjimkami, díky kterým „hledí zpět“.

- d) Konečně poslední, dá se říci, že nejnovější a také zcela originální směr, zavedený judikaturou Nejvyššího soudu a posléze i přijatý Právnickou fakultou Univerzity Karlovy v Praze, lze nazvat modelem **relativně ultraaktivním s prospektivním korektivem stran otázky trestu a s retrospektivním korektivem stran otázky promlčení**.

5 Absolutní modely, tj. modely výlučného řešení

5.1 Model absolutně retroaktivní

Tento model je historicky nejstarším způsobem řešení časové kolize dvou různých norem.¹⁸ Je zároveň jediným představitelným v případě, že retroaktivní právní norma nemá vůči sobě *lex prior* (platí-li, že existence předchozí právní úpravy není nutnou podmínkou její existence). *De lege lata* jej – kromě předpisů tvořících ústavní pořádek - vylučuje ustanovení § 1 tr. zákoníku, podle kterého čin je trestný, jen pokud jeho trestnost byla zákonem stanovena dříve, než byl spáchán (zásada *nullum crimen sine lege praevia*).

Tyto důvody kdysi pregnančně popsal německý právní teoretik Ferdinand Lassalle (1825–1864): „*V lidské společnosti je a musí být člověk svobodný; ještě sám zločinec se bude – jsa potrestán – pokládat za bytost nadanou svobodnou vůlí, neboť věděl, jakým trestem bude za svůj zločin zatížen, a jestliže jej přesto spáchal, pak se podrobil svobodně jemu známým důsledkům. Nezná význam a následky svého skutku? Pak jej zákon jako nepřítelnebo osvobozuje. Zákon tedy nesmí konat zpětně, protože jinak by takové individuum mohlo zákonodárci a soudci říci: 'Kdyby byl zákon již tehdy zatěžoval můj skutek těmito následky, pak bych jej nikdy nespáchal, neboť bych mohl svobodně zvolit, zda jej spáchám či nikoliv.'*“¹⁹

Výjimku představuje zejména právní stav zvaný *vacuum iuris*, vztahující se na období, kdy došlo k protiprávnímu jednání a kdy toto jednání v té době

¹⁸ MILOTA, op. cit., sub 2, s. 92.

¹⁹ LASSALLE, F. *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie*, Teil I. Leipzig: F.A.Brockhaus, 1861, s. 56. V originále: „*In der Gesellschaft ist und soll der Mensch frei sein; selbst noch der Verbrecher wird in und bei der Strafe als ein freies und freiwilliges Wesen betrachtet; denn er wußte, welche Strafe aus sein Verbrechen geleßt war, und wenn er dasselbe dennoch beging, so er hat er freiwäblend sich diesen ihm bekannten Folgen unterworfen. Weiß er die Bedeutung und Folgen seiner Tat nicht, so spricht ihn das Gesetz selbst als unzurechnungsfähig frei. Die Rückwirkung darf also nicht stattfinden, weil sonst das Individuum dem Gesetzger und Richter sagen kann: 'Hätte das Gesetz damals auf meine Tat diese Folgen geleßt, so hätte ich die Tat nicht begangen; denn ich war frei, sie zu lassen und zu tun.'*“

nebylo na daném místě pokládáno za trestné, ač jeho trestnost byla všeobecně uznávána a pouze z vůle státní moci nebylo za trestné považováno. Jedná se o zásadu, jež je výsledkem určitého historického vývoje trestního práva hmotného, zejména po Druhé světové válce.²⁰

Další výjimku představují individuální právní akty. Soudní rozhodnutí zde přitom představuje *inter partes* vlastní právo a je jeho pramenem *ad hoc*. Jako takové je ovládáno zásadou *Lex de futuro, iudex de praeterito* (*Zákon rozhoduje o budoucím, soudce o minulém*) a Sampford v této souvislosti připomíná slova Olivera Wendella Holmese (1841–1935), soudce Nejvyššího soudu Spojených států: „*Soudní rozhodnutí mají retroaktivní účinek po téměř tisíc let.*“²¹

Podle Sampforda, ale také právního filozofa Herberta L. Harta (1907–1992) retroaktivní soudní rozhodnutí se týká tzv. *hard cases*, tedy případů vlastně bezprecedentních. I v kontinentálním systému se mohou některé záležitosti regulovat jen neúplně a neexistuje zde žádný stav zavedeného práva (rozuměj žádný odkaz na právo pozitivní). Tehdy soud podle ustanovení § 10 odst. 2 o. z. rozhodne podle principů spravedlnosti a zásad, na nichž občanský zákoník spočívá. Vytváří tím *ad hoc* a zpětně, k okamžiku události, jež je předmětem adhezního řízení, nové právo.²²

Díky ustanovení § 46 tr. ř. ve znění účinnosti zákona č. 59/2017 Sb. si lze od 1. 1. 2018 takovou situaci představit i v případech, kdy se rozhoduje o trestném činu zanedbání povinné výživy podle § 196 odst. 1 tr. zákoníku. Je tomu tehdy, kdy výše výživného dosud není rozhodnutím civilního soudu stanovena. Platí-li, že soud v trestním řízení není jinak vyšší výživného stanovenou soudy v civilním řízení vázán a tuto otázku posuzuje samostatně, může i zde její odpovídající a dosud neurčenou výši samostatně stanovit. Tím zde originálním způsobem, zpětně k okamžiku ukončení protiprávního jednání, zcela zjevně navozuje nový právní stav a vytváří zde práva a povinnosti se zpětnou účinností, zejména povinnost obviněného uhradit takto vyčíslené dlužné výživné.

²⁰ Srovnej: EČER, B. *Vývoj a základy mezinárodního práva trestního (se zvláštním zřetelem k československé účasti na potrestání zločinů Druhé světové války a zejména na přípravě, zřízení a díle Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku)*. Praha: V. Linhart, 1948, s. 130–131.

²¹ SAMPFORD, op. cit., sub 12, s. 165.

²² HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004, s. 316; jakož i SAMPFORD, op. cit., sub 12, s. 166.

5.2 Model absolutně ultraaktivní

Užití druhého z modelů vylučuje – alespoň v kontinentálním systému práva – samotný smysl a účel přijetí nové právní úpravy. Jí zákonodárce dává najevo svoji vůli předchozí právní úpravu již více neaplikovat. Ani stávající úprava trestního práva hmotného není v tomto směru výjimkou. Uvedený systém měl být v minulosti typický pro angloamerickou oblast práva, přesněji řečeno pro Anglii a některé státy Unie, kupříkladu pro Kalifornii.²³

De lege lata se však lze s tímto jevem opět běžně setkávat v adhezním řízení, je-li na tomto principu je založeno ustanovení § 3079 odst. 1 o. z. Uvádí se zde, že právo na náhradu škody vzniklé porušením povinnosti stanovené právními předpisy, k němuž došlo přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona, se posuzuje podle dosavadních právních předpisů. Proto je i nadále povinností soudů v trestním řízení rozhodovat o náhradě škody, o nemajetkové újmě nebo o vydání bezdůvodného obohacení, k nimž došlo před 1. 1. 2014, podle hmotněprávní úpravy účinné v té době, a to včetně změny nebo zániku takového právních vztahů vzniklých z titulu protiprávního jednání pachatele.

5.3 Modely nesystémové – absolutně retrospektivní a absolutně prospektivní

O nesystémových modelech hovoříme proto, že onu základní intertemporální otázku zcela opomíjejí. Tak je tomu v případě normy prospektivní, je-li definována jako taková, která k předchozí právní úpravě nepřihlíží. Pokud se tak v praxi stane, jedná se o legislativní lapsus v podobě absence příslušné kolizní normy.

Možné řešení v podobě modelu prospektivní s retrospektivním korektivem fakticky znamená řešení zcela po způsobu retroaktivity nepravé. Neboli, okamžikem své účinnosti se trestnost posuzuje podle zákona účinného v době rozhodování o trestném činu, tedy za situace srovnatelné s modelem absolutně retrospektivním. Nepřípustnost obou modelů vystihuje právní filozof Lon Fuller (1902–1978) ve své knize *Morálka práva (The Morality of Law/1964/)* takto: „*Systém práva založený výlučně na retroaktivních pravidlech nemůže existovat jinak než jako groteskní metafora hodná Lewis Carolla nebo Franze Kafky.*“²⁴

²³ Srovnej MILOTA, op. cit., sub 2, s. 93.

²⁴ FULLER, L. L. *The Morality of Law*. New Heaven, London: Yale University Press, 1964, s. 74, citováno podle SAMPFORD, op. cit., sub 12, s. 59.

6 Relativní modely, tj. modely smíšeného řešení

6.1 Model relativně ultraaktivní

Takovýto princip vyznává kupříkladu slovenská právní úprava, jak je patrné v ustanovení § 2 odst. 1 TZSR: „*Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pokud v době mezi spácháním činu a vynesením rozsudku nabude účinnosti více zákonů, trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona, který je pro pachatele příznivější.*“²⁵ Tím se zde navazuje na právní úpravu účinnou před 1. 8. 1950. I předtím se zde preferoval tento model, upravený tehdy v ustanovení § 2 UTZ: „*Nabyly-li v době mezi spácháním činu a vynesením rozsudku účinnosti různé zákony, zvyklosti nebo pravidla, budiž užito ustanovení nejmírnějších.*“²⁶ Pro tento model je tedy **ultraaktivita pravidlem**.

Na podobné zásadě je založena i stávající úprava německá, pokud podle ustanovení § 1 StGB: „Čin může být trestný pouze tehdy, pokud jeho trestnost byla uzákoněna předtím, než byl tento čin spáchán.“ Na toto pak navazuje ustanovení § 2 odst. 3 StGB, podle kterého: „*V případě, že se zákon a účinný v době dokončení jednání před vyhlášením rozsudku změnil, použije se zákon nejmírnější.*“²⁷

Na modelu relativně ultraaktivním při posuzování trestnosti v užším slova smyslu byla zásadně vystavěna úprava trestního práva hmotného na území České (respektive Československé) republiky, počínaje od 1. 8. 1950 a *de facto* konče dnem 29. 8. 2008, jak bude vysvětleno v kapitole 6. 5. Tehdy, podle ustanovení § 12 odst. 1 tr. zák. 1950 a poté podle § 16 odst. 1 tr. zák. (srovnej § 2 odst. 1 tr. zákoníku) platilo, že: „*Trestnost činu posuzuje podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán; podle pozdějšího zákona se posuzuje jen tehdy, jestliže je to pro pachatele příznivější.*“

Při posuzování trestnosti v širším slova smyslu se uvedený princip od 1. 8. 1950 doplnil o prospektivní korektiv stran ukládání ochranného opatření. To je patrné z ustanovení § 12 odst. 2 tr. zák. 1950, pokud se zde rozhodovalo podle zákona platného (rozuměj účinného) v době rozhodování o nich. Od 1. 1. 1962 se prospektivní korektiv rozšířil na ukládání toho

²⁵ *Slovenský trestní zákon*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2006, s. 20.

²⁶ MILOTA, A. *Slovenský trestní zákon a zákon přestupkový se zákony vedlejšími. Uberského trestního zákona*. 3., úplně přepracované a doplněné vyd. Kroměříž: J. Gusek, 1932, s. 1.

²⁷ Viz <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf>

kteřého druhu trestu obecně. Lze zde tedy hovořit o *modelu relativně ultraaktivním s prospektivním korektivem*.

6.2 Model relativně retroaktivní

Před 1. 8. 1950 uplatňoval se v Čechách, na Moravě a ve Slezsku model relativně retroaktivní, jak je patrné z ustanovení čl. IX. OZT. Zde se hovořilo o tom, že tohoto zákona „...se má užít i stran vyšetřování již počatých a všech činů trestných, jichž se někdo přede dnem sbora uvedeným dopustil, toliko potud, pokud se podle tohoto zákona trestního o nich nemá jednat přísněji, nežli podle zákona předchozího.“²⁸ Milota zde dokonce hovoří o tom, že zpětná účinnost je u tohoto zákona pravidlem omezeným pouze touto jedinou výjimkou. Jinými slovy, **retroaktivita zde byla pravidlem.**²⁹

6.3 Model retroaktivní s retrospektivním korektivem

Na tomto modelu byla mimo jiné vystavěna Přípravná osnova trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového (osnova československého trestního zákona) z roku 1926, konkrétně ustanovení § 2 odst. 1 TZČS, podle kterého „nikdo nemůže být trestán za čin, který nebyl soudně trestný v době, kdy byl spáchán, nebo jehož trestnost zanikla dříve, než nový zákon nabyl účinnosti“ Nicméně podle § 2 odst. 2 věty první TZČS platilo, že: „jinak se posuzuje čin podle zákona platného v době rozsudku.“

Z důvodové zprávy k této osnově je patrné, že se – po vzoru trestního zákona ruského z roku 1903 – hlásil k zásadě zpětné účinnosti nového zákona. To také zakládalo onen model (téměř) absolutní retroaktivity. Ta zde však, a to bezvýjimečně, byla omezena ve dvou relevantních případech.

Předně byla omezena korektivem v podobě oné již zmíněné zásady *nullum crimen sine lege praevia*, jak je ze zmíněného ustanovení § 2 odst. 1 TZČS patrné. Další korektiv se týkal možnosti ukládání trestů za trestný čin spáchaný před účinností tohoto zákona. Zde podle § 2 odst. 2 věty první TZČS nemohl

²⁸ O tom ostatně jasně hovořila i tehdejší judikatura: „Předpisem čl. IX uvozuje zák. není řečeno, že by čin, vykazující-li veškeré zákonné znaky trestního činu podle zákona nového, nebyl trestným činem podle tohoto zákona, nýbrž toliko, že se na čin tento nemá užít zákona nového, je-li přísnější, než zákon dřívější, že se nemá jednat o něm přísněji, než podle zákona starého (zdůrazněno v textu samotném) – viz judikát č. 301, roč. 1924 Rozhodnutí ve věcech trestních, příloha k Věstníku ministerstva spravedlnosti (sb.m.spr).

²⁹ MILOTA, op. cit., sub 2, s. 126.

být uložen trest odnětí svobody ve výměře delší, než jakou činila horní hranice trestu v době spáchání trestného činu. Zároveň podle § 2 odst. 2 věty druhé TZČS nebylo možno uložit trest přísnější, přesněji řečeno jiný, než trest peněžitý, pokud výlučně takový trest bylo lze uložit podle zákona účinného v době spáchání trestného činu.³⁰

Na rozdíl od ostatních relativních modelů však tento model nedával možnost výběru. **Neumožňoval porovnávat**, jaká úprava je pro pachatele příznivější, zda ta, jež byla účinná v době spáchání činu, anebo ta, která byla účinná v době, kdy se o jeho vině rozhodovalo. Otázku trestnosti si osobovala posuzovat výlučně právní úprava účinná v době rozhodování o ní. Vycházela z právně relevantních skutečností nastalých v minulosti a směřovala výlučně do budoucnosti. Jenom v taxativně stanovených případech ukládala za povinnost **toliko přihlédnout k úpravě přechozí, aniž by ji ovšem pro tento případ oživila, tedy ultraaktivovala**. Tím se také – tedy výlučností, směřováním do budoucnosti a absencí možnosti ultraaktivity – od zbylých dvou modelů podstatným způsobem liší.

6.4 Model relativně retrospektivní.

O tomto posledním nesystémovém modelu platí totéž, co bylo řečeno o modelu absolutně ultraaktivním v kapitole 5. 3. I zde je jeho základním rysem, že časový střet více norem řeší zásadně po způsobu retroaktivity nepravé, tedy okamžikem své účinnosti a pro dobu své účinnosti. Od tohoto okamžiku se přestává věc posuzovat podle právní normy účinné v době spáchání trestného činu. Nicméně se jedná o model naopak typický pro řešení časového střetu norem trestního práva procesního, což je však záležitostí vyžadující samostatného pojednání.

6.5 Model relativně ultraaktivní s prospektivním korektivem a retrospektivním korektivem stran otázky promlčení

Tento model má svůj původ v zákonu č. 265/2001 Sb., který mimo jiné v ustanovení § 89 odst. 11 tr. zák. s účinností od 1. 1. 2002 upravil výši

³⁰ Srovnej: *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, díl I., Osnovy, Komise pro reformu československého trestního zákona*. Praha, Ministerstvo spravedlnosti, 1926, s. 8–9. (dále jen „Osnova“), jakož i MILOTA, A. *Reforma trestního zákona v Československu*. Bratislava: Právnická jednota na Slovensku, 1934, s. 185.

škody odvíjející se od částky 5.000 Kč a jejich násobků. Do účinnosti tohoto zákona byly jednotlivé pojmy škody dávány do souvislosti s nejnižší měsíční mzdou stanovenou tehdy nařízením vlády č. 464/1991 Sb. a činily násobky částky 2.000 Kč.

Proto také soudy počaly v souvislosti se zmíněným ustanovením § 16 odst. 1 tr. zák. hmotněprávně posuzovat trestné činy spáchané před účinností této novely podle zákona pozdějšího, pro pachatele příznivějšího. Již tehdy totiž dospěly k závěru, že díky výši způsobené škody je nyní namísto kvalifikovat jeho jednání mírněji. Logicky pak zároveň počaly znovu posuzovat trestnost takového jednání, aby v některých případech dospěly k závěru, že ona nová právní úprava je pro pachatele příznivější i co délky promlčecí doby, neboť ta se zkrátila. Proto - bráno a aplikováno zpětně k okamžiku spáchání trestného činu - došlo k zániku trestní odpovědnosti v důsledku promlčení.

Tomuto postupu „učinil přítrž“ Nejvyšší soud České republiky, který ve svém usnesení ze dne 25. 9. 2008, sp. zn. 8 Tdo 1111/2008, publikovaném později pod č. 59/2009 Sb. rozh. tr. uvedl že „Zahájením trestního stíhání (sdělením obvinění) se přerušuje běh promlčecí doby a ohledně stíhaného činu počíná běžet nová promlčecí doba (§ 67 odst. 3 písm. a/, odst. 4 tr. zák.). Jestliže pouze v důsledku změny trestního zákona (např. novelou ustanovení § 89 odst. 11 tr. zák. vymezujícího výši jednotlivých kategorií škody) dojde v průběhu trestního stíhání ke zmírnění právní kvalifikace již stíhaného činu, pak tato okolnost, i když se vzhledem k ustanovení § 67 odst. 1 tr. zák. promítne do kratší promlčecí doby, je podle § 16 odst. 1 tr. zák. významná jen pro konec této kratší promlčecí doby, jejíž počátek vyplývá z ustanovení § 67 odst. 4 tr. zák. Změnou trestního zákona se zpětně neruší účinky úkonů, které byly učiněny podle dřívější právní úpravy a jež způsobily přerušování promlčecí doby.“ Datum vyhlášení tohoto rozhodnutí tak třeba pokládat zároveň za datum vzniku nového modelu řešení časového konfliktu norem trestního práva hmotného.

Druhým mezníkem a také důvodem pro pokračování tohoto modelu, byla a je existence ustanovení § 34 odst. 4 písm. a) tr. zákoníku. V něm došlo k podstatným změnám v úpravě institutu přerušování běhu promlčecí doby. Podle hmotněprávní úpravy účinné od 1. 1. 1962 do 31. 12. 2009 v podobě ustanovení § 67 odst. 3 písm. a) tr. zák. se promlčení trestního stíhání přerušovalo vlastním zahájením trestního stíhání určité osoby a poté úkony orgánů činných v trestním řízení směřujícími ke stíhání pachatele, jejichž výčet byl

toliko demonstrativní.³¹ Oproti tomu úprava běhu promlčení doby je podle 34 odst. 4 písm. a) tr. zákoníku založena na taxativním výčtu zde uvedených procesních úkonů.

Proto soudy opět počaly v souladu s ustanovením § 2 odst. 1 tr. zákoníku posuzovat podle tohoto kodexu trestnost činů spáchaných před jeho účinností. V některých případech pak došly k závěru, že nová právní úprava je pro pachatele příznivější, neboť v důsledku její aplikace došlo k zániku trestní odpovědnosti promlčením. Bylo tomu proto, že díky podstatně zredukovanému množství těchto skutečností došlo k marnému uplynutí promlčecí doby a tím i k zániku trestní odpovědnosti pachatele.³²

I tento postup byl záhy konfrontován s rozhodnutími Nejvyššího soudu. Rovněž vedl Právnickou fakultu University Karlovy v Praze k potvrzení oné nové a shora zmíněným usnesením Nejvyššího soudu poprvé vyčtené doktríny interpretace a aplikace norem po způsobu pravé retroaktivity, leč opět s dílčí aplikací zmíněného ustanovení § 34 odst. 4 písm. a) tr. zákoníku po způsobu retroaktivity nepravé.³³

Ona domácí doktrína je tak dále opřena o usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 28. 7. 2010, sp. zn. 8 Tdo 797/2010, publikované pod č. 53/2011 Sb. rozh. tr., kde se uvádí, že: „*Nový trestní zákoník nemá žádný vliv na význam a účinky procesních úkonů směřujících k trestnímu stíhání pachatele, které byly učiněny přede dnem 1. 1. 2010 a v souladu s tebdy platným ustanovením § 67 odst. 3 písm. a) tr. zák. způsobily přerušení promlčení trestního stíhání, a to ani v případě, že od 1. 1. 2010 s ohledem na taxativní výčet uvedený v § 34 odst. 4 písm. a)*

³¹ Úpravu ještě obecnější rázu představovalo ustanovení § 65 odst. 3 písm. a) zák. č. 86/1950 Sb. trestní zákon, pokud s účinností od 1. 8. 1950 přerušovalo promlčení jakýmkoliv opatřením prokurátora nebo soudu směřujícím k stíhání pachatele pro trestný čin, o jehož promlčení jde.

³² KNAIFL, K. Znovu k otázce promlčení z hlediska časové působnosti trestních zákonů. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 6., s. 173.

³³ Srovnaj debatu na stránkách časopisu *Trestněprávní revue*: POLMOVÁ, O. Otázka promlčení trestní odpovědnosti a přerušení promlčecí doby v návaznosti na změnu právní úpravy v důsledku nabytí účinnosti nového trestního zákoníku. *Trestněprávní revue*, 2010, č. 8, s. 251; CIBULKA, K. Ještě jednou k otázce promlčení z hlediska časové působnosti trestních zákonů. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 1, s. 18; Dále viz GRIVNA, T. Časová působnost trestních zákonů – aplikační problémy. In: STOČESOVÁ, S. (eds). *Reforma trestního práva po prvním roce účinnosti nového trestního zákoníku*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 33. Z doby poslední viz pak ŽDÁRSKÝ, Z. K účinkům zahájení trestního stíhání z hlediska promlčení a otázkám souvisejícím. *Trestněprávní revue*, 2016, č. 9, s. 195.

tr. zákoníku již s provedením těchto úkonů není spojeno přerušení promlčecí doby. Došlo-li tedy v době do 31. 12. 2009 ke přerušení promlčení trestního stíhání podle § 67 odst. 3 písm. a) tr. zák. takovými úkony orgánu činného v trestním řízení směřujícími ke trestnímu stíhání pachatele, které již nejsou zahrnuty mezi taxativně vyjmenované procesní úkony orgánů činných v trestním řízení v ustanovení § 34 odst. 4 písm. a) tr. zákoníku, jež nyní přerušují promlčecí dobu, nemá tato nová právní úprava žádný vliv na účinky dříve provedených úkonů.“

Uvedené rozhodnutí tedy opakuje, že pozdější hmotněprávní úprava promlčení nemá vliv na běh promlčecí doby proběhlé za účinnosti úpravy předchozí. Pozdější úpravy – z hlediska teoretickoprávního tedy jedné z norem zákona - se tak užije výlučně *ex nunc et pro futuro*.

Tím se jak onomu ustanovení § 16 odst. 1 tr. zák., tak i ustanovení § 2 odst. 1 tr. zákoníku, stanovily jakési další „meze příznivosti“ pozdější hmotněprávní úpravy, co se jejího působení směrem do minulosti týká. Zároveň se zavedla jakási dvojí aplikace norem. Jestliže se tak do účinnosti zákona č. 40/2009 Sb. dělo v rámci jednoho zákona, nyní se tak děje v rámci dvou různých kodexů.

Jinými slovy, po způsobu retroaktivity právě se zde aplikují příslušné normy zákona k okamžiku spáchání trestného činu, avšak s jedinou výjimkou v podobě ustanovení upravující promlčení. Logicky zde tak dochází k souběžné aplikaci dvou různých norem. Spolu s normou později účinnou (Nejvyšší soud nemá za to, že se takto aplikuje **celá** pozdější příznivější úprava) zde jaksi paralelně, do konce své účinnosti, „dobíhá“ hmotněprávní úprava předchozí. V tom také spočívá onen dílčí retrospektivní korektiv jinak relativně ultraaktivního modelu.

Tento nově zavedený model je zároveň v rozporu s dosud uplatňovanou zásadou, že právo se vždy aplikuje celek a že trestnost činu nelze posoudit částečně podle zákona účinného v době jeho spáchání a částečně podle zákona účinného v době rozhodování soudy.³⁴ Paradoxně jinak se k těžce zásadě Nejvyšší soud paradoxně i nadále hlásí.³⁵

³⁴ Viz zejména rozhodnutí č. 32/1951 Sb. rozh. tr., č. 73/1951 Sb. rozh. tr. a 19/1962 Sb. rozh. tr.

³⁵ Viz kupříkladu usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 12. 2010, sp. zn. 8 Tdo 1430/2010, publikované pod č. 24/2011 Sb.rozh.tr.

7 Závěrem

Uvedené pojednání si klade za cíl popsat metody, jimiž lze řešit otázky intertemporality, tedy střetu dvou (a více) různých norem. Takovýto střet je zřejmě veden určitými zákonitostmi a tyto zákonitosti lze určitým způsobem rozpoznat a popsat je. Na konkrétních případech lze pak prokázat, že neznalost nebo opomíjení existence těchto mechanismů vede v praxi k možným systémovým vadám, a to jak v případě normotvorby samotné, tak i pozdější právní praxe.

Toto pojednání si neklade za cíl podat dané téma vyčerpávajícím způsobem. Pouze nabízí možný návod, možné řešení pro popis zkoumaného jevu tak, aby se nejasnostem či přímo nedokonalostem v normotvorbě a zejména v soudcovské tvorbě práva předcházelo.

Použité zkratky

- **o.z.** – zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový občanský zákoník)
- **obč. zák.** – zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění zákonů a nálezů jej měnících a doplňujících,
- **OZT** – Obecný zákon trestní ze dne 3. 9. 1803 ve znění od účinnosti císařského patentu ze dne 27. 5. 1852, č. 117/1852 ř. z.
- **StGB** – Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 - trestní zákon Spolkové republiky Německo z 13. listopadu 1998.
- **tr. ř.** – zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění zákonů a nálezů jej měnících a doplňujících.
- **tr. zák.** – zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákonů a nálezů jej měnících a doplňujících.
- **tr. zák. 1950** – zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění zákonů jej měnících a doplňujících.
- **tr. zákoník** – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění zákonů jej měnících a doplňujících.
- **TZČS** – Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, vydaného komisí pro reformu československého trestního zákona (trestní zákon československý) z roku 1926.

- **TZSR** – zákon č. 300/2005 Z.z. trestní zákon (trestní zákon Slovenské republiky).
- **UTZ** – trestní zákon uherský, zák. čl. V. z roku 1878 (Uherský trestní zákon).

Literatura

BLACK, H. C. *Blackův právní slovník, 1. svazek*. Praha: Victoria Publishing, 1993.

ČIČ, M. a kol. *Československé trestné právo*, Bratislava: Obzor, 1983.

DOLENSKÝ, A. a J. TOLAR. *Trestní zákon a předpisy související (včetně přestupků)*. Praha: Linde, 1992.

EČER, B. *Vývoj a základy mezinárodního práva trestního (se zvláštním zřetelem k československé účasti na potrestání zločinů Druhé světové války a zejména na přípravě, zřízení a díle Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku)*. Praha: V. Linhart, 1948.

FULLER, L. L. *The Morality of Law*. New Heaven, London: Yale University Press, 1964.

GERLOCH, A., J. TRYZNA a J. WINTR (eds). *Metodologie interpretace práva a právní jistota*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012.

HART, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004.

KALLAB, J. *Nástin přednášek o trestním právu hmotném*. Praha: Spolek českých právníků Všehrad, 1920.

KELSEN, H. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000.

KINCL, J. *Dicta et regulae iuris aneb Právníkové mudrosloví latinské*. Upravil Michal Skřejpek, Plzeň: Aleš Čeněk, 2012.

KREJČÍ, J. *Zpětná působnost zákonů z hlediska ústavního*. Praha: Moderní stát, 1933.

LASSALLE, F. *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie, Teil I*. Leipzig: F.A.Brockhaus, 1861.

MILOTA, A. *Reforma trestního zákona v Československu*. Bratislava: Právnícká jednota na Slovensku, 1934.

MILOTA, A. *Slovenský trestní zákon a zákon přestupkový se zákony vedlejšími. Uberského trestního zákona*. 3., úplně přepracované a doplněné vyd. Kroměříž: J. Gusek, 1932.

MILOTA, A. *Působnost zákonů trestních*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1922.

NOVOTNÝ, O., J. DOLENSKÝ, J. JELÍNEK a M. VANDUCHOVÁ. *Trestní právo hmotné, I. obecná část*. Praha: Codex, 1995.

PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2001.

Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, díl I., Osnovy, Komise pro reformu československého trestního zákona. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1926.

SAMPFORD, Ch. *Retrospectivity and the Rule of Law*. 2nd Edition, Oxford, New York: Oxford University Press, 2009.

Slovenský trestní zákon. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2006.

STOČESOVÁ, S. (ed.). *Reforma trestního práva po prvním roce účinnosti nového trestního zákoníku*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011.

VOJÍŘ, P. *Časová působnost právních norem*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2010–2011.

VOJÍŘ, P. Právní pojem retroaktivity. In: *Sborník z konference Dny práva – 2008 – Days of law*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

VEČEŘA, M. a M. HAPLA (eds.). *Weyrovy dny právní teorie 2017. Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2017.

Články

CIBULKA, K. Ještě jednou k otázce promlčení z hlediska časové působnosti trestních zákonů. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 1, s. 18.

DRIEDGER, E. A. Statutes: Retroactive Retrospective Reflections. *Canadian Bar Review*, 1978, č. 268.

GRIVNA, T. a J. ŘÍHA. Vybrané problémy časové působnosti a přechodného ustanovení trestního zákoníku. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 3, s. 65.

JURATOWITCH, B. *Retroactivity and the Common Law*. Hart Publishing, Portland, USA, 2008, s. 6.

KNAIFL, K. Znovu k otázce promlčení z hlediska časové působnosti trestních zákonů. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 6, s. 173.

POLMOVÁ, O. Otázka promlčení trestní odpovědnosti a přerušení promlčecí doby v návaznosti na změnu právní úpravy v důsledku nabytí účinnosti nového trestního zákoníku. *Trestněprávní revue*, 2010, č. 8, s. 251.

ŽDÁRSKÝ, Z. K účinkům zahájení trestního stíhání z hlediska promlčení a otázkám souvisejícím. *Trestněprávní revue*, 2016, č. 9, s. 195.

Soudní rozhodnutí

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 9. 2008, sp. zn. 8 Tdo 1111/2008, publikované pod č. 59/2009 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 28. 7. 2010, sp. zn. 8 Tdo 797/2010, publikované pod č. 53/2011 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 15. 12. 2010, sp. zn. 8 Tdo 1430/2010, publikované pod č. 24/2011 Sb. rozh. tr.

Internetové zdroje

Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, [online]. Nedatováno [cit. 5. 11. 2017]. Dostupné z: <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf>

Contact – e-mail

kknaifl@gmail.com

Princip subsidiarity trestní represe a judikatura Nejvyššího soudu ČR

Pavel Kotlán

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Předkládaný příspěvek se zabývá principem subsidiarity trestní represe ve světle judikatury Nejvyššího soudu ČR. Nejdříve je vymezen pojem subsidiarity, s ohledem na kodifikované znění v trestním zákoníku. Hlavním cílem práce je kritické zhodnocení judikatury Nejvyššího soudu, která se vyznačuje metodologickou nejasností (a je tudíž nepředvídatelná). Závěrem je prezentován vhodný přístup pro interpretaci subsidiarity trestní represe.

Keywords in original language

Subsidiarita; trestní represe; Nejvyšší soud; judikatura; princip; ultima ratio.

Abstract

The presented paper concerned with the principle of subsidiarity of criminal repression in the light of judicature of the Supreme Court of the Czech Republic. First of all it is defined concept of the subsidiarity in regard to the codified version in the penal code. The main purpose of my work is critical evaluation of judicature of the Supreme Court which is characterized by methodological ambiguity (and therefore is unforeseeable). In conclusion is presented the suitable approach for interpretation of the subsidiarity of criminal repression.

Keywords

Subsidiarity; Criminal Repression; Supreme Court; Judicature; Principle; Ultima Ratio.

1 Úvod

Subsidiarita trestní represe patří k neodmyslitelným principům, na kterých spočívá právo demokratického státu; je vlastně reprezentací principu

proporcionality trestního práva, tedy hodnoty vyjadřující nezbytnost trestního postihu jen v společensky nejškodlivějších případech (trestní sankce jako *ultima ratio* nápravy společenských vztahů).

Samotný pojem je však natolik „mnohvrstevný“, že při jeho vymezení vznikají výrazné interpretační problémy. Kodifikováním subsidiarity v trestním zákoníku se situace nezlepšila – ba naopak. V důsledku toho je aplikace orgány činnými v trestním řízení ne vždy předvídatelná, místy až nahodilá.

Účelem tohoto pojednání je především upozornit na některé chybné přístupy nebo závěry Nejvyššího soudu ČR, jehož judikatura sehrává při výkladu subsidiarity trestní represe klíčovou roli. Nechtěl bych, aby článek vyzněl příliš negativisticky. Podotýkám proto, že chybné přístupy se neobjevují zdaleka ve všech rozhodnutích, a že se v čase (mnohdy) pozitivně mění. Analyzovány jsou tak jen určité tendence, které shledávám nežádoucí, a které, v případě, že by převládly, mohly vést k chybné aplikaci subsidiarity trestní represe.

Jelikož je nutné pro tento účel prezentovat určitá východiska, bude součástí práce rovněž charakteristika subsidiarity trestní represe, zohledňující zákonnou definici.

2 Odlišení úrovní subsidiarity trestní represe

Jak bylo naznačeno výše, (hmotněprávní) subsidiarita trestní represe se vyznačuje určitou mnohvrstevností. Přesněji řečeno lze identifikovat vrstvy/úrovně tři. (1) První z nich je subsidiarita projevující se v legislativní činnosti, tedy v zásadě rozhodnutí zákonodárce, zda určité chování, za účelem ochrany společnosti, trestním právem sankcionovat. Zákonodárce tak vytvořením určité skutkové podstaty trestného činu dává najevo, že takové chování patří k společenským prohřeškům nejtěžším. Míra kriminalizace je přitom i jakýmsi odrazem hodnot, jež daný společenský řád vyznává. K tomu je na místě podotknout, že – alespoň v právním řádu ČR – moc soudní nemůže suplovat úlohu moci zákonodárné tím, že by rozhodovala o tom, které jednání je trestným činem a které nikoliv.¹

Na tuto subsidiaritu trestní represe v rovině legislativní navazují dvě vrstvy interpretačně-aplikační: (2) subsidiarita v otázce viny, tj. zjištění nakolik

¹ Článek 39 Listiny k tomu uvádí, že „jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem...“

je skutek společensky škodlivým, a (3) v otázce adekvátního trestu (individualizace trestu). Zatímco v rovině viny se hodnotí společenská škodlivost, která má význam pro rozhodnutí, zda se jedná o trestný čin, v případě poslední vrstvy nikoliv – zde se hodnotí „povaha a závažnost“ trestného činu, tj. jak intenzivně určité jednání pachatele zasáhlo chráněný zájem, včetně okolností, za kterých byl skutek spáchán (např. jaký byl jeho motiv, zda se jedná o recidivu, jaký je pachatelův postoj k trestnému činu apod.), a jaký přiměřený trest udělit.²

Jakkoliv je zřejmé, že jednotlivé vrstvy subsidiarity trestní represe na sebe přirozeně navazují, není žádoucí jejich prostupování. Volné zaměňování vymezení kriminalizace určitého jednání s trestní odpovědností určující vinu s ohledem na společenskou škodlivost (materiální stránku trestného činu) či vnášení prvků subsidiarity v rovině individualizace trestu do vymezení trestného činu je proto přístupem neblahým, který ze subsidiarity činí nepřehledný konglomerát.

3 Vymezení subsidiarity trestní represe

(Hmotněprávní) subsidiarita trestní represe je vyjádřením materiální stránky protiprávního jednání. Tuto materiální stránku obsahuje trestný čin, ať je kodifikována či nikoliv; na její existenci je fungování (demokratického) práva založeno.³ Samozřejmě je možné (čistě) formální řešení, které „odsune“ problém společenské škodlivosti do oblasti procesní. To ovšem nepovažuji za vhodné řešení, neboť bagatelní skutky nebo ty, které zjevně společnost (veřejný zájem) zasahují nepatrně, jsou považovány za trestné činy.

V českém právním řádu byla kodifikací subsidiarity trestní represe v ust. § 12 odst. 2 trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů (dále TrZ): „*Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu*“ zahrnuta materiální stránka do základů trestní odpovědnosti, tedy do vymezení trestného činu.

² Bylo by možné zabývat se i ryze procesními prvky subsidiarity projevující se v odklonech, ale to je již nad rámec této práce.

³ Jak trefně uvádí Vladimír Kratochvíl materiální stránce „neutečeme“ – KRATOCHVÍL, Vladimír. Případ, trestný čin, společenská škodlivost a vina v trestním právu (o zásadě subsidiarity trestní represe trochu jinak). *Právník: teoretický časopis pro otázky státu a práva*, Praha: Nákladem Jednoty právnícké, 2015, roč. 154, č. 7, s. 546. ISSN 0231-6625.

Touto kodifikací se však identifikace subsidiarity, co by faktoru viny, znejasnila. Teoretický náhled na subsidiaritu se totiž nutně musí konfrontovat se zákonným (ne zcela jednoznačným) vymezením. První problém vzniká již v tom, že není zřejmé, zda uvedené ustanovení považovat za právní pravidlo nebo za právní princip.⁴ I Nejvyšší soud v tomto poněkud tápe, když ve svém stanovisku (trestního kolegia) k subsidiaritě trestní represe ze dne 30. 1. 2013, sp. zn. Tpjn 301/2012 (dále Stanovisko) dochází k metodologicky nesprávnému závěru, že „v případě kolíže právní normy s uplatňovanou zásadou subsidiarity trestní represe se na základě procesu poměrování tato norma nepoužije...“. Ovšem právní normy resp. přesněji řečeno právní pravidla jsou uplatňována způsobem „buď anebo“, zatímco v kolizi může být pouze právní princip s jiným právním principem.⁵ Nejasnosti pak jen pokračují názorem Stanoviska, že subsidiarita se má uplatnit jako „*interpretací pravidlo*“ nebo jako „*korektiv k tomu, aby se neuplatnila trestní odpovědnost*“.

Není smyslem tohoto článku detailně koncipovat korektní přístup k subsidiaritě trestní represe, v její kodifikované podobě. Její vymezení bude proto nastíněno jen rámcově.

Kodifikovaná subsidiarita má dvě (ne)rovnocenné⁶ části – (dostatečnou) společenskou škodlivost a nedostatečnost opatření netrestněprávních. Logickým rozbořením ustanovení (§ 12 odst. 2 TrZ) nelze dospět k jinému závěru než k tomu, že vztah mezi těmito částmi je kumulativní. Trestní odpovědnost proto lze uplatnit pouze tehdy, je-li skutek dostatečně společensky škodlivý a opatření netrestněprávní nedostatečné.

Sporným se jeví, zda ono neuplatnění trestní odpovědnosti znamená, že skutek není trestným činem, tedy zda se subsidiarita projevuje v samotném pojmu trestný čin. Vzhledem k tomu, že materiální stránka (společenská škodlivost) je nutným znakem trestného činu, a ust. § 12 odst. 2 TrZ je nepochybně právě jejím vyjádřením, musí být logicky i takto vyjádřená subsidiarita součástí definice trestného činu.

⁴ Nadpis § 12 „Zásada zákonnosti a zásada subsidiarity trestní represe“ jistě není rozhodující.

⁵ MELZER, Filip. *Metodologie nalézáni práva: úvod do právní argumentace*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, Právnícké učebnice, s. 47–51. ISBN 978-80-7400-382-0.

⁶ Nerovnocennost je zde myšlena ve smyslu axiologickém – viz další text.

Považme také, že přestupek a trestný čin tvoří (i historicky) jakýsi ucelený systém deliktů sankcionujících soukromé subjekty, který je (pomyslně) odstupňován mírou společenské škodlivosti.⁷ Tato jednotka je jen upevněna vzájemně uplatnitelným přístupem *ne bis in idem*⁸, včetně extenzivní, všeobecně uznávané interpretace pojmu „trestní obvinění“ Evropským soudem pro lidská práva (ECHR).⁹

Ostatně, pokud by se subsidiarita aplikovala mimo pojmové vymezení trestného činu, mohlo by dojít k absurdním důsledkům. Určitý skutek označený za trestný čin, avšak považovaný za málo společensky škodlivý, by nebylo možné sankcionovat jako přestupek – viz dikce ust. § 5 PŘZ: „*Přestupkem je společensky škodlivý protiprávní čin..., nejde-li o trestný čin.*“ Nemluvě o dalších nevhodných konotacích mimo oblast trestního práva, pokud by zanedbatelně společensky škodlivé jednání bylo pojmově považováno za trestný čin.¹⁰

Konečně i metodologicky je zřejmé, že argumenty hodnotové bezrozpornosti a formálně systematické argumenty svědčí pro subsumpci subsidiarity na bázi materiální stránky deliktu do pojmu trestný čin. Jevilo by se totiž zcela proti účelu (správně)trestněprávních předpisů, byl-li by méně společností ohrožující/narušující delikt (přestupek) vymezen materiální stránkou, avšak ten více (trestný čin) nikoliv. Nehledě k tomu, že systematické zařazení subsidiarity do základů trestní odpovědnosti vypovídá o jeho vztahu k vymezení trestného činu.

Pokud by ovšem, i přes vše uvedené, byla zvolena jako rovnocenná interpretační varianta ta, která vylučuje subsidiaritu z pojmu trestného činu, nelze

⁷ To je patrné již ze samotného porovnání vyjádření materiální stránky v ust. § 5 zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich (dále PŘZ) a ust. § 12 odst. 2 TrZ.

⁸ Viz ust. § 11 odst. 1 písm. k) trestního řádu.

⁹ Viz např. rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva (ECHR) k zásadě *ne bis in idem* v případě penále za daňový delikt: Rozsudek ECHR ze dne 24. 2. 1994, případ Bendenoun proti Francii, no. 12547/86, Rozsudek ECHR ze dne 15. 11. 2016, případ A a B proti Norsku, nos. 24130/11 a 29758/11 aj.

¹⁰ Např. ust. § 588 občanského zákoníku váže jednu z alternativ absolutní neplatnosti na to, že se jedná „*zjevně přiči dobrým mravům*“. Trestný čin je nepochybně vnímán jako zjevně se dobrým mravům přičící jednání. Na místě by proto bylo, aby civilnímu soud, který nutně nemusí vnímat trestněprocesní aspekty řešení společensky neškodlivého jednání, bylo jasně předestřeno, že se o trestný čin nejedná.

ji i tak přijmout. V tomto případě by totiž bylo nutné upřednostnit námi preferovanou interpretaci, neboť v důsledku užití metodologické *zásady in dubio mitius* lze aplikovat pouze výkladovou variantu výhodnější pro pachatele trestného činu.¹¹ Ze všech zmíněných důvodů je proto také nepřipustný výklad, který by ust. § 12 odst. 2 TrZ přikládal význam „pouhého pravidla interpretačního“.¹²

K tomu lze namítnout, že se zatím argumentovalo především ve vztahu ke společenské škodlivosti, avšak (ne)dostatečnost uplatnění netrestněprávní odpovědnosti zvažována nebyla. Pro možnou záměnu s hodnotově orientovaným termínem *ultima ratio* bych pro dostatečnost netrestněprávního řešení (viz závěr ust. § 12 odst. 2 TrZ: „...*ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.*“) volil výraz odlišný, a to: *sufficiens ratio impenalis* (dále *sufficiens ratio*). Co si představit pod onou dostatečností netrestní právní odpovědnosti?

Mám za to, že tuto část subsidiarity lze vnímat jako řešení vzájemně se prolínajícího systému odpovědnosti trestní a netrestněprávní. *Sufficiens ratio* ovšem nevyjadřuje žádnou konkrétní hodnotu, a v tomto smyslu tak rovněž není přímo principem. Dalo by se říci, že se jedná o jakýsi legislativní prostředek, kterým se upřednostňuje řešení netrestněprávní.¹³ Tím se nepřímou realizuje hodnota přiměřenosti sankcí státu prostřednictvím trestního práva (subsidiarita trestní represe).

Legislativní nástroj *sufficiens ratio* je v důsledku zákonodárcem použité dikce samostatným znakem subsidiarity, a samostatnou podmínkou trestní odpovědnosti. V ust. § 12 odst. 2 TrZ je ovšem natolik těsně (kumulativně/konjunktivně) spjat se společenskou škodlivostí, že vyloučit jej samostatně mimo pojem trestného činu není logicky akceptovatelné. Navíc by vznikaly

¹¹ MELZER, op. cit., s. 205–207.

¹² FENYK, Jaroslav: O subsidiaritě trestní represe a trestním právem jako prostředkem „ultima ratio“ nejen v novém českém trestním zákoníku. In: *Na křižovatkách práva: pocta Janu Musilovi ke sedmdesátým narozeninám*. Praha: C. H. Beck, 2011, Beckova edice právo, s. 108. ISBN 978-80-7400-388-2. Jaroslav Fenyk je vůbec ke kodifikované subsidiaritě velmi kritický, když nejen pochybuje o její interpretační funkci, nýbrž ji dokonce považuje z pohledu legitimacy za nadbytečné a nesrozumitelné ustanovení (FENYK, Jaroslav: Subsidiarita trestní represe – rovnice o mnoha neznámých? *Státní zastupitelství: profesní časopis státních zástupců a státního zastupitelství České republiky*. Praha: Orac, 2013, roč. 11, č. 1, s. 12. ISSN 1214-3758.

¹³ Filip Melzer volí označení „legislativně technický nástroj“ – MELZER, op. cit., s. 55.

zcela nevhodné konotace – např. procesní řešení skutku, který by byl společensky škodlivý (a proto trestným činem), avšak nebyla by z něj v důsledku uplatnění přístupu *sufficiens ratio* vyvozena trestní odpovědnost. A ovšem zde jsou i nastíněné důvody metodologické vztahující se ke společenské škodlivosti.

Jakkoliv je tedy pochybné, zda vymezení subsidiarity v ust. § 12 odst. 2 TrZ je systémově správné,¹⁴ nelze dikci zákona opominout. Jinou věcí ovšem je, že společensky škodlivých skutků, které v důsledku uplatnění netrestněprávní odpovědnosti nejsou trestným činem, identifikujeme minimum.¹⁵ Ostatně v současnosti velmi diskutovaný problém daňových deliktů ve vztahu k principu *ne bis in idem*, tj. za jakých okolností vylučuje sankce za daňový delikt sankci trestní, je jen výrazem neostrého přechodu mezi trestní a jinou právní odpovědností.

Shrneme-li uvedené, tak lze konstatovat následující: subsidiarita trestní represe, tedy pojmové vymezení trestného činu, je určována (dostatečnou) společenskou škodlivostí a nedostatečností netrestněprávní odpovědnosti (*sufficiens ratio*). Společenskou škodlivost, co by faktor viny, lze vykládat jen prostřednictvím jednotlivých znaků skutkové podstaty trestného činu,¹⁶ tedy materiálního naplnění formálních znaků.¹⁷ Skutek, který lze sankcionovat jinými prostředky práva, kterými stát disponuje, natolik výrazně, že se rovnají sankci trestní práva, není trestným činem.

¹⁴ Obdobně ovšem bylo poněkud nesystémové, s ohledem na směšování prvků viny a trestu při definování trestného činu, vymezení dřívější společenské nebezpečnosti v ust. § 3 odst. 4 trestního zákona č. 140/1961 Sb.

¹⁵ Takovým příkladem budiž zrušení právnické osoby (obchodní společnosti), které je výsledkem nucené likvidace. Jsou-li naplněny podmínky zákona (viz ust. § 172 odst. 1 občanského zákoníku či ust. § 93 zákona č. 90/2012 Sb., zákon o korporacích, ve znění zákona č. 458/2016 Sb.), musí soud (ex offio) v civilním řízení nesporném provést likvidaci právnické osoby. Likvidace se tak rovná nejtěžšímu možnému trestu, který může postihnout právnickou osobu v řízení trestním (viz ust. § 16 a násl. zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů).

¹⁶ Společenská škodlivost může být hodnocena „pouze v rámci znaků příslušné skutkové podstaty uvedené ve zvláštní části trestního zákoníku“. KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, Právnické učebnice, s. 209–210. ISBN 978-80-7179-082-2.

¹⁷ Dovolím si jedno přirovnání k materiální stránce trestného činu: Pokud fotbalisty okresního přeboru oblečeme do dresu Realu Madrid, uzavřeme s nimi, jako vedení tohoto slavného fotbalového klubu, hráčské smlouvy a pošleme je do ligového zápasu s Barcelonou, stěží lze hovořit „v materiálním smyslu“ o tom, že zápas hraje Real Madrid.

4 K interpretaci Nejvyšším soudem obecně

Soud či jiný orgán činný v trestním řízení¹⁸ přirozeně odvíjí výklad subsidiarity trestní represe od zákonného vymezení v ust. § 12 odst. 2 TrZ. Judikatura Nejvyššího soudu je pro rozhodovací činnost těchto orgánů, aplikujících právo, nejvýznamnější. Klíčové postavení přitom zaujímá zmíněné Stanovisko (trestního kolegia), jehož argumentaci následující rozhodnutí často přejímají, byť někdy modifikovaně. Určitý vliv na rozhodovací činnost Nejvyššího soudu, potažmo soudů obecných, mají rovněž rozhodnutí Ústavního soudu; zejména ta, která se vyjadřují k pojetí trestního práva jako *ultima ratio*.¹⁹

V následujícím textu nebudou rozhodnutí Nejvyššího soudu k subsidiaritě analyzována komplexně, nýbrž ve vztahu k typickým chybným přístupům. Chybný přístup pak může vést i k nesprávnému právnímu posouzení skutkového stavu. Prezentovány tak budou identifikované převažující chyby obdobného charakteru.

5 Subsidiarita jako floskule

Rozhodnutí Nejvyššího soudu se někdy vyznačují určitými floskulami, které k řešení podstaty věci nijak nepřispívají. Naopak, v nicneříkajícím výroku lze spatřovat nesrozumitelnost/nejednoznačnost, která může vést, zvláště při „vytržení“ z kontextu, k dezinterpretaci.

Již před vydáním Stanoviska se Nejvyšší soud vyjádřil v tom smyslu, že „... *zjištění nedostatečné společenské škodlivosti činu by bylo možné učinit jen zcela výjimečně v případech, v nichž z určitých závažných důvodů není vhodné uplatňovat trestní reprezi. V takovém případě by tedy konkrétní čin z hlediska závažnosti neodpovídal ani těm nejlehčím, běžně se vyskytujícím trestným činům příslušné právní kvalifikace*“ (zvýrazněno autorem).²⁰

¹⁸ Není žádný důvod k tomu, aby bylo i jinému orgánu činnému v trestním řízení než soudu odepřeno se subsidiaritou zabývat, resp. je jeho povinností subsidiaritu zhodnotit.

¹⁹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 7. 2012, sp. zn. III ÚS 1148/09, nález Ústavního soudu ČR ze dne 10. 2. 2011, sp. zn. III ÚS 2523/10, nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 2. 2014, sp. zn. III ÚS 934/13, nález Ústavního soudu ČR ze dne 29. 4. 2014, sp. zn. I. ÚS 3113/13 a nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 5. 2017, sp. zn. II. ÚS 3080/16. Příznačný, a o zakotvenosti principu subsidiarity svědčící fakt je, že „kodifikační proměna“, kdy společenskou nebezpečnost „nahradila“ společenská škodlivost, se v argumentačním přístupu Ústavního soudu výrazněji neprojevila. Samozřejmě, s ohledem na funkci Ústavního soudu, se jedná o stav žádoucí.

²⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 1. 2011, sp. zn. 5 Tdo 17/2011.

Stanovisko pak uvádí: „Úvaha o tom, zda jde o čin, který s ohledem na zásadu subsidiarity trestní represe není trestným činem z důvodu nedostatečné společenské škodlivosti případu, se uplatní za předpokladu, že posuzovaný **skutek z hlediska spodní hranice trestnosti neodpovídá běžně se vyskytujícím trestným činům dané skutkové podstaty** (zvýrazněno autorem).“

Názor Stanoviska pak v podstatě jen zopakovalo další rozhodnutí Nejvyššího soudu: „*Není však zcela vyloučeno, aby s poukazem na zásadu subsidiarity trestní represe nebyla trestní odpovědnost uplatněna... jestliže... je celková společenská škodlivost případu... natolik nízká, že nedosahuje ani dolní hranice trestnosti běžně se vyskytujících trestných činů dané základní skutkové podstaty* (zvýrazněno autorem)“.²¹

Uvedené výroky nijak subsidiaritu resp. společenskou škodlivost neosvětlují. Vlastně se jedná o jakousi definici kruhem, kdy se tvrdí, že společensky škodlivé je to jednání, které je více společensky škodlivé než nejméně škodlivé skutky, které ještě trestným činem jsou. Uvedené výroky nestojí v rozhodnutí samostatně a jsou doplněny výroky dalšími, které osvětlují náhled daného rozhodnutí na subsidiaritu trestní represe. Problém spočívá v tom, že orgány činné v trestním řízení (případně obhájce obviněného) mohou snadno v takovém výroku najít (byť domnělou) oporu ve svých závěrech, které se však již neztotožňují s argumentací v rozhodnutí Nejvyššího soudu. Z toho rezultuje závěr, že zmíněné obraty jsou nejen bezobsažné, ale především poskytují (pochybnou) oporu k dovozování společenské (ne)škodlivosti na základě nekorektních argumentů.

6 Aplikace prvků individualizace trestu při hodnocení viny

Zásadním problémem je nejednoznačné rozlišování subsidiarity trestní represe z pohledu viny (úroveň 2) a z pohledu individualizace trestu (úroveň 3). Chybný přístup vychází především z názoru, že ust. § 39 odst. 2 TrZ určuje společenskou škodlivost. Připomeňme si znění tohoto ustanovení: „*Povaha a závažnost trestného činu jsou určovány zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem*“.

²¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 11. 2016, sp. zn. 8 Tdo 1362/2016.

Nesprávné pojetí bylo zřetelně nasměrováno již tvůrci trestního zákoníku z roku 2009, když v důvodové zprávě k tomuto zákonu je zmíněno: „...*společenská škodlivost je určována povahou a závažností trestného činu, jak to vyplývá z § 39 odst. 2*“.²²

Proto není divu, že již rozhodnutí před Stanoviskem odvíjí společenskou škodlivost od faktorů individualizace trestu uvedených v § 39 odst. 2 TrZ: „*Z uvedené přehledu je patrné, že obviněný je osobou, která nikdy nevlastnila řídičský průkaz, a i přes tuto skutečnost se opakovaně, lze říci i soustavně, dopouští trestných činů, i přes předchozí odsouzení, a to i kromě trestu zákazu činnosti, i k výraznějším trestům spojeným i s odnětím svobody. Tyto skutečnosti svědčí o zatvrzelosti obviněného a trvalém nerespektování soudních rozhodnutí, a nedodržování povinností, které z nich pro obviněného vyplývají. Kromě těchto skutečností, které významně zvyšují závažnost činu obviněného, je nutné zmínit i to, že obviněný čin spáchal v noční době v zimním období, což jsou další skutečnosti, které škodlivost činu zvyšují*“.²³ Společensky škodlivý je tak skutek údajně (mj.) proto, že pachatel je „nenapravitelným“ recidivistou a pro závažné okolnosti spáchání (zima a tma).

Stanovisko pak takový přístup jako správný jen utvrzuje vyjádřením: „*Společenskou škodlivost nelze řešit v obecné poloze, ale je ji třeba zvažovat v konkrétním posuzovaném případě u každého spáchaného méně závažného trestného činu, u něhož je nutné ji zhodnotit s ohledem na intenzitu naplnění kritérií vymezených v § 39 odst. 2 tr. zákoníku, a to ve vztahu ke všem znakům zvažované skutkové podstaty trestného činu a dalším okolnostem případu*“.

Jako ilustrativní z mnoha obdobných rozhodnutí, bych zvolil judikát, na kterém lze prezentovat komplexně provázanost celého nesprávného přístupu a (nesprávného) závěru, který z něj vyplývá: „*Vždy je nezbytné posuzovat konkrétní okolnosti případu z hlediska povahy a závažnosti trestného činu ve smyslu kritérií obsažených v § 39 odst. 2 tr. zákoníku, a jeho společenskou škodlivost se zřetelem na zásadu subsidiarity trestní represe, jak je vyjádřena v ustanovení § 12 odst. 2 tr. zákoníku... Nejvyšší soud má za to, že závěry odvolacího soudu odpovídají*

²² Důvodová zpráva k § 12 návrhu zákona č. 40/2009 Sb. In: *ASPI* [právní informační systém] WoltersKluwer ČR [cit. 25. 12. 2017]. V této souvislosti považuji za protismyslný další komentář, který tvrdí, že dřívější pojem nebezpečnost byl opuštěn „*i pro jeho obsahovou nevhodnost, kdy z hlediska své povahy směřuje do budoucna*“. Vždyť co jiného než aspektem budoucnosti je výklad společenské škodlivosti dle kritérií § 39 TrZ!

²³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 8. 2011, sp. zn. 8 Tdo 950/2011.

záměru zákonodárce tak, jak byl vyložen i ve sbora citovaném stanovisku trestního kolegia Nejvyššího soudu... je třeba zvažovat vždy všechny konkrétní okolnosti případu a osobu pachatele, jak odvolací soud správně v posuzovaném případě učinil... Rovněž postoj obviněné, která od počátku spolupracovala s orgány činnými v trestním řízení a svého činu litovala, opět svědčí pro závěr, že vůči ní z hlediska jejího dalšího života a možností její nápravy, není třeba v zájmu ochrany společnosti a ochrany práv fyzických a právnických osob, uplatňovat trestní represí, a postačí posouzení tohoto případu ve správním řízení²⁴.

Uvedené rozhodnutí „se hlásí“ k názorové linii „důvodová zpráva – Stanovisko“, jejímž důsledkem je pojetí společenské škodlivosti jako výraz povahy a závažnosti skutku. Dokonce jde tak daleko, že zvažuje i chování pachatelky po spáchání trestného činu. Jako pomyslný „vrchol“ těchto úvah je vyjádřen názor, že (v důsledku takto pojímané společenské neškodlivosti) postačí uplatnění odpovědnosti netrestněprávní – tedy *sufficiens ratio* (sankce ve správním řízení) je zaměňována s materiální stránkou trestného činu (o nekorektnosti takového závěru viz blíže kapitola (Ne)samostatnost *sufficiens ratio*).

Skutečnost, že nelze zaměňovat společenskou škodlivost (vinu) s prvky individualizace trestu, byla již přesvědčivě zdůvodněna,²⁵ takže bych si jen dovolil doplnit následující. Systémově i systematicky postrádá uplatňování kritérií § 39 odst. 2 TrZ na společenskou škodlivost dle § 12 odst. 2 TrZ jakoukoliv oporu a zcela by popíralo ideu nahrazení společenské nebezpečnosti společenskou škodlivostí. Spojitost mezi § 12 odst. 2 TrZ a § 39 odst. 2 TrZ, kterou vyjadřuje důvodová zpráva k trestnímu zákoníku, je argumentem historického subjektivního výkladu, který oproti argumentům objektivně recentního výkladu (argumenty systematické a axiologické) nemá váhu.²⁶

Rozdíl mezi společenskou škodlivostí, která se projevuje při posuzování viny, a závažností, která se projevuje při ukládání trestu, lze také demonstrovat na jednoduchém příkladu: Pokud zloděj odcizí v obchodě věc, ačkoliv byl za trestný čin krádež v posledních třech letech odsouzen, přichází pro jeho jednání v úvahu kvalifikace jako „recidivní“ krádeže (§ 205 odst. 2 TrZ). Bude-li

²⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 9. 2015, sp. zn. 11 Tdo 1026/2015.

²⁵ Viz uvedené publikace Vladimíra Kratochvíla.

²⁶ MELZER, op. cit., s. 197–209. K tomu blíže viz např. KOTLÁN, Pavel. Hmotněprávní subsidiarita trestní represe a její aplikace na ekonomickou kriminalitu. In: *ASPI* [právní informační systém]. WoltersKluwer ČR [cit. 10. 12. 2017].

odcizenou věcí taková, jejíž hodnota se blíží nule (např. dva rohlíky), konstatujeme nízkou společenskou škodlivost (objektu) a o trestný čin se tak jednat nebude. Bude-li odcizenou věcí taková, kterou v dané situaci pachatel nutně potřebuje a jejíž hodnota není příliš vysoká (např. balíček masa), projeví se to při ukládání trestu (viz pohnutka, okolnosti, za kterých byl skutek spáchán apod.). Příklad první je tak o samotném naplnění/nenaplnění zákonných znaků tohoto trestného činu, případ druhý o intenzitě naplnění. V soukromém právu by (snad) takové situaci mohlo odpovídat rozlišování mezi „právním“ jednáním nicotným, kterému schází některý z pojmových znaků právního jednání, a právním jednáním neplatným, kdy se definičně o právní jednání jedná, avšak některá náležitost není (v dostatečné intenzitě) naplněna.

Aby bylo patrné, že rozhodovací činnost Nejvyššího soudu je v této otázce výrazně nejednotná, dovoluji si jako shrnutí uvést vyjádření z rozhodnutí, jež naopak reprezentuje korektní pohled na subsidiaritu: „*Hodnocení kritérií vymezených v § 39 odst. 2 tr. zákoníku se pak uplatní pouze z hlediska povahy a závažnosti spáchaného trestného činu při stanovení druhu a výměry trestu ve smyslu § 39 a násl. tr. zákoníku*“.²⁷

7 Subsidiarita vztahována na soukromoprávní postup

V mnoha případech Nejvyšší soud řešil situace, kdy se jako „kulisa“ trestného činu objevil soukromoprávní vztah, jehož narušení bylo vlastně důvodem zájmu trestního práva. Dalo by se také říci, kdy trestný čin „kopíroval“ soukromoprávní delikt. Názor Nejvyššího soudu ve Stanovisku není k této otázce jednoznačný: „*Na druhé straně je třeba uvést, že princip „ultima ratio“ nelze vykládat v tom smyslu, že trestní postih závisí pouze na tom, zda byly či nebyly, příp. jakým způsobem, uplatněny i mimotrestní právní prostředky, neboť ho ani u vztahů, které mají soukromoprávní základ a kterým je trestním zákoníkem poskytována i trestněprávní ochrana, nelze uplatňovat tak široce, aby to prakticky vedlo k negaci použití prostředků trestního práva jako nástroje k ochraně majetku, závažkových vztahů apod.*“ Nejvyšší soud zde tak zjevně lavíruje mezi uvědoměním si role subsidiarity trestní represe a možností její aplikace na trestnost skutku. Ovšem formulace naznačuje, že „soukromoprávní základ“ vztahu by se při uplatnění hmotněprávní subsidiarity měl zvlášť zohlednit.

²⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 3. 2016, sp. zn. 8 Tdo 289/2016.

Pravděpodobně pod vlivem (určité) judikatury Ústavního soudu, která je ve svých závěrech jednoznačnější, se pak úvahy Nejvyššího soudu formovaly (budou formovat?) nežádoucím směrem. Viz např. (opatrnější) rozhodnutí Ústavního soudu z roku 2014: „*Tímto principem se vyjadřuje myšlenka, že k použití tak přísného prostředku, jakým je trestní právo, spojeného s razantními zásadami do lidských práv a svobod, se má sáhnout až v případech nezbytní, tj. tehdy, jestliže k nápravě důsledků protiprávního jednání a k účinné ochraně společnosti nepostačují jiné, mírnější prostředky, ať již prostředky, jimiž disponují jiná právní odvětví, nebo prostředky mimoprávní. Tyto mimotrestní prostředky mají mít zásadně přednost*“.²⁸

...a nejnověji (razantnější) názor: „*Obecné soudy se měly při zvažování, zda aplikovat tento princip či nikoliv, zaměřit na existenci a možnost efektivního použití jiných prostředků k dosažení ochrany vlastnictví jako sledovaného legitimního cíle. Měly mnohem konkrétněji odůvodnit, proč podle jejich názoru takové prostředky k dispozici nebyly, a proč neexistovala jiná možnost než trestní postih stěžovatele...*“; což ústí v závěr o chápání trestního práva „...*jako krajního prostředku, který by neměl být použit tam, kde je věc možné řešit například soukromoprávně* (zvýrazněno autorem). *Lze z nich proto dovozovat základní právo každého nebyť trestán, pokud lze účinně využít dostupných prostředků jiných právních odvětví*“.²⁹

Nejednoznačné vyjádření Stanoviska a naopak jednoznačné vyjádření Ústavního soudu se na judikatuře Nejvyššího soudu (a nepochybně i na rozhodovací praxi orgánů činných v trestním řízení) negativně projeví v tom směru, že se zde zjevně objevuje (byť nevím nakolik upřímná) snaha vypořádat se s tím, zda pro daný skutek existovaly soukromoprávní (či jiné netrestní) prostředky nápravy, v horším případě je soukromoprávnímu řešení přikládán zásadní význam pro určení společenské (ne)škodlivosti.

Příkladem prvního přístupu je dikce: „*Při úvaze, zda s přihlédnutím k zjištěné společenské škodlivosti nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu, soud zvažuje zejména navažující právní úpravu odpovědnosti za protiprávní čin v oblasti práva správního, občanského, obchodního apod.* (zvýrazněno autorem), *při zvažování přístupu, že ochrana právních statků má být v prvé řadě uplatňována prostředky těchto jiných právních odvětví, a teprve tam, kde je taková ochrana*

²⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 2. 2014, sp. zn. III. ÚS 934/13.

²⁹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 5. 2017, sp. zn. II. ÚS 3080/16.

neúčinná a kde porušení ochranných vztahů naplňuje znaky konkrétní skutkové podstaty trestného činu, je namístě uplatňovat trestní odpovědnost“.³⁰

Příkladem druhého přístupu je (zcela nesprávný) názor: „**Pokud bylo již v civilním řízení rozhodnuto o náhradě za způsobenou nemajetkovou újmu** (zvýrazněno autorem), která vznikla poškozené osobě odhysláním vědomě nepravdivé reportáže, je třeba tuto skutečnost vzít v úvahu i při posouzení společenské škodlivosti podle § 12 odst. 2 tr. zákoníku činu, kterým pachatel formálně naplnil znaky přečinnu pomluvy podle § 184 tr. zákoníku“.³¹

Jak již bylo řečeno v úvodním výkladu při odlišení úrovní subsidiarity trestní represe, tato subsidiarita je vyjádřením názoru, že uplatnění trestního práva je nejkrajnější prostředek, který stát volí k nápravě společensky nežádoucího jednání. Z tohoto důvodu lze porovnávat pouze prostředky nápravy, které stát užívá (může užít) proti škůdci; nikoliv brát při definici trestného činu, zahrnujícího společenskou škodlivost, v úvahu možnost nápravy prostředky práva soukromého.³² Prezentoval bych to na následujícím přírovnání: Dlužník, který má svůj závazek zajištěn zástavním právem ke své bytové jednotce, se také nemůže zprostit svého závazku splatit dluh věřiteli/zástavci s poukazem na to, že mu nájemce v tomto bytě neplatí nájem, tj. nesplněním závazku třetí osoby, jež se vztahem (zástavní) dlužník – věřitel/zástavce nesouvisí. Podobně pak v případě subsidiarity: Pachatel, který se dopustil trestného činu (má svůj „dluh“ vůči státu), nemůže být považován za beztrestného („zbavit se dluhu“) proto, že poškozený (třetí osoba) nevyužil soukromoprávní ochrany, která s trestněprávním vztahem pachatel–stát nijak nesouvisí.

Přístup, který zohledňuje v úvaze o vymezení trestného činu soukromoprávní řešení situace, a v tomto je nerozhodné, zda byly soukromoprávní prostředky úspěšně realizovány či vůbec použity, je tak zjevně nekorektní. Již samotné nerozlišování sankcí, které jsou (ex officio) realizovány veřejnou mocí, a možnostmi poškozeného uplatnit svůj nárok soukromoprávní cestou je chybné. První uvedené je totiž záležitost, jež má na *sufficiens ratio* vliv, druhé, co by zcela náhodné, větší či menší prolnutí s prostředky práva soukromoprávního, nikoliv.

³⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 4. 2013, sp. zn. 8 Tdo 313/2013.

³¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 11. 2014, sp. zn. 8 Tdo 149/2014.

³² Ještě jedno přírovnání.

Souhlasím tak s tím, že v tomto nesprávném pojetí subsidiarity (z hlediska viny) nelze shledávat uplatnění ústavní zásady *nullum crimen sine lege*,³³ nýbrž se naopak jedná o porušení této zásady.³⁴ Obsah zákona, tj. vymezení § 12 odst. 2 TrZ totiž nelze vykládat tak, že by pod *sufficiens ratio* (či společenskou škodlivost) byla subsumována aktivita soukromých subjektů (jež je výrazem autonomie jejich vůle).

Z jiného úhlu pohledu lze říci, že i zde se jedná o neodlišení jednotlivých úrovní subsidiarity. Chybná interpretace totiž vlastně dotváří právo, tj. dekriminalizuje skutky, které zákonodárce považuje za trestné činy. Podkladem pro tuto (nekorektní) činnost je jí fakt, že poškozený nepostupoval (dostatečně iniciativně) soukromoprávní cestou. To ovšem vede k nepřijatelnému závěru, že stát nemá monopol na určení toho, co je trestné, nýbrž že i aktivita adresáta práva, dokonce „třetí osoby“ (tj. někoho mimo vztah pachatel-stát) je pro toto určení významná.

8 (Ne)samostatnost *sufficiens ratio*

Poslední problém, kterému se budeme věnovat, vyplývá již ze samotného nerespektování logické struktury zákonného textu v ust. § 12 odst. 2 TrZ.

Stanovisko k subsidiaritě uvádí, že má být aplikována: „... jako korektiv k tomu, aby se neuplatnila trestní odpovědnost, i když byl spáchán trestný čin (menší závažnosti), tj. byly naplněny všechny znaky uvedené v trestním zákoně, ale nejde o případ společensky škodlivý, protože neodpovídá ani nejméně závažným, běžně se vyskytujícím případům takového trestného činu, **popř. navíc k jeho postihu postačí uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu** (zvýrazněno autorem), a proto se v důsledku použití zásady subsidiarity trestní represe ve shora uvedeném smyslu neuplatní trestní odpovědnost za takový trestný čin“.

Tento poněkud nejasný výrok naznačuje, že dle § 12 odst. 2 TrZ není společenská škodlivost na stejné úrovni se *sufficiens ratio*, resp. že společenská škodlivost je podmínka trestnosti nutná a *sufficiens ratio* nahodilá.

³³ Viz čl. 40 Listiny: „Jen zákon stanoví, které jednání je trestný činem...“.

³⁴ Viz KANDOVÁ, Katarína. Nad zásadou subsidiarity trestní represe (nejen) u majetkových trestných činů ve světle recentního rozhodnutí Ústavního soudu. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*, Praha: C. H. Beck, 2017, roč. 25, č. 17, s. 589. ISSN 1210-6410.

Nepřekvapuje proto, že některá následující rozhodnutí Nejvyššího soudu vedou buď ke zmatení pojmů: viz již zmíněný názor zabývající se společenskou škodlivostí, plynule přecházející do *sufficiens ratio*: „...Rovněž postoj obviněné, která od počátku spolupracovala s orgány činnými v trestním řízení a svého činu litovala, opět svědčí pro závěr, že vůči ní z hlediska jejího dalšího života a možnosti její nápravy, není třeba v zájmu ochrany společnosti a ochrany práv fyzických a právnických osob, uplatňovat trestní represí, a postačí posouzení tohoto případu ve správním řízení“;³⁵ nebo přímo k závěru, že absence společenské škodlivosti rovná se nutně přítomnost *sufficiens ratio*: „Společenskou škodlivost činu podle § 12 odst. 2 tr. zákoníku a pravidlo *ultima ratio* nelze zkoumat odděleně. Jestliže je v konkrétní věci odůvodněn závěr o existenci společenské škodlivosti, je tím současně odůvodněno použití prostředků trestního práva v souladu s pravidlem *ultima ratio*“.³⁶

Z již předchozích rozborů jiných výkladových nesprávností vyplynulo, že *sufficiens ratio* je problematický, avšak nepochybně samostatný faktor subsidiarity trestní represe kodifikované ust. § 12 odst. 2 TrZ. Logicky – jedná se o kumulativně stanovené podmínky ve formálně logickém vztahu konjunkce – proto nelze přijmout takový výklad, který *sufficiens ratio* označuje za méněcennou („popřípadnou“) podmínku trestnosti skutku, nebo takový, který jí samostatnou existenci/vliv nepřiznává. Kromě logické metody, která nepřipouští odlišný výklad, lze připomenout i zmíněný příklad nucené likvidace právnické osoby. Pokud existuje byť jediný případ, kdy pro sankcionování společensky škodlivého skutku existuje minimálně stejně citelný prostředek netrestněprávní, je tím i v aplikační rovině odůvodněna samostatnost *sufficiens ratio*.

9 Závěrem

Princip subsidiarity trestní represe je neodmyslitelnou součástí demokraticky fungujícího právního systému. V českém právním řádu byla subsidiarita trestní represe kodifikována v ust. § 12 odst. 2 TrZ, a to nikoliv „šťastným“ způsobem. Od samého počátku je toto ustanovení interpretováno velmi rozdílně, což přirozeně vede k nepředvídatelnému rozhodování obecných i nejvyšších soudů.

³⁵ NS ČR, sp. zn. 11 Tdo 1026/2015.

³⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 3. 7. 2014, sp. zn. 11 Tdo 584/2014.

Toto pojednání se pokusilo nastínit určité nesprávné přístupy v rozhodování Nejvyššího soudu při výkladu subsidiarity trestní represe. Nutno přitom zdůraznit, že nejzávažnější pochybení lze shledávat v zaměňování jednotlivých úrovní subsidiarit, tedy ve směřování pojmu trestný čin buď se zákonodárcem stanovenou kriminalizací určitého jednání nebo s prvky individualizace trestu. To samozřejmě může vést, a také vede, ke zcela odlišným závěrům, zda je konkrétní jednání trestným činem či nikoliv.

Kromě uvedeného, nejednoznačného ust. § 12 odst. 2 TrZ, které (pravděpodobně v rozporu se záměrem zákonodávce) osamostatnilo hodnotově neutrální *sufficiens ratio* (dostatečnost netrestněprávní odpovědnosti), zřejmě přispívá k nekorektním závěrům v judikatuře Nejvyššího soudu (a samozřejmě nejen tam, ale i např. při rozhodování Ústavního soudu) metodologická neukotvenost a nedostatečně hluboké promyšlení určitých institutů trestního práva hmotného. Pokud tedy nebudeme uvažovat o změně zákonného vyjádření (hmotněprávní) subsidiarity, je vhodné naznačeným směrem zdokonalit přístup k subsidiaritě trestní represe, tak, aby rozhodnutí soudů byla korektní a předvídatelná.

Literature

Důvodová zpráva k § 12 návrhu zákona č. 40/2009 Sb. In: *ASPI* [právní informační systém] WoltersKluwer ČR [cit. 25. 12. 2017].

FENYK, Jaroslav. Subsidiarita trestní represe – rovnice o mnoha neznámých? *Státní zastupitelství: profesní časopis státních zástupců a státního zastupitelství České republiky*, Praha: Orac, 2013, roč. 11, č. 1, s. 8–13. ISSN 1214-3758.

FENYK, Jaroslav. O subsidiaritě trestní represe a trestním právem jako prostředku „ultima ratio“ nejen v novém českém trestním zákoníku. In: *Na křižovatkách práva: pocta Janu Musilovi ke sedmdesátým narozeninám*. Praha: C. H. Beck, 2011, Beckova edice právo, s. 81–108. ISBN 978-80-7400-388-2.

KANDOVÁ, Katarína. Nad zásadou subsidiarity trestní represe (nejen) u majetkových trestných činů ve světle recentního rozhodnutí Ústavního soudu. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*, Praha: C. H. Beck, 2017, roč. 25, č. 17, s. 581–589. ISSN 1210-6410.

KOTLÁN, Pavel. Hmotněprávní subsidiarita trestní represe a její aplikace na ekonomickou kriminalitu. In: *ASPI* [právní informační systém]. WoltersKluwer ČR [cit. 10. 12. 2017].

KRATOCHVÍL, Vladimír. Případ, trestný čin, společenská škodlivost a vina v trestním právu (o zásadě subsidiarity trestní represe trochu jinak). *Právník: teoretický časopis pro otázky státu a práva.*, Praha: Nákladem Jednoty právníků, 2015, roč. 154, č. 7, s. 539–557. ISSN 0231-6625.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, Právnícké učebnice. ISBN 978-80-7179-082-2.

MELZER, Filip. *Metodologie nalézáni práva: úvod do právní argumentace*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, Právnícké učebnice. ISBN 978-80-7400-382-0. 276 s.

Judicature

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 19. 1. 2011, sp. zn. 5 Tdo 17/2011.

Nález Ústavního soudu ze dne 10. 2. 2011, sp. zn. III ÚS 2523/10.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 8. 2011, sp. zn. 8 Tdo 950/2011.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26. 7. 2012, sp. zn. III ÚS 1148/09.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 4. 2013, sp. zn. 8 Tdo 313/2013.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 2. 2014, sp. zn. III ÚS 934/13.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 2. 2014, sp. zn. III. ÚS 934/13.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 29. 4. 2014, sp. zn. I. ÚS 3113/13.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 3. 7. 2014, sp. zn. 11 Tdo 584/2014.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 11. 2014, sp. zn. 8 Tdo 149/2014.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 9. 2015, sp. zn. 11 Tdo 1026/2015.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 3. 2016, sp. zn. 8 Tdo 289/2016.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 11. 2016, sp. zn. 8 Tdo 1362/2016.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 5. 2017, sp. zn. II. ÚS 3080/16.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23. 5. 2017, sp. zn. II. ÚS 3080/16.

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva (ECHR) ze dne 15. 11. 2016, případ A a B proti Norsku, nos. 24130/11 a 29758/11.

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva (ECHR) ze dne 24. 2. 1994, případ Bendenoun proti Francii, no. 12547/86.

Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 1. 2013, sp. zn. 301/2012.

Contact – e-mail

pavel.kotlan@seznam.cz

Zásady uplatňované při ukládání trestů

Kateřina Kovářová

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

V příspěvku se zaměřím na obecné zásady, které se projevují při ukládání trestů pachatelům trestných činů a které jsou trestním zákoníkem obecně vymezeny v § 36 a následujících. Nejprve ve svém příspěvku vymezím tyto jednotlivé zásady, pokusím se je čtenáři přiblížit a následně nastínit jejich prostoupení do praxe prostřednictvím judikatury soudů. Největší pozornost však budu věnovat zásadě nulla poena sine lege, a to právě s ohledem na nedávná rozhodnutí Ústavního soudu, která se vyjadřovala i ve vztahu právě k této zásadě trestního práva.

Keywords in original language

Nulla poena sine lege; přiměřenost trestů; trest; zásady pro ukládání trestů.

Abstract

In this Article I will focus on general principles applying to imposition of criminal sanctions to offenders. These general principles are generally defined in section 36 and following of Criminal Code of the Czech Republic. First I will define these principles, I will try to bring the reader closer to them and then outline their application into practice through the case law. I will devote the greatest attention to the principle called nulla poena sine lege and that is precisely in view of the recent decisions of the Constitutional Court of the Czech Republic, which also expressed itself in relation to this principle of criminal law.

Keywords

Criminal Sanction; Nulla poena sine lege; Principles Applying to Imposition of Criminal Sanctions; Proportionality of Criminal Sanctions.

1 Úvod¹

V každém odvětví práva lze nalézt obecné zásady, které jsou v praxi aplikovány na konkrétní právní vztah. Nejinak je tomu i v případě trestního práva, které disponuje zásadami hmotněprávními, ale i těmi procesněprávními, avšak s ohledem na zaměření příspěvku se budu blíže věnovat oněm hmotněprávním zásadám, a to konkrétně zásadám, které se uplatňují při ukládání trestu pachateli trestného činu.

Existuje mnoho třídění těchto zásad, avšak pokud se budu držet třídění dle Kratochvíla, lze hmotněprávní zásady chápat jako zásady obecné (mezi které by bylo možné zařadit například zásadu zákonnosti, přiměřenosti, humanismu atd.), zásady zvláštní (tj. zásady meziodvětvové) a zásady specifické (tj. zásady odvětvové), které lze dále rozlišovat v tom smyslu, zda jsou společnými zásadami jak pro vinu, tak pro trest a nebo zásadami pouze pro vinu nebo zásadami pouze pro trest.² V rámci svého příspěvku se zaměřím na zásady, které se pojí s ukládáním trestů a dle výše nastíněného třídění se tak bude jednat o zvláštní a specifické zásady trestů.

2 Zásady pro ukládání trestů

Jak bylo uvedeno výše, v příspěvku se budu blíže zabývat rozbořem zásad, které se uplatňují při ukládání trestů pachateli trestného činu. Než však přistoupím k jejich bližšímu rozboru tak, jak jsou vymezeny zákonem č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“), ráda bych, aby nezůstal opomenut také jejich ústavněprávní základ, jelikož v usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, jak vyplývá ze změny provedené ústavním zákonem č. 162/1998 Sb. (dále jen „Listina“), dle článku 39 *jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit*. Stejně tak v následujícím článku 40 odst. 1 Listiny je stanoveno, že *jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy*. Dále bych jako poslední zmínila v souvislosti s ukládáním trestů také odst. 6 téhož

¹ Tento příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu specifického výzkumu na téma „Vývojové tendence trestní politiky“ (MUNI/A/1348/2016).

² Více k tomu viz KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 21–59.

článku Listiny, který stanoví, že *trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější*.³

Stejně tak jako není možno opomenout ústavněprávní rovinu trestněprávních zásad souvisejících s trestáním, mám za to, že nelze alespoň nezmínit, že k zásadám trestů se vymezuje i mezinárodní právo, v daném případě mám na mysli Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“), a to konkrétně článek 7 – *uložení trestu jen na základě zákona*, který v krátkosti rovněž zmíním dále v příspěvku, a to v souvislosti se zásadou zákonnosti trestů.

Po připomenutí ústavněprávního základu a vzpomenutí rovněž na Úmluvu s mezinárodním dopadem, bych se ráda přesunula k vymezení jednotlivých zásad uplatňovaných při ukládání trestů tak, jak jsou vymezeny a chápány vnitrostátní právní úpravou, a to tedy úpravou obsaženou v trestním zákoníku v § 36 a následujících. Trestní zákoník v § 36 stanoví, že trestními sankcemi jsou chápány tresty a ochranná opatření. Níže se budu věnovat vymezení pouze některých vybraných zásad, nebudu vzpomínat všechny a rovněž by bylo mylné, pokud by čtenář nabyl dojmu, že v tomto příspěvku zmíněné zásady, jsou zároveň taxativním výčtem zásad dopadajících na ukládání trestů. Nejedná se o vyčerpávající výčet, ale pouze o výčet vybraných zásad, a to s ohledem na nedávnou judikaturu a vybraná rozhodnutí Ústavního soudu, ve kterých se k některým zásadám blíže vyjadřoval a aplikoval je na jím posuzovaný případ.

3 Zásada zákonnosti trestů (*nulla poena sine lege*)

Jako první zásadu, které se budu věnovat o něco více než zásadám následujícím, je zásada zákonnosti trestů, neboli zásada velmi dobře známá také pod latinským označením *nulla poena sine lege*, které by bylo možno volně přeložit jako žádný trest bez zákona⁴, čímž se opět vrátím k článku 39 Listiny, jehož

³ Více k § 37 viz VANDUCHOVÁ, Marie. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník (EVK)*. 2012, s. 496–501. Dostupné z: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

⁴ K tomu srovnej HALL, Jerome. *Nulla poena sine lege*. In: VAN KEMPEN, PIET HEIN P.H.M.C. (ed.). *Criminal Law and Human Rights*. Farnham; Burlington, Vt.: Ashgate, 2014, s. 277.

znění jsem uváděla výše. Vyjádření této zásady je však obsaženo rovněž v trestním zákoníku, a to v případě trestních sankcí hned na dvou místech, a to nejprve v § 12 odst. 1 trestního zákoníku, který stanoví, že *jen trestní zákon vymezuje trestné činy a stanoví trestní sankce, které lze za jejich spáchání uložit* a dále také v § 37 odst. 1 trestního zákoníku, který stanoví, že *trestní sankce lze ukládat jen na základě trestního zákona*.

V souvislosti s výše uvedeným se neubráním tomu, abych nezmínila, že v minulosti Ústavní soud rozhodoval také ve věci, ve které bylo prostřednictvím podzákoného předpisu vymezeno, jaká jednání jsou trestná, což Ústavní soud označil za protiústavní, porušující článek 39 Listiny. Konkrétně lze zmínit rozhodnutí ve věci Vyhlášky města Ústí nad Labem č. 40/1995, která se týkala zákazu propagace stran a hnutí šířících národnostní, rasovou, náboženskou a třídní nenávist na území města Ústí nad Labem. V dané věci šlo o to, že obecně závazná vyhláška ve svém článku 3 odkazovala na konkrétní ustanovení v té době účinného trestního zákona (§ 260 a § 261) a to s tím, že v případě porušení předchozích článků této vyhlášky bude takové jednání potrestáno uložením sankce dle ustanovení trestního zákona, na které bylo ve vyhlášce odkazováno.⁵ Ústavní soud uvedl, že „*v právním řádu České republiky neexistuje zákonné zmocňující ustanovení k vydávání obecně závazných vyhlášek, stanovících jednání, které je trestným činem, a s ohledem na čl. 39 Listiny základních práv a svobod by takovéto zákonné zmocnění bylo nutno považovat za protiústavní*.“⁶ S ohledem na uvedené, byla výše vymezená obecně závazná vyhláška, tj. podzákoný předpis, zrušena dnem vyhlášení nálezu Ústavního soudu ve Sbírce zákonů.

Aby bylo učiněno zákonnosti trestů zadost, „*musí být druhy trestních sankcí a podmínky pro jejich ukládání zákonem stanoveny s potřebnou mírou určitosti, srozumitelnosti a přesnosti. Zároveň však musí jejich právní úprava soudci poskytovat dostatečný prostor k tomu, aby mohl uložit trestní sankci, která bude co nejvíce odpovídat zvláštnostem jednotlivého případu (zásada individualizace trestní sankce)*.“⁷

⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 19. 12. 1995, sp. zn. Pl.ÚS 29/95 (N 85/4 SbNU 301).

⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 19. 12. 1995, sp. zn. Pl.ÚS 29/95 (N 85/4 SbNU 301).

⁷ VANDUCHOVÁ, Marie. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník (EVK)*. 2012, s. 496–501. Dostupné z: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

Nelze však zásadu zákonnosti trestů vnímat pouze v souvislosti s ukládáním trestů, ale také v rovině jejich výkonu, „neboť teprve tehdy dochází ke realizaci jejich obsahu, který spočívá v zásadu do práv a svobod občanů nebo je s ním spojen. Jen přesné vymezení způsobu výkonu trestních sankcí je zárukou uskutečnění obecných zásad stanovených pro trestní sankce... a zárukou dosažení jejich účelu.“⁸

V úvodu článku jsem slibovala, že zmíním nedávná rozhodnutí Ústavního soudu, ve kterých se Ústavní soud k zásadě zákonnosti trestů vyjadřoval. Výše jsem již zmiňovala plenární náleží Ústavního soudu, který zrušil obecně závaznou vyhlášku, která se dostala do rozporu se zásadou zákonnosti trestů. Než však přistoupím k oněm nedávným rozhodnutím, mám za to, že je třeba zmínit také některá další rozhodnutí Ústavního soudu. V jednom ze svých rozhodnutí Ústavní soud uvedl, že „výrazným znakem právního státu je také to, že vymezení trestného činu, stíhání jeho pachatele a jeho potrestání je věcí vztahu mezi státem (jím reprezentovanou státní mocí) a pachatelem, a to za nepostradatelné podmínky, že totiž právě stát svými orgány rozhoduje podle pravidel trestního řízení o tom, zda byl trestný čin spáchán.“⁹ Ústavní soud se rovněž vyjadřoval k zásadě zákonnosti v souvislosti s možnou resp. nemožnou zpětností a uvedl, že „z ústavního principu nullum crimen, nulla poena sine lege jednoznačně plyne, že skutek, za nějž je pachatel potrestán, musí být trestný po celou dobu jeho páčání; retroaktivita trestního zákona je zcela vyloučena. Ani tehdy, jestliže doba spáchání skutku (u tzv. trvajících nebo pokračujících deliktů) zahrnuje dobu jednak před stanovením trestnosti a jednak po zavedení trestnosti, nelze v žádném případě odsoudit pachatele za dobu před stanovením trestnosti, jež nastává až dnem účinnosti trestní normy.“¹⁰

V souvislosti s výše uvedeným bych opět ráda zmínila čl. 7 Úmluvy, který v odst. 1 vymezuje „záka z retroaktivní aplikace trestního práva v neprospěch obviněného... zahrnuje obecněji také princip, že pouze zákon může určovat, co je trestným činem, a stanovit trest (nullum crimen, nulla poena sine lege), a princip, podle kterého trestní právo nesmí být aplikováno extenzivním způsobem v neprospěch obviněného, zejména prostřednictvím analogie.“¹¹

⁸ VANDUCHOVÁ, Marie. In_ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník (EVK)*. 2012, s. 496–501. Dostupné z: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 22. 6. 2000, sp. zn. III.ÚS 597/99 (N 97/18 SbNU 345).

¹⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 10. 2. 2011, sp. zn. III.ÚS 2523/10 (N 16/60 SbNU 171).

¹¹ KMEC, Jirí a kol. *Evropská úmluva o lidských právech*. 2012, s. 837–862. Dostupné z: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

4 Zásada nulla poena sine lege v nálezech Ústavního soudu

Nyní bych se vrátila k oněm výše slibovaným nedávným rozhodnutím Ústavního soudu. Zmíním dva nedávné nálezy Ústavního soudu, v nichž bylo konstatováno porušení zásady nulla poena sine lege již v samotné výrokové části.

4.1 Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16

V této věci stěžovatel žádal o podmíněné propuštění z výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, avšak okresním a posléze i krajským soudem bylo konstatováno, že stěžovatel nesplnil jednu ze tří kumulativních podmínek pro podmíněné propuštění, a to podmínku vedení řádného života v budoucnu. Obecné soudy vycházely z toho, že stěžovatel měl již z dřívější doby několik záznamů v rejstříku trestů a byl již dříve dvakrát podmíněně propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, avšak v těchto případech mu byl následně nařízen výkon i zbylé části trestu.¹² „*Ústavní soud opakovaně konstatoval, že neexistuje ústavně zaručené právo na to, aby bylo vyhověno žádosti odsouzeného o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Posouzení splnění zákonných podmínek pro něj je věcí soudcovské úvahy. Je tedy na obecných soudech, aby zkoumaly a posoudily, zda podmínky pro aplikaci tohoto institutu jsou dány a aby své úvahy v tomto směru přiměřeným způsobem odůvodnily.*“¹³ Ovšem v případě, že obecné soudy rozhodují svévolně, je Ústavní soud oprávněn v takové věci zasáhnout.¹⁴

Ústavní soud v tomto svém nálezu konstatoval, že institut podmíněného propuštění je významným rovněž z pohledu resocializace odsouzeného a blíže se zastavil u jedné z podmínek podmíněného propuštění, v této konkrétní věci zásadní, a to podmínky předpokladu vedení řádného života v budoucnu. Stěžejní je, že se jedná o úvahy směřující do budoucna a dle Ústavního soudu nelze splnění této podmínky posuzovat pouze na podkladě minulého chování a vedení života odsouzeným, i když na druhé straně Ústavní soud připouští, že i toto je třeba brát v potaz, ovšem nelze tak usuzovat „*na základě okolností, které brály roli dříve při uložení samotného trestu*

¹² Viz nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16, bod 2.

¹³ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16, bod 16.

¹⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16, bod 16. V tomto bodě nálezu rovněž Ústavní soud odkazuje na svá další rozhodnutí, kde se k podmíněnému propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a jeho nenárokovatelnosti vyjadřoval.

*odnětí svobody; posledně uvedené by bylo v rozporu se zákazem dvojího přičítání, vyplývajícím z principu ne bis in idem dle čl. 40 odst. 5 Listiny.*¹⁵

Ústavní soud postup obecných soudů v této věci označil v tomto svém nálezu za ústavně neaprobovatelný. Za prvé mají obecné soudy v případě posuzování žádosti odsouzeného o podmíněně propuštění rozhodovat „*vždy na základě dostatečně zjištěného skutkového stavu, tedy komplexních informací o odsouzeném vztahujících se nejen k jeho minulosti, ale také k aktuálnímu stavu nápravy a polepšení během výkonu trestu a dalším relevantním okolnostem.*“¹⁶ Těmito se mají obecné soudy při svém rozhodování zabývat, což je však v dané věci krajskému soudu vyčítáno, že dostatečně neprovedl a že přihlédl především ke skutečností vyplývajícím z rejstříku trestů odsouzeného. Druhý důvod spatřuje Ústavní soud v tom, že krajský soud svým rozhodnutím vytvořil přísnější podmínky podmíněného propuštění pro recidivisty, kteří již v minulosti byli podmíněně propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody, ale do výkonu trestu se znovu „dostali“. V dané věci byla však ve spisovém materiálu založena nejedna zpráva, která se vyjadřovala ve prospěch odsouzeného a pozitivně ve smyslu jeho nápravy.¹⁷

Ústavní soud v tomto svém nálezu opět zopakoval, že „*nikdy nesmí být zcela vyloučena možnost podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody... Paušálním vyloučením možnosti podmíněného propuštění určitého odsouzeného je totiž fakticky zpřísňován jeho trestní postih bez jakékoli opory v zákoně.*“¹⁸ Rovněž připomíná v souvislosti s podmíněným propuštěním také možnost uložení dohledu, případně uložení přiměřených omezení a přiměřených povinností, jak připouští § 89 trestního zákoníku.¹⁹ Ústavnímu soudu tak v této věci nezbylo než napadené rozhodnutí zrušit a ústavní stížnosti vyhovět.

Domnívám se, že v daném případě lze s ohledem na v nálezu zmiňované zprávy, které jednoznačně vyznívaly ve prospěch stěžovatele ohledně jeho nápravy, se závěrem Ústavního soudu ztotožnit, jelikož mám za to, že ačkoliv je vždy velmi složité posuzovat, zda odsouzený povede do budoucna v případě podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí

¹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16, bod 23.

¹⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16, bod 26.

¹⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16, bod 26 a 27.

¹⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16, bod 30 a 38.

¹⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16, bod 36.

svobody řádný život, domnívám se, že pokud by už ani nepostačovaly zprávy mluvící v jeho prospěch v této otázce, pokládám si otázku, co by potom bylo tím skutečným naplněním podmínky vedení řádného života do budoucna. Na jedné straně chceme, aby odsouzení byli výkonem trestu odnětí svobody napraveni, ale na straně druhé k nim pak v otázce možnosti nápravy stále přistupujeme s určitými pochybnostmi, a to s ohledem na jejich minulost, kterou už však odsouzení změnit nedokážou. Co však dokážou ovlivnit je jejich budoucí život a jeho řádné vedení a v případě, že neobstojí v rámci soudem při podmíněném propuštění stanovené zkušební doby, vždy je zde možnost soudu rozhodnout o tom, že podmíněně propuštěný zbytek trestu vykoná. Domnívám se, že pokud je v soudem posuzované žádosti o podmíněně propuštění opravdu znatelné polepšení odsouzeného, je vyhovění žádosti svým způsobem rovněž možno považovat za „záruku“ vyšší míry pravděpodobnosti úspěšné resocializace. Neříkám však, že to musí vyjít vždy, ale proto je i na takovou situaci myšleno právě výše zmíněnou možností rozhodnout o tom, že se zbytek trestu vykoná.

4.2 Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17

Další věc, kterou jsem pro svůj příspěvek vybrala, je opět nález Ústavního soudu, který jako v předchozí věci rozhodoval Ústavní soud v senátu složeném z předsedkyně Kateřiny Šimáčkové a soudců Tomáše Lichovníka a Davida Uhlíře. V dané věci stěžovatel namítal, že mu byl obecnými soudy uložen podmíněný trest odnětí svobody za současného stanovení zkušební doby v trvání 18 měsíců, která dle stěžovatele měla uplynout dne 15. 11. 2016 a zároveň mu byl stanoven dohled, přičemž dle zprávy Probační a mediační služby (dále jen „PMS“) po roce trvání zkušební doby stěžovatel své povinnosti plnil. Oproti tomu ve zprávě PMS z doby poté, co stěžovateli uplynula zkušební doba, je uvedeno, že ze strany stěžovatele byly jeho povinnosti plněny již pouze částečně, jelikož v měsíci září 2016 byl propuštěn z práce, avšak do evidence uchazečů o zaměstnání se na příslušném úřadu práce nezaregistroval. Okresním soudem bylo rozhodnuto, že podmíněně odložený trest odnětí svobody bude stěžovatelem vykonán, a to právě zvláště

ze shora uvedeného důvodu. Proti rozhodnutí okresního soudu byla stěžovatelem podána stížnost, kterou však krajský soud zamítl.²⁰

Ústavní soud se v tomto nálezu nejprve zabývá aplikací zásady presumpce nevinny i v případě rozhodování o nařízení výkonu trestu, který byl odsouzenému podmíněně odložen.²¹ Následně se Ústavní soud vyjadřuje k pojmu řádný život a uvádí, že je možné jej vymezit dvěma způsoby. „*První lze označit jako minimální limit řádného života, který společnost požaduje od všech občanů. Jedná se zejména o respektování právních předpisů, což se projevuje zejména v požadavku nepáchat trestnou činnost... Druhý přístup k definici řádného života je možné definovat jako takový životní styl, který odpovídá převládajícím hodnotám ve společnosti či převládajícím představám o řádném životě v dnešní společnosti.*“²² V souvislosti s tím také Ústavní soud zdůrazňuje, že nelze reálně požadovat, aby se recidivista stal ihned spořádaným občanem, ale k tomuto dochází postupně.²³ Dle Ústavního soudu „*nelze proto nastavit hranici osvědčení v rámci zkušební doby tak, aby byla pro významnou část recidivistů reálně nedodržitelná; není proto možné požadovat po odsouzených, aby najednou byli dokonalí a beze zbytku dodržovali vytyčený program... Naopak soudy vždy musí posuzovat důvody nedodržení stanovených programů a vývoj pachatele. Tento požadavek vyplývá z principu individualizace, který vyjadřuje základní nastavení právního státu, že s osobou je nutné jednat jako s jedinečným subjektem a nikoli jako s generickým objektem.*“²⁴ Dále je v tomto nálezu Ústavním soudem uvedeno, že ani spáchání trestného činu ve zkušební době nemůže být vždy bez dalšího „vstupenkou“ k nařízení výkonu trestu, přičemž odkazuje na svá předchozí rozhodnutí.²⁵

V posuzovaném případě byl stěžovatel vzat do vazby z důvodu podezření ze spáchání dalšího trestného činu, ovšem v rámci zkušební doby žádný trestný čin nespáchal, avšak mu byl výkon trestu nařízen. V takovém

²⁰ Více k tomu viz nálezy Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, body 2–4.

²¹ Jelikož se ve svém příspěvku zabývám zásadami uplatňovanými při ukládání trestů, nebudu se tomuto rozboru Ústavního soudu více věnovat, pro více viz nálezy Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, body 10–18.

²² Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, bod 20.

²³ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, bod 24.

²⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, bod 24.

²⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, bod 24. Ústavní soud v tomto bodě odkazuje na svůj nálezy ze dne 26. 4. 2007, sp. zn. II.ÚS 222/07 (N 72/45 SbNU 143) a dále na své usnesení ze dne 16. 6. 2011, sp. zn. III.ÚS 1657/10.

okamžiku Ústavní soud uvádí, že „pokud daný trestný čin nespáchal, nebylo by v žádném případě spravedlivé, aby uvalení vazby na stěžovatele ovlivnilo rozhodnutí o nařízení trestu odnětí svobody za předchozí trestnou činnost.“²⁶

Dle Ústavního soudu stěžovatel pouze drobně porušil probační plán dohledu, ovšem z tohoto nelze usuzovat, že nevedl řádný život. Ústavní soud dále obecným soudům vytkl, že nezkoumaly skutečnosti, které stěžovatele vedly právě k onomu výše uvedenému drobnému porušení probačního programu dohledu a tyto tedy nezhodnotily a ani nijak neověřovaly. Rovněž nezvažovaly možnost prodloužení zkušební doby a to právě s odkazem na vzetí stěžovatele do vazby.²⁷ „Při rozhodnutí o případném prodloužení podmíněného odsouzení s dohledem nelze přiblídnout nejen ke skutečnosti, že je stěžovatel stíhán za trestný čin, kterého se dopustil po skončení zkušební doby, ale ani ke skutečnosti, že je ve vazbě pro podezření ze spáchání takového činu. V opačném případě by nebylo nablíženo na stěžovatele jako na nevinného, ale vzetí do vazby by implikovalo nařízení vykonání trestu odnětí svobody. V důsledku toho, že obecné soudy přiblídkly k tomu, že stěžovatel byl ve vazbě, což potvrzuje skutečnost, že nikterak nezvažovaly prodloužení zkušební doby a konstatovaly, že to vlastně není možné, porušily čl. 39 Listiny stanovící, že není možno bez zákonného podkladu stanovit trest, a čl. 40 odst. 2 Listiny garantující presumpci neviny.“²⁸

V tomto případě stěžovatel ve zkušební době trestný čin, ani přestupek nespáchal, byl však podezřelý ze spáchání trestného činu po uplynutí stanovené zkušební doby, což jeho případné protiprávní jednání samozřejmě nezlehčuje a už vůbec neomlouvá, ale zároveň nelze kvůli prodlevě mezi koncem zkušební doby a právní mocí rozhodnutí o osvědčení, příp. neosvědčení stěžovatele ve zkušební době, být přikládáno k tíži, že v tomto mezidobí byl vazebně stíhán pro jiný trestný čin, jelikož je třeba mít na paměti zásadu presumpce neviny.

5 Některé další zásady projevující se při ukládání trestů

Dále se v příspěvku zaměřím na některé další vybrané zásady, které jsou uplatňovány při ukládání trestů. U některých z nich opět zmíním dle mého

²⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, bod 26.

²⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, body 28, 29, 30.

²⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17, bod 32.

názoru zajímavý nedávný náleží Ústavního soudu, u jiných alespoň krátce vymezím jejich obecné pojetí.

5.1 Zásada humánnosti trestů

Jako první zmiňuji zásadu humánnosti trestů, která v sobě obsahuje zákaz ukládání krutých a nepřiměřených trestů a zároveň stanoví, že výkonem uloženého trestu nesmí docházet k ponížení lidské důstojnosti odsouzeného. Tato zásada je zachycena v § 37 odst. 2 trestního zákoníku. Zároveň v sobě obsahuje „i požadavek, aby tam, kde postačí k dosažení společensky prospěšného účelu sankce méně intenzivní, nebyla ukládána sankce intenzivnější, která nepostihuje vždy jen pachatele trestného činu, ale často i osoby jiné.²⁹ Tento požadavek je v trestním zákoníku uveden v § 38 odst. 2.

5.2 Zásada účelnosti trestů

Další zásadou je zásada účelnosti trestů, kterou je možné podřadit pod § 39 odst. 1 trestního zákoníku a dále pod ustanovení zabývající se podmínkami mimořádného snížení případně mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody (tj. § 58 odst. 1 a § 59 odst. 1 trestního zákoníku). „Podle těchto ustanovení se sleduje především náprava pachatele uloženým trestem, trestním opatřením a prevence... Takto vymezená ‚zákonná účelnost‘ jako zásada těsně navazuje na zásadu zákonitosti trestů. Zatímco zákonitost trestů míří primárně na formu trestu, jakožto vylučně legálního nástroje trestního postihu, zásada účelnosti se zaměřuje především na obsah trestu.“³⁰

5.3 Zásada přiměřenosti trestů

Co se týká zásady přiměřenosti trestů, je tato vymezena v § 38 trestního zákoníku, který mimo jiné stanoví, že při ukládání trestu je třeba přihlídnout k povaze a závažnosti trestného činu a poměrům pachatele. „Za přiměřený trest ve smyslu této zásady lze proto považovat jen trest náležitě soudem a posléze výkonem samotným individualizovaný.“³¹ V souvislosti s touto zásadou bych ráda zmínila nedávný náleží Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17, který se zabýval poměrně smutným a tragickým případem.

²⁹ NAVRÁTILOVÁ, Jana. In: JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. Praha: Leges, 2013, s. 384.

³⁰ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 64–65.

³¹ *Ibid.*, s. 65–66.

V dané věci šlo o to, že stěžovatel večer před neštěstím popíjel se svým známým a následujícího dne řídil vozidlo, ve kterém současně vezl svoji rodinu (tj. manželku a své dvě děti), řízení však nezvládl a havaroval. Následkem této dopravní nehody zemřela jeho manželka i starší syn. Stěžovatel i jeho mladší syn nehodu přežili. Rovněž bylo zjištěno, že v době řízení vozidla měl stěžovatel v krvi nejméně 1,54 g/kg alkoholu. Okresní soud stěžovatele uznal vinným z přečinu dle § 143 odst. 1, 3 a 4 trestního zákoníku a přečinu dle § 274 odst. 1, odst. 2 písm. a) trestního zákoníku a uložil mu úhrnný trest domácího vězení v trvání dvou let za současného uložení trestu zákazu činnosti spočívajícího v zákazu řízení motorových vozidel v trvání sedmi let a uložení povinnosti náhrady škody.³² Okresní soud stěžovateli neuložil nepodmíněný trest odnětí svobody, ačkoliv „*uvedl, že stupeň škodlivosti jednání stěžovatele je natolik vysoký, že zcela standardní a běžně ukládaný trest v obdobných věcech je nepodmíněné odnětí svobody.*“³³ Okresní soud při stanovení druhu trestu zohlednil i polehčující okolnosti, doznání stěžovatele, opakované projevení upřímné lítosti, do té doby řádný život stěžovatele, pozitivní ohlasy k jeho osobě a „*uznal, že na jeho rozhodnutí obledně druhu trestu nejvýznamněji zapůsobilo vyjádření rodičů zesnulé manželky stěžovatele. Ti nyní pečují o jeho mladšího syna a silně se za stěžovatele postavili. Hodnotili ho jako příkladného manžela a milujícího otce. Zdůrazňovali pak především osud jejich vnuka. Potvrzovali jeho upnutí na stěžovatele a prosili, aby je soud neodděloval.*“³⁴

Proti rozhodnutí okresního soudu podal odvolání státní zástupce, na základě kterého byl krajským soudem zrušen výrok o trestu a tímto soudem byl stěžovateli uložen nepodmíněný úhrnný trest odnětí svobody v trvání čtyř let se zařazením do věznice s dozorem.³⁵ Stěžovatel podal dovolání k Nejvyššímu soudu, který jej však odmítl.

Nejvyšší soud k podané ústavní stížnosti uvedl, že „*uložení trestu domácího vězení (i v kombinaci s trestem zákazu činnosti)... nepokládá za dostačující reakci na skutek, z jehož spáchání okresní i krajský soud shledaly stěžovatele vinným. Povaha a závažnost trestného činu musí být podle názoru Nejvyššího soudu prvotním*

³² Nález Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17, bod 1.

³³ Ibid., bod 2.

³⁴ Ibid., bod 2.

³⁵ Ibid., bod 3.

*a rozhodujícím hlediskem, které je následně nutno korigovat poměry pachatele a eventuálně dalšími podpůrnými hledisky.*³⁶

Ústavní soud posoudil stížnost stěžovatele jako důvodnou a uvedl, že krajský soud pochybil v rovině ústavněprávní, když nedostatečně odůvodnil a nedostatečně ospravedlnil své rozhodnutí, kterým stěžovateli ukládal přísnější druh trestu, čímž porušil zákonnou povinnost spočívající v ukládání přiměřených trestních sankcí. Krajský soud se nezabýval všemi polehčujícími okolnostmi a rovněž se nevypořádal s dopadem uložení tohoto přísnějšího druhu trestu na syna stěžovatele, který společně s ním přežil předmětnou dopravní nehodu. Nevzal v potaz ani zprávy odborníků, kteří uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody v zájmu dítěte nedoporučovali.³⁷ „Zcela tím popřel... funkci práva na řádné odůvodnění, aby účastník řízení dostal náležitou odpověď na své návrhy, argumenty a námítky.“³⁸ Ústavní soud rovněž v tomto svém nálezu zdůraznil principy vyplývající z čl. 3 odst. 1 a čl. 9 Úmluvy o právech dítěte. Dále také uvedl, že na základě § 39 odst. 1 trestního zákóníku jsou soudy povinny přihlídnout rovněž k rodinným poměrům pachatele.³⁹ „Z právě uvedeného určitě nelyne, že by snad nejlepší zájem dítěte měl vždy převažovat nad zájmem společnosti na spravedlivém potrestání pachatelů trestných činů. V naprosté většině případů bude váha tohoto zájmu větší, což může vést ke závěru trestních soudů o nutnosti odejmout pachateli osobní svobodu. Zohlednění nejlepšího zájmu dítěte však nesmí z úvah soudu ukládajícího trest za spáchaný trestný čin zcela zmixet. Musí jít, slovy Obecného komentáře Výboru pro práva dítěte č. 14, o přední hledisko.“⁴⁰ Ústavní soud dospěl k závěru, že je třeba rozsudek krajského soudu a následné usnesení Nejvyššího soudu zrušit a věc vrátit krajskému soudu k dalšímu řízení. Ústavní soud uvedl, že „krajský soud musí znovu zohlednit okolnosti stěžovateli přitěžující a doposud vynechané okolnosti polehčující včetně nejlepších zájmů mladšího syna stěžovatele.“⁴¹

³⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17, bod 8.

³⁷ Více viz Nález Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17, body 10, 23–25.

³⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17, bod 26.

³⁹ Více k tomu viz Nález Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17, body 20–21, 27.

⁴⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17, bod 27.

⁴¹ Ibid., bod 28.

V dané věci se domnívám, že ačkoliv došlo k usmrcení dvou osob, bylo by zřejmě s ohledem na další okolnosti případu poměrně přísné ukládat nepodmíněný trest odnětí svobody. Mám za to, že by tím došlo k potrestání pachatele mnohem více, než by bylo nutné, jelikož by uložením tohoto druhu trestu dále došlo navíc k zprerhání vazeb se synem, který po autonehodě zůstal s otcem sám a nikoho jiného by v případě jeho uvěznění kromě prarodičů neměl. Na straně druhé nelze toto bezesporu brát za bernou minci ve všech případech, jelikož lze očekávat, že mnoho pachatelů má rodinu a ta je vždy větší či menší měrou uvězněním jednoho z jejích členů bezesporu zasažena. Ovšem je třeba vždy zohlednit další konkrétní okolnosti případu. V dané věci mám za to, že již samotný fakt, že pozůstalí po manželce stěžovatele stěžovateli odpustili, v průběhu trestního řízení se ho zastávali a lze tak předpokládat, že trestným činem narušené vztahy mezi nimi byly narovnány, a to i přesto, že stěžovatel zavinil smrt jejich dcery a vnuka, je velmi významný a nelze k němu nepřihlídnout. S ohledem na vše výše uvedené bych se přiklonila spíše k rozhodnutí okresního soudu, který stěžovateli uložil alternativní trest v podobě trestu domácího vězení za současného uložení trestu zákazu činnosti spočívajícího v zákazu řízení motorových vozidel, a to na poměrně dlouhou dobu 7 let. Vždy je však třeba neopomínat další okolnosti případu, v dané věci neštěstí zasáhlo „pouze“ nejužší rodinu stěžovatele a vše již výše uvedené, ovšem nelze tento postup generalizovat a užívat automaticky u všech takových případů, jelikož někdy lze uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody považovat za odpovídající, tedy rovněž přiměřené.

5.4 Zásada zákazu dvojího přičítání ve vztahu k ukládání trestů

K zásadám souvisejícím s ukládáním trestů je možné pojit také zásadu zákazu dvojího přičítání, která je v trestním zákoníku vyjádřena v § 53 odst. 1 ve větě třetí. Toto ustanovení trestního zákoníku stanoví, že nelze vedle trestu odnětí svobody a obecně prospěšných prací uložit trest domácího vězení, rovněž nelze uložit trest obecně prospěšných prací vedle trestu odnětí svobody, dále nelze uložit vedle sebe peněžitý trest a trest propadnutí majetku a jako poslední je vyloučeno vedle sebe uložit trest zákazu pobytu a trest vyhoštění.⁴²

⁴² Více k tomu viz KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 67.

5.5 Zásada personality trestů

Zásada personality trestů znamená, že uložený trest, a to ať se jedná o konkrétně zvolený druh a konkrétně zvolenou výměru tohoto trestu, a jeho následný výkon by měl dopadat pouze na toho, komu je tento trest ukládán. V reálu však toto není stoprocentně možné, aby byl uloženým trestem postižen pouze pachatel trestného činu a nikoliv například jeho rodina, která se musí vyrovnat mnohdy i s tím, že člen rodiny musí nastoupit do výkonu trestu odnětí svobody.⁴³ „Při soudní individualizaci trestů je proto povinností soudu brát na tyto možné dopady maximální zřetel, k čemuž ho vede nutnost hodnotit i konkrétní, osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele v době ukládání trestu.“⁴⁴

5.6 Zásada zohlednění právem chráněných zájmů poškozených

Postavení poškozeného je v trestním řízení bezesporu velmi důležité a rovněž tak i zásada zohlednění právem chráněných zájmů poškozených. Dle § 38 odst. 3 trestního zákoníku je třeba při ukládání trestu přihlídnout rovněž právě k právem chráněným zájmům poškozených. Rovněž u této zásady by bylo možné odkázat na již výše zmiňovaný náleze Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II.ÚS 2027/17, který v daném případě poukazyval na nutnost zohlednění nejlepšího zájmu dítěte.⁴⁵

6 Shrnující závěr

Ve svém příspěvku jsem se věnovala zásadám, které se uplatňují při ukládání trestů. Některým byla věnována větší pozornost, a to právě s ohledem na jejich promítnutí v judikatuře Ústavního soudu z poslední doby. Velká část příspěvku tak byla věnována zásadě zákonnosti trestů (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*), kdy ze všeho výše uvedeného je zřejmé, že se tato zásada projevuje v mnoha podobách a je jednou ze základních zásad trestního práva v oblasti ukládání trestů pachatelům trestných činů. Nezůstala jsem však pouze u této jedné zásady, ale zmínila jsem i další vybrané zásady, které se projevují při ukládání trestů. Nejednalo se však o výčet kompletní,

⁴³ Více k tomu viz KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 62–63.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 63.

⁴⁵ Více k tomu viz náleze Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II.ÚS 2027/17, bod 22.

tj. zahrnující všechny tyto zásady, ale pouze některé z nich. Více jsem se zmínila o zásadě přiměřenosti, a to v souvislosti s nedávným nálezem Ústavního soudu. Závěrem lze dodat, že vždy je třeba zohlednit konkrétní skutečnosti posuzovaného případu a náležitě je zhodnotit a zabývat se jimi.

Literature

HALL, Jerome. Nulla poena sine lege. In: VAN KEMPEN, PIET HEIN P.H.M.C. (ed.). *Criminal Law and Human Rights*. Farnham; Burlington, Vt.: Ashgate, 2014, 455 s. ISBN 9781409460985.

JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. Praha: Leges, 2013, 968 s. ISBN 978-80-87576-64-9.

KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech*. 2012. Dostupné z: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, 571 s. ISBN 80-210-2985-4.

KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2012, 961 s. ISBN 978-80-7179-082-2.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník (EVK)*. 2012. Dostupné z: *Beck-online* [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.

Úmluva o právech dítěte.

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, jak vyplývá ze změny provedené ústavním zákonem č. 162/1998 Sb.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Nález Ústavního soudu ze dne 19. 12. 1995, sp. zn. Pl.ÚS 29/95 (N 85/4 SbNU 301).

Nález Ústavního soudu ze dne 22. 6. 2000, sp. zn. III.ÚS 597/99 (N 97/18 SbNU 345).

Nález Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2007, sp. zn. II.ÚS 222/07 (N 72/45 SbNU 143).

Nález Ústavního soudu ze dne 10. 2. 2011, sp. zn. III.ÚS 2523/10 (N 16/60 SbNU 171).

Nález Ústavního soudu ze dne 3. 1. 2017, sp. zn. I.ÚS 2201/16.

Nález Ústavního soudu ze dne 7. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 2027/17.

Nález Ústavního soudu ze dne 15. 8. 2017, sp. zn. I.ÚS 1202/17.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 16. 6. 2011, sp. zn. III.ÚS 1657/10.

Contact – e-mail

348998@mail.muni.cz

Základné zásady ukladania ochranných opatrení a ich aplikácia v praxi¹

Dominika Kučerová

Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta,
Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok sa zameriava na základné zásady ukladania ochranných opatrení a ich aplikáciu v právnej praxi. V prevej časti sú vymedzené a definované zásady ukladania ochranných opatrení podľa slovenského Trestného zákona a ich komparácia v českom právnom úpravou. V druhej časti sa príspevok venuje jednotlivým druhom ochranných opatrení, ktoré je možné uložiť, s osobitným dôrazom na „Ochranné liečenie“ a „Detenciu“. V poslednej kapitole si načrtne analýzu pomerne aktuálneho trestného prípadu, v ktorom bolo následkom neuloženia ochranného opatrenia smrť nevinného človeka.

Keywords in original language

Ochranné opatrenia; ochranné liečenie; detencia; analýza.

Abstract

The contribution focuses on the basic principles of the imposition of protective measures and their application in legal practice. The first section defines the principles of the imposition of protection measures according to the Slovak Criminal Code and their comparison with the Czech legislation. The second section is devoted to the types of protective measures that can be imposed, with special emphasis on „Protective Therapy“ and „Detention“. In the last chapter we will outline the analysis of a relatively recent criminal case, in which the death of the innocent person was a result of the non-imposition of the protection measure.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0106. This work was supported by Slovak Research and Development Agency under the Contract No. APVV-16-0106.

Keywords

Protection Measures; Protective Therapy; Detention; Analysis.

1 Úvod

Myšlienka zavedenia ochranných opatrení, ako druhu sankcie do právneho poriadku, toho ktorého štátu pochádza z konca 19. storočia. Ako je všeobecne známe, tento inštitút vzišiel z konfliktu medzi klasicou a pozitivistickou školou trestného práva². Výsledkom konfliktu dvoch škôl bol vznik dualistickej koncepcie trestnoprávných sankcií, ktorá koncepcia bola vyjadrená vo švajčiarskom trestnom zákone z roku 1893. Tento rozlišoval medzi trestami a ochrannými opatreniami, vtom čase nazývanými zabezpečovacie opatrenia. Uvedená koncepcia sa cez Dánsko a Taliansko rozšírila do celej Európy, Slovensko nevyvímajúc.

Prvá zmienka o ochranných opatreniach uplatňovaných na našom území pochádza z Uhorského trestného zákona³, kde sa zaraďovalo zhabanie predmetov a zákaz vykonávať určité zamestnanie vyžadujúce odborné vzdelanie. Československý trestný zákon⁴ z roku 1950 definoval účel ochranných opatrení, medzi ktoré zaradil ochranné liečenie, ochrannú výchovu a zhabanie vecí. Trestný zákon z roku 1961⁵ systematicky zaradil ochrannú výchovu k trestnému stíhaniu mladistvých a novelou z roku 1973 zaviedol nový inštitút ochranného dohľadu. V súčasnosti platný Trestný zákon⁶ zaraďuje medzi ochranné opatrenia od roku 2005 aj detenciu.

Otázkou zostáva, čo sa pri inštitúte ochranných opatrení od roku 1879 na našom území zmenilo. Odpovedať si na ňu musí každý z nás.

² Predstavitelia klasickej školy trestného práva zastávali myšlienku, že ukladaný trest má byť úmernou odplatou za páchatelom spáchané zlo. Pendantom boli zástancovia pozitivistickej školy, kam patrili antropologické a sociologické smery. Títo považovali za hlavný účel trestu nie odplatu, ale ochranu spoločnosti pred páchatelom, ktorá mala byť úmerná nebezpečenstvu páchatelja.

³ Trestný zákon, čl. V/1879.

⁴ Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

⁵ Zákon č. 140/1961 Zb. v znení neskorších predpisov.

⁶ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

2 Pojem ochranné opatrenie

„Ochranné opatrenia sú opatreniami štátneho donútenia, právne následky trestného činu alebo činu inak trestného, ktoré súd ukladá na základe zákona v záujme ochrany spoločnosti a prevencie protiprávnej činnosti.“⁷

Ochranné opatrenia sú spolu s trestami považované za sankcie, ktoré je možné uložiť nezávisle na sebe avšak vždy len rozhodnutím súdu. Napriek tomu, že v niektorých štátoch sa upúšťa od striktného delenia sankcií na tresty a ochranné, resp. zabezpečovacie opatrenia, náš právny poriadok zachováva uvedenú dualitu sankcií.

Ako už bolo uvedené ochranné opatrenie je možné uložiť popri treste, bez uloženia trestu, alebo dokonca v prípade postihu páchatel'a za čin inak trestný, teda namiesto trestu. Uvedená koncepcia vyplýva z ich účelu, ktorým je jednak ochrana spoločnosti a tiež pomoc osobám so zanedbanou výchovou alebo postihnutých duševnou chorobou.

Okrem ochrany spoločnosti majú ochranné opatrenia s trestami aj ďalšie spoločné znaky, ktorými sú: uplatňovanie zásady nullum crimen, nulla poena sine lege, sú prostriedkami štátneho donútenia, ktoré môžu aplikovať iba súdy a obmedzujú občianske práva a slobody osobe, ktorej boli uložené. Napr. vo Švédsku sa práve z tohto dôvodu nerozlišuje medzi trestami a ochrannými, resp. zabezpečovacími opatreniami, ale existujú tam jednotné opatrenia, ktoré majú tak povahu trestov ako i ochranných opatrení.

Podľa nášho názoru nie je takáto koncepcia ideálna, nakoľko uvedené vykazujú viaceré odlišné znaky, ktoré sú podľa nás významnejšie, ako znaky spoločné.

Ochranné opatrenia nepredstavujú spoločenské odsúdenie páchatel'a, ako je to pri treste, ale sú viac zamerané na resocializáciu páchatel'a a ochranu spoločnosti. Ochranné opatrenie je možné uložiť aj osobe trestne nezodpovednej za čin inak trestný, rovnako ako i zúčastnenej osobe, čo je pri treste neprijateľné. Trest sa vždy ukladá na vopred určený časový úsek, ochranné opatrenia, s výnimkou ochranného dohľadu a ochrannej výchovy, je možné uložiť bez akéhokoľvek časového určenia, pričom ich dĺžka je signifikantná

⁷ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné I, Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. r. o., 2016, s. 452.

ich potrebou v danom prípade. Snáď najväčším rozdielom je fakt, že „*intenzita ochranného opatrenia nie je stanovená mierou závažnosti činu, ale nevyhnutnosťou zmenšenia závažnosti sociálnych dôsledkov a dôvodov problémového správania sa jedinca*“⁸. Aj ich aplikácia a výkon sú značne rozdielne. Výkon ochranného opatrenia sa uskutočňuje v zariadeniach odlišných od výkonu trestu, a ich výkon sa nepremičuje. Ochranné opatrenie sa aplikuje podľa zákona, ktorý je účinný v čase rozhodovania o ochrannom opatrení a nevzťahuje sa naň ani amnestia, ani milosť a dokonca ani zahľadenie.

Úpravu ochranných opatrení obsahuje aj Zákon o priestupkoch⁹, ktorý definuje obmedzujúce opatrenia a zhabanie vecí. Nakoľko však uvedený zákon neobsahuje podrobnú úpravu subsidiárne sa i pri priestupkoch použije trestný zákon.

3 Zásady ukladania ochranných opatrení

Za základnú zásadu je možné považovať „prevenciu“, ktorá je vyjadrená v ustanoveniach o jednotlivých druhoch ochranných opatrení. Zásady ukladania ochranných opatrení sú explicitne vyjadrené v trestnom zákone v § 35 v odsekoch 1 až 6.

1. *Ochranné opatrenie možno uložiť páchateľovi trestného činu buď popri treste, alebo aj pri upustení od potrestania páchateľa, ak ochranné opatrenie zabezpečí ochranu spoločnosti pred páchateľom účinnejšie ako trest.*¹⁰

Uvedená zásada deklaruje, že pri ochranných opatreniach v porovnaní s trestami má byť prvoradá liečebná a výchovná stránka, resp. zabezpečovacia. „*Ochrannými opatreniami sa sleduje ochrana spoločnosti výlučne prostriedkami špeciálnej prevencie a pomoci osobám so zanedbaným správaním, výchovou alebo postihnutým duševnou poruchou.*“¹¹ Vzhľadom na tú skutočnosť, že ochranné opatrenie je možné uložiť tak popri treste ako i pri upustení od potrestania, primárnou sa tu stáva potreba znížiť, resp. ak je možné i odstrániť nebezpečenstvo, ktoré vzniklo pre spoločnosť

⁸ BURDA, E. a kol. *Trestný zákon: všeobecná časť: komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 528.

⁹ Zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

¹⁰ § 35 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

¹¹ BURDA, E. a kol. *Trestný zákon: všeobecná časť: komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 589.

v dôsledku nezvládnutej výchovy (rôzne toxikománie), či iných patológií tak psychickej ako i sociálnej povahy. Cieľom ukladaných opatrení nie je potrestanie páchatel'a, ale jeho liečba, prevýchova (pri ochrannej výchove) a v najzávažnejších prípadoch jeho izolácia.

2. *Ochranné opatrenie môže postihnúť osobu iba tak, aby bol zabezpečený čo najmenší vplyv na jej rodinu a blízke osoby.*¹²

Zásadu personality je možné bezo zmeny nájsť aj pri ukladaní trestov, a rovnako ako pri ukladaní trestov tak ani pri ukladaní ochranných opatrení ju v podstate nikdy nie je možné dodržať. Je nepochybné, že uložením ochranného opatrenia rovnako ako trestu sa vždy zasiahne do života osôb blízkych páchatel'ovi, resp. osoby, ktorej bolo ochranné opatrenie uložené. Či už je tento zásah spôsobený závislosťou týchto osôb na jeho príjme alebo starostlivosti, resp. ak iným spôsobom zabezpečuje ich každodenný život, citovú ujmu nevyvímajúc. Uvedená zásada má primäť súdy, aby ochranné opatrenie ukladali aj s ohľadom na rodinu a blízkych osoby, ktorej ho ukladajú, avšak podľa nášho názoru, toto nie je možné zabezpečiť bezvýhradne a preto je uvedená zásada zbytočná a v praxi nevykonateľná.

3. *Ochranné opatrenie možno uložiť aj páchatel'ovi činu inak trestného alebo inej osobe, ak je to nevyhnutné na zabezpečenie ochrany spoločnosti pred páchaním nových trestných činov.*¹³

Podobne ako pri prvej zásade, uvedené rozširuje okruh osôb, ktorým je možné ochranné opatrenie uložiť aj na osoby, ktoré spáchali čin inak trestný, a ktoré nie sú trestne zodpovedné, či už z dôvodu nepríčetnosti alebo nedostatku veku, ako i inej osobe, na trestnom konaní nezainteresovanej (zúčastnená osoba pri uložení ochranného opatrenia zhabania veci). Táto zásada vyjadruje jeden z najvýznamnejších rozdielov medzi trestami a ochrannými opatreniami.

4. *Popri ochrannej výchove nemožno uložiť ochranný dohľad.*¹⁴

Zákaz ukladania určitých sankcií po pri sebe je vylúčený aj pri ukladaní trestov aj pri ukladaní ochranných opatrení. Tresty obsahujú

¹² § 35 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

¹³ § 35 ods. 3 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

¹⁴ § 35 ods. 4 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

většiu škálu negatívneho vymedzenia, pri ochranných opatreniach nie je možné uložiť len ochrannú výchovu popri ochrannom dohľade, nakoľko z povahy týchto opatrení je toto vylúčené. Rovnako uvedené vylučuje aj samotné ustanovenie § 76 ods. 4 Trestného zákona¹⁵. „*Povaha tak ochrannej výchovy, ako aj ochranného dohľadu sa totiž v mnohom vzájomne prelínajú, takže súčasné uloženie týchto ochranných opatrení by nebolo účelné.*“¹⁶

5. *Pri ukladaní ochranných opatrení sa súd neriadi zásadou úmernosti k spáchanému činu, ale potrebou ochrany spoločnosti, pričom prihliada aj na potrebu liečenia, výchovy alebo doráženia nápravy páchatel'a alebo inej osoby.*¹⁷

Druh a dĺžka uloženého trestu má byť vždy úmerná spáchanému skutku, osobe páchatel'a a ďalším okolnostiam priamo súvisiacim s daným činom. Naopak ochranné opatrenie nie je možné vnímať ako trest, ako istú satisfakciu za spáchaný čin, nemá pôsobiť ani zmierujúco na osoby poškodené, či ich príbuzných. Ochranné opatrenie má chrániť spoločnosť a častokrát dokonca páchatel'a, resp. inú osobu, ktorej bolo uložené. Smerodajný je vždy cieľ, ktorý je potrebné pri ukladaní konkrétneho opatrenia nasledovať, a tým je vždy náprava páchatel'a, ak je možná či už výchovou alebo liečením, a jeho následné začlenenie do spoločnosti, v ktorej bude schopný fungovať bez rizika pre seba, či svoje okolie. V prípade, ak náprava nie je možná, tak má ochranné opatrenie za cieľ zabezpečiť izoláciu páchatel'a, aby viac nemohol škodiť spoločnosti, v dôsledku svojho psychického stavu.

6. *Výkon ochranného opatrenia sa musí skončiť najneskôr dosiahnutím jeho účelu, prípadne uplynutím doby, na ktorú bolo uložené, alebo dorážením zákonom ustanoveného veku odsúdeného alebo inej osoby.*¹⁸

S výnimkou zhabania veci a ochranného dohľadu nie je stanovená maximálna dĺžka doby, na ktorú je možné konkrétne ochranné opatrenie uložiť. „*Dĺžka trvania ochranných opatrení sa podriaduje ich špeciálne preventívnemu pôsobeniu, v konkrétnom prípade nie je vopred určená a závisí od výsledku vykonaného opatrenia. Účelom ochranného opatrenia okrem ochrany*

¹⁵ Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

¹⁶ BURDA, E. a kol. *Trestný zákon: všeobecná časť: komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 590.

¹⁷ § 35 ods. 5 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

¹⁸ § 35 ods. 6 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

*spoločnosti pred páchatelmi trestných činov, ako aj pred nebezpečnými predmetmi je aj pomoc osobám so zanedbanou výchovou, zanedbaným správaním alebo postihnutým duševnou chorobou.*⁴⁹

Napriek tomu, že dĺžka uloženia ochranných opatrení nie je v zákone limitovaná „konkrétnym číslom“ a tieto je možné uložiť na neurčitý čas, ale i na určitú dobu, ktorú je možné následne predĺžiť a to i opakovane nie je možné v tejto otázke aplikovať svojvôľu súdu, ktorý v danej veci rozhoduje. S ohľadom na tú skutočnosť, že uložením ochranného opatrenia sa zasahuje do základného ľudského práva, ktorým je osobná sloboda, je potrebné dôsledne sledovať účel, za ktorým bola osobná sloboda obmedzená. Prokurátor, resp. riaditeľ, ústavu, v ktorom sa „odsúdená“ osoba nachádza musí dať bezodkladne na súd podnet na zrušenie výkonu uloženého ochranného opatrenia, len čo pominie jeho účel. V prípade ochranných opatrení uložených na neurčitú dobu je potrebné sledovať, či ich účel naďalej trvá cyklicky. Podľa ustálenej judikatúry ESĽP by mal byť interval preverovania uvedenej účelnosti minimálne 6 mesiacov, avšak účel trvania by sa mal preverovať a trvať po celú dobu výkonu ochranného opatrenia, v opačnom prípade pôjde o porušenie práva na osobnú slobodu. Či by naša právna úprava bola v tejto oblasti konformná s judikatúrou ESĽP je otázne a podľa nášho názoru skôr nepravdepodobné, nakoľko osobitný prístup ku každému jednému prípadu nezvládame ani pri trvaní väzby, nie to ešte pri trvaní ochranných opatrení.

4 Jednotlivé druhy ochranných opatrení

Aktuálne platný trestný zákon pozná päť druhov ochranných opatrení, a to: ochranné liečenie, ochranný dohľad, detencia, zhabanie vecí a ochranná výchova. Do 1. júla 2016 trestný zákon navyše upravoval zhabanie peňažnej čiastky a zhabanie majetku, ktoré boli v roku 2010 zavedené do nášho právneho poriadku, ako kvázi trestnoprávne sankcie právnických osôb v súvislosti so zavedením tzv. nepravnej zodpovednosti právnických osôb. Akonáhle bol prijatý zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb, posledné dve boli z trestného zákona odstránené.

¹⁹ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon – Veľký komentár*. 2. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 225.

Ochranná výchova vo svojej podstate tvorí v rámci ochranných opatrení akúsi „osobitnú kategóriu“, nakoľko túto je možné uložiť len mladistvému resp. maloletému páchatel'ovi. Jej hlavným cieľom je prevýchova mravne narušených jedincov, ktorí nedostali potrebnú výchovu a vzhľadom na ich vek existuje predpoklad, že z nich systém môže ešte vychovať užitočných členov spoločnosti. „*Trestný zákon upravuje ochrannú výchovu jednak u osôb mladistvých (§ 102), jednak u osôb maloletých, t. j. mladších ako štrnásť rokov (§ 105). Náprava sa má dosiahnuť najmä tým, že delikvent sa umiestni do osobitného výchovného zariadenia alebo do náhradnej rodiny so zabezpečením profesionálnej, resp. primerane vhodnej výchovy založenej na odborných postupoch, ktoré zohľadňujú neukončený proces psychofyziológického a mravného vývoja jedinca a jeho sociálnu adaptáciu.*“²⁰

Zhabanie veci je jednorazovým opatrením, ktorým je postihnutá vec, ktorá má určitý súvis so spáchaným skutkom. Uvedenú vec je možné zhabať v prípade, ak by bolo možné rozhodnúť o prepadnutí veci, no takýto trest nebol páchatel'ovi uložený. Základný predpoklad, ktorý musí byť splnený, aby mohla byť vec zhabaná, je ten, že táto bola použitá alebo určená na spáchanie trestného činu, alebo, že túto páchatel' získal trestným činom alebo z neho. Trest prepadnutia veci bude nahradený ochranným opatrením zhabania veci v prípade, ak vlastníkom veci nie je páchatel', alebo ak páchatel'ovi nebol uložený trest, resp. ak ide o osobu, ktorú nie je možné stíhať alebo z ďalších taxatívne vymedzených dôvodov. Aj keď sú naplnené podmienky na uloženie predmetného ochranného opatrenia, zákon určuje dva prípady, kedy ho nie je možné uložiť.²¹

Ochranný dohľad je opatrením, ktoré patrí do postpenitenciárnej starostlivosti nútenou formou. Používa sa pri páchatel'och obzvlášť závažných zločinov a recidivistov, u ktorých najviac hrozí, že i po prepustení z výkonu trestu budú v trestnej činnosti pokračovať. V zásade platí, že je ho možné uložiť len popri nepodmienečnom treste odňatia slobody, avšak výnimkou je situácia, kedy sa ukladá samostatne a to odsúdenému pred skončením výkonu trestu odňatia slobody z dôvodu, že počas výkonu trestu nespolupracoval

²⁰ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné I, Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. r. o., 2016, s. 460.

²¹ Ide o prípad ak poškodenému vznikol v dôsledku činu nárok na náhradu škody, ktorého uspokojenie by bolo zhabaním veci znemožnené, alebo ak hodnota veci, ktorá má byť predmetom zhabania, je v zjavnom nepochopiteľnom pomere k miere závažnosti prečinu.

na prevýchovnom programe a jeho správanie nasvedčuje, že bude v trestnej činnosti pokračovať. Jeho maximálna dĺžka je stanovená na tri roky. Je možné ho uložiť i opätovne, v takom prípade jeho dĺžka nesmie spolu presiahnuť päť rokov. Ochranný dohľad spočíva v obligatórnych povinnostiach²², ktoré musí odsúdený po prepustení z výkonu trestu spĺňať. Súd môže nad rámec obligatórnych povinností uložiť i ďalšie povinnosti²³, či obmedzenia²⁴, na ktorých plnení dohliadajú probační a mediálni úradníci.

„Ochranné liečenie je ochranné opatrenie poskytujúce ochranu spoločnosti pred páchatelmi trestných činov alebo činov inak trestných, ktorí sú nebezpečnými, daševne chorými osobami alebo osobami závislými na návykových látkach, a zároveň im poskytuje odbornú lekársku starostlivosť na ich vyliečenie a zaradenie do normálneho života.“²⁵ Ochranné liečenie je možné uložiť tak obligatórne ako i fakultatívne. Trestný zákon taxatívne vypočítava, kedy súd musí ochranné liečenie uložiť. Ide o prípady prečinu, ktorý spáchal páchatel v stave zmenšenej pričetnosti, ak súd upustil od jeho potrestania, ďalej trestného činu, ktorý spáchal páchatel v stave zníženej pričetnosti, ak mu súd mimoriadne znížil trest pod dolnú hranicu trestnej sadzby a nakoniec páchatelovi, činu inak trestného, ktorý nie je pre nepričetnosť trestne zodpovedný a jeho pobyt na slobode je nebezpečný. Súd môže ochranné liečenie uložiť i fakultatívne z dôvodov vymedzených v trestnom zákone²⁶, avšak kumulatívne musí byť splnená podmienka, že vzhľadom na osobu páchatel'a je zrejmé, že účel ochranného liečenia

²² Oznamovať potrebné údaje o spôsobe a zdrojoch svojej obživy a tie aj preukazovať, osobne sa hlásiť v určených lehotách, vopred oznamovať vzdialenie sa z miesta bydliska uvedeného v rozhodnutí súdu.

²³ Povinnosti spočívajúce najmä v príkaze vyst'ahovať sa z bytu alebo domu, v ktorom sa neoprávnené zdržuje alebo ktorý protiprávne obsadil, nahradiť v skúšobnej dobe spôsobenú škodu, osobne alebo verejne sa ospravedlniť poškodenému, atď.

²⁴ Napr. zákaz účasti na určených verejných podujatiach, zákaz požívania alkoholických nápojov a iných návykových látok, zákaz vstupu na vyhradené miesta alebo priestory, na ktorých trestný čin spáchal, atď.

²⁵ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné I, Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. r. o., 2016, s. 455.

²⁶ Fakultatívne možnosti: § 73 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon: Súd tak môže urobiť aj vtedy, ak páchatel spáchal trestný čin v stave zmenšenej pričetnosti a jeho pobyt na slobode je nebezpečný, ak páchatel spáchal trestný čin stave vyvolanom duševnou poruchou a jeho pobyt na slobode je nebezpečný, ak páchatel spáchal trestný čin násilnej povahy voči blízkej osobe alebo zverenej osobe a vzhľadom na osobu páchatel'a možno dôvodne predpokladať, že bude v násilnom konaní pokračovať, alebo ak páchatel spáchal trestný čin pod vplyvom návykovej látky alebo v súvislosti s jej užívaním.

je možné dosiahnuť. „*Prognózu nedosiabnutelnosti účelu ochranného liečenia vzhľadom na osobu páchatela možno vyvodit' z jeho predchádzajúceho i súčasného negatívneho postoja k ochrannému liečeniu, napr. páchatel' sa mohol liečiť už aj v minulosti a nemalo to žiadny efekt pre jeho negatívny postoj.*“²⁷ Vzhľadom na prípad, ktorý budeme rozoberať je potrebné spomenúť, že ochranné liečenie je možné vykonávať v zariadení ústavnej zdravotnej starostlivosti alebo ambulantne. Osobitne dôležitá je tá skutočnosť, že ambulantnú formu je možné zvoliť len v prípade, ak vzhľadom na povahu choroby a jej možnosti liečby možno legitímne očakávať, že účel liečby bude splnený aj vtedy, keď liečená osoba ostane na slobode. V zmysle ustálenej judikatúry je možné ambulantný spôsob zvoliť v prípade, ak nebezpečenstvo, ktoré hrozí od liečenej osoby je odstránené, alebo zásadne obmedzené i pri takejto forme liečenia.

Detencia je najmladším z pomedzi ochranných opatrení, ktoré pozná aktuálny trestný zákon. Hlavným cieľom detencie už nie je náprava osoby, ktorej bola uložená, ako je to pri ochrannom liečení, či ochrannej výchove, ale izolácia takejto osoby od spoločnosti, čím sa zabezpečí jej ochrana. Práve z dôvodu ochrany spoločnosti sa detencia ukladá na neurčitý čas, ktorý je obmedzený účelom, resp. existenciou potreby jej uloženia. Z tohto dôvodu sa môže stať, že potreba izolácie jedinca môže trvať aj celý jeho život. Z procesného hľadiska je potrebné raz ročne skúmať, či je stále daný dôvod trvania detencie.

Zavedenie tohto inštitútu bolo odpoveďou na dlhoročné žiadosti psychiatrov a iných pracovníkov zamestnaných v psychiatrických liečebniach, kde boli umiestňovaní nebezpeční jedinci, ktorých psychické ochorenie nebolo možné liečiť, a svojou agresivitou a inou nebezpečnou činnosťou neustále ohrozovali seba, personál psychiatrického zariadenia ako i svojich spolupacientov. Na rozdiel od Českej republiky, u nás nie je možné uložiť detenciu akémukoľvek psychicky narušenému jedincovi, ktorého pobyt na slobode je nebezpečný pre spoločnosť, ale len takému, ktorý bol právoplatne

²⁷ BURDA, E. a kol. *Trestný zákon: všeobecná časť: komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 532.

odsúdený za trestný čin²⁸. V Českej republike je možné uložiť detenciu aj osobe, ktorá pre duševnú poruchu nebola v čase spáchania činu inak trestného spôsobilá a preto nie je trestne zodpovedná. Na Slovensku tomu tak nie je. Aj keď existuje fakultatívna možnosť pre súd, páchatel'ovi činu inak trestného, ktorému bolo uložené ochranné liečenie, následne toto zmeniť a uložiť mu detenciu²⁹. A to v tom prípade, ak je nebezpečný pre personál liečebného zariadenia, avšak detenciu je možné uložiť až následne, po tom čo uložené ochranné liečenie neplní svoj účel. Podľa nášho názoru by bola vhodnejšia formulácia, kedy by páchatel'ovi činu inak trestnému, ktorý nie je pre svoj duševný stav trestne zodpovedný, a ktorého pobyt na slobode je nebezpečný, a ktorému vzhľadom na jeho postoj nie je možné uložiť ochranné liečenie, bola uložená detencia. Ak by sa však zákonodarca stotožnil s našim názorom, vyvstáva ďalší problém, a to ten, že na Slovensku nemáme do dnešného dňa žiadne detenčné zariadenie, napriek tomu, že od zavedenia inštitútu detencie uplynulo už 12 rokov. Zhodnotenie dôvodov, prečo je tomu tak, by bolo zrejme na samostatný príspevok.

5 „Využitie“ ochranných opatrení v praxi

Prvý prípad, ktorý si priblížime sa týka ochranného liečenia, ktorého neuloženie spôsobilo smrť nevinnej osoby. Voči DL bolo vedené trestné stíhanie pre zločin lúpeže, ktorého sa mal dopustiť v októbri 2010. V rámci tohto

²⁸ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon: (1) Ak je odsúdenému vo výkone trestu odňatia slobody zistená duševná porucha, ktorá je podľa odborného lekárskeho posudku nevyliciteľná a jeho pobyt na slobode je aj s prihliadnutím na spáchanú trestnú činnosť pre spoločnosť nebezpečný, súd na návrh prokurátora alebo riaditeľa ústavu na výkon trestu preruší výkon trestu odňatia slobody a nariadi jeho umiestnenie v detenčnom ústave. (2) Súd môže pred skončením výkonu trestu odňatia slobody rozhodnúť o umiestnení do detenčného ústavu aj takého páchatel'a úmyselného trestného činu, ktorý sa odmieta podrobiť ochrannému liečeniu alebo u ktorého ochranné liečenie pre negatívny postoj pacienta neplní svoj účel a ktorého pobyt na slobode je pre spoločnosť nebezpečný; páchatel' sa umiestni do detenčného ústavu po výkone trestu odňatia slobody. (3) Ak to považuje súd za potrebné, môže pred skončením výkonu trestu odňatia slobody rozhodnúť o umiestnení do detenčného ústavu aj páchatel'a zločinu spáchaného zo sexuálneho motívu alebo páchatel'a, ktorý opätovne spácha obzvlášť závažný zločin; páchatel' sa umiestni do detenčného ústavu po výkone trestu odňatia slobody.

²⁹ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon ods. 4 Súd môže na základe odborného lekárskeho posudku rozhodnúť o umiestnení páchatel'a do detenčného ústavu aj vtedy, ak páchatel', ktorého pobyt na slobode je nebezpečný, vykonáva ochranné liečenie v zariadení ústavnej zdravotnej starostlivosti a svojím správaním ohrozuje život alebo zdravie iných osôb; súd rozhodne na návrh zariadenia ústavnej zdravotnej starostlivosti.

konania bolo nariadené znalecké vyšetrenie duševného stavu páchatel'a, ktorého výsledkom bolo zastavenie trestného stíhania v zmysle ustanovenia § 215 ods. 1 písm. e) Trestného poriadku. Išlo teda o zastavenie trestného stíhania z dôvodu, že obvinený nebol v čase spáchania skutku trestne zodpovedný pre nepričítnosť.

Znalci vykonali vyšetrenie obvineného dňa 23. 11. 2011 na psychiatrickom oddelení, kde bol v tom čase hospitalizovaný a dňa 8. 12. 2011 vypracovali znalecký posudok, v ktorom konštatovali, že obvinený DL, „trpela a trpí závažnou duševnou poruchou a to schizofektnou poruchou, t. j. psychotickým ochorením zmiešaného okruhu. Jedná sa o ťažkú duševnú poruchu s výrazným kvalitatívnym narušením všetkých psychických funkcií akými sú vnímanie, myslenie, emotivita, osobnosť, ako aj kontakt s realitou.“ V závere znaleckého posudku znalci uviedli, že z psychiatrického hľadiska považujú pobyt obvineného na slobode za nebezpečný pre spoločnosť a preto odporučili, aby vzhľadom k anamnesticky prítomnej nespôlupráci v ambulatnej liečbe, pokračovaní v zneužívaní drog v ambulatných podmienkach a vzhľadom k neúplnej remisii duševnej poruchy v čase znaleckého psychiatrického vyšetrenia, mu bolo uložené ochranné psychiatrické liečenie v ústavnej forme.

Znalecký posudok s týmto záverom bol vyšetrovateľke doručený 14. 12. 2011. Vyšetrovateľka si uvedený spis preštudovala dňa 17. 1. 2012 a oznámila dozorujúcej prokurátorke, že vzhľadom na závery znaleckého posudku vo veci rozhodne najneskôr do 15. 2. 2012! 6. 2. 2012 vyšetrovateľka spracovala návrh na zastavenie trestného stíhania, ktorý bol dňa 21. 2. 2012 doručený dozorujúcej prokurátorke. Táto mala však vedomosť o záveroch znaleckého posudku nie len od vyšetrovateľky, ale aj z telefonického rozhovoru s obhajcom obvineného zo dňa 7. 2. 2012.

Dňa 27. 2. 2012³⁰ obvinený DL, voči ktorému ešte stále nebolo zastavené trestné stíhanie pre zločin lúpeže a stále ani nebol umiestnený v ochrannej psychiatrickej liečbe, ktorá bola odporučená závermi znaleckého dokazovania, obzvlášť brutálnym spôsobom v spánku napadol a usmrtil³¹ svoju družku.

³⁰ Teda viac ako 2 mesiace po vypracovaní a doručení znaleckého posudku, v ktorom sa jasne konštatuje jeho pobyt na slobode za nebezpečný pre spoločnosť.

³¹ Najskôr ju bodol do pľúc, keď táto začala chrčať, natiahol jej igelitovú tašku na hlavu a ešte 16 krát ju bodol do tela, s tým, že znalec konštatoval, že zomrela veľmi trýznivým spôsobom, ktorý celý čas cítila.

Voči obvinenému bolo aj pre tento čin dňa 28. 2. 2012 zastavené trestné stíhanie z tých istých dôvodov ako pri zločine lúpeže, a teda, že v čase spáchania skutku nebol pre nepríčetnosť trestne zodpovedný. Uznesenie nadobudlo právoplatnosť dňa 27. 3. 2012 a dňa 10. 4. 2012 podala prokurátorka návrh na uloženie ochranného opatrenia formou ochranného psychiatrického liečenia ústavnou formou – viac ako 4 mesiace po odporúčaní znalcov a viac ako mesiac po brutálnej smrti nevinnej ženy.

Matka zavraždenej si následne na súde uplatnila náhradu škody z titulu nesprávneho úradného postupu vyšetrovateľa a dozorujúceho prokurátora a taktiež náhradu škody spolu vo výške cca 36.000 EUR³².

Okresný súd skonštatoval, že vyššie spomenutým postupom vyšetrovateľa a ani prokurátora nedošlo k nesprávnemu úradnému postupu a teda nie je splnená jedna z podmienok náhrady škody, a keby aj takémuto nesprávnemu úradnému postupu došlo neexistuje príčinná súvislosť medzi postupom prokurátora a smrťou dcéry žalobkyne. Teda v podstate konštatoval, že to, že prokurátorka viac ako dva mesiace vedela zo znaleckého posudku o tom, že obvinený je pre spoločnosť nebezpečný a vo veci nekonala nemá nič spoločné s tou skutočnosťou, že tento pre spoločnosť nebezpečný človek zavraždil iného človeka.

Žalobkyňa sa odvolala a krajský súd jej odvolaniu z časti vyhovel. Súd druhej inštancie už videl pochybenie na strane prokurátorky a videl aj príčinnú súvislosť medzi nekonaním kompetentných a fatálnym následkom v podobe smrti dcéry žalobkyne nazvaným v danom konaní vznikom škody. Aj keď uvedené druhostupňové rozhodnutie môžeme definovať ako rozumnejšie, obe strany, tak žalobkyňa ako aj žalovaný podali dovolanie na Najvyšší súd. Žalovaný dôvodil tým, že krajský súd nesprávne právne vec posúdil, nakoľko pod dozor prokurátora za žiadnych okolností nie je možné priradiť vyššie uvedené. „Dozor prokurátora je potrebné si vzhľadom na všetky skutočnosti vykladať ako právo a povinnosť prokurátora kontrolovať a usmerňovať činnosť policajných orgánov, pričom vzťah medzi prokurátorom a príslušným príslušníkom policajného zboru alebo vyšetrovateľom

³² Išlo o náklady vynaložené v súvislosti s pohrebom, smútočným ošatením, karom, po-mníkom, poškodením nábytku a zárubne v byte a trovami zmocnenca poškodeného a nemajetkovú ujmu, ktorá jej bola spôsobená smrťou jediného dieťaťa.

nie je vzt'ahom inštančnej podriadenosti a nadriadenosti.“ Zrejme žalovaný nepozná význam pojmu záväzný pokyn, smutná je však najmä skutočnosť, že uvedené vyjadrenie sformulovala Generálny prokuratúra Slovenskej republiky. Taktiež žalobca uvádzal, že v danom prípade neexistuje kauzálny nexus, a ak tento konštatoval krajský súd, tak uvedeným sa odchyľil od ustálenej rozhodovacej činnosti Najvyššieho súdu Slovenskej republiky.

Žalobkyňa podala dovolanie z dôvodu, že sa nestotožnila s názorom krajského súdu, ktorý ustálil, že vzhľadom na to, že škoda bola spôsobená aj zavinením poškodenej, táto musí škodu znášať pomerne. Dôvody pre aplikáciu uvedeného ustanovenia³³ súd druhej inštanície videl v skutočnosti, že poškodená – dcéra žalobkyne, žila s obvineným DL v spoločnej domácnosti, v byte poškodenej, pričom poškodená ako aj žalobkyňa mali vedomosť o zdravotnom stave obvineného, o jeho psychickom ochorení, o používaní drog a napriek tomu poškodená s takouto osobou žila vo svojom byte, čím bol umožnený blízky kontakt obvineného s poškodenu, čomu mohlo byť iným postojom poškodenej zabránené. Preto zodpovednosť poškodenej je 50%.

Len čas ukáže, ako v danej veci rozhodne Najvyšší súd. Pozitívnym možno hodnotiť tú skutočnosť, že v dôsledku spomínaných udalostí krajská prokuratúra prijala opatrenie³⁴, ktorým nariadila prokurátorom, aby v obdobných konaniach postupovali neodkladne a najneskôr do 24 hodín dali návrh na súd páchatel'a izolovať.

Ďalší prípad, ktorý sa odohral takmer rok po spomínaných udalostiach ukazuje, že prijatím uvedeného opatrenia sa v danej problematike toho až tak veľa nezmenilo, a dotknutá prokuratúra sa zo svojich chýb nepoučila, tak ako to prehlasovala Generálna prokuratúra v liste adresovanom žalobkyňi z predchádzajúceho prípadu.

V tom istom okrese bol 76 ročný dôchodca obvinený zo zločinu týrania blízkej osoby a zverenej osoby. Poškodenu mala byť jeho manželka. Obvinený bol už v minulosti právoplatne odsúdený za napadnutie a ublíženie na zdraví vlastnej sestry.

³³ § 441 zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka v znení neskorších predpisov.

³⁴ Opatrenie. 1/1 Spr 199/13.

Obvinený bol po vznesení obvinenia vzatý do väzby, kde bolo v rámci trestného stíhania nariadené skúmať jeho duševný stav. Rovnako ako v predchádzajúcom prípade i tu bolo znalcami konštatované, že obvinený v dôsledku svojho duševného stavu nebol spôsobilý rozpoznať následky svojho konania, teda v čase spáchania skutku nebol trestne zodpovedný. Trestné stíhanie bolo voči obvinenému zastavené právoplatne v apríli 2013, no z väzby bol prepustený už mesiac predtým. Z ústavu na výkon väzby bol umiestnený do nemocnice na psychiatrické oddelenie. Už o necelý mesiac primár psychiatrického oddelenia informoval súd, že „pacient je stabilizovaný, jeho ochorenie je v remisii a aktuálne je nebezpečný už len pre svoju manželku a preto ho z nemocnice prepúšťajú“. Až deň pred avizovaným prepustením prokurátor podal na súd návrh na uloženie ochrannej psychiatrickej liečby ústavnou formou, no súd samozrejme z objektívnych príčin o uvedenom návrhu do prepustenia pacienta z psychiatrického oddelenia nerozhodol.

Zarážajúca je tá skutočnosť, že manželka obvineného nebola informovaná ani o tom, že je manžel bol prepustený z väzby a ani o tej skutočnosti, že bol umiestnený a následne prepustený z nemocnice. Ako pozitívne však môžeme konštatovať, že v danom prípade nedošlo k fatálnemu následku, akým je smrť. V dôsledku takéhoto „konštantného“ postupu kompetentných orgánov došlo „len“ k psychickému zrúteniu sa manželky obvineného, jej medikamentóznej liečbe a životu v neustálom strese, kedy sa stretne so svojím manželom zoči voči. Aj keď je možné, že ani v danom prípade kompetentný nevidia uvedené v príčinnej súvislosti.

Záver

Miesto ochranných opatrení v systéme sankcií nášho právneho poriadku nie je zanedbateľné. Náš zákonodarca nastavil základný inštitucionálny rámec, na základe ktorého poznáme päť druhov ochranných opatrení, vieme za akých podmienok je možné konkrétne opatrenie použiť a poznáme ich účel. Avšak tak ako je to na Slovensku bežné, s aplikáciou sú spojené viaceré praktické problémy. Viaceré inštitúty máme zavedené *pro forma* a neplnia svoj účel (napríklad mediálni a probační úradníci). Inštitút detencie je v okolitých krajinách bežným javom, avšak u nás bol zavedený v dôsledku členstva

v Európskej únii, bez toho aby bol vybudovaný čo len jeden detenčný ústav, resp. bez toho aby bolo jeho vybudovanie otázkou blízkej budúcnosti. Ochranné liečenie, ktoré má na našom území pomerne dlhú históriu sa viac nevykonáva ako vykonáva a význam v ukladaní ochranných opatrení nevidia tí, ktorí môžu nimi ochrániť spoločnosť, česť výnimkám.

Je nepochybné, že existujú krajiny, ktoré sú na tom po legislatívnej ale i aplikáčnej stránke horšie ako my, avšak podľa môjho názoru, to nie sú tie, ku ktorým by sme sa mali utiekať.

Česká republika, ktorá si prešla historicky i politicky takmer totožným vývojom ako my, je i pri ochranných opatreniach omnoho ďalej. Zrejme by bolo vhodné inšpirovať sa prijatím samostatného zákona o výkone detencie, vybudovaní a fungovaní viacerých detenčných ústavov, ale i pri mnohom inom. Možno by sa potom u nás nestávalo, že osoba rovnako nebezpečná pre seba ako i svoje okolie sa bude voľne pohybovať medzi ľuďmi, s konkludentným súhlasom kompetentných.

Literature

- BLATNÍKOVÁ, Š. *Problematika zabezpečovací detence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 156 s. ISBN 978-80-7338-106-6.
- BRŮSTL, A. a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, 112 s. ISBN 978-807-3804-336.
- BURDA, E. a kol. *Trestný zákon: všeobecná část: komentár*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, 1106 s. ISBN 978-80-7400-324-0.
- ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon – Velký komentár*. 2. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2013, 880 s. ISBN 978-80-8155-020-1.
- FÁBRY, A. *Penológia*. 1. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2009, 264 s. ISBN 978-80-89447-01-5.
- IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné I, Všeobecná část*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, spol., s. r. o., 2010, 532 s. ISBN 978-80-8078-308-2.
- IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné I, Všeobecná část*. Bratislava: Wolters Kluwer, s. r. o., 2016, 555 s. ISBN 978-80-8168-509-5.

MAŠLANYOVÁ, D. et al. *Trestné právo hmotné, Osobitná a všeobecná časť*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čenek, 2016, 624 s. ISBN 978-80-7380-618-7.

Periodiká

FIRSTOVÁ, J. Zabezpečovací detence pro ochranu společnosti. In: *České vězénství*, 2008, roč. 26, č. 8, s. 201–204. ISSN 1213-9297.

JAKUBOVÁ, M. Budeme mať detenčný ústav? In: *Zvesti zboru väzenskej a justičnej stráže*. 2012, roč. 44, č. 3-4, s. 37–41.

PODRAZIL, P. Nová právní úprava detenčního řízení. In: *Právní rozhledy*, 2013, roč. 54, č. 2, s. 54. ISSN 1210-6410.

Právne predpisy a rozhodnutia

Vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody.

Zákon č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Contact – e-mail

kucerovadominika11@gmail.com

K základním zásadám dokazování a jejich uplatnění v „moderním“ trestním řízení¹

Marcela Lukášová

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Zásady dokazování mají své nejširší uplatnění v hlavním líčení před soudem prvního stupně, které tvoří tzv. jádro trestního řízení. Směřují ke zjištění skutkového stavu věci bez důvodných pochybností, což je jeden z cílů trestního procesu. Jejich význam je proto zásadní a neopomenutelný. Předkládaný příspěvek má ambici rozebrat jednotlivé zásady dokazování a jejich význam. Zaměří se také na kontroverzní otázky jejich uplatnění v moderním trestním řízení. Opomenut nebude ani vlastní postoj autorky k možnostem uplatnění v novém kodexu trestního práva procesního.

Keywords in original language

Zásada presumpce nevinny; zásada materiální pravdy; zásada vyhledávací; zásada bezprostřednosti; zásada ústnosti; zásada volného hodnocení důkazů

Abstract

The principles of evidence have their widest application in the trial at the first instance court, which is the so-called essence of criminal proceedings. They aim to establish the facts without any reasonable doubt, which is one of the objectives of the criminal process. Their importance is therefore essential and not negligible. The author of submitted contribution has an ambition to analyze the individual principles of evidence and their significance. She will also focus on controversial issues of their application in modern criminal proceedings. The author does not miss her own attitude towards the possibilities of application in the new Criminal Procedural Code.

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/1338/2016 „Adjustace specifických procesních otázek lidskoprávním požadavkům (Akronym: Adjustace III)“.

Keywords

The Principle of the Presumption of Innocence; the Principle of Material Truth; the Principle to Search; the Principle of Directness; the Principle of Orality; the Principle of Discretion in Weighing Evidence.

1 Krátce úvodem

K základním zásadám zdá se býti toho mnoho napsáno, nicméně v nynější době, kdy je v popředí aktuální otázka rekodifikace trestního práva procesního, jeví se mi více než vhodné danou problematiku opět vyzdvihnout.

Základní zásady jsou od dob utváření právní nauky součástí právního světa, ba co více, jsou jeho nosnými pilíři. Pokud se však zahledíme na dnešní situaci v právním prostředí, zjistíme, že základním zásadám přiznávají váhu spíše právní teoretici nežli praxe. A to přesto, že základní zásady trestního řízení jsou přímo promítnuty v textu kodexu procesního práva.² Minulý zákonodárce totiž v době přijetí trestního řádu považovat za nutné, aby byly definice součástí pozitivního práva.³ Skutečnost upozadění základních zásad v praxi má zajisté své příčiny. Zcela typicky lze poukázat na skutečnost, že základní zásady jsou prováděny v konkrétních ustanoveních toho kterého právního předpisu, kde je poskytnuta konkrétní norma, a je proto nadbytečné se „vracet“ k samotné zásadě. Domnívám se však, že tento stav je poněkud žalostný, zejména za situace pokud hrozí, že tyto základní zásady začne pomíjet i zákonodárce. Tomu totiž zásady brání v narušení nutné integrity koncepce zákonodárných děl tím, že nemůže být přijata právní úprava, která je z pohledu základních zásad cizorodá.⁴ V době rekodifikace trestního práva procesního je proto dle mého názoru více než důležité dbát o to více jejich zachování a ctění.

Co jsou vlastně základní zásady, a k čemu nám jsou? Zejména pak, jaké máme zásady v důkazním právu, a jaký je jejich význam? V neposlední řadě také, zda mají v moderním trestním řízení stále své místo, a popřípadě kde? Na tyto otázky poskytuje odpovědi následující výklad.

² V zákoně č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „trestní řád“) jsou tyto zásady jako definice součástí úvodních ustanovení (§ 2).

³ ZÁHORA, Jozef. *Dokazovanie v trestnom konaní*. 1. vyd. Praha: Leges, 2013, s. 49.

⁴ KALVODOVÁ, Věra, Milana HRUŠÁKOVÁ a kol. *Dokazování v trestním řízení - právní, kriminologické a kriminalistické aspekty*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 20.

2 Obecně k zásadám

Právní zásady jsou určitými základními tezemi, základními východisky a předpoklady konkrétní teorie. „*Význam slova zásada se odráží ve výrazech pravidlo nebo vodítka činů a chování, směrnice jednání nebo posuzování, anebo také myšlenka, která platí za všech okolností.*“⁵ Pod základními zásadami je možné také z jiného úhlu pohledu spatřovat zejména určitá obecná pravidla právního nazírání. Dle mého mínění představují právní zásady jednotící hlediska a základní hodnoty, které tvoří základ právního řádu, konkrétního právního odvětví nebo pododvětví, právního předpisu či právního institutu. Někteří autoři pracují s pojetím právních zásad jako s hodnotovým základem konkrétního právního odvětví, například zásady pro soukromé právo představují hodnotový základ práva soukromého.⁶ Souběžně s kategorií právních zásad existuje také kategorie právních principů. Ty představují obecnější pojem (resp. pojem vyššího stupně) a vyjadřují významnější hodnoty.

Pokud bychom chtěli přesně definovat pojem právních zásad, bude to velmi problematické, ostatně jako u každého pokusu o přesnou definici, jelikož „*zvyšování přesnosti, exaktnosti definic vede k nesrozumitelnosti, a naopak zvyšování srozumitelnosti vede k snižování přesnosti.*“⁷ Bez větších výhrad lze souhlasit, že „*právní zásady jsou definovány jako vůdčí ideje, jako politické postuláty, jako koncepční základy právního odvětví, jako výraz objektivních zákonitostí a tendencí vývoje společnosti z pohledu určité systémové části práva, případně jako nejobecnější normy, vyjadřující základ a smysl právní regulace příslušného odvětví.*“⁸ V souladu s výše uvedeným lze právní zásady formulovat jako vysoce důležitá pravidla vyznačující se relativní stálostí a vyšším stupněm obecnosti, klíčovou roli hrají především jako zásadní východiska pro interpretaci práva a normotvorbu.

Vždy v určitých specifických situacích lze pravidelně vysledovat zvýšenou pozornost věnovanou právním zásadám. Jde především o situace, ve kterých

⁵ PINZ, Jan. Právní principy, zásady a legis ratio. In: KUČERA, Stanislav a Jiří BOGUŠZAK. *Právní principy: kolokvium*. 1. vyd. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 111.

⁶ Viz HURDÍK, Jan a Petr LAVICKÝ. *Systém zásad soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 14.

⁷ KNAPP, Viktor a Pavel HOLLÄNDER. *Aplikácia logiky v právnom myslení*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1992, s. 22.

⁸ HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 12.

nastávají zcela přelomové změny právního řádu či politického systému (například typický přechod od totalitního systému státu k demokratickému systému).⁹ Takovéto zásadní změny v právním řádu vyžadují vždy potřebu charakterizovat dosavadní právní řád prostřednictvím právních zásad, tím lze dosáhnout určitého vyššího stupně abstrakce a následně je teprve možné provést zásadní rekonstrukci právního řádu.¹⁰ U změny politického systému je bezpodmínečně nutné, aby byl stávající právní řád posouzen z hlediska možnosti jeho aplikace na nově stanovené společenské i politické poměry.¹¹ Vedle těchto příčin, které jsou pravděpodobně i nejvýznamnější, je zvýšená pozornost upřena na základní zásady také v důsledku „prozařování“ ústavních norem do právního řádu, a také z důvodu zvyšujícího se významu soudního rozhodování.¹²

V žádném případě nepředstavují právní zásady kategorii oddělenou od praktického působení práva, naopak jde o kategorii, která má vysoký praktický dosah. Proto se domnívám, že i z tohoto důvodu by měla být právním zásadám v dnešní moderní době věnovaná zvýšená pozornost. Odpověď na otázku, proč je nutné základním právním zásadám věnovat náležitou pozornost, podává také starý právní citát s notnou dávkou inspirace: „*Scire leges non est verba earum tenere, sed vim ac potestatem.*“¹³ Ignorování a neznalost právních zásad má negativní důsledky, neboť nepřihlížením k právním zásadám může docházet k právnímu formalismu při interpretaci a aplikaci práva. Ústavní soud judikoval, že v krajním případě může přílišný právní formalismus vést až ke zrušení rozhodnutí, které je založeno striktně pouze na liteře zákona nehledíc přitom na právní zásady. V takovém případě by bylo možné hovořit o svévoli. Dle Ústavního soudu je za svévoli považována ta interpretace práva, která je v extrémním rozporu s principy

⁹ HURDÍK, op. cit., s. 6.

¹⁰ Takovouto situaci bylo možné vysledovat při rekonstrukci českého soukromého práva, kdy se dostala do popředí odborné i laické veřejnosti problematika právních zásad.

¹¹ Příkladem mohou být změny právního řádu provedené po roce 1989. Zejména pak zákon č. 109/1964 Sb., hospodářský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, který ve zcela zásadních oblastech již nevyhovoval nově nastoleným ekonomickým a společenským podmínkám.

¹² Blíže viz KUBŮ, Lubomír, Pavel HUNGR a Petr OSINA. *Teorie práva*. 2. vyd. Praha: Linde, 2007, s. 276 a násl.

¹³ Znáť zákony neznamená držet se jejich slov, ale znáť jejich moc (účinnost) a sílu.

spravedlnosti; jde tak o rozhodování bez bližších kritérií nebo zásad.¹⁴ Podle § 80 odst. 2 písm. b) zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, „je soudce povinen se v zájmu záruky nezávislosti a nestrannosti výkonu soudcovské funkce mimo jiné chovat tak, aby nezavdal příčinu ke snížení důvěry v soudnictví a důstojnosti soudcovské funkce.“ V nálezu ze dne 24. 11. 2004, sp. zn. III. ÚS 351/04 Ústavní soud výslovně připustil, že svévole, tedy i nerespektování právních zásad, v postupu obecného soudu a při jeho rozhodování může zavdat příčinu pro snížení důvěry v soudnictví. Je proto třeba zcela kategoricky požadovat, aby obecné soudy při své rozhodovací činnosti věnovaly zvýšenou pozornost základním zásadám a tyto ve svých meritorních rozhodnutích náležitě zohlednily při výkladu i aplikaci znění zákona.

3 Základní zásady dokazování – shrnuvší teoretické pojednání

Jistou komplexnost by tento příspěvek postrádal bez teoretického shrnutí základních zásad dokazování. Proto, aby bylo možné plynule navázat výkladem věnujícím se uplatnění zásad v moderním trestním řízení, věnuji následující řádky vhodnému pojednání o základních zásadách důkazního práva a teoretickému nahlížení na ně.

Nauka trestního práva procesního rozlišuje skupinu zásad, které jsou dokazování vlastní a mají pro jeho bezvadnou realizaci nejvyšší význam, jelikož z dokazování činí jakési jádro trestního řízení.¹⁵ Jedná se o zásadu presumpce nevin, zásadu vyhledávací, zásadu ústnosti, zásadu bezprostřednosti, zásadu volného hodnocení důkazů a zásadu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností.

Společné všem těmto zásadám je, že všechny mají samy o sobě buď přímý či nepřímý ústavní rozměr. Liší se to dle toho, zda jsou samostatně jako ústavní zakotveny, nebo zda je jejich uplatnění „pouze“ fragmentem práva na spravedlivý proces.¹⁶

¹⁴ Blíže viz náleze Ústavního soudu ze dne 7. 11. 2006, sp. zn. IV. ÚS 369/06. *Ústavní soud* [online]. Ústavní soud, © 2015 [cit. 26. 10. 2017].

¹⁵ KALVODOVÁ, HRUŠÁKOVÁ, op. cit., s. 80.

¹⁶ ZÁHORA, op. cit., s. 53.

3.1 Zásada presumpce nevinoty

Zakotvení této zásady poskytuje Listina základních práv a svobod v článku 40 odst. 2, kde stanovuje, že: „*Každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.*“ Z této zásady plyne nutný požadavek na tom, aby obviněnému, resp. obžalovanému, byla prokázána vina úplně a bez jakýchkoliv pochybností, k čemu má dojít v průběhu dokazování provedeného v hlavním líčení. Prokázat vinu je povinností a úkolem orgánů činných v trestním řízení. Sám obviněný nemá povinnost jakkoli dokazovat skutečnosti svědčící v jeho prospěch a nemůže být ani nucen k vydání důkazů svědčících proti němu¹⁷. Jeho vinu také nelze dovozovat ze způsobu, kterým realizuje svou obhajobu, nelze tedy z toho, že například záměrně vypovídal nepravdu usuzovat jeho vinu. K této zásadě se také váže zásada *in dubio pro reo*, která stanovuje ve vztahu k podstatným skutkovým pochybnostem, že orgány činné v trestním řízení musí při pochybnostech vždy rozhodovat ve prospěch obviněného.¹⁸

3.2 Zásada vyhledávání

Vyhledávací zásada je jistou konkretizací zásady oficiality. Dle ní musí orgány činné v trestním řízení postupovat z úřední povinnosti a z vlastní iniciativy, nečekaje na návrhy či podněty stran. To nicméně stranám nebrání v tom, aby navrhovaly podněty a návrhy na provedení důkazů.¹⁹ Konkrétně v trestním řádu je v § 89 odst. 2 zakotveno, že „*[k]aždá ze stran může důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout. Skutečnost, že důkaz nevyhledal nebo nevyžádal orgán činný v trestním řízení, není důvodem k odmítnutí takového důkazu.*“ Je však faktem, že přestože není obviněný povinen vyvracet usvědčující důkazy, nutí jej k tomu jeho vlastní zájem na tom, aby mu bylo umožněno uplatnit vyvíjející důkaz.²⁰

¹⁷ Latinské pravidlo „*nemo tenetur edere instrumenta contra se*“.

¹⁸ ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČHTA. *Trestní právo procesní*. 4., přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 351.

¹⁹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. I, § 1–156. 7., dopl. a přeprac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 27–28.

²⁰ FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ a Tomáš GRIVNA. *Trestní právo procesní*. 6., aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 78.

Zásadu vyhledávací prezentuje pravidlo, dle kterého mají orgány činné v trestním řízení povinnost zjišťovat veškeré důležité skutečnosti pro trestní řízení nehledě na to, zda svědčí ve prospěch či neprospěch obviněného. Při hlavním líčení se následně uplatňuje zásada kontradiktornosti, která znamená, že v řízení vystupují dvě strany, které provádějí dokazování a soud to řídí a koordinuje, po případě i doplňuje dokazování a v konečné fázi pak rozhoduje o vině a trestu. Pouze takovéto uspořádání umožňuje všestranné a úplné objasnění věci, a to jak ze strany obžaloby, tak ze strany obhajoby. Přestože je trestní řízení založeno na principu kontradiktornosti, nelze hovořit o formálním důkazním břemenu.²¹ Formální důkazní břemeno je v trestním právu zásadně odmítáno.²² Orgány činné v trestním řízení jsou totiž povinny zjišťovat všechny okolnosti případu, a to i za situace, kdy obviněný učiní doznání. Naopak obviněný má tu možnost vyhledat, předložit a provést důkaz. V tomto smyslu se tedy v trestním řízení uplatní materiální důkazní břemeno.²³

3.3 Zásada ústnosti

V dokazování se tato zásada promítá především v tom, že v hlavním líčení a ve veřejném zasedání se důkazy provádějí zpravidla ústně. V praxi to znamená, že obvinění, svědci i znalci vypovídají ústně. Pokud jsou důkazy prováděny listinami a nebo protokoly o úkonech, které nelze opakovat, jsou stranám v hlavním líčení předkládány k nahlédnutí. Navrhne-li některá ze stran jejich přečtení, je soud povinen danou listinu přečíst. Zároveň při ústním provádění důkazů v hlavním líčení dochází k naplnění dalších zásad – například zásada veřejnosti či zásada bezprostřednosti. Jsou také řádně uplatňována všechna práva stran trestního řízení.²⁴

3.4 Zásada bezprostřednosti

Uvedená zásada reflektuje požadavek, aby soudce v průběhu hlavního líčení vnímal prováděné dokazování přímo. Existuje totiž zájem na tom, aby mohl soudce jednotlivé důkazy hodnotit osobně prostřednictvím vlastních smyslů,

²¹ ŠÁMAL, MUSIL, KUČHTA, op. cit., s. 351.

²² Blíže viz Ibid., s. 352.

²³ Ibid., s. 353.

²⁴ Ibid.

nikoliv zprostředkovaně. Díky tomu je pak soudce schopný vnímat i jiné aspekty prováděného důkazu, než pouze ty formální. Může svou pozornost zaměřit například na tzv. vnitřní strukturu. U podáváníí výpovědi je například nezbytné, aby byl soudce seznámen jak s jejím obsahem, tak aby osobně vnímal, jakým způsobem je podávána. Soud v důsledku toho může zkoumat, je-li osoba podávající výpověď nervózní, rozpačitá, nejistá či zcela nepřiměřeně gestikuluje.²⁵ Také by měl důkazy čerpat z pramene, který je nejbližší rozhodným skutečností. Je totiž logické, že čím je pramen vzdálenější od skutečnosti, tím více roste pravděpodobnost vzniku nepřesností.

3.5 Zásada volného hodnocení důkazů

Tato zásada má mezi ostatními zmiňovanými zásadami jisté privilegované postavení, neboť zakotvuje základní rámec a pravidla pro orgány činné v trestním řízení, a to nikoliv pouze po technické stránce. Stanovuje totiž, že: „*Orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu.*“²⁶ Skutečnost, že je postavena na vnitřním přesvědčení neznamená, že by při utváření takového přesvědčení orgán vycházel snad z libovůle, naopak, toto přesvědčení má být utvářeno striktně na základě logiky. Orgány činné v trestním řízení se mají přitom opírat o své právní vědomí, důkladně a logicky zhodnotit prováděné důkazy a posoudit vzájemné souvislosti mezi jednotlivými důkazy, a přitom přihlídnout ke všem okolnostem daného případu.²⁷ Dále mají povinnost toto vnitřní přesvědčení patřičně a důkladně odůvodnit, především uvést, k jakým důkazům přihlíželi při rozhodování, jak posoudili závažnost a význam provedených důkazů pro potřeby řízení, jejich pravdivost a věrohodnost.²⁸ Nikde v trestním řádu nejsou stanovena žádná pravidla, která by určovala míru důkazů, které je potřeba k prokázání určité skutečnosti, ani míru věrohodnosti příslušející jednotlivým druhům důkazů.

S tímto se nedostávají do rozporu ani některá ustanovení v právních předpisech, která ke zjištění určitých skutečností vyžadují zcela konkrétní druhy

²⁵ ŠÁMAL, MUSIL, KUČHTA, op. cit., s. 353.

²⁶ § 2 odst. 6 zákona č. 141/1961 Sb.

²⁷ ŠÁMAL, op. cit., s. 41–42.

²⁸ ŠÁMAL, MUSIL, KUČHTA, op. cit., s. 354.

důkazů (například při prohlídce a pitvě mrtvolky je obligatorní přibrání dvou znalců²⁹), což by se na první pohled mohlo jevit jako porušení této zásady. Také žádný z druhů důkazů není nadán zvláštním či nadřazeným postavením, čili všechny důkazy jsou dány naroveň. Z uvedeného vyplývá, že pouze orgány činné v trestním řízení mohou zvolit, jakými důkazními prostředky budou prokazovat určité skutečnosti, zejména přitom zohlednit konkrétní okolnosti daného případu a svůj postup poté náležitě odůvodnit tak, aby nebyla dána při jejich rozhodování libovůle. Na závěr je třeba dodat, že tato zásada se vztahuje na celý průběh trestního řízení a na všechny orgány činné v trestním řízení.³⁰

3.6 Zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností

Tato zásada úzce souvisí se zásadou vyhledávací, doplňuje ji a zároveň ji konkretizuje. V zákoně je formulována tak, že: „*Orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.*“³¹ Pravidlem zjištěného stavu bez důvodných pochybností byla v trestním řízení nahrazena zásada objektivní pravdy. K této změně došlo z důvodu, že v praxi byl na orgány činné v trestním řízení kladen nereálný požadavek, aby zjistili tzv. absolutní pravdu, která by odpovídala skutečnému stavu věci. Tento cíl byl prakticky nenaplnitelný. Dobrat se v současné situaci absolutní pravdy je zcela nemožné, neboť ke zjištění skutkového stavu slouží soudům zejména výpovědi obviněných či svědků, které jsou však do značné míry ovlivněny lidským faktorem, především pak reprodukcí, schopností zapamatovat si inkriminovanou situaci a přesností jejího vnímání. Při koncepci zjištěného skutkového stavu bez důvodných pochybností je naopak soud oproštěn od takového nereálného cíle.

Kritérium důvodných pochybností, přestože zákon tento termín nijak nedefinuje, lze charakterizovat jako takovou pochybnost, „*kteřá by u rozumné osoby zapříčinila, aby zaváhala nebo ustala při vyřizování důležité životní záležitosti.*“ Nesmí se však zároveň jednat o pochybnost imaginární, či o pochybnost,

²⁹ § 105 odst. 4 zákona č. 141/1961 Sb.

³⁰ ŠÁMAL, op. cit., s. 41–42.

³¹ § 2 odst. 5 zákona č. 141/1961 Sb.

kteřá by se zakládala na náhodě, domněnce nebo rozmaru. Například půjde o situaci, kdy bude soudce i přes nestranné a pečlivé hodnocení všech důkazů v zásadní nejistotě, kdy by nebyl schopný říci, že se konkrétní jednání naplňující skutkovou podstatu trestného činu skutečně stalo a mohl by získat s jistotou přesvědčení o vině obviněného. Následně další kritérium se vážně k rozsahu zjišťování. Je povinností orgánů činných v trestním řízení, aby zjistily stav věci v takovém rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí. Zaměří-li se tedy tyto orgány na otázky zásadní a podstatné, které budou dostačující pro to, aby mohly rozhodnout, nebude následně již nutné zjišťovat další nepodstatné skutečnosti. Důsledkem pak je hospodárnost a zefektivnění trestního řízení.³²

4 Uplatnění základních zásad dokazování v moderním trestním řízení

Většina odborných článků³³ se základními zásadami ve vztahu k jejich uplatnění v plánované rekodifikaci trestního práva procesního zabývá spíše jejich umístěním v novém kodexu. Zajisté tato otázka musí být řešena, nicméně významnější se mi jeví vyřešení jiných, zcela zásadnějších otázek, zejména plnění na původních významech dogmat, která jsou výsledkem určitého historického vývoje a vycházejí z právní kultury kontinentální Evropy. Vzhledem k tomu tak nepovažuji za zcela nutné se blíže rozepisovat, kde která zásada bude zařazena, a z jakého důvodu, lze však poukázat na jistá pravidla, která toto budou určovat.

Zařazení základních zásad v budoucím trestním řádu už má svou jasnou představu. Nejdříve zákonodárce řešil otázku, zda vůbec základní zásady v novém kodexu výslovně uvádět, anebo tuto otázku ponechat právní teorie, která by dovozovala základní zásady z konkrétních ustanovení trestního řádu.³⁴ Konsensus, dle mého mínění zcela správný, byl vysloven takový, že je vhodné mít v trestním řádu explicitní zakotvení základních zásad, jelikož vytyčují směr pro aplikaci i interpretaci trestněprávních norem. Tento

³² ŠÁMAL, op. cit., s. 34–36.

³³ Blíže např. JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní – minulost a budoucnost*. 1. vyd. Praha: Leges, 2016, s. 45–66. Kapitola Základní zásady dokazování v připravovaném novém trestním řádu. Nebo také GRÍVNA, Pavel. Základní zásady trestního řízení ve světle rekodifikace trestního řádu. *Právní prostor* [online]. [cit. 3. 11. 2017].

³⁴ GRÍVNA, op. cit.

závěr je však třeba upřesnit, neboť v trestním řádu již nebudou uvedeny všechny základní zásady. Převážil názor, že některé není potřeba opakovat, jsou-li už zakotveny na úrovni ústavněprávní v rámci ústavního pořádku či v mezinárodních lidskoprávních smlouvách.³⁵ Postačí pouze, pokud budou v trestním řádu upravena procesní pravidla z nich vyplývající.

Jako příklad lze uvést zásadu presumpce nevinny, kterou upravuje jak Listina základních práv a svobod, tak Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, byť jejich znění jsou trochu odlišná. Nyní platný trestní řád ji zakotvuje také a je pak otázka, zda lze vyvozovat konkrétní závěry z jejich rozdílných formulací. Z tohoto důvodu tak zákonodárce naznal, že není nutné, aby nový trestní řád tuto zásadu uváděl. Upravovat by však měl procesní pravidla, která z ní vyplývají, zejména zásadu *in dubio pro reo*, neboť tato je dnes pouze dovozována z několika ustanovení trestního řádu.

Dále se jeví vhodnější, aby byly základní zásady uvedeny u těch částí trestního řádu, se kterými úzce souvisí a mají pro ně význam.³⁶ V důsledku tohoto řazení by na začátku trestního řádu byly takové zásady, které postupuji celým trestním řízením, všemi jeho fázemi. Naopak, kde jsou významné pro určitou fázi řízení, tak by měly být přesunuty k těmto částem.

Jak jsem však uvedla na začátku této kapitoly, jsou otázky daleko palčivější, jimž je prostor v odborné literatuře poněkud upřen. V dnešní ukvapené době ustupuje propracovaná právní filosofie a teorie rychlým, pragmatickým a populistickým řešením. Základní zásady, a bohužel již i právní principy, tak začínají ustupovat a až překvapivě spěšně ztrácejí svůj původní význam. Dochází pak k jejich pozměňování či nahrazování, nebo v horším případě k jejich odmítnutí.³⁷ Historickým příkladem mohou být postkomunistické země, ve kterých docházelo k zavádění cizích právních prvků do dlouhodobě uplatňovaného základu inkvizičního trestního procesu a mnohdy tyto změny byly provedeny bez předem připravené koncepce. Podobné vyhlídky s sebou může přinést europeizace trestního práva³⁸, u které není doposud

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ ZÁHORA, op. cit., s. 58.

³⁸ Blíže viz DELMAS-MARTY, Mireille a John R. SPENCER. *European criminal procedures*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, Cambridge studies in international and comparative law (Cambridge, England: 1996), s. 415 a násl.

zřejmé, na kterém právním modelu by měla být prováděna, a které právní principy a zásady by měla ctít.

Domnívám se proto, že daleko více by se zákonodárce měl zabývat touto otázkou, neboť je nutné charakterizovat dosavadní právní řád právě prostřednictvím právních zásad a následně teprve provádět rekonstrukce právního řádu.

5 Na závěr

Na základě výše uvedeného lze dospět k závěru, že základní zásady mají své neodmyslitelné místo v právním prostředí. Při zavádění cizích právních institutů či při rekonstrukci je proto nutné z nich vyházet a neopomíjet je. Jsou jistým obrazem našeho právního vývoje a jejich význam je zásadní. Příspěvek ve svém výkladu podrobně rozebral, čím jsou základní zásady tak důležité, načež navázal teoretickým pojednáním o jednotlivých základních zásadách důkazního práva. K tomuto také nebylo opomenuto pojednání o uplatnění základních zásad dokazování v novém trestním řádu. Tím vším bylo odpovězeno na otázky položené v úvodní části příspěvku.

Je beze sporu, že daná problematika je bezmezná a její vyčerpání nemohlo být myslitelné ve formátu tohoto příspěvku. Lze jej však pojímat jako podnět pro zamyšlení nad striktním lpěním při jejich dodržování a zachování.

Do právních předpisů trestního práva se v posledních desetiletích dostávají zcela nové právní instituty a princip trestního řízení se v některých případech poněkud překrucuje. Takovýto stav není možný a je právě na základních zásadách, aby nedovolili přílišné odchýlení od právních základů trestního práva. Z tohoto důvodu tak není možné základní zásady dokazování, stejně jako jiné základní zásady trestního práva procesního, přehlížet.

Literature

DELMAS-MARTY, Mireille a John R. SPENCER. *European criminal procedures*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, Cambridge studies in international and comparative law (Cambridge, England: 1996), 832 s. ISBN 9780521591102.

FENYK, Jaroslav, Dagmar ČISAŘOVÁ a Tomáš GRIVNA. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 927 s. ISBN 978-80-7478-750-8.

- GŘIVNA, Pavel. Základní zásady trestního řízení ve světle reko-
difikace trestního řádu. *Právní prostor* [online]. [cit. 3. 11. 2017].
Dostupné z: [https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/
zakladni-zasady-trestniho-rizeni-ve-svetle-rekodifikace-trestniho-radu](https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/zakladni-zasady-trestniho-rizeni-ve-svetle-rekodifikace-trestniho-radu)
- HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita,
1998, 168 s. ISBN 80-210-2001-6.
- HURDÍK, Jan a Petr LAVICKÝ. *Systém zásad soukromého práva*. 1. vyd. Brno:
Masarykova univerzita, 2010, 197 s. ISBN 978-80-210-5063-1.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní – minulost a budoucnost*. 1. vyd. Praha:
Leges, 2016, 436 s. ISBN 978-80-7502-185-4.
- KALVODOVÁ, Věra, Milana HRUŠÁKOVÁ a kol. *Dokazování v trest-
ním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty*. 1. vyd. Brno:
Masarykova univerzita, 2015, 503 s. ISBN 978-80-210-8072-0.
- KNAPP, Viktor a Pavel HOLLÄNDER. *Aplikácia logiky v právnom myslení*.
1. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity
Komenského, 1992, 252 s. ISBN 80-7160-038-5.
- KUBŮ, Lubomír, Pavel HUNGR a Petr OSINA. *Teorie práva*. 2. vyd. Praha:
Linde, 2007, 335 s. ISBN 978-80-7201-637-2.
- KUČERA, Stanislav a Jiří BOGUSZAK. *Právní principy: kolokvium*. 1. vyd.
Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, 213 s. ISBN 80-901-0645-5.
- Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 24. 11. 2004, sp. zn. III.
ÚS 351/04. Ústavní soud [online]. Ústavní soud, © 2015 [cit. 30. 10. 2017].
Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>
- Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 7. 11. 2006, sp. zn. IV.
ÚS 369/06. Ústavní soud [online]. Ústavní soud, © 2015 [cit. 26. 10. 2017].
Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>
- ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář. I, § 1–156*. 7. , dopl. a přeprac. vyd.
Praha: C. H. Beck, 2013, 1898 s. ISBN 978-80-7400-465-0.
- ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČTA. *Trestní právo procesní*. 4., pře-
prac. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1009 s. ISBN 978-80-7400-496-4.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ze dne 4. listopadu 1950 [online]. [cit. 7. 11. 2017]. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. In: [zakonyprolidi.cz](http://www.zakonyprolidi.cz) [online]. [cit. 7. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

ZÁHORA, Jozef. *Dokazovanie v trestnom konaní*. 1. vyd. Praha: Leges, 2013, 318 s. ISBN 978-80-87576-76-2.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů. In: *CODEXIS ACADEMLA* [právní informační systém]. ATLAS consulting [cit. 17. 10. 2017].

Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In: *CODEXIS ACADEMLA* [právní informační systém]. ATLAS consulting [cit. 17. 10. 2017].

Contact – e-mail

391284@mail.muni.cz

Zásada sudcu pre prípravné konanie a niektoré vybrané aplikačné problémy

Veronika Marková

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Sudca pre prípravné konanie ako inštitút bol do Trestného poriadku zaradený po rekodifikácii Trestného práva v roku 2005. Jeho postavenie vychádza z právnej úpravy § 10 ods. 3 Trestného poriadku, ktorý vymedzuje jeho kompetencie v trestnom konaní. Cieľom príspevku je vymedziť nielen jeho základné postavenie ako subjektu realizujúceho činnosť v prípravnom konaní, ale poukázať na jeho činnosť v rámci celého trestného konania. Taktiež by som prostredníctvom článku chcela poukázať na niektoré aplikačné problémy, ktoré sa vyskytujú nielen pri zásahoch do základných ľudských práv a slobôd pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní, ale aj v samotnom súdnom konaní.

Keywords in original language

Sudca pre prípravné konanie; trestné konanie; prípravné konanie; základné zásady trestného konania.

Abstract

The pre-trial Judge as the institute was placed in the Criminal Procedure Code after recodification of the Criminal Law in 2005. His position is based on the legal regulation § 10 clause 3 of the Criminal Procedure Code, which defines his competences in criminal proceedings. The aim of this contribution is to define not only his basic position as the Subject performing activities in the Pre-trial Proceedings, but to point out his activities throughout the Criminal Proceedings. I would also like to point out through this contribution some application problems that occur not only when intervening in fundamental human rights and freedoms before the commencement of a prosecution and pre-trial proceedings, but also in the trial itself.

Keywords

Pre-trial Judge; Criminal proceedings; Pre-trial Proceedings; Basic Principles of the Criminal Procedure.

1 Úvod

Rekodifikácia trestného práva v Slovenskej republike v roku 2005, podľa ktorej sa trestné konanie vedie už niekoľko rokov, priniesla do trestnoprávnej praxe niekoľko nových inštitútov. Cieľom celej rekodifikácie bolo zefektívnenie, zjednodušenie, zrýchlenie a zhospodárnenie trestného procesu, čím sa mala zabezpečiť aj účinnejšia ochrana práv a oprávnených záujmov fyzických osôb a právnických osôb, ako aj ochrana celospoločenských záujmov. Dôležitým cieľom bolo aj zachovanie a rešpektovanie základných ľudských práv a slobôd jednotlivých účastníkov (subjektov) trestného konania. Jedným z nových prvkov v systéme trestného konania boli aj presuny kompetencií medzi orgánmi činnými v trestnom konaní a súdom. Zo systému pôvodných orgánov činných v trestnom konaní boli vyňaté súdy, ako samostatný orgán a medzi orgány činné v trestnom konaní sa zaradili len policajt a prokurátor. O otázkach, ktoré sa dotýkali (dotýkajú) postupu pred začatím trestného stíhania a prípravného konania sú oprávnení konať a rozhodovať policajt a prokurátor (čiže aj o niektorých zásahoch do základných ľudských práv a slobôd), no rozhodovanie o tých najzávažnejších bolo zverené do právomoci sudcu pre prípravné konanie, aby to zodpovedalo ústavnému vymedzeniu týchto zásahov. Okrem rozhodovania o týchto zásahoch mu však Trestný poriadok zveril oprávnenie rozhodovať aj v iných veciach.

Právna úprava postavenia sudcu pre prípravné konanie je vymedzená v § 10 ods. 3 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len Tr. poriadok v príslušnom tvare), kde sa uvádza, že ide o sudcu súdu prvého stupňa, ktorý je rozvrhom práce súdu poverený rozhodovať:

- o zásahoch do základných ľudských práv a slobôd pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní,
- o sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora, ak tak ustanovuje Tr. poriadok,
- v iných prípadoch ustanovených Tr. poriadkom.

Jeho postavenie je teda upravené zákonom, pričom tento presne vymedzuje jeho kompetencie vo vzťahu k trestnému konaniu. Ide o subjekt, ktorý má rôzne postavenie a jurisdikciu v závislosti od štádia trestného konania, v ktorom svoju činnosť realizuje. Predchádzajúce znenie Trestného poriadku (zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom v znení neskorších predpisov) tento inštitút neuvádzalo, hoci rozhodovanie o zásahoch do ľudských práv bolo zverené vždy súdu (ak samozrejme hovoríme o tých najzávažnejších zásahoch do práv a slobôd).

Sudca pre prípravné konanie je sudcom súdu I. stupňa (I. inštancie), ktorý má v rámci svojej príslušnosti povinnosť a oprávnenie vykonávať úkony v rámci trestného konania tak ako to má určené **rozvrhom práce príslušného súdu** a v súlade s ustanovením § 10 ods. 3 Trestného poriadku. V rámci trestného konania má sudca pre prípravné konanie totožné postavenie ako má samosudca, avšak § 10 ods. 3 presne vymedzuje jeho kompetencie na konanie z pohľadu riešenia rôznych otázok. Ak sudca pre prípravné konanie koná v rámci postupu pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní v zmysle § 10 ods. 3 písm. a) alebo b) jeho postavenie je úplne iné ako v zmysle § 10 ods. 3 písm. c).

2 Sudca pre prípravné konanie ako oprávnený subjekt rozhodujúci o zásahoch do ľudských práv (§ 10 ods. 3 písm. a) Tr. poriadku.)

Ako už bolo v úvode príspevku uvedené, sudca pre prípravné konanie je oprávnený konať vo viacerých rozličných veciach, pričom základné oprávnenie v rámci postupu pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní vychádza z § 10 ods. 3 písm. a), podľa ktorého je oprávnený rozhodovať o zásahoch do základných ľudských práv a slobôd osôb v týchto štádiách trestného konania. V konaní pred súdom je táto kompetencia zverená inému subjektu (predsedovi senátu).

Uvedené oprávnenie sudcu pre prípravné konanie je naviazané na základné zásady trestného konania v zmysle § 2 ods. 2 a 3, ktoré uvádzajú:

- § 2 ods. 2 **Tr. poriadku.** *Do základných práv a slobôd osôb v prípadoch dovolených zákonom možno zasahovať len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu*

trestného konania, pričom treba rešpektovať dôstojnosť osôb a ich súkromie – zásada zdržanlivosti a primeranosti.

- § 2 ods. 3 **Tr. poriadku.** *Ak Tr. poriadok. neustanovuje inak, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní o zásadoch do základných práv a slobôd podľa tohto zákona rozhoduje sudca pre prípravné konanie; sudca pre prípravné konanie rozhoduje aj v iných prípadoch – tzv. zásada sudcu pre prípravné konanie.*

Tieto základné zásady teda vymedzujú základné postavenie sudcu pre prípravné konanie, v rámci celého trestného konania. Ako všetky pravidlá trestného konania, aj základné zásady vychádzajú z viacerých ústavných princípov, pričom nie je tomu inak ani v tomto prípade. Konkrétne môžeme vymedziť ústavný princíp v zmysle čl. 46 Ústavy SR, ktorý vymedzuje základný právny rámec súdnej ochrany pred nezákonným postupom, pričom každý má právo domáhať sa svojich práv na nezávislom a nestrannom súde. Podľa tohto ustanovenia je teda zakázané, aby o preskúmaní rozhodnutí zásahov do základných ľudských práv a slobôd rozhodoval iný subjekt ako súd. Ustanovenie nadväzuje svojim charakterom na čl. 13 ods. 4 Ústavy SR, ktoré deklaruje, že obmedzenia základných ľudských práv a slobôd musia dbať na ich podstatu a zmysel (z pohľadu trestného konania ide o naplnenie jeho účelu) a taktiež je potrebné spomenúť čl. 2 ods. 2 Ústavy SR, ktorý deklaruje, že štátne orgány (čiže aj súdy a orgány činné v trestnom konaní) môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Všetky tieto skutočnosti však vychádzajú aj z ďalších právnych noriem – medzinárodných zmlúv, a právnych predpisov Európskych spoločenstiev a Európskej únie, ktoré v zmysle čl. 7 Ústavy SR prednosť pred zákonmi.¹

¹ Ide teda predovšetkým o Európsky dohovor o ľudských právach, ktorý v čl. 5 deklaruje právo každého na osobnú slobodu a bezpečnosť, pričom do týchto práv je možné zasahovať len v prípade stanovenom zákonom a tiež aj čl. 8, ktorý deklaruje právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydlia a korešpondencie, pričom do tohto práva je možné zasiahnuť len za predpokladu, že je to v súlade so zákonom. Všeobecná deklarácia ľudských práv (charta ľudských práv) v čl. 29 ods. 2 uvádza, že každý je pri výkone svojich práv a slobôd podrobený len obmedzeniam ustanoveným zákonom výhradne preto, aby sa zabezpečilo uznanie a zachovávanie práv a slobôd ostatných a vyhovel sa spravodlivým požiadavkám morálky, verejného poriadku a všeobecného blaha v demokratickej spoločnosti. Taktiež aj Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach vo svojich článkoch deklaruje obmedzenia vo vzťahu k základným ľudským právam a slobodám.

Z pohľadu tohto príspevku sa však nebudeme venovať zneniu a vysvetleniu článkov Ústavy SR či medzinárodných dokumentov, ktorými je Slovenská republika viazaná, ale konkrétnemu postaveniu sudcu pre prípravné konanie v právnom systéme, pri realizácii úloh podľa § 10 ods. 3 písm. a) Tr. poriadku. Základný právny rámec postavenia sudcu pre prípravné konanie vymedzený v § 2 Tr. poriadku teda deklaruje, že zásahy do základných ľudských práv a slobôd by mali predstavovať len nevyhnutnosť vo vzťahu k dosahovaniu účelu trestného konania. Jednotlivé zásahy sa nevzťahujú len na osobu voči ktorej sa trestné stíhanie vedie, ale aj na ostatných účastníkov trestného konania. Je však tiež nevyhnutné prihliadať na ich vzťah k trestnému konaniu a zásahy obmedzovať len na tie najnevyhnutnejšie. Štátna moc (orgány činné v trestnom konaní a súdy) musia postupovať v zmysle všeobecnej zásady legality, čiže riadiť sa zákonmi pri uplatňovaní svojich oprávnení, pričom tieto zákonné postupy veľmi úzko súvisia s legitimitou, čiže s uplatnením týchto postupov len v prípade, že je to nevyhnutné. Nevyhnutnosť je daná predovšetkým záujmami spoločnosti vo vzťahu k ochrane pred protiprávnymi konaniami, ktoré sú podľa právneho poriadku Slovenskej republiky trestnými činmi. Je potrebné teda zdôrazniť, že každý prípadný zásah do základných ľudských práv a slobôd musí byť zo strany príslušného orgánu oprávneného na vydanie príkazu, či iného rozhodnutia, dostatočne odôvodnený a vydaný tiež písomne.

Pri zasahovaní do základných ľudských práv a slobôd je nevyhnutné prihliadať na ustanovenia Tr. poriadku, kde je presne vymedzené, v ktorých prípadoch je potrebný na zásah do ľudských práv príkaz sudcu pre prípravné konanie a v ktorých prípadoch stačí príkaz prokurátora, či policajta. Všeobecne je možné skonštatovať, že pri tých najzávažnejších zásahoch do ľudských práv, ktorých ochrana vyplýva priamo z ústavy SR (napr. čl. 21 ods. 2² čl. 17 ods. 4, 5, 7³ a pod.) je vždy potrebný príkaz sudcu. V štádiách – postup pred začatím trestného stíhania a prípravné konanie – ide o príkaz sudcu pre prípravné konanie, ktorý však tento príkaz vydáva **vždy na základe návrhu prokurátora**, pričom tento návrh musí byť v niektorých prípadoch

² Nevyhnutnosť príkazu sudcu v prípade realizácie domovej prehliadky.

³ Obmedzenie osobnej slobody v súvislosti príkazom na zatknutie a tiež aj rozhodnutie o väzbe je možné len na základe rozhodnutia súdu. Taktiež aj skúmanie duševného stavu obvineného je možné len na základe rozhodnutia súdu.

aj odôvodnený skutkovými okolnosťami prípadu.⁴ Pri menej závažných zásahoch môže vydať príkaz aj prokurátor prípadne s jeho súhlasom policajt.⁵ V týchto prípadoch ide teda o výnimku z ustanovenia § 2 ods. 3 Tr. poriadku.⁶ Príslušnosť súdu na úkony pre začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní je vymedzená v § 24 Tr. poriadku, ktorý stanovuje, že tieto úkony vykonáva ten súd, ktorý by bol príslušný na konanie o obžalobe. V prípade, že je daná vecná príslušnosť na konanie viacerých súdov, úkony vykonáva súd, v obvode ktorého je činný prokurátor, ktorý podal príslušný návrh. Ak sa však jedná o príslušnosť Špecializovaného trestného súdu,⁷ úkony vykonáva jeden senát Špecializovaného trestného súdu. Z pohľadu aplikačnej praxe sa všetky rozhodnutia sudcu pre prípravné konanie Špecializovaného trestného súdu viažu na jeho pracovisko dislokované v Banskej Bystrici, čo spôsobuje predovšetkým organizačné problémy prokurátorom Úradu špeciálnej prokuratúry, ktorí musia následne cestovať zo svojho pracoviska v Bratislave do Banskej Bystrice. V zmysle správy o činnosti Úradu špeciálnej prokuratúry z roku 2015⁸ sa navrhuje toto pracovisko zrušiť, pričom rovnaké stanovisko bolo zaujaté aj v roku 2016.⁹ V toto smere však stále nedošlo k efektívnej náprave.

⁴ Napr. v prípade vyhotovovanie obrazových, zvukových a obrazovozvukových záznamov v zmysle § 114 Tr. poriadku musí byť návrh odôvodnený podozrením z konkrétnej trestnej činnosti a tiež údajmi o osobách a o veciach, prípadne pri použití agenta v zmysle § 117 Tr. poriadku musí byť návrh prokurátora odôvodnený skutkovými okolnosťami. Oproti tomu pri odpočúvaní a zázname telekomunikačnej prevádzky v zmysle § 115 Tr. poriadku návrh prokurátora nemusí byť odôvodnený.

⁵ Napr. uchovanie a vydanie počítačových údajov v zmysle § 90 Tr. poriadku, odňatie vecí v zmysle § 91 Tr. poriadku, osobná prehliadka v zmysle § 102 Tr. poriadku a iné.

⁶ Uvedená zásada je autormi poznačovaná rôznym spôsobom – napr. Štíft, P. ju označuje ako **zásadu súdnej ochrany** – bližšie pozri aj ŠTÍFT, P. Sudca pre prípravné konanie a jeho pôsobnosť v prípravnom konaní. In: ZÁHORA, J. (ed.). *Aktuálne problémy prípravného konania trestného*. 2014, s. 172; L. Kurilovská ju označuje ako **zásada sudcu pre prípravné konanie** – bližšie pozri KURILOVSKÁ, L. *Základné zásady trestného konania*. 2013, s. 12; a Ivor a kol. ju označujú ako **zásada zabezpečujúca inštitút sudcu pre prípravné konanie** – bližšie pozri aj IVOR, J. a kol. *Optimalizácia prípravného konania trestného*. Praha: Leges, 2017, s. 61.

⁷ Bližšie pozri aj § 14 Tr. poriadku.

⁸ *Správa špeciálneho prokurátora o činnosti Úradu špeciálnej prokuratúry a poznatkoch Úradu špeciálnej prokuratúry o stave zákonnosti za rok 2015* [online]. [cit. 10. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.genpro.gov.sk/spravy-o-cinnosti/sprava-specialneho-prokuratora-o-cinnosti-uradu-specialnej-prokuratury-a-poznatkoch-uradu-s-397a.html>

⁹ *Správa špeciálneho prokurátora o činnosti Úradu špeciálnej prokuratúry a poznatkoch Úradu špeciálnej prokuratúry o stave zákonnosti za rok 2016* [online]. [cit. 10. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.genpro.gov.sk/spravy-o-cinnosti/sprava-specialneho-prokuratora-o-cinnosti-uradu-specialnej-prokuratury-a-poznatkoch-o-stave-3997.html>

Rozhodnutia sudcu pre prípravné konanie, ktoré vydáva v súvislosti so zásahmi do základných ľudských práv a slobôd osôb je potrebné, v zmysle zásady primeranosti a zdržanlivosti, aj príslušným spôsobom **odôvodniť**, hoci to ustanovenie § 181 Tr. poriadku (Náležitosti príkazu) nevyžaduje. Vždy, ale len tam, kde to zákon vyslovene ustanovuje.¹⁰ Uvedená skutočnosť je založená na tom, že je potrebné skúmať, či použitie príkazu (zásahu do základných ľudských práv a slobôd) je skutočne dôležité na dosiahnutie účelu trestného konania.

Všetky skutočnosti, ktoré súvisia so zásahmi do základných ľudských práv a slobôd a o ktorých rozhoduje sudca pre prípravné konanie musia byť skutočne vydané v súlade so zákonom, aby informácie získané pri ich vykonávaní, mohli byť v ďalšom konaní použité ako dôkaz.¹¹

Vo vzťahu k zásahom do základných ľudských práv a slobôd vznikajú problémy napr. vo vzťahu k rozhodovaniu o väzbe. Ide spravidla o tie prípady, kedy napr. sudca pre prípravné konanie rozhodne o vzatí do väzby a následne môže obvinený v zmysle § 79 ods. 3 žiadať o prepustenie z väzby, pričom túto žiadosť (ak jej nie je vyhovelé) môže opakovať po uplynutí 30 dní odo dňa právoplatnosti jeho predchádzajúcej zamietnutej žiadosti. Následne nasleduje otázka, ktorý sudca pre prípravné konanie má rozhodnúť o tejto žiadosti obvineného? Sudca pre prípravné konanie, ktorý rozhodoval o vzatí do väzby alebo sudca pre prípravné konanie, ktorý je rozvrhom práce zaradený do služby? V takomto prípade sa môže zdať, že ide len o technickú otázku, ale z pohľadu dodržiavania zákonnosti môže ísť o dôležitý problém. V minulosti sa stávalo, že sudy mali rozvrh práce koncipovaný tak, že o žiadosti rozhodoval sudca pre prípravné konanie, ktorý mal službu, čiže sa stávala situácia, že o vzatí do väzby rozhodoval jeden sudca a o prepustení z väzby druhý sudca. V zmysle zákona však stále išlo o sudcu pre prípravné

¹⁰ Napr. § 115 ods. 3, či § 117 ods. 5 Tr. poriadku a pod.

¹¹ V minulosti sa stalo, že ústavný súd Slovenskej republiky zrušil rozhodnutie sudcu pre prípravné konanie vo vzťahu k zásahom do základných ľudských práv a slobôd, nakoľko nebolo dostatočne odôvodnené a tým pádom, dôkazy získané týmto spôsobom nemohli byť v trestnom konaní použité. Blížšie pozri aj ŠTIFT, P. Sudca pre prípravné konanie a jeho pôsobnosť v prípravnom konaní. In: ZÁHORA, J. (ed.). *Aktuálne problémy prípravného konania trestného*. 2014, s. 175; a tiež aj ČENTĚŠ, J. a M. KOLCUNOVÁ. Odôvodňovanie súdnych rozhodnutí v prípravnom konaní. In: *Justičná revue*, 2011, roč. 63, č. 10, s. 1309–1311.

konanie, ktorý je poverený rozvrhom práce súdu (§ 10 ods. 3 Tr. por., prvá veta) na realizáciu týchto úkonov. V súčasnosti majú súdy túto skutočnosť vyslovene uvedenú v rozvrhu práce na príslušný rok¹², pričom je teda stanovené že vo vzťahu k realizácii úkonov prípravného konania, kedy sudca pre prípravné konanie rozhodoval o väzbe obvineného, je príslušný aj na realizáciu všetkých ostatných úkonov a rozhodnutí, ktoré sú naviazané na prvé rozhodnutie o väzbe. Výnimky vznikajú len v prípade, že sudca pre prípravné konania, ktorý pôvodne o väzbe rozhodol nie je zastihnuteľný (choroba, dovolenka apod.); v takýchto prípadoch rozhoduje sudca pre prípravné konanie určený rozvrhom práce na zastupovanie. V porovnaní teda s predchádzajúcim právnym stavom z minulosti je teda oveľa efektívnejšie, že o takejto skutočnosti rozhoduje len jeden sudca pre prípravné konanie, čiže sudca, ktorý už mal možnosť preštudovať spisový materiál k danej veci. Rozhodnutie sudcu pre prípravné konania by však v tomto prípade nemalo byť ovplyvnené predchádzajúcim rozhodnutím, ale malo by vychádzať z aktuálneho stavu a z dôvodov väzby, pre ktoré bol obvinený do väzby vzatý. Uvedený spôsobom rozhodovania o väzbe je efektívnejší predovšetkým na súdoch, kde je vyšší počet väzobných vecí.¹³

3 Sudca pre prípravné konanie ako oprávnený subjekt rozhodujúci o sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora (§ 10 ods. 3 písm. b) Tr. poriadku)

Uvedené skutočnosti sú podmienené zákonnými ustanoveniami Tr. poriadku – § 191, kde sa uvádza, že sudca pre prípravné konanie rozhoduje o sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora, ktorými:

- bol zaistený majetok obvineného na zaistenie nároku poškodeného na náhradu škody podľa § 50 ods. 1,
- zamietol návrh poškodeného na zaistenie jeho nároku podľa § 50 ods. 5,

¹² *Bližšie pozri napr. Rozvrh práce Okresného súdu Bratislava IV za rok 2017* [online]. [cit. 22. 9. 2017]. Dostupné z: https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/detail/sud/105/rozvrhy_prace

¹³ Bližšie pozri aj PETRIČKO, D. Sudca pre prípravné konanie – vybrané problémy. In: *Akademické akcenty. Zborník príspevkov z odborného seminára doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov* [online]. 2014 [cit. 10. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.paneurouni.com/files/sk/fp/konferencie/pdf/zbornik-akademicke-akcenty-2014.pdf>

- zrušil alebo obmedzil zaistenie nároku poškodeného podľa § 51 ods. 1 a 2 alebo vyňal veci zaistené na nárok poškodeného podľa § 51 ods. 2,
- zaistil majetok obvineného podľa § 425 ods. 1.

Prokurátor rozhoduje v uvedených prípadoch ako prvostupňový orgán formou uznesenia, proti ktorému je prípustná sťažnosť ako riadny opravný prostriedok.

Skutočnosti uvedené v § 191 Tr. poriadku je možné rozdeliť do dvoch skupín:

- **prvá skupina** sa dotýka rozhodovania vo vzťahu k zaisteniu nároku poškodeného na náhradu škody spôsobenej trestným činom na majetku obvineného, kam patrí zaistenie v zmysle § 191 psím a), b) a c) a
- **druhá skupina** (vecne rozdielna) sa vzťahuje na rozhodovanie o zaistení majetku obvineného v prípade že je sťahovaný pre trestný čin, za ktorý vzhľadom na povahu a závažnosť činu a pomery obvineného je možné očakávať uloženie trestu prepadnutia majetku, pričom vznikla obava, že výkon trestu bude zmarený alebo sťažený.

Pri postupe podľa § 191 Tr. poriadku je príslušnosť na rozhodnutie o sťažnosti určená súdom, ktorý je príslušný na konanie v 1. stupni, čo môže byť v zmysle vecnej príslušnosti súdov ktorýkoľvek okresný súd, resp. okresný súd v sídle krajského súdu alebo Špecializovaný trestný súd, ak ide o ich vecnú príslušnosť. Lehota na vybavenie sťažnosti je spravidla päť pracovných dní od predloženia súdu na rozhodnutie. Vo všetkých prípadoch, kedy sudca pre prípravné konanie rozhoduje o sťažnosti, rozhoduje ako druhostupňový orgán, čiže toto rozhodnutie už nie je možné napadnúť opravným prostriedkom.

Výnimka z rozhodovania sudcu pre prípravné konanie v prípadoch uvedených v § 191 Tr. poriadku je uvedená v § 185 ods. 5 Tr. poriadku, kedy o sťažnosti proti rozhodnutie generálneho prokurátora SR o zaistení majetku podľa § 191 Tr. poriadku rozhoduje Najvyšší súd.

4 Sudca pre prípravné konanie ako oprávnený subjekt rozhodujúci v iných prípadoch v zmysle Tr. poriadku (§ 10 ods. 3 písm. c) Tr. poriadku)

Ďalšie prípady, v ktorých je činný sudca pre prípravné konanie v zmysle § 10 ods. 3 písm. c), môžeme rozdeliť do dvoch základných skupín:

- prvá skupina sú prípady, kedy sudca pre prípravné konanie rozhoduje v prípravnom konaní,
- druhá skupina sú prípady, kedy už sudca pre prípravné konanie rozhoduje ako samostatný subjekt trestného konania vo vzťahu k realizácii súdneho konania.

Osobitne je v Tr. por. upravené postavenie sudcu pre prípravné konanie vo vzťahu k použitiu legendy u svedka v zmysle § 136 ods. 5. Uvedené ustanovenie bolo pridané novelou v roku 2011¹⁴, pričom táto novela len upresnila možnosti použitia legendy u svedka, ako aj presne vymedzila oprávnený subjekt na vydanie príkazu.

Do prvej skupiny môžeme zaradiť prípad kedy sudca rozhoduje v súvislosti s právom obvineného na obhajobu v zmysle § 40 až 43 Tr. poriadku, čiže napr. ustanovenie obhajcu, rozhodovanie o oslobodení od povinnosti obhajovania, ale tiež do tejto skupiny môžeme zaradiť aj rozhodnutie o ustanovení opatrovníka obvinenému podľa § 35 ods. 2 Tr. poriadku, ustanovenie splnomocnenca zúčastnenej osobe podľa § 45 ods. 54 Tr. poriadku, ustanovenie spoločného zástupcu poškodených v zmysle § 47 ods. 2 Tr. poriadku či ustanovenie opatrovníka poškodenému v zmysle § 48 ods. 2 Tr. poriadku.

Do druhej skupiny patrí činnosť sudcu pre prípravné konanie, v rámci ktorého vystupuje ako subjekt súdneho konania v presne stanovenom prípade **postupu podľa § 204 Tr. poriadku**.¹⁵ Uvedené ustanovenie popisuje osobitný spôsob realizácie skráteného vyšetrovania, pre ktoré je špecifický rýchly postup od samotného začatia trestného stíhania až po právoplatné rozhodnutie vo veci.

¹⁴ Ide o novelu Tr. poriadku č. 262/2011 Z. z., kde sa presne upravilo, že výnimočne je možné použiť legendu aj u svedka, ak sa jedná o niektorý z taxatívne vymedzených trestných činov.

¹⁵ Teória tento postup označuje rôznym spôsobom ako napr. „osobitné skrátené vyšetrovanie“, prípadne „superrýchle vyšetrovanie“, s čím sa autorka príspevku nestotožňuje, nakoľko nejde o zákonné pojmy vo vzťahu k prípravnému konaniu. Zákonnodarcovia pri prijímaní tohto ustanovenia ho žiadnym spôsobom neoznačili, a preto pre účely príspevku sa bude používať pojem postup podľa § 204 Tr. poriadku.

V zmysle § 204 Tr. poriadku je teda stanovený postup orgánov činných v trestnom konaní (povereného príslušníka a prokurátora) v prípade spáchania prečinu, na ktorý zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou päť rokov, pričom osoba, ktorá sa tohto prečinu mala dopustiť, bola zadržaná ako podozrivá z jeho spáchania, prípadne bezprostredne po ňom alebo po tom, čo odpadla jej prekážka bezprostredného zadržania najviac 24 hodín po spáchaní prečinu.¹⁶ Následne je táto osoba spolu so spisom odovzdaná prokurátorovi, ktorý ju môže prepustiť na slobodu; ak to neurobí musí ju do 48 hodín od zadržania odovzdať súdu, ktorému podá tiež obžalobu (spolu so spisom). Ak existujú dôvody väzby, prokurátor spolu s podanou obžalobou podá návrh na vzatie do väzby. Ak sa teda uvedený inštitút uplatní, o veci rozhoduje v zmysle § 237 ods. 3 písm. a) Tr. poriadku. sudca pre prípravné konanie, ktorý následne postupuje podľa § 348 Tr. poriadku. Zákonodarca v tomto prípade mu priznáva rovnaké práva a povinnosti ako samosudcovi, čiže aj napriek názvu tohto inštitútu koná sudca pre prípravné konanie ako subjekt realizujúci konanie pred súdom.

Po podaní obžaloby teda sudca pre prípravné konanie postupuje v zmysle § 348 Tr. poriadku nasledovne:

- vypočuje obvineného, najmä vo vzťahu ku okolnostiam jeho zadržania a v prípade, že bol podaný návrh na vzatie do väzby aj ku skutočnostiam, ktoré to odôvodňujú a:
 - určí termín hlavného pojednávania – uvedený termín určí prednostne, najneskôr v lehote 48 hodín a spravidla je termín určený do 15 pracovných dní od podania obžaloby,

¹⁶ Lehota 24 hodín po spáchaní prečinu bola do Tr. poriadku zavedená zákonom č. 1/2014 o organizovaní verejných športových podujatí a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dôvod zavedenia lehoty spočíval v tom, že aplikačná prax poukázala na skutočnosť, že sa stávalo (napr. pri futbalových zápasoch, kedy vznikla výtržnosť na štadióne, prípadne boli iným spôsobom obmedzené práva zúčastnených osôb), že zadržaniu týchto osôb bránila objektívna alebo subjektívna prekážka, pre ktorú nebolo možné osobu zadržať bezprostredne po spáchaní prečinu (napr. osoba ušla z mieste činu, prípadne sa stratila v dave). Taktiež z bezpečnostného, ako aj taktického hľadiska nebolo vhodné, aby bezprostredne po spáchaní takéhoto prečinu na štadióne, na toto miesto vtrhli bezpečnostné zložky a chceli by podozrivú osobu zadržať. Efektívnejší postup spočíva teda len v monitorovaní pohybu takejto osoby a jej následné zadržanie v čase, keď to bezpečnostná situácia umožňuje.

- hlavné pojednávanie so súhlasom obžalovaného zrealizuje bezodkladne po jeho výsluchu, ak to okolnosti prípadu umožňujú vykonať v lehote 48 hodín od podania obžaloby,
- vydá trestný rozkaz,
- urobí niektoré z rozhodnutí podľa § 241 ods. 1 písm. a) – g),¹⁷
- rozhodne o návrhu na vzatie do väzby, ak bol takýto návrh zo strany prokurátora podaný,
- rozhodne o ustanovení obhajcu, ak si ho obžalovaný, ktorý bol vzatý do väzby sám nezvolí v primeranej lehote.

5 Niektoré aplikačné problémy vo vzťahu k postaveniu sudcu pre prípravné konanie

Vo vzťahu k postupom v zmysle ustanovení Tr. poriadku, kde je potrebné dodržiavať lehoty, ktoré vymedzuje, vznikajú v praxi prípady, kedy sudcovia pre prípravné konania rozhodovali o otázkach, o ktorých rozhodovať nemohli, čiže prekročili svoje kompetencie (ako sudcovia pre prípravné konanie), ktoré im Trestný poriadok stanovil, prípadne v daných veciach (podľa rozhodnutia súdu vyššej inštancie) pochybili v rôznych otázkach.

5.1 Rozhodovanie sudcu pre prípravné konanie vo vzťahu k väzbe

Rozhodnúť o väzbe v prípravnom konaní je oprávnený sudca pre prípravné konanie na návrh prokurátora, pričom nie je viazaný jeho vymedzením dôvodov väzby. V prípade, že sa o väzbe rozhoduje v rámci postupu podľa § 204 Tr. poriadku, ktorý má slúžiť na urýchlené vybavenie vecí má sudca pre prípravné konanie lehotu 48 hodín, aby o väzbe rozhodol. V prípade, že účel rýchleho vybavenia trestnej veci nie je možné v tejto lehote dosiahnuť, právomoc konať a rozhodovať v ďalšom konaní prechádza na samosudcu. O ďalších otázkach, ktoré sa dotýkajú trestnej veci, už sudca pre prípravné konanie nemôže rozhodovať, nakoľko jeho jurisdikcia skončila. Uvedená skutočnosť je založená na riešení konkrétneho prípadu¹⁸, v rámci ktorého

¹⁷ Postúpenie vecí, zastavenie trestného stíhania, prerušenie trestného stíhania, podmienčne zastavenie trestného stíhania, odmietnutie obžaloby a vrátenie veci prokurátorovi do prípravného konania.

¹⁸ V uvedenom prípade bola obžaloba podaná 17. 4. 2012, trestný rozkaz a tiež aj rozhodnutie o vzatí do väzby bolo vydané 19. 4. 2012, odpor proti trestnému rozkazu bol podaný 24. 4. 2012. Dňa 7. 5. 2012 bol vo veci určený termín hlavného pojednávania na 4. 6. 2012. a dňa 7. 5. 2012 podal obžalovaný žiadosť o prepustenie z väzby.

sudkyňa pre prípravné konanie rozhodla v zákonnej lehote o vzatí obžalovaného do väzby v zmysle postupu podľa § 348 ods. 1 písm. c) Tr. poriadku. V zmysle tohto ustanovenia sa rozhodovaním o väzbe po podaní obžaloby rozumie rozhodnutie v zmysle v zmysle § 72 ods. 1 písm. a), čiže o vzatí alebo nevzatí do väzby. Ostatné rozhodnutia vymedzené v § 72 ods. 1 písm. b) – f) Tr. poriadku už nepatria pod rozhodovaciu činnosť sudcu pre prípravné konanie v zmysle § 348 ods. 1. Pri ďalšom rozhodovaní (podľa názoru nadriadeného súdu) už teda nemala rozhodovať ako sudkyňa pre prípravné konanie, ale ako samosudkyňa, nakoľko nariadením hlavného pojednávania po podaní odporu sa jej jurisdikcia ako sudkyne pre prípravné konanie skočila. Aj napriek tomu, že v konaní podľa § 348 ods. 2 má sudca pre prípravné konanie postavenie ako samosudca, je to len v tom prípade, že koná podľa § 348 ods. 1. V prípade rozhodovania o väzbe po nariadení hlavného pojednávania už musí rozhodovať samosudca. Sudca pre prípravné konanie by rozhodoval jedine v tom prípade, že by realizoval hlavné pojednávanie v zmysle § 348 ods. 1 písm. a) prvá veta, prípadne podľa písm. b). Vzhľadom k tejto skutočnosti, vo vzťahu k tomuto konkrétnemu prípadu, o ktorom nadriadený súd rozhodol, že zamietnutie žiadosti o prepustení z väzby je nezákonné (rozhodnuté nezákonným sudcom), súd obžalovaného prepustil na slobodu.¹⁹

S uvedeným rozhodnutím Krajského súdu sa môžem stotožniť, hoci právna úprava tohto inštitútu nie je celkom presná a uvedené skutočnosti (vymedzenie kompetencií medzi sudcu pre prípravné konanie a samosudcu) naznačuje len nepriamo, čo rovnako skonštatoval aj Krajský súd v Žiline. Konanie pred sudcom pre prípravné konanie, ako osobitný spôsob konania predstavuje urýchlené vybavenie veci, ale len v tom prípade, že nastane „ideálna“ situácia a vec je skutočne vybavená niektorým z rozhodnutí tak ako to uvádza § 348 Tr. poriadku. Ak by sa napr. sudca pre prípravné konanie rozhodol postupovať v zmysle § 348 ods. 1 písm. b), čiže so súhlasom obžalovaného by vykonal hlavné pojednávanie bezodkladne po jeho výsluchu, resp. v lehote 48 hodín v zmysle zákonnej úpravy od podania obžaloby bol by oprávnený zo zákona na vykonanie hlavného pojednávania, a tým pádom

¹⁹ Bližšie pozri aj Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 19/2012 a Jtk 2/2009 [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_19_2012 a http://www.ucps.sk/Jtk_2_2009

by bol oprávnený aj na rozhodovanie v ďalších veciach. Ak sa však situácia zmení a zrýchlený spôsob vybavenia veci pred sudcom pre prípravné konanie už nie je možný (napr. v dôsledku podania odporu zo strany obžalovaného), vo veci už nemôže ďalej konať sudca pre prípravné konanie, ale jeho procesné postavenie sa mení na samosudcu.

Osobitnú kategóriu nezákonného rozhodnutia vo vzťahu k väzbe predstavuje aj rozhodnutie Okresného súdu sudkyňou pre prípravné konanie, hoci vo veci už bola podaná obžaloba. Uvedené rozhodnutie Krajského súdu je uverejnené aj v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a súdov SR.²⁰ V uvedenom prípade po podaní obžaloby prokurátorom bola vec pridelená samosudkyňi, ktorá vo veci vykonala hlavné pojednávanie, pričom z dôvodu neúčasti obžalovaného na termínoch hlavného pojednávania vydala príkaz na zatknutie. Následne po zatknutí obžalovaného na základe vydaného príkazu na zatknutie, rozhodla sudkyňa pre prípravné konanie (odlišná osoba od samosudkyne) o vzatí obžalovaného do väzby. S uvedeným rozhodnutím Krajského súdu sa plne stotožňujem, nakoľko postup po podaní obžaloby v zmysle ustanovení Tr. poriadku úplne vylučuje sudcu pre prípravné konanie z rozhodovania o zásahoch do základných ľudských práv a slobôd. Výnimka je len v prípade postupu podľa § 348 Tr. poriadku, čo sa v danom prípade neuplatnilo, nakoľko nešlo o postup podľa § 204 Tr. poriadku. Toto platí aj v prípade, že sudca pre prípravné konanie rozhodoval o väzbe obvineného v prípravnom konaní, ako subjekt oprávnený rozhodovať o zásahoch do základných ľudských práv a slobôd obvineného. Po podaní obžaloby sa jeho jurisdikcia vo vzťahu k rozhodovaniu o väzbe končí a právomoc konať prechádza na iný príslušný subjekt súdneho konania (samosudcu, prípadne predsedu senátu). Rozhodnutie v tomto prípade bolo založené na nezákonnom rozhodovaní sudcu pre prípravné konanie v prípade vzatia do väzby na základe príkazu na zatknutie v rámci konaného súdneho konania. Krajský súd v tomto prípade len konštatoval, že sudca pre prípravné konanie nemal kompetenciu rozhodovať o väzbe, nakoľko príkaz na zatknutie vydal samosudca počas prebiehajúceho hlavného pojednávania.

²⁰ Blížšie pozri aj Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 2/2009 [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_2_2009

Ako ďalší aplikačný príklad rozhodovania vo veci väzby zo strany sudcu pre prípravné konanie môžeme spomenúť Uznesenie Najvyššieho súdu 3Tdo 48/2011.²¹ Uvedené uznesenie Najvyššieho súdu bolo založené na podanom dovolaní zo strany ministerky spravodlivosti, kde sa rozhodovalo o zrušení uznesenia okresného súdu o vzatí do väzby. Výsledkom rozhodovacej činnosti Krajského súdu v Žiline o väzbe, s čím sa následne stotožnil aj Najvyšší súd Slovenskej republiky, bolo, že v prípade, že sudca pre prípravné konanie pri rozhodovaní o väzbe odmietne pôvodnú, či zmenenú právnu kvalifikáciu skutku musí obvineného prepustiť na slobodu bez toho, aby sa ďalej zaoberal formálnymi dôvodmi väzby. To znamená, že musí skúmať aj materiálne dôvody väzby tak, ako sú uvedené v úvodnej vete § 71 ods. 1 Tr. poriadku. Čiže musí skúmať aj to, či skutok pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie má znaky trestného činu tak, ako je to uvedené v uznesení o vznesení obvinenia, pričom sa skúma konkrétny trestný čin; právna kvalifikácia sa môže v priebehu konania meniť. Rozsah právomoci súdu zasahovať do právnej kvalifikácie skutku je závislá od štádia trestného konania, v ktorom príslušný sudca koná. V tomto štádiu išlo o rozhodnutie sudcu pre prípravné konanie, čiže rozhodnutie sa realizovalo v prípravnom konaní. V tomto štádiu sudca, ktorý rozhoduje o vzatí, či nevzatí do väzby však nemôže riešiť právnu kvalifikáciu, nakoľko jeho úlohou je skúmať dôvody väzby uvedené v § 71 ods. 1 (materiálne aj formálne). Ak by sudca pre prípravné konanie zasahoval do právomoci a pôsobnosti orgánov činných v trestnom konaní, jednalo by sa o neprípustný zásah do ich rozhodovacej samostatnosti. Krajský súd, ktorý rozhodoval o sťažnosti proti uzneseniu teda nemohol dať pre orgány činné v trestnom konaní žiadny „pokyn“ pre ich ďalší postup, ale len rozhodnúť, že neboli splnené dôvody na vzatie do väzby, čo malo za následok prepustenie z väzby na slobodu. Najvyšší súd následne konštatoval, že sudca pre prípravné konanie nie je „pomocníkom“ orgánov činných v trestnom konaní, čiže nie je oprávnený zisťovať, či skutok uvedený v uznesení o vznesení obvinenia má znaky iného trestného činu.

²¹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR 3Tdo 48/20112009 [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.supcourt.gov.sk/data/att/18860_subor.pdf

5.2 Rozhodovanie sudcu pre prípravné konanie po skončení lehoty 48 hodín, ako lehoty na realizáciu hlavného pojednávania.

Sudca pre prípravné konanie má pri vykonávaní trestného konania v zmysle postupu podľa § 204 Tr. poriadku určité oprávnenia, ktoré mu priznáva zákon v § 348 Tr. poriadku. V týchto prípadoch je sudca pre prípravné konanie povinný vec skončiť urýchlene v zmysle uvedeného ustanovenia. Rovnakým spôsobom uvažoval aj Krajský súd v Žiline, ktorý vo svojom rozhodnutí²² konštatuje, že „*podstatou, účelom a hlavným cieľom tzv. superrychleho konania podľa § 204 Trestného poriadku a postupu podľa § 348 Trestného poriadku, v ktorom právomoc konať a rozhodovať patrí sudcovi pre prípravné konanie, je urýchlenie vybavenie vecí.*“ Oprávnenia sudcu pre prípravné konanie v tomto štádiu trestného konania je teda možné zhrnúť do niekoľkokoých oprávnení. Môže:

- určiť termín hlavného pojednávania a vykonať hlavné pojednávanie za dodržania postupu v zmysle § 348 ods. 1 Tr. poriadku, pričom má sudca pre prípravné konanie rovnaké postavenie ako samosudca.
- vydať trestný rozkaz,
- rozhodnúť v zmysle § 241 ods. 1 písm. a) až g) Tr. poriadku,
- bezodkladne vykonať a do 48 hodín skončiť hlavné pojednávanie,
- rozhodnúť o návrhu na vzatie do väzby,
- ustanoviť obžalovanému obhajcu.

V prípade realizácie hlavného pojednávania v zmysle § 348 ods. 1 Tr. poriadku musí samosudca určiť termín v stanovenej lehote (48 hodín), pričom termín hlavného pojednávania je určený spravidla do 15 pracovných dní od podania obžaloby. Čiže nie je potrebné v lehote 48 hodín vec právoplatne skončiť, ale v tomto prípade zákonodarca zveruje sudcovi pre prípravné konanie aj možnosť vykonať súdne konanie a realizovať rozhodnutia (napr. vzatie do väzby) v rámci neho.²³ V tejto časti teda nie je možné sa zhodnúť s ďalším konštatovaním Krajského súdu v Žiline, ktorý rovnako v tomto rozhodnutí uvádza, že ak tento účel nie je možné dosiahnuť v lehote podľa § 87 ods. 2 Tr. por. (48 hodín), právomoc konať a rozhodovať prechádza

²² Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 7/2013 [online] [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_7_2013

²³ Bližšie pozri aj IVANKO, D. Zákonný sudca pre prípravné konanie. In: ZÁHORA, J. *Aktuálne problémy prípravného konania trestného*. 2014, s. 361–363.

na samosudcu. To znamená, že vo veci už môže ďalej konať a rozhodovať len samosudca určený rozvrhom práce. Taktiež konštatuje, že „*vybavenie vecí sudcom pre prípravné konanie podľa § 348 ods. 1 písm. c) Tr. por. trestným rozkazom alebo niektorým z rozhodnutí podľa § 241 ods. 1 písm. a) až g) Tr. por. treba rozumiť vybavenie vecí právoplatne.*“ S uvedeným výrokom sa taktiež nemôžem stotožniť, nakoľko uvedenú skutočnosť Trestný poriadok vo svojich ustanoveniach neuvádza. Naopak umožňuje sudcovi pre prípravné konanie realizovať hlavné pojednávanie v zmysle § 348 ods. 1 s tým, že musí dodržať 48 hodinovú lehotu na stanovenie termínu hlavného pojednávania, na ktorom má v zmysle § 348 ods. 2 rovnaké postavenie ako samosudca. Taktiež Trestný poriadok umožňuje sudcovi pre prípravné konanie realizovať hlavné pojednávanie v zmysle § 348 ods. 1 písm. b)

Je však možné skonštatovať, že v zmysle práva na zákonného sudcu tak, ako to uvádza Ústava SR, ako aj ďalšie právne predpisy, je zákonným sudcom ten, ktorému vec bola pridelená v rámci náhodného výberu – v uvedenom prípade ide o tzv. „0 T“ veci (v zmysle rozvrhu práce súdov SR), pri ktorých rozhoduje podľa § 348 Tr. poriadku tieto rozvrhy práce²⁴ konštatujú, že: „Vo veciach, v ktorých pri postupe podľa § 348 Tr. poriadku napadla obžaloba (0 T veci) spolu s návrhom na vzatie do väzby, alebo bez takéhoto návrhu, koná až do skončenia trestného konania²⁵ ten sudca, ktorému vec napadla ako sudcovi pre prípravné konanie. Je teda možné skonštatovať, že vo všetkých týchto prípadoch sa v prípade postupu podľa § 348 len formálne mení postavenie sudcu pre prípravné konanie na samosudcu (a ide stále o tú istú osobu). Len v prípade, že lehota 48 hodín skončí (pri rôznych postupoch), sudca, ktorému vec bola pridelená už v ďalšom konaní koná ako samosudca.

5.3 Rozhodovanie sudcu pre prípravné konanie (ako nezákonného sudcu) o podanom odpore voči trestnému rozkazu

V prípade rozhodovania sudcu pre prípravné konanie v zmysle § 348 ods. 1 Tr. por. mu tento umožňuje vydať trestný rozkaz aj bez prejednávania veci na hlavnom pojednávaní. V aplikačnej praxi sa vyskytol prípad, kedy sudca

²⁴ Napr. Rozvrh práce Okresného súdu v Žiline [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/reg-detail/sud/sud_131

²⁵ Trestné konanie končí právoplatnosťou rozhodnutia orgánu činného v trestnom konaní alebo súdu vo veci samej.

pre prípravné konanie rozhodoval aj po podaní odporu voči trestnému rozkazu.²⁶ Ide o rozhodnutie Okresného súdu v Liptovskom Mikuláši, ktoré následne riešil Krajský súd v Žiline, ktorý skonštatoval, že ak sa sudca pre prípravné konanie rozhodne ukončiť vec vydaním trestného rozkazu, jeho následná jurisdikcia končí podaním odporu zo strany obžalovaného, nakoľko v ďalšom konaní už musí konať samosudca, ktorý nariadi hlavné pojednávanie a prednesením obžaloby na hlavnom pojednávaní sa trestný rozkaz ruší.²⁷ Rozhodovanie vo veci samej sudcom pre prípravné konanie po zrušení trestného rozkazu by bolo nad rámec kompetencií vyplývajúcich pre sudcu pre prípravné konanie z ustanovenia § 348 ods. 1 písm. c) Tr. poriadku

V tomto prípade bolo rozhodnutie senátu Krajského súdu založené na skutočnosti, že odvolanie odsúdeného za prečin ohrozovania pod vplyvom návykovej látky bolo dôvodné, nakoľko vo veci rozhodoval súd v nezákonnom zložení. Trestná vec bola pôvodne zo strany sudkyne pre prípravné konanie riešená trestným rozkazom, proti ktorému obžalovaný podal odpor. Následne sudkyňa nariadila termín hlavného pojednávania dva mesiace po podaní odporu, pričom termín stanovila na tretí mesiac po spáchaní prečinu. Krajský súd konštatoval, že uvedené rozhodnutie sudkyne je považované za nezákonné, nakoľko už nemala oprávnenie na ďalšie konanie vo veci. Vybavenie veci trestným rozkazom v zmysle § 348 ods. 1 písm a) Tr. por. je potrebné chápať ako vybavenie veci právoplatne. Čiže ak oprávnená osoba podá voči takémuto rozhodnutiu odpor (pričom musí ísť o rozhodnutie vydané v zmysle § 348 Tr. por.), právo na ďalšie konanie prechádza na samosudcu, nakoľko to presahuje rámec kompetencií sudcu pre prípravné konanie (§ 348 Tr. por.) Podanie odporu v tomto osobitnom spôsobe konania má za následok, že toto tzv. superrýchle konanie končí a trestná vec bude ďalej posudzovaná a riešená samosudcom v zmysle ustanovení Trestného poriadku. Následne sa vynára otázka, či v danej veci bude konať a rozhodovať ten istý sudca (v procesnom postavení samosudcu) alebo vec bude znovu náhodným výberom pridelená inému sudcovi (ktorý bude mať postavenie samosudcu už od začiatku pridelenia trestnej veci).

²⁶ Bližšie pozri aj Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 7/2013 [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_7_2013

²⁷ § 354 ods. 10 Tr. poriadku.

Pri posudzovaní prvého prípadu môžeme konštatovať, že Trestný poriadok nekonštatuje vo svojich ustanoveniach, že v takýchto veciach má postupovať samosudca. Ak vychádzame z rozhodovacej činnosti Krajského súdu v Žiline je zrejmé, že rozsah kompetencií sudcu pre prípravné konanie skutočne končí márnym uplynutím lehoty 48 hodín, prípadne podaním odporu zo strany obžalovaného. V tomto smere je však znovu na mieste otázka postupu podľa § 348 ods. 1 prvá veta – kedy sudca pre prípravné konanie je oprávnený v lehote 48 hodín vytyčiť termín hlavného pojednávania, ktoré sa realizuje spravidla do 15 pracovných dní. Ak v tomto prípade má sudca pre prípravné konanie postavenie samosudcu, je oprávnený realizovať hlavné pojednávanie v postavení samosudcu, alebo ako sudca pre prípravné konanie? Z môjho pohľadu ide o nezodpovedanú otázku, nakoľko právna úprava v tomto smere nie je jednoznačná a rozhodovacia činnosť (judikatúra) nie je všeobecne záväzná, čiže každý prípad musí byť posúdený samostatne. Druhý prípad rieši situáciu, kedy by po podanom odpore proti trestnému rozkazu rozhodoval iný sudca (samosudca), pričom by išlo o osobu odlišnú od osoby sudcu pre prípravné konanie, ktorému bola vec pridelená náhodným výberom (dá sa skonštatovať, že nanovo. Nebola by tým porušená zásada na zákonného sudcu? Nakoľko by bola trestná vec pridelená inému zákonnému sudcovi? V zmysle Ústavy SR nikoho nie je možné odňať jeho zákonnému sudcovi.²⁸ Pri rozhodovaní o tejto otázke nám môže práve pomôcť rozvrh práce napr. Okresného súdu v Žiline.^{29, 30}, ktorý konštatuje, že o takýchto veciach (§ 348), rozhoduje sudca, ktorému bola vec pridelená ako sudcovi pre prípravné konanie. No samotný rozvrh práce nekonštatuje procesné postavenie tohto sudcu, pričom formálne môžeme skonštatovať, že neexistuje ustanovenie Trestného poriadku, ktoré by stanovilo, že od určitého okamihu sa sudca pre prípravné postavenie stáva samosudcom.

²⁸ Čl. 48 ods. 1 Ústavy SR.

²⁹ Napr. Rozvrh práce Okresného súdu v Žiline na rok 2016 konštatuje, že „*ak prokuratúra podá obžalobu podľa § 348 Tr. poriadku v spojení s § 204 Tr. poriadku, o tejto koná a rozhoduje ten sudca, ktorému vec napašla v rámci nariadenej služobnej pohotovosti a to až do jej právoplatného skončenia.*“

³⁰ Podobne to má upravený aj *Rozvrh práce Okresného súdu Humenné* [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/reg-detail/sud/sud_158

Oproti tomu je v niektorých rozvrhoch práce súdov vyslovene uvedené, že „Právomoc sudcu pre prípravné konanie na konanie a rozhodovanie vo veci registra „0 T“ (§ 10 ods. 3 písm. c), § 237 ods. 3 písm. a), § 348 Tr. por.) sa končí márnym uplynutím lehoty podľa § 87 ods. 2 Tr. por. a ak bola vec medzitým právoplatne skončená, tak momentom právoplatnosti skončenia vecí“.³¹ Z uvedeného je však veľmi ťažké posúdiť, či ide o tú istú osobu (sudcu) alebo je vec následne pridelená inému sudcovi.

Je teda možné skonštatovať, že aplikačná prax v tomto smere nemá rovnaký názor na túto oblasť a je možné, že by to bolo vhodné upraviť v ustanoveniach Trestného poriadku.

5.4 Rozhodovanie sudcu pre prípravné konanie (ako nezákonného sudcu) o žiadosti odsúdeného o odklad výkonu trestu

V prípade, že sudca pre prípravné konanie rozhodne trestným rozkazom o uložení trestu, pričom trestný rozkaz nadobudne právoplatnosť, o ďalších otázkach, ktoré súvisia s ukladaním trestu rozhoduje už samosudca, nakoľko konat' a rozhodovať sudcovi pre prípravné konanie skončila právoplatnosťou samotného rozhodnutia.

Uvedené konštatovanie vychádza z rozhodovacej činnosti súdov SR,³² v rámci ktorej došlo k nezákonnému rozhodnutiu zo strany sudkyne pre prípravné konanie, ktorá rozhodla o zamietnutí žiadosti odsúdeného o odklad výkonu trestu. Krajský súd následne konštatoval, že sudkyňa pre prípravné konanie už nemala právomoc o tejto skutočnosti rozhodnúť, nakoľko jej kompetencia skončila právoplatnosťou trestného rozkazu. O postupe v ďalšom konaní rozhoduje už samosudca, bez ohľadu na to, že § 406 Tr. por. stanovuje, že rozhodnutie vykonáva, prípadne jeho výkon zariaďuje ten orgán, ktorý rozhodnutie vydal. Toto ustanovenie má všeobecný charakter a postup podľa § 348 ods. 2 má povahu špeciálneho ustanovenia, ktoré striktno vymedzuje postavenie sudcu pre prípravné konanie a jeho kompetencie. V uvedenom názorom Krajského súdu sa plne stotožňujem.

³¹ Rozvrh práce okresného súdu v Dolnom Kubíne na rok 2017 [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: <http://www.obcan.justice.gov.sk>

³² Bližšie pozri aj Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 10/20102013 [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_10_2010

6 Závěr

Sudca pre prípravné konanie má skutočne v právnom poriadku Slovenskej republiky nezastupiteľné miesto. Jeho postavenie je regulované predovšetkým ustanoveniami Trestného poriadku (v zmysle § 10 ods. 3 Tr. poriadku ako aj ďalšími). Je možné konštatovať, že právna úprava je v súčasnosti nastavená dostatočne a v súlade s právnym stavom. Aj napriek tomu, že prípravné konanie je zverené predovšetkým orgánom činným v trestnom konaní (policajtovi a prokurátorovi) úloha sudcu pre prípravné konanie je v tomto prípade nezastupiteľná, nakoľko jeho oprávnenie konať v tomto štádiu trestného konania vyplýva priamo z Ústavy SR.

Ak v minulosti existovali niektoré aplikačné problémy vo vzťahu k inštitútu sudcu pre prípravné konania, tieto boli viac-menej vyriešené príslušnou rozhodovacou činnosťou Najvyššieho súdu a Krajských súdov. Sudca pre prípravné konanie, ktorý realizuje úkony v prípravnom konaní (zásahy do základných ľudských práva a slobôd) plní teda predovšetkým funkciu garantovania oprávnenosti týchto zásahov. V tejto pozícii teda sudca v zmysle rekodifikovaného Trestného poriadku nepatrí medzi orgány činné v trestnom konaní, ale je samostatným subjektom prípravného konania, garantujúci základné ľudské práva a slobody v tomto štádiu trestného konania. V prípade, že prokurátor podá návrh sudcovi na vydanie príslušného príkazu sudca pre prípravné konanie nie je oprávnený zaujímať stanovisko k prebiehajúcemu trestnému stíhaniu, nakoľko by tým neoprávnene zasahoval do právomoci orgánov činných v trestnom konaní.³³

Jeho postavenie v ďalšom štádiu trestného konania je však úplne odlišné, nakoľko mu Trestný poriadok zveruje oprávnenie realizovať aj súdne konanie. Právna úprava však nie je celkom exaktne vyriešená vo vzťahu k prechodu kompetencií so sudcu pre prípravné konanie na samosudcu, resp. túto skutočnosť neuvádza.

Literature

ČENTĚŠ, J. a M. KOLCUNOVÁ, M. Odôvodňovanie súdnych rozhodnutí v prípravnom konaní. In: *Justičná revue*, 2011, roč. 63, č. 10, s. 1309–1311.

³³ 3Tdo 48/2011.

- IVANKO, D. Zákonný sudca pre prípravné konanie. In: ZÁHORA, J. (ed.). *Aktuálne problémy prípravného konania trestného. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 3. Apríla 2014*. Praha: Leges, 2014, s. 357–366. ISBN 978-80-7502-030-7.
- IVOR, J. et al. *Optimalizácia prípravného konania trestného*. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-216-5.
- KURILOVSKÁ, L. *Základné zásady trestného konania: Účel a základná limitácia*. 1. vyd. Šamorín: HEURÉKA, 2013, 141 s. ISBN 978-80-89122-91-2.
- PETRIČKO, D. Sudca v prípravnom konaní. In: ZÁHORA, J. (ed.). *Prípravné konanie – možnosti a perspektívy. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 21. apríla 2016*. Praha: Leges, 2016, s. 215–222. ISBN 978-80-7502-153-3.
- PETRIČKO, D. Sudca pre prípravné konanie – vybrané problémy. In: *Akademické akcenty. Zborník príspevkov z odborného seminára doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov* [online]. 2014 [cit. 10. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.paneurouni.com/files/sk/fp/konferencie/pdf/zbornik-akademicke-akcenty-2014.pdf>
- ŠTIFT, P. Sudca pre prípravné konanie a jeho pôsobnosť v prípravnom konaní. In: ZÁHORA J. (ed.). *Aktuálne problémy prípravného konania trestného. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 3. Apríla 2014*. Praha: Leges, 2014, s. 171–181. ISBN 978-80-7502-030-7.
- ŠTIFT, P. Ingerencie sudcu pre prípravné konanie. In: ZÁHORA, J. (ed.). *Prípravné konanie – možnosti a perspektívy. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 21. apríla 2016*. Praha: Leges, 2016, s. 208–214. ISBN 978-80-7502-153-3.
- ZÁHORA, J. (ed.). *Prípravné konanie – možnosti a perspektívy. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 21. apríla 2016*. Praha: Leges, 2016. ISBN 978-80-7502-153-3.
- ZÁHORA, J. (ed.). *Aktuálne problémy prípravného konania trestného. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 3. Apríla 2014*. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-7502-030-7.
- Ústava Slovenskej republiky – ústavný zákon č. 460/1992 Zb.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Novela č. 262/ 2011 Z. z.

Dôvodová správa k návrhu zákona č. 301/2005 Z. z.

Všeobecná deklarácia ľudských práv

Správa špeciálneho prokurátora o činnosti Úradu špeciálnej prokuratúry a poznatkoch úradu za rok 2015 [online]. [cit. 10. 09. 2017]. Dostupné z: <https://www.genpro.gov.sk/spravy-o-cinnosti/sprava-specialneho-prokuratora-o-cinnosti-uradu-specialnej-prokuratuty-a-poznatkoch-uradu-s-397a.html>

Správa špeciálneho prokurátora o činnosti Úradu špeciálnej prokuratúry a poznatkoch Úradu špeciálnej prokuratúry o stave zákonnosti za rok 2016 [online]. [cit. 10. 09. 2017]. Dostupné z: <https://www.genpro.gov.sk/spravy-o-cinnosti/sprava-specialneho-prokuratora-o-cinnosti-uradu-specialnej-prokuratuty-a-poznatkoch-o-stave-3997.html>

Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 7/2013 [online] [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_7_2013

Uznesenie Krajského súdu v Žiline publikované pod číslom 19/20111 v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a súdov SR.[online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: <http://www.supcourt.gov.sk/rok-2011/>

Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 19/2012a Jtk 2/2009 [online] [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_19_2012 a http://www.ucps.sk/Jtk_2_2009

Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 7/2013 [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_7_2013

Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. Jtk 10/2010 [online]. [cit. 24. 09. 2017]. Dostupné z: http://www.ucps.sk/Jtk_10_2010

Contact – e-mail

Veronika.markova@minv.sk

Ublíženie na zdraví a zásada subsidiarity trestnej represie¹

Darina Mašľanyová

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika

Abstract in original language

Autorka sa vo svojom príspevku zameriava na jednu zo základných zásad trestného práva hmotného, ktorou je zásada subsidiarity trestnej represie vo vzťahu k trestnému činu ublíženia na zdraví. Rieši v ňom aký vplyv má podporná úloha trestnej represie pri rozlišovaní protiprávných deliktov akými sú trestné činy a priestupky.

Keywords in original language

Základné zásady trestného práva hmotného; zásada subsidiarity trestnej represie; ublíženie na zdraví; trestný čin; priestupok.

Abstract

The author deals in her contribution with one principle from the group of elementary principles of substantive criminal law, which is called principle of subsidiarity of criminal repression, in the relation to criminal offence of bodily harm. The author solves the question, what is the effect of criminal repression within distinguishing between unlawful acts in the form of crimes on the one hand and in the form of offences on the other.

Keywords

Elementary Principles of substantive Criminal Law; Principle of Subsidiarity of Criminal Repression; Bodily Harm; Criminal Offence; Offence.

1 Úvod

Zásada pomocnej úlohy trestnej represie je historickou súčasťou trestného práva hmotného. Uplatňovala sa ako v podmienkach spoločnej

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0106.

československéj právnéj úpravy, tak aj neskôr slovenskej. Aj keď v trestnom zákone nebola a nie je vyjadrená tak, ako v trestnom poriadku, rešpektuje sa. V období rekodifikačných prác bola spolu s ostatnými zásadami trestného práva hmotného navrhnutá priamo do znenia trestného zákona, analogicky ako to bolo a je v trestnom poriadku. Počas pôsobenia jednej z mnohých rekodifikačných komisií v rokoch 1994 až 1996 sa spomínaný návrh trestného zákona dostal do druhého čítania v parlamente, nebol však prijatý. V predkladanom príspevku sa pokúsim o prepojenie pomocnej úlohy trestnej represie s trestnými činmi ublíženia na zdraví.

2 Historický exkurz

Ako som spomínala v úvode, zásada pomocnej úlohy trestnej represie bola známa aj v minulosti. Poukazoval na ňu napríklad Albert Milota vo svojej učebnici trestného práva hmotného z roku 1926² ako aj v ďalších svojich prácach. Profesor Miříčka sa ňou zaoberal v práci z roku 1934³, pričom vychádzal aj zo zahraničných právnych úprav. Uvádzal, že by *nemalo byť k trestnej hrozbe prístupné tam, kde dostatočnú ochranu právneho vzťahu možno dosiahnuť prostriedkami inými, najmä ochranou civilnoprávnou*. Už podľa Miříčku účel subsidiarity trestnej hrozby musel dosahovať nielen zákonodarca, ale aj trestný sudca.

So zmienkou o pomocnej úlohe trestnej represie sa stretávame aj v učebnici Československého trestného práva z roku 1956⁴, kde patrila tak ako neskôr, medzi význačné rysy trestného práva. Zaoberajú sa ňou tiež komentáre trestného zákona z roku 1975⁵ a 1978⁶, v ktorých sa uvádza, že trest nie je hlavným prostriedkom ochrany spoločnosti, ale naopak, platí *zásada pomocnej úlohy trestnej represie*. Pomocný charakter sa prejavuje v dvojakom zmysle, a to jednak tak, že: trestné právo nepatrí medzi hlavné nástroje ochrany spoločnosti; iné sú dôležitejšie, a jednak v tom, že trestné právo sa uplatní tam, kde nemožno vystačiť s inými prostriedkami. V prípade

² MILOTA, A. *Učebnice obojho práva trestního platného v československé republice. Právo hmotné*. Kroměříž, 1926.

³ MIŘÍČKA, A. *Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní*. Praha, 1934.

⁴ *Československé trestné právo. Zväzok I. Všeobecná časť*. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 14 a 66.

⁵ *Trestní zákon. Komentář*. Praha: Orbis, 1975, s. 22.

⁶ MATYS, K. a kol. *Trestný zákon. Komentár*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1978, s. 24–25.

potreby, môže trestné právo zasiahnuť okamžite a veľmi prísne, často zabráni ďalším trestným činom, ale spravidla nezachráni ten objekt, ktorý bol trestným činom poškodený. Použitie prostriedkov trestného práva len čiastočne zasahuje samotné korene zločinnosti. Riešenie pomocou trestného práva je potrebné, a pokiaľ sa vhodne používa, verejnosť to pociťuje ako spravodlivé.

Zásada pomocnej úlohy trestnej represie sa týka predovšetkým zákonodarstva. Príkladom z minulosti je obmedzenie trestnosti umelého prerušenia tehotenstva. Dôvody, ktoré viedli k vydaniu zák. č. 68/1957 Zb. o umelom prerušení tehotnosti boli v prvom rade zamerané na zvýšenie ochrany žien. Do vydania citovaného zákona bola väčšina zákrokov smerujúcich k prerušeniu tehotenstva vykonávaná pokútne mimo zdravotníckych zariadení. V dôsledku toho dochádzalo k vážnym poškodeniam zdravia žien a boli tiež častou príčinou ich úmrtia. Skúsenosti ukázali, že boj proti tejto nelegálnej činnosti nemožno účinne viesť cestou trestnej represie proti tehotným ženám, ale predovšetkým vytváraním priaznivých sociálnych a kultúrnych podmienok pre pokojné materstvo. Nanovo sa upravila trestná zodpovednosť za umelé prerušenie tehotenstva s tým, že bola zrušená trestná zodpovednosť tehotných žien a umožnené legálne umelé prerušenie tehotenstva v zdravotníckych zariadeniach. Naproti tomu bola ponechaná trestná zodpovednosť tých, ktorí neoprávnene vykonávali takéto zákroky často spôsobom ohrozujúcim život a zdravie žien, ako aj trestná zodpovednosť návodcov a pomocníkov.

Rovnako, ako v učebnici z roku 1956, bola pomocná úloha trestnej represie zaradená medzi význačné rysy československého trestného práva aj v učebnici Československé trestní právo I. díl, ktorej autorom bol Jiří Nezkusil.⁷ Uvádza v nej, že Československé trestné právo je vybudované *na zásade len pomocnej úlohy trestnej represie*. Tento význačný rys trestného práva vyplýva zo všeobecnej zásady, že represia má v štáte síce nevyhnutnú, nie však hlavnú, ale pomocnú úlohu. Zásada pomocnej úlohy trestnej represie znamená, že trestná represia sa má ako krajný prostriedok uplatniť len v najzávažnejších prípadoch, v ktorých iné prostriedky spoločenského pôsobenia nepostačujú na nápravu, a má sa uplatniť len vtedy, ak je účinná a účelná. V tejto

⁷ NEZKUSIL, J. *Československé trestní právo. I. díl*. Praha: Orbis, 1976, s. 14.

súvislosti je treba zdôrazniť, že zásada pomocnej úlohy trestnej represie bola významne rozvinutá reformou trestného práva z rokov 1956 až 1957.

Zásadu pomocnej úlohy trestnej represie je treba chápať a uplatňovať v súvislosti s konkrétnymi podmienkami vývoja štátu v určitom období. Z tohto hľadiska nebol zrejme opodstatnený hromadný presun menej závažnej protispoločenskej činnosti na miestne ľudové súdy v roku 1961, lebo tomu nezodpovedali dosiahnuté podmienky vývoja spoločnosti. Tento presun, ako sa ukázalo, viedol v skutočnosti k oslabeniu boja s protispoločenskou činnosťou a prispel k nežiaducemu stavu na trestnom úseku. So zreteľom nato boli legislatívne opatrenia, ktoré tento nežiaduci stav odstránili, nevyhnutné.

V súvislosti s uplatňovaním pomocnej úlohy trestnej represie nadobúda stále väčší význam *preventívna činnosť v boji proti zločinnosti*, ktorá smeruje k tomu, aby rôznymi prostriedkami a spôsobmi boli obmedzované a odstraňované podmienky, ktoré vedú k trestnej činnosti, a aby sa tak zločinnosti včas predchádzalo. Jedine účinná prevencia je spôsobilá zločinnosť postupne likvidovať. Na tomto úseku majú významné úlohy nielen prokurátori, v rámci všeobecného dozoru a sudcovia, ale aj záujmové združenia občanov.

Trestný zákon z r. 1961 *podstatne rozšíril* túto zásadu, a to jednak tým, že prehĺbil materiálne poňatie trestného činu, obmedzil (resp. vypustil) niektoré skutkové podstaty trestných činov, ktoré postihovali činy, ktorých stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť bol vo vtedajšej situácii uznaný za nepatrný. Bola rozšírená *možnosť disciplinárneho vybavenia menej závažných trestných činov* podľa § 294 ods. 2. V zák. č. 140/1961 Zb. bolo uvedené ustanovenie označené ako Spoločné ustanovenie, a ods. 2 znel: „*Ak stupeň nebezpečnosti iného trestného činu pre spoločnosť, než ktoré je uvedené v odseku 1⁸ je malý a možno dôvodne očakávať, že prostriedky kázenského vybavenia postačia na dosiahnutie účelu sledovaného týmto zákonom, možno potrestanie páchatela prenechať príslušnému veliteľovi alebo náčelníkovi.*“

⁸ „*Ak to odôvodňujú okolnosti prípadu, možno kázensky vybrať trestné činy nenastúpenia služby v ozbrojených silách podľa § 270, neposlúchnutia rozkazu podľa § 273 ods. 1 a § 274 ods. 1, sprotivenia a donútenia porušiť vojenskú povinnosť podľa § 275 ods. 1, urážky medzi vojakmi podľa § 276, § 277 ods. 1 a § 278 ods. 1, vyháňania sa výkonu vojenskej služby podľa § 280 ods. 1, § 281, svojmocného odlúčenia podľa § 284 ods. 1 a 2, porušovania povinností strážnej služby podľa § 285 ods. 1, porušovania povinností dozornej služby podľa § 286 ods. 1, porušovania povinností služby pri obrane vzdušného priestoru podľa § 287 ods. 1 a obrozovania politického a morálneho stavu jednotky podľa § 288 ods. 1.*“

Avšak citovaný druhý odsek § 294 bol novelou, ktorou sa Trestný zákon č. 140/1961 Zb. (ďalej len Tr. zák.) uvádzal do súladu s prijatou Listinou základných práv a slobôd, podstatne zmenený, a to v tom zmysle, že trestný čin je činom súdne trestným, a preto je o ňom oprávnený rozhodovať výlučne súd. Zmenila sa teda predchádzajúca úprava umožňujúca disciplinárne vybaviť trestný čin príslušným veliteľom alebo náčelníkom, ak bolo možné dôvodne očakávať, že prostriedky disciplinárneho vybavenia trestných činov uvedených v odseku 1 ako aj iných trestných činov, ktorých stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť bol malý by postačili na dosiahnutie účelu sledovaného týmto zákonom.⁹ To je na margo nesprávne vyššie deklarovaného podstatného rozšírenia zásady pomocnej úlohy trestnej represie.

V zmysle spomínanej novely trestného zákona č. 557/1991 Zb. sa odsek druhý zbavil chýb, ktoré dlho obsahoval, tým spôsobom, že umožnil upustiť od potrestania páchatel'a, ktorý ako osoba podliehajúca právomoci vojenských súdov spáchal trestný čin, ktorého stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť bol malý, tiež vtedy, ak príslušný veliteľ alebo náčelník ponúkol výchovné pôsobenie na páchatel'a a súd sa domnieval, že vzhľadom na to, na povahu spáchaného činu a na osobu páchatel'a sa uloženie trestu nejaví potrebným. Takýmto spôsobom sa teda vyriešila nemožnosť nahrádzať rozhodnutie súdu o trestnom čine odkázaním na disciplinárne vyriešenie.

V dôvodovej správe k návrhu novely Trestného zákona č. 175/1990 Zb. sa o. i. uvádzalo: „O potrebe novelizácie niektorých ustanovení trestného práva hmotného sa uvažovalo už od polovice sedemdesiatych rokov. Výsledky analýz, ktoré boli od toho času niekoľkokrát vykonané ukázali, že... Trestný zákon č. 140/1961 Zb., ktorý nadobudol účinnosť dňom 1. I. 1962 spolu s ostatnými právnymi predpismi upravujúcimi oblasť trestného práva hmotného vcelku vyhovujú mocenským potrebám vtedajšieho štátu. Vykonané analýzy poukazovali na sústavný rast počtu deliktov prejednávaných súdmi za dobu účinnosti Trestného zákona i na značný počet hlavne krátkodobých trestov odňatia slobody. Tieto ukazovatele nás v medzinárodnom porovnaní stavali do nepriaznivého postavenia vo vzťahu k väčšine... krajín... Vzhľadom k vtedajšej situácii nemohli tieto analýzy vyústiť do otvoreného konštatovania, že tento stav je spôsobený rozporom medzi teoretickým

⁹ Porovnaj Čl. 40 ods. 1 ústavného zákona č. 23/1991 Zb.

a ideologickým postulátom *pomocnej úlohy trestnej represie* a medzi fakticky vykonávanou trestnou politikou určovanou vtedajším stranickým vedením na základe pragmatických potrieb.¹⁰ Uvedená novela TZ o. i. odstránila najzávažnejšie nedostatky brániace prehĺbeniu pomocnej úlohy trestného práva.

3 Zásada subsidiarity trestnej represie v aktuálnej slovenskej právnej úprave

Pomocná úloha trestnej represie má byť v prvom rade východiskom pri normotvornej činnosti. Pri tvorbe trestnoprávných noriem má zákonodarca uprednostniť prijatie mimo trestných opatrení a nekriminalizovať konania, pri ktorých si to ich závažnosť nevyžaduje. Trestnoprávna represia má byť využívaná ako krajný prostriedok ochrany pred závažnými protispoločenskými a zároveň protiprávnymi deliktami. Samotné legislatívne riešenie kategorizuje protiprávne konania do určitých skupín podľa ich závažnosti, či ide napríklad o administratívne či súdne trestné delikty. Subsidiárna úloha trestnej represie by mala byť uplatňovaná len tam, kde to zákon umožňuje. Spočíva tak v uprednostnení zodpovednosti podľa noriem mimo trestných pred postihom páchatel'a podľa trestného práva.

Je teda na zvážení zákonodarcu, ktoré konania označí za trestné činy a ktoré za menej závažné priestupky alebo súkromnoprávne delikty. Kategorizáciou jednotlivých druhov protiprávných konaní zákonodarcom spravidla dochádza k naplneniu a vyčerpaniu princípu subsidiarity trestnej represie. Znamená to, že orgány aplikácie práva nemôžu túto klasifikáciu protiprávných konaní meniť ani ignorovať a dotvárať zákonný text bez opory v zákone. Orgánom aplikujúcim právo neprináleží prisvojovať si zákonodarnú moc. Je totiž výlučným právom zákonodarcu stanoviť, ktoré konanie sa bude považovať za trestný čin a ktoré nie. Výnimočne sa subsidiárna úloha trestnej represie uplatňuje aj v aplikačnej rovine. Tu sa uplatňuje v reštriktívnej podobe, čo je iba v prípadoch, v ktorých na to právna norma vytvára priestor. Vychádzame tu zo základného delenia trestných činov v zmysle § 9 na prečiny a zločiny. Slovenský rekodifikovaný Trestný zákon totiž zaviedol

¹⁰ TRESTNÝ ZÁKON, TRESTNÝ PORIADOK, Zákon o súdnej rehabilitácii, Zákon o advokácii. Bratislava: Vydavateľstvo Kriváň, 1990, s. 111.

materiálny korektív uvedený v § 10 ods. 2, ktorý negatívnym spôsobom dopĺňa vymedzenie pojmu prečin uvedené v odseku 1 § 10. „*Nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatela je jeho závažnosť nepatrná.*“⁴¹ Závažnosť protiprávneho konania je tak možné posudzovať výlučne u prečinov. Len tu je namieste posudzovanie, či sa použije trestnoprávna regulácia alebo budú uprednostnené inštitúty iných právnych odvetví.

U mladistvých sa zásada pomocnej úlohy trestnej represie uplatňuje osobitne výrazne. Prejavuje sa to predovšetkým v tom, že u mladistvých je trestným činom len konanie, ktorého závažnosť je vyššia ako malá. Je to zakotvené v § 95 ods. 2 nasledovne: „*Prečin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone*“⁴², nie je trestným činom, ak ho spáchal mladistvý a ak je jeho závažnosť malá. U mladistvých tak nie je trestným činom konanie malej závažnosti, zatiaľ čo u plne trestne zodpovedných osôb nie je trestným činom konanie nepatrnej závažnosti. Ak konanie nebude zakladať trestnú zodpovednosť za prečin, ale administratívnu zodpovednosť za priestupok, či iné menšie previnenie, nemali by tieto poklesky zostať bez povšimnutia a obvykle je potrebné, aby sa nimi zaoberali či už záujmové združenia občanov, škola, zamestnávateľ a pod.). Z uvedeného vyplýva, že subsidiárna úloha trestnej represie nie je výlučne limitovaná legislatívnou činnosťou, ale dôležitým pre aplikačnú prax je tiež interpretačné pravidlo tam, kde to zákon umožňuje s cieľom posúdiť závažnosť deliktu a napomôcť odlišeniu trestných činov od tých deliktov, ktoré by nemali byť považované za trestné činy (najmä priestupky a iné správne delikty), hoci zdanlivo naplňajú znaky niektorých skutkových podstát trestných činov.

Princíp subsidiarity trestnej represie totiž vyžaduje, aby štát uplatňoval prostriedky trestného práva zdržanlivo, to znamená predovšetkým tam, kde iné najmä súkromnoprávne prostriedky zlyhávajú alebo nie sú efektívne. Sporné otázky, ktoré vyplývajú zo súkromnoprávneho vzťahu, a ktoré sa týkajú porušenia tohto vzťahu majú byť riešené súdmi v civilnom konaní, nakoľko orgány činné v trestnom konaní a ani súd v trestnom konaní nie sú oprávnené nahrádzať ich činnosť. Trestné právo je možné použiť len v prípadoch,

⁴¹ § 10 ods. 2 zák. č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.

⁴² Má sa na mysli zák. č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.

ktoré možno označiť za závažné excesy zo súkromnoprávných vzťahov, ktoré už zjavne presahujú ich rámec. Len takémuto striktnému prístupu totiž zodpovedá to, že trestné právo má byť uplatňované len ako najkrajnejší prostriedok na postih typovo najzávažnejších prípadov porušenia práva. Prostriedky trestného práva nie je možné využiť len preto, že subjekt, ktorý sa cíti v práve, celkom rezignoval na ochranu, ktorú mu majú poskytnúť súdy v civilnom konaní.

Pri posudzovaní konkrétneho prípadu, môže súd dospieť k záveru, že uloženie zákonom stanoveného trestu môže byť pre páchatel'a neprimerane prísne vzhľadom na poľahčujúce okolnosti, akými sú napríklad ťažké ochorenie, silné citové rozrušenie, či skutočnosť, že páchatel' je jediným živiteľom mnohopočetnej rodiny a pod. Zákonodarca pamätal na takúto situáciu, a v § 39 stanovil podmienky *mimoriadneho zníženia trestu* aj pod dolnú hranicu trestnej sadzby ustanovenej v Trestnom zákone.

Zásada pomocnej úlohy trestnej represie má význam aj pre trestnú politiku. Ak sú však zistené podmienky trestnej zodpovednosti v konkrétnom prípade, možno sa zriecť použitia trestných prostriedkov len v medziach ustanovených zákonom. *Upustenie od potrestania* predstavuje osobitý prípad trestnoprávnej reakcie na trestný čin. Možno ho aplikovať vtedy, ak je trestný čin prejednaný na hlavnom pojednávaní, páchatel' je uznaný vinným a netreba uložiť trest. Upustenie od potrestania je prostriedkom výchovného charakteru, ktorým sa za určitých podmienok môže dosiahnuť náprava páchatel'a aj bez uloženia trestu. Uplatnenie tohto inštitútu vychádza z predpokladu, že rovnaké účinky, aké má uloženie trestu, možno v určitých prípadoch dosiahnuť trestným stíhaním páchatel'a a vyslovením viny, ktorá v sebe obsahuje negatívne zhodnotenie spáchaného trestného činu. Podmienky upustenia od potrestania sú zakotvené v § 40 zák. č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov a určité špecifiká platia v prípade upustenia od potrestania mladistvých podľa § 98 a 99. Podľa § 40 možno upustiť od potrestania páchatel'a prečinu, ak ním nebola spôsobená smrť alebo ťažká ujma na zdraví a boli splnené ďalšie zákonom stanovené podmienky.

Aj v náleze Ústavného súdu SR zo dňa 14. 12. 2011 sp. zn. I. ÚS 316/2011 došlo k aplikácii princípu *ultima ratio*, v ktorom súd konštatoval, že podľa zásady pomocnej úlohy trestnej represie (zásady subsidiarity) má byť trestné

právo použité len ako najkrajnejší prostriedok a len pri typovo najzávažnejších porušeníach spoločenských vzťahov, záujmov a hodnôt, teda len tam, kde iné možnosti, hlavne prostriedky ostatných právnych odvetví, nie sú dostatočné, teda už boli vyčerpané, sú neúčinné alebo zjavne nie sú vhodné.

Pomocná úloha trestnej represie v podobe poňatia trestného práva ako *ultima ratio* teda zaväzuje nielen zákonodarcu, ale aj orgány činné v trestnom konaní a sudy, nakoľko má aj interpretačný význam v tom, aby tieto orgány vykladali znaky skutkových podstát trestných činov v nadväznosti na netrestnú právnu úpravu a aplikovali ich len na závažné prípady, pričom musia zvažovať, či a ako bolo možné využiť inštitúty iných právnych odvetví v reakcii na porušenie práva, o aké iné možnosti išlo, ako boli efektívne, či ako boli použité, alebo prečo neboli použité, a musia tiež zabezpečiť dostatočné dôkazy na to, aby bolo možné odlišiť obyčajný občianskoprávny, či obchodnoprávny vzťah od trestnej činnosti.¹³

Prejavom podpornej úlohy trestnej represie je aj *záNIK trestnosti prípravy na zločin* podľa § 13 ods. 3 písm. a/ a b/ T'Z, ako aj *záNIK trestnosti pokusu trestného činu* podľa § 14 ods. 3 písm. a/ a b/ T'Z. Rovnako možno hovoriť o odraze subsidiárnej úlohy trestnej represie aj v prípadoch *záNIKU trestnosti a trestu* podľa tretej hlavy všeobecnej časti T'Z.

4 Ublíženie na zdraví a subsidiarita trestnej represie

Ako výrazný prejav zásady pomocnej úlohy trestnej represie vo vzťahu k ublíženiu na zdraví bolo možné v minulosti pozorovať postup zavedený na základe vyššie spomínanej novely Trestného zákona č. 175/1990 Zb., ktorou sa menil a dopĺňal predchádzajúci Trestný zákon č. 140/1961 Zb. v znení doplnkov a noviel. Okrem mnohých zmien vykonaných vo všeobecnej i osobitnej časti trestného zákona, ňou došlo k vypusteniu základnej skutkovej podstaty trestného činu Ublíženia na zdraví podľa § 223 ods. 1 v nasledujúcom znení: „*Kto inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví...*“. Táto dispozícia trestnoprávnej normy prešla do úpravy zákona č. 372/1990 Zb.

¹³ ČENTÍK, T. Kde sú hranice aplikácie princípu *ultima ratio* v trestnom práve? *ulpianus.sk* [online]. [cit. 2. 11. 2017]. Dostupné z: <http://www.ulpianus.sk/blog/8472/>

o priestupkoch, konkrétne do ustanovenia § 49 ods. 1 písm. b/ ako priestupok proti občianskemu spolunažívaniu.

Trestné činy ublíženia na zdraví sú v slovenskom rekodifikovanom Trestnom zákone upravené v druhom diele prvej hlavy osobitnej časti TZ pod názvom Trestné činy proti zdraviu. Obsiahnuté sú v § 155–158. Vo vzťahu k eventuálnej aplikácii materiálneho korektívu uvedeného v § 10 ods. 2 TZ je potrebné vypustiť § 155, ktorý je zločinom. Ide v ňom o úmyselné spôsobenie inému ťažkej ujmy na zdraví. Zostávajúca trojica skutkových podstát trestných činov ublíženia na zdraví spĺňa podmienku, že musí ísť o prečin. Ustanovenie § 156 v základnej skutkovej podstate postihuje úmyselné ublíženie na zdraví. Zostávajúce dve ustanovenia sú nedbanlivostnými trestnými činmi, čo v zmysle § 10 ods. 1 písm. a/ znamená, že ide o prečiny. Tieto postihujú nedbanlivostné spôsobenie inému ťažkej ujmy na zdraví a podľa § 158 možno postihnúť prípad, keď je inému z nedbanlivosti ublížené na zdraví tým, že páchatel porušil dôležitú povinnosť vyplývajúcu z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie alebo uloženú mu podľa zákona.

5 Záver

Ako som už uviedla vyššie, pri trestných činoch ublíženia na zdraví by podľa § 10 ods. 2 TZ bolo možné využiť materiálny korektív v prípade trestných činov ublíženia na zdraví podľa § 156–158 TZ. Otázkou však zostáva posúdenie jednotlivých kritérií majúcich za následok nepatrnú závažnosť uvedených prečinov u plne trestne zodpovedných osôb. Hodnotiacimi kritériami sú spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, miera zavinenia a pohnútka páchatel'a. Tieto kritériá korešpondujú s kritériami určujúcimi stupeň nebezpečnosti činu pre spoločnosť v zmysle § 3 ods. 4 zák. č. 140/1961 Zb., s tým rozdielom, že v § 10 ods. 2 zák. č. 300/2005 Z. z. sú uvedené taxatívne, a že v predchádzajúcej právnej úprave ich bolo demonštratívne uvedených sedem. Okrem tých, ktoré pozná súčasná právna úprava tam boli ešte význam chráneného záujmu, ktorý bol činom dotknutý a osoba páchatel'a. Nie všetky z taxatívne uvedených kritérií v § 10 ods. 2 zák. č. 300/2005 Z. z. musia byť rovnomerne zastúpené pri každom jednotlivom hodnotení závažnosti prečinu. Pri posudzovaní závažnosti prečinu prichádzajú do úvahy poľahčujúce okolnosti

takisto taxatívne vypočítané v § 36 zák. č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov, ako napr. spáchal trestný čin v ospravedliteľnom citovom rozrušení, v dôsledku nedostatku vedomostí alebo skúseností, v spojitosti s negatívnymi dôsledkami svojej choroby a pod. Pri posudzovaní spôsobe-ného následku je potrebné skúmať možnosť jeho nápravy. V rámci miery zavinenia sa skúma či ide o úmysel priamy alebo nepriamy, či bol trestný čin spáchaný z vedomej alebo nevedomej nedbanlivosti, hodnotí sa tu akou mierou páchatel' prispel k spáchaniu trestného činu, aký je význam a povaha jeho účasti na spáchaní trestného činu. Pod pojmom miera zavinenia je predovšetkým treba rozumieť bližšie vymedzený konkrétny subjektívny vzťah páchatel'a ku konaniu, k spôsobu vykonania a k následkom. Ako príklad možno použiť dopravnú nehodu, ktorej následkom je spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví, či ublíženia na zdraví, pričom ju vodič zavinił len sčasti. Značnú časť viny nesie poškodený, ktorý tiež porušil dopravné predpisy. Zo strany vodiča ide o zníženu mieru zavinenia. Pohnútka (motív) predstavuje vnútorný podnet, ktorý viedol páchatel'a k spáchaniu trestného činu, resp. k rozhodnutiu spáchať trestný čin. Označuje dôvod prečo bol v konkrétnom prípade spáchaný trestný čin, čo viedlo páchatel'a k jeho spáchaniu. Avšak pohnútka ako okolnosť majúca vplyv na závažnosť trestného činu má význam len u úmyselných trestných činov.

Na základe takto stanovených kritérií zákonodarca diferencuje nepatrnú a malú závažnosť, ktoré podľa gradácie majú svoje právne a praktické dôsledky. Nepatrná závažnosť u prečinu nezakladá trestnú zodpovednosť, ako to vyplýva z dikcie § 10 ods. 2 TZ, kde pre trestnosť prečinu nestačí nepatrná závažnosť.

Nepatrná závažnosť teda môže byť posúdená ako priestupok v tom prípade, že konanie, ktorého sa páchatel' dopustil je uvedené v priestupkovom zákone.

Problémom pri posudzovaní závažnosti prečinu by mohla byť aj formulácia zakotvená v § 158 „*dôležitá povinnosť vyplývajúca zo zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie alebo uložená podľa zákona*“. Zákonodarcom je totiž volená tak, aby zahŕňala porušenie všetkých relevantných dôležitých povinností, ktoré páchatel'ovi vyplývajú z jeho povolania, pracovného zaradenia, zamestnania, postavenia či funkcie, pričom ide o povinnosti, ktoré majú vzťah k ochrane života a zdravia ľudí a ktoré sú z tohto hľadiska dôležité a uložené zákonom

alebo sú obsiahnuté aj v inom všeobecne záväznom právnom predpise alebo aj v konkrétnom príkaze vydanom na základe zákona a spôsobom uvedeným v zákone.¹⁴

Literature

ČENTÍK, T. Kde sú hranice aplikácie princípu ultima ratio v trestnom práve? *ulpianus.sk* [online]. [cit. 2. 11. 2017]. Dostupné z: <http://www.ulpianus.sk/blog/8472/>

Československé trestné právo. Zväzok I. *Všeobecná časť*. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 14 a 66.

MAŠĽANYOVÁ, D. *Nebezpečnosť činu pre spoločnosť ako materiálny znak trestného činu*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 1999. ISBN 80-8054-100-0.

MATYS, K. a kol. *Trestný zákon. Komentár*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1978, s. 24–25.

MILOTA, A. *Učebnice obojho práva trestného platného v československej republike. Právo hmotné*. Kroměříž, 1926

MIRIČKA, A. *Trestní právo hmotné. Část obecná i zvláštní*. Praha, 1934

NEZKUSIL, J. *Československé trestní právo. I. díl*. Praha: Orbis, 1976, s. 14.

ŠAMKO, P. Princíp ultima ratio. Významné interpretačné pravidlo alebo prehnaný súdny aktivizmus bez opory v zákone a judikatúre? In: *Právne listy*. [publ. 1. 4. 2013].

ŠAMKO, P. Základné východiská princípu ultima ratio. In: *Právne listy*. [publ. 11. 5. 2014]. Dostupné z: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a288-zakladne-vychodiska-principu-ultima-ratio>

Trestní zákon. Komentář. Praha: Orbis: 1975, s. 22.

TRESTNÝ ZÁKON, TRESTNÝ PORLADOK, *Zákon o súdnej rehabilitácii, Zákon o advokácii*. Bratislava: Vydavateľstvo Kriváň, 1990, s. 111.

URBÁNI, R. *Princípy trestného práva a základné zásady spoločné pre vinu a trest*. Dostupné z: http://vjhr.sk/archive/2015_2/15.pdf

¹⁴ Blížšie k tomu vid': judikát uverejnený v časopise Zo súdnej praxe 49/2011.

Zák. č. 86/1950 Zb. v znení zák. č. 63/1956 Zb. a zák. č. 68/1957 Zb.

Zák. č. 140/1961 Zb. v znení doplnkov a noviel

Zák. č. 372/1990 Zb. v znení neskorších predpisov

Zák. č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov

Contact – e-mail

darina.maslanyova@truni.sk

Medzinárodné a európske záruky práva nebyť trestne stíhaný dvakrát

Jozef Medelský

Katedra verejnoprávných vied, Akadémia Policajného
zboru v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok analyzuje jednu z najdôležitejších zásad to zásadu *ne bis in idem*. Jadrom príspevku je analýza medzinárodných a európskych záruk vo vzťahu k tejto zásade. Zadefinované budú jednotlivé dokumenty, ktoré sa venujú tejto zásade na európskej, či medzinárodnej úrovni. Poukázané bude aj na zásadu *ne bis in idem* vo vzťahu k problematike trestnej zodpovednosti právnických osôb.

Keywords in original language

Zásady; *ne bis in idem*; európske dokumenty; medzinárodné dokumenty; slovenská právna úprava; judikatúra Súdneho dvora Európskej únie; trestná zodpovednosť právnických osôb; zhodnotenie; záver.

Abstract

The contribution analyzes one of the most important principles, namely the *ne bis in idem* principle. The main purpose of presented contribution is the analysis of the international and European documents in relation to this principle. Mentioned will be also the application of *ne bis in idem* principle in accordance to the criminal responsibility of legal entities.

Keywords

Principles; *ne bis in idem*; European Documents; International Documents; Slovak Law Regulation; Case Law of the Court of Justice of European Union; Criminal Responsibility of Legal Entities; Evaluation; Conclusion.

1 Ne bis in idem

Zásada *ne bis in idem* predstavuje významnú zásadu, ktorá v preklade označuje myšlienku nie dva krát v tej istej veci. Základným princípom tejto procesnej zásady je, že ak bol už niekto právoplatne odsúdený, resp. bol oslobodený alebo ak trestné stíhanie bolo právoplatne zastavené, nie je možné takúto osobu opätovne právoplatne stíhať. Zásada je zakotvená v § 2 ods. 8 Trestného poriadku. Hoc dikcia zákona spomína len odsúdenie a oslobodenie spod obžaloby, ako možnosť aplikácie zásady *ne bis in idem*, je potrebné zdôrazniť, že aplikácia zásady je možná aj v prípade meritórnych rozhodnutí vo veci samej vo vzťahu ku konkrétnej osobe, ktoré môže vydať prokurátor v prípravnom konaní. Ako napríklad zastavenie trestného stíhania, zmier a podmienčné zastavenie trestného stíhania spolupracujúceho obvineného, ak sa obvinený osvedčil.¹ Zásada *ne bis in idem* má oporu v medzinárodných dokumentoch, ktoré sú premietnuté aj do Ústavy Slovenskej republiky. Konkrétne to je článok 50 ods. 5, ktorý definuje, že: „Nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby.“ (Ústava Slovenskej republiky). Ako však zároveň dodáva Ivor: „Táto zásada nevyklučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom.“²

Z medzinárodných dokumentov je potrebné spomenúť predovšetkým Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Protokolov na tento Dohovor nadväzujúcich. Konkrétne to je čl. 4 Dohovoru, ktorý definuje: „Nikoho nemožno stíhať alebo potrestať v trestnom konaní podliehajúcim právomoci tohto istého štátu za trestný čin, za ktorý bol už oslobodený, alebo odsúdený konečným rozsudkom podľa zákona a trestného poriadku tohto štátu.“ (čl. 4 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd).

Zdôrazniť je potrebné, že zásada *ne bis in idem* sa aplikuje len v prípade identického skutku.

1 MINÁRIK, Štefan a kol. *Trestný poriadok, Stručný komentár*. 2., prepracované a doplnené vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 35.

2 IVOR, Jaroslav. *Trestné právo procesné I*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 75.

2 Medzinárodné a európske záruky

Z ďalších medzinárodných dokumentov, ktoré sa venujú tejto zásade je potrebné spomenúť:

- Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach,
- Chartu základných práv Európskej únie,
- Dohovor, ktorým sa vykonáva Schengenská dohoda (Schengenský vykonávací dohovor),
- Európsky dohovor o vydávaní.

2.1 Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach z dielne Organizácie spojených národov vo vzťahu k zásade *ne bis in idem* definuje v čl. 14 ods. 7: „trestné stíhanie nemožno začať proti komu sa skoršie stíhanie pre ten istý čin skončilo právoplatným rozhodnutím súdu, ktorým bol obžalovaný uznaný za vinného alebo ktorým bol od obžaloby oslobodený.“ Pakt vyjadrením garantuje zásadu *ne bis in idem* len na národnú úroveň. Definuje teda povinnosť štátov prihliadať na túto zásadu vo vnútri svojho právneho systému.

2.2 Chartu základných práv Európskej únie

Charta základných práv EÚ je garantuje rôzne práva vrátane vyjadrenia zásady *ne bis in idem*. Nosným je v tomto prípade článok 50 Charty, ktorý definuje, že: „Nikoho nemožno stíhať alebo potrestať v trestnom konaní za trestný čin, za ktorý už bol v rámci EÚ oslobodený alebo odsúdený konečným rozsudkom v súlade so zákonom.“ Týmto vyjadrením Charta zdôrazňuje uplatňovanie zásady *ne bis in idem* na celý justičný systém Európskej únie.

2.3 Schengenský vykonávací dohovor

Predstavený dokument je základom spolupráce v schengenskom priestore. Myšlienkou je voľný pohyb osôb v rámci tohto priestoru. Súčasťou tejto spolupráce a právnej úpravy zároveň je aj policajná a justičná spolupráca. Cieľom tejto spolupráce je garancia bezpečnosti v rámci schengenského priestoru a boj s trestnou činnosťou, kde sa objavuje cezhraničný prvok. Významnú úlohu pri ochrane bezpečnosti a policajnej spolupráci zohráva Europol, ktorý je plnohodnotnou agentúrou Európskej únie. Jej cieľom

je zlepšovať účinnosť a spoluprácu príslušných orgánov členských štátov v oblasti prevencie a boja proti závažným formám medzinárodne organizovaného zločinu a terorizmu. Cieľom je zároveň poskytovať občanom vysokú úroveň vnútornej bezpečnosti v rámci oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Cieľom Europolu je zlepšovať účinnosť a spoluprácu príslušných orgánov členských štátov v oblasti prevencie a boja proti terorizmu, nedovolenému obchodovaniu s omamnými látkami, psychotropnými látkami a určenými látkami a iných závažných foriem medzinárodného zločinu v prípadoch, ak existujú konkrétne náznaky, že ide o činnosť organizovanej zločineckej štruktúry a uvedené zločiny postihujú dva alebo viac členských štátov spôsobom, ktorý si vyžaduje spoločný postup členských štátov vzhľadom na rozsah, dôležitosť a dôsledky príslušných trestných činov. Poslaním EUROPOLU je významne prispievať k trestnoprávnemu konaniu proti organizovanému zločinu a terorizmu s dôrazom na stíhanie zločineckých organizácií.

K základným úlohám Europolu je potrebné zaradiť:

- a) uľahčuje výmenu informácií medzi členskými štátmi;
- b) získava, zhromažďuje a analyzuje informácie a správy;
- c) bezodkladne poskytuje príslušným orgánom členských štátov prostredníctvom národných ústrední informácie a zistené súvislosti medzi trestnými činmi;
- d) pomáha pri vyšetrowaní v členskými štátoch a poskytuje všetky dôležité informácie národným ústredniám;
- e) udržiava počítačový systém zhromaždených informácií obsahujúcich relevantné údaje v súlade s článkami;
- f) rozvíja odborné znalosti príslušných orgánov členských štátov v oblasti vyšetrovacích postupov a poskytuje poradenstvo o vyšetrovaní;
- g) poskytuje strategické údaje s cieľom uľahčovať a podporovať účinné a racionálne využívanie zdrojov dostupných na vnútroštátnej úrovni na operatívne úlohy;
- h) pripravuje súhrnné správy o situácii.

Medzi ďalšie úlohy Europolu patrí vytvorenie a správa počítačového systému, ktorý umožňuje vkladanie príslušných údajov, prístup k nim a ich analýzu.

Každý členský štát má dvoch odborníkov na ochranu údajov v Spoločnom dozornom orgáne, ktorý zabezpečuje náležité využívanie všetkých osobných údajov uchovaných Europolom.

Europol podporuje členské štáty prostredníctvom týchto opatrení:

- a) Výmena informácií a spravodajských poznatkov o trestnej činnosti medzi európskymi orgánmi presadzovania práva v rámci informačných a analytických systémov EUROPOLU a sieťovej aplikácie na zabezpečenú výmenu informácií (SIENA).
- b) Poskytovanie prevádzkovej analýzy na podporu operácií členských štátov.
- c) Vypracovávanie strategických správ (napr. posúdení ohrozenia) analýz trestnej činnosti na základe informácií a spravodajských poznatkov EUROPOLU alebo členských štátov alebo informácií získaných z iných zdrojov.
- d) Zabezpečovanie odbornej a technickej podpory pri vyšetrovaní a operáciách vykonávaných v rámci EÚ pod dohľadom a s právnou zodpovednosťou členských štátov.

Europol tiež aktívne podporuje analýzu trestnej činnosti a harmonizáciu vyšetrovacích postupov a odbornej prípravy v členských štátoch.

Vo vzťahu k Slovenskej republike na základe Nariadenie ministra vnútra SR č. 5, zo dňa 27. 1. 2005, minister vnútra vymedzil rozsah, formy a spôsob spolupráce útvarov Policajného zboru a Prezídia Policajného zboru s Europolom, ako aj postavenie a úlohy Národnej ústredne Europol a jej styčných dôstojníkov v spolupráci s centrálou Europolu v Haagu. Spolupráca útvarov s Europolom sa vykonáva najmä v oblasti prevencie a boja proti závažným formám trestnej činnosti.³

Schengenský vykonávací dohovor bol označený za významný element medzinárodnej policajnej spolupráce v priestore Európskej únie. Súčasťou Dohovoru je aj zákaz dvojitého trestu. Tento zákaz vyjadruje, že *osoba právoplatne odsúdená jednou zo zmluvných strán nesmie byť pre ten istý čin stíhaná inou zmluvnou stranou a to za predpokladu, že v prípade odsúdenia bol trest už odpykaný alebo sa práve odpykáva alebo podľa práva štátu, v ktorom bol rozsudok vynesený, už nemôže byť vykonaný.* (čl. 54 Schengenského vykonávacieho dohovoru).

³ MEDELSKÝ, Jozef. *International organizations*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2014, s. 68–70.

Ako dodáva Klimek zavedenie zákazu dvojitého trestu v Schengenskom vykonávacom dohovore možno považovať za významný v otázke medzinárodných účinkov zásady *ne bis in idem*. Kým v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd jej boli priznané len vnútroštátne účinky, v Schengenskom vykonávacom dohovore jej boli uznané aj medzinárodné účinky – presnejšie povedané medzištátne účinky. Schengenský dohovor rozšírili pôsobnosť tejto zásady na celý Schengenský priestor. Extenzívny výklad zásady *ne bis in idem* viedol k tomu, že členské štáty Európskej únie musia uznať nie len justičné rozhodnutia ostatných štátov, ale aj och trestné konania.⁴

Samotné zavedenie zákazu dvojitého trestu sa stretlo s viacerými aplikačnými problémami, s ktorými sa musel „popasovať“ Súdny dvor Európskej únie. Prvým z nich bola časová pôsobnosť Schengenského vykonávacieho dohovoru. Bol to prípad *Van Esbroeck* (prípád C 436/04). Súdny dvor vo svojom rozhodnutí zdôraznil, že ustanovenie zákazu dvojitého trestu, ktoré je vyjadrením zásady *ne bis in idem* musí byť aplikovaná len do budúcnosti na nové prípady, nové trestné konanie. „Súdny dvor judikoval, že zásada *ne bis in idem* sa musí uplatňovať na trestné konanie začaté v zmluvnom štáte v súvislosti s činom, za ktorý už dotknutá osoba bola odsúdená v inom zmluvnom štáte, hoci dohovor v čase, keď došlo k uvedenému odsúdeniu, ešte nenadobudol platnosť v poslednom uvedenom štáte, ak bol tento dohovor v platnosti v predmetných zmluvných štátoch v čase posudzovania podmienok uplatnenia zásady *ne bis in idem* súdnym orgánom, pred ktorým prebieha druhé súdne konanie.“⁵

Druhým aplikačným problémom bol prípad vo veci *Van Straaten* (prípád C-150/05), kde Súdny dvor posudzoval, či za rozhodnutie vo veci je možné považovať oslobodenie spod obžaloby. Súdny dvor po posúdení skutkového stavu vyjadril názor, že zásada *ne bis in idem* sa uplatňuje na rozhodnutie, ktorým je obvinený právoplatne oslobodený z pod obžaloby pre nedostatok dôkazov.

⁴ Pozri bližšie: KLIMEK, Libor. Vplyv rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie na aplikáciu zásady *ne bis in idem* v oblasti schengenskej spolupráce. In: *Justičná revue*, 2013, roč. 65, č. 12, s. 1535.

⁵ KLIMEK, Libor. Vplyv rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie na aplikáciu zásady *ne bis in idem* v oblasti schengenskej spolupráce. In: *Justičná revue*, 2013, roč. 65, č. 12, s. 1547.

Ďalšou prekážkou pri uplatňovaní zásady zakotvenej v Schengenskom dohovore bola otázka premlčania. Problematickým bolo, že v štátoch Európskej únie sú rôzne premlčacie lehoty, ktorých uplynutím sa právo na trestné stíhanie premlčuje. V prípade *Gaspariny* (prípade C-467/04) Súdny dvor vyjadril názor, že zásada *ne bis in idem* sa uplatňuje na rozhodnutie súdu zmluvného štátu vydané v trestnom konaní, ktorým je obžalovaný právoplatne oslobodený spod obžaloby z dôvodu premlčania trestného činu, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie. Zároveň dodal, že uvedená zásada sa neuplatňuje na iné osoby ako na tie, ktoré už boli právoplatne odsúdené alebo oslobodené spod obžaloby rozhodnutím súdu zmluvného štátu.

Ďalším zo zásadných problémov pri uplatňovaní zákazu bol inštitút amnestie udelenej v jednom štáte, vo vzťahu k inému zmluvnému štátu Schengenského dohovoru. Súdny dvor v prípade *Bourquain* (C-297/07), že zásada *ne bis in idem* sa uplatňuje na trestné konanie začaté v štáte, ktorý je zmluvnou stranou dohovoru, v súvislosti s činmi, za ktoré bol obžalovaný už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby v inom štáte, ktorý je zmluvnou stranou, aj keď podľa práva štátu, v ktorom bol odsúdený, nemohol byť trest, ktorý mu bol uložený, nikdy priamo vykonaný, a to z dôvodu procesných osobitostí.⁶

Súdny dvor judikoval aj v ďalších významných prípadoch dotýkajúcich sa uplatňovania tejto zásady. Vo všetkých zmienených prípadoch je zrejmé, že judikatúra Súdneho dvora zohráva významnú úlohu, prioritne pre budúce uplatňovanie tejto významnej zásady.

3 Ne bis in idem a trestná zodpovednosť právnických osôb

V súčasnosti je dost' diskutovaná aplikácia zásady *ne bis in idem* vo vzťahu k trestnému stíhaniu právnických osôb. Zavedením trestnej zodpovednosti právnických osôb dochádza k prelomeniu významných trestnoprávných zásad, ku ktorým je potrebné zaradiť aj zásadu *ne bis in idem*. Inštitútu trestnej zodpovednosti právnických osôb zavádza tzv. súbežnú trestnú zodpovednosť právnickej osoby a osoby fyzickej. Zároveň umožňuje aj spoločné trestné konanie týchto dvoch osôb. Nastáva tu však aj otázka, či spoločné

⁶ Pozri bližšie: KLIMEK, Libor. *Základy trestného práva Európskej únie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 127–131.

konanie vedené proti fyzickej osobe a právnickej osobe nie je dôvodom na porušenie zásady *ne bis in idem*. Prof. Jelínek v tejto súvislosti hovorí: „V štátoch, v ktorých je zavedená pravá trestná zodpovednosť právnických osôb, je možné zaviesť súbežnú trestnú zodpovednosť právnickej osoby a fyzickej osoby za ten istý skutok, pretože taký postup nie je v rozpore s princípom *ne bis in idem*. Zásadu *ne bis in idem* chápeme ako zákaz dvojitého postihu toho istého páchatela za ten istý skutok. V prípade trestnej zodpovednosti právnickej osoby a trestnej zodpovednosti fyzickej osoby však nejde o zhodné subjekty trestnej zodpovednosti. Trestná zodpovednosť právnickej osoby a súčasne trestná zodpovednosť fyzickej osoby za ten istý skutok teda nevedie k porušeniu princípu *ne bis in idem*. Paralelná zodpovednosť fyzických osôb a právnických osôb za ten istý trestný čin nepredstavuje dvojitý postih toho istého. Za ten istý trestný čin zodpovedajú totiž dva rozdielne subjekty. Každý *de iure* za „svoje“ konanie.“⁷ Trestnou zodpovednosťou právnickej osoby nesmie byť dotknutá trestná zodpovednosť osoby fyzickej. Z dôvodu odlišnosti subjektov teda nie je možné hovoriť o eventuálnom porušovaní zásady *ne bis in idem*, nakoľko sa jedná o dva absolútne odlišné subjekty.

Iná je však situácia vo vzťahu správne konanie a trestné konanie voči identickej právnickej osobe. Napríklad slovenská právna úprava (zákon č. 91/2016 Z.z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb) definuje, že v prípade ak bolo zahájené trestné stíhanie proti právnickej osobe, nie je možné, aby za ten istý skutok prebiehalo správne konanie. Vyjadruje sa teda myšlienka prekážky litispendencie, ktorá je právnou prekážkou skôr začatého konania voči tomu istému subjektu a v tej istej veci. Podobne, ak bolo správne konanie právoplatne ukončené, je vylúčené, aby o tom istom skutku prebiehalo trestné konanie. V tomto prípade je vyjadrená zásada *ne bis in idem*, teda nie dvakrát v tej istej veci. Vzťah trestného konania ku konaniu o správnom delikte vo veci vyvodenia zodpovednosti voči právnickej osobe je v zákone vymedzený nasledovným spôsobom:

1. Začatie trestného stíhania proti právnickej osobe bráni tomu, aby o tom istom skutku proti tej istej právnickej osobe prebiehalo konanie o správnom delikte; to nevylučuje uloženie nútenej správy alebo iného nápravného opatrenia podľa osobitného predpisu.

⁷ JELÍNEK, Jiří a Jiří HERCZEG. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2012, s. 76.

2. Trestné stížanie proti právnickej osobe nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak skoršie konanie pre ten istý skutok proti tej istej právnickej osobe skončilo právoplatným rozhodnutím o správnom delikte a toto rozhodnutie nebolo zrušené. (§ 21 zákona č. 912016 Z.z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb.)

Je potrebné zdôrazniť, že vnútroštátna úprava trestnoprávneho postihovania právnických osôb je v krajinách sveta rôzna. Odlišné je teda aj ponímanie vzťahu trestného konania a konania o správnom delikte, a teda aj uplatňovania zásady *ne bis in idem*.

4 Záver

Medzinárodnoprávne záruky zásady *ne bis in idem* sú z vykonanej analýzy zrejmé. Významné dokumenty, ktoré boli spomenuté zdôrazňujú dôležitosť aplikácie tejto zásady. Pre Slovenskú republiku sú dôležité prioritne dokumenty z dielne Európskej únie, predovšetkým Dohovor, ktorým sa vykonáva Schengenská dohoda (Schengenský vykonávací dohovor). Uvedený dokument poskytuje záruky pre celý schengenský priestor. Dokumenty z dielne Európskej únie sú doplnené o značnú a významnú judikatúru Súdneho dvora Európskej únie, ktorý ponúka doplnenie zásady *ne bis in idem*, ktorá je dôležitá primárne pre aplikačnú prax.

V prípade aplikácie zásady *ne bis in idem* pri vyvodzovaní zodpovednosti voči právnickým osobám je potrebné túto problematiku vnímať rozdielne z dôvodu odlišných právnych úprav v krajinách sveta. Do budúcnosti by však bolo vhodné, aby sa aj Európska únia prostredníctvom legislatívy a judikatúry Súdneho dvora viac zaoberala aplikáciou zásady *ne bis in idem* vo vzťahu ku konaniu, či už trestnému alebo správnenému, venovala väčšiu pozornosť, čo môže v konečnom dôsledku napomôcť pri samotnej aplikácii inštitútu trestnej zodpovednosti právnických osôb.

Literature

IVOR, Jaroslav. *Trestné právo procesné I*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 526. ISBN 978-80-8168-593-1.

JELÍNEK, Jiří a Jiří HERCZEG. *Zákon o trestní odpovědnosti právanických osob a řízení proti nim. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2012, s. 256. ISBN 978-80-87576-43-4.

MINÁRIK, Štefan a kol. *Trestný poriadok, Stručný komentár*. 2., prepracované a doplnené vyd. Bratislava: Iura Edition. 2010, s. 1392. ISBN 978-80-8078-369-3.

MEDELSKÝ, Jozef. *International organizations*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2014, s. 105. ISBN 978-80-8054-628-1.

KLIMEK, Libor. Vplyv rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie na aplikáciu zásady ne bis in idem v oblasti schengenskej spolupráce. In: *Justičná revue*, 2013, roč. 65, č. 12, s. 1533–1550. ISSN 1335-6461.

KLIMEK, Libor. *Základy trestného práva Európskej únie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 268. ISBN 978-80-8168-601-6.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach.

Chartu základných práv Európskej únie.

Dohovor, ktorým sa vykonáva Schengenská dohoda (Schengenský vykonávací dohovor).

Európsky dohovor o vydávaní.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Protokolov na tento Dohovor nadväzujúcich.

Zákon č. 912016 Z.z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb.

Nariadenie ministra vnútra SR č. 5, zo dňa 27. 1. 2005.

Súdny dvor Európskej únie: Prípád *Van Esbroeck* (prípád C 436/04).

Súdny dvor Európskej únie: Prípád *Van Straaten* (prípád C-150/05).

Súdny dvor Európskej únie: Prípád *Gaspariny* (prípád C-467/04).

Súdny dvor Európskej únie: Prípád *Bourquain* (C-297/07).

Contact – e-mail

jozef.medelsky@mim.sk

Upuštění od potrestání pachatele

Zdeněk Michora

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Príspevek se věnuje institutu upuštění od potrestání jak fyzické osoby, tak právnické osoby i mladistvého. Po popisu geneze tohoto institutu je kriticky analyzována platná a účinná právní úprava, zejména pak otázka souladu se zásadami trestního řízení. Dále je věnována pozornost sekundární funkci upuštění od potrestání v rámci institutu spolupracujícího obviněného.

Keywords in original language

Upuštění od potrestání; zásada hospodárnosti; zásada legality; zásada rovnosti před zákonem; spolupracující obviněný.

Abstract

The paper deals with the institute of withdrawal from the punishment of a natural person, an artificial person and a juvenile. The author analyses the legal regulation of this institute, especially the issue of collision with the principles of criminal proceedings. The author also analyses the secondary function of this institute within the institute of the accomplice witness.

Keywords

Withdrawal from the Punishment; Principle of Economy; Principle of Legality; Principle of Equality; Accomplice Witness.

1 Úvod

Ve svém doktorském studiu se dlouhodobě věnuji otázce, jak motivovat osobu disponující informacemi, které mohou sloužit k rozkrytí organizovaného zločinu, k tomu, aby je poskytla orgánům činným v trestním řízení. Je třeba si uvědomit, že taková osoba bude zpravidla z povahy věci nějakým způsobem participovat na organizované kriminalitě. Důvod neoznámení trestné činnosti i přes možné chtění osoby může spočívat v nejistotě, zda

sám oznamovatel nebude přísně persekvován, stejně jako v obavě o svůj život či život svých blízkých. Dále je třeba motivovat pachatele, který již je pod tíhou usvědčujících důkazů a jeho výpověď může přinést další důkazy způsobilé rozkrýt organizovanou skupinu či organizovanou zločineckou skupinu, přičemž by tyto důkazy nebylo možné získat jiným způsobem. Proto zákonodárci aktivně zavádí nástroje pro motivaci a ochranu takového pachatele/oznamovatele.

Motivace nejčastěji směřuje ke snížení trestu, nebo dokonce k upuštění od potrestání. V některých právních úpravách se můžeme setkat i s úplným „vyviněním“ pachatele a přechodu jeho procesního postavení v trestním řízení na z obviněného na svědka.¹ Ruku v ruce s otázkou motivace v rámci viny a trestu kráčí možnost ochrany života a zdraví oznamovatele a jeho blízkých.²

Na druhou stranu institut upuštění od potrestání primárně neslouží k motivaci pachatele na rozkrýt organizovaného zločinu. Tento institut vznikl za jiným účelem. Proto je vhodné blíže popsat genezi tohoto institutu, jeho původní smysl a účel, a v této návaznosti se zamyslet se nad legitimitou funkce institutu upuštění od potrestání i jako nástroje proti organizovanému zločinu z hlediska kolize se základními zásadami trestního řízení, potažmo zásadami pro ukládání trestů.

2 Smysl a účel institutu upuštění od potrestání

Primárním účelem upuštění od potrestání není motivace k oznámení informací vedoucí k odhalení organizovaného zločinu. Podle H. Válkové podstata tohoto institutu vychází z přesvědčení, že už samotné trestní stíhání pachatele a – co je důležité – projednání jeho činu před soudem a s tím spojené následné vyslovení viny, v sobě představují negativní zhodnocení činu i osoby pachatele a za určitých podmínek postačují k dosažení

¹ K takovému pojetí spolupracujícího obviněného se rozhodli např. v sousedním Slovensku formou podmíněného zastavení trestního stíhání, srov. § 218 zákona č. 301/2005 Z. z., trestný poriadok.

² K tomu více např. MICHORA, Z. Ochrana spolupracujícího obviněného. *Státní zastupitelství*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, roč. 15, č. 4, s. 43–49.

účelu, který by jinak měl být docílen až uložením trestu.³ V tomto kontextu je podstatné, že o upuštění od potrestání může rozhodnout pouze soud, a to ve formě rozsudku (nikoliv trestního příkazu), tedy po projednání věci v hlavním líčení.⁴ Přestože například D. Šelleng považuje nemožnost upustit od potrestání trestním příkazem za nedostatek právní úpravy, neboť pokud je možné na základě spisového materiálu rozhodnout v určitých případech o vině i trestu pachatele trestním příkazem, soud by měl mít podle jeho názoru pravomoc rozhodnout i o upuštění od jeho potrestání,⁵ právě prvek projednání věci před soudem je podle mě podstatný z hlediska působení na osobu pachatele a naplnění účelu upuštění od potrestání. Rovněž nelze opomenout, že soud by měl takto výjimečně postupovat pouze na základě osobního kontaktu s obviněným, neboť jen konfrontací může plnohodnotně zhodnotit upřímnost jeho tvrzení.

Podle F. Ščerby lze na upuštění od potrestání považovat za určitý mezistupeň mezi procesními prostředky, kdy je trestní řízení ukončeno ještě v přípravném řízení a nedojde ke stádiu před soudem, a hmotněprávními alternativami, kdy je včetně prohlášení o vině uložen současně vybraný trest.⁶

S určitou dávkou zjednodušení obстоjí tvrzení, že upuštění od potrestání je jakýmsi subsidiárním sítlem v případě nízké intenzity společenské škodlivosti, a to po institutu subsidiarity trestní represe (v takovém případě pachatel vůbec není trestně odpovědný), tak po fakultativním zastavení trestního stíhání státním zástupcem podle § 172 odst. 2 písm. c) zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen „*tr. řád*“). V potaz se musí vzít i tzv. odklony, které nejsou spojeny s vyslovením viny pachatele – podmíněně

³ VÁLKOVÁ, H. Upuštění od potrestání. In: *Právníký slovník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009; obdobně též SOTOLÁŘ, A., F. PÚRY a P. ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 176.

⁴ I toto pravidlo má svou výjimku, když lze o upuštění od potrestání pachatele rozhodnout soudem v rámci návrhu státního zástupce o schválení dohody o vině a trestu [srov. § 175a odst. 6 písm. f) tr. řádu]. Nutno dodat, že podmínku projednání věci soudem obsahuje toliko obecné ustanovení § 46 odst. 1 tr. zákoníku. Otázkou tak zůstává, zda je projednání věci podstatné i v případech podle § 46 odst. 3 tr. zákoníku (nezpůsobilý pokus či příprava). V takových případech by však šlo zpravidla o skutkově nikoliv triviální věci, které by stejně vyžadovaly projednání v hlavním líčení.

⁵ ŠELLENG, D. Ke vztahu upuštění od potrestání a trestního příkazu. *Bulletin advokacie*, Praha: Český advokátní komora, 2016, č. 5, s. 18–22.

⁶ ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, s. 32.

odložení podání návrhu na potrestání podle § 179 g-179h tr. řádu, podmíněné zastavení trestního stíhání podle § 307–308 tr. řádu, schválení narovnání podle § 309 a násl. tr. řádu a odstoupení od trestního stíhání mladistvého podle § 70 zákona o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSVM“).

V současnosti si lze všimnout i jiné (sekundární) funkce upuštění od potrestání. Pokud se primární funkce vztahuje zejména k tzv. bagatelní trestné činnosti, k případům nezpůsobilého pokusu nebo přípravy, či k případům pachatelů se zmenšenou přičetností, sekundární funkce se vztahuje do jisté míry na situace opačné, tedy míří na pachatele či účastníky nejzávažnějších zločinů, kteří mají potenciál významně přispět k odhalení organizované kriminality.

3 Stručný historický vývoj

V trestním zákoně č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění účinném do 1. 8. 1950, se jak u zločinů, tak u přečinů a přestupků hovoří o bližší nerozvedeném pominutí trestu prominutím, pokud ho odpustil úřad veřejný k tomu povoláný, anebo žalobce, který měl k tomu právo. Prominutí mělo stejný účinek jako trest vykonaný. Pravomoc prominutí trestu měl tedy v určitých případech i žalobce.

V trestním zákoně z roku 1950 (zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon) bylo možné upustit od potrestání toliko mladistvého pachatele za alternativních podmínek, pokud mladistvý nemohl z omluvitelného důvodu plně rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné, nebo pokud šlo o trestný čin menšího významu. Posledním případem, kdy bylo možné upustit od potrestání mladistvého, byla situace, když soud pro mládež nařizoval mladistvému pachateli ochrannou výchovu, přičemž měl za to, že ochranná výchova splní účel trestu. Po novele zákonem č. 63/1956 Sb. mohl soud podle § 17a odpustit trest konečně i dospělému pachateli, šlo-li o trestný čin menšího významu a pachatel jinak vedl řádný život pracujícího člověka. Upuštění od potrestání bylo jako dnes spojeno s fikcí neodsouzení. Lze si všimnout, že k upuštění od potrestání nebylo zákonem explicitně požadováno doznání a lítost pachatele, byť se dá předpokládat, že v praxi k odpuštění trestu docházelo právě v těchto případech.

Za minulé právní úpravy [zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění účinném do 31. 12. 2009 (dále jen „trestní zákon“⁶)] byl institut upuštění od potrestání upraven obdobně jako v dnešní právní úpravě, samozřejmě s přihlédnutím k tehdejšímu materiálně-formálnímu pojetí trestného činu. Upuštěním od potrestání mohli tedy zpravidla benefitovat pachatelé trestných činů menší nebezpečnosti pro společnost s tím, že ostatní podmínky byly obdobné jako dnes, to znamená, že vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu životu pachatele šlo důvodně očekávat, že projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě. Spíše pro zajímavost lze zmínit, že i pokud takové kritérium nebylo naplněno, soud mohl místo toho přijmout záruku nabídnutou společenskou organizací za nápravu pachatel, pokud měl za to, že vzhledem „*k výchovné síle kolektivu, povaze spáchaného činu a osobě pachatele se uložení trestu nejeví nutným*“ [srov. § 24 odst. 1 písm. b) trestního zákona ve znění účinném do 30. 6. 1990]. Upuštění od potrestání pachatele ovšem nebylo na rozdíl od současného pojetí připuštěno v případech nezpůsobilé přípravy či pokusu.

4 Současné pojetí institutu upuštění od potrestání

Jak bylo shora uvedeno, pojetí institutu upuštění od potrestání státem se v jeho prvopočátcích vyznačovalo prvotní vágní právní úpravou, která umožňovala poměrně širokou libovůli k „odpuštění“ trestu pachateli, přičemž tento postup nebyl svěřen pouze soudu. Rozebíraný institut prodělal hlavní rozvoj díky trestnímu zákonu z roku 1950, který původně umožňoval upustit od potrestání pouze mladistvého pachatele, ale po krátké době toto dobrodiní umožnil i pro „dospělého“ pachatele. Trestní zákon z roku 1961 úpravu tohoto institutu zkultivoval, a pokud bychom ohlédli od dobových specifik, těžiště institutu by se v zásadě nelišilo od současného pojetí, jak bude uvedeno následně. Jeho vývoj, který formovaly zejména zásady vlastní zejména pro trestní odpovědnost mladistvých, dokazuje, že institut upuštění od potrestání je projevem zásady hospodárnosti, a to pro případy, kdy věc nelze „vyřešit“ v přípravném řízení, a naopak by bylo v rozporu se zásadou pomocné úlohy trestní represe pachatele potrestat po vyslovení viny soudem.⁷ Právě zásady pro trestní odpovědnost mladistvých totiž zdůrazňují výchovný prvek samotného soudního procesu.

⁷ K upuštění od potrestání jako projevu zásady hospodárnosti srov. např. KRATOCHVÍL V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 627.

4.1 Upuštění od potrestání fyzické osoby

Právní úprava institutu upuštění od potrestání je v současnosti „vtělena“ do § 46–48 tr. zákoníku a upravuje jak jeho primární funkci, tak funkci sekundární.

Podle § 46 odst. 1 tr. zákoníku lze upustit od potrestání toliko pachatele přečinu, tj. nedbalostního trestného činu či úmyslného trestného činu se sazbou odnětí svobody nepřevyšující pět let (ust. § 14 odst. 2 tr. zákoníku).⁸ Ze slovního spojení „lze upustit“ je patrná fakultativnost aplikace tohoto ustanovení. Podmínkou takového postupu je doznání a zároveň lítost pachatele. Doznání sice není zákonodárcem doslovně vyjádřeno, ale lítost pachatele je s ním v tomto případě spjata, neboť doznání může být v obecné rovině vyjádřeno bez projevení lítosti, ale naopak to není možné.^{9,10} Na druhou stranu patrně doznání v takovém případě nemusí být nutně dobrovolné, jinak řečeno, pachatel se může doznat i po zahájení trestního stíhání, přestože to jistě snižuje její hodnověrnost.¹¹ Lítost je tak zde jakousi kvalifikovanou formou doznání. Přitom není chápána osamoceně (např. pouze prohlášením, které by mohlo být ze zjištěných důvodů), ale zejména ve spojení s jinými okolnostmi – dobrovolným oznámením trestné činnosti, náhradou škody apod.

Pachatel také musí vyvinout účinnou snahu o nápravu. To se do jisté míry kryje s výše uvedenými okolnostmi, ze kterých má být zjištěna lítost pachatele. Je tak otázkou, zda tato podmínka není redundantní. Vhodné je patrně obě podmínky ponechat v zákoně, zejména pro lepší pochopení adresátů této normy.

⁸ Podle § 46 odst. 1 tr. zákoníku lze od potrestání pachatele, který spáchal přečin, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, upustit, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již pouhé projednání věci postačí k jeho nápravě i k ochraně společnosti.

⁹ Šlo by tak maximálně o vyjádření pachatele o lítosti s obětí, ale nikoliv v souvislosti s jeho jednáním (tzn. bez trestněprávního následku).

¹⁰ Obecně je také třeba rozlišovat mezi doznáním pachatele a mezi prohlášením pachatele o tom, že spáchal trestný čin, např. v případě narovnání podle § 309 odst. 1 písm. a) tr. řádu. Právě první případ je kvalitativně na vyšší úrovni.

¹¹ Oproti tomu srov. např. podmínky účinné lítosti u úplatkářských trestných činů podle trestního zákona.

Povaha spáchaného přečinu musí odůvodňovat očekávání, že již pouhé projednání věci postačí k nápravě pachatele i k ochraně společnosti. Těmito skutečnostmi se myslí především zákonné znaky trestného činu: zejména druh a význam chráněného zájmu, jednání charakterizující jeho objektivní stránku, forma zavinění. Dále též konkrétní okolnosti, za nichž byl přečin spáchán: způsob provedení činu, pohnutka pachatele, způsobené následky, existence polehčujících a přitěžujících okolností. K tomu se navíc musí přihlídnout k dosavadnímu životu pachatele, který by měl z hlediska jeho trestní, ale i přestupkové minulosti svědčit o jeho bezúhonnosti. Jelikož se jedná o řízení o přečinech, z povahy věci samo o sobě vyplývá, že jde o méně závažný trestný čin. Proto v úvahách o závažnosti lze toto o úroveň „povyšit“ prizmatem polehčujících a přitěžujících okolností.

Druhý odstavec § 46 tr. zákoníku dopadá na případy *sui generis* v podobě spolupracujícího obviněného (ust. § 178a tr. řádu). Podmínky takového postupu jsou na prvním odstavci nezávislé a dokonce ve většině naprosto rozdílné.

Na rozdíl od prvního odstavce musí jít přinejmenším o trestní řízení o zločinu. Státní zástupce může v takovém případě v obžalobě označit obviněného za spolupracujícího, považuje-li takové označení za potřebné vzhledem k povaze trestného činu, a to i s přihlídnutím k trestnému činu uvedenému v doznání obviněného, k osobě obviněného a k okolnostem případu, zejména zda a jakým způsobem se obviněný podílel na spáchání trestného činu, k jehož objasnění se zavázal a jaké následky svým jednáním způsobil, za kumulativního splnění následujících skutečností: 1) obviněný oznámí státnímu zástupci takové skutečnosti, které jsou způsobilé významně přispět k objasnění takového zločinu spáchaného členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny; 2) obviněný se zaváže podat jak v přípravném řízení, tak i v řízení před soudem úplnou a pravdivou výpověď o těchto skutečnostech; 3) obviněný se dozná k činu, pro který je stíhán, přičemž nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho doznání bylo učiněno svobodně, vážně a určitě; a konečně 4) obviněný prohlásí, že souhlasí s tím, aby byl označen jako spolupracující obviněný.

Rozebíraná právní úprava může být limitující pro rozhodnutí obviněného, zda využije případné nabídky na spolupráci. Jak jsem již dříve uvedl, v přípravném řízení nemá jistotu, zda bude v obžalobě po svém doznání státním zástupcem označen jako spolupracující (státní zástupce mu toliko může udělit tento status). Následně nemá jistotu, zda v řízení před soudem soud vyhodnotí jeho výpověď jako způsobilou významně přispět k objasnění zločinu v rámci organizované kriminality, přestože se již k danému jednání doznal a vypovídal. Také není zcela zřejmé, jakým postupem soud promítne jeho spolupráci do úvah o trestu.¹²

Od 1. 9. 2012 po novele trestního řádu zákonem č. 193/2012 Sb. soud musí podle § 46 odst. 2 tr. zákoníku upustit od potrestání spolupracujícího obviněného, jsou-li splněny podmínky stanovené v § 178a odst. 1 a 2 tr. řádu a podal-li spolupracující obviněný jak v přípravném řízení, tak v řízení před soudem úplnou a pravdivou výpověď o skutečnostech, které jsou způsobilé významně přispět k objasnění zločinu spáchaného členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny. Podle § 48 odst. 1 tr. zákoníku lze učinit i v podmíněné formě s dohledem. Tento postup je vyloučen v případě, že spolupracující obviněný spáchal závažnější trestný čin než zločin, k jehož objasnění tento přispěl nebo pokud se na spáchání zločinu, k jehož objasnění přispěl, podílel jako organizátor nebo návodce. Rovněž nelze upustit od jeho potrestání, jestliže svým jednáním způsobil úmyslně těžkou újmu na zdraví nebo smrt nebo jsou-li dány důvody pro mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody (srov. § 178a odst. 2 tr. řádu).

Upustit od potrestání spolupracujícího obviněného lze patrně pouze v případě, když tak navrhne státní zástupce v obžalobě.¹³ Státní zástupce

¹² Srov. např. MICHORA, Z. Limity institutu spolupracujícího obviněného. In: KALVODOVÁ Věra a MILANA HRUŠÁKOVÁ. *Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015, s. 185–195, 11 s.

¹³ Podle § 178a odst. 2 tr. řádu “... může státní zástupce v obžalobě navrhnout upuštění od potrestání, pokud to považuje za nezbytné s ohledem na všechny okolnosti, zejména vzhledem k povaze trestného činu uvedeného v doznání obviněného v porovnání s trestným činem, k jehož objasnění se obviněný zavázal, k míře, v jaké může spolupracující obviněný přispět k objasnění zločinu spáchaného členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny, k významu jeho výpovědi pro dané trestní řízení s ohledem na shromážděné důkazy, k osobě obviněného a k okolnostem případu, zejména zda a jakým způsobem se obviněný podílel na spáchání trestného činu, k jehož objasnění se zavázal, a jaké následky svým jednáním způsobil“. Ust. § 46 odst. 2 tr. zákoníku poté v této návaznosti požaduje mimo jiné splnění podmínek § 178a odst. 2 tr. řádu, tedy i návrh na upuštění potrestání státním zástupcem v obžalobě.

opět takto může, ale nemusí učinit. Naopak soud tak podle § 46 odst. 2 tr. zákoníku učinit po splnění zákonných předpokladů musí. Takové pojetí je rovněž diskutabilní, neboť v řízení před soudem mohou nastat nové skutečnosti odůvodňující upuštění od potrestání spolupracujícího obviněného, ale soud by tak nemohl rozhodnout s ohledem na absenci návrhu státního zástupce v obžalobě.

Po srovnání podmínek pro tento postup s „obecnými“ aplikačními podmínkami upuštění od potrestání lze dojít k závěru, že jedinou shodnou podmínkou k odpuštění trestu pachatele je jeho doznání. Pachatel v tomto případě ani nemusí litovat svého zločinu, který je z povahy věci společensky velmi škodlivý, a jediný (byť nemalý) projev snahy po nápravě je právě vylíčení rozhodných skutečností k rozkrytí organizovaného zločinu, a to v průběhu celého trestního řízení. Další poměrně zásadní odlišností je skutečnost, že soud takto postupuje pouze v případě, pokud je takto navrženo státním zástupcem v obžalobě. Vhodným řešením by mohlo být, pokud by soud měl v tomto případě povinnost upustit od potrestání pachatele, ale navíc by byl soudu umožněn fakultativní postup k upuštění od potrestání bez návrhu státního zástupce v obžalobě, pokud relevantní okolnosti nastanou až v řízení před soudem.

Z hlediska základních zásad trestního řízení upuštění od potrestání není samo o sobě zásahem do zásady legality, která se váže na zahájení trestního stíhání, ale spíše zásahem do jejího smyslu a účelu, kterým je zásada rovnosti před zákonem. To lze vyjádřit otázkou – je spravedlivé, aby spolupachatelé či účastníkovi trestného činu nebyl uložen trest oproti jeho spolupachatelům výměnou za jejich usvědčení? V tomto kontextu je třeba mít na paměti obecný smysl a účel trestní sankce, zejména ve vztahu výchovného účinku na ostatní členy společnosti – generální prevenci – která vychází z prevence individuální.¹⁴ Jednoduše řečeno, upuštění od potrestání pachatele zločinu dává signál dalším potenciálním pachatelům o takové možnosti.

Třetí odstavce § 46 tr. zákoníku oproti trestnímu zákonu, ve znění účinném do 31. 12. 2009, nově umožňuje soudu upustit od potrestání pachatele, který nedokonal trestný čin a spáchal jej ve stádiu přípravy, či pokusu, avšak

¹⁴ K tomu přiměřeně srov. nález Ústavního soudu ze dne 23. 4. 1998, sp. zn. IV. ÚS 463/1997, publikovaný pod č. 47/1998 Sb. nálezů a usnesení Ústavního soudu.

nezpůsobilého. Nezpůsobilost zákonodárce spojuje s jednak povahou nebo druhem předmětu útoku, na němž měl být trestný čin spáchán. Jde například o situaci, kdy pachatel střelil do osoby, kterou chtěl usmrtit, avšak tato byla již mrtvá. Dále nezpůsobilost spojuje s povahou nebo druhem prostředku, jímž měl být trestný čin spáchán, je poté myšleno například jednání, kdy pachatel chtěl usmrtit osobu jedem, jež jí podal v neškodném množství. Komentářová literatura k tomuto připomíná, že jde vlastně o skutkový omyl.¹⁵ Při úvahách o tomto postupu je nutné zohlednit hlediska § 39 odst. 2 tr. zákoníku. Konkrétní podmínky nezpůsobilosti přípravy či pokusu upravuje až ustanovení o upuštění od potrestání, v obecné úpravě přípravy či pokusu absentuje. Takový postup podle mě připadá v úvahu nikoliv ve všech případech, ale toliko v případech dřívější terminologií nazývaných jako absolutní nezpůsobilost (např. pokus vraždy zařikáváním jako protiklad k pokusu vraždy zbraní, kterou pachatel omylem nabil slepými náboji).

Jako pojistku pro postup podle § 46 tr. zákoníku umožnil zákonodárce i variantu podmíněnou s dohledem, a to až na dobu jednoho roku (ust. § 48 odst. 1, odst. 2 tr. zákoníku). Ke splnění účelu (nápravy pachatele bez uložení trestu) může soud podle třetího odstavce uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Ty, kromě náhrady škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení, směřují např. i k léčení závislosti na návykových látkách, zdržení se návštěv nevhodného prostředí, hraní hazardní her apod. (srov. demonstrativní výčet § 48 odst. 4 tr. zákoníku).

Ustanovení § 47 tr. zákoníku směřuje na případy, ve kterých pachatel spáchá trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou. V prvním případě (odstavec 1) nezáleží na závažnosti trestného činu, podmínky spočívají v tom, že pachatel spáchal ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, a uložení ochranného léčení zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest. Negativní podmínkou zůstává, že pachatel si tento stav nepřivodil, byť i z nedbalosti, vlivem návykové látky. V druhém případě (odstavec 2) soud může upustit od potrestání takového pachatele, pokud spáchal zločin a pokud se ochranné léčení jeví jako nedostatečné, při současném uložení

¹⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 636.

zabezpečovací detence. Vyšše zmíněná negativní podmínka v daném případě není dána.

Soud neuloží trest ani v případě, pokud trestní stíhání pachatele bylo zastaveno v důsledku udělení milosti, amnestie, promlčení nebo proto, že souhlas poškozeného s trestním stíháním nebyl dán nebo byl vzat zpět, anebo z některého z důvodů uvedených v § 172 odst. 2 tr. řádu a v řízení se pokračovalo jen proto, že obžalovaný na projednání věci trval, přičemž nebyly dány podmínky ke zproštění obžaloby (ust. § 227 tr. řádu). Nikoliv výjimečným případem je také upuštění od potrestání při uložení souhrnného trestu, má-li soud za to, že trest uložený dřívějším rozsudkem je dostatečný (ust. § 44 tr. zákoníku).

Všechny tyto formy upuštění od potrestání mají podle § 46 odst. 4 tr. zákoníku pro pachatele stejný důsledek – hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen – což trestní zákoník explicitně uvádí, na rozdíl od minulé právní úpravy.

4.2 Upuštění od potrestání mladistvého

Mnohem benevolentnější je právní úprava ohledně upuštění od potrestání mladistvého pachatele. Podle § 14 ZSVM může soud pro mládež upustit od uložení trestního opatření mladistvému, který spáchal provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě.

Základními podmínkami jsou jako v případě dospělého pachatele provinění, které by bylo podle trestního zákoníku přečinem, dále jeho doznání a lítost. Zůstává i podmínka, že vzhledem k povaze (nikoli závažnosti) spáchaného činu a k dosavadnímu životu mladistvého lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem pro mládež postačí k jeho nápravě. V případě soudnictví ve věcech mládeže se ale jedná toliko o jednu ze tří alternativních podmínek.

Specifickou alternativní podmínkou, obecně vlastní trestní odpovědnosti mladistvých, je situace, kdy se mladistvý pachatel činu dopustil z neznalosti právních předpisů, která je zejména vzhledem k jeho věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém žil, omluvitelná.

Poslední alternativní podmínka spočívá v tom, že soud pro mládež přijme záruku za nápravu mladistvého a má za to, že vzhledem k výchovnému

vlivu toho, kdo záruku nabídl, povaze spáchaného činu a osobě mladistvého se uložení trestního opatření nejeví nutným. Soud pro mládež přitom může subsidiárně mladistvého napomenout, nebo přenechat postižení mladistvého zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo školskému zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, v němž žije, po vyžádání jejich stanoviska (vyjma zákonného zástupce). Tito musí soud o výsledku postižení vyrozumět.

Následující ustanovení § 12 rozšiřuje aplikační možnosti upuštění od potrestání soudu pro mládež na případy, pokud je vůči mladistvému pachateli užito ochranné nebo výchovné opatření a k dosažení účelu tohoto zákona není třeba uložit trestní opatření. Rovněž jako v případě dospělých pachatelů je možné upustit od potrestání mladistvého, pokud tento spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud pro mládež má za to, že zabezpečovací detence nebo ochranné léčení, které zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření. ZSVM na rozdíl od trestního zákoník k tomuto neukládá další, byť negativní podmínky.

I v případě mladistvých lze pro jistotu upustit od potrestání s podmíněným odkladem na jeden rok s možností prodloužení a možností dohledu. Navíc soud může podpůrně uložit ochranné opatření nebo výchovné opatření a uložit, aby mladistvý podle svých sil nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu, kterou proviněním způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané proviněním.

Konečně i pro mladistvé platí zásadní důsledek, že se na ně po upuštění od potrestání hledí, jako by nebyli odsouzeni.

Lze shrnout, že institut upuštění od potrestání je nejvhodnějším instrumentem právě v řízení proti mladistvému pachateli. Specifické zásady trestního řízení proti mladistvému dávají důraz právě na výchovný účinek projednání věci před soudem, načež v oblasti trestání naopak dávají důraz na co největší možnou benevolenci.

4.3 Upuštění od potrestání právnické osoby

Ohledně trestní odpovědnosti právnických osob se tento institut na první pohled uplatní obdobně (srov. § 1 odst. 2 zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, dále jen „*TOPO*“).

Z hlediska aplikačních podmínek si lze položit otázku, zda se upuštění od potrestání nemá týkat z podstaty věci spíše pouze fyzických osob.

Lze si například položit otázku, zda právnická osoba může splnit zákonnou podmínku projevení lítosti. Je však zřejmé, že tuto podmínku je třeba chápat v materiálním smyslu, jak bylo uvedeno v podkapitole 4.1. Právnická osoba tedy může nahradit škodu, může dobrovolně oznámit trestnou činnost apod., proto není vyloučeno, aby mohla tímto způsobem projevit lítost. Jako podpůrný argument lze uvést, že trestní odpovědnost právnické osoby může v určitých případech zaniknout účinnou lítostí (srov. § 11 odst. 1 TOPO). Z hlediska formálních předpokladů tedy právnická osoba může splnit podmínky k upuštění od potrestání.

P. Šámal a J. Dědič uvádí, že „... přístup vylučující možnost použití upuštění od potrestání ve smyslu uvedených ustanovení by byl nepochybně v rozporu se zásadami spravedlnosti a přiměřenosti ukládaných trestních sankcí, kde je třeba v souladu se zásadou ekonomie trestní hrozby, z které vyplývají požadavky individualizace a diferenciace trestního postihu, uplatnit ve vztahu ke každé trestně odpovědné právnické osobě lze jen taková trestní opatření, jež nepřevyšují míru nezbytně nutnou pro ochranu společnosti“.¹⁶ Dále naopak požadují důsledný postih právnické osoby, pokud trestným činem získala majetkový prospěch, nebo se o to alespoň snažila, konkrétně uložení trestu majetkového charakteru.

F. Púry se na druhou stranu k upuštění od potrestání právnické osoby staví skepticky, když mimo jiné uvádí, že „[o]statně upuštění od potrestání neodpovídá ani požadavku ukládat trestně odpovědným právnickým osobám účinné, přiměřené a odrazující sankce“.¹⁷

Na základě uvedeného patrně teoreticky nelze vyloučit aplikaci institutu upuštění od potrestání i v případech pachatelů – právnických osob, ovšem s přihlédnutím na požadavek účinného trestání pouze ve výjimečných případech. Je totiž třeba přihlédnout k poměrně široce pojaté účinné lítosti právnických osob, když v případě dobrovolného upuštění od protiprávního jednání a včasného odstranění nebezpečí zájmu chráněného trestním zákonem anebo zamezení či napravení škodlivého následku, případně

¹⁶ ŠÁMAL, P. a J. DĚDIČ. In: ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 259.

¹⁷ PÚRY, F. In: ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob: komentář*. Op. cit., s. 340.

včasného oznámení o trestném činu policii nebo státnímu zástupci zaniká trestní odpovědnost právnické osoby. To výrazně limituje okolnosti spojené s úvahou o projevení lítosti pachatele a následným upuštěním od potrestání. Lze tak souhlasit s F. Púrym, který doporučuje zvážení, zda by v těchto případech nebylo vhodnější aplikovat § 12 odst. 2 tr. zákoníku, tedy využít princip subsidiarity trestní represe s tím, že odpovědnost právnické osoby za protiprávní jednání postačí uplatit v režimu správního či civilního práva.

Naopak upuštění od potrestání s dohledem probačního úředníka bude u právnické osoby zřejmě pojmově vyloučeno, protože probací se rozumí organizování a vykonávání dohledu nad odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc odsouzenému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.¹⁸ Jinak řečeno, probace předpokládá soustavné a individuálně zaměřené působení na fyzickou osobu, včetně pomoci psychologické, kterou nemůže nahradit činnost soudu ve vykonávacím řízení. Naopak výkon trestních sankcí právnické osoby z hlediska jejich charakteru lze plnohodnotně hodnotit soudem.

5 Závěr

V příspěvku byly zhodnoceny všechny alternativy, při kterých je možné upustit od potrestání pachatele. Po komparaci obecných podmínek upuštění od potrestání (primární účel) s podmínkami upuštění od potrestání v případě spolupracujícího obviněného (sekundární účel) lze dovodit, že obě podmínky jsou zpravidla v protikladu. Účely pro jejich aplikaci nejsou subsidiární či doplňkové, ale sledují zcela jiný cíl.

Tímto prizmatem se tak musí nahlížet i na zásah do základních zásad trestního řízení. Pokud primární účel upuštění od potrestání je důsledným projevem zásady hospodárnosti trestního řízení, jež sleduje výchovný prvek soudního řízení, sekundární účel naopak razantně zasahuje do zásady rovnosti před zákonem.

¹⁸ Srov. § 2 odst. 1 zákona 257/2000 Sb., zákon o Probační a mediační službě.

V prvé řadě je třeba říct, že česká právní úprava spolupracujícího obviněného je poměrně kompromisní. Na rozdíl např. od slovenské právní úpravy je spolupracující obviněný řádně „stíhán“ a obžalován, načež soud rozhoduje vždy o jeho vině a zpravidla i o jeho trestu, od kterého může být upuštěno za stanovených podmínek. Tyto podmínky jsou jednoduše řečeno vázány na povahu a závažnost trestného činu, potažmo na následek trestného činu spáchaného spolupracujícím obviněným. Takto formulované podmínky jsou legitimním a žádoucím nástrojem k získání výpovědi pachatele za účelem rozkrytí organizovaného zločinu. Jinou věcí je poté samozřejmě legislativní nedokonalost institutu, který podléhá dvojí diskreci (státního zástupce a následně soudu) již v tom bodě, zda obviněný vůbec bude jako spolupracující označen a soudem v konečném důsledku považován. V případě upuštění od potrestání spolupracujícího obviněného je třeba se rovněž zamyslet nad tím, zda neodstranit podmínku, že takto postupovat lze jen v případě návrhu státního zástupce v obžalobě.

Problémem tedy není samotná legitimita upuštění od potrestání pachatele organizované kriminality, ale nerovnost před zákonem v okamžiku udělování statusu spolupracujícího obviněného. Jinými slovy stojíme před otázkou, jak odůvodnit, že jeden z pachatelů bude benefitovat z institutu spolupracujícího obviněného a druhý (i když třeba chtěl také spolupracovat) tuto možnost mít nebude. Je třeba mít na paměti, že udělení statusu spolupracujícího obviněného je také věcí taktiky vyšetřování, proto je nutné učinit opatření k zamezení ohrožení strategie obžaloby ze strany ostatních spolupachatelů. Na druhou stranu je třeba zamezit i možnosti nepřipustného získání informací od obviněného bez jeho následného označení jako spolupracujícího obviněného.

Literature

KRATOCHVÍL V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část.* 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 961 s.

MICHORA, Z. Limity institutu spolupracujícího obviněného. In: KALVODOVÁ Věra a Milana HRUŠÁKOVÁ. *Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty.* Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015, s. 185–195, řada teoretická, Edice Scientia, svazek č. 539.

- MICHORA, Z. Ochrana spolupracujícího obviněného. *Státní zastupitelství*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, roč. 15, č. 4, s. 43–49.
- SOTOLÁŘ, A., F. PÚRY a P. ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, 468 s.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 3614 s.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob: komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, 824 s.
- ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vyd. Praha: Leges, 2014, 464 s.
- ŠELLENG, D. Ke vztahu upuštění od potrestání a trestního příkazu. *Bulletin advokacie*, Praha: Český advokátní komora, 2016, č. 5, s. 18–22.
- VÁLKOVÁ, H. Upuštění od potrestání. In: *Právní slovník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009.

Contact – e-mail

347962@mail.muni.cz

Ústavné obmedzenia obsahu trestnoprávných noriem

Júlia Ondrová

Katedry ústavného práva, Právnická fakulta, Univerzita
Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok s názvom *Ústavné obmedzenia obsahu trestnoprávných noriem* približuje vybrané ústavnoprávne limity, ktoré je zákonodarca povinný rešpektovať pri uskutočňovanom zásahu alebo možnom zásahu do základných práv a slobôd jednotlivcov pomocou reštriktívnych nástrojov trestného práva pri realizácii verejného záujmu na odhaľovaní a stíhaní trestnej činnosti. Príspevok je v rámci analýzy Ústavou Slovenskej republiky kladených limitov, ktorým podlieha normatívny obsah trestného práva, dopĺňaný právnymi názormi Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktoré sú akceptované taktiež judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva.

Keywords in original language

Ústava Slovenskej republiky; ústavné právo; ústavné limity; trestné právo.

Abstract

Presented Article entitled *Constitutional Limitations on the Content of Criminal Law Standards* approaches constitutional limits which the legislator is obliged to respect in the course of intervention or possible interference with the fundamental rights and freedoms of individuals through restrictive criminal law instruments in the pursuit of public interest in the detection and prosecution of criminal offenses. In the framework of the analysis of the constitutional limits to which the normative content of criminal law is subjected, the Article is supplemented by legal opinions of the Constitutional Court of the Slovak Republic, which are also accepted by the case law of the European Court of Human Rights.

Keywords

Constitution of the Slovak Republic; Constitutional Law; Constitutional Limits; Criminal Law.

1 Úvod

Slovenské trestné právo je súčasťou slovenského právneho poriadku a jedným z odvetví verejného práva, ktoré chráni práva a oprávnené záujmy fyzických osôb a právnických osôb, záujmy spoločnosti a ústavné zriadenie Slovenskej republiky pred trestnými činmi taxatívne uvedenými v trestno-právnych normách tým, že určuje, čo je trestný čin, ustanovuje podmienky trestnej zodpovednosti i beztrestnosti, druhy sankcií, spôsob ich ukladania a výkonu, upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov, práva a povinnosti obvineného, ako aj ďalších osôb zúčastnených na konaní tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní.¹ Základy trestnej zodpovednosti, druhy trestov, druhy ochranných opatrení, ich ukladanie a skutkové podstaty trestných činov upravuje v zmysle jeho ustanovenia § 1 zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „Trestný zákon“), ktorý chráni významné spoločenské vzťahy takým spôsobom, že definuje, ktoré konanie je trestným činom a akú sankciu je možné za spáchanie trestného činu uložiť. Postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní, za podmienky rešpektovania základných práv a slobôd fyzických osôb a právnických osôb upravuje zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „Trestný poriadok“). Na takýmto spôsobom vymedzený účel trestného práva hmotného a trestného práva procesného ako aj predmetu citovaných zákonov má najvýznamnejší vplyv na vnútroštátnej úrovni ústavné právo, ktoré svoju pôsobnosť odvádza od Ústavy Slovenskej republiky ako hierarchicky najvyššie postaveného právneho predpisu platného a účinného na území Slovenskej republiky. Ústava Slovenskej republiky v tejto súvislosti ustanovuje požiadavky, ktoré je povinný zákonodarca pri tvorbe trestnoprávnych noriem

¹ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer. 2016, s. 22.

rešpektovať a zároveň ustanovuje limity, ktoré nie je oprávnený pri ich tvorbe prekročiť. Jednu z najdôležitejších záruk rešpektovania týchto požiadaviek zo strany zákonodarcu predstavuje možný prieskum súladu právneho predpisu nižšej právnej sily s právnym predpisom vyššej právnej sily prostredníctvom abstraktnej kontroly ústavnosti, ktorá je základnou a prioritnou funkciou Ústavného súdu Slovenskej republiky.

Vzhľadom na obmedzený rozsah predkladaného príspevku a rozsiahlosť témy týkajúcej sa ústavných limitov viažucich zákonodarcu pri tvorbe normatívneho obsahu trestného práva sa autorka príspevku bude venovať iba vybraným trestnoprávne relevantným ustanoveniam Ústavy Slovenskej republiky, ktoré majú vplyv na tvorbu normatívneho obsahu trestného práva hmotného a trestného práva procesného.

2 Hmotnoprávne a procesnoprávne požiadavky kladené Ústavou Slovenskej republiky pri prijímaní trestnoprávných predpisov

Jeden z princípov materiálneho právneho štátu naplňajúcim požiadavku právnej istoty predstavuje čl. 49 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie. Uvedená zásada je často označovaná aj ako zásada zákonnosti, t. j. zásada *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*.

Nullum crimen sine lege má medzi všetkými zásadami kardinálny význam, je výrazom zákonnosti trestného práva a je pravidlom ústavnoprávnej úrovne. S označenou zásadou úzko súvisí zásada *nulla poena sine lege*, ktorá predstavuje princíp, podľa ktorého páchatel'a trestného činu možno postihnúť len trestnom (prípadne ochranným opatrením), ktorý výslovne ustanovuje zákon.² V komentári k Listine základných práv a slobôd sa uvádza³, že „*příkaz nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege, je potřebné chápat' ako odzrkadlenie zásady právnej istoty, zákazů ľubovôle a rovnosti před zákonem v oblasti trestného práva. Trestné právo velmi razantním způsobom obmedzuje základné práva a preto*

² IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 28–29.

³ WAGNEROVÁ, E., V. ŠIMÍČEK, T. LANGÁŠEK, I. POSPÍŠIL a kol. *Listina základných práv svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, s. 804.

jeho normatívny obsah ako aj akčné pôsobenie podlieha ústavným obmedzeniam. Ústavné právo určuje mantinely trestného práva (nie naopak).“ Ústavný súd Českej republiky o určení hranice medzi trestnou mocou štátu a slobodu jednotlivcov uviedol, že „ak trestné právo umožňuje realizáciu verejného záujmu na stíhaní trestnej činnosti pomocou robustných a osobnú integritu jednotlivcov obmedzujúcich nástrojov, v takom prípade ich použitie musí rešpektovať ústavnoprávne limity.“ (I. ÚS 631/05).

Ústavný súd Slovenskej republiky v súvislosti s uplatňovaním právnych princípov a zásad, ktoré primárne súvisia s posudzovaním trestnosti činu vyslovil právny názor, podľa ktorého tieto musia byť v oblasti aplikácie a interpretácie trestného práva akcentované z dôvodu, že „*trestný čin ako určitú právnu konštrukciu vymedzuje Trestný zákon uzavretým komplexom presne definovaných objektívnych a subjektívnych znakov, ktoré v súbrne vytvárajú skutkovú podstatu trestného činu. Ako sa skutok prejavuje vo vonkajšom svete, definuje predovšetkým objektívna stránka skutkovej podstaty, ktorá je tvorená súhrnom znakov charakterizujúcich konanie a následok vrátane kauzálného vzťahu medzi nimi. Trestné právo je prostriedkom ultima ratio (ide o poslednú a najekrajnejšiu možnosť), čo sa podľa právnej teórie, ako aj súdnej praxe chápe aj ako zásada pomocnej úlohy trestnej represie (zásada subsidiarity). Podľa tejto zásady má byť trestné právo použité len ako najekrajnejší prostriedok a len pri typovo najzávažnejších porušeníach spoločenských vzťahov, záujmov a hodnôt, teda len tam, kde iné možnosti, hlavne prostriedky ostatných právnych odvetví, nie sú dostatočné, teda už boli vyčerpané, sú neúčinné alebo zjavne nie sú vhodné.“ (I. ÚS 316/2011).*

Článok 49 Ústavy Slovenskej republiky neobsahuje garanciu konkrétneho základného práva alebo slobody, ale je ústavným princípom, ktorý umožňuje len zákonodarcovi, aby ustanovil, ktoré konanie je trestným činom a aký trest v prípade ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie. Z tohto princípu vyplýva subjektívne právo osoby, aby mohla byť trestne postihnutá spôsobom ustanoveným zákonodarcom len za konanie, ktoré ustanoví ako trestný čin iba zákonodarca. (I. ÚS 283/2015).

Právny základ zásady ukladania trestu len na základe zákona je v podmienkach aplikovateľnosti Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd premietnutý v prvej vete čl. 7 ods. 1 Dohovoru vo formulácii, podľa ktorej nikoho nemožno uznať za vinného zo spáchania trestného činu na základe skutku alebo opomenutia, ktoré v čase jeho spáchania nie je považované podľa vnútroštátneho alebo medzinárodného

práva za trestný čin. Podľa právneho názoru Európskeho súdu pre ľudské práva⁴ „sa čl. 7 Dohovoru neobmedzuje iba na zákaz retroaktívneho uplatňovania trestného práva za účelom znevýhodnenia obvineného. Rovnako všeobecne vyjadruje princípy, že výlučne zákon môže definovať konanie, ktoré je trestným činom a uložiť za také konanie trest (zásada *nullum crimen, nulla poena sine lege*). Súčasne nemôže byť trestné právo konštruované takým spôsobom, aby znevýhodňovalo obvineného, a to ani formou analógie.“ Použitie analógie v slovenskom trestnom práve hmotnom je v neprospech páchatel'a neprípustné. V prospech páchatel'a použitá analógia môže byť za určitých veľmi špecifických okolností prípustná, napr. v prípade konštrukcie či rozšírenia okolností vylučujúcich protiprávnosť alebo spôsobujúcich zánik trestnosti činu, napr. ak by bola odôvodnená požiadavkou účinnej ochrany základných práv a slobôd a ústavne konformného výkladu. V trestnom práve procesnom je analógia prípustná, nie však neobmedzená. Ústavný súd Slovenskej republiky v tejto súvislosti uviedol, že „použitie analógie v trestnom práve procesnom by malo prichádzať do úvahy len v obzvlášť výnimočných a ojedinelých prípadoch. Rovnako je však analógia v trestnom práve, ktorej dôsledky sú v neprospech osoby, voči ktorej sa vedie trestné konanie, v zásade neprípustná. Použitie analógie v trestnom práve procesnom v zásade nie je problematické (aspoň z hľadiska trestnoprávnej teórie), pokiaľ nie je prejavom arbitrárnosti (jej použitie umožňuje medzera v právnej úprave, pričom je racionálne a argumentačne podložené) a nemá negatívny dopad na práva účastníka konania, a to osobitne v zmysle obmedzenia jeho základných práv a slobôd.“ (PL ÚS 3/2014).

S požiadavkou ukladania trestov alebo iných sankcií na právach alebo majetku za spáchanie trestného činu výlučne na základe zákona súvisí ustanovenie čl. 50 ods. 6 Ústavy Slovenskej republiky. V zmysle prvej vety označeného ustanovenia sa trestnosť činu posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Podľa právneho názoru Ústavného súdu Slovenskej republiky je „účinnosť právneho predpisu taká jeho vlastnosť, ktorá spočíva v možnosti presadenia jeho právnych dôsledkov/ normatívneho tlaku na tie spoločenské vzťahy, ktoré sú predmetom jeho reglementácie. Účinnosť právnej úpravy tak vyjadruje časový okamih, s ktorým sú spojené jej právne účinky (normatívna pôsobnosť), teda jej záväznosť a aplikovateľnosť.“ (IV. ÚS 520/2012). Ústavný príkaz

⁴ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Vasiliasukas proti Litve* zo dňa 20. októbra 2015.

použitia neskoršieho zákona, ak je to pre páchatel'a priaznivejšie, je vyjadrením druhej vety čl. 50 ods. 6. Vo všeobecnej rovine možno uviesť, že citované ustanovenie Ústavy Slovenskej republiky predstavuje zákaz retroaktívneho pôsobenia právnej normy. Problematika retroaktivity právnych noriem je otázkou, ktorá bola predmetom posudzovania Ústavného súdu Slovenskej republiky vo viacerých jeho nálezochoch, pretože sa úzko dotýka princípu právnej istoty a ochrany nadobudnutých práv a v širšom kontexte súvisí aj s koncepciou právneho štátu ako štrukturálnym a materiálnym princípom, na ktorom je budovaný celý ústavný poriadok. Ústavný súd Slovenskej republiky v jednom zo svojich rozhodnutí⁵ uvádza, že „*ke imanentným znakom právneho štátu neodmysliteľne patrí aj požiadavka (princíp) právnej istoty a ochrany dôvery občanov v právny poriadok, súčasťou čoho je i zákaz spätného (retroaktívneho) pôsobenia právnych predpisov, resp. ich ustanovení. V ústavnom poriadku Slovenskej republiky platí zásada, podľa ktorej ten, kto konal, resp. postupoval na základe dôvery v platný a účinný právny predpis (jeho noriem), nemôže byť vo svojej dôvere k nemu sklamaný spätným pôsobením právneho predpisu alebo niektorého jeho ustanovenia. Ústavná norma, podľa ktorej zákonné obmedzenia ústavných práv a slobôd musia platiť rovnako pre všetky prípady, ktoré spĺňajú ustanovené podmienky, zaväzuje zákonodarcu na jej rešpektovanie pri prijímaní zákona a ďalej všetky subjekty verejnej správy, aby v rámci svojej rozhodovacej, resp. aplikačnej praxe dôsledne postupovali v súlade s ňou. Preto zákon môže obsahovať iba také obmedzenia, ktoré sa rovnako vzťahujú na všetky individuálne (konkrétne) prípady, ktoré sú druhovo rovnaké.*“

Princíp zákazu spätného pôsobenia právnej reglementácie tak zabraňuje najhrubšiemu porušeniu oprávnenej dôvery v stálosť právneho poriadku tým, že v zásade vylučuje akúkoľvek možnosť, aby nová právna úprava ex tunc modifikovala práva a povinnosti, ktoré platne vznikli podľa starej právnej úpravy, bez ohľadu na obsah a spôsob ich vzniku. To znamená, že „*zákaz retroaktivity je založený na zásade, že právna norma nepôsobí spätne, ale pôsobí do budúcnosti. V zmysle tohto zákazu nikoho nemožno postihnúť (sankcionovať) za také správanie, ktoré v čase, keď sa uskutočnilo, nebolo sankcionovateľné. Vo verejnom práve v zásade nie sú prípustné ani zákony, ktoré by pôsobili spätne, t. j. ktoré by ukladali fyzickým osobám alebo právnickým osobám spätne určitú verejno-právnu povinnosť.*“ (PL. ÚS 29/05). Podľa právneho názoru Najvyššieho súdu

⁵ Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 3. apríla 1996, PL. ÚS 36/95.

Slovenskej republiky⁶ „nie každá retroaktivita je nezlučiteľná s princípmi, na ktorých je budovaný právny štát. V teórii a v praxi sa rozlišuje tzv. pravá a nepravá spätná účinnosť (retroaktivita) právnych predpisov. Význam tohto rozlišovania je založený na skutočnosti, že pokiaľ sa pravá retroaktivita v zásade odmieta ako nezlučiteľná s obsahom princípu štátu, nepravá retroaktivita sa akceptuje ako prípustný nástroj na dosiahnutie ustanovených a dostatočne významných cieľov verejnej moci.“ K pravej a nepravej retroaktivite Ústavný súd Slovenskej republiky v jednom zo svojich rozhodnutí⁷ uviedol, že „pravou retroaktivitou je taký postup zákonodarcu, pri ktorom tento v novom právnom predpise (zákone) neuzná právo alebo povinnosť založené právnymi skutočnosťami, ktoré sa ako právne skutočnosti uznávali na základe skoršieho právneho predpisu. Nepravá retroaktivita označuje spravidla stav, keď v dôsledku novej právnej úpravy dochádza k prekvalifikovaniu právnych skutočností, ktoré vznikli v minulosti, vždy však len do okamihu nadobudnutia účinnosti novej právnej úpravy. Nová právna úprava teda nevytvára žiadne právne účinky smerujúce pred deň nadobudnutia účinnosti, avšak kvalifikuje tie právne úkony, ku ktorým došlo ešte pred nadobudnutím jej účinnosti, v dôsledku čoho môže dôjsť k zmene alebo zrušeniu tých právnych účinkov, ktoré boli predtým späté s ich uzavretím“, zatiaľ čo v ďalšom rozhodnutí⁸ ústavný súd doplnil, že „o nepravú retroaktivitu ide aj v prípade, ak zákon uzná skutkové podstaty alebo právne skutočnosti, ktoré vznikli počas účinnosti skoršieho zákona, súčasne však prináša určité zmeny právnych následkov, ktoré s nimi súvisia, pokiaľ tieto právne následky v čase nadobudnutia účinnosti tohto nového zákona ešte nenastali.“

S dodržaním podmienky existencie zákona, ktorý zároveň označí určité konanie za trestný čin spoločne so znakmi tohto trestného činu, úzko súvisí aj ústavný príkaz zakotvený v čl. 50 ods. 1, podľa ktorého o vine a treste za trestné činy je oprávnený rozhodovať výlučne súd. Účel citovaného článku Ústavy Slovenskej republiky vymedzil Ústavný súd Slovenskej republiky nasledovne: „Účelom čl. 50 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky je v záujme právnej istoty každého nositeľa základných práv a slobôd stanoviť garanciu, že jediným orgánom verejnej moci, ktorý je oprávnený rozhodnúť o jeho vine a treste za spáchaný skutok je príslušný všeobecný súd, ktorý spravidla, čo sa týka otázky viny, nie je pri rozhodovaní výrazne limitovaný, ale v otázke ukladania trestu sú tieto obmedzenia omnoho zreteľnejšie,

⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 24. septembra 2014, 1 Tdo 22/2014.

⁷ Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 23. júna 1999, PL. ÚS 38/99.

⁸ Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 24. apríla 2001, PL. ÚS 3/00.

keď súd je viazaný druhmi trestu uvedenými v zákone, samozrejme, okrem prípadov, keď súd upustí od potrestania.“ (III. ÚS 107/08). V tejto súvislosti sa stretávame s názorom⁹, že „rozhodovanie o vine a treste zabíra rozhodovanie o dvoch otázkach pri rozdielnej kvalite rozhodovania, pričom postavenie súdu pri rozhodovaní o vine nie je obmedzené. V rámci rozhodovania o treste súd môže rozhodnúť aj o upustení od potrestania páchatel'a. Pri rozhodovaní o treste je súd obmedzený druhmi trestu ustanovenými v Trestnom zákone. Ak Trestný zákon ustanovuje viac druhov trestu za spáchaný trestný čin, súd má možnosť úvahy, ktorý zo zákonom ustanovených trestov uloží. Ak Trestný zákon za spáchaný trestný čin ustanoví iba jeden druh trestu, súd nemá možnosť úvahy.“ Ak zákon za spáchaný trestný čin umožňuje uložiť rôzne druhy trestov, súd nie je viazaný, aby uložil konkrétny z nich, ale ponecháva sa na jeho úvahu, aby uložil taký, ktorý je podľa názoru všeobecného súdu najvhodnejší. Na strane druhej, ak zákon ustanovuje obligatórne uložiť konkrétny trest za spáchaný trestný čin, súd je pri rozhodovaní takým ustanovením viazaný. Možnosťou úvahy o uložení trestu súd nedisponuje ani v prípade, ak zákon umožňuje uložiť za spáchaný trestný čin iba jeden druh trestu. V súvislosti so zásadami ukladania trestov úzko súvisí tiež trestnoprocesná zásada *reformatio in peius*, ktorá predstavuje zákaz zmeny v neprospech obvineného resp. zákaz zmeny k horšiemu. V tejto súvislosti Ústavný súd Slovenskej republiky vyslovil právny názor¹⁰, podľa ktorého „zákaz *reformatio in peius* je previazaný s prvostupňovým rozhodnutím súdu o vine a treste, s tým súvisiacou právnou situáciou obvineného a následným rozhodnutím odvolacieho súdu (ktorým sa môže alebo nesmie právna situácia obvineného zhoršiť v závislosti od podaného odvolania v prospech alebo neprospech obvineného) a nie je viazaný na právny názor prokurátora uvedený v obžalobe alebo v odvolaní, ktorý nemá na právnu situáciu sťažovateľa žiaden vplyv (právna situácia obvineného sa mení až rozhodnutím súdu).“

Ďalšou procesnoprávnou garanciou, ktorú zákonodarca pri normotvornej činnosti a zároveň následne v aplikačnej praxi určil povinnosťou dodržiavať orgánmi verejnej moci je zásada prezumpcie neviny obsiahnutá v ustanovení čl. 50 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky. V správnom konaní, v daňovom konaní a vo všetkých ostatných prípadoch uplatnenia všeobecne záväzného právneho predpisu orgánom verejnej moci voči osobe, orgán verejnej

⁹ DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky – Veľký komentár. Teória a prax*. Bratislava: C. H. Beck. 2015, s. 962.

¹⁰ Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 6. mája 2014, II. ÚS 253/2014.

moci musí predpokladať nevinu osoby, proti ktorej uplatňuje všeobecne záväzný právny predpis. Rozdiel v ochrane prezumpcie nevinu v trestnom konaní a v ostatných vzťahoch je v ústavnej norme, ktorá je prameňom práva na ochranu v prvom prípade a v ostatných prípadoch. Prezumpcia nevinu ako základné právo priznané čl. 50 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky slúži na ochranu v trestnom konaní. V ostatných právnych vzťahoch sa prezumpcia nevinu nezaručuje ako základné právo, ale má povahu zásady implikovanej v úprave čl. 1 ods. 1 ústavy o právnom štáte.¹¹ Zásada prezumpcie nevinu sa v moderných trestných procesoch považuje za jednu z vedúcich zásad, na ktorých je proces založený. Vychádza z klasického chápania „*praesumptio boni viri*“, podľa ktorého sa občan zásadne považuje za dobrého a spravodlivého až do okamihu, keď sa preukáže opak.¹² Analogický obsah ústavného textu o zásade prezumpcie nevinu nachádzame v ustanovení § 2 ods. 4 Trestného poriadku medzi základnými zásadami trestného konania. Podľa právneho názoru Ústavného súdu Slovenskej republiky¹³ „*sa prezumpcia nevinu podľa čl. 50 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky neobmedzuje len na trestné konanie a orgány v ňom činné, ale má širší dosah. Z ústavnej zásady prezumpcie nevinu však nevyplýva zákaz, aby s tým, voči komu sa trestné konanie začalo, nebolo možné zaobchádzať ako s obvineným. Obvinený je povinný strpieť rôznorodé obmedzenia upravené buď ústavou, alebo zákonom. Tieto obmedzenia však nenarušujú prezumpciu nevinu, pretože ich cieľom nie je ani zistenie a ani vyhlásenie viny obvineného.*“ V inom rozhodnutí koncipoval Ústavný súd Slovenskej republiky východiskové princípy prezumpcie nevinu¹⁴, podľa ktorých „*sa má prezumpciou nevinu dosiahnuť to, aby osoba obvinená z trestného činu neznášala negatívne dôsledky tohto obvinenia rovnajúce sa následkom súdneho rozhodnutia o vine a aby priebeh vykonávaného dokazovania umožnil sudcovi rozhodnúť nestranne a nezaujať. Z tohto základného účelu prezumpcie nevinu je potom možné odvodiť jej stránku hmotnoprávnu, kde ide o pravidlá zakažujúce vyjadrovať sa o obvinenom ako o vinnom pred právoplatným rozhodnutím súdu o jeho vine, a stránku procesnoprávnu, kde ide*

¹¹ DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky – Veľký komentár. Teória a prax.* Bratislava: C. H. Beck. 2015, s. 962.

¹² IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo procesné I.* Bratislava: Wolters Kluwer. 2017, s. 81.

¹³ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 17. novembra 1998, PL. ÚS 12/98.

¹⁴ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 22. novembra 2011, III. ÚS 511/2011.

o pravidlá súdneho dokazovania, ktoré majú byť také, aby súd určil vinu obvineného nestranne a na základe zákona.“

Zásada prezumpcie nevinny sa uplatňuje v predsúdnom konaní, v konaní pred súdom, ako aj v konaní o opravných prostriedkoch a trvá, pokiaľ nie je právoplatným odsudzujúcim rozsudkom vyslovená vina¹⁵, pričom akokoľvek vysoký stupeň podozrenia sám o sebe nemôže vytvárať zákonný podklad pre odsudzujúci výrok rozhodnutia.¹⁶ V tejto súvislosti sa Ústavný súd Slovenskej republiky k možnému porušeniu zásady prezumpcie nevinny vyjadril, že „prezumpcia nevinny vyžaduje, okrem iného, aby sudca pri plnení svojich úloh v konaní pred súdom nevychádzal z predpojatosti, že obvinený spáchal trestný čin, za ktorý je obvinený. Princíp prezumpcie nevinny je porušený najmä akýmkoľvek súdnym rozhodnutím, ktoré vyjadruje presvedčenie, že určitá osoba je vinná z trestného činu bez toho, aby jej vina bolo preukázaná zákonným spôsobom. Za porušenie princípu prezumpcie nevinny treba považovať, ak súd dáva verejne najavo, že zastáva názor, že osoba je páchatelom a považuje ho za vopred odsúdeného.“ (III. ÚS 61/01). Z prezumpcie nevinny tiež vyplýva, že žiadny štátny orgán nie je oprávnený vysloviť vinu či rozhodnúť o vine osoby, proti ktorej sa vedie trestné konanie, ešte predtým, ako ju vyslovil príslušný súd právoplatným odsudzujúcim rozsudkom (PL. ÚS 12/98).

Zo zásady prezumpcie nevinny vyplýva a úzko s ňou súvisí ústavné právo na obhajobu vyjadrené článkom 50 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky. Ústava v citovanom ustanovení zakotvuje jednak právo na formálnu obhajobu a jednak právo využiť obhajobu materiálnu. Zároveň sa týmto článkom ústavy zaručuje právo obvineného, aby mu bol poskytnutý dostatočný čas a možnosť na prípravu jeho obhajoby. Podľa konštantnej judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky je potrebné uviesť, že „podľa čl. 50 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky sa týmto ustanovením všetkým oprávneným osobám zaručuje, že budú mať čas na prípravu obhajoby, že budú mať možnosť pripraviť si obhajobu a že svoju obhajobu budú môcť predniesť právne významným spôsobom buď osobne, alebo prostredníctvom svojho obhajcu. Účelom práva na obhajobu je poskytnutie príležitosti brániť sa proti obvineniu zo spáchania trestného činu a tiež sa brániť proti tvrdeniam

¹⁵ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo procesné I*. Bratislava: Wolters Kluwer. 2017, s. 84.

¹⁶ WAGNEROVÁ, E., V. ŠIMÍČEK, T. LANGÁŠEK, I. POSPÍŠIL a kol. *Listina základných práv svobod. Komentár*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, s. 814.

o skutočnostiach, ktoré ovplyvňujú rozhodnutia v trestnom konaní v neprospech účastníka trestného konania. Obsahu a účelu priznaného zákonného a ústavného práva musí korešpondovať možnosť jeho reálneho naplnenia a uplatnenia tými subjektmi, ktorým bolo priznané (I. ÚS 17/99). V tejto súvislosti považuje ústavný súd za dôležité zdôrazniť, že podstata a zmysel základného práva na obhajobu, t. j. zaručiť primeranú a dostatočnú možnosť ochrany práv a právom chránených záujmov v rámci trestného konania sa realizuje vždy v súlade s požiadavkami spravodlivého procesu.“ (III. ÚS 79/2010). Právo na obhajobu sa zaručuje ako základné právo fyzickej osoby podliehajúce všetkým pravidlám, ktoré sa uznávajú pri ochrane základných práv a slobôd, a možno ho vnímať aj ako prostriedok nastoľujúci spravodlivú rovnováhu medzi verejnými záujmami, ktoré sú predmetom ústavnej ochrany. Ústavný súd Slovenskej republiky v súvislosti s uplatnením práva na obhajobu v konkrétnej fáze trestného konania uviedol¹⁷, že „túto ústavou zaručenú ochranu nie je možné interpretovať takým spôsobom, že práva zakotvené v čl. 50 ods. 3 sú priznávané a majú byť priznávané iba v tej fáze trestného konania, ktorá je začatá vznesením obvinenia a končí až podaním obžaloby. Formuláciu citovaného článku Ústavy Slovenskej republiky sa dôraz kladie na to, aby bolo právo zaručené od okamihu vznesenia obvinenia. V nezmenenom rozsahu sa uvedené práva priznávajú aj obžalovanému a odsúdenému a to až do okamihu právoplatnosti súdneho rozhodnutia.“

V trestnoprávnej teórii sa zvykne rozlišovať materiálna a formálna obhajoba. Materiálnou obhajobou sa rozumie najmä skutočnosť, že obvinený sa môže obhajovať predovšetkým sám. Orgány činné v trestnom konaní a súdy musia svojou činnosťou takto realizovanú obhajobu obvineného garantovať. Právo obvineného mať obhajcu sa považuje za formálnu obhajobu.¹⁸ Európsky súd pre ľudské práva vo veci Galstyan proti Arménsku¹⁹ poukázal na úzku väzbu na právo účasti obvineného na pojednávaní pri posudzovaní materiálnej obhajoby, keď uviedol, že „článok 6 ods. 3 písm. c) Dohovoru ponúka obvinenému možnosť brániť sa osobne. Preto zvyčajne nie je v rozpore s požiadavkami článku 6, ak obvinený sám seba zastupuje podľa vlastnej vôle, ak si záujmy spravodlivosti nevyžadujú iný postup.“ K možnosti obvineného obhajovať sa osobne vyslovil

¹⁷ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 4. septembra 1996, II. ÚS 8/96.

¹⁸ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo procesné I*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 214.

¹⁹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Galstyan proti Arménsku* zo dňa 15. februára 2008.

Ústavný súd Slovenskej republiky nasledovne: „Právo na obhajobu zaručuje ako základné právo fyzickej osoby. Podlieha všetkým pravidlám, ktoré sa uznávajú pri ochrane základných práv a slobôd. Základným pravidlom týchto práv je princíp nastolenia spravodlivej rovnováhy medzi verejnými záujmami, ktoré sú predmetom ústavnej ochrany. V prípade konfliktu medzi chránenými verejnými záujmami sa jeden zo záujmov nemôže nadradit' na iný tak, aby sa poprel účel ochrany priznanej inému chránenému verejnemu záujmu. V okolnostiach prípadu ide o právne riešenie konfliktu medzi verejným záujmom na odhalení a potrestaní páchatel'a trestného činu s tými verejnými záujmami, kvôli ktorým sa ústavou priznáva právo na obhajobu. Právo obvineného obhajovať sa osobne je jeho prvým a základným právom. Pretože obvinený je tu sám sebe obhajcom, zásadne musí mať všetky práva, ktoré inak niektoré právne poriadky priznávajú len obhajcovi, ale nie osobne obvinenému.“ (II. ÚS 34/99). V súvislosti s rozhodovacou činnosťou Ústavného súdu Slovenskej republiky možno konštatovať, že aj napriek tomu, že materiálnu obhajobu považuje za významné právo fyzickej osoby subsumované pod ústavné právo na obhajobu, vo svojich rozhodnutiach prioritizuje formálnu obhajobu s odvolaním sa na jej hlavný účel, ktorým je prítomnosti je zabezpečenie rovnováhy síl dvoch proti sebe stojacich strán trestného konania.

Ústavou Slovenskej republiky zaručeným komponentom spravodlivého súdneho konania v trestných veciach, ktorých sa zákonodarca musí pridržiať je právo odoprieť výpoveď, ktoré sa obvinenému zaručuje počas celej doby trestného konania a ústavný príkaz vyjadrený formuláciou, podľa ktorej nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby. Táto zásada nevyklučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom.

Obvinený má právo odoprieť výpoveď a nemôže byť k výpovedi nútený. Dôležitosť a funkčnosť tejto zásady vyplynula zo stáročia trvajúceho právneho vývoja, ktorý v otvorených spoločnostiach vyústil v systém vlády práva či právneho štátu.²⁰ Právo odoprieť výpoveď na základe čl. 50 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky má iba obvinený ako možnosť, ktorou bude realizovať svoje ústavné právo na obhajobu podľa čl. 50 ods. 3. Trestný poriadok právo odoprieť výpoveď zaraďuje medzi základné práva obvineného podľa

²⁰ WAGNEROVÁ, E., V. ŠIMÍČEK, T. LANGÁŠEK, I. POSPÍŠIL a kol. *Listina základných práv slobod. Komentár*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, s. 818.

ustanovenia § 34 zákona. Právo odopriet' výpoveď vo všeobecnosti je zaručené aj čl. 47 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky Z dôtkie ustanovenia čl. 47 ods. 1 vyplýva, že každý má právo odopriet' výpoveď, ak by ňou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe.

Účelom úpravy čl. 47 ods. 1 je ochrana osôb, proti ktorým sa nevedie trestné stíhanie, zatiaľ čo ustanovením čl. 50 ods. 4 sa priznáva ochrana osobám, proti ktorým sa vedie trestné stíhanie.²¹ To znamená, že právo odopriet' výpoveď na základe čl. 50 ods. 4 má iba obvinený ako možnosť, ktorou bude realizovať svoje ústavné právo na obhajobu podľa čl. 50 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky. Právom odopriet' výpoveď podľa čl. 47 ods. 1 disponuje každý, kto spĺňa podmienku, že by svojou prípadnou výpoveďou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe.

Prvou vetou čl. 50 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky sa kladie ústavný základ ochrany pred opakovaným potrestaním za trestný čin, ktorého sa páchatel' dopustil, pokiaľ bol za tento čin už raz právoplatne odsúdený. Prvou vetou čl. 50 ods. 5 sa zároveň vytvára ústavný základ pre ochranu pred novým stíhaním každého, kto raz už bol súdom oslobodený od žaloby.²² Vo všeobecnej rovine sa v procesnom práve zásada ne bis in idem (nie dvakrát v tej istej veci) prejavuje vo forme procesných prekážok - prekážky začatého konania v tej istej veci (litispendencia) a prekážky veci právoplatne rozsúdenej (res iudicata). Prekážka prv začatého konania (litispendencia) bráni tomu, aby na súde prebiehali dve konania, prípadne viac konaní v tej istej veci. Totožnosť veci je daná pri zhode predmetu konania, skutkových okolností, z ktorých sa uplatnené právo vyvodzuje, a identitou účastníkov konania. O prekážku litispencie nejde, ak chýba čo len jeden z uvedených znakov totožnosti veci. K prekážke veci právoplatne rozhodnutej (rei iudicatae) sa vyjadril Ústavný súd Slovenskej republiky, keď uviedol, že „*nastáva vtedy, ak sa má v ďalšom konaní prerokúvať totožná vec, o ktorej už v inom konaní bolo právoplatne rozhodnuté. O totožnú vec ide vtedy, pokiaľ ide v novom konaní o (i) ten istý nárok alebo stav, o ktorom už bolo právoplatne rozhodnuté, a ak sa týka (ii) rovnakého predmetu konania a (iii) tých istých osôb. Rovnaký (totožný) predmet konania je daný vtedy, ak ten istý nárok alebo stav vymedzený žalobným petitom vyplýva z rovnakých*

²¹ DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky – Veľký komentár. Teória a prax*. Bratislava: C. H. Beck. 2015, s. 968–969.

²² *Ibid.*, s. 969.

skutkových tvrdení, ktorými bol uplatnený. Pre posúdenie, či je daná prekážka veci právoplatne rozhodnutej, nie je významné, ako bol súdom skutok (skutkový dej), ktorý bol predmetom pôvodného konania, posúdený po právnej stránke. Prekážka veci právoplatne rozhodnutej je daná i vtedy, ak skutok (skutkový dej) bol doteraz posúdený po právnej stránke nesprávne alebo neúplne. O rovnaký (totožný) predmet konania ide tiež vtedy, ak bol rovnaký skutok v novom konaní právne kvalifikovaný inak než v konaní pôvodnom.“ (II. ÚS 73/2015).

Trestný poriadok obsah citovaného ustanovenia analogicky preberá v ustanovení § 2 ods. 8. Zásada ochrany pred opakovaným potrestaním za identický skutok páchatel'a (zásada ne bis in idem) je dôsledkom právoplatnosti meritórneho rozhodnutia, pričom práve právoplatný odsudzujúci rozsudok je z pohľadu vyhodnotenia aplikácie zásady ne bis in idem rozhodujúcou právnou skutočnosťou. Uplatnenie zásady ne bis in idem prichádza teda do úvahy v prípade splnenia trojitej kumulatívnej podmienky totožnosti skutkov, porušovateľa a chráneného právneho záujmu a je súčasťou aj medzinárodnoprávných dokumentov prijatých v rámci EÚ či Rady Európy.²³ Vo všetkých prípadoch, v ktorých je vytvorená prekážka veci už právoplatne rozhodnutej, možno v trestnom stíhaní pre rovnaký skutok pokračovať iba výnimočne, a to v prípadoch, pokiaľ bude konkrétne právoplatné rozhodnutie v predpísanom konaní zrušené.²⁴

3 Záver

Právny poriadok Slovenskej republiky predstavuje právny celok, ktorý treba aplikovať vo vzájomnej súvislosti všetkých právnych noriem vrátane noriem ústavných. Vzhľadom na postavenie Ústavy Slovenskej republiky ako základného zákona štátu musí mať intenzita ochrany práv v nej zaručených prednosť pred ochranou akéhokoľvek iného verejného záujmu, ktorý nemá ústavnú relevanciu. Jednu zo sfér vplyvu ústavného práva na trestné právo v podmienkach Slovenskej republiky predstavuje samotný normatívny obsah Ústavy Slovenskej republiky, ktorý je povinný zákonodarca pri tvorbe právnych predpisov nižšej právnej sily rešpektovať a ďalšiu predstavuje v praktickej rovine

²³ SIMAN, M. a M. SLAŠŤAN. *Právo Európskej únie (inštitucionálny systém a právny poriadok Únie s judikatúrou)*. Bratislava: EUROIURIS – Európske právne centrum, 2012, s. 284. Pozri napr. čl. 50 Charty základných práv EÚ.

²⁴ IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo procesné I*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 76.

kompetencia Ústavného súdu Slovenskej republiky rozhodovať o súlade právnych predpisov nižšej právnej sily s právnymi predpismi vyššej právnej sily a rušiť nesúladne právne predpisy s Ústavou Slovenskej republiky. V súlade s uvedeným, spresnenie ústavných limitov zakotvených v Ústave Slovenskej republiky prinášajú právne názory Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktoré sú akceptované taktiež judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva týkajúce sa rozhodovania o súlade právnych predpisov rovnako ako aj ďalšie pramene práva získané jeho právnymi názormi pri rozhodovaní o sťažnostiach fyzických osôb a právnických osôb.

Autorka sa v predkladanom príspevku čiastkovo venovala ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky, ktoré sú relevantné v trestnom konaní. Trestnoprávne relevantnými sú však aj ďalšie ustanovenia ústavy, ktoré sú uplatňované nie len v trestnom konaní, ale v konaní pred akýmkoľvek orgánom verejnej moci.

Literature

- BURDA, E., J. ČENTÉŠ, J. KOLESÁR, J. ZÁHORA a kol. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel.* 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, 1106 s. ISBN 978-80-7400-324-0.
- DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky – Veľký komentár. Teória a prax.* Bratislava: C. H. Beck. 2015, 1603 s. ISBN 978-80-89603-39-8.
- IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo procesné I.* Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 528 s. ISBN 978-80-8168-593-4.
- IVOR, J., P. POLÁK a J. ZÁHORA. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť.* Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 556 s. ISBN 978-80-8168-509-5.
- SIMAN, M. a M. SLAŠŤAN. *Právo Európskej únie (inštitucionálny systém a právny poriadok Únie s judikatúrou).* Bratislava: EUROIURIS – Európske právne centrum, 2012. ISBN 978-80-89406-12-8.
- WAGNEROVÁ, E., V. ŠIMÍČEK, T. LANGÁŠEK, I. POSPÍŠIL a kol. *Listina základných práv svobod. Komentár.* Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, 906 s. ISBN 978-80-7357-750-6.

Contact – email

julia.ondrova@gmail.com

Aplikácia zásady „nemo tenetur se ipsum accusare“ v trestnom konaní proti právnickým osobám¹

Peter Polák

Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Bratislava, Slovenská republika

Abstract in original language

V súvislosti so zásadou „nemo tenetur se ipsum accusare“ môže nastať problém súvisiaci s uplatňovaním tejto zásady právnickými osobami. Osobitná dimenzia tohto problému je spojená so zavádzaním trestnej zodpovednosti právnických osôb v jednotlivých štátoch Európy. Okrem vyriešenia problému, či sa môžu právnické osoby ako subjekty trestného konania domáhať uplatňovania zásady „nemo tenetur“, treba skúmať aj to, kedy sa môžu právnické osoby tejto zásady domáhať, teda v akých procesných situáciách. Obsah príspevku je zameraný na hľadanie riešenia naznačeného problému.

Keywords in original language

Zásada „nemo tenetur“; uplatňovanie zásady „nemo tenetur“ právnickými osobami.

Abstract

In connection to the “nemo tenetur se ipsum accusare” principle, there may be a problem related to the application of this principle by legal authorities. The specific dimension of this problem is connected to the introduction of the criminal liability of legal entities in European countries. In addition to solving a problem of whether legal entities as subjects of criminal proceedings may demand the application of the “nemo tenetur” principle, it is also necessary to examine when legal entities may demand the application of this principle, so in what procedural situations. The content of the Article is aimed at finding a solution to the aforementioned problem.

¹ Tento príspevok je podporovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0644.

Keywords

Principle “nemo tenetur”; Application of the “nemo tenetur” Principle by Legal Entities.

1 Úvod

Zásadu „nemo tenetur se ipsum accusare“ (ďalej len „nemo tenetur“), v preklade „*nikto nie je povinný usvedčovať seba samého*“, možno v širšom kontexte vnímať ako jeden z najpodstatnejších limitov procesného postupu orgánov verejnej moci v oblasti deliktuálneho práva procesného². Týka sa najmä zadovažovania akýchkoľvek skutočností, ktoré by v konečných štádiách takého postupu mohli tvoriť podklad pre meritórne rozhodnutie o vine a sankcii za protiprávne konanie jednotlivca, či právnickej osoby. Zásada „nemo tenetur“ v tomto smere predstavuje prostriedok zmiernenia procesnej výhody, ktorú orgány verejnej moci z pozície svojho verejno-mocenského postavenia proti osobám podozrivým z protiprávneho konania majú. Vďaka tejto zásade sú orgány verejnej moci, posudzujúce protiprávne konanie a rozhodujúce o zodpovednosti za jeho spáchanie, povinné získať relevantné podklady pre svoje rozhodnutie inak než donucovaním podozrivej osoby k jej výpovedi, alebo inak než donútením podozrivej osoby k inému aktívnemu konaniu, ktoré by viedlo k získaniu inkriminujúcich skutočností, a teda v konečnom dôsledku aj k preukázaniu prípadnej zodpovednosti, respektíve viny, podozrivej osoby za protiprávne konanie.

Význam a dôležitosť zásady „nemo tenetur“ potvrdzuje stáročia trvajúci vývoj v oblasti garancií právnej ochrany osôb obvinených z protiprávnych činov v rámci procesov, ktorých výsledkom je rozhodnutie príslušného orgánu o zodpovednosti za taký čin. Poskytnutie garancií spravodlivosti procesu sa spája s filozofickými ideálmi vlády práva a materiálneho právneho štátu, ku ktorým sa hlásia všetky členské štáty takých európskych integračných zoskupení, akými sú najmä Európska únia a Rada Európy, teda aj Slovenská republika a Česká republika. Robia to, či už v rámci svojho vlastného ústavného poriadku³ alebo prostredníctvom nadnárodných normatívnych aktov

² Zásada „nemo tenetur“ nie je vlastná výlučne trestnému právu, ale je integrálnou súčasťou aj správneho práva, a to predovšetkým práva priestupkového či daňového.

³ Napr. podľa článku 1 Ústavy Slovenskej republiky „*je Slovenská republika zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo.*“

ratifikovaných týmito štátmi, ako členmi medzinárodného spoločenstva v globálnych, regionálnych, či nadnárodných zoskupeniach štátov.

Určite nie je spor, či sa uplatňovania zásady „nemo tenetur“ môžu domáhať fyzické osoby. Problém môže nastať v súvislosti s uplatňovaním tejto zásady právnickými osobami. Osobitnú dimenziu dostal tento problém v súvislosti so zavádzaním trestnej zodpovednosti právnických osôb v jednotlivých štátoch Európy. Okrem vyriešenia problému, či sa môžu právnické osoby ako subjekty trestného konania domáhať uplatňovania zásady „nemo tenetur“, treba skúmať aj kedy sa môžu tejto zásady domáhať, teda v akých procesných situáciách.

2 Možnosť právnických osôb uplatňovať zásadu „nemo tenetur“ v trestnom konaní

Právna zásada „nemo tenetur“, predstavuje súčasť práva na spravodlivý proces, ktorého kritériá sú upravené v čl. 6 Dohovoru o základných ľudských právach a slobodách (ďalej len „Dohovor“). „Dohovor“ síce toto právo *expressis verbis* neupravuje, ale aj tak je považované za súčasť práva na spravodlivý proces. Je taktiež všeobecne uznávanou skutočnosťou, že **„Dohovor“ poskytuje ochranu tak fyzickým, ako aj právnickým osobám**, ktoré požívajú ochranu podľa čl. 6 Dohovoru, a to spravidla v rozsahu, v akom sa právo na spravodlivý proces vzťahuje na obvinené fyzické osoby, pokiaľ to povaha jednotlivých práv vzhľadom na osobitný právny status právnických osôb sama od seba nevyplúčuje.⁴ Tento názor možno oprieť aj o skutočnosť, že zo znenia ustanovenia čl. 34 Dohovoru možno odvodiť, že sťažnosť na Európsky súd pre ľudské práva v Strasburgu (ďalej len EŠLP), ktorého iurisdikcia vychádza z Dohovoru, môže podať aj právnická osoba. EŠLP sa už vo viacerých svojich rozhodnutiach vyslovil, že právo na spravodlivý proces sa zaručuje aj právnickým osobám.⁵ Aj Ústava SR priznáva podľa čl. 46 ods. 1 právo na súdnu ochranu

⁴ Porovnaj BEZÁK, M. a I. HAUERLANDOVÁ. Zásada nemo tenetur se ipsum accusare vo vzťahu k právnickej osobe ako obvinenému v trestnom konaní de lege ferrenda. In: *Milníky práva v stredo európskom priestore 2013. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. II.časť*. Bratislava:Univerzita Komenského. Právnická fakulta, 2013, s. 797.

⁵ Napr. Rozhodnutie EŠLP vo veci *Fortum Oil and Gas Corporation c/a Fínsko*, zo dňa 15. 07. 2003, č. sťažnosti 32559/96.

každému, teda aj právnickým osobám.⁶ Česká trestnoprávna doktrína v tejto súvislosti poukazuje na to, že minimálne záruky garantované ľudsko-právnymi dokumentmi sa v prípade právnických osôb uplatňujú za predpokladu, že to povaha veci nevyklučuje.⁷ **Problém je ale v tom, že ESEP zatiaľ nerozhodoval o použití zásady „nemo tenetur“ v súvislosti s trestným konaním proti právnickej osobe.**

Ďalšou otvorenou otázkou je chápanie rozsahu uplatňovania zásady „nemo tenetur“. Odpoveď možno hľadať v judikatúre ESEP, ale zatiaľ len v tej, ktorá sa vzťahuje na fyzické osoby. Judikatúra ESEP nechápe uplatňovanie zásady „nemo tenetur“ ako absolútne právo. Z judikatúry ESEP vyplýva, že podstata práva že „nikto nie je povinný obviňovať sám seba“ spočíva jednak v práve nebyť nútený k priznaniu (**právo mlčať**) a jednak v práve nebyť nútený prispieť k vlastnému obvineniu iným spôsobom ako výpoveďou, napr. vydaním usvedčujúcich vecných dôkazov (**právo neprispievať k vlastnému obvineniu**). Právo neobviňovať sám seba je primárne spojené s rešpektovaním vôle vypočúvanej osoby (obvineného, svedka) nevypovedať. Právo neobviňovať sám seba sa ale nevzťahuje na použitie tých dôkazov, ktoré sú síce získané donútením, ale ktoré existujú nezávisle od vôle osoby, ktorá nimi disponuje. Je to napríklad v prípade dokladov alebo iných vecných dôkazov získaných na základe domovej prehliadky alebo prehliadky iných priestorov a pozemkov (v prípade fyzických osôb aj v prípade odobratých dychových skúšok, vzoriek krvi, moču, vlasov, iných vzoriek ľudského tkaniva pre účely skúmania DNA). Nie je porušením zásady „nemo tenetur“ požadovať od obvineného strpieť odňatie vecí potrebných pre trestné konanie (napríklad rôznych písomností, dokladov), ako aj strpieť odobranie uvedených vzoriek. V rozpore s touto zásadou by ale bolo aktívne prispenie obvineného pri získavaní takýchto dôkazov, napríklad **žiadať od obvineného vydať dôležité písomnosti (usvedčujúce doklady)**.⁸

⁶ DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax*. Bratislava: C. H. Beck, 2015, s. 844. Drgonec na tomto mieste a v tejto súvislosti poukazuje na potrebu extenzívneho výkladu subjektu tohto oprávnenia v najširšom rozsahu súladnom s možnosťami gramatického výkladu, pričom poukazuje na to, že nie len právnické osoby sú beneficentom práva na súdnu ochranu, ale napr. aj orgány štátu, ak sú účastníkmi konania.

⁷ ŠÁMAL, P., J. DĚDIČ a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 72–73.

⁸ Rozsudok ESEP vo veci *Funke c/a Francúzsko* zo dňa 25. Februára 1993 (sťažnosť č. 10828/84). ESEP zaujal stanovisko, že obvineného nie je možné nútiť, aby vydal písomné doklady, obsah ktorých ho usvedčoval zo spáchania trestného činu. Na druhej strane je povinný strpieť ich odňatie.

Ako už bolo uvedené, opodstatnenosť takéhoto výkladu možno odvodiť z existujúcej judikatúry ESELP, ktorá sa vzťahuje na skúmaný problém v prípade fyzických osôb. Vo veci *Murray c/a Veľká Británia* z roku 1996 sa ESELP vyjadril, že „*z chápania práva obvineného mlčať vyplýva, že na otázku, či je právo mlčať absolútne, treba odpovedať negatívne*“.⁹ Podobne sa ESELP vyjadril aj v rozhodnutí vo veci *Condron vs. Veľká Británia* z roku 2000, keď uviedol, že „*právo mlčať nie je absolútne a že je zjavné, že toto právo nemôže a nemalo by brániť tomu, aby mlčanie obvineného v situáciách, ktoré jasne volajú po vysvetlení z jeho strany, bolo vzaté do úvahy pri hodnotení presvedčivosti dôkazov obžaloby*“.¹⁰

Podobný prístup k chápaniu uplatnenia zásady „*nemo tenetur*“ možno badať aj pokiaľ ide o judikatúru Súdneho dvora EÚ – SD EÚ (pred Lisabonskou zmluvou Európsky súdny dvor – ESD). ESD judikoval svoj názor na uplatnenie zásady „*nemo tenetur*“ pri rozhodovaní niektorých vecí týkajúcich sa obmedzovania hospodárskej súťaže. Napríklad ESD v rozhodnutí vo veci *Mannesmannröhren – Werke AG vs. Komisia* rozhodol, že „*Európska komisia je oprávnená požadovať predloženie všetkých nevyhnutných dôkazov a právo odoprieť výpoveď sa vzťahuje na právnickú osobu len vtedy, pokiaľ ide o priznanie porušenia určitej právnej povinnosti*“.¹¹ Takýto názor na použitie zásady „*nemo tenetur*“ judikoval ESD už oveľa skôr v rozhodnutí *Orkem vs. Komisia* z 18. 10. 1989, v ktorom uviedol, že „*právnická osoba musí poskytnúť všetky nevyhnutné informácie o skutočnostiach, ktoré sú jej známe, okrem tých, ktoré by mohli obsahovať priznanie k protiprávnemu konaniu*“.¹²

Na tomto základe možno teda začať uvažovať o jednotlivých trestno-procesných právach, ktoré sú známe vo vzťahu k fyzickým osobám, a ktoré po nadobudnutí účinnosti zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb (zákon č. 91/2016 Z.z., ďalej len „zákon o TZPO“), možno

⁹ Rozhodnutie ESELP *Murray c/a Spojené kráľovstvo* z 8. 2. 1996, č. 18731/91 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1996/3.html>

¹⁰ Rozhodnutie ESELP *Condron c/a Spojené kráľovstvo* z 2. 8. 2000, č. 35718/97 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2000/191.html>

¹¹ Rozsudok ESD zo dňa 20. 2. 2001, T-112/98, *Mannesmannröhren – Werke AG c/a. Komisia* [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en & num=T-112/98>

¹² Rozsudok ESD zo dňa 18. 10. 1989, č. 374/ 87, *Orkem c/a. Komisia* [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/HTML/?sOldUri=true & uri=CELEX:61987CJ0374>

aplikovat' aj na právnické osoby, vrátane uplatnenia zásady „nemo tenetur“. V tejto súvislosti je významné ustanovenie § 1 ods. 2 zákona o TZPO, podľa ktorého, ak zákon o TZPO neustanovuje inak a ak to povaha veci nevyklučuje, na trestnú zodpovednosť právnickej osoby a tresty ukladané právnickej osobe sa vzťahuje zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“) a na trestné konanie proti právnickej osobe sa vzťahuje zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok“).

Ďalším dôležitým ustanovením pre účely skúmania aplikácie zásady „nemo tenetur“ na právnickú osobu ako beneficienta, je ustanovenie § 4 ods. 1 zákona o TZPO, ktoré vypočítava tie fyzické osoby, ktorých konanie môže byť pričítateľné právnickej osobe. Podľa predmetného ustanovenia je trestný čin spáchaný právnickou osobou vtedy, ak je spáchaný v jej prospech, v jej mene, v rámci jej činnosti alebo jej prostredníctvom, ak konal

- a) štatutárny orgán alebo člen štatutárneho orgánu,
- b) ten, kto vykonáva kontrolnú činnosť alebo dohľad v rámci právnickej osoby, alebo
- c) iná osoba, ktorá je oprávnená zastupovať právnickú osobu alebo za ňu rozhodovať.

Zákon o TZPO ide ešte ďalej a v odseku 2 predmetného ustanovenia upravuje trestnoprávnu zodpovednosť právnickej osoby aj v tých prípadoch, keď vyššie uvedené fyzické osoby nedostatočným dohľadom alebo kontrolou, ktoré boli ich povinnosťou, hoci z nedbanlivosti umožnili spáchať trestný čin osobou, ktorá konala v rámci oprávnení, ktoré jej boli zverené právnickou osobou. Ako je možné vidieť, predmetná zákonná dikcia ponúka širokú paletu osôb, pri ktorých môžeme uvažovať o aplikácii zásady „nemo tenetur“, a to v najrôznejších kombináciách a formách, pričom prospech z uplatnenia tejto zásady budú mať (resp. mať môžu za splnenia určitých predpokladov) nie len tieto fyzické osoby, ale aj samotná právnická osoba. Do tejto palety ešte môžu vstúpiť osoby, ako napríklad zástupca alebo opatrovník právnickej osoby podľa ustanovenia § 27 zákona o TZPO, respektíve fyzické osoby, ktorých procesné úkony budú zo strany orgánov činných v trestnom konaní považované za úkony právnickej osoby, pričom podľa ustanovenia § 27 ods. 1 zákona o TZPO je takouto osobou štatutárny orgán právnickej osoby.

3 Možné procesné situácie pre uplatnenie zásady „nemo tenetur“ právnickými osobami v trestnom konaní

Jednou takouto procesnou situáciou je **použitie zásady „nemo tenetur“ v súvislosti s výpoveďou štatutárneho orgánu právnickej osoby**. Právnická osoba predstavuje fikciu, v dôsledku čoho je štatutárny orgán akýmsi „zhmotnením“ právnickej osoby pre potreby trestného konania. Výpoveď štatutárneho orgánu bude teda najtypickejším príkladom, pri ktorom môžeme uvažovať o aplikácii zásady „nemo tenetur“ vo vzťahu k jeho výpovedi, teda k výpovedi právnickej osoby. Je zrejmé, že pri týchto fyzických osobách nebude pochybností o možnosti uplatnenia zásady „nemo tenetur“ vo vzťahu k ich konaniu (pasívnemu alebo aktívnemu), a to v celej obsahovej šírke tejto zásady.¹³

Zákon o TZPO znamenal prelomenie niekoľkých zásad trestného práva, pričom zaviedol nové, v našom právnom poriadku doposiaľ nepoznané, trestnoprávne zásady. Jednou z nich je aj zásada súbežnej kolektívnej a individuálnej zodpovednosti. V zmysle tejto zásady nie je porušením zásady „ne bis in idem“, pokiaľ sa vedie trestné konanie súbežne voči štatutárnemu orgánu a voči právnickej osobe, pričom trestná zodpovednosť právnickej osoby nie je podmienená vyodením trestnej zodpovednosti voči štatutárnemu orgánu a nie je ani podmienená zistením, ktorá konkrétna fyzická osoba konala spôsobom pričítateľným právnickej osobe.¹⁴

Vo vzťahu k trestnej zodpovednosti právnickej osoby, respektíve v trestnom konaní vedenom proti právnickej osobe môžeme v zásade hovoriť o dvoch kategóriách fyzických osôb. Prvou kategóriou osôb sú tie, ktorých konanie bude právnickej osobe pričítateľné podľa ustanovenia § 4 zákona o TZPO. Druhou kategóriou osôb budú tie osoby, ktorých procesné úkony

¹³ Zhodne pozri ČEP, D. Nad možnosťmi uplatnění principu nemo tenetur v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. In: *Právní rozhledy*, 2017, č. 2, s. 5. Uvedený autor poukazuje na to, že rozsah osôb, ktorým prislúcha právo mlčať, môže byť vykladaný aj v širšom zmysle, a to tak, že môže byť aplikované na všetky dotknuté osoby v rámci organizačnej štruktúry právnickej osoby. K tomu bližšie pozri NIJBOER, J, F., A. Plea for Systematic Approach in Developing Criminal Procedural Law Concerning the Investigation, Prosecution and Adjudication of Corporate Entities. In: ESER, A. a Huber B. HEINE (eds.). *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*. Freiburg im Breisgau, 1988, s. 315.

¹⁴ Porovnaj ustanovenie § 4 ods. 4 zákona o TZPO.

sú považované za úkony právnickej osoby. Štatutárny orgán právnickej osoby môže byť zaradený v oboch kategóriách, ale zákon o TZPO v ustanovení § 27 ods. 6 explicitne ustanovuje, kedy štatutárny orgán nemôže za právnickú osobu konať. Ide napríklad o prípady, keď je štatutárny orgán obvineným, poškodeným alebo svedkom v tej istej veci, ale aj v ďalších prípadoch predvídaných týmto ustanovením. Štatutárnemu orgánu podľa ustanovenia § 27 ods. 1 zákona o TZPO sa právo odoprieť výpoveď priznáva explicitne v tomto ustanovení bez potreby splnenia akejkoľvek podmienky. Úloha štatutárneho orgánu v trestnom konaní vedenom proti právnickej osobe spočíva v pomyselnom zhmotnení právnickej osoby pre účely trestného konania, pričom konanie týchto osôb v trestnom konaní sa považuje za konanie právnickej osoby.¹⁵ Dôležitým je aj ustanovenie § 27 ods. 4 zákona o TZPO, v zmysle ktorého má štatutárny orgán, ale aj jeho zástupca a opatrovník má v trestnom konaní proti právnickej osobe rovnaké práva a povinnosti ako obvinená právnická osoba.

Vzhľadom na vyššie uvedené môžeme vysloviť konštatovanie, že štatutárny orgán je beneficiantom zásady „nemo tenetur“ nie len vo vzťahu k svojej trestnej činnosti (pokiaľ by bol zároveň obvinený ako fyzická osoba), ale aj k trestnej činnosti právnickej osoby, ktorej sa trestnoprávne relevantné konanie štatutárneho orgánu pričíta. V tejto súvislosti Čep poukazuje na to, že táto skutočnosť bude mať pre orgány činné v trestnom konaní zásadné následky, nakoľko sú takto „ochudobnení“ o niekedy najvýznamnejší prameň dôkazu. Uvedené ešte viac vystupuje do popredia v prípade tzv. jednoosobových, resp. jednočlenných spoločností, kde je spoločníkom (akcionárom) a konateľom (členom predstavenstva) jedna a tá istá osoba.

V súvislosti s touto problematikou môže nastať situácia, že štatutárny orgán oprávnený konať za právnickú osobu bude v konflikte záujmov s touto právnickou osobou.¹⁶ V takých prípadoch bude nevyhnutné postupovať v intenciách ust. § 27 ods. 6 v spojení s ust. § 27 ods. 7 zákona o TZPO. Za predpokladu, že konflikt záujmov bude zistený v priebehu trestného konania a bude ustanovená nová fyzická osoba, ktorá bude oprávnená

¹⁵ Mutatis mutandis porovnaj ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 626.

¹⁶ ČEP, D. Nad možností uplatnění principu nemo tenetur v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. In: *Právní rozhledy*, 2017, č. 2, s. 8.

za právnickú osobu vykonávať procesné úkony, je otázka, či aj táto osoba bude beneficentom zásady „*nemo tenetur*“. Podľa nášho názoru to tak bude, a to vzhľadom na skutočnosť, že vôľa právnickej osoby môže byť utváraná radom osôb, pričom tieto osoby sa môžu v priebehu konania meniť, s čím je nevyhnutne spojená aj „výmena vôle“. Čep v tejto súvislosti poukazuje na možné vytvorenie úplne nového práva, ktoré doteraz nebolo v podmienkach trestného konania poznané, a síce, **právo novo dosadenej osoby označiť predchádzajúcu výpoveď štatutárneho orgánu za neplatnú z dôvodu konfliktu záujmov, na čo by mala nadväzovať povinnosť orgánov činných v trestnom konaní k takejto výpovedi neprihliadať**.¹⁷

Ďalšou takouto procesnou situáciou je použitie zásady „*nemo tenetur*“ v trestnom konaní v súvislosti s výpoveďou svedka. Fyzické osoby, ktoré sú uvedené v ustanovení § 4 zákona o TZPO predstavujú pre orgány činné v trestnom konaní významný prameň dôkazov. Z tohto dôvodu sa uvedené osoby v trestnom konaní podľa zákona o TZPO budú často nachádzať v procesnom postavení svedka.¹⁸ O uplatnení zásady „*nemo tenetur*“ vo vzťahu k vyššie uvedeným fyzickým osobám, ktoré budú vystupovať v procesnom postavení svedka, je možné uvažovať v dvoch podobách.

Prvým modelovým prípadom, ktorý by mohol nastať, je ten, že napríklad člen štatutárneho orgánu, prípadne dozornej rady alebo iného orgánu, by najprv vystupoval v procesnom postavení svedka a až následne by došlo k jeho obvineniu. Na vyvodenie trestnej zodpovednosti voči právnickej osobe nie je potrebné, aby bola vyvodená zodpovednosť aj voči fyzickej osobe. V tejto súvislosti Čep uvádza, že uvedené pravidlo môže viesť k zásadnému obratu vo vyššie naznačenej situácii, kde štatutárny orgán už vystupoval ako svedok v trestnom konaní vedenom voči právnickej osobe a až následne sa podarí objasniť, že táto osoba je trestne zodpovednou a bude voči nej vznesené obvinenie. Konštantná judikatúra je toho názoru, že výpoveď osoby v procesnom postavení svedka nie je použiteľná v ďalšom konaní, pokiaľ

¹⁷ ČEP, D. Nad možnosťmi uplatnení princípu *nemo tenetur* v podmienkach trestní zodpovednosti právnických osôb. In: *Právni rozhledy*, 2017, č. 2, s. 8.

¹⁸ Samozrejme len za predpokladu, že nebude naplnená dikcia ustanovenia § 27 ods. 6 zákona o TZPO, podľa ktorej „*ak právnická osoba nemá štatutárny orgán, nezvolí si zástupcu (fyzickú osobu), ak nie je určená iná osoba v primeranej lehoty, alebo ak právnickej osobe alebo jej zástupcovi preukázateľne nemožno doručiť písomnosti, predseda senátu a v prípravnom konaní sudca pre prípravné konanie uznesením ustanoví právnickej osobe opatrovníka, spravidla z radov advokátov*“.

je tejto osobe vznesené obvinenie, ale je nevyhnutné ju znovu vypočúť a dať možnosť uplatniť tie práva, ktoré ako svedok nemala, ale má ich ako osoba obvinená.

V kontexte vyššie naznačených súvislostí sa ako zásadná javí otázka, či výpoveď štatutárneho orgánu, uskutočnená v procesnom postavení svedka, môže byť použitá v trestnom konaní vedenom voči právnickej osobe. Takýto dôkaz bude mať celkom určite v mnohých prípadoch zásadný dopad, nakoľko spravidla pôjde o výpovede svedkov, ktorí boli v „centre diania“. Orgány činné v trestnom konaní budú môcť na základe tejto výpovede dôjsť napríklad k záveru o (ne)existencii zavinenia a jeho forme na strane „neznámeho páchatel’a.¹⁹ V zmysle zásady súbežnej zodpovednosti, ktorú sme už spomenuli vyššie, nebude pre orgány činné v trestnom konaní podstatné, či dôjde k odsúdeniu štatutárneho orgánu alebo nie. Čep na základe týchto skutočností dochádza k záveru, s ktorým je ale potrebné sa stotožniť, že právnickej osobe nesvedčí právo dovoľávať sa neúčinnosti takéhoto dôkazu proti sebe samej, a to z dôvodu, že na strane právnickej osoby nie sú dané dôvody, pre ktoré by orgány činné v trestnom konaní nemohli prihliadať k výpovedi svedka. Uvedené možno podporiť tým, že právnická osoba v konaní vedenom proti nej samotnej bude vystupovať ako obvinená a z tohto dôvodu môže vykonávať všetky procesné práva, ktoré sú jej k dispozícii, teda napríklad vyjadriť sa k tejto výpovedi, spochybniť ju, navrhnúť iné dôkazy a pod. Tento záver je priamym dôsledkom zásady súbežnej individuálnej a kolektívnej trestnej zodpovednosti. Vo vzťahu k tejto čiastkovej problematike je teda možné vysloviť záver, že v týchto prípadoch a vo vyššie naznačenej skutkovej situácii nebude zásada „*nemo tenetur*“ aplikovateľná na právnickú osobu.

Ako druhá zaujímavá otázka, v súvislosti so svedeckou výpoveďou štatutárneho orgánu a jej následnej použiteľnosti v trestnom konaní voči právnickej osobe, je tá, či by tento štatutárny orgán, ešte v postavení svedka, mohol odoprieť výpoveď s odôvodnením, že by tým privodil trestné stíhanie blízkej osobe. Podľa ustanovenia § 130 ods. 2 prvá veta TP je svedok oprávnený odoprieť vypovedať v tých prípadoch, ak by výpoveďou spôsobil

¹⁹ ČEP, D. Nad možnosťmi uplatnění principu *nemo tenetur* v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. In: *Právní rozhledy*, 2017, č. 2, s. 6.

nebezpečenstvo trestného stíhania seba, svojmu príbuznému v priamom rade, svojmu súrodencovi, osvojiteľovi, osvojencovi, manželovi alebo druhovi, alebo iným osobám v rodinnom alebo obdobnom pomere, ktorých ujmu by právom pociťoval ako vlastnú ujmu. O možnosti štatutárneho orgánu odoprieť vypovedať z tohto dôvodu môžeme uvažovať nanajvýš v rovine tej, že by právnická osoba bola považovaná vo vzťahu k štatutárnemu orgánu za osobu v obdobnom ako rodinnom pomere. V zásade rovnako je blízka osoba definovaná v ustanovení § 127 ods. 4 Trestného zákona, ako aj v ustanovení § 116 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len „Občiansky zákonník“ alebo „OZ“). Za pomoci analógie *iuris* môžeme pristúpiť k skúmaniu, či súdy v občianskoprávných vzťahoch podriadili pod pojem „obdobný vzťah“ aj právnické osoby.²⁰ Fekete k uvedenej problematike uvádza, že: „v súdnej praxi badať snahu rozšíriť pojem blízke osoby, a to pomocou analógie (§ 863 OZ) i na právnické osoby. Tak je tomu najmä pri aplikácii pojmu „blízka osoba“ vo vzťahu k odporovateľnému právnomu úkonu (§ 42a OZ), prevodu spoluvlastníckeho podielu na blízku osobu (§ 140 OZ) (...).“²¹ V tejto súvislosti Fekete poukazuje aj na judikatúru Najvyššieho súdu ČR, ktorý tento právny názor o možnosti subsumpcie právnickej osoby pod predmetné ustanovenie vyslovil v jednom zo svojich rozhodnutí.²² Taktiež existujú aj opozitné názory, v zmysle ktorých uvedené subsumpcia možná nie je.²³ V občianskoprávných vzťahoch sa judikatúra musela vysporiadať s otázkou, či osobou blízkou môže byť aj právnická osoba, najmä v súvislosti s inštitútom odporovateľnosti právnych úkonov, pričom možno konštatovať, že sa presadil extenzívny výklad pripúšťajúci subsumpciu právnickej osoby pod ustanovenia § 116 OZ, nakoľko smeruje k zabezpečeniu vyššej ochrany dlžníka v situáciách, kedy veriteľ, v snahe vyhnúť sa splneniu záväzku dlžníkovi, účelovo prevádza svoj majetok na blízke osoby, ktorými sú často aj osoby

²⁰ Judikatúru v oblasti občianskoprávných vzťahov v rámci analógie *iuris* sme uprednostnili pred judikatúrou trestnoprávnou z dôvodov, že až do prijatia zákona o TZPO nebol zo strany „trestných“ súdov dôvod zaoberať sa predmetnou problematikou a zrejme judikatúra v tejto oblasti trestnoprávných vzťahov neexistuje.

²¹ FEKETE, I. *Občiansky zákonník 1. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 539.

²² Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 27. 01. 2010, sp. zn. 29 Cdo 4822/2008.

²³ K opozitným doktrínalným názorom pozri napr. ELIÁŠ, K. a kol. *Občianský zákonník. Veľký akademický komentár*. § 1–487. Praha: Linde 2008, s. 461–462.

právnické. Pokiaľ judikatúra v občianskoprávných vzťahoch pripúšťa takýto výklad, potom možno vyjadriť názor, že by mal byť tento výklad *a fortiori* prípustný aj v trestnoprávných vzťahoch. Kým v občianskoprávných vzťahoch predmetný extenzívny výklad v zásade chráni vlastnícke právo dlžníka, v trestnoprávných vzťahoch by chránil určitú osobu pred trestnoprávnymi následkami jej výpovede vo vzťahu k inej osobe. Čep v tejto súvislosti rozlišuje primárneho beneficenta zásady „*nemo tenetur*“, ktorým je svedok, a sekundárneho beneficenta, ktorým je právnická osoba, proti ktorej už začalo trestné stíhanie, alebo na ktorú sa vzťahuje nebezpečenstvo trestného stíhania. Pokiaľ by teda orgán činný v trestnom konaní mal iný názor a pristúpil by k vynúteniu výpovede od štatutárneho orgánu, napríklad formou uloženia poriadkovej pokuty, majúc pritom za to, že vzťah medzi touto osobou a právnickou osobou nie je vzťahom obdobným podľa ustanovenia § 130 ods. 2 TP, mohlo by dôjsť k porušeniu zásady „*nemo tenetur*“.²⁴ Zdá sa však, že tento parciálny problém a jeho naznačené riešenie, nie je až tak jednoznačné. S touto otázkou sa v jednej trestnej veci Vrchný súd v Prahe vyrovnal inak, ako je uvedené v predchádzajúcom texte.²⁵ Vrchný súd v Prahe vo svojom rozhodnutí uviedol, že „nemožno akceptovať postup ak svedok odoprie podať svedeckú výpoveď z dôvodu, že je blízkou osobou obvinenej právnickej osobe podľa § 100 ods. 2 Trestného poriadku.“²⁶ Vrchný súd v Prahe v tom istom rozhodnutí konštatoval, že „člen štatutárneho orgánu právnickej osoby môže odmietnuť vypovedať ako svedok, ale nie s odkazom na to, že je blízkou osobou právnickej osobe, ale s odkazom na právo neobviňovať sám seba, teda na tradičnú zásadu trestného konania „*nemo tenetur*“.

4 Záver

Ak ide o fyzické osoby, tak účelom trestného konania je zistiť či sa stal skutok, či je tento trestným činom a ak áno, tak kto je jeho páchatelom. V prípade právnických osôb je účelom trestného konania zistiť, či trestný čin fyzickej

²⁴ Zhodne porovnaj ČEP, D. Nad možnosťmi uplatnění principu *nemo tenetur* v podmíenkach trestní odpovědnosti právnických osob. In: *Právní rozhledy*, 2017, č. 2, s. 8.

²⁵ Uznesenie Vrchného súdu v Prahe zo dňa 27. 1. 2016, sp. zn. 5 o 96/2015.

²⁶ Ide o ustanovenie platného českého Trestného poriadku, v slovenskom Trestnom poriadku tomu zodpovedá ustanovenie § 130 ods. 2 – pozn. autora.

osoby, prípadne skupiny fyzických osôb, a to aj vtedy, ak sa nepodarí zistiť, ktorá konkrétna fyzická osoba konala protiprávne, je právnickej osobe pričítateľný a právnická osoba je tak trestne zodpovedná. Trestné konanie proti právnickým osobám sa riadi ustanoveniami Trestného poriadku, pokiaľ z povahy právnických osôb nevyplýva nemožnosť takéhoto postupu. Okrem toho pre trestné konanie proti obvineným právnickým osobám sú v zákone o TZPO upravené osobitné ustanovenia, ktoré majú vo vzťahu k ustanoveniam Trestného poriadku vzťah špeciality. Napriek tejto úprave môžu vzniknúť problémy spojené s trestným konaním proti právnickým osobám, a to aj v súvislosti s odlišným chápaním niektorých základných zásad trestného konania, v prípade ich aplikácie v rámci trestného konania proti právnickým osobám. Takou zásadou je napríklad zásada „nemo tenetur“, ktorá je dôležitou súčasťou práva na spravodlivý proces. V príspevku je naznačených niekoľko situácií, pri ktorých môžu v súvislosti s uplatnením zásady „nemo tenetur“ v dokazovaní pri trestnom konaní právnických osôb nastať niektoré aplikačné problémy. Ich riešenie je však predovšetkým v rukách aplikačnej praxe orgánov činných v trestnom konaní a súdov. Pripustiť možno ale v tejto súvislosti aj vplyv doktrínálneho výkladu. Až následne prichádza do úvahy aj legislatívne riešenie naznačených možných problémov vo forme noviel relevantných predpisov.

Literatúra:

- BEZÁK, M. a I. HAUERLANDOVÁ. Zásada nemo tenetur se ipsum accusare vo vzťahu k právnickej osobe ako obvinenému v trestnom konaní de lege ferenda. In: *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2013. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. II. časť*. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013.
- ČEP, D. Nad možnosťmi uplatnení princípu nemo tenetur v podmienkach trestní zodpovednosti právnických osôb. In: *Právni rozhledy*, 2017, č. 2.
- DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax*. Bratislava: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-89603-39-8.
- ELIÁŠ, K. a kol. *Občiansky zákoník. Veľký akademický komentár. § 1–487*. Praha: Linde 2008. ISBN 978-80-7201-687-7.
- FEKETE, I. *Občiansky zákoník 1. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2011. ISBN 9788081550393.

ŠÁMAL, P., J. DĚDIČ a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-116-1.

ZÁHORA, J. a I. ŠIMOVČEK. *Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 342 s. ISBN 978-80-8168-413-5.

Rozhodnutie ESEP *Murray c/a Veľká Británia* z 8. 2. 1996, č. 18731/91 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1996/3.html>

Rozhodnutie ESEP *Condron c/a Veľká Británia* z 2. 8. 2000, č. 35718/97 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2000/191.html>

Rozsudok ESD *Mannesmannröbren – Werke AG c/a./ Komisia*, zo dňa 20. 2. 2001, T – 112/98 [cit. 13. 3. 2017].. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en & num=T-112/98>

Rozsudok ESD zo dňa 18. 10. 1989, č. 374/ 87, *Orkem c/a. Komisia*. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?sOldUri=true & uri=CELEX:61987CJ0374>, cit. 13. 3. 2017

Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 27. 01. 2010, sp. zn. 29 Cdo 4822/2008.

Contact – e-mail

peter.polak@paneurouni.com

Projevy vybraných zásad trestního práva hmotného a procesního u drogových deliktů

Jolana Sedláčková, Kateřina Červinková

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika;
Okresní státní zastupitelství Znojmo

Abstract in original language

Příspěvek se týká vybraných zásad trestního práva hmotného a procesního u drogových deliktů. Zneužívání omamných a psychotropních látek a kriminalita s tím spojená je v posledních několika letech v centru pozornosti nejen české ale i mezinárodní společnosti a jejich justičních orgánů. Řeší se nejen na úrovni jednotlivých států, ale i v měřítku celosvětovém, kdy je potřeba pro zdárnou mezinárodní spolupráci navzájem sladit práci jednotlivých orgánů činných v trestním řízení a specifikovat základní zásady vzájemné spolupráce. A právě zejména na projevy zásad trestního řízení v kontextu prověřování a vyšetřování deliktů drogové povahy a specifika, která pro trestní praxi přináší, je tento příspěvek zaměřen.

Keywords in original language

Drogy; omamné a psychotropní látky; drogové delikty; trestní řízení a vyšetřování; jednota a totožnost skutku.

Abstract

This contribution concerns selected principles of criminal and procedural law of drug offenses. The abuse of narcotics and psychotropic substances and the criminality associated with it is in the last few years the focus of not only Czech Republic, but also international society and their judicial authorities. It is addressed not only at the level of the state, but also at a global scale, where it is necessary for the successful international cooperation to harmonize the work of the individual bodies involved in criminal proceedings and to specify the basic principles of mutual cooperation. It is precisely the manifestations of the principles of criminal proceedings in the context

of the investigation of drug-related offenses and the specifics of the criminal practice.

Keywords

Drug Narcotic; Drugs and Psychotropic Substances; Drug Crimes; Criminal Procedure and Investigation; Unity and Identity of Deed.

1 Úvod¹

Zneužívání omamných a psychotropních látek (dále také jen „OPL“) a kriminalita s tím spojená zůstává nejméně v posledních dvou desetiletích výrazně v centru pozornosti mezinárodní a české společnosti a zejména předmětem činnosti orgánů činných v trestním řízení². Zneužívání návykových látek s sebou přináší výrazné problémy, které se nedotýkají pouze jejich uživatelů, ale i jejich okolí. Zneužívání OPL dosáhlo v globálním měřítku nevídaných rozměrů a proniklo do všech oblastí lidského života. Ve světě již neexistuje stát, který by nebyl tímto problémem ve větší či menší míře zasažen. V tomto kontextu tak mají nástroje trestního práva související se zamezováním výroby a jiného nakládání s OPL nepostradatelnou úlohu.

Jedním z charakteristických rysů drogové kriminality, na které ve velké míře poukazuje odborná veřejnost je, na rozdíl od jiných typů trestných činů, její velká latence. Drogová trestná činnost je zcela zřetelně čím dál častěji páchána organizovaně, a to zejména v oblasti obchodu a výroby OPL. Mezinárodní prvky se ale objevují také ve spojení s cizími státními příslušníky, kteří se na pachatelství podílejí jak na území České republiky (dále jen „ČR“), tak v zahraničí, odkud se OPL dostávají do ČR, nebo jsou přes ni pouze převáženy. Čím dál častěji se setkáváme v praxi s tím, že v určitých regionech ČR, které jsou pro to zejména z pohledu klimatických podmínek výhodné, na jižní Moravě jsou jimi např. znojensko, břeclavsko či hodonínsko, je v hojné míře pěstována marihuana, která je následně převážena

¹ Článek vychází ze SEDLÁČKOVÁ, J. *Trestněprávní aspekty drogové trestné činnosti a její specifiky*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2017, Kapitola 5 Vybrané procesní aspekty drogové činnosti s důrazem na oblast dokazování. Dostupné z: <https://is.muni.cz/>

² Ke srovnání viz MAREŠOVÁ, A. *Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestněprávní legislativy*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 7.

do sousedního Rakouska, kde se její nákupní cena pohybuje o hodně výše než v ČR. Pěstitelům se vyplatí vypěstovat marihuanu i se všemi finančními náklady v ČR a následně ji převést k prodeji např. právě do Rakouska a jak ukazují praktické zkušenosti, hojně toho využívají.

Odhalování a vyšetřování uvedené trestné činnosti vykazuje i vzhledem ke svému charakteru určitá specifika, která musí odrážet přeshraniční a mezinárodní rozměr. A to se týká především činnosti policejního orgánu, a to v oblasti provádění úkonů v přípravném řízení, zejména však ve fázi před samotným zahájením trestního stíhání³. Jejich chybné nebo nedostatečné provedení by totiž mohlo mít za následek zmaření celého trestního řízení, kdy je získání procesně upotřebitelných důkazů, tedy v souladu s právním řádem ČR, nezbytné, a toto nelze ničím jiným nahradit. V případě špatně provedené právní pomoci, kdy při aktech úkonu zahraničním OČTŘ nejsou dodrženy zákonné postupy zákonů ČR, se často stane, že toto nelze zopakovat či nahradit něčím jiným a dochází tak k znemožnění postihu pachatele této trestné činnosti.

Právě na projevy zásad trestního práva hmotného a procesního (zejména zásad trestního řízení) v kontextu prověřování a vyšetřování deliktů drogové povahy a specifickým, které pro orgány činné v trestním řízení a jejich praxi přináší, se budou autorky ve svém příspěvku věnovat.

2 Počátky trestního řízení u drogové kriminality

Sdělení obvinění, resp. zahájení trestního stíhání vůči konkrétnímu obviněnému a doručení usnesení o zahájení (příp. sdělení podezření ve zkráceném přípravném řízení⁴), patří mezi podstatné okamžiky trestního řízení. Oddělují po formální stránce dvě fáze přípravného řízení a do procesu již

³ K pojmu, vymezení a účelu přípravného řízení viz podrobně např. FRYŠTÁK, M. *Dokazování v přípravném řízení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2014, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia, sv. č. 486, s. 23–40.

⁴ Na tomto místě nutno poznamenat, že zkrácené přípravné řízení se u typické drogové kriminality (§ 283 a násl. trestního zákoníku) ve většině případů nevyskytuje (ve většině případů jsou nařizovány odposlechy a záznamy telekomunikačního provozu, prováděny domovní prohlídky, jedná se o trestnou činnost často v přísnějších trestních sazbách, často také následně spadající do krajské příslušnosti). Institut zkráceného přípravného řízení však lze využít v jiné trestné činnosti, např. ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 274 trestního zákoníku.

vstupuje obviněný (podezřelý), který tak zpravidla dostává první možnost seznámit se s obsahem protiprávního jednání, které je mu policejním orgánem kladeno za vinu. „*Vydání usnesení o zahájení trestního stíhání ve smyslu § 160 odst. 1 TrŘ by měla předcházet pečlivá práce orgánů činných v trestním řízení v souladu s trestním řádem a dalšími právními předpisy platnými a účinnými v době provádění jednotlivých úkonů trestního řízení ve fázi před zahájením trestního stíhání.*“⁵

Nasvědčují-li po provedeném prověřování (anebo přímo, např. při provedení domovní prohlídky, kdy je zajištěná další osoba) zjištěné a odůvodněné skutečnosti tomu, že byl spáchán trestný čin, a je-li dostatečně odůvodněn závěr, že jej spáchala určitá osoba, rozhodne policejní orgán neprodleně o zahájení trestního stíhání této osoby jako obviněného, pokud není důvod k postupu podle § 159a odst. 2, odst. 3 trestního řádu nebo § 159 b odst. 1 trestního řádu⁶. Výrok usnesení o zahájení trestního stíhání musí obsahovat popis skutku, ze kterého je tato osoba obviněna, aby nemohl být zaměněn s jiným, zákonně označením trestného činu, který je v tomto skutku spatřován, obviněný musí být v usnesení o zahájení trestního stíhání označen stejnými údaji, jaké musí být uvedeny o osobě obžalovaného v rozsudku. V odůvodnění usnesení je třeba přesně označit skutečnosti, které odůvodňují závěr o důvodnosti trestního stíhání.⁷ Striktně je nutné vždy trvat na dodržení zásady zákonnosti zahájení trestního stíhání, zejména ve vztahu k preciznímu popisu vyjádření toho, co je obviněnému kladeno za vinu. Ve vztahu ke drogové kriminalitě se podle dostupné judikatury jedná o co nejpresnější uvedení údajů o množství OPL (nepostačí vágní vyjádření typu v množství desítek gramů) a jejím druhu. Zejména pokud měl obviněný prodávat více druhů OPL, např. heroin a pervitin, musí každý druh takové látky obsahovat množství a nelze obecně uvést, že obviněný měl prodávat heroin a pervitin v množství několika desítek gramů bez preciznějšího vymezení při užití

⁵ PROUZA, D. K počátkům přípravného řízení u drogových trestných činů. *Trestněprávní revue*, 2006, roč. 6., č. 4, s. 109.

⁶ Srov. přiměřeně usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 22. 4. 2002, sp. zn. 5 To 70/2002 (uverejněný pod č. 37/2003 Sb. rozh. tr.).

⁷ Zahájením trestního stíhání je tak realizována zásada řádného zákonného procesu uvedená v čl. 8 odst. 2 Listiny spočívající v tom, že nikdo nemůže být stíhán jinak než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví zákon, srov. nález Ústavního soudu ze dne 9. 3. 2000, sp. zn. III. ÚS 471/1999 (uverejněný pod č. 36 ve sv. 17 Sb. a u. ÚS).

skutkové podstaty trestného činu podle § 283 trestního zákoníku.⁸ Je rovněž nutné, aby byly vymezeny osoby, jimž byla látka obsahující OPL nabízena, zprostředkována, prodána, opatřena nebo pro které byla přechovávána, včetně uvedení nejen avizovaného druhu a množství, ale i dne a místa předání. Je-li kladeno za vinu více obviněným distribuování OPL přesně vyjmenovaným odběratelům, musí pak usnesení o zahájení trestního stíhání obsahovat jasné vymezení, který obviněný měl konkrétnímu odběrateli například drogu prodat. Přesným vymezením skutku se také eliminuje porušení zásady jednoty a totožnosti skutku při podání obžaloby ve smyslu § 176 odst. 2 trestního řádu. „*V rámci dílčího sbrnutí lze vyslovit premisu, že u drogových trestných činů, především u trestného činu nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a jedů podle § 187 TrZ (z dané skutkové podstaty koncepčně vychází současné znění § 283 trestního zákoníku), musí výrok usnesení o zahájení trestního stíhání obsahovat dobu a místo neoprávněné manipulace s omamnou nebo psychotropní látkou, formu manipulace (opatření, prodej, darování a podobně), druh, a pokud možno i kvalitu látky, její množství a nezaměnitelné vymezení osob, kterým měla být tato látka poskytnuta.*“⁹

Drogové trestné činy jsou v mnohých případech páčány opakovaně i po sdělení obvinění, je proto vhodné připomenout jak ustanovení § 12 odst. 11 trestního řádu (pokračuje-li obviněný v jednání, pro které je stíhán, i po sdělení obvinění, posuzuje se takové jednání od tohoto úkonu jako nový skutek) a v podrobnostech k totožnosti skutku a pokračování dále odkázat na následující podkapitulu tohoto článku. Usnesení o zahájení trestního stíhání je účinné již od jeho vydání (účinky nastupují až doručením usnesení konkrétní osobě, která se od tohoto okamžiku označuje jako obviněný). Případně podané stížnosti nepřiznává odkladný účinek a je tedy předběžně vykonatelné. Od tohoto okamžiku jsou všechny úkony již činěny v rámci další fáze přípravného řízení, ve vyšetřování. Nastupují již v plné míře práva obviněného a jeho obhájce se účastnit jednotlivých úkonů přípravného řízení. Charakter popisu skutku musí odpovídat charakteru trestné činnosti, přesněji řečeno skutkové podstatě trestného činu, pod který je takové jednání podřazeno.

⁸ PROUZA, D., 2006, op. cit., s. 110.

⁹ PROUZA, D., 2006, op. cit., s. 111.

Drogové trestné činy patří z pohledu závažnosti (společenské škodlivosti) mezi nejnebezpečnější zejména pro koncové uživatele OPL. Zahajování trestního stíhání bývá často složitější z důvodu mnohosti pachatelů (skupinové věci), mnohosti útoků, zjišťování informací prostřednictvím domovní prohlídky (a následné odborné zkoumání zajištěných věcí a od toho se odvíjející zpřesnění právní kvalifikace trestného jednání), sledování, příp. zadržení, otevření a záměny zásilky (§ 86–87 b trestního řádu) a nutnosti odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu, příp. zjišťování údajů o telekomunikačním provozu podle § 88 a § 88a trestního řádu. Tato trestná činnost je dobře utajována a organizována a nelze ji rozkrýt při užití méně invazivních metod zasahujících do základních lidských práv osob, protože nejsou dostačující. Trestní oznámení často podávají sousedé, kteří si všimnou podezřelé činnosti (nebo např. velmi nepříjemného zápachu při výrobě OPL nebo sušení rostliny konopí), dodavatelé energií při zjištění jejich zvýšené spotřeby a trestná činnost bývá posléze dalšími prostředky rozkrývána. V rámci organizovaného obchodu pak bývá využíván i předstíraný převod, příp. též agent (policista) jej realizující. Je tedy nezbytností zachovat co největší míru utajení (v převážné většině bývá tento typ trestních věcí veden v tzv. režimu „V“ – vyhrazené) a trestní stíhání se zahajuje, až jsou k dispozici skutečně odůvodňující, dostatečné podklady. Pokud policejní orgány nemají dostatek přesných informací vztahujících se ke komplexu určitého jednání některého z podezřelých, nic jim nebrání v tom, aby zahájily trestní stíhání pro jednání, u něhož je zřejmé, že se ho podezřelý dopustil/dopustili a v průběhu dalšího řízení ve smyslu ustanovení § 160 odst. 1, odst. 5 trestního řádu trestní stíhání rozšířit.

3 Otázka pokračování u drogových deliktů a nezbytnost zachování totožnosti skutku

Nejen pro právní teorii, ale také pro aplikační praxi při stíhání drogové kriminality přineslo v roce 2001 velkou změnu ustanovení § 12 odst. 12 trestního řádu¹⁰ zpřesňující vymezení pojmu „skutek“ pro účely trestního řízení. Skutkem se podle uvedeného ustanovení rozumí též dílčí útok

¹⁰ Provedené tzv. velkou novelou trestního řádu a trestního zákona, tedy zákonem č. 265/2001 Sb., kterým se mění trestní řád, trestní zákon a některé další zákony.

pokračujícího trestného činu, není-li výslovně stanoveno jinak. „*To se promítá především do popisu skutku v případech dealingu drog jako pokračujícího trestného činu, kdy oproti předchozí praxi je nutno v zájmu zachování totožnosti skutku a její přezkoumatelnosti specifikovat jednotlivé případy předání (prodeje) látky, a o každém z nich také rozhodnout.*“⁴¹

Skutek je zcela stěžejním předmětem celého trestního řízení, od jeho samotného počátku v rámci prověřování u policejního orgánu, až po případné rozhodování vyšších soudů při trestním stíhání osoby pro určitý trestný čin se jinými slovy vždy vede ohledně konkrétního skutku/skutků. Přesto, že je skutek a jeho popis podstatným aspektem trestního řízení, neexistuje jeho jasná zákonná definice, a praxe si tak vypomáhá zejména teorií a judikaturou, čímž samozřejmě může trpět i zachování právní jistoty v trestním řízení.

Každý soud může rozhodovat výlučně o skutku uvedeném v žalobním návrhu. Nemusí se nezbytně jednat o úplnou shodu žalobního návrhu s rozsudkem. Některé skutečnosti uvedené v žalobním návrhu státního zástupce mohou odpadnout, některé mohou být doplněny, musí však zůstat zachována podstata skutku.¹² Totožnost skutku je dána tehdy, když se konkrétní skutkové okolnosti týkají téhož obviněného a jsou neoddelitelně spjaty v čase a místě.¹³ Totožnost skutku je zachována také v případě, je-li zachována alespoň totožnost jednání při rozdílném následku, nebo naopak je-li zachována alespoň totožnost následku při rozdílném jednání, příp. jednání nebo následek (nebo obojí) jsou alespoň částečně shodné v podstatných okolnostech.¹⁴ Jednáním se rozumí takové jednání, které je rozhodné z pohledu jeho trestněprávního posouzení a současně je kauzální ve vztahu k následku.

¹¹ ZEMAN, P. Vývoj právní úpravy některých prostředků odhalování a stíhání drogové kriminality po roce 1990. *Trestněprávní revue*, 2007, roč. 6, č. 2, s. 36.

¹² JELÍNEK, J. Hlavní líčení. Průběh hlavního líčení. In: JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vyd. Praha: Leges, 2010, s. 539. Jedná se např. o preciznější vymezení data spáchání trestného činu oproti obžalobě, upřesnění způsob provedení činu, změna charakteru újmy na zdraví.

¹³ Srov. přiměřeně usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 3. 2011, sp. zn. 8 Tz 10/2011 a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 4. 2013, sp. zn. 4 Tdo 344/2013 a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 3. 2006, sp. zn. 4 Tz 183/2005 (uveřejněný pod č. 10/2007 Sb. rozh. tr.).

¹⁴ Viz usnesení Ústavního soudu ze dne 17. 7. 2002, sp. zn. II. ÚS 143/02 (uveřejněné pod č. 21 ve sv. 27 Sb. a u. ÚS).

Za jeden skutek se považují takové projevy vůle pachatele navenek, které jsou příčinou následku významného z hlediska trestního práva, nebo jsou způsobilé (u pokusu) následek způsobit, bez ohledu na to, zda způsobily, nebo byly způsobilé způsobit následek jediný či více následků.¹⁵ Jediný skutek může mít znaky jednoho trestného činu, nebo více trestných činů (spáchaných v jednočinném souběhu), ale také nemusí vykazovat znaky trestného činu. Jako skutek je taková událost vymezena v příslušném procesním aktu orgánu činného v trestním řízení, a to v tzv. skutkové větě obsažené např. v usnesení o zahájení trestního stíhání, v obžalobě, v rozsudku, v usnesení o zastavení trestního stíhání apod. Skutkem v trestním řízení je souhrn skutkových okolností popsanych v těchto aktech, nikoliv jejich právní posouzení. Skutkem se tedy rozumí čin a změna právního posouzení se totožnosti skutku netýká.¹⁶

Pokud se v praxi v průběhu vyšetřování nepodaří obviněnému prokázat spáchání jednoho z trestných činů, pro něž je stíhán v jednočinném souběhu¹⁷, pak by mělo být jednání obviněného spočívající ve znacích onoho trestného činu vypuštěno stejně jako příslušná kvalifikace. Zjištění, že jeden ze zvažovaných objektů trestného činu fakticky nebyl jednáním obviněného ohrožen či porušen, se nedotýká jednoty skutku, ale je významné pro úpravu nebo případně změnu jeho kvalifikace včetně korespondující úpravy skutkové větě. Rozlišování jednočinného a vícečinného souběhu má závažné praktické procesní dopady na rozhodování orgánů činných v trestním řízení (policejního orgánu a státního zástupce). Pokud v případě jednočinného souběhu více trestných činů je pravomocně rozhodnuto o jednom z nich,

¹⁵ Srov. SOLNAR, V., J. FENYK a D. CÍSAŘOVÁ. *Systém českého trestního práva. Část II., Základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Novatrix, s. r. o., 2009, s. 428.

¹⁶ V podrobnostech viz PŮRY, F. Hlavní líčení. In: FENYK, J., D. CÍSAŘOVÁ a T. GRIVNA. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 540–545 a metodika odboru trestního řízení Nejvyššího státního zastupitelství určená pro interní účely státního zastupitelství.

¹⁷ Typicky např. znak užití násilí (zbraně) u užívání OPL, třeba nucení poškozeného užívat pervitin, který mu pachatel dodává, distribuovat jej, vyrábět či využití jiné formy vyhrožování, vydírání, kdy některý z obligatorních znaků (příp. znaků kvalifikované skutkové podstaty) nebyl ve vyšetřování prokázán (poškozený podá zcela opačnou výpověď nežli v prověřování). Všechny případné následky by totiž byly způsobeny jedním jednáním, které bylo kauzální jak pro vznik následku v oblasti ochrany společnosti a jednotlivce před drogovou trestnou činností (distribuce OPL), tak současně pro vznik následku v oblasti ochrany každého se svobodně rozhodovat.

je tím současně rozhodnuto o celém skutku, neboť předchází rozhodnutí vytvořilo ve vztahu k nim tzv. překážku rei iudicatae ve smyslu § 11 odst. 1 písm. i) trestního řádu. Související zákaz zakotvený zásadou ne bis in idem se vztahuje pouze na stíhání v trestním řízení, které podléhá pravomoci téhož státu. Osoba tedy může být pro týž skutek stíhána v jiném státě, pokud se však nejedná o stát EU. Mezi státy EU je toto omezení relativizováno čl. 50 Listiny základních práv EU. Ten stanoví extraterritorialitu unijní ne bis in idem při uplatňování práva EU v návaznosti na čl. 54 Úmluvy k provedení Schengenské dohody z roku 1985. V českém právním řádu je promítnut do ustanovení § 11 odst. 2 trestního řádu, které je v případě projednávání věci v zahraniční nutno s ohledem na zásadu ne bis in idem, aplikovat¹⁸.

Úzce souvisejícím a navazujícím tématem je problematika tzv. pokračování v trestném činu podle § 116 trestního zákoníku¹⁹. Jak bylo výše uvedeno, vede se trestní řízení o konkrétním skutku vymezeném v usnesení o zahájení trestního stíhání. Ve smyslu § 12 odst. 11 trestního řádu pokračuje-li obviněný v jednání, pro které je stíhán i po sdělení obvinění, posuzuje se takové jednání od tohoto úkonu jako nový skutek. Zcela konkrétně lze uvést, že v případě opakované distribuce drogy několika odběratelům na týchž místech (příp. i blíže nezjištěných), v tutéž dobu (určitou a ohraničenou), kdy jednotlivá období, v rámci nichž se nepodaří přesně vymezit čas, v němž jednotlivá konkrétní předávka proběhla, se vzájemně překrývají (tedy nelze jednání spočívající v distribuci drogy různým odběratelům rozdělit na jednotlivé dílčí útoky), jde o jedno jednání, jeden skutek, jak z hlediska trestního práva hmotného, tak z hlediska trestního práva procesního. Nelze tak např. o části skutku rozhodnout tak, že se trestní stíhání obviněného zastaví a o zbylé jeho části podat na obviněného obžalobu. V obdobných případech,

¹⁸ V nálezů Ústavního soudu ze dne 14. 4. 2016, sp. zn. II. ÚS 143/16, bylo konstatováno, že české orgány činné v trestním řízení dostatečným způsobem neověřil, zda bylo trestní stíhání stěžovatelky za dílčí skutky vyjmenované v příslušném usnesení o zahájení trestního stíhání z hlediska ustanovení § 11 odst. 2 trestního řádu přípustné, když o části skutků stěžovatelky bylo již rozhodnuto orgány činnými v trestním řízení v Chemnitz. Dílčí skutky totiž tvoří ucelený komplex pokračující trestné činnosti a takto je k nim třeba přistupovat.

¹⁹ Pokračováním v trestném činu se rozumí takové jednání, jehož jednotlivé dílčí útoky vedené jednotným záměrem naplňují, byť i v souhrnu, skutkovou podstatu stejného trestného činu, jsou spojeny stejným nebo podobným způsobem provedení a blízkou souvislostí časovou a souvislostí v předmětu útoku.

kdy se jedná o jeden skutek, také platí, že není nutné zahajovat trestní stíhání podle § 160 odst. 5 trestního řádu pro další skutek. Postačí změnit, případně upřesnit popis skutku v části týkající se osob, jimž měl obviněný poskytovat OPL. Jedná se o změnu okruhu identifikovaných odběratelů daných látek od pachatele včetně doby, kdy tak pachatel činil, množství poskytnutých OPL, avšak bez jakékoliv formy rozšiřování nebo zužování předmětu trestního stíhání usneseními. Totožnost skutku ve smyslu ustanovení § 220 odst. 1 trestního řádu²⁰ posouzeného jako trestný čin nedovolené výroby a držení OPL a jedů podle § 283 odst. 1 trestního zákoníku je zachována i tehdy, jestliže soud oproti obžalobě rozšíří v souladu s výsledky provedeného dokazování počet osob, kterým byla OPL opatřena, pokud tyto další dílčí útoky byly spáchány za podmínek pokračování v trestném činu ve smyslu § 116 trestního zákoníku²¹.

Správné právní posouzení v každém jednotlivém případě je v návaznosti na výše uvedené skutečnosti stěžejní pro celé trestní řízení. V mnoha případech, zejména v rozsáhlé organizované trestné činnosti z důvodu, že často působí např. na území více států, se však nejedná o jednoduché právní úvahy a přináší orgánům činným v trestním řízení řadu úskalí. Pokud však dojde na počátku trestního řízení k chybnému rozhodnutí, může se to nečekaně promítnout až v následujících fázích trestního řízení, např. v okamžiku, kdy již bylo o věci pravomocně rozhodnuto (ať již státním zástupcem či soudem v jakémkoli směru). Dochází pak např. ke zrušení rozhodnutí ze strany Nejvyššího soudu v rámci dovolacího řízení nebo řízení ve stížnosti o porušení zákona nebo nejvyšším státním zástupcem ve smyslu jeho oprávnění podle § 174a odst. 1 trestního řádu. Může se tak stát i po několika letech od samotného zahájení úkonů trestního řízení, s velkými důsledky do životů dotčených osob i do činnosti orgánů činných v trestním řízení.

²⁰ K totožnosti a popisu skutku při rozhodování soudů v hlavním líčení viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 12. 2016, sp. zn. 8 Tdo 1417/2016 (uveřejněné pod č. 19/2017 Sb. rozh. tr.).

²¹ Viz rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 17. 11. 1998, sp. zn. 7 To 686/98 (uveřejněný pod č. 24/2000 Sb. roz. tr.).

4 Shrnutí a závěr

Trestní stíhání deliktů spojených s OPL v sobě nese oproti jiným určitá specifika, do kterých se navíc promítá i jejich častý přeshraniční a tím související mezinárodní prvek. Je tak třeba řešit spolupráci s jinými justičními orgány a cizími (zahraničními) orgány činnými v trestním řízení, kdy se často narazí na problémy jiné právní úpravy či na jiné možnosti tamějších orgánů. Zcela jasno pak v některých situacích nemá ani naše odborná veřejnost či ti, kteří tyto problémy řeší v rámci své profese. Občas se ozvou hlasy, které mají za to, že totožnost skutku v případě rozšíření místa páčání, rozšíření časového období, znásobení počtu odběratelů a tak i znásobení množství dané látky, není až tak zachována. Ad absurdum nám z jednoho obviněného a jednoho odběratele minimálního množství OPL požadujícího zákonem, může vzniknout případ, kdy pachatel prodával pervitin a marihuanu na desítkách míst, stovkám odběratelů po delší časový úsek. Díky tomu se tak velice rychle můžeme dostat na právní kvalifikaci trestného činu, který vyžaduje již nutnou obhajobu, či dokonce může změnit věcnou příslušnost dozorujiho státního zastupitelství (tedy nejčastěji příslušnou okresní příslušnost na krajskou ve smyslu § 16 a § 17 trestního řádu). Nabízí se pak i otázka, jestli tím, že dozorový státní zástupce (resp. příslušný policejní orgán) pouze překvalifikuje jednání pachatele a tzv. nedosdělí ve smyslu § 160 odst. 5 trestního řádu, neubírá tím pachateli jeho zákonná práva (především právo na obhajobu a podání řádného opravného prostředku, jež by proti usnesení o zahájení trestního stíhání či dosdělení měl podle § 160 odst. 7 trestního řádu). Žádost osoby, proti níž je vedeno trestní řízení (osoba podezřelá či obviněná) o přezkoumání postupu policejního orgánu podle § 157a odst. 1 trestního řádu není totiž úplně tím stejným institutem, jako možná stížnost do usnesení o zahájení trestního stíhání dle § 160 odst. 5 trestního řádu. S tím samozřejmě souvisí i tematika týkající se možného zastavení trestního stíhání či pravomocného odsouzení a následných problému s věcí rei iudicatae (viz ustanovení § 11 odst. 1 písm. h) až k), m), n), případně odst. 2 trestního řádu zachycující nepřípustnost trestního stíhání) v případě, že se objeví další odběratelé a další množství OPL, které obviněný v té stejné době distribuoval. Pokud bychom danou problematiku přirovnali např. k trestnému činu krádeže podle § 205 trestního zákoníku,

tak v případě, kdy se i po pravomocném rozsudku, který klade pachateli za vinu, že v jeden konkrétní den ukradl v samoobsluze čokoládové tyčinky a další zboží v hodnotě 5.000 Kč, ukáže, že v ten stejný kradl i jinde, není zde zákonných překážek pro jeho další trestní stíhání a odsouzení. Proč u drogových deliktů ano...?

Literature

- DRAŠTÍK, A. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. II. díl.* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, 1696 s. ISBN 978-80-7478-790-4.
- DRAŠTÍK, A. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer, 2017, 1383 s. ISBN 978-80-7552-600-7.
- FENYK, J., D. CÍSAŘOVÁ a T. GRIVNA. *Trestní právo procesní.* 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 927 s. ISBN 978-80-7478-750-8.
- FRYŠTÁK, M. *Dokazování v přípravném řízení.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2014, Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia, sv. č. 486. ISBN 978-80-210-7416-3.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní.* 1. vyd. Praha: Leges, 2010, 784 s. ISBN 978-80-87212-30-1.
- MAREŠOVÁ, A. *Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestně-právní legislativy.* 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, 126 s. ISBN 80-7338-018-8.
- PROUZA, D. K počátkům přípravného řízení u drogových trestných činů. *Trestněprávní revue*, 2006, roč., č. 4, s. 109–114.
- SEDLÁČKOVÁ, J. *Trestněprávní aspekty drogové trestné činnosti a její specifiky.* Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2017, Kapitola 5 Vybrané procesní aspekty drogové trestné činnosti s důrazem na oblast dokazování. Dostupné z: <https://is.muni.cz/>
- SOLNAŘ, V., J. FENYK a D. CÍSAŘOVÁ. *Systém českého trestního práva. Část II., Základy trestní odpovědnosti.* 1. vyd. Praha: Nakladatelství Novatrix, s. r. o., 2009, 283 s. ISBN 978-80-254-4033-9.
- ZEMAN, P. Vývoj právní úpravy některých prostředků odhalování a stíhání drogové kriminality po roce 1990. *Trestněprávní revue*, 2007, roč. 6, č. 2, s. 36–44.

Metodika odboru trestního řízení Nejvyššího státního zastupitelství určená pro interní účely státního zastupitelství.

Nález Ústavního soudu ze dne 14. 4. 2016, sp. zn. II. ÚS 143/16.

Nález Ústavního soudu ze dne 9. 3. 2000, sp. zn. III. ÚS 471/1999 (uverejněný pod č. 36 ve sv. 17 Sb. a u. ÚS).

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 3. 2006, sp. zn. 4 Tz 183/2005 (uverejněný pod č. 10/2007 Sb. rozh. tr.).

Rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 17. 11. 1998, sp. zn. 7 To 686/98 (uverejněný pod č. 24/2000 Sb. rozh. tr.).

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 12. 2016, sp. zn. 8 Tdo 1417/2016 (uverejněné pod č. 19/2017 Sb. rozh. tr.).

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 4. 2013, sp. zn. 4 Tdo 344/2013.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 3. 2011, sp. zn. 8 Tz 10/2011.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 17. 7. 2002, sp. zn. II. ÚS 143/02 (uverejněné pod č. 21 ve sv. 27 Sb. a u. ÚS).

Usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 22. 4. 2002, sp. zn. 5 To 70/2002 (uverejněný pod č. 37/2003 Sb. rozh. tr.).

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Contact – e-mail

prepechalovakaterina@seznam.cz

263356@mail.muni.cz

Projevy funkcí a zásad zahlazení odsouzení¹

Zdeněk Jiří Skupín

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika

Abstract in original language

Zahlazení odsouzení jakožto dobrodiní zákonodárcovo spočívá v odstranění neblahých důsledků odsouzení pachatele. Projevují se do něj obecné funkce, jež lze nalézt v trestním právu hmotném, které pro své účely určitým způsobem modifikuje. Obdobné lze říci o zásadách, jež se uplatní jak při hmotné úpravě zahlazení, tak při vlastním procesu rozhodování o zahlazení. Mimo modifikovaných zásad trestního práva hmotného a procesního se do úpravy zahlazení dostávají i zásady typické zejména pro civilní odvětví práva. Příspěvek se zaměřuje na projevy a podobu těchto zásad a funkcí v zahlazení odsouzení.

Keywords in original language

Zahlazení odsouzení; zásady; funkce.

Abstract

The spent conviction is a legitimate benefit given by the legislator to the offender, which consists of eliminating the unfortunate consequences of the offender's conviction. It displays general functions that can be found in the substantive criminal law, which therefore modifies for its purpose. The same can be said about the principles that are applied both to the substantive and to the procedural criminal law. In addition to the modified principles of substantive and procedural criminal law, adjustment of the spent convictions particular principles typical for civil law sector. The paper focuses on the manifestations and the form of these principles and functions in the spending of convictions.

Keywords

Spent Conviction; Principles; Functions.

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/1338/2016 Adjustace specifických procesních otázek lidskoprávním požadavkům (Adjustace III).

1 Úvod

Právní mocí odsuzujícího rozsudku vzniká pachateli povinnost strpět negativní následky tohoto rozhodnutí, nejčastěji formou trestu. Tyto skutečnosti plynou z trestněprávních vztahů, kdy trestně hmotněprávní vztah vzniká spácháním trestného činu a jeho obsahem jsou práva státu na potrestání pachatele a povinnost při tom postupovat podle a v mezích zákona. Tomu odpovídá příslušná povinnost pachatele strpět a podrobit se trestu (opatření) a právo, aby bylo rozhodováno podle a v rámci zákona.²

Společně k odsuzujícímu rozsudku se pojí i následky ztráty bezúhonnosti a stigmatizace osoby pachatele, což má nepříznivé důsledky na jeho občanský život. Toto reziduum odsouzení má taktéž důsledky trestněprávní, neboť se na pachatele, při posuzování jeho další trestné činnosti spáchané po tomto odsuzujícím rozsudku, hledí jako na recidivistu (ať již se v tomto případě uvažuje o recidivě omezené, či neomezené).

Jelikož trestněprávní vztah je vztah státu a pachatele trestného činu, lze zahlazení považovat za „dobrodiní“ státu a zákonodárce ve vztahu k trestní minulosti pachatele. Stát tím vyjadřuje svou dobrou vůli, že v případě, kdy pachatel žil řádným životem od výkonu trestu, který mu byl uložen v souvislosti s odsouzením za trestný čin, k tomuto nebude nadále přihlíženo. Pachateli je umožněno se znovu zařadit do společnosti bez jakýchkoli důsledků. Zejména je odstraněno jeho stigma osoby s kriminální minulostí.

Lze říci, že se v hmotněprávní úpravě zahlazení snoubí řada funkcí, které jsou mimo jiné vlastní pro odvětví trestního práva hmotného, avšak v určitých případech je možno spatřovat mírné odchylky. Funkcí se v tomto případě rozumí účel příslušného institutu trestního práva, který vytváří jeho vnitřní obsah tak, aby docházelo k cíleným důsledkům vně, tedy aby působil cíleným záměrem na vztahy ve společnosti. Obdobné platí i pro oblast základních zásad trestního práva, jak hmotného, tak procesního, přičemž lze pozorovat i jisté pronikání zásad typických pro civilní řízení.

² SOLNAR, Vladimír a Jaroslav FENYK. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009, s. 29.

2 Funkce zahlazení

Mezi základní funkce lze řadit zejména funkci preventivní, v níž lze spatřovat více významů. Takto lze rozdělit, obdobně jako v případě základů trestního práva hmotného, preventivní funkci na prevenci generální a individuální.³ Avšak pro účely zahlazení je nutno tyto vnímat v mírně posunutém významu. O generální prevenci lze hovořit jako o prevenci trestné činnosti společnosti, a to vůči pachateli trestného řinu. Strach je velmi nebezpečný činitel a v případě, že si je společnost vědoma přítomnosti osoby, která spáchala trestný čin, bezpochyby lze i bez empirických výzkumů vyjádřit názor, že tato skutečnost vytváří ve společnosti tlaky a může vést případnou majoritní společnost k činům namířeným proti osobě s kriminální minulostí. Tyto činy poté mohou nabývat od relativně málo škodlivého propírání odsouzeného v hovorech, přes šikanu (ať verbální, ať tělesnou) po činy vykazující znaky trestných činů [např. ublížení na zdraví podle § 146 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní zákoník“), pomluvy podle § 184 trestního zákoníku, nebo znásilnění podle § 185 trestního zákoníku v případech, kdy se jedná o odsouzeného násilníka, z důvodů pomsty, aj.]. Na druhou stranu, díky zahlazení pachatel již není označen za pachatele příslušného činu, tudíž tato skutečnost nemůže (by neměla tak výraznou měrou) provokovat společnost k činům zaměřených proti němu.

Prevence individuální směřuje na druhou stranu, tedy k trestné činnosti pachatele. V tomto případě lze vycházet z kriminologické teorie mající původ v 60. letech 20. století, konkrétně tzv. etiketizace, neboli labelingu⁴, která, zjednodušeně řečeno, je založena na skutečnosti, kdy je určitá osoba společností označena za zločince (nehledě na to, zda skutečným zločincem je, či nikoliv), na základě čehož tato osoba začne vykazovat charakteristiky přírknutého označení. Přejímá tak vzorce chování, které se od ní předpokládají. Přeneseně lze tuto skutečnost aplikovat na individuální preventivní funkci zahlazení. Není-li již pachatel označen „nálepkou“ kriminální minulosti, není také označen za zločince, což bezpochyby vzhledem k výše nastíněné teorii působí prevenčně před jeho další trestnou činností.

³ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, Právnícké učebnice, s. 17.

⁴ GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 64.

Velmi blízkou souvislost s výše definovanou funkcí individuální prevence má funkce, která by se dala nazvat „parciální restorativní“, „parciální motivační“ nebo případně také „parciální rehabilitační“ funkcí, protože skrze zahlazení dochází ke zdánlivému „očistění“ od kriminální minulosti, zejména ve vztahu k širší veřejnosti. Důležité je vyzvednout zde slovo „parciální“, neboť zahlazením příslušná odsouzení nezanikají úplně, zanikají pouze jejich nepříznivé následky, a to ve vztahu, jak již zmíněno, k většině subjektů; výjimku tvoří například trestní soudy při rozhodování o dalším trestném činu konkrétního pachatele nebo Kancelář prezidenta republiky při rozhodování o milosti atd.⁵ Odsouzený tak nemusí odsouzení nikde uvádět a nemůže k nim, až na výjimky⁶, být dále přihlíženo. Motivace tkví ve směřování pachatele pozitivním směrem ve vztahu k dodržování právních norem (minimálně v délce doby nutné k zahlazení) s následnou vidinou odměny pachatele formou rehabilitace ze strany státu k jeho trestní minulosti a obnovy jeho původní „zdánlivé“ soudní bezúhonnosti. Tato funkce zjevně působí proti represivní funkci, která je obecnou funkcí trestního práva hmotného, avšak pouze zdánlivě. Ve skutečnosti jsou tyto funkce v souladu, neboť při bližším pohledu na represivní funkci, jež obsahuje jak individuální zabraňující represí, tak individuální preventivní represí, které společně působí jako omezení pachatele.⁷ Pro samotné rozhodnutí o zahlazení zákon stanovuje podmínky, které pachatel musí dodržet (stanovuje omezení, příp. povinnosti tomuto pachateli), a jak bylo uvedeno výše, samotným zahlazením konkrétní odsouzení zcela nemizí, a tím pádem je pachatel taktéž omezen ve vztahu k zákonem vyjmenovaným orgánům státu.

Regulativní funkce se v zahlazení projevuje přesným vymezením podmínek, za nichž může k samotnému zahlazení dojít, a to ať na základě zákona, ať rozhodnutím soudu, ať rozhodnutím prezidenta republiky prostřednictvím milosti nebo amnestijním rozhodnutím zejména formou rehabilitace. Stejně tak se zde v přeneseném smyslu projevují zásady *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege*, a to tím způsobem, že bez výslovné úpravy nelze dotčené odsouzení zahladit. Do této skutečnosti lze zařadit i relativně široce

⁵ Viz § 10 zákona č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů.

⁶ Srov. Rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislavě ze dne 17. 4. 1974 sp. zn. 5 Tz 33/74.

⁷ Srov. KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, Právnícké učebnice, s. 18.

pojaté oprávnění prezidenta republiky podle čl. 62 písm. g) Ústavy. Od této situace je nutno odlišit případy odsouzení za trestné činy, případně udělené tresty, které již neexistují, avšak i v těchto případech je zahlcení taktéž možné.

3 Nad modifikovanými trestními a civilními zásadami v problematice zahlcení odsouzení

Z hlediska zásad trestního práva hmotného se bezesporu tyto aplikují na zahlcení bez dalšího, zejména je nutno vyzvednout obecné zásady, a to zásadu zákonnosti, humanismu, demokratismu, přiměřenosti a vyrovnanosti zájmů individuálních a zájmu celku. Zásady speciální se do zahlcení budou poté promítat větší, či menší měrou. Zároveň je ale možno formulovat i speciální zásadu vztahující se pouze k zahlcení. Touto je zásada jednoty zahlcení, která je výrazem nemožnosti zahlcit odsouzení částečně, ale pouze jako celek, nehledě na to, kolik trestů bylo vedle sebe uloženo. Tato skutečnost plyne z ustanovení § 105 odst. 5 trestního zákoníku. Opak by vedl jednak k případu neúměrného zatížení soudu, který by musel poměrně posuzovat vztah zahlcovaného trestu k rozhodnutí o vině, a jednak by tyto situace ani většinou vyřešit nebylo možné, např. v situaci, kdy by bylo částečně zahlcováno odsouzení za provinění krádeže spáchané podle § 205 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku, kdy by technicky nešlo rozdělit rozhodnutí o vině na dílčí úseky. Další případnou absurditou by bylo uvedení poznámky, že odsouzení je zahlceno a z jaké části. Tato skutečnost navazuje na druhou situaci částečného zahlcení, v níž by samotný výrok o vině zůstal nedotčen a zahlcil by se „pouze“ příslušný trest, obdobně však s uvedením příslušné poznámky „zahlceno částečně“. Takto nastíněné situace by byly nevhodným řešením a spíše by působily kontraproduktivně, stejně tak by nevedly k žádnému zvýhodnění odsouzeného, neboť i tak by bylo nezbytně nutné uvést, jak v opisu, tak ve výpisu rejstříku trestů, že příslušné odsouzení je „zahlceno z části.“ Proto z logických i praktických důvodů je nutno přihlížet k výše formulované zásadě jednoty zahlcení, přičemž k této skutečnosti musí přihlížet i zákonodárce při rekonstrukcích a novelizacích ustanovení o zahlcení. Za této situace tak lze příslušné ustanovení povýšit na zásadu.

Od výše konstituované zásady jednoty zahlázení je nutno odlišovat vlastní nezávislost odsouzení navzájem, tj. situace pachatelů, kteří se vyznačují mnohostí odsouzení, přičemž pro některá z nich podmínky zahlázení odsouzení již splněny byly a pro některá z nich nikoliv, v tomto případě je nutno posuzovat tato jednotlivá odsouzení nezávisle na sobě. Jinak řečeno, podmínky zahlázení se posuzují pro každé odsouzené zvlášť, avšak samotné odsouzení nelze vnitřně dělit, tak aby jeho jedna část byla zahlázena a další nikoliv. Tuto skutečnost za zásadu považovat nelze, neboť záleží vyložení na zákonodárci, jakým způsobem nastaví jednotlivé podmínky zahlázení, tzn. zákonodárce se rozhodne, že v budoucnu upraví zahlázení tak, že se jakékoliv z odsouzení pachatele může zahladit jen v případě, že jsou splněny podmínky zahlázení pro všechna pachatelova odsouzení. Za takto stanovených podmínek by došlo k vázanosti, oproti současné nezávislosti, jednotlivých odsouzení na sebe navzájem, vzhledem k tomu, že v této situaci má zákonodárce tzv. „volnou ruku“, přičemž není jediný důvod proč by tak učinit nemohl, nelze říci, že by nezávislost odsouzení navzájem nezbytně muselo vytvořit zásadu.

Mezi další „abnormální“ zásady projevující se ve hmotné úpravě zahlazování náleží průnik civilistické zásady *vigilantibus iura scripta sunt* (neboli „bdělým náležejí práva“). Příslušnou zásadu je možno čerpat z ustanovení § 105 odst. 1 trestního zákoníku, které teoreticky připouští dvojí výklad. Prvním je ten, v němž odsouzený vede řádný život po výkonu, prominutí nebo promlčení trestu stanovenou dobu, poté je odsouzen pro trestný čin, načež podá žádost o zahlázení prvního odsouzení. Soud první odsouzení zahladí s tím, že odsouzený naplnil podmínky stanovené zákonem, protože v době určené pro zahlázení vedl řádný život. Avšak tento první výklad je nutno odmítnout, neboť opomíjí jisté skutečnosti, které přijímá druhý výklad. Konkrétně ty, že ustanovení upravuje nejkratší dobu vedení řádného života, tudíž doba může být i delší. Dále pak, řízení o zahlázení z rozhodnutí soudu je řízením návrhovým, přestože zásada *vigilantibus iura scripta sunt* je typickou zásadou práva občanského, dle autora je možné ji v přiměřené míře aplikovat i na tento případ, proto si odsouzený musí hlídat vlastních práv. V případě, že návrh podá po novém pravomocném odsouzení, soud nemůže vyslovit zahlázení předchozího odsouzení. Soud totiž musí

hodnotit stav v době vlastního rozhodování, nikoliv zpětně k době naplnění podmínek, což zákonně znění vyjadřuje zmíněným slovem „nejméně“.

Kvůli této přísnosti tak může dojít ke dvěma diametrálně rozdílným situacím. V obou je pachatel odsouzen pravomocným rozsudkem a následně na to naplní podmínky k soudnímu zahlázení. V prvním případě odsouzený podá návrh na zahlázení (soud odsouzení zahladí), v druhém nikoliv (soud odsouzení nezahladí). Toto se projeví po následném dalším (druhém) odsouzení, případně již v průběhu rozhodování o tomto dalším odsouzení tak, že v prvním případě bude při rozhodování odsouzený považován za bezúhonného a následně po odsouzení bude vykazovat ve výpisu z rejstříku trestu jediné odsouzení. V druhém případě bude odsouzený při rozhodování soudu považován za recidivistu a po odsouzení bude vykazovat ve výpisu z rejstříku trestů dvě odsouzení. Tato bude možno zahladit teprve až uplyne doba nejdelší pro to které odsouzení, neboť nevedením řádného života se doba nezbytná k zahlázení přerušuje. Moment, od něž takto přerušovaná doba běží od znova, se určí podle doby spáchání trestného činu, pro nějž je druhým rozhodnutím odsuzován (nehledě na to, zda se jedná o výše zmíněný příklad, nebo o případ kdy druhé odsouzení zasáhne do dosud neuplynulé doby pro zahlázení).

I přestože mohou návrhy na zahlázení odsouzení podávat i jiné subjekty nežli pouze samotný odsouzený, např. návrh ze strany státního zástupce viz níže, z praxe⁸ jasně plyne, že ve většině případů podává návrh sám odsouzený. V případě, že návrh podává jiný subjekt, je vždy však patrné, že tento je v kontaktu s odsouzeným, případně jedná na základě jeho iniciativy. Proto lze pro účely trestního zákoníku zmíněnou civilistickou zásadu modifikovat a nazvat, že „bdělým náleží rozhodnutí o neodsouzení“ nebo „bdělým náleží čistý trestní rejstřík“, případně též „bdělý není považován za recidivistu“. To znamená, že pouze ti, kteří si hlídají a starají se o svá práva, mohou být považováni za soudně bezúhonné, oproti tomu lze například uvést současnou praxi soudů, které zahlazují odsouzení ze 70. a 80. let 20. století [např. trestné činy rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle § 132 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 148/1969 Sb. (dále jen „trestní zákon“), nebo neoprávněné užívání věci z majetku v socialistickém vlastnictví podle § 133 trestního zákona].

⁸ Autor zde čerpá z vlastní zkušenosti stáže u Okresního soudu v Blansku.

Obdobnou situaci, jako v případě zásad trestního práva hmotného, lze pozorovat u zásad trestního řízení, které se taktéž užijí při rozhodování o zahlázení bez dalšího. Avšak jistý posun je možné sledovat v případě, kdy se mezi typické zásady trestního řízení „vkrádá“ zásada typická pro civilní řízení sporné. Touto je zásada dispoziční, která ve svém čistém civilistickém pojetí je zásadou civilního sporného řízení a spočívá v dispozici s řízením, jež leží v rukou účastníka řízení, který uplatňuje nebo chrání svůj zájem, tj. podání návrhu a jeho zpětvzetí, úprava předmětu řízení (omezení, rozšíření).⁹ Samozřejmě, že v takto „čisté“ podobě se v trestním řízení nevyskytuje a nemůže vyskytovat. V trestním řízení tak nabývá podoby (modifikace) iniciativy zahájení řízení, která leží v rukou subjektu řízení, zde konkrétně odsouzeného, případně i dalších osob¹⁰. Tuto zásadu nelze aplikovat bez dalšího, objevuje se pouze v případech zahlazování soudem ex decreto, neboli na základě rozhodování dle § 105 trestního zákoníku.

Tato modifikovaná dispoziční zásada spočívá v iniciaci trestního řízení. Jediný státní subjekt, který takto může podat návrh je státní zástupce, přestože je možno se nad touto otázkou pozastavit, neboť ustanovení § 363 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní řád“) totiž mezi osoby oprávněné k podání jak žádosti, tak návrhu, státní zástupce nevypočítává, zmiňuje pouze osoby, které by mohly podat ve prospěch odsouzeného odvolání. Otázkou totiž je, zda zákonodárce touto formulací opravdu myslel všechny osoby uvedené v ustanovení § 247 odst. 2 trestního řádu¹¹, nebo zda myslel pouze osoby se samostatným odvolacím právem¹², mezi které státní zástupce nenáleží.

⁹ Srov. WINTEROVÁ, Alena a Alena MACKOVÁ. Civilní právo procesní. Část první, Řízení nalézací: soudy, notářství, advokacie, exekutorské úřady, sporné řízení soudní, nesporná (zvláštní) řízení, rozhodčí řízení, mediace. 8. vyd. Praha: Leges, 2015. Student, s. 73.

¹⁰ § 363 trestního řádu: „O zahlázení odsouzení rozhoduje soud na žádost odsouzeného nebo na návrh zájmového sdružení uvedeného v § 3 odst. 1, a nejde-li o případ upravený v § 69 odst. 3 tr. zák. (SIC! Ustanovení se odkazuje na neúčinný trestní zákon, avšak odkaz je činěn na ustanovení o předčasném zahlázení, což je možné užít i dnes), též na žádost osob, které by mohly ve prospěch odsouzeného podat odvolání.“

¹¹ Odsouzený, státní zástupce, příbuzní obžalovaného v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner a druh, příp. opatrovník nebo obhájce.

¹² Srov. FENYK, Jaroslav, Dagmar ČISAŘOVÁ a Tomáš GRIVNA. Trestní právo procesní. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 605.

Důvodová zpráva¹³ k trestnímu řádu o této skutečnosti mlčí. Kdyby byl zákonodárcův úmysl zařadit mezi oprávněné osoby i státní zástupce učinil by tak pravděpodobně výslovně, stejně jak učinil v případě odsouzeného. Pod pojem osoby, které mohou podat ve prospěch odsouzeného odvolání, by tak státního zástupce nebylo možno zařadit. Avšak ke všem zásadám a funkcím trestního řízení je nutno ustanovení vykládat tak, že i státní zástupce může podat návrh na zahlázení odsouzení (tj. jako osobu oprávněnou k podání odvolání podle § 247 odst. 2 trestního řádu), i když je nutno zmínit, že otázka je spíše akademického charakteru, neboť je vysoce nepravděpodobné, že by státní zástupce v praxi takto učinil, a to jak s ohledem na současnou tendenci státních zástupců („obžalovací úchylka“), tak absenci důvodu, nebo vytíženost jinou agendou.

Avšak bude-li se příslušné oprávnění státního zástupce, z jmenovaných ustanovení, k podání návrhu na zahlázení vykládat tak, že tento oprávněním k jeho podání nedisponuje, nebo bude-li se praxe ubírat směrem, kdy státní zástupci přijmou určitý „úzus“ (nehledě na zákonnost, nebo spravedlnost takového počínání), nepochybně tímto dojde k posílení zkoumané dispoziční zásady, neboť státní zástupce, jakožto jediný státní subjekt třímající v rukou možnost zahájení řízení o zahlázení, bez ohledu na aktivitu nebo přání samotného odsouzeného, v tomto případě odpadne.

Projev dispoziční zásady, kromě již zmíněné iniciace řízení, lze sledovat i v samotné dispoziční s již zahájeným řízením, v podobě zpětvzetí návrhu. Tuto skutečnost je nutno přiblížit na příkladu, v němž soud obdrží od odsouzeného žádost k zahlázení jeho odsouzení. Soud žádost přezkoumá (v případě nutnosti vyzve odsouzeného k jejímu doplnění) a zjistí, že nejsou splněny podmínky pro kladné rozhodnutí o zahlázení. V této situaci může buď soudce vydat zamítavé rozhodnutí, které musí řádně odůvodnit, nebo soud může (z důvodu zrychlení řízení, taktéž z praktického pohledu soudce ulehčení práce, tím pádem možnosti soustředit se na obtížnější případy) prostřednictvím přípisu (nebo předvoláním a osobním sdělením) odsouzenému sdělit, že dosud nejsou splněny podmínky zahlázení a dotázat se jej,

¹³ Důvodová zpráva k zákonu č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), Národní shromáždění Československé socialistické republiky, 1960 - 1964, Sněmovní tisk č. 66. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0066_01.htm

zda na svém podání stále trvá, jinak řečeno, zda jej bere zpět. V případě, že odsouzený sdělí, že na svém podání již dále netrvá, uplatní se zde dispoziční zásada v podobě dispozice s procesem, a tudíž zastavení řízení. V opačném případě, kdy se k připsu odsouzený nevyjádří, resp. na své žádosti dále trvá (což je mimo jiné, taktéž projevem dispoziční zásady), soud musí o zahlázení rozhodnout, a to zamítavým rozhodnutím (mimo případy, kdy soud rozhodne, že se odsouzení zahladí předčasně).

Specifickým případem ve vztahu k zásadám je případ předčasného zahlázení, o němž je možné taktéž rozhodnout pouze na návrh, přičemž výčet subjektů, kteří tento mohou podat, je, oproti „řádné“ žádosti o zahlázení, zúžen. Mezi subjekty náleží odsouzený a ten, kdo je oprávněn nabídnout záruku za dovršení nápravy odsouzeného, což je dle § 6 odst. 2 trestního řádu zájmové sdružení občanů, odpadá zde tak možnost podání návrhu státním zástupcem. Zásada dispoziční v podobě iniciace vyložené leží v rukou subjektů mimostátních, její posílení také tkví ve skutečnosti, že samotné rozhodnutí o předčasném zahlázení je fakultativní, soud nemá povinnost odsouzení zahladit (srov. „*soud zahladí*“ v ust. § 105 odst. 1 trestního zákoníku a „*může soud...zahladit*“ v ust. § 105 odst. 3 trestního zákoníku).

Předčasné zahlázení je typické tím, že podmínka stanovených dob k zahlázení uvedených v ust. § 105 odst. 1 písm. a) – e) trestního zákoníku neplatí bezvýhradně, soud totiž může odsouzení zahladit i před jejich uplynutím. Rozsah, o němž může být doba zkrácena, není zákonem upraven, avšak z § 105 odst. 3 jasně plyne, že stále doba musí být částečně zachována, tj. soud nesmí rozhodnout tak, že odsouzení zahladí okamžitě po výkonu, prominutí, nebo promlčení (vyjma zahlázení ex lege). Toto je možné dovzovat ze slov zákona: „*Jestliže odsouzený prokázal po výkonu nebo prominutí trestu anebo promlčení jeho výkonu svým velmi dobrým chováním*“¹⁴. Velmi dobré chování je tak možné prokázat teprve až po výkonu, prominutí nebo promlčení trestu, nadto soud musí zkoumat naplnění pojmu dobrého chování, což zejména z důvodů možného případného účelového chování odsouzeného musí tento prokázat po určité dobu, jejíž minimum zákon nestanovuje, proto tato skutečnost leží v rukou soudu.

¹⁴ § 105 odst. 3 trestního zákoníku.

Pro účely předčasného zahlázení pojem velmi dobrého chování nelze ztotožňovat s řádným životem, svou kvalitou totiž musí výrazně převyšovat pojmání řádného života. „*Na splnenie podmienok pre zabladenie odsúdenia pred uplynutím zákonom stanoveného času v zmysle § 69 ods. 3 Tr. zák. však nepostačuje zistenie, že odsúdený po výkone alebo odpustení trestu alebo po premlčení jeho výkonu viedol poriadny život pracujúceho človeka, t. j. že sa v jeho správaní a vzťahu k práci nevyskytli nedostatky, ako sa to predpokladá pri zabladení odsúdenia podľa § 69 ods. 1 Tr. zák. Pre zabladenie odsúdenia podľa § 69 ods. 3 Tr. zák. sa musí preukázať, že v správaní odsúdeného a v jeho vzťahu k práci sú také kladné prvky, ktoré vynikajú nad priemer a ktoré umožňujú označiť jeho správanie za vzorné a jeho pomer k práci za statočný.*“¹⁵ Nebude tak pouze postačovat dodržování právních norem, neodsouzení za trestný čin nebo přestupek. Za naplnění velmi dobrého života, lze pokládat např. „obecně prospěšné práce“¹⁶ formou pomoci obci, společnosti, účasti na charitativní činnosti, pomoci obětem trestných činů atd. Z výše zmíněného je důležitá skutečnost, že odsouzený sám musí dokázat své velmi dobré chování, čímž se do rozhodování o předčasném zahlázení dostává druhá zásada typická pro civilní sporné řízení, a to zásada projednací.

Zásada projednací ve své čisté civilistické podobě znamená, že soud projedná a přezkoumá skutkový stav pouze na základě skutečností, které mu byly stranami předloženy, tedy účastník má povinnost uvést rozhodné skutečnosti a označit důkazy k jejich prokázání.¹⁷ V řízení o předběžném zahlázení se takto čistá civilistická zásada bez pochyb nepoužije, projevuje se zejména posílením důkazní povinnosti osoby, která podává návrh na předběžné zahlázení. Dle názoru autora soud může k žádosti, jako k žádosti o předčasné zahlázení, přihlížet pouze tehdy, když sám odsouzený v podání uvede skutečnosti, které by vedly soud k závěru, že odsouzený naplnil podmínku velmi dobrého chování. V ostatních případech, protože se nejedná o nárokové rozhodnutí, soud nemusí zkoumat tyto skutečnosti sám, a proto rozhodne jako o „běžné“ žádosti o zahlázení. Tento názor je možné podpořit i zákonným zněním ust. § 365 odst. 2 trestního řádu,

¹⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu v Bratislavě ze dne 24. 6. 1975 sp. zn. 5 Tz 53/75.

¹⁶ V tomto případě zde obecně prospěšné práce nevstupují jako trest a nelze je ani tak pojímat.

¹⁷ Srov. WINTEROVÁ, Alena a Alena MACKOVÁ. *Civilní právo procesní. Část první, Řízení nalézací: soudy, notářství, advokacie, exekutorské úřady, sporné řízení soudní, nesporná (zvláštní) řízení, rozhodčí řízení, mediace*. 8. vyd. Praha: Leges, 2015, Student, s. 75.

neboť toto hovoří o zamítnutí žádosti z důvodu neuplynutí zákonem stanovené doby, to znamená, že soud může zamítnout žádost i pouze z důvodu, že ještě neuplynula doba pro zahlazení odsouzení bez dalšího.

Závěrem kapitoly je nutno vznést otázku, zda je současné nastavení zahlazení z pohledu pronikání civilních zásad do trestního práva jak hmotného, tak procesního vhodné. Zejména ve vztahu k modifikované zásady *vigilantibus iura scripta sunt*, podle níž si pachatel musí hlídat vlastních trestních záznamů, např. jak z důvodů hledání nového zaměstnání, tak např. z důvodů zpětnosti při jeho další trestné činnosti. Obdobné lze říci o zásadě dispoziční, která s předešle zmíněnou zásadou působí společně, ač jedna v právu hmotném a druhá v právu procesním. Zda tedy v oblasti zahlazení tyto zásady nepůsobí spíše kontraproduktivně, tj. v případě, když by došlo k jejich odstranění nebo oslabení jejich působení na zahlazení by došlo k posílení základních funkcí a zásad vlastní pro trestní právo, zejména posílení funkce preventivně – výchovné, ochranné a společně s tím posílení restorativní justice. Avšak takové omezení by vyžadovalo významný legislativní zásah. Za to problematika průniku zásady projednací v oblasti předčasného zahlazení může být ošemetná, neboť na jednu stranu velmi ulehčuje soudům a tím zrychluje řízení, přičemž z praktického hlediska soud není policejním orgánem (ve smyslu policejního státu), aby věděl o všech aktivitách osob ve státě a na druhou stranu dochází k odklonu od typických zásad v podobě zásady oficiality a zásady vyšetřovací, avšak je mírně umocněna zásada obhajovací.

4 Závěr

Príspevek se zabýval problematikou zahlazení odsouzení z pohledu jeho funkcí a základních zásad uplatňovaných jak v hmotněprávní, tak v procesněprávní úpravě. Přičemž základní funkcí zahlazení je poskytnout pachateli trestného činu druhou šanci tím, že může dokázat, že se polepšil. Umožnit mu znovu nabytí jeho bezúhonnosti, ztracené cti a znovu nabytí své plné postavení ve společnosti (např. povolání k němuž je potřeba bezúhonnosti). Obecně lze říci, že se dále do zahlazení promítají obecné funkce trestního práva hmotného, mezi které náleží, funkce preventivní, ochranná, regulativní a represivní, přičemž se projevují více či méně modifikovaně. Speciální funkcí projevující se v zahlazení je možné nazvat jako funkci parciální restorativní.

Zásady poté jako principy či vůdčí právní ideje daného odvětví musí (měly by) směřovat k řádnému naplnění funkcí. Přičemž samozřejmě odvětvové zásady, ať hmotného práva, ať práva procesního se do zahlazení projevují taktéž bez dalšího, přičemž lze ale identifikovat určité anomálie. Mezi tyto zvláštnosti lze řadit zásadu typickou pouze pro zahlazení a tou je zásada jednoty zahlazení, která je v současné době doplňována a doprovázena (již nikoli zásadou, srov. výše) nezávislostí jednotlivých odsouzení na sobě navzájem. Mezi zásady, které pronikají z jiných právních odvětví patří typická zásada civilního práva *vigilantibus iura scripta sunt*, kterou na zahlazení lze přenést v podobě „bdělým náleží rozhodnutí o neodsouzení“ nebo „bdělým náleží čistý trestní rejstřík“, případně též „bdělý není považován za recidivistu“. Kdy tato hmotněprávní zásada je následována zásadami civilního procesu, a to zásadou dispozitivnosti, která se projevuje v zahájení řízení o zahlazení a případným zpětvzetím žádosti o předčasné zahlazení a zásadou projednací projevující se v povinnosti tvrdit a navrhopvat důkazy při rozhodování o předčasném zahlazení.

S pronikáním takto nastíněných civilistických zásad se pojí otázka samotné vhodnosti současného právního nastavení a praxe, přinejmenším tedy problémy vznikající v případech opačného působení takto proniknuvších zásad a zásad pro příslušné odvětví vlastních. Současná situace tak nabízí několikero řešení, přičemž prvním z nich je posílení těchto „cizích“ zásad a rozšíření jejich působení u zahlazení, avšak tuto je bezpodmínečně nutno odmítnout, neboť působí proti zásadám a funkcím vlastním trestnímu právu. Druhá možnost, je možnost nulová, tedy ponechat situaci tak jak je v současnosti. Třetí možností je posílení zásad vlastních a omezení těch cizích, což by ale vyžadovalo výrazné legislativní zásahy.

Obecně lze říci, že současné nastavení zahlazení odsouzení není jedno z neoptimálnějších, avšak lze přihlédnout k okřídlené větě, že „když něco funguje, tak do toho nezasahovat“. Přičemž je pravdou, že současné nastavení již funguje od 50. let 20. století. Avšak účelem příspěvku nebylo navrhnout optimální řešení, ale přednést příslušnou problematiku tak, aby vedlo čtenáře k zamyšlení nad v současnosti ne přímo optimálním nastavením institutu zahlazení z pohledu jeho funkcí a zásad a případně vedly taktéž k námětům a úvahám *de lege ferenda*.

Literature

SOLNAŘ, Vladimír a Jaroslav FENYK. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, 2009. 283 s. ISBN 978-80-254-4033-9.

GRIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 536 s. ISBN 978-80-7478-614-3.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, Právnické učebnice, xl, 921 s. ISBN 978-80-7179-082-2.

WINTEROVÁ, Alena a Alena MACKOVÁ. *Civilní právo procesní. Část první, Řízení nalézací: soudy, notářství, advokacie, exekutorské úřady, sporné řízení soudní, nesporná (zvláštní) řízení, rozhodčí řízení, mediace*. 8. vyd. Praha: Leges, 2015, Student, 621 s. ISBN 978-80-7502-076-5.

FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ a Tomáš GRIVNA. *Trestní právo procesní*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 927 s. ISBN 978-80-7478-750-8.

Důvodová zpráva k zákonu č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), Národní shromáždění Československé socialistické republiky, 1960–1964, Sněmovní tisk č. 66. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0066_01.htm

Rozhodnutí Nejvyššího soudu v Bratislave ze dne 17. 4. 1974 sp. zn. 5 Tz 33/74.

Rozsudek Nejvyššího soudu v Bratislave ze dne 24. 6. 1975 sp. zn. 5 Tz 53/75.

Zákon č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Contact – e-mail

Zdenek_Jiri.Skupin@law.muni.cz

Trestná zodpovednosť právnických osôb v kontexte trestných činov proti životu a zdraviu¹

Eva Szabová

Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika

Abstract in original language

Predkladaný príspevok sa zaoberá zásadou, ktorá je pre právne prostredie Slovenskej ale rovnako tiež Českej republiky zásadou pomerne novou, a to zásadou trestnej zodpovednosti právnických osôb. Na podklade predmetnej zásady prišlo v Slovenskej republike od 1. 7. 2016 k otvoreniu možnosti vyvodzovať právú trestnú zodpovednosť aj voči osobám právnickým, a to za splnenia podmienok špecifikovaných v zákone č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Otázkou vyvodzovania trestnej zodpovednosti vo vzťahu k daným osobám sa bude predkladaný príspevok zaoberať, čiastočne neštandardne, v kontexte trestných činov I. hlavy osobitnej časti zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon (ďalej iba, TZ⁴), osobitne v kontexte trestného činu usmrtienia podľa § 149 TZ, teda trestného činu, ktorý slovenský zákonodarca, rovnako ako aj zákonodarca český, s trestnou zodpovednosťou právnických osôb nespája.

Keywords in original language

Trestná zodpovednosť právnických osôb; Veľká Británia; korporátne usmrtenie; identifikačná teória; agregáčna teória; vrcholový manažment; kontrolujúca myseľ spoločnosti.

Abstract

The submitted contribution deals with the principle, which is relatively new for the legal environment of the Slovak as well as of the Czech Republic, namely the principle of criminal liability of legal persons. On the basis

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0106.

of this principle the possibility to bring criminal liability to legal persons was created in the Slovak Republic from 1 July 2016. The concrete conditions of criminal liability of legal persons are specified in Act no. 91/2016 Coll. on criminal liability of legal persons. The submitted contribution will deal the issue of criminal liability in relation to the crimes contained in the first chapter of the special part of Act no. 300/2005 Coll. Criminal Code, especially in the context of the crime of manslaughter that is formulated in the provision § 149 of the Criminal Code. This is a crime, which Slovak legislature, as well as the Czech legislator, does not spoil with the criminal liability of legal persons.

Keywords

Keywords Criminal Liability of Legal Persons; Great Britain; Corporate Manslaughter; Identification Theory; Aggregation Theory; Senior Management; Controlling Mind of Corporation.

1 Úvod

Podmienky pre vyvodenie trestnej zodpovednosti voči právnickým osobám nachádzame obsiahnuté v Zákone č. 91/2016 o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Pri detailnejšom nazretí na predmetný právny predpis prichádzame k záveru, že trestný čin usmrtenia podľa § 149 TZ v taxatívnom výpočte trestných činov, za ktoré môže byť v zmysle predmetného zákona vyvodená trestná zodpovednosť vo vzťahu k právnickým osobám, absentuje. V zmysle aktuálne platnej právnej úpravy Slovenskej republiky neprichádza vyvodenie trestnej zodpovednosti za spáchanie trestného činu usmrtenia podľa § 149 TZ vo vzťahu k právnickej osobe, do úvahy. Domnievam sa však, že otázka možnosti trestného postihu za spáchanie daného trestného činu osôb právnických je otázkou, ktorej by mala byť venovaná oveľa vyššia pozornosť, ako je tomu v súčasnosti. Dôvod tohto konštatovania je možné ilustrovat' na reálnych prípadoch, ku ktorým prišlo v Slovenskej republike a ktoré predstavujú jednoznačnú odpoveď na otázku, prečo je tak dôležité hovoriť o potrebe vyvodzovania trestnej zodpovednosti voči právnickým osobám aj pre trestné činy proti životu, konkrétne pre trestný čin usmrtenia.

Ide o případy, ktoré v nedávnej dobe pomerne zásadne zarezonovali Slovenskou republikou. Prvým prípadom, na ktorý možno v naznačenom kontexte poukázať, je prípad výstavby tunela Višňové. Pri stavbe predmetného diela prišlo k smrteľnému úrazu 33 – ročného muža, ktorého priváľil oceľový priehradkový nosník, pričom v súvislosti s danou výstavbou ide už o štvrtú udalosť podobného charakteru, ku ktorej prišlo v priebehu roka 2017. V tejto spojitosti možno doplniť, že za posledných päť rokov prišlo v stavebníctve k 68 smrteľným úrazom obdobného charakteru a k 144 prípadom ťažkej ujmy na zdraví. Najväčším a súčasne najtragickejším prípadom naznačeného charakteru je prípad, ktorý sa odohral v roku 2012 v Kurimanoch, kde prišlo k zrúteniu časti diaľničného mosta a v dôsledku toho k usmrteniu štyroch robotníkov a k zraneniu ďalších štrnástich. V tejto súvislosti je vhodné doplniť, že spoločnosť, ktorá zabezpečovala danú výstavbu, sa podieľala aj na výstavbe mostov v Českej republike (Studénka), kde pri páde mosta prišlo k úmrtiu ôsmich ľudí a k zraneniu ďalších päťdesiatich. Ďalším prípadom, na ktorý možno poukázať v súvislosti s otázkou vyvodzovania trestnej zodpovednosti voči právnickým osobám za trestné činy proti životu, je prípad z októbra roku 2017, kedy prišlo k zrážke kamióna s mikrobusedom prevážajúcim sedem opatrovateliek z Rakúska naspäť na Slovensko, ktorej následkom bola smrť ôsmich osôb vrátane vodiča dodávky.

Domnievam sa, že práve tieto udalosti vypovedajú o tom, že je viac ako žiaduce vyvodzovať trestnú zodpovednosť voči spoločnostiam, ktoré majú podiel na spôsobených následkoch. Vyvodenie trestnej zodpovednosti len voči osobám fyzickým totiž v takýchto prípadoch nevedie k prevencii v takom rozsahu, aký nastáva pri vyvodzovaní trestnej zodpovednosti voči osobe právnickej. Ako však už bolo spomenuté, ani legislatíva Slovenskej republiky ani legislatíva republiky Českej trestné stíhanie za trestný čin usmrtenia voči právnickej osobe nepripúšťa.

2 Právnické osoby a trestný čin korporátneho usmrtenia

Na podklade vyššie uvedených skutočností súvisiacich s nemožnosťou vyvodenia trestnej zodpovednosti za spôsobenie následku v podobe smrti voči osobe právnickej v podmienkach Slovenskej republiky je vhodné poukázať

na právnu úpravu krajiny, ktorá sa s naznačeným problémom popasovala pomerne zásadným a ojedinelým spôsobom. Touto krajinou je Veľká Británia, ktorá sa rozhodla riešiť predmetnú situáciu prostredníctvom prijatia samostatného zákona, a to zákona z roku 2007 o korporátnom usmrtení a korporátnej vražde² (ďalej iba, zákon z roku 2007³). Predmetným právnym predpisom prišlo ku koncipovaniu novej skutkovej podstaty trestného činu – trestného činu korporátneho usmrtenia, resp. korporátnej vraždy³. Uvedený zákon z roku 2007, na základe ktorého vo Veľkej Británii možno, po kumulatívnom splnení všetkých v ňom obsiahnutých kritérií, treste stíhať právnickú osobu za trestný čin korporátneho usmrtenia, predstavuje odpoveď britskej vlády na požiadavku verejnosti zabezpečiť adekvátne potrestanie spoločností, ktoré svojimi aktivitami spôsobili smrť či už vlastných zamestnancov alebo ďalších osôb, členov verejnosti. Predmetný zákon bol totiž reakciou na niekoľko po sebe nasledujúcich tragických udalostí, ktorých spoločným menovateľom bol značný počet úmrtí a neschopnosť štátu úspešne viesť trestné stíhanie voči veľkým spoločnostiam. V tejto spojitosti je možné spomenúť, že rozhodujúcim podnetom pre prijatie daného právneho aktu bola tragédia v podobe havárie trajektu Herald of Free Enterprise (1987), po prevrhnutí ktorého prišlo k usmrteniu 193 pasažierov vrátane posádky. V súvislosti s rozhodnutím britského zákonodarcu prijať z týchto dôvodov samostatný zákon o korporátnom usmrtení je potrebné iba dodať, že Veľká Británia k takémuto kroku pristúpila aj napriek tomu, že patrí ku krajinám typickým ukladaním obrovských multi miliónových pokút obchodným spoločnostiam, a to na základe legislatívy platnej v oblasti ochrany zdravia a bezpečnosti. No práve Veľká Británia je jednoznačným dôkazom toho, že vyhodnotenie protiprávneho konania ako priestupku a následné uloženie finančných sankcií, aj keď obrovských rozmerov, nikdy nevedie k takému výsledku, aký možno dosiahnuť prostredníctvom zhodnotenia protiprávneho konania právnickej osoby ako trestného činu. Priestupkové konanie

² Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007.

³ Pojem korporátne usmrtenie a korportna vražda sú pojmami úplne identickými z hľadiska stránky obsahovej. Rozdiel medzi nimi sa dotýka iba oblastí, v rámci ktorých sa tieto pojmy používajú. Pojem korporátna vražda („corporate homicide“) sa totiž používa výlučne na území Škótska, kým pojem korporátne usmrtenie („corporate manslaughter“) je používaný v ostatných častiach britského kráľovstva, teda na území Anglicka a Walsu a Severného Írska. (s. 1 subs. 5 of Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007).

totiž nikdy nespôsobí takú stigmú a nevyvolá taký preventívny účinok, aký je spojený s kvalifikovaním protiprávneho konania ako činu trestného.

Ešte pred tým, ako poukážem na konkrétne podmienky vyvedenia trestnej zodpovednosti za korporátne usmrtenie, ktoré sú obsiahnuté v britskom zákone z roku 2007, je potrebné zdôrazniť, že Veľká Británia nebola pri vyvodzovaní trestnej zodpovednosti voči právnickým osobám za trestné činy usmrtenia až tak bezmocná, ako sme toho svedkami v Slovenskej a Českej republike. Povedané inými slovami, možnosť vyvedenia takejto zodpovednosti na britských ostrovoch už čiastočne existovala aj pred rokom 2007. Zákon z roku 2007 tak nebol na anglickom kontinente prvým krokom na ceste k iniciovaniu trestného konania proti právnickým osobám pre trestné činy usmrtenia. V tejto súvislosti však nemožno hovoriť o samostatnom zákone, ktorý by uvedenú možnosť upravoval. Išlo totiž iba o prax anglických súdov, na základe ktorej bolo od roku 1989 možné obviniť spoločnosť za tzv. trestný čin usmrtenia z hrubej nedbanlivosti (common law manslaughter). Tento stav však nebol tak pozitívny, ako sa to javí na prvý pohľad. Dôvod daného konštatovania je pomerne jednoduchý. Pokiaľ totiž aj prišlo k vzneseniu obvinenia voči právnickej osobe za predmetný trestný čin, dosiahnutie odsúdenia bolo osobitne náročné a takmer nereálne⁴. Faktorov, ktoré tento stav vyvolávali, bolo hneď niekoľko:

- kľúčovým faktorom v tomto ohľade bol klasický náhľad práva na trestný čin usmrtenia, podľa ktorého sa takéto trestného činu môže dopustiť výlučne osoba fyzická. Na vyvedenie korporátnej viny bolo preto potrebné preukázať, že daný trestný čin spáchala fyzická osoba, no zavinenie možno identifikovať aj v rámci spoločnosti a to z toho dôvodu, že k spáchaniu predmetného trestného činu prišlo v rámci jej podnikania. Súčasne bolo potrebné dokázať, že zodpovedný jednotlivec, fyzická osoba, bol osobou predstavujúcou, ovládajúcou, kontrolujúcou myseľ⁴ spoločnosti (directing mind). Takouto osobou sa pritom, zjednodušene povedané, myslí jednotlivec, ktorý inštrukcie viac vydáva ako prijíma. Ide teda o osoby s vyššími manažérskymi funkciami. Na základe uvedených

⁴ SARGEANT, Ch. Two steps forward, one step back – the cautionary tale of the corporate manslaughter and corporate homicide act 2007. In: *UK Law Student Review*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 2.

skutočností možno konštatovať, že vo Veľkej Británii sa uplatňovala teória identifikačná. Na podklade predmetnej teórie totiž dochádza k založeniu trestnej zodpovednosti právnickej osoby na základe protiprávneho konania manažérov a zamestnancov spoločnosti, ktorí v jej rámci disponujú určitou vyššou mierou zodpovednosti.⁵ Tento model je totiž vybudovaný na myšlienke, podľa ktorej iba najvyššie postavení členovia personálu právnickej osoby konajú ako právnická osoba sama. Povedané inými slovami, tieto fyzické osoby nekonajú v mene právnickej osoby (v jej záujme), ako je tomu v prípade teórie sprostredkovanej zodpovednosti⁶, ale ich konanie je považované priamo, automaticky za konanie dotknutej spoločnosti.⁷ Objektívne a subjektívne prvky konania osôb v manažérskych funkciách sú teda prvkami konania právnickej osoby bez toho, že by bolo potrebné túto skutočnosť akýmkoľvek spôsobom preukazovať.⁸ Manažéri a zástupcovia spoločnosti sú totiž vnímaní ako „kontrolujúca myseľ spoločnosti, ako jej „nervový systém“⁹, ktorý kontroluje jej konanie.¹⁰ Preto konanie a myšlienky týchto konkrétnych fyzických osôb sú priamo

⁵ RYCKMAN, Ch, W. De BOND T a G. VERMEULEN. *Liability of legal persons for offences in the EU*. Apeldoorn: Maklu, 2012, s. 59.

⁶ Model sprostredkovanej zodpovednosti je modelom prevzatým z oblasti práva občianskeho. Tento model vychádza z myšlienky, podľa ktorej akékoľvek protiprávne konanie ktoréhokoľvek zamestnanca právnickej osoby vedie k založeniu trestnej zodpovednosti právnickej osoby za predpokladu, že predmetný skutok bol spáchaný v prospech právnickej osoby a (alebo) v rámci jej pôsobnosti (jej aktivít). Povedané inými slovami konanie zamestnanca je zamestnávateľovi (právnickej osobe) prisúdené v akomsi dvojstupňovom procese. V prvom rade je potrebné zistiť, či v konaní zamestnanca prišlo k naplneniu zákonom predpísaných prvkov trestného činu. V prípade pozitívneho zistenia prichádza de facto k „skopírovaniu“ predmetných prvkov a k ich následnému pripísaniu zamestnávateľovi (právnickej osobe) a to na podklade zamestnaneckého vzťahu (pracovného pomeru), ktorý medzi nimi existuje. Inak povedané konanie jednotlivcov, ktorí konajú v mene (za) spoločnosti je automaticky pripísané dotknutej spoločnosti. (POP, A. I. *Criminal Liability of Corporations – Comparative Jurisprudence*. Michigan State University College of Law, Spring, 2006, s. 33; RYCKMAN, Ch, W. De BOND T a G. VERMEULEN. *Liability of legal persons for offences in the EU*. Apeldoorn: Maklu, 2012, s. 58).

⁷ WELLS, C. *Criminal Responsibility of Legal Persons in Common Law Jurisdictions*. Paper prepared for OECD Anti-Corruption Unit, Working Group on Bribery in International Business transactions, Paris, 4th October 2000, bod 7.4.

⁸ POP, A. I. *Criminal Liability of Corporations – Comparative Jurisprudence*. Michigan State University College of Law, Spring, 2006, s. 31.

⁹ Takýmto spôsobom prirovnal právnickú osobu k ľudskému telu britský súd vo veci *Tesco Supermarkets Ltd. v. Natrass*.

¹⁰ POP, A. I. *Criminal Liability of Corporations – Comparative Jurisprudence*. Michigan State University College of Law, Spring, 2006, s. 31.

identifikované ako konanie a myšlienky samotnej právnickej osoby. Model identifikačnej teórie je teda postavený na vysokom stupni asimilácie medzi spoločnosťou a fyzickými osobami a na personifikácii právnickej osoby.¹¹ Pre úplnosť je však potrebné doplniť, že niektoré právne úpravy pre založenie trestnej zodpovednosti právnickej osoby nevyžadujú, aby fyzická osoba (manažér, riaditeľ), ktorá spáchala trestný čin, bola osobou pôsobiacou vo vnútri právnickej osoby – rozhodujúcim faktorom je len tá skutočnosť, že táto osoba de facto vykonávala rozhodujúci vplyv na riadenie dotknutej právnickej osoby.¹² Ide teda o požiadavku akéhosi faktického vedenia právnickej osoby. V tejto súvislosti možno poukázať na prípad, ktorý sa odohral vo Francúzsku. Išlo o prípad bývalého generálneho riaditeľa obchodnej spoločnosti, ktorý fakticky naďalej riadil a ovládal celú spoločnosť a trestný čin spáchal v mene a na účet právnickej osoby. Právnická osoba tak bola odsúdená za trestný čin spáchaný bývalým generálnym riaditeľom.¹³

- druhou zásadnou skutočnosťou, spôsobujúcou vo Veľkej Británii nemožnosť dosiahnutia odsúdenia právnickej osoby za trestný čin nedbanlivostného usmrtenia, bola potreba preukázať porušenie povinnosti starostlivosti. Táto skutočnosť vyznieva tak zásadne z toho dôvodu, že spoločnosť mohla spáchať trestný čin usmrtenia iba takým spôsobom, že ho spáchala osoba predstavujúca kontrolujúcu myseľ spoločnosti, pričom tej istej osobe bolo potrebné pričítať aj porušenie povinnosti starostlivosti, teda povinnosti existujúcej na úseku bezpečnosti a ochrany zdravia. Táto osoba, teda osoba páchatelia trestného činu, bola ale iba veľmi sporadicky súčasne osobou, ktorej by takáto povinnosť patrila. Bolo tomu tak výlučne v spoločnostiach, v ktorých osoba predstavujúca riadiacu myseľ spoločnosti mala blízky kontakt s každodenným rozhodovacím procesom. Vyvodzovanie trestnej zodpovednosti voči právnickej osobe pre usmrtenie tak prichádzalo logicky do úvahy len v prípade malých spoločností, čo sa odzrkadlilo

¹¹ RYCKMAN, Ch, W. De BONDY a G. VERMEULEN. *Liability of legal persons for offences in the EU*. Apeldoorn: Maklu, 2012, s. 59.

¹² S takouto právnou úpravou sa stretávame napr. v rámci českého zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb a konaní proti nim, konkrétne v jeho ustanovení § 8 ods. 1 písm. c).

¹³ JELINEK, J. a J. HERCEG. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou*. Praha: Nakladatelství Leges, s. r. o., 2012, s. 70–71.

v počte odsúdení právnických osôb za daný trestný čin. Bolo ich šesť, pričom vo všetkých prípadoch išlo o malé spoločnosti, v ktorých je štandardom, že jedna a tá istá osoba predstavuje tak kontrolujúcu myseľ ako aj pracovnú silu na základnej úrovni. Povedané inými slovami, veľké spoločnosti boli, pokiaľ išlo o ich laxný prístup k ochrane zdravia a bezpečnosti vo vzťahu k zamestnancom a verejnosti, na úseku trestného práva absolútne nedotknuteľné. Uvedené možno demonštrovať aj na štatistických údajoch, podľa ktorých pred prijatím zákona z roku 2007 zomrelo vo Veľkej Británii 220 zamestnancov a 360 ďalších osôb v dôsledku nedostatočných opatrení prijatých zo strany príslušných obchodných spoločností.

Práve na podklade uvedených skutočností si britský zákonodarca vytýčil pri koncipovaní zákona z roku 2007 ako hlavný cieľ zabezpečiť, aby vyvodenie trestnej zodpovednosti za trestný čin usmrtenia bolo reálne dosiahnuteľné aj vo vzťahu k veľkým obchodným spoločnostiam.¹⁴

3 Podmienky pre vyvodenie trestnej zodpovednosti za trestný čin korporátneho usmrtenia

Pokiaľ ide o konkrétne podmienky, ktoré musia byť v zmysle zákona z roku 2007 splnené, aby bolo možné voči právnickej osobe vyvodiť trestnú zodpovednosť za korporátne usmrtenie, nachádzame ich vymedzené predovšetkým v ustanoveniach § 1 ods. 1 až 3 uvedeného právneho predpisu. V zmysle predmetných ustanovení je k založeniu trestnej zodpovednosti právnickej osoby potrebné preukázať, že:

- a) korporácia¹⁵ spôsobila smrť poškodenej osoby,
- b) korporácia mala voči poškodenej osobe určitú povinnosť starostlivosti.

V súvislosti s touto podmienkou je potrebné ozrejmiť, že povinnosť starostlivosti nie je chápaná iba v zmysle povinností, ktoré pre organizácie vyplývajú z príslušnej legislatívy existujúcej na úrovni ochrany

¹⁴ SARGEANT, Ch. Two steps forward, one step back – the cautionary tale of the corporate manslaughter and corporate homicide act 2007. In: *UK Law Student Review*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 3.

¹⁵ Predmetný zákon používa namiesto pojmu „právnická osoba“ pojem o niečo širší a to pojem „organizácia (organisation)“. Pod tento pojem subsumuje združenia, obchodné spoločnosti, políciu, odborové organizácie a asociácie zamestnancov, ministerstvá a ďalšie orgány vymedzené v prílohe č. 1 zákona. (s. 1 subs. 2 of Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007).

zdravia a bezpečnosti. Otázku (ne)existencie predmetnej povinnosti totiž posudzuje v každom jednom prípade súd na podklade konkrétnych okolností prípadu.¹⁶ S cieľom zodpovedať danú otázku jednoznačnejšie prišlo na úrovni britskej súdnej praxe k vytvoreniu istého trojstupňového testu. V zmysle predmetného testu sa v prvom rade vyžaduje, aby následok spôsobený činnosťou spoločnosti mal charakter dôsledku, rozumne predvídateľného“. Druhým posudzovaným kritériom je skutočnosť, či existoval medzi obvinenou právnickou osobou a poškodeným vzťah, blízkosť“, ktorým sa rozumie nielen vzťah zmluvného charakteru existujúci medzi zamestnancom a zamestnávateľom, ale tiež vzťah založený na pociť zodpovednosti za vznik potenciálne nebezpečnej situácie. Tretím krokom, ku ktorému súd pristupuje v rámci predmetného testu, je posúdenie toho, či vyvedenie trestnej zodpovednosti voči obvinenému bude napĺňať atribúty spravodlivosti, rozumnosti a opodstatnenosti.¹⁷

- c) smrť poškodenej osoby bola následkom, hrubého porušenia“ povinnosti starostlivosti,
- d) hrubé porušenie“ povinnosti starostlivosti predstavuje konanie, ktoré je ďaleko vzdialené od konania, ktoré by sa dalo za predmetných okolností od korporácie oprávnené očakávať.

Rovnako, ako tomu bolo v prípade podmienky uvedenej na treťom mieste výpočtu, aj posúdenie naplnenia v poradí štvrtej podmienky spadá medzi úlohy súdu. Súd pritom v tejto súvislosti zhodnocuje, či by lepší a vhodnejší chod spoločnosti zabránil, predišiel smrti poškodeného. V tomto kontexte je dôležité zdôrazniť, že k naplneniu popísanej podmienky môže prísť nielen v dôsledku neexistujúceho systému bezpečnosti, ale tiež v dôsledku jeho nedostatočného vykonávania, implementovania. Samotné zavedenie systému ochrany zdravia totiž nie je postačujúce, potrebné je zabezpečiť jeho riadne uplatňovanie, čím sa myslí napr. zabezpečenie dozorujúcich zamestnancov, ktorí dohliadajú na rešpektovanie pravidiel plynúcich z predmetného systému.

¹⁶ Ustanovenie § 2 ods. 5 Zákona o korporátnom usmrtení a korporátnej vražde.

¹⁷ Prípád *Caparo Industries plc. v. Dickman*.

V rámci zhodnocovania podmienky uvedenej na štvrtom mieste výpočtu súd skúma tiež tú skutočnosť, či prišlo k porušeniu povinnosti predvídania. Povedané inými slovami, samotná skutočnosť, že príčinou smrti zamestnanca bolo porušenie inštrukcií pochádzajúcich od dotknutej spoločnosti, ešte nevedie k vylúčeniu jej trestnej zodpovednosti. Pokiaľ bolo totiž možné predvídať, že zamestnanec potenciálne môže ignorovať alebo porušiť akékoľvek inštrukcie spoločnosti, dochádza k vyvodu trestnej zodpovednosti voči právnickej osobe a to aj napriek tomu, že si splnila povinnosť pokiaľ ide o zavedenie bezpečnostného systému.

V kontexte podmienky hrubého porušenia povinnosti starostlivosti je vhodné doplniť, že z praktického hľadiska sa táto podmienka spája s úmyslom maximalizovať zisky spoločností, teda s konaním, ktoré má podobu profitovania na úkor zaistenia bezpečnosti zamestnancov a verejnosti.

- e) poslednou podmienkou, ktorej splnenie je potrebné za účelom vyvodu trestnej zodpovednosti právnickej osoby za trestný čin korporátneho usmrtenia, je potreba preukázať, že spôsob, akým boli aktivity organizácie riadené a organizované tzv. vrcholovým manažmentom, predstavuje podstatný prvok, hrubého porušenia“ povinnosti starostlivosti.¹⁸

V súvislosti s touto zákonnou požiadavkou je potrebné uviesť, že práve táto podmienka má charakter najväčšej spornosti. Na jej podklade sa totiž vyžaduje, aby bolo konanie vrcholového manažmentu vyhodnotené ako jedna z hlavných príčin smrti poškodenej osoby, ako základná (avšak nie jediná) zložka okolností vedúcich k smrti obete. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť, že konanie vrcholového manažmentu nemusí predstavovať jedinú príčinu smrti, ale iba príčinu podstatnú. Na podklade uvedeného tak možno vysloviť konštatovanie, že zákon z roku 2007 je vybudovaný na tzv. agregáčnej teórii, ktorá je postavená na akomsi zhromaždení vedomostí viacerých jednotlivcov a ich pripísaní právnickej osobe, teda na vyvodení

¹⁸ GOBERT, J. The Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007 – Thirteen years in the making but was it worth the wait? In: *The Modern Law Review*, roč. 71, 2008, č. 3, s. 415.

zodpovednosti spoločnosti z kolektívnej viny jej predstaviteľov. Povedané inými slovami, agregáčná teória vychádza z fikcie, podľa ktorej keď zamestnanec A disponuje len vedomosťou, x“ a zamestnanec B len vedomosťou, y“, má sa za to, že právnická osoba ako taká disponuje aj vedomosťou, x“ aj vedomosťou, y“. ¹⁹ Výsledkom agregáčného modelu je teda scenár, v ktorom je právnická osoba trestne zodpovedná aj napriek tomu, že nie je zodpovedný žiadny jej zamestnanec.

V nadväznosti na špecifikáciu predmetnej podmienky je vhodné pozornosť zamerať na pojem vrcholový manažment. Definičné vymedzenie uvedeného pojmu nachádzame zakotvené v ustanovení § 1 ods. 4 písm. c) zákona z roku 2007. Daným pojmom je pritom potrebné rozumieť skupinu osôb, ktoré zohrávajú podstatnú úlohu v prijímaní rozhodnutí o tom, ako je celá aktivita spoločnosti alebo jej podstatná časť riadená alebo organizovaná. Pokiaľ takáto osoba zlyhá na úseku manažovania bezpečnosti a ochrany zdravia, konštatovanie je v tomto prípade jednoznačné a jednoduché. V danom prípade totiž musíme vysloviť záver, že prišlo k porušeniu povinnosti starostlivosti zo strany dotknutej korporácie. Spornosť však vzniká v prípadoch, kedy takáto osoba deleguje úsek ochrany zdravia a bezpečnosti na manažéra nižšej úrovne. Vystáva totiž otázka, či je možné v tomto prípade vysloviť konštatovanie, že predmetný akt delegovania je sám o sebe porušením povinnosti starostlivosti. Faktom je, že preukázanie takéhoto tvrdenia je z hľadiska aplikačnej praxe osobitne náročné. Uvedená skutočnosť tak vedie k scenáru v podobe využívania tejto zákonnej medzery obchodnými spoločnosťami, ktoré veľmi často úsek ochrany zdravia a bezpečnosti delegujú práve na nižšie úrovne riadenia, čím logicky dochádza k nesplneniu podmienky zákona z roku 2007 uvedenej pod písmenom e) vyššie popísaného výpočtu. V tejto súvislosti preto možno hovoriť o zvyhodňovaní a naopak znevýhodňovaní spoločností v závislosti od ich veľkosti. Kým väčšie spoločnosti sú schopné bez zásadnejších problémov delegovať zodpovednosť, úlohy na úseku ochrany zdravia a bezpečnosti na nižšie úrovne riadenia, ktoré už zákonite nenapĺňajú predpoklad vrcholového manažmentu, vo väčšine

¹⁹ WELLS, C. *Criminal Responsibility of Legal Persons in Common Law Jurisdictions*. Paper prepared for OECD Anti-Corruption Unit, Working Group on Bribery in International Business transactions, Paris, 4th October 2000, bod 8.3.1.

menších spoločností je takáto delegácia vylúčená. Okrem toho je vhodné poukázať tiež na tú skutočnosť, že úlohy, ktoré môžu spadať pod zodpovednosť vrcholového manažmentu v menších spoločnostiach, sa môžu v spoločnostiach väčšieho charakteru nachádzať na oveľa nižšom stupni riadenia, čo nás privádza opätovne ku konštatovaniu, že zákon má v tomto ohľade veľmi disproporčný účinok.

Uvedený problém však nie je jedinou spornou skutočnosťou plynúcou z podmienky v podobe existencie prepojenia medzi konaním vrcholového manažmentu a hrubým porušením povinnosti starostlivosti. Z takto formulovanej podmienky totiž logicky vyplýva aj potreba zistiť, kto v spoločnosti plní úlohy vrcholového manažmentu, inak povedané potreba identifikácie konkrétnych jednotlivcov, fyzických osôb. V tejto súvislosti tak možno hovoriť o čiastočnom návrate k teórii identifikačnej, ktorej prekonanie bol práve jeden z hlavných cieľov zákona z roku 2007. V kontexte podmienky v podobe konania vrcholového manažmentu ako kľúčovej príčiny vedúcej k smrti obete je však potrebné poukázať nielen na negatíva, ktoré sa s ňou spájajú, ale aj na pozitívne aspekty z nej plynúce, ktoré nemožno opomenúť. Na tomto mieste možno poukázať na právnu úpravu USA a Nového Zélandu, ktoré využívajú značne extenzívne nastavený model prenesenej zodpovednosti. V zmysle tohto prístupu totiž dochádza k vyvodu trestnej zodpovednosti vo vzťahu k dotknutej spoločnosti aj vtedy, pokiaľ sa zamestnanec danej spoločnosti dopustí usmrtenia z hrubej neobstaranosti a to na základe konania, o ktorom riadenie spoločnosti nemalo žiadnu vedomosť.²⁰ Takýto prístup však vedie k príliš širokej zodpovednosti spoločnosti za konanie, ku ktorému prišlo nezávisle od jej vôle (mimo nej) a preto zákonite aj bez jej viny. Uvedený prístup možno demonštrovať na príklade, kedy manažment výslovne zakáže zamestnancom vykonávať dotknuté konanie, no zamestnanec sa ho aj napriek tomu dopustí alebo na prípade, kedy nie je možné očakávať od spoločnosti predvídateľnosť konania zamestnancov.²¹

V nadväznosti na uvedené možno konštatovať, že je osobitne náročné nájsť ideálne riešenie naznačeného problému. Keď požiadavku príčinnej

²⁰ SARGEANT, Ch. Two steps forward, one step back – the cautionary tale of the corporate manslaughter and corporate homicide act 2007. In: *UK Law Student Review*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 7.

²¹ *Ibid.*, s. 7.

súvislosti medzi konaním manažmentu a spôsobením smrti obeť ponímame ako podmienku trestnej zodpovednosti právnickej osoby, dostávame sa tým logicky k nevyhnutnosti čiastočného uplatnenia identifikačnej teórie. V tejto súvislosti možno uviesť, že pokiaľ ide o Slovenskú republiku takýto krok by bol v rozpore s aktuálnym znením zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorý je vybudovaný práve na zásade, podľa ktorej vyvodenie zodpovednosti voči právnickej osobe nie je podmienené vyvodením zodpovednosti voči konkrétnej fyzickej osobe. Na strane druhej keď takéto prepojenie vylúčime v plnom rozsahu, dostávame sa k príliš široko nastavenej trestnej zodpovednosti právnických osôb, akej sme svedkami v USA.

4 Korporácia a jej definičné vymedzenie

Z hľadiska možnosti vyvodenia trestnej zodpovednosti za trestný čin korporátneho usmrtenia nie je možné opomenúť konkretizáciu subjektu, na ktorý sa zákon z roku 2007 vzťahuje. Potrebné je teda poukázať na to, akým spôsobom je v predmetnom zákone zafinovaný pojem korporácia. V zmysle zákona z roku 2007 trestný čin korporátneho usmrtenia môže byť spáchaný všetkými korporáciami, oddeleniami a ostatnými orgánmi vymedzenými v prílohe č. 1 tohto právneho predpisu, policajnými zložkami (policajným zborom), ako aj obchodnými spoločnosťami, odborovými organizáciami a združeniami zamestnávateľov, ktorí sú súčasne zamestnávateľmi. V súvislosti s vymedzením daného pojmu sa pritom možno v britskom právnom prostredí stretnúť s paradoxnou situáciou, kedy niektorí odborníci hovoria o jeho príliš širokom, iní o jeho príliš úzkom rozsahu. Tí, ktorí poukazujú na príliš extenzívne vymedzenie, zdôvodňujú svoje tvrdenia tou skutočnosťou, že zákon z roku 2007 sa vzťahuje aj na tzv. neziskové organizácie, akými sú napr. charity. V tomto ohľade je potrebné uviesť, že britský zákon si na jednej strane získal sympatie tým, že bojuje proti organizáciám, ktoré profitujú na úkor zabezpečenia bezpečnosti zamestnancov a verejnosti, no na strane druhej vyvolal otázky a diskusie o tom, či je vhodné postaviť na rovnakú priečku ako obchodné spoločnosti aj také organizácie, akými sú charitatívne spolky, či nemocnice, kliniky alebo odborové organizácie. Domnievam sa však, že takýto prístup britského zákonodarcu je potrebné zhodnotiť ako správny. Príčina daného konštatovania je pomerne jednoduchá. Nie je totiž vhodné a správne robiť rozdiel medzi

organizáciou, ktorá spôsobila smrť osoby z dôvodu, že vidina zisku prevládala požiadavky bezpečnosti, a neziskovou organizáciou na strane druhej, ktorá zapríčinila rovnaký následok na základe neodbornosti, zlého riadenia, nedostatku finančných zdrojov či z iného podobného dôvodu. Obet' takéhoto konania totiž nie je, menej mŕtva“ a jej blízke osoby nie sú, menej dotknuté“ touto udalosťou, pretože pochybenie existujúce na strane neziskovej organizácie vedie k rovnakému výsledku ako pochybenie veľkej, ziskovej spoločnosti, a to k výsledku v podobe smrti obeť. Ako však bolo vyššie naznačené, v súvislosti s vymedzením pojmu korporácia sa zdvihla skôr vlna kritiky vypovedajúca o jeho úzkom definičnom vymedzení. Zákon z roku 2007 totiž na rozdiel od neobľúbenej trestnej činy usmrtenia neráta s vyvedením trestnej zodpovednosti vo vzťahu k osobám pôsobiacim na základe živnostenského oprávnenia. Ide o stav obdobný ako v prípade slovenského zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb, pričom tento stav pôsobí na prvý pohľad značne logicky a racionálne. Pokiaľ však zvážime, že tzv. živnostníci disponujú veľmi často aj zamestnaneckým aparátom, vytvárajú v rámci svojej činnosti zákonite aj určitú vnútornú štruktúru, dostávajú sa tak de facto na úroveň korporácií trestne zodpovedných vo Veľkej Británii za korporátne usmrtenie. Preto sa domnievam, že názory smerujúce k zaradeniu živnostníkov so zamestnaneckým aparátom do pôsobnosti daného zákona a ich postavenie na roveň osôb právnických je potrebné považovať za vcelku dôvodné, pokiaľ hovoríme o vyvodzovaní trestnej zodpovednosti za korporátne usmrtenie.

Na preukázanie opodstatnenosti týchto tvrdení je vhodné poukázať na praktický príklad z aplikačnej praxe. S cieľom prepojiť danú myšlienku s právnym prostredím Slovenskej republiky som sa rozhodla poukázať na prípad, ku ktorému prišlo práve v Slovenskej republike v októbri roku 2017. Ide o prípad zrážky kamióna s mikrobusedom prevážajúcim sedem opatrovateliek z Rakúska naspäť na Slovensko, ktorej následkom bola smrť ôsmich osôb vrátane vodiča dodávky. Prepravu mikrobusedom zabezpečovala sprostredkovateľská agentúra, ktoré vykonávajú podnikateľskú činnosť v prevažnej miere práve na podklade živnostenského oprávnenia. Preprava zabezpečovaná týmito agentúrami je typická donucovaním vodičov k tomu, aby jazdili hodiny bez prestávky, keďže sa na nich nevzťahujú také zákonné

požadavky, pokiaľ ide o maximálny čas jazdy a povinné prestávky, ako na profesionálnych vodičov²². Domnievam sa, že pokiaľ by sme tento prípad posudzovali v kontexte britského zákona o korporátnom usmrtení bolo by možné hovoriť o hrubom porušení povinnosti starostlivosti. Toto porušenie by pritom malo podobu donucovania šoféra k výkonom, ktoré nemožno reálne dosiahnuť pri rešpektovaní potrebného odpočinku. Hlavnú príčinu predmetného porušenia by bolo možné pričítať osobe vykonávajúcej najvýznamnejšie rozhodnutia agentúry, osobe predstavujúcej jej kontrolujúcu myseľ, keďže o predmetnom vyt'ažení šoféra de facto vedela, no ignorovala ho s cieľom maximalizovať zisky spoločnosti. Na podklade uvedeneho by tak prišlo k splneniu všetkých podmienok britského zákona potrebných pre vyvodenie trestnej zodpovednosti pre trestný čin korporátneho usmrtenia, avšak s výnimkou jednej, a to podmienky v podobe charakteru subjektu, ktorý sa daného konania dopustil. Ako bolo už vyššie zmienené, živnostník totiž do pôsobnosti daného zákona nespadá. V tejto súvislosti by som ale chcela zdôrazniť, že situácia vo Veľkej Británii nie je v tomto ohľade úplne neriešiteľná. Tie entity, ktoré nespádajú pod predmetný zákon, budú totiž stíhateľné za usmrtenie z hrubej nebanlivosti v zmysle doposiaľ existujúcich a rozvinutých pravidiel. Povedané inými slovami, vo Veľkej Británii by v danom prípade s vysokou pravdepodobnosťou prišlo k odsúdeniu živnostníka, a to z dôvodu naplnenia pravidiel, ktoré na podklade vyššie popísanej praxe britských súdov platia pri vyvodzovaní trestnej zodpovednosti právnických osôb za trestný čin známy ako tzv. common law manslaughter. V prípade živnostníkov je totiž jednoducho preukázateľné, že osoba živnostníka predstavuje kontrolujúcu myseľ spoločnosti, keďže pri týchto subjektoch nedochádza ku konaniu v podobe delegovania úloh, ako sme toho svedkami v prípade spoločností väčšieho charakteru. Pokiaľ však ide o riešenie, ktoré nám ponúka slovenská legislatíva, dospejeme k záveru o ukončení daného prípadu bez akéhokoľvek odsúdenia. Jediným do úvahy prichádzajúcim riešením je totiž iba trestné stíhanie vodiča mikrobusu za trestný čin usmrtenia podľa § 149 TZ, čo je však v tomto konkrétnom prípade vylúčené, keďže vodič, rovnako ako zvyšné osoby v dodávke, svojim zraneniam, spôsobených haváriou, podľahol.

²² Zákon č. 462/2007 Z. z. o pracovnom čase a dobe odpočinku v doprave v znení neskorších predpisov.

5 **Zákon o korporátnom usmrtení a nemožnosť vyvodenia individuálnej trestnej zodpovednosti**

V súvislosti s britským zákonom o korporátnom usmrtení a korporátnej vražde z roku 2007 je dôležité poukázať tiež na tú skutočnosť, že trestné stíhanie pre trestný čin korporátneho usmrtenia prichádza do úvahy výlučne vo vzťahu k spoločnostiam, právnickým osobám. Povedané inými slovami, zákon nepripúšťa vyvodenie individuálnej trestnej zodpovednosti za trestný čin korporátneho usmrtenia. Na prvý pohľad sa táto skutočnosť nejaví ako zásadnejší problém. Za účelom vyvodiť trestnú zodpovednosť za usmrtenie voči osobe fyzickej je predsa možné jednoducho siahnuť po „klasickom“ trestnom čine usmrtenia z hrubej nedbanlivosti. No uvedené platí iba za predpokladu, že konkrétna fyzická osoba je priamo páchatelom daného trestného činu, teda priamo sama urobila rozhodnutie, ktoré vyvolalo hrubé porušenie povinnosti starostlivosti a v jeho dôsledku smrť dotknutej osoby. Pokiaľ si však predstavíme štruktúru veľkých spoločností, je zrejmé, že takýmto spôsobom nebude možné vyvodiť trestnú zodpovednosť voči jej konkrétnemu vrcholovému manažérovi. Stíhanie takýchto osôb vo veľkých spoločnostiach je tak absolútne vylúčené a vrcholoví manažéri veľkých spoločností sú tak absolútne imúnni voči vyvodeniu individuálnej trestnej zodpovednosti za usmrtenie spôsobené konaním ich spoločnosti. Avšak, pokiaľ by zákon z roku 2007 umožňoval vyvodenie trestnej zodpovednosti za trestný čin korporátneho usmrtenia aj voči fyzickým osobám, bolo by trestné stíhanie vrcholových manažérov oveľa jednoduchšie. Ako totiž už bolo naznačené, zákon z roku 2007 nevyžaduje, aby vrcholový manažér sám vyvolal porušenie povinnosti starostlivosti (jeho konanie nie je hlavnou príčinou) ale postačuje, aby jeho riadenie, rozhodnutie predstavovalo jednu z viacerých príčin, ktoré viedli k spôsobeniu smrti poškodenej osoby. V tejto súvislosti je potrebné doplniť, že takýto prístup britského zákonodarcu spôsobil ďalšiu diskrimináciu menších spoločností, ktorých manažéri sú bežne zapojení do každodenného života a aktivít spoločnosti, v dôsledku čoho nie je problematické preukázať, že ich rozhodnutie priamo spôsobilo porušenie povinnosti starostlivosti a následnú smrť poškodeného. Na podklade uvedeného možno konštatovať, že zákon z roku 2007 vytvoril dvojstupňový systém spravodlivosti. Z tohto dôvodu sa predmetný zákon považuje iba za polovičné riešenie problému korporátnych usmrtení.

6 Závěr

Vycházejíc ze všech vyšší popísaných skutočností je potrebné v závere vysloviť konštatovanie, že britský zákon z roku 2007 má skutočný význam ako aj preventívny účinok iba vo vzťahu k menším spoločnostiam. Nedostatky, ktoré sú v danom zákone obsiahnuté (vylúčenie individuálnej trestnej zodpovednosti za korporátne usmrtenie a potreba preukazovať prepojenie medzi porušením povinnosti starostlivosti a riadení vrcholového manažmentu) možno totiž popísať takým spôsobom, že lepší výsledok legislatívneho konania nemohli veľké spoločnosti ani očakávať. V kontexte zákona o korporátnom usmrtení je však potrebné uviesť, že predmetný zákon vykazuje nielen negatívne aspekty, ale v súvislosti s ním možno hovoriť aj o určitej opodstatnení jeho prijatia. Uvedenú skutočnosť možno preukázať počtom odsúdení, ku ktorým na podklade daného zákona prišlo. Celový počet odsúdení k dnešnému dňu predstavuje počet pätnásť, pričom pokuty (peňažné trestné sankcie), ktoré boli odsúdeným spoločnostiam uložené sa pohybovali v rozpätí od 75 000 až po 1 200 000 libier.

Literature

Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007.

GOBERT, J. The Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007 – Thirteen years in the making but was it worth the wait? In: *The Modern Law Review*, roč. 71, 2008, č. 3, s. 413–433.

JELÍNEK, J. a J. HERCEG. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou*. Praha: Nakladatelství Leges, s. r. o., 2012, 204 s.

POP, A., I. *Criminal Liability of Corporations – Comparative Jurisprudence*. Michigan State University College of Law, Spring, 2006, 59 s.

Prípad *Caparo Industries plc. v. Dickman*.

Prípad *Tesco Supermarkets Ltd. v. Natrass*.

RYCKMAN, Ch, W. De BOND T a G. VERMEULEN. *Liability of legal persons for offences in the EU*. Apeldoorn: Maklu, 2012, 201 s.

SARGEANT, Ch. Two steps forward, one step back – the cautionary tale of the corporate manslaughter and corporate homicide act 2007. In: *UK Law Student Review*, 2012, roč. 1, č. 1, s. 1–20.

WELLS, C. *Criminal Responsibility of Legal Persons in Common Law Jurisdictions*. Paper prepared for OECD Anti-Corruption Unit, Working Group on Bribery in International Business transactions, Paris, 4th October 2000.

Zákon č. 462/2007 Z. z. o pracovnom čase a dobe odpočinku v doprave v znení neskorších predpisov.

Contact – e-mail

eva.szabova@truni.sk

(Ne)soulad institutu soukromé žaloby se základními principy českého trestního práva¹

Filip Ščerba

Právnická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika

Abstract in original language

V rámci přípravy rekodifikace českého trestního práva procesního (která probíhá již řadu let) se zvažuje mj. zavedení institutu soukromé žaloby. Takový krok by nepochybně představoval určitý zásah do zásad, na kterých je české trestní právo vystavěno. Příspěvek je primárně zaměřen na posouzení kolize institutu soukromé žaloby se zásadou ochrany práv poškozeného. Příspěvek nabízí též úvahu týkající se vymezení okruhu tzv. soukromožalobních deliktů, neboť tato otázka má v těchto souvislostech rovněž nemalý význam.

Keywords in original language

Soukromá žaloba; poškozený; základní zásady trestního řízení; ochrana práv poškozeného.

Abstract

The implementation of private prosecution is seriously considered for many years during the process of recodification of the Czech Criminal Procedural Code. Such step would represent some collision with basic principles of Czech criminal law. The Article is focused primarily on the evaluation of collision of private prosecution with the principle of protection of victim's rights. The Article also offers a consideration regarding to the definition of so called delicts of private prosecution, because that question has strong importance in this connections.

Keywords

Private Prosecution; Victim; Basic Principles of Criminal Proceedings; Protection of Victim's Rights.

¹ Text vznikl za finanční podpory projektu IGA_PF_2017_014 – „Postavení a role veřejného a soukromého žalobce v trestním právu“.

1 Úvod

Není tomu tak dávno, co se v rámci prací na rekonstrukci trestního řádu zcela vážně uvažovalo o zavedení institutů soukromé žaloby a subsidiární žaloby do českého trestního práva procesního. Tento záměr byl vyjádřen již v koncepčním materiálu označeném jako „*Východiska a principy nového trestního řádu*“, který byl představen jako určité ideové vodítko při samotné tvorbě nového trestního řádu. Nezůstalo však jen u této proklamace a oba instituty už byly dokonce rozpracovány do paragrafového znění a předloženy k diskusi širší rekonstrukční komisi. V dalším průběhu rekonstrukčních prací však došlo k přehodnocení uvedeného záměru a zdá se, že se v současné fázi přípravy nového trestního řádu již s uvedenými instituty nepočítá, neboť v doposud posledních materiálech (rozeslaných členům Komise pro nový trestní řád dne 18. 7. 2017) již ani soukromá, ani subsidiární žaloba není zahrnuta.

Tento aktuální stav však jistě není možno chápat jako definitivní, neboť jestliže již jednou v této souvislosti došlo k názorovému obratu, může dojít i k obratu druhému. Převzetí institutů soukromé žaloby a subsidiární žaloby tedy v současnosti nelze označit jako mrtvou myšlenku, diskuse na toto téma není uzavřena. A právě k diskusi ohledně zavedení institutu soukromé žaloby má přispět i tento příspěvek. V podstatě nelze pochybovat o tom, že zavedení soukromé žaloby by nepochybně do určité míry kolidovalo se základními zásadami českého trestního práva. Je však nutné pozorně zkoumat, jak intenzivní by tato kolize byla, resp. zda by zůstala ještě v přijatelných mezích.

Na úvod ještě zřejmě není od věci připomenout, že podstata soukromé žaloby spočívá v tom, že určitý okruh trestných činů obsažených v trestním zákoníku (jedná se o tzv. soukromožalobní delikty) by mohl být stíhán zásadně jen na základě iniciativy poškozené osoby, tedy právě na základě žaloby podávané poškozeným jako soukromou osobou. Vstup státního zástupce jakožto veřejného žalobce by mohl být přípustný, avšak jen v situaci, kdy by na stíhání konkrétního skutku vykazujícího znaky některého ze soukromožalobních deliktů existoval ve zvýšené míře veřejný zájem.

2 Soukromá žaloba a zásada ochrany práv poškozeného

Jak již bylo zmíněno, jistá kolize institutu soukromé žaloby s některými ze základních zásad trestního řízení, je zřejmá. Ostatně přímo zmíněná

„*Východiska a principy nového trestního řádu*“ uvádí instituty soukromé a subsidiární žaloby mezi výjimkami ze zásady legality (s. 14 materiálu), jakož i mezi výjimkami ze zásady obžalovací (s. 16 materiálu).²

Při zvažování výhod a nevýhod institutu soukromé žaloby je však třeba hlavní pozornost věnovat souladu se zásadou ochrany práv poškozeného. Je nezbytné nejprve zdůraznit, že v daných souvislostech je zásada ochrany práv poškozeného pojmána v širším smyslu, než jak ji vyjadřuje ustanovení § 2 odst. 15 současného trestního řádu. Ochrana práv poškozeného totiž jednak není jen záležitostí trestního řízení, ale projevuje se i v ustanoveních trestního práva hmotného (zejména v oblasti sankcionování pachatelů trestných činů), a jednak je v moderním trestním procesu realizována prostřednictvím široké palety jednotlivých oprávnění, přičemž ustanovení § 2 odst. 15 tr. řádu „pouze“ přikazuje orgánům činným v trestním řízení, aby poškozenému uplatnění těchto práv umožnily a řádně jej o nich poučovaly.

Zatímco institut subsidiární žaloby lze jednoznačně vnímat jako posílení práv poškozeného, neboť je mu tímto způsobem poskytován prostředek, jak dosáhnout soudního přezkumu jeho věci v situaci, kdy státní zástupce z určitých důvod odmítá vést trestní stíhání, resp. v něm pokračovat a postavit obviněného před soud, u institutu žaloby soukromé je podobný závěr značně diskutabilní. Na jedné straně lze připustit, že možnost soukromé žaloby vytváří prostor pro to, aby poškození v případech tzv. soukromožalobních deliktů nebyli v souvislosti s prosazováním svých zájmů odkázáni pouze na orgány činné v trestním řízení a měli by daleko větší vliv na jeho průběh.³

Na druhé straně je jen těžko popíratelným faktem, že by toto prosazování zájmů bylo nezbytně podmíněno výrazně vyšší mírou aktivity a odpovědnosti ze strany poškozených. Ostatně, i výše zmiňovaná prvotní verze paragrafového znění institutu soukromé žaloby obsahovala ustanovení, podle kterého by soukromý žalobce měl v řízení před soudem stejné postavení jako státní zástupce, z čehož vyplývá mj. i to, že by v řízení měl vyvíjet obdobnou aktivitu. Soukromá žaloba by pak pro poškozeného představovala břemeno i v jiných

2 Dále srov. např. GŘIVNA, Tomáš. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005, s. 79–86 a s. 105–106.

3 GŘIVNA, Tomáš. Soukromá a subsidiární žaloba. In: VANDUCHOVÁ, Marie a Tomáš GŘIVNA. *Rekodifikace trestního práva procesního (aktuální problémy)*. Praha: Univerzita Karlova, 2008, s. 33.

směrech, neboť by byla spojena s nároky ve formě finančních nákladů, času investovaného do její přípravy, podání a prosazování a v neposlední řadě také s psychickou zátěží, která s touto aktivitou také je často spojena.

I když některé z těchto nároků kladených na soukromého žalobce lze částečně redukovat,⁴ nemění to nic na závěru, že prosazení trestní odpovědnosti určité osoby cestou soukromé žaloby představuje pro poškozeného podstatně značnou zátěž. Soukromou žalobou sice poškozený spolehlivě dosáhne soudního projednání své trestní věci, avšak zcela jinou věcí pak je efektivita při dosahování cíle sledovaného podáním soukromé žaloby sleduje, tedy odsouzení osoby, kterou poškozený považuje za pachatele.

Představa, že by poškození vnímali jako výhodu to, že záležitost uplatnění trestní odpovědnosti vůči osobě, která je svým činem poškodila, převezmou do vlastních rukou, je však zřejmě zcela iluzorní. Pohodlí vyplývající z toho, že orgány činné v trestním řízení se o vyvození takové trestní odpovědnosti starají samy a z úřední povinnosti, bude totiž pro drtivou většinu poškozených preferovanou výhodou. Ostatně, i za současného právního stavu poškození jednoznačně preferují uplatnění svého soukromoprávního nároku (tj. nároku na náhradu škody, náhradu nemajetkové újmy vy penězích či vydání bezdůvodného obohacení) v rámci adhezního řízení, neboť v porovnání s jejich druhou možností, tedy podáním civilní žaloby, to pro ně představuje pohodlnější a levnější způsob dosažení uspokojení svého nároku.

Domnívám se tedy, že institut soukromé žaloby představuje určité oslabení postavení poškozeného, byť jen u určitého okruhu trestných činů. Bylo proto velmi zavádějící, jestliže zmíněný koncepční materiál „Východiska a principy nového trestního řádu“ uváděl myšlenku zavedení soukromé (a subsidiární) žaloby v bodě proklamujícím cíl „náležitě chránit práva poškozeného, především možnost účinného výkonu jeho procesních práv [viz část II., oddíl 2., písm. h), s. 6 uvedeného materiálu]. Není vyloučeno, že toto tvrzení se odvíjelo od směřování podstaty soukromé a subsidiární žaloby, když oba tyto instituty byly v uvedeném materiálu (na s. 28) prezentovány jako forma kontroly nestíhání státním zástupcem ze strany poškozeného. Z výše uvedené charakteristiky institutu soukromé žaloby je však

⁴ Srov. GRIVNA, Tomáš. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005, s. 87.

zřejmé, že soukromá žaloba takovýto účel nemůže a nemá plnit, takže takovéto směšování se žalobou subsidiární je opravdu nesprávné.

3 Soukromožalobní delikty

Akceptujeme-li závěr, že soukromá žaloba představuje nikoli posílení práv poškozeného, ale naopak oslabení jeho postavení v důsledku zvýšení požadavků na jeho aktivitu, je nutné uvažovat o tom, zda toto negativum není vyváženo určitými výhodami. Ty by souvisely primárně s určitým snížením objemu práce policejních orgánů a státních zástupců, které by vyplývalo z toho, že by tyto orgány u soukromožalobních deliktů prováděly trestní stíhání, resp. do něj ingerovaly, spíše výjimečně, v případě existence určitého veřejného zájmu na stíhání.⁵

Jak velké by však takové odbřemenění policejních orgánů a státních zástupců bylo? Odpověď pochopitelně primárně odvisí od toho, jak široký by byl okruh tzv. soukromožalobních deliktů, resp. které konkrétní trestné činy by do něj spadaly.

V této souvislosti není od věci nejprve připomenout, že Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) z roku 2008 předpokládal, že do kategorie soukromožalobních deliktů by spadaly trestné činy pomluvy, porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti, poškozování spotřebitele, porušení práv k ochranné známce a jiným označením a porušení chráněných průmyslových práv.⁶ Tento materiál však neobsahoval žádné konkrétnější zdůvodnění, proč právě těchto pět trestných činů by mělo mít soukromožalobní charakter, takže je vhodné tuto otázku analyzovat podrobněji.

Soukromožalobní delikty mají být charakteristické tím, že zasahují individuální soukromý zájem (jehož ochrana je ovšem ve veřejném zájmu), s čímž je spojeno i to, že jde o činy nižší typové závažnosti.⁷ Takové vymezení je však velmi obecné a bez bližší specifikace by kategorie soukromožalobních

⁵ Srov. ŠABATA, Karel a Miroslav RŮŽIČKA. Soukromá žaloba – ano či ne? *Státní zastupitelství*, 2009, roč. 7, č. 3, s. 10.

⁶ Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád) z roku 2008 [cit. 8. 11. 2017]. S. 102. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23 & j=33 & k=4980 & d=281460>

⁷ Blíže viz např. GRIVNA, Tomáš. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005, s. 86; ŠABATA, Karel a Miroslav RŮŽIČKA. Soukromá žaloba – ano či ne? *Státní zastupitelství*, 2009, roč. 7, č. 3, s. 10.

deliktů byla poměrně široká, zejména pokud bychom zmíněnou nižší závažnost spojovali s kategorií přečinu.

Pokud bychom se tedy nejprve zaměřili právě na typovou závažnost trestných činů, je třeba konstatovat, že v trestním zákoníku v současnosti nalezneme celkem **8 trestných činů**, za které je možno uložit trest odnětí svobody **až na šest měsíců**, a dále **51 trestných činů** obsahujících skutkovou podstatu, jejíž naplnění je spojeno s možností **uložit trest odnětí svobody až na jeden rok**. Vyřadíme-li z této skupiny ty delikty, u nichž jednoznačně nelze hovořit o tom, že by zasahovaly výhradně soukromý zájem (tedy například některé hospodářské či drogové trestné činy, delikty proti pořádku ve věcech veřejných nebo třeba trestné činy vojenské), zůjí se tato kategorie na **dvanáct** trestných činů: ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a odst. 1, ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 148 odst. 1, ohrožení pohlavní nemocí podle § 155, útisk podle § 177 odst. 1, porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí podle § 183 odst. 1, pomluva podle § 184 odst. 1, zatajení věci podle § 219 odst. 1, porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti podle § 221 odst. 1, zvýhodnění věřitele podle § 223 odst. 1, poškození cizí věci podle § 228 odst. 1 a 2, nebezpečné vyhrožování podle § 353 odst. 1 a nebezpečné pronásledování podle § 354 odst. 1 tr. zák.

Z uvedeného tuctu trestných činů by však charakter soukromožalobního deliktu jistě neměla mít trojice trestných činů proti zdraví, tedy ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, ublížení na zdraví z nedbalosti a ohrožení pohlavní nemocí, neboť lidské zdraví představuje tak významnou hodnotu, že jeho ochranu zřejmě nelze považovat za věc ryze soukromého zájmu – to lze ostatně dovozovat mj. z toho, že trestní odpovědnost za tyto delikty zásadně není vyloučena ani v důsledku souhlasu poškozeného (srov. § 30 tr. zák.). Dále by do kategorie soukromožalobních deliktů zřejmě neměl být řazen ani trestný čin útisku, protože v tomto případě je poškozeným osoba nacházející se ve stavu tísně nebo závislosti. Z podobných důvodů by soukromožalobních charakter nemělo mít ani nebezpečné vyhrožování a nebezpečné pronásledování. Jako sporné by se konečně mohlo jevit také zařazovat do této kategorie zatajení věci, u něhož někdy je znám konkrétní poškozený, jindy tomu tak ale není.

Zbývá tedy pětice trestných činů, a to porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí, pomluva, porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti, zvýhodnění věřitele a poškození cizí věci. A právě u trojice posledně zmíněných trestných činů proti majetku (tj. porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti, zvýhodnění věřitele a poškození cizí věci), resp. u trestných činů proti majetku, se jejich zařazení do kategorie soukromožalobních deliktů jeví jako sporné, a to s ohledem na některé možné problémy.

Pokud jde specificky o trestný čin poškození cizí věci, v řadě případů může vzniknout situace, kdy budou existovat značné nejasnosti ohledně vlastnického práva k poškozené věci, tedy bude sporné, která osoba je aktivně legitimována k podání soukromé žaloby. Dále si lze snadno představit, že určitý pachatel jediným skutkem (spáchaného například ve formě pokračujícího deliktu) poškodí hned sérii věcí, které budou patřit různým majitelům. Je zřejmé, že kdyby právní úprava vyžadovala, aby každý takový poškozený podal soukromou žalobu, popř. aby poškození kooperovali, mohlo by to vést ke značným procesním komplikacím a průtahům trestního řízení. Jestliže by stačilo, aby soukromou žalobu podal třeba jen jediný poškozený, byl by narušen samotný koncept institutu soukromé žaloby, neboť jeden soukromý subjekt by rozhodoval (a v rámci trestního řízení případně obhajoval) i soukromé nároky (řady) dalších soukromých osob. V podobných případech by problém nemohl zřejmě vyřešit ani státní zástupce tím, že by sám zahajoval a vedl trestní stíhání – těžko totiž v takových situacích identifikovat vyšší míru veřejného zájmu, stále by šlo o ochranu zájmů ryze soukromých.

Jestliže by soukromožalobním deliktem měl být trestný čin porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti, bylo by spojeno zase s jiným problémem. Jde totiž o nedbalostní delikt, resp. trestní odpovědnost je podmíněna mj. zaviněním ve formě hrubé nedbalosti (srov. § 221 odst. 1 tr. zák.). Řešení otázky, zda určité jednání opravdu svědčí o tom, že přístup dané osoby k požadavku náležité opatrnosti svědčí o její zřejmé bezohlednosti k zájmům na ochranu majetku (srov. § 16 odst. 2 tr. zák.), je často velmi obtížné a složité i po provedení kompletního dokazování. O to těžší by pak bylo zvažování poškozeného, zda má podání soukromé žaloby šanci

na úspěch.⁸ Nejasná úspěšnost soukromé žaloby pak pochopitelně může zásadní měrou snižovat ochotu a odhodlání poškozených k jejímu uplatnění. U všech majetkových deliktů by pak problém nastával v případě, kdy by poškozeným v dané věci byl stát. Jeví se totiž nesystémové, aby zájmy státu proti trestněprávně relevantnímu zásahu do jeho majetkových práv zastupoval jiný subjekt, než ten, který je státem speciálně určen k realizaci trestního stíhání, tj. státní zástupce. A pokud by tedy trestní stíhání soukromožalobních majetkových deliktů, při nichž došlo k poškození majetkových práv státu, inicioval a dále prosazoval státní zástupce, v podstatě by tím došlo k určité nerovnosti při uplatňování trestní odpovědnosti, a to v závislosti na tom, čím majetková práva byla zasažena.

Zdá se tedy, že zařadit majetkové trestné činy (byť nejnižší typové závažnosti) do kategorie soukromožalobních deliktů by skutečně bylo značně problematické. Skupina trestných činů zasahujících ryze soukromé zájmy a vykazující typovou závažnost deklarovanou horní hranicí sazby trestu odnětí svobody nepřevyšující jeden rok by se tak zúžila na pouhé dva delikty proti právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství, tedy na porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí podle § 183 tr. zák. a pomluvy podle § 184 tr. zák. V tuto chvíli pak nezbytně musí být zohledněno, že oba tyto trestné činy jsou v praxi orgánů činných v trestním řízení řešeny jen v minimální míře.⁹

Okruh potenciálních soukromožalobních deliktů by byl jistě širší, pokud bychom šli o stupínek výš v typové závažnosti trestných činů a zvažovali bychom i takové, za které trestní zákoník stanoví sazbu trestu odnětí

⁸ Například v roce 2014 bylo v České republice odsouzeno za některý z trestných činů celkem 72.825 osob a ke zproštění, zastavení stíhání či k postoupení věci (rozhodnutím soudu) došlo u 10.673 osob (jde tedy o poměr přibližně 7:1), ve stejném roce bylo za přečin porušení povinnosti při správě cizího majetku podle § 221 tr. zák. odsouzeno 5 osob a zproštěny byly 3 osob (jde tedy o poměr asi 1,7:1). Blíže viz *Statistická ročenka kriminality 2015* [cit. 6. 11. 2017]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

⁹ Např. v roce 2014 bylo pro trestný čin pomluvy podle § 184 tr. zák. vedeno trestní stíhání či zkrácené přípravné řízení proti 43 osobám, odsouzeno bylo za tento trestný čin 23 osob. Ve stejném roce se pak pro trestný čin porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí podle § 183 tr. zák. vedlo trestní stíhání, resp. zkrácené přípravné řízení proti 16 osobám, odsouzeno bylo pro tento delikt 6 osob. V předchozích letech byla tato čísla obdobná. Blíže viz *Statistická ročenka kriminality* [cit. 6. 11. 2017]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

svobody, která nepřevyšuje dva roky. Zde se však již intenzivněji vtírá otázka, zda skutečně neexistuje veřejný zájem stíhat takové delikty z úřední povinnosti, když jejich spáchání zákonodárce spojuje s možností až dvouletého uvěznění.

4 Závěr

Jestliže bylo výše deklarováno, že cílem této stati bylo přispět k diskusi o zavedení institutu soukromé žaloby do českého trestního práva, je třeba shrnout hlavní poznatky:

- První a nejdůležitější poznatek spočívá v tom, že zavedení soukromé žaloby **by představovalo oslabení pozice poškozeného**, nikoli tedy jeho posílení, jak bývá někdy uváděno.
- Za druhé, zahrnutí trestných činů proti majetku do kategorie tzv. soukromožalobních deliktů by bylo spojeno s některými významnými problémy narušujícími samotný koncept institutu soukromé žaloby.
- Za třetí, má-li být okruh tzv. soukromožalobních deliktů zahrnovat jen nemajetkové trestné činy zasahující (alespoň zpravidla) výhradně soukromý záměr a zároveň jen takové trestné činy, které vykazují nejnižší typovou závažnost, bude tento okruh skutečně jen velmi malý, až symbolický, neboť by dost možná zahrnoval jen dvojici trestných činů.
- Navíc (za čtvrté) by šlo o delikty, o kterých se v současnosti koná trestní řízení jen velmi zřídka, takže podmínit jejich stíhání aktivitou poškozeného v podobě podání soukromé žaloby by přineslo jen naprosto minimální prospěch v podobě odbřemenění státních zástupců a policejních orgánů.

Je vhodné ještě dodat, že posledně zmiňovaný argument v podstatě vyvrací návrh, který se objevuje v odborné literatuře, totiž že by pro začátek zavedení soukromé žaloby mělo povahu jistého zavést legislativního experimentu, kdy by soukromou žalobu bylo podmíněno výhradně stíhání trestného činu pomluvy.¹⁰ Kvantum údajů získaných z takového experimentu by totiž velmi pravděpodobně bylo zanedbatelné.

¹⁰ JELÍNEK, Jiří, Tomáš GRIVNA a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, s. 16.

Uvedené argumenty tedy jednoznačně svědčí *proti* myšlence implementovat institut soukromé žaloby do českého trestního práva procesního. Na tomto místě není od věci připomenout, že v nedávné době v rámci přijetí nové právní úpravy vztahující se k přestupkům a řízením o nich zákonodárce odstranil obdobu soukromé žaloby, tedy institut zahájení přestupkového řízení na návrh poškozeného (srov. § 68 zák. č. 200/2009 Sb., o přestupcích, ve znění účinném do 30. 6. 2017, a § 79 zák. č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich). Bylo by tedy jistě nekonceptní, kdyby rekodifikace trestního procesu vykročila směrem právě opačným a naopak by soukromou žalobu zakotvila.

Na úplný závěr – spíše jen z určité opatrnosti – je vhodné zdůraznit, že výše uvedená kritika se skutečně týká výhradně institutu žaloby *soukromé*, nikoli tedy žaloby subsidiární (oba dva tyto instituty totiž možná stále bývají zaměňovány, resp. spojovány, jak o tom již ostatně byla výše řeč). Subsidiární žaloba představuje potenciální posílení práv poškozeného, takže úvahy o jejím zavedení jsou již jen z tohoto důvodu více legitimní. To už je však ale jiný příběh...

Literature

GŘIVNA, Tomáš. Soukromá a subsidiární žaloba. In VANDUCHOVÁ, Marie, GŘIVNA Tomáš. *Rekodifikace trestního práva procesního (aktuální problémy)*. Praha: Vydavatelství Univerzity Karlovy, 2008, s. 30 - 40. ISBN 978-80-87146-13-2.

GŘIVNA, Tomáš. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005, s. 87. ISBN 80-246-1107-4.

JELÍNEK, Jiří, Tomáš GŘIVNA a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012. ISBN 978-80-87576-39-7.

ŠABATA, Karel a Miroslav RŮŽIČKA. Soukromá žaloba – ano či ne? *Státní zastupitelství*, 2009, roč. 7, č. 3, s. 5–13. ISSN 1214-3758.

Contact – e-mail

filip.scerba@upol.cz

Prezumpcia nevinny vo svetle novelizácie slovenského trestného práva

Monika Škrovánková

Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta,
Trnavská univerzita v Trnave, Slovenská republika

Abstract in original language

Autorka sa zaoberá aktuálnou témou týkajúcou sa nedávnej novelizácie zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, ktorý bol novelizovaný nepriamou novelou – zákonom č. 316/2016 Z.z. o uznávaní a výkone majetkového rozhodnutia vydaného v trestnom konaní v Európskej únii a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Touto novelou sa zmenilo procesné pravidlo, že obvinený (obžalovaný) nie je povinný dokazovať svoju nevinu vo vzťahu k extrémistickému materiálu, ktoré je súčasťou zásady prezumpcie nevinny vyjadrenej v ustanovení § 2 ods. 4 zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov. Autorka analyzuje dôsledky uvedenej novelizácie a jej dopad na prax a zároveň sa kriticky zamýšľa nad zmyslom a účelnosťou takejto zmeny vo vzťahu k postihovaniu prejavov extrémizmu.

Keywords in original language

Prezumpcia nevinny; trestné právo; extrémizmus.

Abstract

The author deals with the current topic regarding the recent amendment of the Act No. 300/2005 Coll., the Criminal Code, as amended, which was amended by the indirect amending law – the Act No. 316/2016 Coll. on recognition and enforcement of property decisions in criminal proceedings in European Union and amending certain acts. This amendment changed the procedural rule that the accused (the defendant) is not obliged to prove his innocence in relation to extremist materials, which is a part of the principle of presumption of innocence stipulated in the provision

of Section 2 (4) of the Act No. 301/2005 Coll., the Code of Criminal Procedure, as amended. The author analyses the consequences of the said amendment and its impact on the practise and at the same time she critically contemplates the meaning and purposefulness of such change in relation to punishment of manifestations of extremism.

Keywords

Presumption of innocence; criminal law; extremism.

1 Úvod

„Je lepšie nechať desať vinných uniknúť, ako nechať jedného nevinného trpieť.“

Sir William Blackstone

Trestné konanie tvorí ucelený proces, ktorého funkčnosť a celistvosť zabezpečujú právne zásady, na ktorých je celé trestné konanie postavené. Niektoré z týchto zásad sú stanovené v zákone č. 460/1992 Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov (ďalej len „Ústava SR“), Listine základných práv a slobôd ako aj v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Tie právne zásady, ktoré udávajú charakter a povahu trestného konania sú následne samostatne konkretizované v trestnom práve, presne v ustanovení § 2 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok“ alebo „TP“). Jedným zo základných ústavných princípov, ktorý tvorí základ trestného konania, je zásada prezumpcie nevinu. Zásada prezumpcie nevinu je zakotvená v článku 50 ods. 2 Ústavy SR a v ustanovení § 2 ods. 4 TP. Predstavuje jeden z hlavných aspektov spravodlivého súdneho konania v trestných veciach, keďže stanovuje, že *„každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.“* Dôkazné bremeno v zmysle nej zákon ponecháva na štáte, resp. na jeho orgánoch činných v trestnom konaní, ktoré majú povinnosť dôsledne objasniť skutkový stav a bez pochybností zistiť, či bol spáchaný trestný čin a kto ho spáchal. Následne, na základe zistení orgánov činných v trestnom konaní a vykonaných dôkazov pred súdom stranami v trestnom konaní, súd rozhodne o vine alebo nevine obvineného. Zásada prezumpcie nevinu má na území Slovenskej republiky dlhú tradíciu. V obdobnom znení ako

ju poznáme dnes bola obsiahnutá už v zákone č. 64/1956 Zb. o trestnom konaní súdnom¹. Dňa 1. januára 2017 nadobudol účinnosť zákon č. 316/2016 Z. z. o uznávaní a výkone majetkového rozhodnutia vydaného v trestnom konaní v Európskej únii a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „Zákon“). Tento Zákon vo svojom článku II. nepriamo novelizoval aj viacero ustanovení zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“). Nasledujúci text sa bude venovať predovšetkým bodu 9 predmetnej novelizácie, ktorý výrazným spôsobom zmenil doterajšie znenie ustanovenia § 130 ods. 8 TZ, ktorý vymedzoval termín „extremistický materiál“ s poukázaním na dosah novelizácie na jednu zo základných zásad trestného konania – zásadu prezumpcie nevinny.

2 Zásada prezumpcie nevinny vo všeobecnosti

Zásada prezumpcie nevinny je jednou z najdôležitejších zásad v trestnom konaní. Je uvedená v ustanovení § 2 ods. 4 TP, v článku 50 ods. 1 Ústavy SR ako aj v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) v článku 6 ods. 2 a v mnohých ďalších právnych aktoch.² V Ústave SR a v TP je zásada prezumpcie nevinny definovaná totožne. Rozdiel medzi vyjadrením zásady prezumpcie nevinny vo vnútroštátnom práve a v Dohovore predstavuje predovšetkým miera konkretizácie. Vo vnútroštátnom práve je moment pôsobnosti a uplatňovania zásady prezumpcie nevinny vymedzený do okamihu vynesenia odsudzujúceho rozsudku, zatiaľ čo v Dohovore sa zásada prezumpcie nevinny uplatňuje do momentu, dokiaľ nebola vina zistená zákonným spôsobom, t.j. zásada prezumpcie nevinny je v Dohovore uvedená značne všeobecnejším spôsobom ako vo vnútroštátnom práve, kde je viazaná a presne konkretizovaná na vyslovenie právoplatného odsudzujúceho rozsudku súdom.

Pre pochopenie významu a dôležitého postavenia zásady prezumpcie nevinny v trestnom konaní je potrebné si objasniť základné zásady trestného konania.

¹ „Dokiaľ právoplatným odsudzujúcim rozsudkom súdu nie je vyslovená vina, nemožno na toho, proti komu sa vedie trestné konanie, hľadiť, ako by bol vinný.“ – ustanovenie § 2 ods. 2 zákona č. 64/1956 Zb. o trestnom konaní súdnom v znení neskorších predpisov.

² Všeobecná deklarácia ľudských práv v článku 11 ods. 1, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach v článku 14 ods. 2, Americká deklarácia ľudských práv v článku 8 ods. 2 a Africká charta práv človeka a národov článok 7 písm b).

Šimovček definuje základné zásady trestného konania ako „*základné tendencie, ktoré definujú štruktúru a vzťahy v trestnom konaní. Všetky zásady trestného konania tvoria jednotnú sústavu zameranú na uskutočnenie a splnenie úloh trestného konania.*”³ Ide teda o vedúce právne idey, ktorým toto postavenie v trestnom konaní ukladá zákon. Sú základnou koncepciou, na ktorej je vybudované celé trestné konanie, jeho organizácia, fungovanie ako aj pôsobnosť orgánov činných v trestnom konaní. Niektoré zo zásad sa uplatňujú len pri niektorých štádiách trestného konania, iné platia pre celé trestné konanie. Zásada prezumpcie nevinoty patrí medzi tie zásady trestného konania, ktoré sa uplatňujú počas celého trestného konania.

Vo všeobecnosti zásada prezumpcie nevinoty vyjadruje pravidlo, podľa ktorého je potrebné obvinenému dokázať vinu a v prípade, že nedôjde k preukázaniu viny, je obvinený považovaný za nevinného. Predstavuje tak významný aspekt trestného konania. „*Zásada prezumpcie nevinoty je úzko spojená so všeobecným princípom prezumpcie poriadneho občana (presumptio boni viri), ktorá je používaná v anglosaskom procesnom práve a je chápaná ako princíp, podľa ktorého je každý občan poriadny, pokiaľ nebude dokázaný opak. Prezumpciu nevinoty je nutné vymedzovať vo vzťahu k zásade zistenia skutkového stavu veci bez dôvodných pochybností, ktorá ukladá orgánom činným v trestnom konaní zisťovať tak skutočnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj v jeho prospech.*”⁴ Prostredníctvom prezumpcie nevinoty vyjadruje štát svoj postoj k obvinenému. Spoločnosť, založená na rešpektovaní základných ľudských práv ňou dáva najavo, že pri odhaľovaní a trestaní páchatel'ov trestnej činnosti chráni práva obvineného a k odsúdeniu, prípadne potrestaniu sa uchýli až vtedy, ak bezpečne zistí skutočného páchatel'a. Subjektom, ktorý rozhodne o vine alebo nevine obvineného je výlučne súd. Súd vysloví vinu len na základe zákonne zistených skutočností bez dôvodných pochybností. Do momentu vyslovenia viny súdom odsudzujúcim rozsudkom sa spoločnosť vystavuje riziku, že obmedzuje práva nevinnej osoby. Preto prezumpcia nevinoty zabezpečuje, že nedôjde k predčasnemu potrestaniu nevinného, pretože potrestanie nevinného je v každom prípade oveľa horšie, ako nepotrestanie skutočného páchatel'a. Od začiatku trestného konania až do vyslovenia odsudzujúceho

³ ŠIMOVČEK, I. a kol. *Trestné právo procesné*. S. 33.

⁴ ŠIMOVČEK, I. a kol. *Trestné právo procesné*. S. 57.

rozsudku⁵ platí objektivný právny stav spočívajúci v pohľade na obvineného ako na nevinnú osobu, k čomu sa prispôsobujú všetky trestnoprávne prostriedky, ktoré možno použiť na obvineného v trestnom konaní ako aj podmienky pre ich uplatnenie stanovené zákonom. Pokiaľ ide o subjektívne presvedčenie orgánov činných v trestnom konaní o vine obvineného, toto presvedčenie sa nedá považovať za rozpor s objektivnou prezumpciou nevinu. Prezumpcia nevinu totiž nevyjadruje povinnosť orgánov činných v trestnom konaní byť presvedčení o nevine obvineného, ale že orgány činné v trestnom konaní majú pri vznesení obvinenia dôvodné podozrenie a dôkazy preukazujúce, že obvinený spáchal trestný čin, čo sa im môže potvrdiť vyhlásením odsudzujúceho rozsudku, čím orgány činné v trestnom konaní získajú subjektívnu istotu o vine obvineného. Subjektívne presvedčenie orgánov činných v trestnom konaní sa teda nedá porovnať s objektivnou prezumpciou nevinu, objektivnom stavom, kde sa o vine rozhoduje len právoplatným odsudzujúcim rozsudkom.

Zásada prezumpcie nevinu má v sebe obsiahnuté dôležité procesné pravidlá, ktoré z nej vyplývajú:

1. **In dubio pro reo** – uvedené pravidlo znamená, že ak sa o otázke viny obvineného vyskytujú pochybnosti, ktoré nemožno rozptýliť dostupnými dôkazmi, treba rozhodnúť v prospech obvineného. V prípade právnych pochybností uvedené pravidlo neplatí, pretože naopak platí zásada *iura novit curia* (súd pozná právo). Toto pravidlo sa teda týka len otázok skutkových, nevzťahuje sa na pochybnosti právne, v ktorých musia orgány činné v trestnom konaní a súd zaujať vždy jednoznačné závery. „*Pochybnosť o skutkovom stave veci, nevyhnutného k súd-nemu výroku o vine sťažovateľa, plynúceho z uvedeného základného rozporu, nebola ale odstránená, a to v dôsledku vyššie popísaných pochybení z hľadiska zákonitosti procesného postupu. Tým bola vylúčená eventualita, nie však istota, že pri rešpektovaní zákonitosti procesu vedeného voči sťažovateľovi mohla nakoniec nastať taká dôkazná situácia, ktorá by znamenala povinnosť rozhodnúť v duchu zásady in dubio pro reo, vyplývajúcej z § 2 ods. 4 Trestného poriadku, podľa ktorého dokiaľ právoplatným odsudzujúcim rozsudkom súdu nie je vyslovená vina, nemožno na tobo, proti komu sa vedie trestné stíhanie, hľadiť ako by bol vinný.*”⁶

⁵ Právoplatný oslobodzujúci rozsudok a právoplatné uznesenie o zastavení trestného stíhania potvrdzujú predpoklad nevinu obvinenej osoby.

⁶ Nález Ústavného súdu, sp. zn. II. ÚS 441/99 zo dňa 29. 03. 2000.

2. **Pravidlo nedokázaná vina má rovnaký význam ako dokázaná nevinna** – nemožno robiť rozdiel medzi osobou dokázateľne nevinnou a osobou, ktorej vina bez dôvodných pochybností dokázaná nebola, u ktorej je teda len pravdepodobné, že môže byť páchatelom trestného činu. „*V prípade dôvodných pochybností o obvinenom sa trestné stíhanie zastaví, alebo v konaní pred súdom súd obžalovaného oslobodí. Niekedy sa objavujú názory, že prezumpcia nevinny obmedzuje zásadu voľného hodnotenia dôkazov. Prezumpcia nevinny sa však uplatní až po hodnotení dôkazov a to len vtedy, ak nie je skutkový stav zistený bez dôvodných pochybností.*”⁷ Aj za predpokladu pretrvávajúceho podozrenia nemožno vyvodzovať závery o vine obvineného. Ide teda o predĺženie účinkov prezumpcie nevinny aj po skončení trestného konania. Vyjadrovať sa o vine osoby, ktoré bola súdom právoplatne oslobodená, hoci len pre nedostatok dôkazov, by tak znamenalo porušenie prezumpcie nevinny.
3. **Povinnosť orgánov činných v trestnom konaní dokázať vinu** – vinu obvineného musia dokázať orgány činné v trestnom konaní a to len na základe dôkazov, ktoré boli zákonne získané a bez dôvodných pochybností o jeho vine. Obvinený nie je povinný dokazovať žiadnu skutočnosť, ktorá by svedčila v jeho prospech a bola by dôležitá pre rozhodnutie. Dokazovať svoju nevinu je právom obvineného. Ak by obvinený neposkytoval súčinnosť orgánom činným v trestnom konaní alebo odpiera vypovedať, prípadne svoje tvrdenia neopiera o dôkazy, nemožno z toho vyvodit' záver, že obvinený je vinný. Orgány činné v trestnom konaní z úradnej povinnosti musia dokázať všetky skutočnosti dôležité pre rozhodnutie, ako aj skutočnosti svedčiace v prospech obvineného, bez ohľadu na to, či ich vykonanie navrhoval alebo nie.
4. **Primeranosť** – pravidlo primeranosti zabezpečuje, že v priebehu trestného konania sa budú môcť obvinenému ukladať len tie obmedzenia, ktoré sú nevyhnutné na dosiahnutie účelu trestného konania. Zo zásady prezumpcie nevinny vyplýva, že počas trestného konania môže byť do práv obvineného zasahované iba v nevyhnutnej miere.
5. **Obvinený nie je povinný dokazovať svoju nevinu** – uvedené pravidlo poznáme už od čias starovekého Ríma, kde platila zásada, že kto popiera, nemusí dokazovať (*Negantis probatio nulla est*). Obvinená

⁷ ŠIMOŤEK, I. a kol. *Trestné právo procesné*. S. 58.

osoba nie je zaťažená dôkazným bremenom, tzn. že nemá uloženú povinnosť dokazovať svoju nevinu, ale zároveň dokazovať svoju vinu je jeho právom. V zmysle zásady materiálnej pravdy sú práve orgány činné v trestnom konaní tie, ktoré sú povinné objasňovať okolnosti, ktoré svedčia proti obvinenému, ale aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech. Dôkazné bremeno preto spočíva na orgánoch činných v trestnom konaní. Európsky súd pre ľudské práva v **prípade Barbera Messegué a Jabardo vs. Španielsko** konštatoval, že dôkazné bremeno spočíva na obžalobe a akákoľvek pochybnosť by mala byť v prospech obvineného, pričom úlohou obžaloby predložiť dostatočné dôkazy na uznanie obžalovaného za vinného zo spáchania trestného činu. Samotná skutočnosť, že dôkazné bremeno spočíva na orgánoch činných v trestnom konaní, vyjadruje myšlienku o vytvorení rovnakého postavenia medzi štátom a obvineným, keďže štát má väčšie možnosti a prostriedky k tomu, aby zabezpečil potrebné dôkazy, a preto samozrejme skôr unesie dôkazné bremeno než obvinený. Pri zabezpečovaní dôkazov však štát nemá voľnú ruku a musí postupovať v súlade s Trestným poriadkom. Z pravidiel, že dôkazné bremeno spočíva na štáte existujú tri výnimky, ktoré Európska komisia uviedla v Zelenej knihe o prezumpcii nevinu. Tieto výnimky boli reakciou na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva. Ide o prípady tzv. *strict liability offences* - trestné činy, v ktorých sa prenáša dôkazné bremeno a keď bol vydaný príkaz na konfiškáciu. V prípadoch tzv. *strict liability offences* obžaloba predkladá dôkazy preukazujúce spáchanie trestného činu obvineným, ale nie je povinná preukazovať aj úmysel obvineného spáchať trestný čin (*mens rea*). Pre prípady trestných činov, v ktorých sa prenáša dôkazné bremeno platí, že obžaloba preukazuje, že obvinený konal určitým spôsobom, avšak obvinený musí preukázať skutočnosť, že pre daný spôsob konania existuje "nevinné" vysvetlenie. V prípadoch, keď bol vydaný príkaz na konfiškáciu sa dôkazné bremeno prenáša len za predpokladu, že majetok bol získaný trestným činom. Dôkaz opaku musí preukázať obvinený. Prenesenie dôkazného bremena v podmienkach slovenského trestného práva nie je možné. Trestný poriadok totiž neupravuje možnosť rozdeliť povinnosť dôkazného bremena medzi procesné strany v závislosti od druhu trestného činu. Zavedenie možnosti prenesenia dôkazného bremena do slovenského trestného

práva by spôsobilo rozpor so zásadami oficiality, zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností a zásadou prezumpcie nevinu, tak ako sú v súčasnosti upravené. Zásada oficiality ustanovuje, že orgány činné v trestnom konaní sú povinné z vlastnej iniciatívy vykonať všetko, čo má prispieť k objasneniu trestného činu. Sú povinné obstarávať dôkazy svedčiace v neprospech ako aj v prospech obvineného. Zásada zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností núti orgány činné v trestnom konaní obstarávať dôkazy až do tej doby, než odstránia všetky dôvodné pochybnosti o vine obvineného.

6. **Právo nevypovedať vo svoj neprospech** – Uvedené právo spočíva z práva odoprieť výpoveď a z práva, ktorým je zaručené, aby nikto nemohol byť nútený predkladať dôkazy vo svoj neprospech.⁸ Platí zákaz akéhokoľvek donucovania obvineného k priznaniu alebo k výpovedi. Mlčanie obvineného nemožno považovať za dôkaz jeho viny. O práve nevypovedať musí byť zároveň obvinený zo strany orgánov činných v trestnom konaní poučený. Treba však uviesť, že právo nevypovedať nie je absolútnym právom. Ide o prípady, kedy súd môže na základe nevypovedania obvineného vyvodit' nepriaznivé závery. Tieto závery sú prípustné iba v prípade, keď obžaloba predloží presvedčivé dôkazy. Sudca na základe nich v zmysle zásady voľného hodnotenia dôkazov a vlastnej úvahy také závery vyvodí. Ako príklad je možné uviesť **prípád Murray vs. Veľká Británia**. Európsky súd pre ľudské práva konštatoval, že ak obžaloba predložila prípad ako očividný, tzv. prima facie case a dôkazné bremeno spočíva na obžalobe, z odmietnutia obvineného svedčiť sa môžu vyvodit' nepriaznivé závery. V odôvodnení Európsky súd pre ľudské práva konštatoval, že usvedčujúce dôkazy boli v danom prípade natoľko silné, že priamo "volali" po vysvetlení a že vyvodenie záverov nepriaznivých pre obvineného je vysvetlené zdravým rozumom. Na to, aby sa mohlo aplikovať uvedené je potrebné, aby dôkazy obžaloby boli dostatočne presvedčivé, aby bolo možné od obvineného požadovať výpoveď. Dôkazy teda musia vyvolať vysvetlenie, ktoré je obvinený schopný poskytnúť a na základe jeho neposkytnutia je možné na základe zdravého úsudku vyvodit' záver, že neexistuje žiadne vysvetlenie a obvinený je vinný. Naopak ak dôkazy

⁸ Platí zásada – *Nemo tenetur prodere seipsum* (Nikto nemôže byť nútený svedčiť vo svoj neprospech.).

obžaloby majú malú dôkaznú silu, neposkytnutie vysvetlenia obvineným, nemožno považovať za dôkaz jeho viny. Netreba zabudnúť na skutočnosť, že v rámci tohto pravidla je zakázané nútiť obvineného k sebaobviňovaniu.⁹ Nútené sebaobviňovanie je vylúčené nielen vtedy, ak je od obvineného požadovaná výpoveď, ale tiež súčinnosť alebo aktívne konanie, ktoré slúži k jeho usvedčeniu, ako je napríklad písanie rukopisného textu a pod. K vykonaniu takých úkonov môže byť obvinený vyzvaný, avšak nie je povinný ich aj vykonať. Úkony, ku ktorým môže byť obvinený vyzvaný delíme na dva druhy. Prvým druhom sú úkony, ktoré sa vyznačujú aktivitou obvineného, t.j. žiadajú ho vykonať istú činnosť a obvinený nemôže byť k nim nijakým spôsobom donucovaný. Druhým druhom sú úkony, ktoré od obvineného požadujú, aby niečo strpel a vyznačujú sa pasívnou účasťou obvineného (napr. odtlačky prstov a pod.), pričom k týmto úkonom za podmienok stanovených zákonom môže byť obvinený donútený. Problematiku v danej oblasti predstavuje zaraďovanie úkonov do druhov. Problematickým je najmä zaradenie rekognície. V zmysle judikatúry je rekognícia zaraďovaná na hranicu medzi prvým a druhým druhom. Rekognícia je považovaná na jednej strane za úkon, pri ktorom je obvinený nútený iba pasívne strpieť poznávaciu procedúru, na druhej strane vyžaduje jeho aktívne vnímanie a myslenie na danú situáciu.

- 7. Povinnosť orgánov činných v trestnom konaní byť voči obvinenému nestranný a nezaujatý** – prezumpcia nevinny prikazuje orgánom činným v trestnom konaní byť nestranný a nezaujatý, aj keď môžu byť subjektívne presvedčení o jeho vine. Jej účelom nie je vnútiť či deformovať subjektívne presvedčenie príslušných orgánov v prospech nevinny obvineného, ale vytvoriť určitý objektívny priestor, v rámci ktorého možno s obvineným zachádzať a ktorý nesmie byť prekročený. Tento priestor je nastavený tak, aby zodpovedal náležitostiam spravodlivého konania a aby bolo vyvážené slabšie postavenie obvineného voči štátu.

O povahe prezumpcie nevinny sa viedli aj vedú mnohé odborné diskusie, ktoré sa zameriavajú hlavne na otázku, či ide v skutočnosti o prezumpciu alebo iba o právnu domnienku. Pri zodpovedaní uvedenej problematiky

⁹ Platí zásada – Nikto nie je povinný sám seba obviňovať (*Nemo tenetur se ipsum accusare*).

nachádzame dva smery, ktoré majú dominantné postavenie na rozdiel od ostatných názorov:

1. **Zástancovia prvého smeru tvrdia, že prezumpcia nevinny v trestnom konaní predstavuje právnu domnienku.** Predstavitelia tohto smeru nerobia žiadne rozdiely medzi prezumpciou nevinny a ostatnými právnymi domnienkami, aj keď pripúšťajú, že prezumpcia nevinny má isté zvláštnosti, ktorými sa odlišuje od ostatných právnych domnienok. Jej platnosť nastáva ex lege a a priori. Pri obhajobe svojho názoru vychádzajú najmä z princípu – praesumptio boni viri, ktorý sa opiera o to, že každý občan sa považuje za riadneho, dokiaľ nebude dokázaný opak.
2. **Zástancovia druhého smeru vyjadrujú názor, že prezumpcia nevinny je princípom trestného práva, pričom zdôrazňujú, že právne domnienky sú trestnému konaniu pre jeho povahu cudzie.**

Pri vlastnej úvahe o problematike povahy prezumpcie nevinny, buď ako princípu trestného práva alebo ako právnej domnienky, zastávame názor, že z komparácie vyvrátiteľnej právnej domnienky a prezumpcie nevinny jasne vyplýva, že prezumpcia nevinny nepredpokladá určitú skutočnosť, ani nevyvodzuje jednu skutočnosť z druhej pri existencii ich vzájomného kauzálneho nexusu, a preto nemožno hovoriť o totožnosti prezumpcie nevinny s vyvrátiteľnou právnou domnienkou. Pri komparácii prezumpcie nevinny s nevyvrátiteľnou právnou domnienkou sme dospeli k rovnakému záveru, pretože ak by prezumpcia nevinny bola porovnateľná s nevyvrátiteľnou právnou domnienkou musela by spájať dve nesúvisiace skutočnosti, avšak prezumpcia nevinny nič také nerobí, keďže ak by tak robila, nemohlo by dôjsť k vysloveniu viny. Z uvedeného môžeme jednoznačne konštatovať, že prezumpcia nevinny nepredstavuje ani vyvrátiteľnú a ani nevyvrátiteľnú právnu domnienku, ale princíp - zásadu trestného práva procesného, ktorý zaručuje objektívny postoj k obvinenému v rámci trestného konania.

3 Zásada prezumpcie nevinny vo svetle novelizácie trestného práva

V úvode sme už načrtli, že sa budeme zaoberať predovšetkým bodom 9 uvedenom v článku II. Zákona, ktorým sa nepriamo novelizoval Trestný

zákon, konkrétne legálne vymedzenie extrémistického materiálu. Na prvý pohľad sa môže zdať, že uvedené vôbec nesúvisí so zásadou prezumpcie nevinu upravenou v Trestnom poriadku, ale prvý dojem klame. Totiž slovenský zákonodarca práve nedávnou zmenou legálnej definície extrémistického materiálu uvedenú v ustanoveniach § 130 ods. 7 a 8 TZ, popiera procesné pravidlo, ktoré je súčasťou zásady prezumpcie nevinu. Ide o procesné pravidlo, ktoré ustanovuje, že obvinený nie je povinný dokazovať svoju nevinu.

Platná právna úprava stanovuje legálnu definíciu extrémistického materiálu nasledovne v ustanovení § 130 ods. 7 TZ:

„Extrémistickým materiálom sa na účely tohto zákona rozumie písomné, grafické, obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové vyhotovenie

a) textov a vyhlásení, zástav, odznakov, hesiel alebo symbolov, skupín a hnutí, ktoré smerujú alebo v minulosti smerovali k potláčaniu základných ľudských práv a slobôd, b) programov alebo ideológií skupín a hnutí, ktoré smerujú alebo v minulosti smerovali k potláčaniu základných ľudských práv a slobôd, c) obhajujúce, podporujúce alebo podnecujúce nenávisť, násilie alebo neodôvodnene odlišné zaochádzanie voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu alebo pre ich náboženské vyznanie, ak je zámienkou pre predchádzajúce dôvody, alebo d) ospravedlňujúce, schvaľujúce, popierajúce alebo hrubo zľabčujúce genocídium, zločiny proti mieru, zločiny proti ľudskosti alebo vojnové zločiny, ak bol páchatel alebo účastník tohto činu odsúdený právoplatným rozsudkom medzinárodného súdu zriadeného na základe medzinárodného práva verejného, ktorého právomoc uznala Slovenská republika, alebo právoplatným rozsudkom súdu Slovenskej republiky.“

V uvedenej definícii extrémistického materiálu nevidíme žiadny zásadný problém. Za problematickú považujeme druhú časť definície extrémistického materiálu, ktorá je uvedená v odseku 8 ustanovenia § 130 TZ a ktorá uvádza negatívny výpočet, v zmysle ktorého sa za extrémistický materiál *„nepovažuje materiál podľa odseku 7, ak sa **preukázateľne** vyrába, rozširuje, uvádza do obehu, robí verejne prístupným alebo prechováva za účelom realizácie **vzdelávacích, zberateľských alebo výskumných aktivít.**“* Nový legálny negatívny výpočet materiálov, ktoré sa nepovažujú za extrémistický materiál nahradil pôvodne znenie ods. 8, ktoré len rozširovalo vymedzenie pôvodného ods. 7, pričom bolo vymedzené pozitívne a vyžadovalo preukázanie

spojitosti extrémistického materiálu s podnecovaním zo strany páchatel'a. Pôvodne znenie ods. 8 ustanovenia § 130 znelo: „*Za extrémistický materiál sa považuje materiál podľa odseku 7, ak sa vyrába, rozširuje, uvádza do obehu, robí verejne prístupným alebo prechováva v úmysle podnecovať nenávisť, násilie alebo neodôvodnené odlišné zaobchádzanie voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu alebo pre ich náboženské vyznanie, ak je zámienkou pre predchádzajúce dôvody aj replika extrémistického materiálu alebo jeho napodobenina, ktorá je zameniteľná s originálom.*“ Uvedenou novelou boli dotknuté priamo tri skutkové podstaty trestných činov extrémizmu, menovite trestný čin výroby extrémistických materiálov podľa ustanovenia § 422a T'Z, rozširovania extrémistických materiálov podľa ustanovenia § 422 b T'Z a prechovávaní extrémistických materiálov podľa ustanovenia § 422c T'Z. Dôvodová správa k novele k uvedeným zmenám vysvetľuje zámer zákonodarcu tým, že „*ustupuje sa od dikcie, podľa ktorej je možné definovať materiál ako extrémistický iba vtedy, ak orgány činné v trestnom konaní dokážu jeho spojitost' s podnecovaním k nenávisti, násiliu a ďalším nežiadúcim javom.*“¹⁰ Ďalej negatívny výpočet zákonodarca v dôvodovej správe jej osobitnej časti ozrejmil tak, že „*nové znenie aplikačnej definície extrémistického materiálu podľa odseku 8 má ambíciu diferencovať zákonom povolenú manipuláciu s extrémistickým materiálom od jej pôvodného vymedzenia za striktnnej podmienky dodržania legitímneho účelu: realizácie vzdelávacích, zberateľských alebo výskumných aktivít.*“¹¹ Napriek uvedenému ozrejmieniu danej legislatívnej zmeny definície extrémistického materiálu nám zákonodarca opomenul dať odpoveď na otázku, aký dosah budeme mať uvedená zmena pre trestné konanie? Totiž zákonodarcom naformulovaný negatívny výpočet extrémistického materiálu má podstatný dosah na trestné konanie, keďže zákonodarca v definícii použil svolo “preukázateľne“, čo z hľadiska zásady prezumpcie nevinu a procesných pravidiel v nej obsiahnutých zavadza novum v slovenskom trestnom konaní, ktorým je dôkazné bremeno zaťažujúce obvineného. Uvedené je aj v rozpore s judikátmi Najvyššieho súdu SR, ktorý v uznesení Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 25. 11. 2010, spis. zn. 5To/20/2010 judikoval nasledovné:

¹⁰ *Dôvodová správa k Zákonnu, osobitná časť.* S. 2. Dostupné z: <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=7&CPT=174>

¹¹ *Dôvodová správa k Zákonnu, osobitná časť.* S. 17. Dostupné z: <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=7&CPT=174>

„Nie je povinnosťou obžalovaného dokazovať svoju nevinnu, pretože zásada prezumpcie neviny vyžaduje, aby to bol štát, kto nesie v trestnom konaní dôkazné bremeno. Netreba zabúdať, že obžalovanému v prípade uznania viny hrozí pomerne vysoký trest odňatia slobody. Preto je nevyhnutné, aby jeho vina bola bez akýchkoľvek pochybností preukázaná. Vykonané dôkazy musia jednoznačne a s najvyšším stupňom istoty preukazovať, že skutok uvedený v obžalobe sa stal, že predstavuje skutočne závažnú hrozbu pre spoločnosť a že práve obžalovaný je skutočne osobou, ktorá sa žalovaného skutku dopustila. V prípade existencie akýchkoľvek rozumných pochybností o tom, či sa obžalovaný žalovaného skutku dopustil, je potrebné tieto pochybnosti vykladať v jeho prospech a nie naopak. Ani vysoký stupeň podozrenia sám o sebe nevytvára zákonný podklad pre odsudzujúci výrok.“ V tejto súvislosti vystupuje do popredia ďalšia nezrovnalosť, ktorú si zákonodarca pri tvorbe uvedeného Zákona absolútne neuvedomil, a to že takýto zásah do základnej zásady trestného konania – prezumpcie neviny by bolo namieste učiniť trestnoprávnou normou procesného charakteru a nie nepriamou novelou Trestného zákona (Trestný poriadok uvedeným nebol v žiadnom smere dotknutý).

Podstatou zmeny legálnej definície extrémistického materiálu je skutočnosť, že extrémistický materiál sa bude považovať za dovolený za predpokladu, že sa preukázateľne dokáže, že bol využívaný za účelom realizácie vzdelávacích, zberateľských alebo výskumných aktivít. Avšak, kto bude musieť uvedené preukazovať? V zmysle zásady zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností uvedenej v ustanovení § 2 ods. 10 TP by mali túto skutočnosť preukazovať orgány činné v trestnom konaní, nakoľko ich úlohou je objasňovať nielen okolnosti svedčiace v neprospech obvineného, ale aj okolnosti svedčiace v prospech obvineného. V praxi je uvedené však spochybniteľné, keďže možno predpokladať neochotu zo strany orgánov činných v trestnom konaní, keďže by s tým mohli spochybniť výsledky vlastného vyšetrovania. Najmä u prokurátorov, je uvedené spochybniteľné, keďže „ich hlavnou snahou je odsúdenie páchatela trestnej činnosti, je to teda štátny zástupca, ktorý nesie primárnu zodpovednosť, aby trestná vec predložená súdu bola podložená procesne spôsobilými dôkazmi potrebnými na rozhodnutie o vine a treste v súlade s podanou žalobou.“¹² Navyše prokurátor v zmysle obžalovacej zásady

¹² SURMÁNEK, E. *Extrémistický materiál a obrátené dôkazné bremeno*. Dostupné z: <http://www.ulpianus.sk/blog/extremisticky-material-a-obratene-dokazne-bremeno/>

vyjadrenej v ustanovení § 2 ods. 15 TP podaním obžaloby ju zastupuje pred súdom a stáva sa tak stranou v trestnom konaní, čo len prehľbuje jeho snahu o odsúdenie páchatel'a. V praxi novelizácia teda priniesla dôkazné bremeno z prokurátora na obvineného. Čiže subjektom, ktorý bude mať povinnosť dokazovať pred súdom skutočnosti bude obvinený, t.j. obvinený bude musieť preukázať svoje tvrdenie, že daný materiál bol používaný za účelom realizácie vzdelávacích, zberateľských alebo výskumných činností a prokurátor nebude musieť preukazovať, že daný materiál je extrémistický, pretože preňho je to už zákonom prezumované, že extrémistický je. Nemožno totiž predpokladať, že akurát prokurátor, ktorý podal obžalobu skrz výrobu, rozširovanie alebo prechovávanie extrémistického materiálu, bude preukazovať, že daný materiál nie je extrémistický, ale teda že ide o materiál v zmysle odseku 8 ustanovenia § 130 TZ.

Napokon zákonodarca v nespočetnom rade pochybení pri novom legálnom vymedzení extrémistického materiálu zaviedol aj prezumovanú skutočnosť, že istý materiál je vždy považovaný za extrémistický, ak opak nebude vyvrátený tým, že sa používa iba na tri druhy využitia – vzdelanie, zberateľstvo alebo výskum.¹³ Ak by sa obvinený pokusil vyvrátiť toto prezumovanie istého materiálu za extrémistického v zmysle zákonodarcu treba mať na pamäti, že „*z okolností, že obvinený svoje tvrdenia nevie, nemôže alebo nechce preukázať, nemožno automaticky vyvodzovať záver, že obvinený nemá pravdu, že jeho tvrdenie nezodpovedá skutočnosti, alebo že opak je pravdou.*“¹⁴ Ak obvinený nepreukáže opak, bude platiť, že daný materiál je extrémistický, keďže ide o prezumovanú skutočnosť. Takáto prezumpcia nepôsobí v prospech obvineného, ale v jeho neprospech, keďže on je ten, kto musí vyvracať prezumovanú skutočnosť.

Zmeny legálnej definície extrémistického materiálu v slovenskom trestnom práve chtiac alebo nechtiac zasahuje do základnej zásady trestného

¹³ Pri vymedzení týchto druhov zákonodarca evidentne opomenul na oblasť umeleckú. Filmový priemysel na základe uvedeného nebude môcť legálne využívať autentické dobové kostýmy napr. pri natáčaní filmov s tematikou druhej svetovej vojny a pod. Prípadne aj slovenské televízie sa môžu dopúšťať rozširovania extrémistického materiálu, lebo ho robia verejne prístupným, ak vysielajú filmy s tematikou, kde môžu byť obsiahnuté materiály, ktoré možno v zmysle slovenskej legálnej definície extrémistického materiálu považovať za extrémistické (napr. film Schindlerov zoznam).

¹⁴ KURILOVSKÁ, L. *Základné zásady trestného konania. Účel a základná limitácia*. S. 126.

konania – zásady prezumpcie nevinu. Cieľom zásady prezumpcie nevinného je nielen ochrana obvineného pred neoprávneným zásahom do jeho práv a slobôd, ale je aj prejavom zákonnosti a spravodlivosti trestného konania. Okrem zásady prezumpcie nevinu je Zákom dotknutá aj zásada práva na obhajobu v materiálnom slova zmysle, keďže obvinený nie je povinný dokazovať svoju nevinu, má právo nie povinnosť navrhovať dôkazy na preukázanie svojej nevinu a nemôže byť nútený vypovedať. Avšak pri extrémistických materiáloch obvinený, ak bude chcieť preukázať svoju nevinu, bude musieť aktívne konať, lebo vyvrátenie prezumovanej skutočnosti, t.j. dôkazné bremeno preukázania tvrdenia, bude ležať na ňom.

4 Záver

Prezumpcia nevinu predstavuje jednu z najdôležitejších základných zásad, na ktorých je postavené celé trestné konanie. Slovenská republika ako aj medzinárodné spoločenstvo a Európska únia zakomponovali zásadu prezumpcie nevinu do mnohých právnych noriem. Slovenská republika zakotvuje prezumpciu nevinu aj na ústavnej úrovni, čím značne dáva najavo jej významné postavenie v slovenskom právnom poriadku. Zákonodarca nepriamu novelu definície extrémistického materiálu vysvetlil ako potrebu v rámci opravy nedostatočnej transpozície Rámcového rozhodnutia Rady 2008/913/SVV revíziou trestnoprávnej úpravy v oblasti extrémizmu. Avšak dané Rámcové rozhodnutie hneď v článku 7 ods. 1 uvádza, že nemení žiadne povinnosti rešpektovať základné práva a základné právne zásady. Naša otázka potom znie, ako mohol zákonodarca konštatovať v dôvodovej správe jej všeobecnej časti, že uvedená novela je v súlade s Ústavou SR, ústavnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná, zákonmi a je v súlade aj s právom Európskej únie, keď tomu tak evidentne nie je? Možno iba konštatovať, že zákonodarca zneužil právo na prejav svojej politickej vôle zameranej na sprísnenie protixtrémistickej legislatívy, čím sprísnenie protixtrémistickej legislatívy neznevážujeme, avšak je na škodu vecí, ak sa legislatívne zmeny tak dôležitých predpisov, akým je Trestný zákon robia navážene bez zváženia všetkých dôsledkov a náležitej prípravy.

Literature

KURILOVSKÁ, L. *Základné zásady trestného konania. Účel a základná limitácia*. Šamorín: Heuréka, 2013, 141 s. ISBN 978-80-89122-91-2.

SURMÁNEK, E. *Extrémistický materiál a obrátené dôkazné bremeno*. Dostupné z: <http://www.ulpianus.sk/blog/extremisticky-material-a-obratene-dokazne-bremeno/>

ŠIMOVČEK, I. a kol. *Trestné právo procesné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 479 s. ISBN 978-80-7380-324-7.

Zákon č. 460/1992 Z. z. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 316/2016 Z. z. o uznávaní a výkone majetkového rozhodnutia vydaného v trestnom konaní v Európskej únii a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 64/1956 Zb. o trestnom konaní súdnom v znení neskorších predpisov.

Listina základných práv a slobôd.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Zelená kniha o prezumpcii nevinny.

Rámcového rozhodnutia Rady 2008/913/SVV.

Prípád *Barbera Messegue a Jabardo vs. Španielsko*.

Prípád *Murray vs. Veľká Británia*.

Dôvodová správa k Zákonu, všeobecná a osobitná časť. S. 2. Dostupné z: <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=7&CPT=174>

Nález Ústavného súdu, sp. zn. II. ÚS 441/99 zo dňa 29. 03. 2000.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 25. 11. 2010, sp. zn. 5To/20/2010.

Contact – e-mail

moni.skrovankova@gmail.com; monika.skrovankova@tvu.sk

Trestné právo ako ultima ratio v otázkach postihu domáceho násilia¹

Marcela Tittlová

Ústav verejného práva, Fakulta práva, PEVŠ,
Bratislava, Slovenská republika

Abstract in original language

Domáce násilie predstavuje sústavne živý celospoločenský problém. Za posledné roky boli prijaté viac či menej komplexné právne úpravy, ktoré garantujú postih jednotlivých foriem a všetkých prejavov domáceho násilia. Faktom je, že trestnoprávne možnosti postihu majú v sústavne dostupných právnych riešení tohto negatívneho javu postavenie *ultima ratio*, teda do úvahy prichádzajú až v situácii, kedy iné právne nástroje riešenia nie sú dostačujúce. Predkladaný príspevok prezentuje trestnoprávne nástroje riešenia domáceho násilia ako nástroje *ultima ratio*, no súčasne zdôrazňuje fakt, že iné ako trestnoprávne nástroje riešenia domáceho násilia sú len veľmi málo účinné a násilné útoky len a len stupňujú.

Keywords in original language

Domáce násilie; nástroje riešenia; civilnoprávne možnosti riešenia; trestné právo ako *ultima ratio*.

Abstract

Domestic violence is a constantly alive socio-political problem. Over the last few years, more or less complex legislation has been adopted to guarantee the sanction of individual forms and all forms of domestic violence. The fact is that the criminal law options have the *ultima ratio* in the consistently available legal solutions of this negative phenomenon, so they come into the situation when other legal instruments of the solution are not sufficient. The presented contribution presents criminal justice instruments for

¹ Táto štúdia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0644.

domestic violence as a tool for the *ultima ratio*, but at the same time highlights the fact that non-criminal law tools to tackle domestic violence are only very ineffective, and violent attacks are only stepping up.

Keywords

Domestic Violence; Solution Tools; Civil Law Options; Criminal Law as *the ultima ratio*.

1 Domáce násilie ako negatívny fenomén

Domáce násilie je sústavne aktuálnym, živým a alarmujúcim fenoménom súčasnosti. Odhliadnuc od miery odbornej a laickej diskutovanosti tohto problému, jednoznačne je potrebné vnímať domáce násilie (bez ohľadu na jeho druh, formy či prejavy²) ako závažný negatívny jav, pri ktorom nedochádza k neoprávneným zásahom do garantovaných práv obetí tohto javu. Existuje nespočetné množstvo snáh o riešenie či minimalizáciu domáceho násillia a to nie len u nás, ale aj na úrovni európskej a medzinárodnej. Samotné násilie je však veľmi tvárne a jeho podoby a prejavy sa v historickom kontexte a v jednotlivých kultúrach odlišujú rovnako, ako bola a je, žiaľ, odlišná aj miera tolerancie násillia z historického a kultúrneho pohľadu. V spojení so slovom „domáce“ potom predstavuje násilie to, čo sa nezriedka odohráva medzi uzatvoreným okruhom osôb, ktoré spolu zdieľajú spoločný byt alebo dom. Historicky sa dokonca ukazuje, že prejavy tejto formy násillia boli v rôznej miere v súlade s kultúrnymi a spoločenskými normami. Svedčí o tom aj skutočnosť, že dodnes sú známe a pomerne často pertraktované mnohé ľudové pranostiky či porekadlá, v ktorých dominuje násilie všeobecne, ako aj násilie páchané na ženách. Domáce násilie ako jav sa však postupne odpútava od jeho klasických kriminologických charakteristík, kedy jeho imanentným znakom bolo to, že k nemu dochádza neverejne, v priestoroch, ktoré nie sú verejnosti dostupné, pred verejnosťou skryte. Moderné formy domáceho násillia sa odpútavajú od tohto znaku³, takže

² PAPÁČEK, P. Základné formy domáceho násillia. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Možnosti riešenia domáceho násillia, Fakulta práva PEVŠ, 20. 4. 2017*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 465 a nasl.

³ TITLOVÁ, M. Pojem a znaky domáceho násillia. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Možnosti riešenia domáceho násillia, Fakulta práva PEVŠ, 20. 4. 2017*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 12 a nasl.

postupne sa stáva bežným javom, že násilným formám správania sa, ktoré majú povahu domáceho násilia, dochádza aj na verejnosti (typicky ak ide o formy prenasledovania obete).

V predkladanom príspevku sa zaoberáme stručne podstatou domáceho násilia, ktorá je východiskom pre úvahy o možnostiach jeho postihovania. Zamýšľame sa nad možnosťami civilného riešenia domáceho násilia, ktoré boli do nášho právneho poriadku doplnené v posledných rokoch a následne v procese rekodifikácie zmenené, s poukazom na ich limity a tiež na ich obmedzenú efektívnosť. Analyzujeme trestnoprávnu úpravu z pohľadu možností postihovania domáceho násilia a uvádzame niektoré úvahy *de lege ferenda*.

2 Civilnoprávne a správno-právne možnosti riešenia domáceho násilia

Na vysokú aktuálnosť problematiky domáceho násilia a nevyhnutnosť jej riešenia aj na legislatívnej úrovni prvýkrát v roku 2008 poukázala civilnoprávna a správno-právna novela zákonom č. 491/2008 Z. z., ktorou sa menil a dopĺňal zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších právnych predpisov (ďalej len „Zákon o PZ“). O civilnoprávnej novele je potrebné hovoriť z dôvodu, že okrem zmeny Zákona o PZ, menil a dopĺňal tento zákon vtedajší Občiansky súdny poriadok (zákon č. 99/1963 Sb., ďalej len, OSP“). Touto novelou bol do Zákona o PZ zavedený nový inštitút s názvom „Oprávnenie vykázat’ zo spoločného obydľia“, ktorý je obsiahnutý v § 27a. Už v tomto období (teda v roku 2008) bola v základoch vystihnutá myšlienka *Dohovoru Rady Európy o predchádzaní a boji proti násiliu na ženách a domácejmu násiliu*, ktorý dostal do finálnej podoby až v roku 2010. Cieľom tohto ustanovenia, ktorým sa rozšírili oprávnenia policajta, je nepochybne ochrana života, zdravia, slobody a tiež ľudskej dôstojnosti, a to vzhľadom na predchádzajúce útoky rovnakej či obdobnej povahy.⁴ Zjednodušene možno teda povedať, že cieľom je ochrana obete pred domácim násilím. Obeti domáceho násilia takto bola daná možnosť domáhat’ sa ochrany predmetných dotknutých práv pomocou oprávnenia policajta vykázat’ násilníka so spoločného obydľia. Samotné vykázanie pozostáva z dvoch krokov, v rámci ktorých

⁴ TITTLVÁ, M. a J. MEDELSKÝ. *Zákon o Policajnom zbore. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 89 a nasl.

policajt ústne s účinkom od momentu vyslovenia vykáže násilníka zo spoločného obydlija a následne mu počas 48 hodín zakáže vstupovať od spoločného obydlija, ktoré presne špecifikuje v potvrdení o vykázaní. O vykázaní je policajt totiž povinný vyhotoviť potvrdenie, v ktorom jednak špecifikuje priestor, na ktorý sa vykázanie vzťahuje, a tiež tu uvedie identifikačné údaje ohrozenej i vykázanej osoby vrátane ich telefónneho čísla. Toto potvrdenie je povinný policajt odovzdať tak ohrozenej, ako aj vykázanej osobe, ktorej súčasne umožní, aby si vzala nevyhnutne potrebné veci pre osobnú potrebu, vyzve ju na vydanie kľúčov od spoločného obydlija a poučí ju o možnostiach ubytovania, ako aj o ďalšom postupe vo veci. Inštitút vykázania zo spoločného obydlija sa nijakým spôsobom nedotýka vlastníckeho (resp. spoluvlastníckeho) práva vykázanej osoby k tomuto spoločnému obydliju. Vykázaním dochádza len k zákonnému obmedzeniu užívacieho práva, pričom takéto obmedzenie má len dočasnú povahu. Priamo z predmetného ustanovenia totiž vyplýva, že toto vykázanie je účinné len počas 48 hodín od vykázania. Predĺženie takto poskytovanej ochrany prichádza do úvahy len v prípade, ak ohrozená osoba do 48 hodín od vykázania podá návrh na vydanie predbežného opatrenia podľa § 76 ods. 1 písm. g) OSP. Doručením návrhu na vydanie predbežného opatrenia na súd počas vykázania zo spoločného obydlija sa trvanie tohto vykázania automaticky⁵ predlžuje až do nadobudnutia vykonateľnosti rozhodnutia súdu o návrhu na vydanie predbežného opatrenia, o čom sa vykázaná osoba upovedomí v rámci poučenia o ďalšom postupe vo veci. *Takto koncipovaný inštitút vykázania zo spoločného obydlija* podľa § 27a zákona o PZ však mal niekoľko výrazných nedostatkov. Za najvýraznejší nedostatok možno považovať skutočnosť, že takto stanovená 48-hodinová lehota je vzhľadom na povahu a charakter útokov namierených voči fyzickej i psychickej integrite a potrebu následného liečenia jednoznačne príkrátka. Navyše, pôvodné ustanovenie nerozlišovalo dni, počas ktorých je vykázanie účinné, na pracovné dni, dni pracovného pokoja a sviatky. Napriek tomu, že novelou č. 495/2009 Z. z., ktorou sa menil a dopĺňal OSP a o zmene a doplnení niektorých zákonov (predovšetkým o zmene a doplnení zákona o PZ), došlo k zákonnému zakotveniu prerušenia plynutia lehoty vykázania počas soboty, nedele a sviatku, pričom plynutie lehoty pokračuje

⁵ ŠTEVČEK, M., S. FICOVÁ a kol. *Občiansky súdny poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 148.

najbližší nasledujúci pracovný deň, 48-hodinový mechanizmus ostal zachovaný. S uvedeným prerušením možno síce súhlasiť, no jednoznačne treba vysloviť aj výhradu neprimeranosti 48-hodinovej lehoty vykázania vzhľadom na jednotlivé prípady. Na jednej strane je tu potrebné naplniť základnú požiadavku každej právnej úpravy, ktorou je všeobecnosť, a na strane druhej zohľadňovať aj povahu a závažnosť možných následkov domáceho násilia na obeť, ako aj charakter samotného traumatického zážitku. Majúc na zreteli, že pri vykázaní zo spoločného obydlija ide o závažný zásah do vlastníckeho, konkrétne obmedzenie užívacieho práva, uvedomujeme si a považujeme za logické, že zákonodarca v otázkach predlžovania lehoty vykázania zatiaľ váhal. Doposiaľ totiž nebola definitívne vyriešená otázka stretu a prípadne prednosti práva na fyzickú a psychickú integritu obeť a vlastníckeho, resp. užívacieho práva vlastníka, resp. spoluvlastníka. Nepochybne je však potrebné obeť domáceho násilia poskytnúť taký časový priestor, v rámci ktorého objektívne aj subjektívne dokážu zrealizovať opatrenia zamerané na ochranu svojich práv a podať návrh na vydanie predbežného opatrenia. Z policajných štatistík totiž vyplýva, že v období od 15. decembra 2008 až do 15. júna 2009 bol na našom území použitý inštitút vykázania 118×, avšak len v 29 prípadoch bol skutočne podaný aj návrh na vydanie predbežného opatrenia. Za ďalší problém predmetnej úpravy vykázania podľa zákona o PZ možno považovať skutočnosť, že vykázaniu násilníka podľa poslednej vety prvého odseku novozavedeného § 27a nebráni ani neprítomnosť osoby násilníka počas vykázania.⁶ V ďalších ustanoveniach však nebola doriešená otázka odovzdania potvrdenia o vykázaní neprítomnej vykázanej osobe, ktorej rovnako ako osobe ohrozenej musí byť toto potvrdenie v zmysle druhého odseku vydané. Je diskutabilné, či vzhľadom na účel a ciele inštitútu vykázania možno túto povinnosť považovať za splnenú, ak k odovzdaniu potvrdenia o vykázaní neprítomného dôjde až po uplynutí 48-hodinovej lehoty od vykázania, teda až v čase, keď sa už ohrozená osoba nemôže domáhať ochrany v zmysle tohto ustanovenia za predpokladu, že v uvedenej lehote nepodala, resp. nestihla podať návrh na vydanie predbežného opatrenia. V týchto prípadoch totiž samotný inštitút vykázania zo spoločného obydlija podľa nášho názoru už neplní svoj účel a môže mať

⁶ DOBROVODSKÝ, R. K novým legislatívnym zmenám v ochrane obeť domáceho násilia. In: *Justičná revue*, 2010, roč. 62, č. 1, s. 27.

za následok vyprovokovanú gradáciu násilia voči obeti. Je pritom potrebné zdôrazniť, že tento inštitút bol do zákona o PZ začlenený s cieľom ochrany práv a právom chránených záujmov ohrozenej osoby. *Vo väčšine prípadov tak vykázanie zo spoločného obydliá urobené v neprítomnosti vykázanej osoby nielen že neplní ochrannú úlohu vo vzťahu k ohrozenej osobe, no navyše neplní ani úlohu výchovnú vo vzťahu k násilníkovi.* V konečnom dôsledku sa problém vykázaní neprítomnej osoby premieta aj do rozhodovacej činnosti súdu o predbežnom opatrení, a to vzhľadom na poučenie poskytnuté policajtom a povinnosť súdu prihliadať naň.⁷

Napriek tomu, že vyššie spomenutá novela z roku 2008 sa primárne dotýkala Zákona o PZ, akútnosť potreby riešenia problematiky domáceho násilia sa premietla aj do úpravy predbežných opatrení podľa OSP. Podľa § 76 ods. 1 písm. g) OSP mohlo byť predbežným opatrením nariadené účastníkovi, aby nevstupoval dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivý z násilia (ďalej len „predbežné opatrenie“). Súd však o tomto návrhu na vydanie predbežného opatrenia rozhodoval v lehote 7 dní od podania návrhu. Predmetnou novelou bola táto lehota skrátená na 48 hodín od doručenia kompletného návrhu na vydanie predbežného opatrenia ohrozenou osobou. Rovnakým spôsobom, ako vyššie spomenutá novela z roku 2009 modifikovala 48-hodinovú lehotu vykázaní zo spoločného obydliá, modifikovala aj 48-hodinovú lehotu určenú súdu na rozhodnutie o kompletnom návrhu na vydanie predbežného opatrenia. Od jej účinnosti sa preto do 48-hodinovej lehoty, v ktorej je súd povinný o návrhu rozhodnúť, nezapočítavajú sobota, nedeľa a ani sviatok. Táto zmena vo vzťahu k súdom reflektovala predovšetkým požiadavku, že súde by mali jednotlivé úkony patriace do ich právomoci vykonávať v pracovných dňoch a počas úradných hodín. Odstránilo sa tak nelogické pravidlo a povinnosť, že súde o návrhu predbežného opatrenia museli rozhodnúť v lehote 48-hodín od podania kompletného návrhu bez ohľadu na to, počas akých dní táto lehota plynie, a tiež komplikácie, ktoré v súvislosti s tým boli spôsobené. V súvislosti s podaním návrhu na vydanie predbežného opatrenia podľa § 76 ods.1 písm. g) OSP však novela zaviedla aj nové

⁷ MEDELSKÁ TKÁČOVÁ, Z. Netrestnoprávne nástroje riešenia domáceho násilia. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Možnosti riešenia domáceho násilia, Fakulta práva PEVŠ, 20. 4. 2017.* Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 245 a nasl.

ustanovenie § 75 b. Zavádzajú sa ním osobitné pravidlá týkajúce sa konania o vydaní predbežného opatrenia, ktoré sa z hľadiska časovej postupnosti uplatnia v postupe nadväzujúcom na postup policajta podľa § 27a zákona o PZ. Podľa § 75 b ods. 1 OSP je súd povinný, ak nariadil pojednávanie o návrhu na vydanie predbežného opatrenia, prihliadať na poučenie, ktoré policajt v postupe podľa § 27a zákona o PZ poskytol. Policajt je totiž povinný vykázanú aj ohrozenú osobu (účastníkov konania) poučiť o postupe, ktorý nasleduje po vykázaní, o následkoch nedostavenia sa na súdne pojednávanie o predbežnom opatrení a tiež o spôsobe predvolávania na pojednávanie a o spôsobe doručenia súdneho rozhodnutia. V tomto ustanovení OSP je *ex lege* stanovená povinnosť súdu prihliadať na splnenie tejto oznamovacej povinnosti, ktorá ovplyvňuje ďalší priebeh pojednávania a môže vyvrcholiť vydaním rozhodnutia v neprospech účastníka, a to aj bez zisťovania dôvodov na vykázanie zo spoločného obydlija, alebo aj zamietnutím návrhu. Tu sa plne premieta problém vykázania neprítomnej osoby zo spoločného obydlija. Policajt, ktorý podľa zákona o PZ uskutočňuje vykázanie, nemá v tomto prípade možnosť poskytnúť riadne poučenie vykázanej osobe a v týchto prípadoch teda ani súd nemôže fakultatívne rozhodnúť v neprospech násilníka bez zisťovania dôvodov vykázania. Tento problém len z časti rieši § 75 b ods. 2 OSP, v ktorom je stanovená požiadavka, aby v prípadoch, kedy sa súdu nepodarí predvolať účastníkov (ohrozeného a vykázaného) na pojednávanie, a to ani prostredníctvom útvaru Policajného zboru, súd zabezpečil zverejnenie predvolania na svojej úradnej tabuli. Zároveň je v tomto ustanovení obsiahnutá aj zákonná fikcia doručenia tým spôsobom, že deň zverejnenia sa považuje za deň doručenia predvolania. V prípadoch, kedy boli účastníci riadne policajtom poučení o spôsobe doručovania písomností a o možných následkoch nedostavenia sa na pojednávanie, môže súd v prípade nedostavenia sa niektorého z nich rozhodnúť aj v jeho neprospech, a to dokonca bez zisťovania dôvodov, ktoré viedli k vykázaniu zo spoločného obydlija. Tento postup je vďaka dikcii ods. 3 len fakultatívny a navyše neprichádza do úvahy, ak zákonné poučenie bolo riadne poskytnuté. V prípade podania riadneho poučenia, ak sa ani jeden z účastníkov nedostaví na pojednávanie, súd môže návrh na vydanie predbežného opatrenia zamietnuť. Aj tento postup vo veci má len fakultatívnu povahu. Napriek

tomu sa týmto spôsobom zvyšuje relevancia poučenia poskytovaného policajtom. Uznesenie o nariadení predbežného opatrenia sa s účinnosťou od 1. januára 2010 doručuje aj tomu útvaru Policajného zboru, ktorého policajt vykázal násilníka zo spoločného obydlija. Deje sa tak v duchu spolupráce súdov s Policajným zborom pri ochrane práv obetí domáceho násilia, ktorá je predurčená zákonným nadväzným postupom polície a súdov, prepojenosťou jednotlivých úkonov a spätnou väzbou pojednávania o nariadení predbežného opatrenia na riadne splnenie povinností policajta.⁸

Po rekodifikácii civilného procesu v Slovenskej republike v roku 2015, bol dosiaľ účinný OSP nahradený novou právnou úpravou opierajúcou sa o rozlišovanie medzi sporovými a mimosporovými (nesporovými) konaniami. Možnosť dosiahnuť vydanie predbežného opatrenia naviazaná na ustanovenia Zákona o PZ bola modifikovaná tak, že v správnej časti (Zákon o PZ) ostala úprava zachovaná a v civilnej oblasti bola nahradená možnosťou vydania neodkladného opatrenia podľa § 324 Civilného sporového poriadku (zákon č. 160/2015 Z. z. v znení neskorších predpisov, ďalej len, CSP⁹), ktorá zakladá podobnú ochranu obetí domáceho násilia, no čiastočne ju upravuje.

Jednou z možností vydania resp. nariadenia neodkladného opatrenia je možnosť nariadiť, aby osoba *nevstupovala dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivá z násilia* podľa § 325 ods. 2 písm. e) CSP. Týmto sa nadviazalo na možnosť resp. oprávnenie policajta podľa Zákona o PZ vykázat' násilníka z obydlija. Veľmi pozitívne je, že CSP šiel v otázkach riešenia domáceho násilia ešte ďalej a umožnil usporiadať pomery neodkladným opatrením a v prípadoch iných foriem domáceho násilia. Ide o prípady uloženia povinností (neodkladným opatrením ako rozhodnutím súdu), aby *osoba nevstupovala alebo iba obmedzene vstupovala do domu alebo bytu, na pracovisko alebo iné miesto, kde býva, zadržávaná sa alebo ktoré pravidelne navštevuje osoba, ktorej telesnú integritu alebo duševnú integritu svojim konaním obrozjuje*, alebo aby osoba *písomne, telefonicky, elektronickou komunikáciou alebo inými prostriedkami úplne alebo čiastočne nekontaktovala osobu, ktorej telesná integrita*

⁸ MEDELSKÁ TKÁČOVÁ, Z. Netrestnoprávne nástroje riešenia domáceho násilia. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Možnosti riešenia domáceho násilia, Fakulta práva PEVŠ, 20. 4. 2017*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 245 a nasl.

alebo duševná integrita môže byť takým konaním obrozená, prípadne aby sa osoba na určenú vzdialenosť nepribližovala alebo iba obmedzene približovala k osobe, ktorej telesná integrita alebo duševná integrita môže byť jej konaním obrozená [§ 325 ods. 2 písm. f.)–h.) CSP]. Civilnoprávne sa takto umožnilo riešenie prípadov prenasledovania v rámci domáceho násilia, všetkých foriem psychického násilia a tejto formy obťažovania.

Kým uvedené možnosti riešenia domáceho násilia cestou neodkladného opatrenia je potrebné hodnotiť pozitívne, na druhej strane § 326 CSP viaže konanie o návrhu na splnenie jeho obsahových náležitostí. Tie sú rovnaké ako v prípade žaloby s tým, že je nutné uvádzať aj opis rozhodujúcich skutočností odôvodňujúcich potrebu neodkladnej úpravy pomerov. Pre osoby postihnuté domácim násilím, rôznymi jeho formami, vrátane fyzických, sú často primárne otázky života a zdravia, a len ojedinele disponujú takým právnym poznaním, vedomosťami, aby samé vedeli takéto podanie sami skoncipovať. Otvorenou ostávajú možnosť podania cestou právneho zástupcu, alebo spísaním podania priamo na súde. Na začatie konania, na podklade riadneho a kompletného návrhu, sa pritom viaže možnosť predĺženia ochrany poskytovanej právnym poriadkom tak, ako sme o nej hovorili už v súvislosti s minulou úpravou obsiahnutou v OSP.

Zaujímavosťou tiež je, že rozhodovanie súdu o vydaní neodkladného opatrenia viaže nový CSP na lehotu 24hodín od doručenia kompletného (bezvadného) návrhu, ale len v prípade § 325 ods. 2 písm. e.), teda v prípade, ak ide o neodkladné opatrenie, aby osoba *nevstupovala dočasne do domu alebo bytu, v ktorom býva osoba, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivá z násilia*. Vo všetkých ostatných prípadoch je lehota na rozhodovanie súdi 30 dní od doručenia kompletného (bezvadného návrhu) a to aj vo všetkých ostatných prípadoch možného riešenia foriem a prejavov domáceho násilia, čo nepovažujeme za správne. Rovnako tak platí, že neodkladné opatrenie podľa § 325 ods. 2 písm. e.) CSP je vykonateľné momentom vyhlásenia, prípadne momentom vyhotovenia. Ostatné neodkladné opatrenia, ktorými sa dá postihovať domáce násilie, teda neodkladné opatrenia podľa § 325 ods. 2 písm. f.) až h.) CSP sú vykonateľné až jeho dorúčením, čo tiež komplexnej a dôslednej ochrane obetí domáceho násilia nenapomáha.

3 Trestnoprávne možnosti riešenia (postihu) domáceho násilia

Pri úvahách o možnostiach postihu domáceho násilia v trestnoprávnej rovine vychádzame z právnej úpravy obsiahnutej v druhej tzv. osobitnej časti Trestného zákona, zákona č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších právnych predpisov (ďalej len „TZ“ alebo „Trestný zákon“). Faktom je, že možnosti iného ako trestného riešenia, teda najmä riešenie civilnoprávne a nadväzne správno-právne, nie sú často efektívne a účinné. Jednak samé obsahujú niektoré sporné aspekty, ktoré znižujú možnú ochranu obetí domáceho násilia, prípadne ich aplikácia zakladá len ďalšiu eskaláciu a viktimáciu obetí. Navyše, v mnohých prípadoch sú útoky v rámci domáceho násilia tak intenzívne, že umožňujú priamy trestnoprávny postih, keďže naplňajú znaky niektorej z relevantných skutkových podstát.

V osobitnej časti TZ sa nachádzajú jednotlivé skutkové podstaty trestných činov, ktoré sú zoskupené podľa druhového objektu do dvanástich hláv. Usporiadanie jednotlivých hláv v poradí za sebou je pritom odrazom hierarchie hodnôt v spoločnosti a tomu zodpovedajúc sú do prvej hlavy zaradené trestné činy proti životu a zdraviu, nasledujú trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti (II. hlava), trestné činy proti rodine a mládeži (III. hlava) a ďalšie.

Vzhľadom na charakter a najčastejšie sa vyskytujúce formy domáceho násilia možno konštatovať, že každá z vyššie uvedených hláv osobitnej časti má relevanciu aj pri úvahách o možnostiach postihovania domáceho násilia. Odrazom toho je skutočnosť, že pri jednotlivých formách fyzického a psychického násilia možno aj vzhľadom na následky uvažovať o právnej úprave I. hlavy osobitnej časti TZ, pri sociálnej izolácii, ekonomickej kontrole, sexuálnom násilí a sexuálnom zneužívaní o právnej úprave II. hlavy osobitnej časti TZ a v každom z uvedených prípadov prichádza do úvahy aj právna úprava III. hlavy osobitnej časti TZ.

Na základe tohto výkladu by sa na prvý pohľad zdalo, že všetky formy domáceho násilia majú svoje vyjadrenie aj v osobitnej časti TZ, a to v podobe konkrétnych trestných činov, prostredníctvom ktorých je poskytovaná ochrana pred jednotlivými formami domáceho násilia. Vytvára sa tak dojem, že právna úprava postihovania domáceho násilia na úrovni TZ je úplná,

komplexná a v aplikačnej rovine bezproblémová, resp. len minimálne problémová. Situácia na úrovni trestnoprávneho postihovania domáceho násillia a jednotlivých jeho foriem je však podstatne komplikovanejšia. Je potrebné si uvedomiť a logicky zdôvodniť fakt, že Trestný zákon v žiadnej z vyššie uvedených hláv a ani v hlavách nasledujúcich neobsahuje skutkovú podstatu trestného činu domáceho násillia a nepostihuje ani špecifickú formu násillia ako je domáce násillia (s ohľadom na to, o akú formu násillia ide – opakovanú, medzi špecifickými jedincami, eskalujúcu a pod.) ako kvalifikovaný znak. Je tomu tak z dôvodu rozmanitosti útokov a foriem konaní subsumentateľných pod pojem domáce násillie. Postihuje spáchanie na trestného činu na blízkej osobe ako chránenej osobe, čo ale nemusí byť vždy domáce násillie. Rovnako tak ani opakovanie protiprávneho konania a jeho eskalácia nie sú v kvalifikovaných znakoch zohľadnené tak, aby osobitne postihovali domáce násillie prísnejšie. Skutkovou podstatou týrania blízkej a zverenej osoby sa postihujú niektoré konania v rámci domáceho násillia, no nie sexuálne útoky a tiež sa nezohľadňuje špecifickosť domáceho násillia ako sme už naznačili (eskalácia, opakovanosť útokov po špirále). Sexuálne útoky je nutné postihovať výhradne podľa II. dielu II. hlavy osobitnej časti Trestného zákona bez možnosti prísnejšieho postihu, že ide o jav v rámci domáceho násillia. To isté sa týka aj ostatných skutkových podstat (napr. ublíženlia na zdraví, obmedzovania osobnej slobody, vydierania), kde sa nedá ako kvalifikovaný znak zohľadniť to, že sú to útoky v rámci domáceho násillia. A rovnako tak často ani nevieme, či je to trestný čin spáchaný mimo rámca domáceho násillia, alebo v rámci neho, lebo tento formálny znak sa na trestnoprávnej úrovni (pri kvalifikácii) neskúma. Otázky dôsledného postihu domáceho násillia tak ostávajú otvorené. Možnosti trestnoprávneho postihu síce existujú, ale nie sú celkom dôsledné v otázkach zohľadnenlia závažnosli javu, ktorým je domáce násillie.

Pri riešení domáceho násillia na úrovni trestného práva sa vynárajú viaceré otázky. V teoretickej rovine by nastal problém, do ktorej hlavy osobitnej časti Trestného zákona by mala byť skutková podstata trestného činu domáceho násillia zaradená, keďže sa ňou má poskytovať ochrana nielen životu a zdraviu, osobnej slobode, ľudskej dôstojnosli, ale tiež aj sociálnej a ekonomickej slobode. Navyše, samotné definovanie skutkovej podstaty

trestného činu domáceho násilia je veľmi komplikované, a to predovšetkým vzhľadom na jeho objektívnu stránku. Tieto problémy sú nepochybne odrazom absencie univerzálnej a jednotnej definície pojmu domáce násilie na národnej i nadnárodnej úrovni. Zároveň sa však do nich premieta aj skutočnosť, že domáce násilie je komplexom vzťahov, v rámci ktorého koexistujú viaceré subsystémy, ktoré sa môžu v rôznej miere a rôznej intenzite ovplyvňovať. Taxatívnym zadefinovaním foriem konaní, ktoré je možné subsumovať pod pojem domáce násilie, by došlo len k nežiaducemu obmedzeniu tohto pojmu smerom do budúcnosti, a to vzhľadom na tvárnosť samotného násilia a foriem či podôb, ktoré môže nadobúdať. Stručný exemplifikatívny výpočet však v praxi môže spôsobovať reálne problémy v tom smere, či určité konanie skutočne možno subsumovať pod pojem domáce násilie, alebo je vhodnejšie či výstižnejšie subsumovať ho pod inú skutkovú podstatu trestného činu. Ani jedna z uvedených možností by podľa nášho názoru nebola celkom správnym riešením. Na jednej strane je síce potrebné exemplifikatívne uviesť najtypickejšie formy konania spadajúce pod domáce násilie, no na strane druhej je potrebné zovšeobecnením znakov konaní subsumovateľných pod pojem domáce násilie rozšíriť túto definíciu aj o konania, ktoré budú naplňovať tieto znaky aj v budúcnosti. Pritom už pri splnení prvej z uvedených podmienok by došlo k vytvoreniu neprimerane dlhej, neprehľadnej a celkovo komplikovanej skutkovej podstaty. Pri riešení problému opisu skutkovej podstaty trestného činu domáceho násilia z hľadiska objektívnej stránky by sme však narazili na ďalší, súvisiaci problém. Takýmto zadefinovaním by totiž vo väčšine prípadov došlo len k znásobeniu už existujúcej právnej úpravy, ktorá postihuje jednotlivé formy domáceho násilia aj vzhľadom na spôsobený následok a bez ohľadu na prostredie spoločného obydla a úroveň spolunažívania osôb. Len o tento znak, ktorým sa konkretizuje miesto spáchania trestného činu (spáchanie trestného činu v súkromí, resp. v spoločnom obydli) a úroveň vzťahov (v rodinne, v manželskom, partnerskom či intímnom vzťahu), by bola nová skutková podstata rozšírená. Vzhľadom na náročnosť skoncipovania rozsiahlej skutkovej podstaty trestného činu domáceho násilia, ktorá by bola v podstate len zdvojením už existujúcej právnej úpravy s konkretizáciou miesta spáchania trestného činu alebo úrovne vzťahu medzi osobami

a tiež vzhľadom na komplikácie, ktoré by spôsobovalo jej zaradenie pod konkrétnu hlavu osobitnej časti Trestného zákona, je možné vysloviť záver, že podstatne vhodnejšie, jednoduchšie a efektívnejšie by bolo doplnenie už existujúcej právnej úpravy obsiahnutej v jednotlivých hlavách o miesto spáchania trestného činu alebo o úroveň vzťahu osôb. Doplnením relevantných skutkových podstát, ktoré sú obsiahnuté vo viacerých hlavách osobitnej časti Trestného zákona, by došlo k vyriešeniu všetkých vyššie uvedených problémov. Z relevantných trestných činov zaradených do I. hlavy osobitnej časti TZ je potrebné spomenúť predovšetkým trestný čin ublíženia na zdraví (§ 155 až § 158 TZ) či už v úmyselnej alebo nedbanlivostnej forme smerujúcej k spôsobeniu ublíženia na zdraví, alebo ťažkej ujmy na zdraví, a v súvislosti s ním aj trestný čin zabitia (§ 147 až § 148 TZ), pri ktorom úmysel páchatel'a smeruje k ublíženiu na zdraví, resp. spôsobeniu ťažkej ujmy na zdraví, no z nedbanlivosti bude spôsobený smrteľný následok. Trestný čin ublíženia na zdraví, ako aj trestný čin zabitia však môžu a nemusia byť spáchané v súvislosti s domácim násilím. V konkrétnom prípade môžu, ale nemusia mať s domácim násilím žiadnu súvislosť. To isté platí aj pri relevantných skutkových podstatách trestných činov proti osobnej slobode a ľudskej dôstojnosti podľa II. hlavy osobitnej časti TZ. Pri postihovaní páchatel'ov týchto trestných činov sa skúma naplnenie všetkých zákonných znakov skutkovej podstaty a nie skutočnosť, či došlo k spáchaniu trestného činu v rámci domáceho násillia alebo mimo neho. Preto je v konečnom dôsledku náročné zistiť a s určitosťou povedať, ktorý trestný čin ublíženia na zdraví či zabitia, trestné činy proti slobode alebo ľudskej dôstojnosti sa s domácim násilím spájal a ktorý nie. Doplnením týchto skutkových podstát o novú skutkovú podstatu alebo aspoň o alternatívny zákonný znak základnej skutkovej podstaty špecifikovaný vzhľadom na miesto spáchania trestného činu (v súkromí, v spoločnom obydlí) alebo úroveň spolužitia osôb (v rodine, v manželskom, partnerskom alebo intímnom vzťahu) by bolo možné tento problém vyriešiť. Okrem vyslovene spomenutých trestných činov z I. hlavy osobitnej časti TZ možno spomenúť aj niektoré ďalšie, naznačené ako trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti. Do úvahy v tomto prípade prichádza nielen trestný čin pozbavenia osobnej slobody (§ 182 TZ), obmedzenia osobnej slobody (§ 183 TZ), obmedzovania

slobody pobytu (§ 184 TZ), vydierania (§ 189 TZ), obmedzovania slobody vyznania (§ 193 TZ), porušovania slobody združovania a zhromažďovania (§ 195 TZ) a ďalšie, ale aj skutkové podstaty trestných činov znásilnenia (§ 199 TZ) a sexuálneho násillia (§ 200 TZ).

V každom z uvedených prípadov je náročné určiť, či ku konkrétnemu trestnému činu došlo v súvislosti s konaním subsumovateľným pod pojem domáce násillie, alebo s domácim násillím vôbec nesúvisia. Doplnením relevantných skutkových podstat tak, ako aj v prípade trestných činov z I. hlavy osobitnej časti TZ by sa tento problém dal vyriešiť a bolo by presne možné určiť, kedy ide o trestný čin, ktorý je formou domáceho násillia a kedy nie. Špecifickým prípadom je právna úprava III. hlavy osobitnej časti TZ, konkrétne trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby (§ 208 TZ). Priamo v znení skutkovej podstaty je obsiahnutý znak úrovne vzťahu medzi osobami (blízka osoba, zverená osoba, osoba v jeho starostlivosti). Následne sú exemplifikatívne vypočítané niektoré formy, ktorými môže, tento trestný čin spáchaný. Vzhľadom na uvedenú konštrukciu skutkovej podstaty (základná skutková podstata) je v každom konkrétnom prípade jasné, že ide o formu domáceho násillia. Ide pritom o jedinú skutkovú podstatu v osobitnej časti TZ, ktorá sa dotýka domáceho násillia a ktorá obligatórne pre jej naplnenie vyžaduje uvedenú úroveň vzťahov medzi osobami.

4 Záver

Problematika domáceho násillia je sústavne vysoko aktuálna. To, čo sa doneďávna považovalo za rýdzo súkromnú záležitosť, ktorá sa mala riešiť v rámci uzatvoreného okruhu osôb zdieľajúcich spoločný byt alebo dom, sa stáva problémom verejným, celospoločenským. Za limitujúci faktor možno považovať nedoriešenie stretu ochrany fyzickej i psychickej integrity obete domáceho násillia s nedotknuteľnosťou obydlia, domova a rodinného života. V oboch prípadoch ide nielen o ústavne, ale i medzinárodne garantované základné ľudské práva. Ich vzájomný vzťah však ostáva definitívne nedoriešený, čo sa premieta do časovej obmedzenosti civilnoprávných i niektorých správno-právných inštitútov využívaných v boji s domácim násillím a čo zároveň limituje ich efektívnosť. Jednoznačne možno konštatovať, že nepriinášajú želané výsledky. Na tieto skutočnosti poukazuje

aplikačná prax a rovnako tak aj celý rad poznatkov z činnosti nevládnym a mimovládnych organizácií, ktoré pomáhajú obetiam domáceho násillia. Na jednej strane tak v našom právnom poriadku (v Slovenskej republike existujú možnosti riešenia domáceho násillia (právnymi nástrojmi rôznej povahy – súkromnoprávnej i verejnoprávnej), no málokteré z nich možno považovať za skutočne efektívne a účinné. Za posledné roky boli doplnené a následne v rámci rekodifikácie civilného procesu v Slovenskej republike kompletne prepracované inštitúty, ktoré smerujú k pomoci obetiam domáceho násillia. Jednoznačne zastávame názor, že trestné právo je a musí byť *ultima ratio*. Je posledným nástrojom práva, poslednou možnosťou riešenia právneho nesúladu, ktorá sa aplikuje až v prípade, ak iné právne nástroje na to už nie sú dostačujúce. Ako odvetvie verejného práva nemôže byť liekom na všetko, na všetky právne problémy. Nie je možné trestnoprávnou cestou riešiť všetky problémy, ktoré iné právne odvetvia nie sú schopné (alebo ochotné) riešiť, diskutovať a pri ktorých nie sú schopné hľadať možnosti riešenia. To, že je určitý jav javom civilným alebo správny, to znamená, že problémy v tejto rovine sú súčasne civilnoprávnymi či správno-právnymi výzvami a je na úrovni tohto odvetvia, aby sa s nimi právna veda a následne aj zákonodarca vhodne vysporiadal. Nie je možné takéto javy odsúvať do roviny trestnoprávne s odkazom, aby nástroje trestného práva riešili to, čo sa javí ako problematické. Faktom ale je, že domáce násillie v niektorých prípadoch priamo má povahu problému trestnoprávneho. Sú to prípady, kedy súčasne dochádza týmto konaním k naplneniu niektorej relevantnej skutkovej podstaty, ktorou možno domáce násillie postihovať. Inokedy je možné podľa povahy a charakteru útoku v rámci domáceho násillia zvažovať aplikáciu civilnoprávných či správno-právných riešení. Prax nám ale ukazuje, že ich aplikácia je málo účinná a vo väčšine prípadov nevedie k ničomu inému, ako k eskalácii a stupňovaniu útokov v domáceho násillia, k ďalšej viktimácii obetí, ku zhoršovaniu sa následkov domáceho násillia. V konečnom dôsledku sa tak ako vhodná javí aj tak aplikácia noriem trestnoprávných. Nech ich chceme vnímať akokoľvek ako krajný, posledný prostriedok riešenia, je na mieste otázka, či je nutné skutočne obeť domáceho násillia vystavovať ďalšej viktimácii, eskalácii násillia a často závažným následkom na ich zdraví (často aj na živote). Či je skutočne nutné cestou civilných a správnych možností

riešenia takto selektovať medzi tým, čo je menej a čo viac závažnou formou domáceho násilia, alebo dôslednejšie chrániť obeť tohto negatívneho javu poskytnutím ochrany prostriedkami trestného práva. Zdôrazňujeme pri tom, že nie sme zástancami toho, aby trestné právo bolo riešením všetkých problémov, ktoré sa objavia na úrovni iných odvetví práva, no v každom prípade sme aj to názoru, že domáce násilie je tak závažným javom, že jeho obeť si zasluhujú dôsledné, efektívne a najmä účinné nástroje svojej ochrany a to aj cestou trestnoprávnej regulácie.

Literature

- DOBROVODSKÝ, R. K novým legislatívnym zmenám v ochrane obetí domáceho násilia. In: *Justičná revue*, 2010, roč. 62, č. 1.
- MEDELSKÁ TKÁČOVÁ, Z. Netrestnoprávne nástroje riešenia domáceho násilia. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Možnosti riešenia domáceho násilia, Fakulta práva PEVŠ, 20. 4. 2017*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017.
- PAPÁČEK, P. Základné formy domáceho násilia. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Možnosti riešenia domáceho násilia, Fakulta práva PEVŠ, 20. 4. 2017*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017.
- ŠTEVČEK, M., S. FICOVÁ a kol. *Občiansky súdny poriadok. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2009.
- TITLOVÁ, M. Pojem a znaky domáceho násilia. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Možnosti riešenia domáceho násilia, Fakulta práva PEVŠ, 20. 4. 2017*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017.
- TITLOVÁ, M. a J. MEDELSKÝ. *Zákon o Policajnom zbore. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016.
- Civilný sporový poriadok (zákon č. 160/2015 Z. z. v znení neskorších predpisov).
- Trestný zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.
- Zákon o Policajnom zbore č. 171/1993 Z. z. v znení neskorších právnych predpisov.
- Občiansky súdny poriadok (zákon č. 99/1963 Sb. v znení neskorších predpisov).

Contact – e-mail

marcela.totbova26@gmail.com

Zásada práva na zákonného sudcu pri využívaní informačno-technických prostriedkov

Dominik Vanek

Fakulta práva, Ústav verejného práva, Paneurópska
vysoká škola, Slovenská republika

Abstract in original language

V modernej spoločnosti predstavujú informačno-technické prostriedky, pomocou ktorých je možné bojovať proti organizovanej kriminalite v takej miere, aby sa dosiahla maximálna miera efektivity. Práve zasiahnutie zákonodarcu do postavenia prokurátora ako *dominus litis* v prospech zásady judiciary je vhodným priestorom na zhrnutie do uceleného odborného článku.

Keywords in original language

Informačno-technické prostriedky; efektivita; prokurátor; *dominus litis*, sudca pre prípravné konanie.

Abstract

In modern society they represent information and technical means to combat organized crime to the point of maximizing effectiveness. It is the intervention of the legislator in the position of the Prosecutor as *dominus litis* in favor of the principle of judiciary as a suitable space to summarize into a comprehensive scientific article.

Keywords

Information and Technical Means; Efficiency; Prosecutor; *Dominus Litis*, Judge for Preparatory Proceedings.

1 Zásada práva na zákonného sudcu pri využívaní informačno-technických prostriedkov

Štádium trestného konania má priamy vplyv na to, kto je orgánom oprávneným na vydanie príkazu napríklad na odpočúvanie telekomunikačnej

prevádzky. V konaní pred súdom je to vždy predseda senátu príslušného súdu. V prípravnom konaní a v postupoch pred začatím trestného stíhania je oprávnenou osobou sudca pre prípravné konanie. Postavenie prokurátora počas trestného konania je možno na prvý pohľad oslabené, keďže mu zákonodarca nepriznáva oprávnenie na vydanie príkazu. Zákonodarca v rámci zachovania postavenia *dominus litis*¹ priznal prokurátorovi navrhovacie oprávnenie. Je teda oprávnený navrhnúť súdu využitie konkrétneho informačno-technického prostriedku. Zákonodarca dotknutým ustanovením sledoval kontrolu zásahu do práv jednotlivca tým, že jedine nezávislý a nestranný súd má oprávnenie vydat' takýto príkaz, ktorým je jednoznačne preukázaný zásah do práv jednotlivca. K tejto oblasti sa vyjadril aj Čentéš, pričom uvádza, že na podklade uvedených skutočností možno konštatovať, že odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, bez predchádzajúceho súhlasu toho komu orgán verejnej moci zasahuje do súkromia, predstavuje závažný zásah do základných práv a slobôd.² Práve predsúdne konanie by mohlo byť náchylné na vydávanie príkazu orgánom činným v trestnom konaní. Práve u orgánu činného v trestnom konaní by mohlo byť jednoduchšie vydat' takýto príkaz. Tým by ale bola ohrozená nezávislosť posúdenia podmienok zákonnosti pri vydávaní konkrétneho príkazu. Vo veľmi špecifickej situácii zákonodarca priznal vydanie príkazu (predbežná forma) aj prokurátorom. Zároveň však ustanovil aj prísne kritéria ktoré musia byť naplnené kumulatívnou formou:

- a) existujúca časová tieseň vylučujúca vydanie príkazu oprávneným sudcom,
- b) naplnenie podmienok, ktoré sa vyžadujú pre vydanie príkazu sudcom,
- c) musí to byť ojedinelá situácia,
- d) vylúčený vstup do obydla osoby,
- e) existujúca lehota 24 hodín pre potvrdenie predbežného rozhodnutia sudcom pre konkrétnu fázu konania.

¹ Latinsky *Pán sporu*.

² ČENTÉŠ, J. Legalita, legitimita a proporcionalita odpočúvania a zaznamenávania telekomunikačnej prevádzky. In: *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou na tému Aktuálne otázky trestného zákonodarstva*. FP PEVŠ, 2012, s. 185.

Samotné formálne náležitosti príkazu nám zákonodarca v Trestnom poriadku nepredpisuje. Je však prirodzené predpokladať, že náležitosti obsahu žiadosti na vydanie príkazu na odpočúvanie telekomunikačnej prevádzky by mali zodpovedať podstatným náležitostiam klasickej žiadosti. Mala by obsahovať označenie konkrétnej osoby voči ktorej bude použitý takýto prostriedok, lehotu počas ktorej bude použitý, splnenie zákonných podmienok (kumulatívna forma). V týchto oblastiach ale právna prax vykazuje určité nedostatky. Tittlová tvrdí že „*Stanovenie podobného okruhu náležitostí by do určitej miery posilnilo zodpovednosť prokurátora za formálnu a obsahovú stránku návrhu a uľahčilo rozhodovanie sudcov o podanom návrhu. Takže zavedenie takéhoto alebo obdobného výpočtu možno len odporúčať. Tiež treba poukázať na aplikačný problém, tak ako uvádza aj Perhács, že to, že návrhy nemajú presne určené náležitosti, často spôsobuje ich rôzne posudzovanie z pohľadu posudzujúceho sudcu. Benevolentnejší sudca vydá príkaz aj na podklade návrhov o vydanie, ktoré by iný sudca považoval za nedostatočné a na ich podklade by príkaz nevydal. Často sa zo strany navrhujúcich subjektov priamo a vyslovene vyčkáva, kým bude službu konajúcim sudcom ten menej benevolentnejší, u ktorého sa vydanie príkazu docieľa jednoduchšie a to, prirodzene, tiež nie je správny postup. Zavedenie uvedeného aspoň minimálneho výpočtu náležitostí návrhu aj do trestno-procesných ustanovení, by tak postup sudcov pri rozhodovaní o vydaní príkazu len uľahčilo a zjednotilo*”³. Príkaz ako druh rozhodnutia v konaní musí byť obligatórne v písomnej podobe, v každom prípade sa musí jednotlivo zákonne odôvodniť. Všeobecné ustanovenia o príkaze ako druhu rozhodnutia v trestnom konaní v určitých prípadoch ani odôvodnenie nevyžadujú, v prípade informačno-technický prostriedkov je to prirodzené, vzhľadom na význam zásahu do práv jednotlivca. Príkaz musí byť vydaný a odôvodnený jednotlivo, pre každú linku zvlášť. V príkaze sa uvádza aj dĺžka využívania prostriedku odpočúvania alebo záznamu telekomunikačnej prevádzky. Spravidla nehovoríme o jednorazovom využití, ale ide o týždne, mesiace. Maximálna doba využívania týchto prostriedkov je zákonodarcom stanovená na obdobie 6 mesiacov, pričom nám zákonodarca priznáva oprávnenie predĺžiť stanovenú lehotu o ďalšie dva mesiace, to aj opakovane. Prax nám ukázala niekoľko problémov, ktoré sa spájajú s dotknutým ustanovením

3 TITTOVÁ, M. Teoretické a praktické problémy odpočúvania telekomunikačnej prevádzky. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie na tému Teoretické a praktické problémy využívania informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní*. FP PEVŠ, 2017, s. 189–190.

Trestného poriadku. Všeobecný, tzv paušálny príkaz na použitie informačno-technických prostriedkov právne neexistuje a ani existovať nemôže. V praxi však bolo možné *stretnúť sa aj s takými príkazmi. Príslušný sudca pre prípravné konanie nemôže vydať príkaz na používanie informačno-technických prostriedkov, z ktorého nie je jednoznačne zřejmé, do koho súkromia bude štát použitím informačno-technických prostriedkov zasahovať*. Vydaný príkaz na použitie informačno-technických prostriedkov nemôže byť formulovaný akosi, otvorene” teda tak, že by sa vzťahoval aj na vopred neznáme osoby, ktoré *iba pravdepodobne, na základe domnienok polície, v budúcnosti mali spáchať tzv. vybraný druh trestného činu. Inými slovami, príkaz na použitie informačno-technického prostriedku môže byť vydaný len vtedy, ak už reálne existuje skutok právne kvalifikovaný ako trestný čin, na ktorý možno za splnenia ďalších zákonom stanovených prísných podmienok príkaz vydať*”⁴

Zároveň neexistuje zákonný limit maximálnej dĺžky využívania odpočúvania. Rovnako absentuje aj zákonný limit na počet opakovaní pri opakovanom predĺžení lehoty. Je teda možné tvrdiť, že odpočúvanie môže trvať aj niekoľko rokov, jediným limitom je existencia dôvodov, ktoré umožňujú odpočúvať. *Priebežná kontrola je však podľa platného právneho stavu zverená iba policajtom, resp. príslušnému útvaru Policajného zboru, ktorý je síce povinný neustále skúmať trvanie dôvodov vydania príkazu, je nedostatočná. Priebežná kontrola zameraná na skúmanie trvania dôvodov vydania príkazu na použitie informačno-technických prostriedkov by mala byť zverená buď výlučne sudcovi pre prípravné konanie alebo policajtom a sudcovi pre prípravné konanie súčasne*⁵. Na tomto mieste je možné položiť otázku, aká dlhá doba je potrebná k tomu, aby bolo hodnoverne možné preukázať, že dôvody pre odpočúvanie neexistujú? Neexistuje ani ustanovenie o tom, v akej lehote by mali jednotlivé subjekty realizujúce odpočúvanie žiadať o predĺženie tejto lehoty. Veľmi často v praxi nastáva situácia, že sa o predĺženie lehoty žiada vo veľmi krátkej dobe pred uplynutím dvoch mesiacov. Týmto sa sudca dostáva do veľmi neľahkej situácie, kde na sudcu vplýva časová tieseň pri rozhodovaní o zákonnosti odpočúvania a dôvodov pre ktoré sa žiada o predĺženie lehoty. Absentuje v týchto miestach zákonná lehota, ktorá by orgánu ktorý žiada o vydanie príkazu na odpočúvanie

⁴ PERHÁCS PERHÁCSOVÁ, A. Právna úprava používania informačno-technických prostriedkov. *Justičná revue*, 2013, č. 5, s. 706.

⁵ *Ibid.*, s. 705.

stanovila, aké časové obdobie pred ukočením už priznanej lehoty je nutné žiadať o vydanie príkazu na odpočúvanie v dodatočnej lehote. Ak sa počas plynutia zákonnej lehoty 6 mesiacov nezaistia dôkazy pre trestné konanie a ani sa nezistia iné skutočnosti, ktoré by dávali dôvodný predpoklad, že v budúcnosti príde k získaniu dôkazu, aký je dôvod umožnenia opakovaného predĺženia lehoty?

V zásade možno povedať, že zákon priznáva možnosť odpočúvať ktorúkoľvek osobu a pri splnení všetkých zákonných kritérií je možné výsledné informácie použiť v trestnom konaní. Zákonodarca ale pamätal aj na výnimku. Je ňou obhajca a jeho komunikácia s obvineným počas trestného konania. Akákoľvek informácia získaná takýmto odpočúvaním sa nedá použiť ako dôkaz. Samotný zákon stanovil podmienky, ktoré je potrebné splniť, aby nebolo možné takto získané informácie použiť:

- a) ide o komunikáciu k prípadu, ktorý obhajca zastupuje a druhá osoba je v postavení obvineného,
- b) musí ísť o komunikáciu o veciach, ktoré sa týkajú prípadu,
- c) informácie sa týkajú udalostí, ktoré sa stali v minulosti, teda nemožno ich označiť ako informácie k plánovaniu trestného činu alebo nezákonnej činnosti.

Túto výnimku zákonodarca priznal obhajcovi a jeho klientovi, aby predišiel rozporu medzi právom klienta radiť sa s jeho obhajcom a na druhej strane, povinnosť advokáta zachovať mlčanlivosť o všetkých informáciách ktoré sa počas trestného konania dozvedel a majú vzťah k prejednávanej veci. Výnimkou z tejto zásady je samozrejme povinnosť oznámiť skutočnosti, ktoré sa dozvedel k plánovanému trestnému činu. Ak by sa aj advokát dozvedel o plánovanej trestnej činnosti, má samozrejme oznamovaciu povinnosť a takýto trestný čin nahlásiť. Problémom ktorý vychádza z praxe, je, že na to aby mohol orgán vykonávajúci odpočúvanie hodnoverne povedať, že tieto informácie sú k prípadu ktorý sa prejednáva a druhá osoba je advokát ktorý klienta zastupuje, tak by to žiadalo detailnú prípravu každého príslušníka takého orgánu. Podľa zákona, tieto informácie nemôžu byť použité v trestnom konaní, avšak už o nich orgán vykonávajúci záznam telekomunikačnej prevádzky vie, disponuje s takouto informáciou. Môžu z taktického hľadiska zamerať svoju vyšetrovateľskú činnosť určitým smerom. Týmto

smerom by sa však neuberali, keby konkrétnou informáciou nedisponovali. Je teda zrejme, že strana štátu má zrejmu výhodu vo vyšetrovaní a dokazovaní, na čo upozorňujú viacerí odborníci. V právnej diskusii ale nájdeme aj názor, že je to prirodzené, pretože na rozdiel od občiansko-právnych sporov, spor trestno-právneho charakteru nepriznáva obom účastníkom rovnaké postavenie. V trestno-právnom spore má predsa len dominantné postavenie štát, ako orgán, ktorý na princípe demokratickej spoločnosti musí chrániť obyvateľstvo pred páchaním trestnej činnosti.

Vplyvom viacerých novelizácií trestných predpisov (Trestný zákon a Trestný poriadok) sa zmenila povinnosť oznamovať použitie informačno-technických prostriedkov voči osobám, ktorých práva boli využitím takýchto prostriedkov priamo dotknuté. Týmto prístupom majú osoby ktorých práva boli obmedzené kvalitnejšiu formu ochrany svojich práv súdnou resp. inou cestou. Pri rešpektovaní práva na súkromie, zákonodarca ustanovil, že v prípade využitia informačno-technických prostriedkov, ak sa nezistia skutočnosti ktoré majú vplyv na trestné konanie, útvar Policajného zboru alebo iný zodpovedný orgán musí tieto záznamy zničiť a o zničení vypracovať zápisnicu ktorá sa následne vkladá do spisu. Právna prax nám priniesla otázku, čo to vlastne skutočnosti, ktoré nie sú významné v trestnom konaní vlastne sú. V rámci rešpektovania vyhľadávacej zásady, sú orgány činné v trestnom konaní povinné vyhľadávať a zabezpečiť všetky dôkazy, ktoré svedčia tak o vine alebo možnej nevine obvinenej osoby. Ak však orgán, ktorý je zodpovedný za vykonanie príkazu zistí skutočnosti, ktoré by mohli dokazovať nevinu osoby, možné poľahčujúce okolnosti, možné dôkazy inej povahy, stále možno tvrdiť, že aj tieto skutočnosti majú význam pre trestné konanie. Na podklade takto získaných informácií sa následne ďalej postupuje v trestnom konaní, resp. je možné aj vydať konkrétne rozhodnutie vo veci samej. Preto je možné tvrdiť, že zákonodarca nezvolil ideálnu formuláciu dotknutého ustanovenia. Je na uváženie, prečo by sme mali zničiť aj dôkazy, ktoré možno v inej fáze konania budú nápomocné a pomohli by objasniť mnohé inak relatívne zložito objasniteľné otázky. Všetky dotknuté osoby, ak sú známe, musia byť informované o zničení záznamu z odpočúvania. Táto povinnosť je zverená prokurátorovi alebo policajtovi, ktorých rozhodnutím vec skončila (právoplatným rozhodnutím) pred súdom, je to vždy

predseda senátu na síuude I. stupňa, ktorým sa vec ukončila (právoplatne). Na tieto úkony nám zákonodarca určil lehotu 3 rokov od momentu, kedy sa trestné stíhanie skončilo. Tento akt informovania sa prirodzene realizuje až v momente, keď sú záznamy zničené a po skončení veci. Tento informačný proces v sebe musí zahrnúť viacero informácií:

- a) dĺžku odpočívania a dátum kedy bolo odpočívanie ukončené
- b) označenie inštitúcie (súdu) ktorá vydala príkaz na využitie tohto prostriedku
- c) poučenie o možnosti preskúmania tohto rozhodnutia. Odvolacou inštanciou je Najvyšší súd Slovenskej republiky

Orgán, ktorý vydal rozhodnutie vec skončiť, je povinný v lehote 3 rokov od nadobudnutia právoplatnosti predmetného rozhodnutia o tom informovať dotknutú osobu. Osoba sa neinformuje, ak je to osoba oprávnená podľa Trestného poriadku nazerat' do spisu, alebo je vedené konanie pre obzvlášť závažný zločin, zločiny spáchané teroristickou alebo zločineckou či organizovanou skupinou. Inú výnimku zákonodarca priznal orgánu v prípade, ak je trestný čin spáchaný viacerými osobami a voči niektorej alebo viacerým z nich nebolo trestné konanie zastavené. Túto výnimku je možné chápať aj z taktického hľadiska, keďže by oznámením takejto informácie mohlo zamedziť účelu trestného stíhania.

Nová právna úprava účinná od 1. 1. 2006 zavádza nové ustanovenia, ktoré sa týkajú možného preskúmania zákonnosti vydaného príkazu Najvyšším súdom Slovenskej republiky. Konkrétne možno povedať, že ide o ustanovenia, ktoré určujú spôsob zasadnutia senátu Najvyššieho súdu. Toto ustanovenie nám ustanovilo, že senát Najvyššieho súdu na neverejnom zasadnutí preskúma vydanie takého príkazu. Senát pred rozhodnutím obligatórne vyžiada stanovisko sudcu, ktorý vydal pôvodný príkaz na odpočívanie. Ak by senát svojim obstarávaním dôkazov zistil, že sudca vydal príkaz na odpočívanie v rozpore so zákonom, konštatuje porušenie zákona. Toto rozhodnutie senátu Najvyššieho súdu je právoplatné a vykonateľné, teda hovoríme, že nie je voči nemu možné podať akýkoľvek opravný prostriedok.

Ak príkaz, ktorým sudca pre jednotlivé štádium trestného konania naplnil všetky formálne náležitosti, nič už nemôže zabrániť aby orgán, vo väčšine prípadov Policajný zbor Slovenskej republiky začal proces odpočívania

konkrétnej osoby. Možno teda jednoznačne povedať, že s prihliadnutím na § 115 ods. 6 TP, ak má štát použiť informáciu, ktorá bola zabezpečená odpočúvaním alebo záznamom telekomunikačnej prevádzky na základe ustanovení § 115 TP, je potrebné k vytvoreniu doslovného prepisu komunikácie v takom rozsahu, aby informácie takto získané mali relevantný vzťah k trestnému konaniu. Možno teda jednoznačne vyvodiť záver, že sa neprepisuje celá komunikácia sledovanej osoby. Takéto konanie by bolo v rozpore so zásadou rýchlosti a hospodárnosti konania vo verejnom práve. Bolo by to takmer kapacitne nemožné a zbytočné. Doslovne sa prepisuje len tá časť komunikácie, ktorá zachytáva skutočnosti, ktoré svojou podstatou prinášajú do trestného konania relevantné informácie. Doslovný prepis komunikácie spravidla vykonávajú rovnakí jednotlivci (vo veľkej väčšine príslušníci Policajného zboru) ktorí vykonali aj odpočúvanie. *Príslušník alebo zamestnanec orgánu štátu, ktorý plní úlohy súvisiace s technickým zabezpečením používania informačno-technických prostriedkov, sa musí v lehotách určených vedúcim orgánom štátu podrobiť psychofyziologickému overeniu pravdivosti – vyšetreniu na polygrafe, resp. detektore lži*⁶. Doprepisu sa vždy zaznamenávajú aj údaje o osobách, ktoré odpočúvanie vykonali, o mieste, kde bolo odpočúvanie vykonané rovnako ako sa uvádzajú aj zákonné dôvody na podklade ktorých bol záznam vykonaný. Takto vykonaný doslovný prepis sa založí do spisu a jeho obsah viac nepodlieha žiadnemu stupňu utajenia. Výnimku tvoria iba prípady, ak by prepis obsahoval informácie, ktoré požívajú ochranu štátnym tajomstvom.

Vďaka technologickému pokroku, je možné takto vyhotovený záznam telekomunikačnej prevádzky uložiť na vhodný nosič, tento následne založiť do spisu. Založením do spisu sa sleduje to, aby každý oprávnený subjekt mohol vyhotoviť kópiu takejto komunikácie (napríklad pre opravné konanie). Kópie doslovného prepisu si na svoje vlastné náklady môže vyžiadať tak obhajca obvineného alebo samotný obvinený. Tento prepis je samozrejme možné zverejniť a založiť do spisu až v momente, keď samotný záznam telekomunikačnej prevádzky skončí. V trestnom konaní platí vo všeobecnosti pravidlo, že informácie ktoré sú získané legálnym použitím informačno-technického

⁶ ALÁČ, M. Odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky. In: *Zborník príspevkov z konferencie Milníky práva v stredoeurópskom priestore*. Právnická fakulta UK, 2011, s. 467.

prostředku je možné použít až v momente, keď sa takáto činnosť ukončí. Nie je možné využiť informácie ktoré sú získané využitím informačno-technického inštitútu využiť skôr, ako sa skončí odpočúvacia činnosť.

Výnimku z vyššie spomenutého všeobecného pravidla tvorí prípravné konanie, kde je možné aby sa záznam telekomunikačnej prevádzky použil aj bez doslovného prepisu. Zákondarca stanovil podmienku, že už zachytené záznamy sú dostatočne presné a jednoznačne zrozumiteľné. Tento výnimočný postup musí orgán odôvodniť aj mimoriadnymi okolnosťami prípadu. K predmetnému záznamu je nutné pripojiť aj správu, ktorá jednoznačne uvedie miesto, čas a osoby, ktoré sa na vyhotovení záznamu podieľali. Rovnako sa do tejto správy uvádza aj zoznam osôb, ktorých sa vykonanie takého záznamu priamo dotýkalo.

Zákondarca v ustanovení § 115 ods. 7 TP ustanovil, že všetky informácie ktoré orgán oprávnený na využívanie informačno-technických prostriedkov zaistil, sú využiteľné nielen konkrétnom trestnom konaní, v ktorom boli príkazom nariadené. Tieto informácie je orgán oprávnený využiť aj inom trestnom konaní. Zákondarca ustanovil podmienku, že tieto informácie sa dajú využiť avšak trestné konanie v druhom trestnom čine musí byť vedené vo vymedzených trestných činoch § 115 ods. 1. Účelom takejto formulácie dotknutého ustanovenia je ochrana demokratickej spoločnosti pred najzávažnejšou formou organizovanej kriminality. Zákondarca formuloval toto ustanovenie za účelom možného dodania dôkazu do trestného konania, v ktorom takýto dôkaz nebol zaistený a tento by mohol byť použitý v danom trestnom konaní. Je teda možné tvrdiť, že zákondarca nám ustanovil dve zákonné podmienky. Prvou (procesnou) podmienkou je, že v inej trestnej veci už musí byť vedené trestné konanie a druhú (hmotno-právnu) podmienku, že trestné konanie musí byť vedené vo veci, ktorá dovoľuje na podklade ustanovenia § 115 použiť informačno-technické prostriedky. V aplikačnej praxi spôsobuje značné problémy práve splnenie procesnej podmienky. Problém vnímame v momente, ktorý zákondarca chápe ako, súčasné vedenie trestného stíhania". V tomto prípade môže ísť o moment, keď reálne prichádza k záznamu telekomunikačnej prevádzky alebo o moment, keď sa využíva samotný záznam ako dôkaz v konaní. Samotný

zákonodarca nám v ustanoveniach TP neponúka riešenie predstaveného problému ani k nemu nedáva návrh.

Je však zaujímavé už len to, že použitie takýchto záznamov aj v inej veci sa podmieňuje vôbec nejakou takouto požiadavkou požiadavkou na súčasné vedenie trestného stíhania aj v inej trestnej veci. Je to zaujímavé z dôvodu, že v neprocesnej rovine, teda tam, kde by právna úprava mala byť ešte o niečo prísnejšia a exaktnejšia, keďže ide mimo rámca trestného konania a teda v danej veci nie je ani podané trestné oznámenie, ani začaté trestné stíhanie či vznesené obvinenie, v tejto neprocesnej rovine sa ne- stanovujú žiadne takéto obmedzenia pre použiteľnosť získaných dôkazov. Ak sa prostredníctvom informačno-technických prostriedkov, ktoré sa používajú mimo rámca trestného konania na podklade osobitých predpisov, zistia skutočnosti dôležité pre trestné konanie, tieto sa dajú v trestnom konaní využiť ako dôkazy. Nie je tu vyjadrená žiadna požiadavka, že by v čase používania týchto prostriedkov alebo až po ich ukončení a v čase používania záznamov z nich získaných, muselo byť v trestnej veci vedené trestné stíhanie. Takže v neprocesnej línii, kde by úprava použitia takýchto dôkazov mala byť ešte prísnejšia, sa nestanovujú žiadne takéto obmedzenia, zatiaľ čo v rovine procesnej, teda pri existencii podozrenia plynúceho z trestného oznámenia alebo po začatí trestného stíhania a prípadne aj po vznesení obvinenia, sa takáto podmienka, resp. obmedzenie stanovuje. Teda tam, kde by takéto obmedzenia, s ohľadom na líniu použitia, existovať mali, tam neexistujú a tam, kde by existovať nemuseli, tam sa stanovujú. Prírodzene, že táto úprava je jednoducho nelogická a potom v každom prípade nesúladná. Chránia sa tak viac práva osôb vystupujúcich v trestnom konaní v určitej pozícii (podozrivého či obvineného) ako práva osôb, ktoré v takejto trestnoprocesnej pozícii nie sú.⁷

Je možné jednoznačne predpokladať, že zákonodarca v úmysle napomáhať k objasňovaniu a následnému dokazovaniu pri vybraných trestných činoch pri ktorých je možné informačno-technické prostriedky použiť vložil do právnej úpravy § 115 ods. 7. Práve vyššie spomenutá prvá (procesná) podmienka, túto využiteľnosť jednoznačne znižuje. Problém nevyriešila ani rozhodovania činnosť senátov Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, pretože neboli schopné zjednotiť svoju rozhodovaciu prax. Ako príklad by sme mohli uviesť keď dva senáty mali absolútne protichodné názory

⁷ TITLOVÁ, M. Teoretické a praktické problémy odpočúvania telekomunikačnej prevádzky. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie na tému Teoretické a praktické problémy využívania informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní*. FP PEVŠ, 2017, s. 194–195.

na moment využitia informačno-technických prostriedkov. Jeden senát tvrdil, že tým právne správnym momentom je situácia, keď sa výsledky odpočúvania využívajú a druhý senát tvrdil presný opak. Senát Najvyššieho súdu dokonca zrušil rozhodnutie súdu I. stupňa a priamo do odôvodnenia uviedol *Nezodpovedá vecnej logike, aby zákon požadoval ako podmienku dôkaznej použiteľnosti informácie súčasné vedenie trestného konania vo veci, v ktorej bola táto informácia legálne získaná a tento súbeh konaní mal byť daný ešte v čase, keď bude predmetná informácia v inom trestnom konaní použitá (teda v konečnom dôsledku na hlavnom pojednávaní v súdnom konaní). Použitelnosť dôkazov v inom konaní by teda bola viazaná na podmienku, ktorá sa tohto (inébo) konania vôbec netýka a závisí len od priebehu, resp. dĺžky konania v pôvodnej veci. Jediným vecne odôvodneným východiskom, ktoré je možné použiť pri výklade zákonnej požiadavky súčasného vedenia trestného konania v inej trestnej veci (s príslušnou právnou kvalifikáciou činu) je časová paralela trestného konania v oboch dotknutých veciach, a to v momente zabezpečenia dôkaznej informácie, ktorá má byť použitá duplicitne (v oboch konaniach). Účelom úpravy, založenej na tomto princípe je vylúčenie zabezpečovania dôkazov ,naslepo‘, resp. preventívne bez toho, aby bol pre takýto postup dôvod, týkajúci sa možnosti spáchania určitého činu s jeho aspoň rámcovou identifikáciou, týkajúcou sa podstaty tohto skutku.*⁸

Na základe uvedených informácií je možné uviesť, že predmetné ustanovenie je vágne a dokáže rôznou interpretáciou priniesť viacero právnych stanovísk. Súčasný právny stav nedáva záruku jednoznačnosti ustanovenia a je v rozpore so zásadou prejudiciality súdnych rozhodnutí. Je viacero možných riešení, ktoré by sme mohli využiť, aby sme odstránili nevyhovujúci právny stav. Prvým riešením je zmeniť ustanovenie na jednoznačné aby sme odstránili možnosť viacerých právnych výkladov. Zmyslom ustanovenia je pomoc pri objasňovaní trestných činov, pri ktorých je možné nariadiť využitie informačno-technického prostriedku. Právna prax nám ukázala nelogickosť ukladania podmienok a obmedzení v oblastiach, ktoré majú slúžiť na odhaľovanie tej najzávažnejšej kriminality. Neprocesná stránka, ktorá by mala byť podľa poskytovanej právnej ochrany výrazne striktniejšia, nie je obmedzená žiadnou podobnou podmienkou ani podobným obmedzením. Možno teda navrhnúť, aby po vzore neprocesnej stránky bola odstránená požiadavka súčasne vedeného trestného konania v inej veci.

⁸ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 7. 2. 2012, pod značkou To/2011, s. 17–18.

Literature

ALÁČ, M. Odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky. In: *Zborník príspevkov z konferencie Milníky práva v stredoeurópskom priestore*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2011.

ČENTĚŠ, J. Legalita, legitimita a proporcionalita odpočúvania a zaznamenávania telekomunikačnej prevádzky. In: *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou na tému Aktuálne otázky trestného zákonodarstva*. Bratislava: FP PEVŠ, 2012.

PERHÁCS PERHÁCSOVÁ, A. Právna úprava používania informačno-technických prostriedkov. *Justičná revue*, 2013, č. 5.

TITLOVÁ, M. Teoretické a praktické problémy odpočúvania telekomunikačnej prevádzky. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie na tému Teoretické a praktické problémy využívania informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní*. Bratislava: FP PEVŠ, 2017, s. 194–195.

Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 7. 2. 2012, pod značkou To/2011.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.

Zákon č. 300/2005 Z.z Trestný zákon.

Contact – e-mail

dominik.vanek1@gmail.com

Konkurence zásady rychlosti řízení a zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností

Roman Vicherek

Katedra trestního práva, Právnická fakulta, Univerzita
Palackého, Olomouc, Česká republika

Abstract in original language

Náplní příspěvku by mělo být posouzení dvou základních zásad trestního řízení v soudním stádiu, a to zásady rychlosti řízení a zásady zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, které si v praxi při rozhodování soudu mohou konkurovat. Jde tedy především o zjištění, zda je důležitější rychlost řízení nebo kvalita rozhodnutí, případně jakým způsobem dochází k ochraně obou těchto zásad v průběhu soudního řízení.

Keywords in original language

Zásada rychlosti řízení; zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností; průtah.

Abstract

The purpose of the contribution should be to examine the two basic principles of criminal proceedings at the judicial stage, namely the principles of speed and the factual basis of the facts without any reasonable doubt that they can compete in court. It is above all a question of determining whether the speed of proceedings or the quality of a decision is more important, or how the two principles are protected during legal proceedings.

Keywords

Speed Control Principle; the Principle of Finding the Facts without any Reasonable Doubt; Delay.

1 Úvod

Zásada rychlosti trestního řízení i zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností jsou základní zásady trestního řízení – trestního

práva procesního. Trestní řád ani teorie trestního práva procesního nestanoví hierarchii základních zásad trestního řízení, což ani není možné. Zásady trestního řízení by měly být dodržovány jako celek a nemělo by docházet ke střetům mezi nimi. Nicméně v každodenním rozhodování soudů dochází, když už ne přímo ke střetu, tak minimálně ke konkurenci požadavku na rychlost řízení s požadavkem na správnost soudního rozhodnutí, resp. zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností.

2 Zásada rychlosti řízení

Podstatou zásady rychlosti řízení je, aby každá trestní věc byla projednána a vyřízená v přiměřené lhůtě bez zbytečných průtahů. Zásada rychlosti řízení nebo „zásada rychlého procesu“¹ vyplývá již ze z.č. 2/1993 Sb. Listiny základních práv a svobod (dále jen LZPS) a to konkrétně čl. 38 odst. 2, který stanoví, že každý má právo na projednání věcí bez zbytečných průtahů. Toto obecné ustanovení je uvedeno v obecné rovině i v ustanovení § 5 odst. 2 z.č. 6/2002 Sb. zákona o soudech a soudcích, přísedících a státní správě soudu.

Pro trestní řízení je tato zásada konkretizována v § 2 odst. 4 z.č. 141/1961 Sb. trestním řádu (dále jen TrŘ). Toto ustanovení uvádí, že trestní věci musí být projednány urychleně bez zbytečných průtahů. S největším urychlením se projednávají zejména vazební věci a věci, ve kterých byl zajištěn majetek. **Rychlost řízení však nesmí být uplatňována na úkor řádného objasnění věci.**² V řízení ve věcech mladistvých je tato zásada upravená v ustanovení § 3 odst. 6 z.č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSVM), kdy toto ustanovení konstatuje, že každý mladiství, nestanoví-li tento zákon jinak, má právo na to, aby jeho čin byl projednán bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě soudem pro mládež.

2.1 Přiměřená rychlost řízení

Výsledek zásady rychlosti řízení je **přiměřená rychlost řízení**, která je jednou z podmínek spravedlivého procesu (fiar process). V čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv (dále jen EÚLP) se zaručuje

¹ CÍSAŘOVÁ, D., J. FENYK, T. GRIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, s. 71.

² ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 28.

mimo jiné každému právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Na základě obecné zásady *justice delayed, justice denied* (spravedlnost opožděná, spravedlnost upřená) jde o zajištění, aby obviněný nebyl příliš dlouhou dobu vystaven svému obvinění a aby bylo rozhodnuto o odůvodněnosti tohoto obvinění.³

Nepřiměřená délka řízení, pak:

- negativně ovlivňuje množství a kvalitu důkazů, postupně klesá vypovídací hodnota důkazů,
- oslabuje vztah mezi trestným činem a trestem (trest následující co nejdříve po spáchaném trestném činu má nejvyšší odstrašující účinek),
- snižuje účinnost, výchovného a preventivního působení trestního řízení,
- vystavuje zvýšenému stresu poškozeného, ale i obviněného (především pokud je ve vazbě),
- je neohospodárná, zatěžuje justiční systém a zvyšuje jeho nákladnost.

Cílem trestního řízení by tedy mělo být rychle projednání věci. Tato rychlost však nesmí být uplatňována na úkor řádného objasnění věci a musí být šetřena práva a svobody zajištěné LZPS. Můžeme tedy hovořit o požadavku na **projednání věci v přiměřené lhůtě**.

Pokud pak dochází k porušování zásady rychlosti řízení a věc není projednána v přiměřené lhůtě, jednat se o **průtah**.

2.2 Stav nevyřízených věcí v ČR v letech 2008–2017

Vývoj počtu nedodělků⁴ v letech 2008–2017, dle číselných řad, je možné vysledovat ve dvou níže uvedených tabulkách. S ohledem na výrazný rozdíl v délce řízení jsou tabulky vypracovány zvlášť pro okresní soudy a zvlášť pro krajské soudy, které rozhodují v trestním řízení jako soudy I. stupně.

³ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 30.

⁴ Byť u neskončené věci se stářím v rozmezí 6 měsíců až 1 rok nelze o nedodělků hovořit.

Tabulka nevyřízených věcí T u OS v ČR v letech 2008–2017⁵

Rok	nevyříz. 6 m – 1r.		nevyříz. 1r – 2r.		nevyříz. 2r – 5 l.		nevyříz. 5 let a výš	
		%		%		%		%
2008	3399	17,27	2899	14,73	2413	12,26	389	1,98
2009	3083	16,23	2340	12,32	1737	9,14	236	1,24
2010	3261	17,68	2445	13,25	1301	7,05	209	1,13
2011	3157	17,33	2342	12,85	1188	6,52	147	0,81
2012	3225	18,06	2490	13,94	1233	6,9	127	0,71
2013	2612	15,88	1988	12,09	1248	7,59	124	0,75
2014	2866	17,34	1919	11,61	1141	6,9	115	0,7
2015	2649	17,38	2075	13,61	1054	6,91	101	0,66
2016	2569	18,02	1816	12,74	1052	7,38	118	0,83
2017	1973	15,37	1655	12,89	915	7,13	107	0,83

Stav k 31. 8. 2017

U okresních osudů dochází ke snížení nevyřízených věcí **starších 5 let**, a to postupně od roku 2008. Za 9 let došlo k poklesu těchto nevyřízených věcí starších 5 let o 73%. Nicméně rozhodující část poklesu se udála v letech 2008–2010. Od roku 2012 máme setrvalý stav, který se pohybuje mezi 101–127 neskončených věcí, což představuje 0,66 – 0,83% nápadu. U **věcí starších 1 roku do 2 let**, je také zaznamenán plynulý pokles od roku 2008, zde však počet nevyřízených věcí klesl jen o 34%. Nevyřízené věci **starší 2 až 5 let** klesaly do roku 2010, kdy se pokles zastavil, a počet nevyřízených věcí 2 roky až 5 let se ustálili na průměru 7% nápadu, byť s ohledem na snižující se počet projednávaných věcí v celkových číslech počet těchto nedodělků nadále klesal z 1188 v roce 2011 až na 915 v roce 2017. Ze statistiky je zřejmé, že v roce 2017 u okresních soudů bylo do 6 měsíců vyřízeno 63,78% věcí. Počet nevyřízených věcí (zde míněno věcí starší 6 měsíců) poklesl od roku 2008 z počtu 9.100 věcí na 6041 věcí v roce 2014 (pokles o 33%) a na 4.650 věcí k 31. 8. 2017, což je pokles o 49%.

⁵ Vypracováno dle Přehledu agend, Kód sestavy S_AS_1-Přehled o vyřizování trestní agendy T u OS. *Justice.cz* [online]. [cit. 3. 10. 2017]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>

Je tedy možné uzavřít, že výraznější pokles neskončených věcí ustal někdy v letech 2010–2011, nicméně s ohledem na klesající počet věcí v celkových číslech sestupný trend nadále pokračuje.

Tabulka nevyřízených věcí T u KS v ČR v letech 2008–2017⁶

Rok	nevyříz. 6 m – 1r.		nevyříz. 1r – 2r.		nevyříz. 2r – 5 l.		nevyříz. 5 let a výš	
		%		%		%		%
2008	116	17,68	131	19,97	107	16,31	40	6,10
2009	131	18,71	100	14,29	109	15,57	39	5,57
2010	132	19,35	117	17,16	102	14,96	39	5,72
2011	113	18,77	95	15,78	101	16,78	41	6,81
2012	113	17,85	94	14,85	94	14,85	53	8,37
2013	125	19,56	99	15,49	98	15,34	40	6,26
2014	115	16,84	113	16,54	108	15,81	45	6,59
2015	143	19,62	127	17,42	111	15,23	46	6,31
2016	114	15,41	125	16,89	137	18,51	53	7,16
2017	128	17,14	124	16,60	137	18,34	51	6,83

Stav k 31. 8. 2017

Vyčíst trendy u krajských soudů jako soudů I. stupně není až tak jednoduché, respektive žádné trendy patrné nejsou, můžeme tedy spíše hovořit o setrvalém stavu. V nejsledovanější agendě **věcí starší 5 let** je možné od roku 2008 sledovat období, kdy počet věcí narostl, jde především o rok 2012 (53 věcí) a roky 2016–2017 (53 a 51 věcí). Po celých 10 let se však počet neskončených věcí starších 5 let pohybuje mezi 39–53 což dělá 5,57 – 8,37% nápadu. U **věcí starší 2 let** můžeme hovořit o poklesu až do roku 2012 (94 věcí – 14,85% nápadu), od té doby však jak celkové počty těchto neskončených věcí, tak jejich podíl roste. V roce 2016 a 2017 je to 137 věcí což činí 18,51, resp. 18,34% nápadu. Pokud srovnáme rok 2008 s rokem 2017 pak můžeme dospět k závěru, že došlo ke zvýšení nevyřízených **věcí starších 6 měsíců** o 11,7%. Pokud však hovoříme o nedodělcích ve vztahu ke krajským soudům jako soudům I. stupně pak neskončené věci starší 6 měsíců

⁶ Vypracováno Přehledu agend, Kód sestavy S_AS_3 Přehled o vyřizování trestní prvostupňové agendy T u KS. *Justice.cz* [online]. [cit. 3. 10. 2017]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>

za nedodělky považovat nemůžeme. Pokud zohledníme jen nedodělky starší 2 let, pak půjde o nárůst nedodělků o 27,9%.

Jestliže můžeme hovořit o tom, že počty neskončených věcí starších časových řad úspěšně u okresních soudů dlouhodobě klesají a mají příznivý trend, pak v rozhodování soudu krajských jako soudů I. stupně tento pozitivní trend není patrný. Jde spíše o rozpačité přešlapování, či naopak k zvyšování počtu nedodělků starších časových řad. I z těchto statistik je možné dovodit závěr, že pokud jde o zrychlení trestního řízení v soudní části, pak je třeba se především zaměřit na rozhodování krajských soudů jako soudů I. stupně. Na celou záležitost je možné pohlédnout i prostřednictvím přepočtu nevyřízených věcí při přepočtu na velikost nápadu. V tom případě můžeme konstatovat, že k 31. 8. 2017 bylo u okresních soudů nevyřízeno 12.837 věcí při nápadu 5.178 věcí za měsíc (8/2017), což znamená, že okresní soudy mají nevyřízený 2,5násobek svého měsíčního nápadu a zde již opravdu není moc velký prostor k dalšímu zrychlení trestního řízení, kdy s ohledem na způsob vedení trestního řízení nelze v průměru docílit nižšího počtu nevyřízených věcí, než je dvojnásobek měsíčního nápadu.

V případě krajských soudů jako soudů I. stupně je situace poněkud horší. K 31. 8. 2017 měly krajské soudy jako soudy I. stupně celkem 747 nevyřízených věcí, přičemž měsíční nápad činil 81 věcí (8/2017) což znamená, že krajské soudy jako soudy I. stupně mají nevyřízený 9násobek svého měsíčního nápadu. Nicméně u tohoto ukazatele není možné srovnávat výkony soudů okresních a krajských. Věci, které napadají k soudům krajským jako soudům I. stupně, jsou nesporně složitější, rozsáhlejší a vyžadují více času na jejich rozhodnutí.

2.3 Průměrná délka řízení v ČR v letech 1986–2014

Obdobné závěry, jako výše uvedené, můžeme učinit, pokud srovnáme průměrnou délku řízení v trestních věcech po měsících, které jsem pracoval s využitím statistiky Ministerstva spravedlnosti za roky 1986–2014.⁷

⁷ Bohužel za léta následující již Ministerstvo spravedlnosti Statistickou ročenku nevypracovalo.

Průměrná délka řízení v trestních věcech po měsících 1986–2014⁸

Rok	OS	KS jako soud I. stupně	Rok	OS	KS jako soud I. stupně
1986	2,6	6,3	2001	8,7	20,6
1987	2,6	7,4	2002	8,9	23,8
1988	2,5	7,1	2003	8,8	24,9
1989	2,2	7,4	2004	8,7	27,3
1990	2,2	7,3	2005	8,4	22,9
1991	2,9	6,4	2006	8,0	23,5
1992	3,9	9,2	2007	7,4	23,4
1993	4,5	10,2	2008	7,3	23,2
1994	5,6	13,2	2009	7,1	20,4
1995	6,0	15,2	2010	6,9	22,4
1996	6,4	17,3	2011	6,4	22,9
1997	7,8	18,1	2012	6	18,3
1998	9,6	17	2013	5,8	20,9
1999	8,6	17,8	2014	5,8	20,9
2000	8,3	16,6			

Průměrná délka trestního řízení u okresních soudů postupně, dlouhodobě, už od roku 1998 klesá. V současné době se dostala na průměrnou dobu 5,8 měsíců, což je úroveň, která se naposledy podařila dosáhnout v roce 1994 a postupně se blížíme nejnižším hodnotám, které jsou od roku 1986 zaznamenány (2,2 měsíce v letech 1989–1990).

Bohužel takto příznivá situace není u rozhodování soudu krajských jako soudu I. stupně. Zde dosahuje průměrná délka trestního řízení 20,9 měsíce. I zde dochází k poklesu z nejvyšších hodnot, kterých bylo dosaženo v roce 2004 (27,3 měsíce), nicméně tento pokles není tak výrazný, kdy v roce 2012 se sestupný trend obrátil (18,3 měsíce) a od té doby opět průměrná délka trestního řízení u krajských soudů roste. Současná průměrná délka řízení se u krajských soudů ani neblíží nejnižším hodnotám, kterých bylo dosaženo v letech 1986 (6,3 měsíce) a v roce 1991 (6,4 měsíce). V roce 1991 trvalo průměrné řízení u krajského soudu jako soudu I. stupně 2,2x déle než řízení u okresního soudu, v roce 2014 to už bylo 3,6x.

⁸ Vypracováno dle Statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti. *Justice.cz* [online]. [cit. 21. 4. 2016]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

Pokud tedy budeme směřovat při rekonstrukci trestního řádu ke zrychlení trestního řízení, je nutné se zaměřit především na zrychlení soudního řízení trestního u závažné trestné činnosti, kterou v I. stupni projednává soud krajský. Současně je zřejmé, že nepřiměřeně lhůty k rozhodnutí ve věcech trestních nejsou systémovým problémem, ale problémem zcela konkrétních věcí (minimálně u soudu okresních). Je nutné se na věci, kde je lhůta vyřízení výrazně delší než průměrná lhůta zaměřit, tyto analyzovat a z této analýzy vyvodit, kdy jsou slabá místa a tyto se pokusit odstranit či jejich dopad minimalizovat. Neznamená to, že bychom měli rezignovat na zrychlování trestního řízení jako celku, to vůbec ne. Chci jen zdůraznit, že rychlost řízení není dle mého názoru, především u okresních soudů, podstatný problém. Rychlost řízení je dobrá a soudy již nemají příliš prostoru, jak učinit trestní řízení rychlejší. Opět zdůrazňuji, že to platí pro většinu průměrných věcí. Existují však věci, kde z nějakého důvodu není možné rozhodnout řadu let a na ty je nutné se zaměřit.

Závěrem je tedy možné uzavřít, že prostor ke zrychlování soudního řízení před okresními soudy je poměrně malý a k dalšímu zrychlení tohoto řízení by mohlo dojít pouze za vynaložení mimořádných finančních prostředků (jmenovat více soudců), nebo radikální změnou procesních předpisů (možnost jednat bez účasti obžalovaného za fiktivního uložení na adrese trvalého pobytu, čist úřední záznamy podle § 158 odst. 3, odst. 5 TrŘ bez souhlasu stran atd.). Ani jeden z těchto postupů není nutný a nebyl by ani nijak efektivní vzhledem k vynaloženým nákladům. Současně minimálně pokud jde o změnu procesních předpisů, zde bychom narazili na ostatní základní zásady trestního práva procesního. Mám za to, že je nutné se spíše zaměřit na excesy, které vybočují z průměrné délky trestního řízení, tedy nikoli na řízení jako celek ale na konkrétní případy, kde řízení probíhá nepřiměřeně dlouho. Jaké jsou možnosti ohlídat zásadu rychlosti řízení v případech, kdy dospějeme k závěru, že soudní řízení probíhá nepřiměřeně dlouho?

2.4 Prostředek ochrany před nečinností soudů

Kontrolu rychlosti soudního řízení, resp. kontrolu, zda v soudním řízení nedochází k průtahům můžou provádět jak strany řízení, tak ji provádí státní správa soudů. Strany řízení mohou ovlivnit rychlost řízení, resp. skutečnost,

zda nedochází k průtahům tím, že mají právo podat stížnost nebo požádat o určení lhůty k provedení procesního úkonu podle § 174a z.č. 6/2002 Sb. zákon o soudech a soudcích (dále jen ZOSS). Ten, kdo však rozhoduje i v tomto případě je předseda soudu, jako státní orgán soudu.

2.4.1 Stížnost na průtahy v řízení § 164 ZOSS

Podle § 164 odst. 1 ZOSS jsou fyzické a právnické osoby (dále jen stěžovatel) oprávněny obracet se na orgány státní správy soudů se stížnostmi, jen jde-li o průtahy v řízení nebo o nevhodné chování soudních osob anebo narušování důstojnosti řízení před soudem. Stížnost tedy může podat jakákoliv osoba bez ohledu na to, zda je subjektem řízení.

Orgány státní správy soudů na úrovni okresní a krajské jsou jejich předsedové. Podle § 127 odst. 2 ZOSS předseda okresního soudu a podle § 126 odst. 2 předseda krajského soudu dbá, aby v řízeních, vedených u okresního (krajského) soudu nedocházelo ke zbytečným průtahům. K tomu účelu, a to i s využitím elektronické evidence věcí, vedených u okresního soudu provádí prověrky soudních spisů a vyřizuje stížnosti.

Stížnost na průtahy v řízení má zkrácenou lhůtu k vyřízení, kdy státní správa soudu ji musí vyřídit rychleji než ostatní druhy stížností. Stížnost na průtahy v řízení musí být vyřízená podle § 173 odst. 1 ZOSS do 1 měsíce ode dne jejího doručení orgánu státní správy soudů příslušnému k jejímu vyřízení. U ostatních druhů stížnosti pak postačí vyřízení do dvou měsíců. O vyřízení stížnosti musí být stěžovatel v této lhůtě vyrozuměn. Tato zkrácená lhůta slouží k tomu, aby nadál v případě, že stížnost bude oprávněná, nenarůstal průtah v řízení a nedocházelo k porušování zásady rychlosti v řízení.

Byla-li stížnost shledána důvodnou nebo částečně důvodnou (§ 173 odst. 3 ZOSS), musí být stěžovatel vyrozuměn o tom, jaká opatření byla přijata k odstranění zjištěných závad. Byla-li zaviněně porušena povinnost soudcem při výkonu funkce nebo ohrožuje důvěru v nezávislé, nestranné, odborné a spravedlivé rozhodování soudů, podá státní orgán soudů návrh na zahájení řízení o kárné odpovědnosti soudců podle zvláštního právního předpisu.⁹

Pokud tedy bude na základě stížnosti zjištěno, že jde o průtah v řízení, státní správa soudu bude vyvíjet tlak na konkrétního soudce, aby předmětný průtah

⁹ Zákon č. 7/2002 Sb., o řízení ve věcech soudců a státních zástupců.

odstraní, a to v krajním případě i návrhem na kárné řízení. Oprávnění státní správy soudu však není dáno k přezkoumání postupu soudu ve výkonu jeho nezávislé rozhodovací činnosti (§ 164 odst. 2 ZOSS), nicméně právě odstranění průtahů v řízení tímto postupem není.

Přehled o vyřizování stížnosti – průtahů u okresních soudů v letech 2009–2017¹⁰

Rok	Nápad	Důvodné	%	Částečně důvodné	%	Nedůvodné	%
2009	1.693	428	25,3	115	9,2	1.150	65,5
2010	1.709	466	27,3	165	9,6	1.078	63,1
2011	1.798	600	33,4	156	8,7	1.042	57,9
2012	2.097	781	37,2	183	8,7	1.133	54,1
2013	1.963	736	37,5	155	7,9	1.072	54,6
2014	1.764	647	36,7	126	7,1	991	56,2
2015	1.588	545	34,3	128	8,1	915	57,5
2016	1.273	372	29,2	123	9,7	778	61,1
2017	512	120	23,4	36	7,0	356	69,6

Stav k 30. 6. 2017

Stížnosti na průtahy řízení v současné době výrazně ubývá, což je možné vnímat jako pozitivní trend. Tento trend souvisí s tím, že roste rychlost řízení, kdy subjekty, kterých se řízení dotýká v něm nevidí neodůvodněné průtahy. Výše uvedené statistiky však nelze ve vztahu k tématu tohoto článku přeceňovat, jelikož se týkají všech oblastí soudního řízení, a nikoliv pouze práva trestního. Bohužel statistiku jen pro stížnosti ve věcech trestních nemáme k dispozici. Z toho důvodu je patná kulminace počtu podaných stížností na průtahy v řízení v letech 2011–2014 a výrazný pokles v následujících letech související s výrazným poklesem nápadu v civilních věcech u okresních soudů.

¹⁰ Ministerstvo spravedlnosti. Přehled agend, kód sestavy S_AS_82a. Dostupné z <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>

Přehled o vyřizování stížnosti – průtahů u krajských soudů v letech 2009–2017¹¹

Rok	Nápad	Důvodné	%	Částečně důvodné	%	Nedůvodné	%
2009	625	94	15,0	45	7,2	486	77,8
2010	570	78	13,7	46	8,1	446	78,2
2011	557	79	14,2	70	12,6	408	73,2
2012	586	95	16,2	88	15,0	403	68,8
2013	504	100	19,8	84	16,7	320	63,5
2014	501	109	21,8	60	12,0	332	66,2
2015	446	89	20,0	87	19,5	270	60,5
2016	341	81	23,8	30	8,8	230	67,4
2017	157	27	17,2	13	8,3	117	74,5

Stav k 30. 6. 2017

Obdobná situace jako u soudu okresních panuje i u soudu krajských. Především je nutné poukázat na klesající počet podaných stížností, kdy od roku 2014 jde skoro o 50% propad.

2.4.2 Návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu podle § 174a ZOSS

Druhou možností, jak dostat zásadě rychlosti trestního řízení, která je v rukou účastníků a stran trestního řízení, je návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu podle § 174a ZOSS. Má-li účastník nebo ten, kdo je stranou řízení za to, že v tomto řízení dochází k průtahům, může podat návrh soudu (§ 174a odst. 1 ZOSS), aby určil lhůtu pro provedení procesního úkonu, u kterého dochází k průtahům v řízení. Návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu není podmíněn podáním stížnosti dle § 164 ZOSS. Návrh na určení lhůty se podává u soudu, vůči kterému jsou průtahy v řízení namítány.

Soud, vůči němuž jsou namítány průtahy v řízení, postoupí do 5 pracovních dnů ode dne doručení návrh na určení lhůty se svým vyjádřením soudu příslušnému o návrhu rozhodnout, což je soud nejbližší vyššího typu. To neplatí, pokud soud provede do 30 dnů ode dne doručení návrhu všechny procesní úkony, u nichž podle navrhovatele dochází k prodlení. V takovém případě se k návrhu dále nepřihlíží, ledaže navrhovatel výslovně ve lhůtě 3 dnů ode dne, kdy se o provedení úkonů dozví, prohlásí, že na návrhu trvá.

¹¹ Ministerstvo spravedlnosti. Přehled agend, kód sestavy S_AS_82b. Dostupné z <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>

Dospěje-li příslušný soud k závěru, že v dosavadní postup soudu dochází v řízení k průtahům, určí lhůtu pro provedení procesního úkonu, u něhož jsou v návrhu namítány průtahy. Touto lhůtou je soud, příslušný k provedení procesního úkonu, vázán.

Přehled řízení o návrhu na určení lhůty § 174 z.č. 6/2002 Sb. u krajských soudů v letech 2009–2017¹²

Rok	Celkem			Způsob vyřízení					
		Zamítnuto	%	Odmítnuto	%	Oprávněný návrh	%	Jinak	%
2008	176	85	48,3	54	30,7	24	13,6	13	7,4
2009	192	120	62,5	30	15,6	29	15,1	13	6,8
2010	244	158	64,8	11	4,5	38	15,6	37	15,1
2011	833	751	90,2	24	2,9	36	4,3	22	2,6
2012	246	177	72,0	20	8,1	24	9,8	25	10,1
2013	277	192	69,3	23	8,3	27	9,7	35	12,7
2014	1081	238	22,0	29	2,7	129	11,9	676	62,5
2015	714	535	74,9	24	3,4	114	16,0	38	5,7
2016	305	249	81,6	14	4,6	16	5,2	26	8,6
2017	168	144	85,7	5	3,0	7	4,2	12	7,1

Stav k 30. 6. 2017

2.4.3 Stížnost k Ústavnímu soudu § 75 odst. 1 z.č. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu

Proti průtahům v trestním řízení se lze bránit za stanovených podmínek i ústavní stížností před Ústavním soudem ČR. Podle čl. 38 odst. 2 z.č. 2/1993 Sb. Listiny základních práv a svobod (dále jen LZPS) každý má právo, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů. Pokud tedy dojde na porušení tohoto práva, a tím pádem půjde o jednání v rozporu se zásadou rychlosti řízení, může se oprávněná osoba domáhat nápravy tohoto stavu cestou ústavní stížnosti. Ústavní stížnost je oprávněná v souladu s § 72 odst. 1 písm. a) z.č. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu podat fyzická nebo právnická osoba, jestliže tvrdí, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, opatřením nebo jiným zásahem orgánu veřejné moci bylo porušeno její základní právo nebo svoboda zaručené ústavním pořádkem.

¹² Ministerstvo spravedlnosti. Přehled agend, kód sestavy S_AS_61. Dostupné z <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>

Ústavní stížnost podle § 72 odst. 3 z.č. 182/1993 Sb., lze podat ve lhůtě dvou měsíců od doručení rozhodnutí o posledním procesním prostředku, který zákon stěžovateli k ochraně jeho práva poskytuje. Takovýmto prostředkem je i návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu podle § 174a ZOSS. Tento návrh je tedy nezbytnou podmínkou přípustnosti ústavní stížnosti z pohledu ustanovení § 75 odst. 1 ZÚS (srov. ÚS 112/2004-n.).¹³

Pokud Ústavní soud vysloví porušení čl. 38 odst. 2 LZPS uloží příslušnému soudu, aby v porušení práva zaručeného čl. 38 odst. 2 LZPS nepokračoval a aby o věci neprodleně jednal a rozhodl.¹⁴

Závěrem je však nutné připomenout, již konstantní judikaturu Ústavního soudu, dle které průtahy v trestním řízení, však nemůžou vést k zastavení soudního řízení. (II. ÚS 7/2003, IV. ÚS 487/2003, NS ČR 5 Tdo 178/2002, 6Tdo 578/2002).

2.4.4 Stížnost ke Evropskému soudu pro lidská práva pro porušení čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv.

Z obdobných důvodů, ze kterých je možné obrátit se na Ústavní soud ČR, je možné se obrátit i na Evropský soud pro lidská práva. Z článku 6. 1. Evropské úmluvy o ochraně lidských práv vyplývá, že každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu.

Evropský soud pro lidská práva může přijímat podle čl. 34 stížnosti každé fyzické osoby, nevládní organizace nebo skupiny osob považujících se za poškozené v důsledku porušení práv přiznaných Úmluvou a jejími protokoly. Jestliže Soud prohlásí, že byla porušena Úmluva nebo její protokoly, a jestliže vnitrostátní právo umožňuje jen částečné odstranění důsledků tohoto porušení, soud přiznává v případě potřeby poškozené straně spravedlivé zadostiučinění.

¹³ ŠÁMAL, Pavel a kol., *Trestní řád: komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 29.

¹⁴ FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní právo procesní*. 6. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 91.

3 Zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (§ 2 odst. 5 TrŘ)

Cílem činnosti soudu stejně jako ostatních orgánů trestního soudnictví, vyplývajícím z § 1 odst. 1 tr. řádu, je **nalézt pravdu o skutku**, který je předmětem řízení, a to z hlediska skutečností podstatných pro rozhodnutí. To znamená, že trestní řízení musí být upraveno tak, aby dávalo dostatečné záruky toho, že v něm budou všechny okolnosti trestného činu významné pro rozhodnutí soudu zjištěny, pokud možno v souladu se skutečností.¹⁵

Rozsudek soudu se musí zakládat na skutečnostech přesně a kompletně zjištěných, která nevzbuzují důvodné pochybnosti o jejich pravdivosti. Proto musí být v trestním řízení vina obviněnému nepochybně prokázána.

Zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, nebo zásada materiální pravdy (Jelínek, Fenyk, Novotný) je upravená v ustanovení § 2 odst. 5 TrŘ, pro tento článek se jeví podstatnou především první věta, která zní: „*Orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.*“

Soudce má jen omezené prostředky k poznání skutku. Ve většině věcí je možné vycházet především jen z výpovědí svědků a obviněných, na nichž se do značné míry podílí lidský faktor ve smyslu schopnosti vnímání, zapamatování a reprodukce. Spíše výjimečně je k dispozici důkaz, který dokáže realitu fixovat v čase a bez ztráty vypovídací hodnoty ji předat soudci.¹⁶ Je tedy nutné dospět k závěru, že pravda zjištěná v trestním řízení je pravdou relativní a nikoli absolutní. Orgány činné v trestním řízení ale musí usilovat o to, aby se objektivní pravdě přiblížily, v co nevyšší míře. Hovoří se v tomto ohledu o dosažení praktické jistoty¹⁷ o skutkovém stavu věci. Neměly by však být před orgány činné v trestním řízení kladeny nesplnitelné cíle a požadavky, směřující ke zjištění absolutní pravdy, kterou prakticky nikdy

¹⁵ FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní právo procesní*. 6. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 110.

¹⁶ Mohlo by se jednat o kamerový či zvukový záznam.

¹⁷ WEINBERGER, O. Logické a metodologické základy důkazu v oboru práva. *Stát a právo*, 1967, č. 13, s. 202.

zjistit nemohou. V případě pouhé pravděpodobnosti ohledně podstatných skutkových okolností je však třeba aplikovat zásadu *in dubio pro reo*.

K naplnění zásady zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností směřuje realizace ostatních zásad trestního řízení, zejména zásady oficiality, vyhledávací, volného hodnocení důkazů, bezprostřednosti a ústnosti.

Z dikce zásady materiální pravdy (§ 2 odst. 5 věta první) vyplývají tři různé požadavky na zjišťování skutkového stavu: požadavek týkající se kvality skutkových zjištění, požadavek určující předmět dokazování a požadavek vztahující se k rozsahu dokazování.¹⁸ Pro téma tohoto příspěvku je nejdůležitější právě rozsah dokazování, protože právě rozsah dokazování se může dostat do konkurence se zásadou rychlosti řízení. Soudce je často před otázkou provést či neprovést konkrétní důkaz, pátrat či nepátrat po konkrétním svědkovi, vypracovat či nevypracovat znalecký posudek¹⁹ a pokud se pro takové doplnění dokazování rozhodne kolik času ho to bude stát a nakolik bude informace z tohoto důkazu důležitá pro rozhodnutí? Má tedy soudce rozhodnout rychleji nebo hlavní líčení odročit za účelem zajištění dalšího důkazu. Obecně bychom mohli dospět k závěru, že je vhodnější vyčerpát všechny v úvahu přicházející důkazy než skončit rychle soudní řízení. Nicméně taková úvaha by mohla vést k ochromení justice a postupné ztrátě víry v právo. Svědomitý soudce si je dobře vědom, že na jedné straně, když klade nízké požadavky na jistotu, zvyšuje nebezpečí justičních omylů, ale na druhé straně rozšíření požadavků praktické jistoty na jistotu teoretickou by paralyzovalo justici a mohlo by popř. nepříznivě ovlivnit ochrannou funkci práva.²⁰ Konkrétní hranici v každém případě musí nalézt každý konkrétní soudce, tedy hranici mezi tím, který důkaz provede a který již ne, protože by byl nadbytečný a na úkor zásady rychlosti řízení.

Navíc je nutné zohlednit i skutečnost, že zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti nesmí být nadřazeno zásadě řádného

¹⁸ PIPEK, J. Nad paragrafem 2 odst. 5 věta první trestního řádu. *Právní rozhledy*, 1999, č. 7, s. 410.

¹⁹ Na vypracování znaleckého posudku se běžně čeká i několik měsíců, především pokud jde o znalecké posudky z oblasti psychiatrie a klinická psychologie, případně z oblasti písmoznalectví.

²⁰ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přepracované vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 122.

zákonného procesu, protože trestní stíhání je možné vést pouze na základě zákona a v jeho mezích. Není smyslem trestního řízení zjistit pravdu za každou cenu, tj. i za cenu nezákonného procesního postupu.

Zda byla naplněná zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, i co do rozsahu provedených důkazů, podlého „kontrolé“ prostřednictvím opravných prostředků v rámci odvolacího řízení.

Přehled o výsledcích odvolacího řízení u KS agendy To – fyzické osoby
2008–2017²¹

Rok	Rozhodnuto odvolání	Způsob rozhodnutí							
		Potvrzeno	%	Změněno	%	Zrušeno a vráceno	%	Jinak	%
2008	14.596	7.420	50,1	3.884	26,6	1.915	13,1	1.377	9,4
2009	15.335	7.678	50,1	4.111	26,8	2.159	14,1	1.387	9,0
2010	15.099	6.790	45,0	4.719	31,3	2.159	14,3	1.431	9,5
2011	15.101	7.357	48,7	4.230	28,0	2.136	14,1	1.378	9,1
2012	14.736	7.228	49,0	4.217	28,6	2.045	13,9	1.246	8,5
2013	13.246	5.739	43,3	4.321	32,6	1.902	14,4	1.284	9,7
2014	13.437	6.737	50,1	3.690	27,5	1.927	14,3	1.083	8,1
2015	13.310	6.630	49,8	3.659	27,5	1.816	13,6	1.205	9,1
2016	13.298	6.419	48,3	3.738	28,1	1.900	14,3	1.241	9,3
2017	6.325	3.013	47,6	1.882	29,8	868	13,7	562	8,9

Stav k 30. 6. 2017

Je možné říci, že pokud jde o rozhodování odvolacího soudu, tak toto je více méně konstantní během posledních 10 let, odchylky v jednotlivých letech jsou malé. Nemůžeme tedy jednoznačně říci, že by kvalita rozhodnutí soudu I. stupně stoupala nebo klesala. Je možné udělat zjednodušující závěr, že každé druhé rozhodnutí soudu, které se dostane k odvolacímu soudu je potvrzeno, přibližně jen 14% je zrušeno a vráceno zpět k došetření. Bohužel z předmětných statistik nelze zjistit, jak často dochází k zrušení a vrácení věci soudu I. stupně v důsledku neprovedení konkrétního důkazu.

²¹ Ministerstvo spravedlnosti. Přehledu agend, Kód sestavy S_AS_4 - Přehled o výsledcích odvolacího řízení u KS agendy To – fyzické osoby. *Justice.cz* [online]. [cit. 3. 10. 2017]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>

Přehled o vyřizování trestní odvolací agendy u vrchních soudů 2009–2017²²

Rok	Rozhodnuto odvolání	Způsob rozhodnutí							
		Potvrzeno	%	Změněno	%	Zrušeno a vráceno	%	Jinak	%
2009	1.321	463	35,0	496	37,5	254	19,2	108	8,2
2010	1.223	351	28,7	554	45,3	226	18,5	92	7,5
2011	1.252	411	32,8	561	44,8	190	15,2	90	7,2
2012	1.219	419	34,4	489	40,1	197	16,2	114	9,4
2013	1.222	398	32,6	444	36,3	261	21,4	119	9,7
2014	1.342	477	35,5	519	38,7	277	20,6	69	5,1
2015	1.376	533	38,7	500	36,3	272	19,8	71	5,2
2016	1.540	472	30,6	637	41,4	307	19,9	124	8,1
2017	778	280	36,0	327	42,0	121	15,6	50	6,4

Stav k 30. 6. 2017

Kompletní rok 2008 ve statistikách není k dispozici. V případě odvolání proti rozsudkům krajských soudů jako soudů I. stupně je patrné, že dochází v menší míře k potvrzení rozsudku a daleko více je rozsudek odvolacím soudem měněn, což souvisí pravděpodobně se složitostí věcí, které jsou v prvním stupni projednávány před KS. Je vyšší také množství zrušených a vrácených věcí, a to přibližně o jednu čtvrtinu. V případě zrušujících rozhodnutí je patrný pozitivní trend (tedy pokles zrušených rozsudků) od roku 2013, počet potvrzených rozsudků zůstává konstantní, ale roste počet rozsudků, které jsou odvolacím soudem měněny. Je tedy možné uzavřít, že v případě rozhodování KS jakou soudů I. stupně je zde patrný byť pozvolný trend, který svědčí o kvalitnější rozhodovací činnosti.

4 Závěr

Zásada rychlosti řízení je kontrolována nikoliv v každém trestním řízení, ale v případě excesů, na které buď upozorní některá ze stran řízení (či jiná fyzická nebo právnická osoba) anebo na ní státní práva soudu přijde v rámci své vlastní kontrolní činnosti. Vlastní kontrola státní správy soudu

²² Ministerstvo spravedlnosti. Přehledu agend, Kód sestavy S_AS_5 - Přehled o výsledcích odvolacího řízení u KS agendy To – fyzické osoby. *Justice.cz* [online]. [cit. 3. 10. 2017]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>

se zaměřuje především na neskončené věci starší číselné řady, a to spisy starší 3 nebo 5 let.

Pokud jde o kvalitu rozhodování, včetně rozsahu provedených důkazů ke zjištění skutkového děje bez důvodných pochybností, zde je kontrolován každý spis jednak stranami (mají si právo podat opravný prostředek) jednak odvolacím soudem. Pokud jde o některé aspekty správnosti rozhodnutí tak i soudem dovolacím nebo Ústavním soudem ČR. Je zde však daleko větší nezávislost soudce při rozhodování a může se velmi dobře „schovat“ za jiný právní názor. Odvolací soud má komplikovanou situaci při sjednávání nápravy u nesprávného rozhodnutí s ohledem na zásadu volného hodnocení důkazů podle § 2 odst. 6 TrŘ. Jediným opatřením, pokud odvolací soud nemůže rozhodnout sám je věc zrušit podle § 258 TrŘ a vrátit soudu I. stupně, aby znovu jednal a rozhodl. Soud I. stupně je však vázán jen právním názorem odvolacího soudu (podle § 264), nikoliv pokud odvolací soud hodnotí důkazy jinak než soud I. stupně. Soud I. stupně může dokonce opakovaně rozhodnout stejně, což může vést postupem podle § 262 TrŘ až ke změně senátu soudu I. stupně. I v tomto případě se však může soudce „schovat“ za jiný právní názor. Skutečnost, že by byl někdo řešen v kárném řízení před Nejvyšším správním soudem z důvodu nesprávného rozhodnutí, je spíše mimořádnou.

Oproti tomu dospět k závěru o porušení zásady rychlosti řízení, respektive dospět k závěrům o průtazích v řízení je o poznání snažší. Jsou porovnávány doby jednání (konání hlavního líčení a provádění dalších důkazů), pokud dojde k odročení hlavního líčení na delší dobu je nutné prověřit proč, pokud nedojde k vysvětlení je možné dospět k závěru o průtahu a soudce může být kárně řešen.

Pokud tedy zohledníme praktický dopad na soudce, soudci mají větší pravděpodobnost, že budou řešeni před kárným soudem pro průtahy, než že budou řešeni pro nesprávné nebo nedostatečné rozhodování. To vytváří určitý tlak na soudce, aby upřednostnili rychlost řízení před kvalitou rozhodnutí a provedením všech důkazů. Obdobně může působit i běžný pracovní tlak. Pokud se soudce bude do hloubky zabývat každým případem, který dostane na stůl, dříve či později dojde k tomu, že množství práce takového soudce „zavalí“. Množství nevyřízených úkolů (rozhodování o vazbě, porosudková

agenda, nenadiktované rozhodnutí) dříve či později povedou k podstatným chybám v trestním řízeních.

Z tohoto úhlu pohledu by se mohlo zdát, že upřednostňují rychlost soudního rozhodování před jeho kvalitou (správností), tak tomu však není. Mám za to, že současný nápad trestních věcí umožňuje dostát jak zásadě rychlosti řízení, tak zásadě zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností. Soudce by měl postupovat v řízení co nejrychleji tam, kde je to možné (doznaná věc, jsou zajištěny objektivní důkazy jako kamerové záznamy atd.) a měl by si udělat časový prostor tam, kde je nutné hlubší právní úvahy či rozsáhlejší dokazování, nebo půjde o skutkově složitější věc. Na druhou stranu každý soudce by měl prokázat to co dělá soudce soudcem, a to je rozhodnost, neměl by uhýbat rozhodnutí jen proto, že si s případem neví rady. Odpovědný soudce musí zvážit, které důkazy provést tak, aby mohl dospět k závěru o zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, to však neznamená, že musí provést všechny důkazy navržené obžalobou či obhajobou. Je tedy možné dospět k závěru, že jistá konkurence obou zásad u soudu I. stupně je patrná, není však nutné upřednostnit jednu zásadu na úkor druhé. Právě naopak je nutné obě zásady sladit s ohledem na okolnosti konkrétního případu. K tomu je nutné, aby se jednalo o soudce, který má dobrou znalost věci (načtený spis), soudce, který si je jistý v procesu, soudce, který se nebojí rozhodnout a který dokáže čas svůj i svých podřízených upůsobit závažnosti věci.

Literature

- CÍSAŘOVÁ, D., J. FENYK, T. GRIVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 5. vyd. Praha: ASPI, 2008, 824 s. ISBN 978-80-7357-348-5
- FENYK, Jaroslav a kol. *Trestní právo procesní*. 6. aktualizované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 928 s. ISBN 978-80-7478-750-8
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. Přehledu agend. *Justice.cz* [online]. [cit. 3. 10. 2017]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-agend.html>
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. Statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti. *Justice.cz* [online]. [cit. 3. 10. 2017]. Dostupné z: <http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html>

PIPEK, Jiří. Nad paragrafem 2 odst. 5 věta první trestního řádu. *Právní rozhledy*, 1999, roč. 7, č. 8, s. 410–415. ISSN 1210-6410.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád: komentář*. 7. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-465-0.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přepracované vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, 1009 s. ISBN 978-80-7400-496-4.

WEINBERGER, Ota. Logické a metodologické základy důkazu v oboru práva. *Stát a právo*, 1967, č. 13, s. 202.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 21. 6. 2004, sp. zn. IV. ÚS 112/2004.

Nález Ústavního soudu ze dne 11. 5. 2005, sp. zn. II. ÚS 7/2003.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 1. 12. 2003, sp. zn. IV. ÚS 487/2003.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10. 7. 2002 pod sp. zn. 5 Tdo 178/2002.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. 10. 2002 pod sp. zn. 6Tdo 578/2002.

Contact – e-mail

roman.vicherek@upol.cz

Zásada zodpovednosti za zavinenie a trestné činy proti životu a zdraviu¹

Miroslava Vráblová

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Slovenská republika

Abstract in original language

Predkladaný príspevok sa zaoberá kľúčovou zásadou trestného práva hmotného – zásadou zodpovednosti za zavinenie – v súvislosti s trestnými činmi proti životu a zdraviu. Slovenské i české trestné právo je založené na tzv. subjektívnej zodpovednosti, t.j. zodpovednosti za zavinenie. Význam skúmania zodpovednosti za zavinenie vnímame vo viacerých úrovniach. Je špecifickou zásadou týkajúcou sa otázky viny. Samotná existencia zavinenia podmieňuje úvahy o trestnej zodpovednosti páchatel'a. Následne zavinenie obvineného je určujúcim kritériom pre použitie správnej právnej kvalifikácie trestného činu a následne pre konkrétnu výmeru trestu. Autorka zdôrazňuje, že je mimoriadne náročnou úlohou trestného práva adekvátne rozlíšiť úmysel od nedbanlivosti.

Keywords in original language

Zásada zodpovednosti za zavinenie; úmysel; nedbanlivosť; motív; trestné činy proti životu a zdraviu; vražda; ublíženie na zdraví; usmrtenie.

Abstract

The submitted contribution deals with the key principle of substantive criminal law – the principle of liability for fault – in relation to criminal offenses against life and health. Both Slovak and Czech Criminal Law are based on subjective responsibility, i. responsibility for fault. We realize the importance of investigating responsibility for the fault at several levels. This principle is a specific principle concerns on guilt issues. The existence of a fault is a necessary condition of criminal liability. Fault is the perpetrator's internal mental state with the respect to certain facts that, in conjunction

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0106.

with other characteristics, constitute a criminal offence. The fault of the accused is a crucial criterion for the proper legal qualification of the offense and consequently for the imposition of the penalty. The author emphasizes that the extremely difficult task of criminal law is to appropriately distinguish the intention from negligence.

Keywords

Responsibility for Fault; Fault; Negligence; Motive; Criminal Offences against Life and Health; Murder; Assault; Negligent Homicide.

1 Úvod

Zásada zodpovednosti za zavinenie je jednou zo základných zásad trestného práva hmotného. Zásady trestného práva predstavujú piliere, vedúce právne idey, na ktorých je založené trestné právo hmotné. V zásadách sa odzrkadľuje presadzovaná trestná politika, politicko-právny i filozoficko-právny postoj štátu k trestnému právu. Zásady trestného práva musia byť v trestnoprávných predpisoch jednoznačne zakotvené a v praxi nevyhnutne dodržiavané. Z hľadiska koncepcie trestného práva predstavuje zásada zodpovednosti za zavinenie jednu z najdôležitejších a vývojovo najstarších zásad trestného práva.

Slovenské i české trestné právo je založené na tzv. subjektívnej zodpovednosti, t.j. zodpovednosti za zavinenie. Trestnoprávna teória zdôrazňuje zásadu zodpovednosti za zavinenie vo vzťahu k trestnej zodpovednosti. Atribútom trestnej zodpovednosti páchatel'a je jeho zavinenie ako vnútorný psychický vzťah páchatel'a k objektívnym znakom páchaného trestného činu, a to zavinenie úmyselné alebo nedbanlivostné.² Zavinenie je nevyhnutné pre naplnenie ktorejkoľvek skutkovej podstaty trestného činu, z čoho vyplýva, že bez zavinenia niet trestného činu. Česká trestnoprávna teória vníma predmetnú zásadu v širšom kontexte, keď vysvetľuje zásadu zodpovednosti za zavinenie protiprávne konanie ako zavinenie naplnenie všetkých

² IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. 2.*, doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 25; JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 6. vyd.* Praha: Leges, 2017, s. 41, 218; MADLIAK, J. a kol. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť.* Banská Bystrica: Belianum, 2015, s. 38, 191; MAŠĽANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. 2. vyd.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 21.

znaků objektivní stránky, objektu a subjektu skutkové podstaty trestného činu, přičemž zavinenie ako znak subjektívnej stránky je akýmsi zastrešujúcim prostriedkom- integruje totiž znaky všetkých ostatných stránok, resp. prvkov trestného činu.³

V slovenskom trestnom zákone, zákone č. 300/2005 Z. z. trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „slovenský trestný zákon“, „STZ“), je zásada zodpovednosti za zavinenie zakotvená primárne v zákonom ustanovení § 17 v spojení s § 15 a § 16, a pokiaľ ide o zavinenie k prít'ážujúcim okolnostiam a okolnostiam podmienujúcim použitie vyššej trestnej sadzby i v spojení s § 18 Trestného zákona.

Rovnako tak i v českom trestnom zákonníku, zákone č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (ďalej len „český trestní zákoník“), je konštrukcia skutkových podstát trestných činov z hľadiska zavinenia upravená obdobne. Pre základné skutkové podstaty platí pravidlo, že k trestnosti činu je potrebné úmyselné zavinenie, ak zákon výslovne nestanoví, že postačí zavinenie z nedbanlivosti (§ 13 ods. 2 českého trestného zákonníka). Kým v prípade zavinenia okolností podmienujúcich použitie vyššej trestnej sadzby a okolností prít'ážujúcich, postačí zavinenie z nedbanlivosti, ak zákon nevyžaduje zavinenie úmyselné (§ 17 českého trestného zákonníka).

2 Zásada zodpovednosti za zavinenie a jej význam

Problematika skúmania otázok súvisiacich so zavinením patrí medzi odveké a stále aktuálne témy trestnoprávnej vedy i aplikačnej praxe. Mimoriadne náročnou úlohou trestného práva je adekvátne rozlíšiť vyšší stupeň viny (úmysel) od nižšieho stupňa viny (nedbanlivosti). Obtiažnosť sa prejavuje aj v dokazovaní zavinenia ako znaku subjektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu, nakoľko predmetom dokazovania sú práve skutočnosti vnútorného života páchatel'a, a tie nemôžu iné osoby pozorovať. Záver o tom, či je skutok zavinený alebo nie, a ak je zavinený, o akú formu zavinenia ide, musí byť podložený skutkovými zisteniami v rámci vykonaného dokazovania, rovnako tak ako aj záver o objektivných znakoch trestného činu.

³ KRATOCHVÍL, V. a kol. *Trestní právo hmotné – část obecná a zvláštní (úvod do studia)*. Brno: Masarykova univerzita, 1991, s. 11.

Motív páchatel'a a subjektívna stránka trestného činu sú znaky, ktoré sa síce týkajú psychiky páchatel'a, ale prejavujú sa navonok v spáchanom skutku a dokazujú sa rovnako ako objektívne znaky trestného činu. Namietanie ich nezistenia, alebo nesprávneho či neúplného zistenia v dôsledku nevykonania dokazovania, alebo nesprávneho vyhodnotenia vykonaného dokazovania až v dovolaní, predstavuje namietanie skutkových zistení a záverov, čo ustanovenie § 371 ods. 1 písm. i) Trestného poriadku nepripúšťa. Záver o zavinení páchatel'a musí byť vždy preukázaný výsledkami dokazovania a musí z nich logicky plynúť záver o tom, či je prítomné zavinenie v zmysle trestnoprávnom a v akej forme je síce záverom právnym, ale právny záver o subjektívnych znakoch trestného činu sa musí zakladať na skutkových zisteniach súdu vyplývajúcich z vykonaného dokazovania rovnako ako záver o objektívnych znakoch trestného činu. Skutočnosti psychického života významné pre právny záver o tom, či je tu zavinenie a v akej forme, sú predmetom dokazovania práve tak, ako všetky ostatné okolnosti naplňajúce znaky trestného činu a nemôžu byť teda realizované, resp. prehodnocované v dovolacom konaní dovolacím súdom (rozhodnutie trestného kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 3 Tdo 22/2013, zo dňa 29. 05. 2013).

Zistenie subjektívnej stránky trestného činu je otázkou viny. Znaky subjektívnej stránky trestného činu musia byť vyjadrené v skutkovej vete rozsudku, v ktorej je potrebné vyjadriť tie subjektívne stavy dôležité pre naplnenie príslušnej skutkovej podstaty trestného činu, najmä či bol trestný čin spáchaný úmyselne alebo z nebanlivosti. Trestný čin môže vo svojich znakoch obsahovať aj špecifický úmysel (osobitný motív) alebo pohnútku, preto je potrebné vo výroku rozsudku uviesť motív trestného činu odôvodňujúci príslušnú právnu kvalifikáciu. Nedostatok spočívajúci v nevyjadrení subjektívnej stránky trestného činu v skutkovej vete rozsudku nemožno zhojiť tým, že súd popíše úmysel páchatel'a v odôvodnení odsudzujúceho rozsudku.⁴

Význam skúmania zodpovednosti za zavinenie vnímame vo viacerých úrovniach. Je špecifickou zásadou týkajúcou sa otázky viny. Samotná existencia zavinenia podmieňuje úvahy o trestnej zodpovednosti

⁴ JELÍNEK, J., J. ŘÍHA a Z. SOVÁK. *Rozhodnutí ve věcech trestních se vzory rozhodnutí soudů a podání advokátů*. 2., aktualizované a přepracované vyd. Praha: Leges, 2008, s. 145.

páchatele. Zavinenie je jednou z podmienok trestnej zodpovednosti, môže však prichádzať do úvahy len vtedy, ak sú splnené ostatné podmienky, predovšetkým konanie spočívajúce v prejave vôle vo vonkajšom svete, či ostatné znaky subjektívnej stránky, akými sú motív a pohnútky, ktoré sú síce fakultatívnymi znakmi subjektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu, ak ich však Trestný zákon v príslušnom ustanovení osobitnej časti vyžaduje, stávajú sa zákonnými (povinnými) znakmi príslušného trestného činu. **Následne skúmanie formy zavinenia je určujúcim kritériom pre použitie správnej právnej kvalifikácie toho ktorého trestného činu, a následne pre konkrétnu výmeru trestu.**

3 Zavinenie a trestné činy proti životu a zdraviu

Relevantnosť výskytu zavinenia v určujúcej forme priblížime na trestných činoch proti životu a zdraviu, osobitne na trestných činoch proti životu. Ľudský život je najcennejšou hodnotou, ktorú človek má a najvýznamnejším chráneným záujmom. Právo na život je vstupnou bránou a pilierom celého systému ochrany základných práv a slobôd (Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. PL. ÚS 12/01 z 4. decembra 2007). Ľudský život je základnou hodnotou, základom ľudskej dôstojnosti a súčasne východiskovým predpokladom všetkých ostatných základných práv a slobôd. Právo na život je osobnostným právom a morálnou zásadou vychádzajúcou z presvedčenia, že každá ľudská bytosť má právo na život a že by nemala byť nespravodlivo zabitá inou ľudskou bytosťou. Koncept práva na život je kľúčový v debátach o problematike eutanázie, trestu smrti, potratov, sebaobranu a morálky vojny.⁵

Rovnako tak právo na zdravie patrí medzi základné ľudské práva a slobody. Podľa Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) „*zdravie je stav úplnej telesnej, duševnej a sociálnej pohody a nie je neprítomnosť choroby alebo postihnutia. Právo na rozvoj, ochranu a obnovu zdravia patrí medzi základné ľudské práva. Každý bez ohľadu na rasu, náboženstvo, politické presvedčenie, ekonomický a sociálny status má právo na požívanie najvyššie dosiahnuteľnej úrovne a kvality zdravia. Zdravie patrí medzi základné ľudské práva všetkých ľudí na svete*“.

⁵ MAŠĚANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 245.

Život a zdravie sú chránené na ústavnoprávnej úrovni (článok 15 Ústavy SR, článok 40 Ústavy SR), i medzinárodnej úrovni (čl. 3 Všeobecnej deklarácie ľudských práv a slobôd, čl. 6 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, čl. 2 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čl. 3 Charty základných práv Európskej únie). Na ústavnoprávnu ochranu života a zdravia nadväzuje trestnoprávna ochrana a spolu s ostatnými právnymi odvetviami dotvára právny systém ochrany života a zdravia.

Ochrana života a zdravia je vo vyspelej spoločnosti prvou a najvyššou prioritou. O význame ochrany života a zdravia prostriedkami trestného práva na Slovensku svedčí zaradenie trestných činov proti životu a zdraviu do prvej hlavy osobitnej časti rekodifikovaného slovenského trestného zákona z roku 2005. Avšak život a zdravie sú predmetom ochrany aj u trestných činoch nachádzajúcich sa v ďalších hlavách trestného zákona. Trestné činy proti životu sú vymedzené v 1. diele prvej hlavy osobitnej časti trestného zákona, konkrétne ide o nasledujúce trestné činy: trestný čin úkladnej vraždy (§ 144 STZ), trestný čin vraždy (§ 145 STZ), trestný čin vraždy novonarodeného dieťaťa a matkou (§ 146 STZ), trestný čin zabitia (§ 147 a 148 STZ), trestný čin usmrtenia (§ 149 STZ), trestný čin nedovoleného prerušenia tehotenstva (§ 150 až 153 STZ), trestný čin účasť na samovražde (§ 154 STZ). Z hľadiska skúmanej subjektívnej stránky charakterizuje všetky trestné činy (s výnimkou trestného činu usmrtenia podľa § 149 STZ) úmyselné zavinenie. Špecifické sú trestné činy zabitia (§ 147 a 148 STZ), najmä kvôli nezvyčajne vyjadrenej subjektívnej stránke, s dvomi formami zavinenia-úmyselné zvinenie vo vzťahu ku konaniu a zamýšľanému následku (ťažká ujma na zdraví, úmyselné zavinenie) a nedbanlivostné zavinenie vo vzťahu k spôsobeniu smrteľného následku. Na rozdiel od trestných činov vraždy, resp. úkladnej vraždy, kde úmysel páchatel'a smeruje k spôsobeniu smrti, pri trestných činoch zabitia je úmyslom (zámerom) páchatel'a spôsobiť inému ťažkú ujmu na zdraví, resp. ublíženie na zdraví.

V súvislosti s požadovanou formou zavinenia v kvalifikovaných skutkových podstatách trestných činov platí (§ 18), že postačí zavinenie z nedbanlivosti, ak nie je v zákone uvedené inak. Situácie, kedy je stanovené inak- slovným spojením v úmysle (napr. § 144 ods. 2 písm. f) „v úmysle získať majetkový

prospěch“), v praxi nevyvolávají aplikačné problémy. Upozorňujeme však na situácie výslovne neuvedeného úmyselného zavinenia, v ktorých ho (rozumej úmyselné zavinenie- pozn. autora) musíme dedukovať z výkladu príslušného ustanovenia (napr. ak je trestný čin spáchaný závažnejším spôsobom konania, na chránenej osobe, z osobitného motívu, v nebezpečnom zoskupení, za krízovej situácie a pod).

Aplikačné problémy vznikali najmä v súvislosti s posudzovaním osobitného motívu pri trestnom čine vraždy (bližšie v podkapitole 4 Trestné činy proti životu v rozhodovacej činnosti Najvyššieho súdu SR). Podľa slovenského trestného zákona sa osobitným motívom v zmysle § 140 rozumie spáchanie trestného činu a) na objednávku, b) z pomsty, c) v úmysle zakryť alebo uľahčiť iný trestný čin, d) v úmysle spáchať trestný čin terorizmu a niektorých foriem účasti na terorizme podľa § 419, e) z nenávisťi voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, sexuálnu orientáciu, politické presvedčenie alebo náboženské vyznanie, alebo f) so sexuálnym motívom.

Trestného činu vraždy podľa § 145 STZ sa dopustí ten, kto iného úmyselne usmrtí, za čo sa potrestá odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsať rokov. Trestného činu úkladnej vraždy podľa § 144 STZ sa dopustí ten, kto iného úmyselne usmrtí s vopred uváženou pohnútkou, za čo sa potrestá odňatím slobody na dvadsať až dvadsaťpäť rokov.

Rozdiel medzi vraždou a úkladnou vraždou je výhradne v subjektívnej stránke. Z hľadiska zavinenia sa vyžaduje úmyselné zavinenie doplnené vopred uváženou pohnútkou. Vopred uváženou pohnútkou sa rozumie sformulované rozhodnutie usmrtiť iného, ktoré pretrváva počas dlhšieho časového obdobia pred usmrtením človeka. Musí ísť o uvážené rozhodnutie, ktoré je aspoň čiastočne spracované rozumovou zložkou vôle páchatel'a, nestačí len emocionálne rozhodnutie.⁶ Trestný čin úkladnej vraždy sa vyznačuje zložitejšou prípravou vyžadujúcou predchádzajúci plán a koordináciu v čase, priestore a prostriedkoch. Takýto postup páchatel'a ako dôsledok predchádzajúcej prípravy, či už ako akt pomsty, nenávisťi, žiarlivosti alebo

⁶ MAŠEANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 248.

zištnosti, musí vždy smerovať k usmrteniu poškodeného (obete) za každú cenu. Časové obdobie, počas ktorého páchateľ uvažoval o usmrtení inej osoby, je potrebné hodnotiť v každom prípade jednotlivo. Práve dĺžka časového obdobia je dôležitá pre záver, že zo strany páchateľa nešlo k konaniu v skrate, afekte, hneve či situačného konfliktu.

Podľa českého trestného zákonníka je trestný čin vraždy (rozumej obyčajnej vraždy – pozn. autora) upravený obdobne ako v slovenskej právnej úprave. V zmysle § 140 ods. 1 ČTZ sa trestného činu vraždy dopustí ten, kto iného úmyselne usmrť, za čo sa potrestá odňatím slobody na desať až osemnásť rokov. V ustanovení § 140 ods. 2 ČTZ je upravená vražda spáchaná z rozmyslom alebo po predchádzajúcom uvážení, ktorej spáchanie je spojené s výrazne prísnejšou sankciou – odňatím slobody na dvanásť až dvadsať rokov. Rozmysel je uvážením – myšlienkovou činnosťou, ktoré bezprostredne predchádza spáchaniu trestného činu, v rámci ktorého má páchateľ možnosť zhodnotiť dôvody svedčiacie v prospech spáchania trestného činu vraždy. Predchádzajúce uváženie sa od rozmyslu líši časovým hľadiskom a vyššou intenzitou. Spravidla predchádza spáchanie trestného činu vraždy s väčším časovým odstupom a vzťahuje sa nielen na samotné uváženie rozhodnutia spáchať trestný čin, ale obsahuje aj určitý plán, tzn. voľbu prostriedkov, spôsob vykonania činu.⁷ Trestnému činu vraždy s rozmyslom alebo pre predchádzajúcom uvážení podľa českého trestného zákonníka odpovedá trestný čin úkladnej vraždy podľa slovenského trestného zákona.

V oboch právnych úpravách (slovenskej i českej právnej úprave) je zhodne upravený trestný čin usmrtenia. Podľa § 149 ods. 1 STZ sa usmrtenia dopustí ten, kto inému z nedbanlivosti spôsobí smrť. Podľa § 143 ods. 1 ČTZ sa usmrtenia z nedbanlivosti dopustí ten, kto inému z nedbanlivosti spôsobí smrť. Český zákonodarca precízne vyjadril formu zavinenia- nedbanlivosť vo vzťahu k spôsobenému následku- smrti.

Celkom odlišne je upravený trestný čin zabitia podľa českého trestného zákonníka. Zabitím sa podľa § 141 ods. 1 ČTZ rozumie úmyselné usmrtenie iného v silnom rozrušení zo strachu, úľaku, zmätku alebo iného ospravedlniteľného hnutia mysle alebo v dôsledku predchádzajúceho zavrhnutiahodného

⁷ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* 6. vyd. Praha: Leges, 2017, s. 525–526.

správania poškodeného. Na rozdiel od slovenskej právnej úpravy, kedy trestný čin zabitia podľa § 147 a 148 STZ spočíva v konaní, ktorým niekto v úmysle spôsobiť ťažkú ujmu na zdraví alebo ublížiť inému na zdraví, spôsobí z nedbanlivosti smrť. Česká právna úprava by takého konanie postihovala ako kvalifikovanú skutkovú podstatu trestného činu ťažkého ublíženia na zdraví (§ 145 ods. 3 ČTZ) a ublíženia na zdraví (§ 146 ods. 4 ČTZ). Podľa nemeckého trestného zákona (Strafgesetzbuch, ďalej len „StGB“) je v § 211 ods. 1 StGB ustanovené, že vrah sa potrestá doživotným trestom. Podľa § 211 ods. 2 StGB vrah je ten, kto z krvílačnosti, zo sexuálneho motívu, zo ziskuchtivosti alebo iných motívov, zákerne alebo kruto alebo so všeobecne nebezpečnými prostriedkami, alebo preto, aby umožnil alebo skryl iný trestný čin, usmrť iného človeka.

Trestného činu usmrtenia podľa § 212 StGB sa usmrtenia dopustí ten, kto iného usmrť bez toho, aby bol vrahom, za čo sa potrestá odňatím slobody na päť rokov. Trestný čin usmrtenia z nedbanlivosti je upravený v § 222 StGB a postihuje konania, ktorým z nedbanlivosti spôsobí páchatel smrť inej osobe, a potrestá sa odňatím slobody až na päť rokov alebo sa mu uloží peňažný trest.

Pozoruhodnou sa nám javí nemecká právna úprava, podľa ktorej je miernejšie potrestaný páchatel, ktorý usmrť iného na základe jeho výslovnej žiadosti. Podľa § 216 ods. 1 StGB sa usmrtenia na žiadosť dopustí ten, kto usmrť iného na základe jeho vážnej výslovnej žiadosti.

Nedostatok slovenskej právnej úpravy v oblasti trestnoprávnej ochrany života vidíme v tom, že neobsahuje ustanovenie upravujúce miernejší trestný postih pri usmrtení na žiadosť iného ako privilegovanú skutkovú podstatu trestného činu spojenú s miernejším trestným postihom. Slovenské trestné právo de lege lata neumožňuje dostatočne diferencovať nedovolené formy eutanázie od iných foriem protiprávneho konania proti životu a zdraviu. Na Slovensku je trestná každá forma aktívnej eutanázie, nezávisle od toho, či je vyžiadaná terminálne chorým alebo je realizovaná bez jeho súhlasu alebo dokonca proti jeho vôli. Takéto konanie je z hľadiska trestného zákona vraždou. Vzhľadom na medzinárodné záväzky Slovenskej republiky, akým je Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny a vnútroštátne zákony upravujúce poskytovanie

zdravotnej starostlivosti je pasívna vyžiadaná eutanázia konaním v súlade s právom a nemôže byť trestná. Na druhej strane, pasívna nevyžiadaná eutanázia je konaním protiprávnym a trestným. Osobitné postavenie má pomoc pri samovražde, ktorá je významným a pomerne často sa vyskytujúcim negatívnym spoločenským javom. Akákoľvek forma účasti na samovražde iného je podľa slovenského trestného zákona trestným činom. V rámci návrhov de lege ferenda by mal zákonodarca zohľadniť pohútku páchatel'a, ktorý konal na základe výslovnej vôle obete a zo súcitu k umierajúcemu človeku, ktorý trpí neznesiteľnými bolesťami.

4 Trestné činy proti životu v rozhodovacej činnosti Najvyššieho súdu Slovenskej republiky

Významným rozhodnutím Najvyššieho súdu SR bolo rozhodnutie trestného kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 2 Tdo 27/2011, zo dňa 16. 08. 2011, v ktorom sa súd zaoberal aj osobitným motívom v prípade spáchania trestného činu na objednávku.

V prípade spáchania trestného činu na objednávku (z osobitného motívu podľa § 140 písm. a) STZ), treba tento osobitný kvalifikačný znak vykladať tak, že ide o konanie páchatel'a odlišného od objednávateľ'a, kedy páchatel' spácha trestný čin po tom, ako si predtým taká osoba u neho spáchanie trestného činu objednala. Aplikácia tohto osobitného motívu je však vylúčená u objednávateľ'a (teda u toho, kto iného spravidla za odplatu objedná na spáchanie trestného činu), pretože taká osoba sama nekoná na objednávku, ale objednávku na spáchanie trestného činu dáva. Pokiaľ konanie páchatel'a (konajúceho na objednávku) dospeje aspoň do štádia pokusu na trestnom čine, konanie objednávateľ'a je postihnutelné ako účastníctvo podľa § 21 ods. 1 písm. c) STZ, pričom na jeho trestnú zodpovednosť sa použijú ustanovenia o trestnej zodpovednosti páchatel'a, avšak s výnimkou okolnosti podmieňujúcej použitie vyššej trestnej sadzby v podobe osobitného motívu podľa § 140 písm. a) STZ, ktorý možno aplikovať výhradne v prípade páchatel'a, t.j. osoby, ktorá koná na základe objednávky (rozhodnutie trestného kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 2 Tdo 27/2011, zo dňa 16. 08. 2011).

Ďalším rozhodnutím Najvyššieho súdu SR bolo rozhodnutie trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. Tpj 57/2016, zo dňa 6. 12. 2016, kedy súd zjednotil výklad a aplikáciu ustanovenia § 144 ods. 1 slovenského trestného zákona vo vzťahu k ustanoveniam § 144 ods. 2 písm. e) a § 140 písm. e) slovenského trestného zákona.

Ak páchatel iného úmyselne usmrť (o taký čin sa pokúsi alebo ho pripravuje) „na objednávku“, ide nevyhnutne o konanie s vopred uváženou pohnútkou, ktoré je potrebné kvalifikovať ako obzvlášť závažný zločin úkladnej vraždy podľa § 144 ods. 1 STZ. Prijatie objednávky na vraždu je totiž samo osebe okolnosťou, ktorá znamená naplnenie znaku „vopred uvážená pohnútká“ pri ďalšom konaní páchatela, smerujúcom k usmrteniu iného, ktorý je aplikačným rozlišovacím momentom medzi ustanoveniami § 144 a § 145 STZ a z hľadiska § 144 STZ je zákonným znakom trestného činu (znakom základnej skutkovej podstaty uvedenej v § 144 ods. 1 STZ).

Neprihádza potom do úvahy, v dôsledku zákazu kvalifikačnej a ďalšej súvisiacej duplicity v zmysle § 38 ods. 1 Trestného zákona, možnosť použiť znak spáchania činu „na objednávku“ ešte aj ako okolnosť, ktorá podmieňuje použitie vyššej trestnej sadzby podľa § 144 ods. 2 písm. e) STZ v spojení s § 140 písm. a) STZ. Prijatie objednávky na vraždu by tak bolo v rozpore s ustanovením § 38 ods. 1 slovenského trestného zákona hmotnoprávne zohľadnené (použitie) dvakrát, a to bez akéhokoľvek iného, resp. ďalšieho obsahového prvku tejto okolnosti pri druhom (zdvojenom) použití podľa predchádzajúcej vety (rozhodnutie trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR, sp. zn. Tpj 57/2016, zo dňa 6. 12. 2016).

V danej trestnej veci súd prišiel k záveru, že páchatel konal nesporne s vopred uváženou pohnútkou tak ako ju predpokladá § 144 STZ. Uvedené súd dedukoval zo správania obžalovaného, ktorý najprv poškodeného sledoval, aby vedel kedy a na akom motorovom vozidle chodí do práce, zároveň dopredu vybral miesto útoku, zabezpečil si strelnú zbraň s tlmičom a nábojmi, ako aj na tento účel nechal upraviť motorové vozidlo. Vopred uvážená pohnútká usmrť iného pramenila výlučne z toho, že konal na objednávku. Nakoľko predbežné uváženie pohnútky spočívalo práve v prijatí objednávky na usmrtenie iného, súd posúdil situáciu „len“ ako trestný čin úkladnej vraždy podľa § 144 ods. 1 STZ, pričom kvalifikačný znak vyjadrený v § 144 odseku 2

písm. e) v spojení s § 140 písm. a) „na objednávku“, obžalovanému nepričítal s odkazom na ustanovenie § 38 ods. 1 slovenského trestného zákona.

5 Záver

V závere možno jednoznačne podčiarknuť význam a uplatnenie zásady zodpovednosti za zavinenie, osobitne v súvislosti so skúmanými trestnými činmi proti životu. Na základe analýzy súčasnej slovenskej trestnoprávnej úpravy, jej komparácie s českou a nemeckou právnou úpravou, sme prišli k záveru, že forma zavinenia je kľúčovou otázkou pre právnu kvalifikáciu skutku. K najdôležitejším kritériám z hľadiska závažnosti trestných činov patrí motív páchatelia a spôsob vykonania trestného činu. Je nutné rozdielne právne posúdiť a následne trestno-právne postihnúť sankciou konanie páchatelia spáchané v afekte, v silnom rozrušení alebo citovom rozporení, či vyprovokované konaním poškodeného, na rozdiel od konania páchatelia, ktorý si svoj čin vopred rozvážil, dlho pripravoval, dokonale naplánoval, či dokonca ho spáchal surovým a trýznivým spôsobom vedený zavrhnuti-ahodnou pohnútkou. Nehovoriac o formách trestných činov s následkom smrti páchaných na objednávku alebo ako akt pomsty, či vzájomného vybavovania si účtov.

Slovenskú trestnoprávnú úpravu v oblasti ochrany života a zdravia považujeme za prehľadnú, ucelenú a komplexnú. Nedostatok slovenskej právnej úpravy v oblasti trestnoprávnej ochrany života vidíme v tom, že neobsahuje ustanovenie upravujúce miernejší trestný postih pri usmrtení na žiadosť iného ako privilegovanú skutkovú podstatu trestného činu spojenú s miernejším trestným postihom. Zákonodarca by mal zohľadniť pohnútku páchatelia, ktorý konal na základe výslovnej vôle obete a zo súcitu k umierajúcemu človeku, ktorý trpí neznesiteľnými bolesťami. Máme za to, že slovenská právna úprava zostáva na pozíciách veľmi prísneho trestania, čo je v rozpore s trendmi a trestnoprávnymi úpravami viacerých aj susedných štátov Európskej únie. Dôležité v tejto súvislosti sú aj otázky depenalizácie útokov na zdravie nízkej závažnosti a v tomto zmysle rozšírenie administratívnej zodpovednosti.

Literature

IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť.* 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Iura Edition, 2010, 532 s.

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* 6. vyd. Praha: Leges, 2017, 976 s.

JELÍNEK, J., J. ŘÍHA a Z. SOVÁK. *Rozhodnutí ve věcech trestních se vzory rozhodnutí soudů a podání advokátů.* 2., aktualizované a přepracované vyd. Praha: Leges, 2008, 368 s.

MADLIAK, J. a kol. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť.* Banská Bystrica: Belianum, 2015, 458 s.

MAŠĚANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť.* 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 623 s.

Zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Contact – e-mail

miroslava.vrablova@truni.sk

Changes in the Hungarian Criminal Fight Against Illegal Migration, with Special Regards to the Fight Against Human Smuggling

Veronika Zsirai

Public Prosecutor's Office of Komárom; Postgraduate Doctoral School of Law and Political Sciences; Széchenyi István University, Hungary

Abstract

Due to the migratory pressure on Hungary, the Hungarian Government decided on the establishment of legal¹ and physical border barriers. In the legal sense, the border barrier resulted in the modification of several legislations connected to Hungarian internal security, among them the Hungarian Criminal Code.

In this study I am going to present and analyze the strengthening rules that came into force in order to legally decrease the physical and illegal migration of migrants illegally entering Hungary. I am also going to analyze the crime of human smuggling according to the Hungarian Criminal Code.

Keywords

Illegal Migration, Hungarian Border Barrier, Human Smuggling, Hungarian Criminal Code (hereinafter referred to as CC).

1 European background of the legal policy turn in Hungary in 2015

The degree of migration has constantly increased during the last 25 years: according to UN data, 244 million people stayed in a different state but their home state in 2015. Almost 10% of the active population of the most significant European welcoming states consists of migrants.² The volume

¹ An expression used in media and common language, which is used in connection with the legislative changes accepted during the migratory crisis in Hungary in 2015.

² BARTKÓ, Róbert. Az Európai Unió büntetőjogi reformja a terrorizmus elleni küzdelemben [Criminal Reform of the European Union in the fight against terrorism]. *Ügyészek Lapja*, 2017, no. 3–4, p. 6.

and intensity of international migration is further increasing, its reasons are the unfolding globalization, the extension of international channels, certain regions are economically ruined, geopolitical and other armed conflicts ruin cities and countries, not to mention the negative effects of climate change. The migratory pressure on Europe did not decrease in 2016 and it will not decrease in the upcoming years, either.³ The number of irregular border crossing was 914 after 15th September, 2015 and 2843 in 2016.⁴ Therefore, the fight against migratory crisis and the accompanying organized human smuggling is going to be a real challenge to the member states of the European Union for a long time.⁵

Migration routes registered by Frontex⁶ consist of Hungary, Slovakia, the Czech Republic, the Eastern Mediterranean–sea route,⁷ the Western-Balkan route⁸; migrants also arrive from Eastern-Europe, which route may go through the Czech Republic and Poland.⁹ In the first half of 2015 one of the most popular routes was the Western-Balkan route, the majority of migrants handed in claim for asylum in Germany, Sweden, Italy, Greece, France and Hungary. However, migrants aim to settle down in Western-Europe, which means that Central -Eastern European¹⁰ countries are just transit countries.¹¹

³ BARTKÓ, Róbert. Az illegális migráció elleni fellépés eljárásjogi eszközei az új büntetőeljárási törvény tervezetében [Procedural law tools of the fight against illegal migration in the draft of the new Act on Criminal Proceedings]. *Ügyészek Lapja*, 2016, Vol. 23, no. 6, p. 17.

⁴ BARTKÓ, Róbert. Changing on the principle of legality in the Hungarian legal fight against the irregular migration. *International Journal of Current Advanced Research*, August 2017, Vol. 6, Issue 8, pp. 5352–5354. ISSN: O: 2319-6475, ISSN: P: 2319-6505, Impact Factor: SJIF: 5.995, Available at: <http://www.journalijcar.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.24327/ijcar.2017.5354.0704>

⁵ <https://www.migraciokutato.hu/hu/2017/02/22/migracios-varakozasok-2017-re/> [cit. 12. 12 2017].

⁶ European Border and Coast Guard Agency: it helps the work of member states of the European Union and Schengen states in protecting borders, as well as the Union harmonization of border control.

⁷ From Turkey to Greece, then to the Western-Balkan route.

⁸ From Kosovo through Serbia or after the Eastern-Mediterranean route Greece, Macedonia, Serbia or from Turkey through Bulgaria to Hungary, from there through Slovakia, the Czech Republic Austria, Germany.

⁹ Belorussia, Ukraine, Georgia, Moldova, Russia, from there through Hungary or Poland/ the Czech Republic.

¹⁰ In a narrower sense the countries of the V4.

¹¹ https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_hu [cit. 10. 12. 2017].

As in all migratory crises, the year of 2015 also necessarily brought about an increase¹² in the crime of organized human smuggling, since if there are no migrants, human smuggling does not exist, either. Strengthening the criminal action in the fight against human smuggling is significant not only in order to protect the national borders but migrants themselves, too. Human traffickers' inhumanity had severe consequences; news were all about people suffocated in trucks and migrants drowned in seas due to shipwreck.

The European Union, its member states, as well as Hungary, Slovakia, the Czech Republic and Poland as members of the V4¹³, also had separate reactions to the migratory crisis, as well as initiated various preventive measures to stop the migratory crisis, the illegal border crossing and human smuggling advocating these in the future.

The European Union wants to make it compulsory to sort people seeking for asylum based on a mandatory quota. We can also regard it as a further reaction that the European Union is planning a military action against ships of human traffickers on the Mediterranean-sea, which executive body is the operation of the Union's navy, the EUNAVFOR MED Sophia operation, via which the European Union wishes to make the businesslike activity of human traffickers impossible in the southern-middle area of the Mediterranean-sea.¹⁴

The Visegrad cooperation laid down the new aims of its cooperation in 2004, during which parties highlighted that long-term cooperation is needed in questions like the common foreign and security policy and the operation of the Schengen system.

The external protection of the Schengen border and the protection of states' own border is a further task. The inner border control among the 26 member states of the Schengen Treaty has already been cancelled, however, external borders have to be more carefully controlled and protected by the given member state.

¹² B/11709 The Prosecutor General of Hungary's Report to the Parliament on the activity of the Prosecution Service in the year of 2015: In the year of 2015 human smuggling almost doubled compared to the previous year, 662 such crimes were committed. (2014: 363).

¹³ It was formed on 15th February 1991; as a modern regional organization of Hungary, the Czech Republic, Slovakia and Poland.

¹⁴ https://eeas.europa.eu/csdp-missions-operations/eunavfor-med_en [cit. 10. 12. 2017].

On the one hand, given that Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary are transit countries and that Hungary is the closing country of the Western-Balkan route, on the other hand, all of these states are members of the European Union, the Schengen Treaty¹⁵ and the V4, in order to analyze the migratory crisis and the more effective common punitive actions, it is necessary to analyze the legal and physical strengthened rules in Hungary in 2015.

2 Changes of the Hungarian criminal policy in the year of 2015

„In the context of security and protection, the notion of crisis affecting both areas is decisive, under which notion we mean such situations, events, or the risk of their occurrence which may pose threats to the operation of the given state, state groups (alliances) or the life and property security of citizens, which formation may cause serious damages, and which effective handling in time cannot be fulfilled by legislation applied in normal (crisis-free) periods, and preventing it requires government measures and extra resources.”¹⁶

The migratory wave of 2015 and the massive illegal migration can be undoubtedly viewed as a crisis, and the Hungarian Government introduced different measures in order to avert it. Based on Act CXL of 2015 on the amendment of certain Acts related to the management of mass migration, illegal crossing of the border barrier, damaging the border barrier and hindering the construction of the border barrier became new factual elements in the Criminal Code, furthermore, the factual element of human smuggling has also been modified. Act XIX of 1998 on Criminal Proceedings was supplemented with a chapter entitled XXVI/A., which is about procedural rules to be applied in the event of crimes committed against the border barrier.

In this study I only deal with those reinforcements which are connected to the fight against organized human smuggling, more precisely to the border barrier constructed on the border between Hungary and Serbia and

¹⁵ Among them Hungary, Poland, Slovakia and the Czech Republic.

¹⁶ LAKATOS, László. A magyar honvédelmi igazgatás. Az állam honvédelmi funkciói és azok kapcsolata a nemzeti biztonsággal [Hungarian Defense Administration. The State's Defense functions and their relationship with national security]. In: FARKAS, Ádám and Pál KÁDÁR (eds.). *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai* [Public administrative bases of Hungary's military protection]. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2016, pp. 171–172.

Hungary and Croatia, as well as the modification of the factual element of human smuggling and its penalties according to the Criminal Code formed on 15th September, 2015.

The Hungarian Parliament accepted Act CXXXVII of 2015 on the temporary closure of borders and amendment of migration related acts, according to which the 10 meter zone from the border of Hungary can be used for the construction, installation and operation of “premises ensuring the protection of the state border”. In order to handle the mass migration, with government decree no. 1665/2015. (IX. 21.) on further measures connected to the handling of the crisis emerged due to mass migration, the Hungarian Government ordered counties affected by the mass migratory crisis (Bács-Kiskun, Csongrád, Baranya, Somogy, Zala and Vas county) to prepare and construct a temporary security border barrier on their external borders identical with Schengen borders in order to terminate the green border’s interoperability. The barrier was finished on the Hungarian-Serbian border on 29th August 2015, on the Hungarian-Croatian border on 16th October 2015, the green border was closed with physical tools and live protection, from these dates entering Hungary has only been possible on official border crossing points.

Regarding its function, the border barrier is primarily protective, contributing to the controlling of people who enter the country. The border barrier’s scope is international, as the Ukrainian, Serbian¹⁷, Croatian and Romanian¹⁸ borders are considered external borders based on the rules of the European Union and the Schengen Treaty.

The number of illegal migrants entering Hungary on the external Schengen border was 159 968 until the beginning of September in 2015, while in 2016 only 29 432 people sought for asylum.¹⁹

¹⁷ Ukraine and Serbia are not members of the European Union.

¹⁸ Croatia and Romania are not full members of the Schengen Treaty.

¹⁹ CSOBOLYÓ, Eszter. *A határőrizeti célú ideiglenes határzár, mint kritikus infrastruktúra* [The temporary border barrier with the aim of protecting the borders, as a critical infrastructure] [cit. 15. 12. 2017]. Available at: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_482-494.pdf

Hungary is one of the migratory gates of the European Union, therefore, it is a common interest to jointly handle the migratory processes having national security threats as well on the level of member states.²⁰

„Visegrad“ countries support the decision of the Hungarian Government, which is also confirmed by that in form of a cooperation Slovakian, Czech and Polish border guards, policemen and soldiers also help protecting the Hungarian-Croatian and Hungarian-Serbian border. At first, on 20th October 2015, Slovakian, on 29th October 2015, Czech policemen arrived to Hungary in order to help protecting the border.²¹ Based on the agreement signed between the Polish Border Guard and the Hungarian Police Headquarters on 7th November 2015, 43 Polish border guards started their temporary service at the Hungarian-Serbian border.²²

Act CXL of 2015 on The Amendment of certain Acts related to the management of mass migration, among others, modified the statutory definition of declared human smuggling in the Hungarian Criminal Code.

The regulation of illegal immigrant smuggling before 15th September, 2015.

	Statutory definition	Penalty
CC. 353. § (1)	Providing aid to another person for crossing state borders in violation of the relevant statutory provisions	Such person is guilty of a felony punishable by imprisonment not exceeding three years
CC. 353. § (2)	Illegal immigrant smuggling is carried out for financial gain or advantage; or involves several people for crossing state borders	The penalty shall be imprisonment between one to five years

²⁰ National Security Strategy accepted with Government decree no. 1035/2012. (II.21.). Part III. of the strategy deals with security threats, challenges of Hungary, as well as with their handling.

²¹ <http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/hatarrendeszeti-megkezdtek-a-szlovak-rendorok>, <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/hatarrendeszeti-megkezdtek-a-szolgalatellatast-a-cseh> [cit. 15. 12. 2017].

²² <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/zsarumagazin/osszefogas> [cit. 15. 12. 2017].

	Statutory definition	Penalty
CC. 353. § (3)	Illegal immigrant smuggling is carried out a) by tormenting the smuggled person; b) by displaying a deadly weapon; c) by carrying a deadly weapon; d) on a commercial scale; or e) in criminal association with accomplices	The penalty shall be imprisonment between two to eight years
CC. 353. § (4)	Preparations of illegal immigrant smuggling	As a misdemeanor it shall be punished by imprisonment not exceeding two years

The regulation of illegal immigrant smuggling from 15th September, 2015.

	Statutory definition	Penalty
CC. 353. § (1)	Providing aid to another person for crossing state borders in violation of the relevant statutory provisions	The penalty shall be imprisonment between one to five years
CC. 353. § (2)	Illegal immigrant smuggling is carried out a) for financial gain or advantage; or b) involves several persons for crossing state borders; c) with the destruction or damaging the establishments that provide protection to the state border	The penalty shall be imprisonment between two to eight years
CC. 353. § (3)	Illegal immigrant smuggling is carried out a) by tormenting the smuggled person; b) by displaying a deadly weapon; c) by carrying a deadly weapon; d) on a commercial scale; or e) in criminal association with accomplices.	The penalty shall be imprisonment between five to ten years
CC. 353. § (4)	a) human smuggling is carried out according to paragraph (3) point a) determined by point b)-e), b) human smuggling is carried out according to paragraph (3) point a) and c)-e)	The penalty shall be imprisonment between five to fifteen years

	Statutory definition	Penalty
CC. 353. § (5)	Leader or organizer of crimes determined in paragraphs (3) and (4).	The penalty shall be imprisonment between ten to twenty years
CC. 353. § (6)	Preparations of illegal immigrant smuggling	As an misdemeanor it shall be punished by imprisonment not exceeding three years

From the comparative table it becomes clear that all penalties of *modus operandi* of illegal immigrant smuggling have been toughened. Besides, a separate statutory definition has been formed, which is the strictest crime of them: it is if the organizer or leader of human smuggling carries out the human smuggling by tormenting the smuggled person or by displaying a deadly weapon, by carrying a deadly weapon, on a commercial scale or in criminal association with accomplices, or, if all qualifying circumstances prevail. If the leader or organizer of human smuggling commits the crime in a criminal group, his activity can be punished by imprisonment of ten to twenty-five years.

3 Summary

Crossing the border of or entering to a sovereign state can have various conditions. As a result of it, states can freely decide which people, with what conditions are allowed to enter, with what tools they protect their borders that is, how they act against illegal migration and connected human smuggling. The strengthening of penalties connected to border barriers and human smuggling sends the message that one can only enter Hungary via adhering to Hungarian legislature²³ and that human smuggling is strictly punished.

The degree of illegal migration has decreased, in 2015, 159 968, in 2016, only 29 432 people sought for asylum. According to the 2016 report of the

²³ HARSÁNYI, Kinga. „*Jogi határzár*” – *büntetőjogi védelem az illegális bevándorlás ellen* [„Legal border barrier” – criminal protection against illegal migration] [cit. 15. 12. 2017]. Available at: <https://arsboni.hu/jogi-hatarzar%E2%94%80-buntetojogi-vedelem-az-illegalis-bevandorlas-ellen/>

attorney general, the number of registered human smugglers decreased to almost half compared to the figures of the previous year, 351 such crimes were registered (2015: 662).

The decrease of illegal migration affecting Hungary necessarily implies the decrease in crimes of human smuggling committed in Hungary, as I have previously expressed if there is no migration, there is no human smuggling, either.

Based on objective, numerical facts, the establishment of the border barrier in 2015 is indisputable.

Criminal procedures due to human smuggling initiated since the modification of the statutory definitions and the penalties are presumably still in progress, so the preventive effect of the tightened penalties requires further investigations.

Literature

Act C of 2012 on the Criminal Code.

Act CXXVII of 2015 on the temporary closure of borders and amendment of migration related acts.

Act CXL of 2015 on the amendment of certain Acts related to the management of mass migration.

Government decree no. 1665/2015. (IX. 21.) on further measures connected to the handling of the crisis emerged due to mass migration.

Government decree no. 1035/2012. (II.21.) on Hungary's National Security Strategy.

The Prosecutor General of Hungary's Report to the Parliament on the activity of the Prosecution Service in the year of 2015.

The Prosecutor General of Hungary's Report to the Parliament on the activity of the Prosecution Service in the year of 2016.

BARTKÓ, Róbert. Az Európai Unió büntetőjogi reformja a terrorizmus elleni küzdelemben [Criminal Reform of the European Union in the fight against terrorism]. *Ügyészek Lapja*, 2017, no. 3–4.

- BARTKÓ, Róbert. Az illegális migráció elleni fellépés eljárásjogi eszközei az új büntetőeljárási törvény tervezetében [Procedural law tools of the fight against illegal migration in the draft of the new Act on Criminal Proceedings]. *Ügyészek Lapja*, 2016, Vol. 23, no. 6.
- BARTKÓ, Róbert. Changing on the principle of legality in the Hungarian legal fight against the irregular migration. *International Journal of Current Advanced Research*, August 2017, Vol. 6, Issue 8, pp. 5352–5354. ISSN: O: 2319-6475, ISSN: P: 2319-6505, Impact Factor: SJIF: 5.995, Available at: <http://www.journalijcar.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.24327/ijcar.2017.5354.0704>
- CSOBOLYÓ, Eszter. *A határőrizeti célú ideiglenes határzár, mint kritikus infrastruktúra* [The temporary border barrier with the aim of protecting the borders, as a critical infrastructure] [cit. 15. 12. 2017]. Available at: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_482-494.pdf
- HARSÁNYI, Kinga. „Jogi határzár” – büntetőjogi védelem az illegális bevándorlás ellen [„Legal border barrier” – criminal protection against illegal migration] [cit. 15. 12. 2017]. Available at: <https://arsboni.hu/jogihatarzar%E2%94%80-buntetojogi-vedelem-az-illegalis-bevandorlas-ellen/>
- LAKATOS, László. A magyar honvédelmi igazgatás. Az állam honvédelmi funkciói és azok kapcsolata a nemzeti biztonsággal. [Hungarian Defense Administration. The State’s Defense functions and their relationship with national security]. In: FARKAS, Ádám and Pál KÁDÁR (eds.). *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai* [Public administrative bases of Hungary’s military protection]. Budapest: Zrínyi Kiadó, 2016, pp. 171–172.
- Migration Research Institute: Migratory expectations of 2017, February, 2017 [cit. 15. 12. 2017]. Available at: <https://www.migraciokutato.hu/hu/2017/02/22/migracios-varakozasok-2017-re/>

Contact – email

veronika.borbely83@gmail.com

Vědecká redakce MU

prof. Ing. Petr Dvořák, CSc.; PhDr. Jan Cacek, Ph.D.;
Mgr. Tereza Fojtová; Mgr. Michaela Hanousková;
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.; doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.;
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.; doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.;
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.; prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.;
doc. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr.; PhDr. Alena Mizerová;
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.; doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; doc. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.; doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D. (předseda);
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.; prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.;
prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.; prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.;
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D.; doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.;
prof. JUDr. Petr Průcha, CSc.; doc. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.

DNY PRÁVA 2017 – DAYS OF LAW 2017

Část IX. – Zásady trestního práva hmotného i procesního a jejich uplatňování v praxi

**Eds.: JUDr. Milana Hrušáková, Ph.D., JUDr. Jan Provazník, Ph.D.,
JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.**

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Spisy Právnické fakulty MU č. 620 (řada teoretická)

1. vydání, 2018

ISBN 978-80-210-9046-0 (online : pdf)